

ПРАВО НА
ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

СОЦИАЛНИ ПРАВА

ПРАВА НА
ПОТРЕБИТЕЛИТЕ

ПРАВА НА ДЕЦАТА

ПРАВО НА
ОБРАЗОВАНИЕ

ПРАВА НА ХОРАТА
С УВРЕЖДЕНИЯ

ГОДИШЕН ДОКЛАД ЗА ДЕЙНОСТТА НА ОМБУДСМАНА

2022 Г.

ПРАВО НА
ЗДРАВΟΣЛОВНА И
БЛАГОПРИЯТНА
СРЕДА

ПРАВО НА ДОБРО
УПРАВЛЕНИЕ И
ДОБРА
АДМИНИСТРАЦИЯ

ПРАВО НА
СОБСТВЕНОСТ И
ИКОНОМИЧЕСКА
СВОБОДА

ЗАЩИТА ОТ
ДИСКРИМИНАЦИЯ,
ЕЗИК НА ОМРАЗАТА И
РАВНОПОСТАВЕНОСТ

НАЦИОНАЛЕН
ПРЕВАНТИВЕН
МЕХАНИЗЪМ

ПРАВА
НА БЕЖАНЦИ И
МИГРАНТИ

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОДНИ ДУМИ.....	4
ДЕЙСТВИЯ И РЕЗУЛТАТИ.....	6
КЛЮЧОВИ СЪБИТИЯ И ИНИЦИАТИВИ 2022 г.	9
ГЛАВА ПЪРВА. ОМБУДСМАНАТ В ЗАЩИТА ПРАВАТА НА ГРАЖДАНИТЕ ...	23
I. ПРИЕМНА НА ОМБУДСМАНА.....	24
II. ПРАВА НА ХОРАТА С УВРЕЖДАНИЯ	33
III. ПРАВА НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ	48
IV. СОЦИАЛНИ ПРАВА	75
V. ПРАВА НА ДЕЦАТА.....	89
VI. ПРАВО НА ОБРАЗОВАНИЕ	121
VII. ПРАВО НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ.....	136
VIII. ПРАВО НА СОБСТВЕНОСТ И ИКОНОМИЧЕСКА СВОБОДА	153
IX. ПРАВО НА ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ И ДОБРА АДМИНИСТРАЦИЯ 2022 г.....	178
X. ПРАВО НА ЗДРАВΟΣЛОВНА И БЛАГОПРИЯТНА ОКОЛНА СРЕДА	193
XI. ЗАЩИТА ОТ ДИСКРИМИНАЦИЯ И ЕЗИК НА ОМРАЗАТА	205
XII. НАЦИОНАЛЕН ПРЕВАНТИВЕН МЕХАНИЗЪМ И ОСНОВНИ ПРАВА И СВОБОДИ НА ЧОВЕКА.....	214
XIII. ПОДКРЕПА НА БЕЖАНЦИ И МИГРАНТИ.....	219
ГЛАВА ВТОРА – ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ НОРМАТИВНАТА УРЕДБА	224
I. ОБЩ ПРЕГЛЕД.....	225
II. ЗАКОНОДАТЕЛНИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ.....	225
III. ИСКАНИЯ ДО КОНСТИТУЦИОННИЯ СЪД	230
ГЛАВА ТРЕТА – НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ АКТОВЕ В ОБЛАСТТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА.....	239
ОБЩ ПРЕГЛЕД.....	240
I. ЕВРОПЕЙСКА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И ОСНОВНИТЕ СВОБОДИ	241
II. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ХОРАТА С УВРЕЖДАНИЯ.....	282
III. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО	298
IV. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ПРОТИВ ИЗТЕЗАНИЯТА И ДРУГИ ФОРМИ НА ЖЕСТОКО, НЕЧОВЕШКО ИЛИ УНИЗИТЕЛНО ОТНАСЯНЕ ИЛИ НАКАЗАНИЕ.....	335
V. КОНВЕНЦИЯ ЗА ПРЕМАХВАНЕ НА ВСИЧКИ ФОРМИ НА ДИСКРИМИНАЦИЯ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ЖЕНИТЕ.....	340
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА – МЕЖДУНАРОДНА ДЕЙНОСТ	346
ГЛАВА ПЕТА - РЕСУРСИ.....	353
РАЗХОДИ ПРЕЗ 2022 г.	354
ЕКИП.....	356

ПРИОРИТЕТИ ЗА 2023 Г.	357
ПРИЛОЖЕНИЯ	358
СТАТИСТИКА	359
СЪТРУДНИЧЕСТВО С ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО И АКАДЕМИЧНАТА ОБЩНОСТ.....	362
СЛУЧАИ ОТ ПРАКТИКАТА НА ОМБУДСМАНА	372
ПИСМА ОТ ГРАЖДАНИ	387
КРАТЪК КАЛЕНДАР НА СЪБИТИЯТА ' 2022 г.	391
СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ.....	419

УВОДНИ ДУМИ

Снимка БТА

„Проклятието да живееш в интересни времена...”

„Не зная дали преди 25 века Конфуций е използвал „интересни“ като евфемизъм за тежки и сложни времена, но ако това е имал предвид, то 2022 година определено е много, много интересна. За това говори и фактът, че над 15 000 жалби постъпиха до омбудсмана – абсолютен рекорд в 17-годишната история на институцията. За съжаление – тъжен рекорд, който ни показва ясно, че хората изпитват все повече трудности да посрещат дори и най-базисните си потребности – за храна, за лекарства, да плащат сметките си за ток, вода, отопление. И второ, че омбудсманът е институцията, която отдавна вече не е просто пощенска кутия за сигнали, а е извоювала авторитет и доверие, разпознавана от гражданите като защитник на правата им. На този фон сме изправени и пред огромно изпитание в световен план – с нарушаването на международното право с войната в Украйна, със земетресенията в Турция и Албания, с трудностите пред световните икономики след пандемията, с енергийната криза и с нарастващите цени. У нас обаче те се отразяват изключително неблагоприятно, защото високата инфлация, безобразната спекула на пазара, скокът на основни хранителни продукти от т.нар. малка потребителска кошница – цялото това поскъпване на живота затруднява всички хора, но е особено тежко за най-уязвимите групи граждани. За някои от тях е буквално въпрос на оцеляване. Такива „интересни“ времена изискват бързи, смели, адекватни и навременни решения от омбудсмана. Изискват чувствителност, бдителност, но и твърдост пред държавните и общинските органи в отстояване на правата и интересите на хората. А когато сме в ситуация на непрекъснати избори и кратък живот на вече две поредни народни събрания, три правителства – две служебни и едно редовно, става още по-интересно... И се налага да се използват и прилагат нетипични за институцията на омбудсмана мерки и средства, за да получат реална подкрепа гражданите. Такъв инструмент е косвената законодателна инициатива, която институцията разгърна в пълен мащаб. Ако 2021-ва е годината на уважените конституционни жалби – инструмент, с който омбудсманът защити стотици хиляди граждани от административен произвол и тормоз, то 2022-ра е годината, в която парламентът прие редица важни закони, подготвени и внесени от институцията на националния обществен защитник. Инициирах две законодателни промени, свързани с решаването на проблема на изтеклите ТЕЛК решения, заради които близо 700 000 души с увреждания са оставени на ръба на оцеляването. Тези промени, предложени от омбудсмана, са приети с абсолютно единодушие от депутатите от 47-ото и 48-ото Народно събрание. Друго важно законодателно предложение на омбудсмана е свързано с подкрепата на семействата с деца и деца с

увреждания. С промяната в Закона за данъците върху доходите на физическите лица е въведена несеквестрируемост на сумите, които работодателите възстановяват на работници и служители, ползвали данъчни облекчения за децата. Пак след законодателна инициатива на омбудсмана и пак подкрепена с пълно единодушие е преустановена една абсолютна несправедливост – начисляването на компенсаторна такса от 70 лева или глоба в размер на 300 лева за сгрешена винетка. Освен това уведомяването за натрупани глоби към АПИ вече става в рамките на 3 работни дни. Друга важна законодателна промяна, която предложи омбудсманът и която отново е приета с единодушие, е забраната за предлагане, продажба, включително и онлайн, и употребата на райски газ от непълнолетни.

Междувременно борбата на омбудсмана с монополите отбеляза съществен успех – по сигнал и настояване на националния обществен защитник до министъра на финансите „Топлофикация София“ възстанови на 201 222 домакинства над 3 млн. лева надвзети суми за ДДС. След няколко предложения от омбудсмана за намаляване на данъчната ставка на ДДС за енергията такова изменение е прието за доставките на централно отопление и природен газ. „Интересното“ време на 2022 г. за съжаление достигна връхната си точка с избухването на войната между Русия и Украйна. Точно когато светът започна да диша след COVID-19, точно когато тази чума на XXI век, отнела милиони животи, взе да отшумява, ни връхлетя още по-чудовищното зло – войната, за която мислихме, че е останала в историята. Екипът на омбудсмана реагира мигновено. Използвайки натрупания опит като правозащитна институция в условията на COVID, националният обществен защитник организира 24-часова гореща телефонна линия за контакт с експертите за предоставяне на навременна и актуална информация за правата на украинските граждани на българска територия и получаване на временна закрила. По инициатива и създадена от омбудсмана междуинституционална организация с конфискувани неакцизни стоки на стойност 400 000 лева са подпомогнати бежанците от Украйна.

За съжаление обаче 2022 г. ще бъде и поредната, в която не остана време и най-вече желание от парламента да се предприемат конкретни стъпки за решаване на три основни проблема – приемането на Закон за несъстоятелност на физическите лица, или т.нар. „личен фалит“, регулация на колекторските фирми и промени в Закона за домашното насилие.

Едно е сигурно – тези теми ще бъдат във фокуса на омбудсмана и през 2023 г., защото засягат големи групи от хора, защото България е единствената държава, която няма законодателство, свързано именно с личния фалит, а сме на първо място по лоши кредити в Европа. Защото и 50-те убити жени в условията на домашно насилие през последните 2 години се оказаха недостатъчен аргумент, за да бъде приети промени, с които да се осигури адекватна защита на жертвите. Нямам съмнение, че тези закони ще бъдат приети, такава е логиката, такава е и времето, което вече трудно търпи компромиси с правата и съдбата на хората. Това, което е сигурно, е, че като омбудсман ще продължа да се отнасям с внимание към всяка жалба и всеки проблем, защото за човека, който ме е сезирал, това е неговият живот.

Така че, да, живеем в интересни времена, но само от нас зависи дали ще са проклетие, или благословия!“

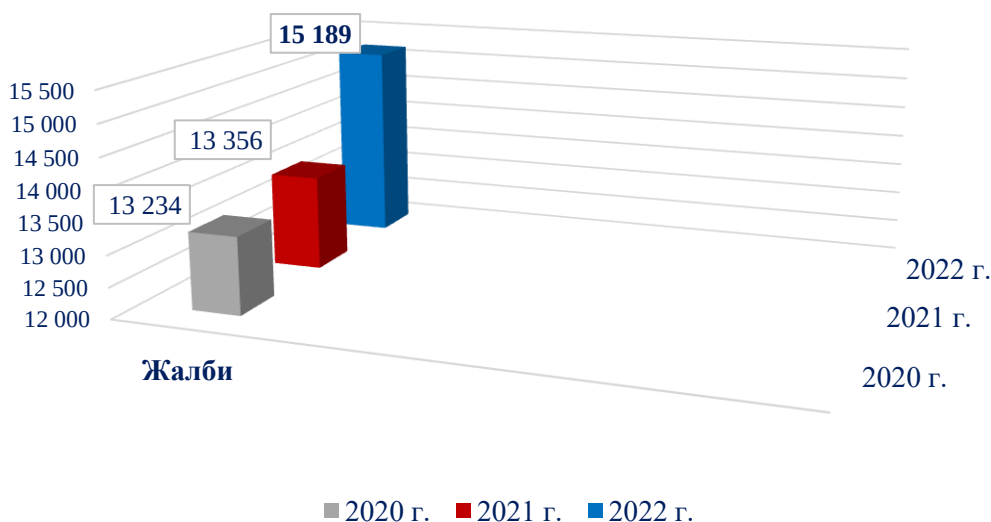
**ПРОФ. Д-Р ДИАНА КОВАЧЕВА,
ОМБУДСМАН НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

ДЕЙСТВИЯ И РЕЗУЛТАТИ

Омбудсманът в защита правата на гражданите през 2022 г.

74 383 граждани и представители на организации са получили съдействие от омбудсмана, от които:

- ✓ Постъпилите жалби до омбудсмана са **15 189**;
- ✓ Приетите от омбудсмана, заместник-омбудсмана, обхванатите от проверки лица и ползвалите услугите на приемната са **25 523 души**;
- ✓ Броят на гражданите, потърсили съдействие на омбудсмана, чиито искания по отношение на различни проблеми, са обединени в подписки, е **31 900**.

2020 г.	2021 г.	2022 г.	
13 244	13 536	15 189	1. Жалби и сигнали, подадени до омбудсмана <i>От тях с най-голям дял за 2022 г.:</i>
3 390	3 992	4 240 27,9%	Жалби и сигнали от потребители на обществени услуги
3 150	2 894	2 975 19,6%	Жалби и сигнали, свързани с нарушени социални права (трудова, пенсионна, здравеопазване, образование)
1 449	1 482	1 875 12,4%	Жалби и сигнали, свързани с правото на собственост
832	806	1 592 10,5%	НПМ и основни права и свободи на човека

2020 г.	2021 г.	2022 г.	
13 794	14 727	14 965	2. Приключили проверки по жалби и сигнали на граждани, брой
2 534	2 855	3 196	<i>От тях приключили с:</i>
8 668	9 520	9 837	Препоръка
1 491	1 229	804	Становище
566	440	414	Даден съвет
535	683	714	Посредничество
			Извън правомощията на омбудсмана

Подкрепа за каузите на гражданите

През 2022 г. институцията на омбудсмана постави акцент върху три нови кампании в подкрепа правата на уязвими групи граждани:

- 1 Кампания за приемане на законодателни мерки за защита на правата на хората с увреждания
- 2 Кампания за подкрепа на бежанци и мигранти
- 3 Кампания за приемане на законодателни мерки за защита от домашно насилие

Въздействие върху нормативната уредба

И през 2022 г. омбудсманът използва без колебание възможността да въздейства върху нормативната среда, за да насочи вниманието на компетентните органи и институции към проблемите на българските граждани и да инициира търсенето на възможни решения, включително чрез предложения за изменение и допълнение на законовата уредба и даване на становища по внесени законопроекта.

2020 г.	2021 г.	2022 г.	
1	5	4	Сезирания на Конституционния съд
3	2	1	Сезирания на върховни съдилища/прокуратура
17	21	27	Законодателни инициативи и становища

Сезиране на Конституционния съд

През 2022 г. омбудсманът на Република България отправя четири искания до Конституционния съд (КС) за установяване на противоконституционност на закон във връзка с нарушаване на граждански права. Към момента на приключване изготвянето на Годишния доклад за дейността на омбудсмана през 2022 г., КС се е произнесъл с решение за обявяване на противоконституционност на законодателни разпоредби по едно от тези искания, отхвърлил е едно искане, отклонил е поради отмяна на атакуваните текстове едно искане и се е произнесъл с определение за допустимост по четвъртото искане.

С Решение №14 от 17 ноември 2022 г. КС обявява за противоконституционна оспорената от омбудсмана разпоредба на чл. 158, ал. 5, изр. трето от Закона за здравето (обн. ДВ, бр. 70 от 2004 г., посл. изм. и доп. бр. 62 от 2022 г.). В мотивите на решението КС възприема аргументите на омбудсмана, че невъзможността за физическо присъствие на място в съдебната зала не позволява на лицето, чието задължително лечение се иска, пълноценно да реализира всички възможности за участие, предоставени му от закона като страна в производството, свързани с достъп и запознаване с доказателствата, възможност за отправяне на доказателствени искания, изразяване на становище по предмета на делото, директен контакт със своя защитник и др. Неговото уязвимо психическо и физическо състояние се явява допълнително препятствие за пълноценното му участие по този начин чрез видеоконференция, доколкото е възможно да затрудни способността му въобще да възприема фактите от обективната действителност, свързани с процеса.

Сезиране на Върховната административна прокуратура

През март 2022 г. омбудсманът сезира Върховната административна прокуратура (ВАП) заради незаконосъобразни текстове в общински наредби за определянето и администрирането на местните такси и цени на услуги в раздел „Такса за битови отпадъци“. Конкретен повод за сигнала са постъпили в институцията жалби от собственици на имоти на територията на община Видин с оплакване, че общината отказва да приема декларации за освобождаване от заплащане на такса за услугата по събиране и извозване на битови отпадъци поради неползване на имот, подадени след 31 октомври, с аргумента, че са извършени промени в нормативната уредба.

Установени са и други общински наредби (Несебър, Долна Митрополия, Стамболийски), които въвеждат по-кратък срок за подаване на декларациите от законоустановения в действащата към момента разпоредба на чл. 71, т. 1 от ЗМДТ. Омбудсманът констатира също, че някои общински наредби въвеждат непредвидени в ЗМДТ условия за освобождаване от такса за сметосъбиране и сметоизвозване, например: Пазарджик и Стамболийски – прилагане на допълнителни документи (удостоверения от ВиК и енергодружествата за липса на консумация на вода и ток в имота); Бобов дол – липса на задължения към общината за местни данъци и такси за предходни години.

С оглед установеното, омбудсманът настоява ВАП да осъществи надзор за законност на всички общински наредби за определянето и администрирането на местните такси и цени на услуги, раздел „Такса за битови отпадъци“, и съответно при констатирани нарушения да предприеме необходимите действия. В отговор от ВАП информират, че към 29.10.2022 г., в хода на извършените по повод сигнала проверки, е установено, че 95 наредби на общински съвети противоречат на ЗМДТ, включително и посочените от омбудсмана. В тази връзка са предприети действия по реда на надзора за законност – подадени са 15 протеста до административните съдилища, като към посочената дата три от тях са уважени на първа инстанция.

КЛЮЧОВИ СЪБИТИЯ И ИНИЦИАТИВИ - 2022 г.

КАМПАНИЯ ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ

През 2022 г. омбудсманът продължава да отстоява активно правата на хората с увреждания – инициира две много важни законодателни промени, свързани с решаването на проблем с изтеклите ТЕЛК решения, заради които близо 700 000 души са оставени на ръба на оцеляването.

„Хората, чиито ТЕЛК решения изтекоха в срока на епидемичната обстановка до 31 март 2022 г., техните решения са удължени с три месеца. Онези обаче, на които срокът изтече на 1 април, т.е. веднага след прекратяването на епидемичната обстановка, са прекратени веднага и тези хора остават без права“

✓ След многократни действия и внесен законопроект, изготвен от Омбудсмана още преди Великден, **депутатите приемат на 1 юли изтеклите след 1 април ТЕЛК решения да бъдат удължени до края на годината.** Това става чрез промени в Закона за мерките и действията по време на извънредното положение (ЗМДВИП), обявено с решение на Народното събрание (НС) от 13 март 2020 г. и за преодоляване на последиците.

Още на 16 април на кръгла маса в НС омбудсманът алармира за проблема с изтеклите ТЕЛК решения и информира депутатите за многобройни жалби и сигнали, постъпили до омбудсмана за затрудненията, които имат хората с увреждания да упражняват правата си след 01 април 2022 г., т.е. след отпадане на извънредната епидемична обстановка.

Омбудсманът препоръча на министъра на здравеопазването и министъра на труда и социалната политика да бъдат обмислени механизми за осигуряване на необходимата подкрепа на гражданите с увреждания, на които експертните решения изтичат в периода от 01 април 2022 г. – 30 юни 2022 г. Диана Ковачева настоява да бъдат приети подходящи законодателни изменения – например включването им в обхвата на §20, ал. 1 от ЗМДВИП, с което се приема за времето до издаване на ново експертно решение и влизането му в сила, тези граждани да могат да получават своевременно нужната им социална подкрепа.

✓ На 29 ноември омбудсманът **внося в НС ново законодателно предложение в Закона за хората с увреждания (ЗХУ) и Закона за здравето (ЗЗ) за преодоляване на най-сериозните проблеми на хората с увреждания, свързани със забавяне на преосвидетелстването им от органите на медицинската експертиза, както и невъзможността да упражняват правата си не по тяхна вина.** Омбудсманът предлага и текст, с който да се отстрани допуснатата дискриминация спрямо пенсиите на военноинвалидите.

Предложението е възприето и внесено от заместник-председателя на социалната комисия Деница Сачева за разглеждане и **на 21 декември то е прието единодушно от**

членовете на комисията с 17 гласа „За“, а в началото на 2023 г. и окончателно гласувано в планарната зала в последните дни на 48-ото НС.

✓ В резултат на препоръките, активните действия на обществения защитник и съвместната работа с организациите на и за хората с увреждания, на обществения натиск, съпътстван от няколко протеста, в началото на 2023 г. са **предприети изменения в Наредбата за медицинската експертиза, в методиките за определяне на процент трайно намалена работоспособност/ вид и степен на увреждане.**

Още като председател на Съвета за хората с увреждания по ЗХУ омбудсманът приема проблемите на хората с увреждания като приоритети в своята работна програма.

През цялата 2022 г. омбудсманът изпраща редица становища до двамата министри на здравеопазването проф. Асена Сербезова и служебния – д-р Асен Меджидиев, до министрите на труда и социалната политика Георги Гьоков и служебния Лазар Лазаров, както и до председателите на ресорните комисии – социалната и здравната в 47-ото и 48-ото НС. Омбудсманът сигнализира за необходимостта от спешни решения по най-неотложните проблеми на хората с увреждания, свързани с осигуряване на лечението им, медицинската експертиза и произтичащите от нея социални права, социалното им подпомагане, асистентска грижа. Тя обръща внимание, че лошите политики са основна причина за трудното положение, в което се намират хората с увреждания и посочват, че са лишавани от животоспасяващи и поддържащи терапии.

Омбудсманът настоява за анализ на проблемите в работата на ТЕЛК/НЕЛК, алармира за необходимостта от спешни мерки за ускоряване на медицинската експертиза на територията на цялата страна и да не се допуска прекъсване, което нарушава социалните права на хората с увреждания. Подчертава, че хората с увреждания срещат затруднения при ползването на необходимите им медицински изделия, помощни средства и съоръжения и лимитните им стойности, които не са актуализирани повече от 10 години.

✓ След две настойчиви препоръки на омбудсмана са **предприети и действия за актуализиране на списъците на медицинските изделия, помощни средства, съоръжения и лимитните им стойности, както и за включване на представители на хората с увреждания в работните групи за обсъждането им.**

✓ На 15 декември е прието и друго важно законодателно предложение на омбудсмана за подкрепата на семейства, в които се отглеждат и деца с увреждания.

През ноември проф. Ковачева изпраща в парламентарната комисия по бюджет и финанси предложение за **законодателна промяна в разпоредбите на чл. 22в и чл. 22г от Закона за данъците върху доходите на физическите лица, в което настоява да се въведе несеквестрируемост на сумите, които работодателите възстановяват на работници и служители, ползвали данъчни облекчения за деца или за деца с увреждания.**

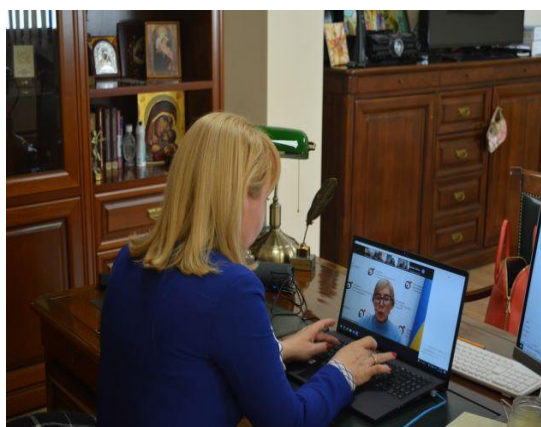
Депутатът от ГЕРБ Александър Иванов и негови колеги припознават и внасят законодателното предложение за разглеждане в бюджетната комисия и приемането му става факт. Така средствата отиват за покриване на нуждите на децата, а не на задълженията по запори на родителите.

КАМПАНИЯ ЗА ПОДКРЕПА НА БЕЖАНЦИТЕ ОТ ВОЙНАТА В УКРАИНА

Военните действия на Руската федерация в Украйна в началото на 2022 г. поставят на изпитание мира и сигурността в целия свят и готовността на националните системи в демократичните общества да се справят с предизвикателството за предоставяне на закрила и интегриране на стотици хиляди бежанци от зоните на конфликт.

През 2022 г. омбудсманът, в качеството си на Национален превантивен механизъм (НПМ), разширява обхвата на своите проверки с нова сфера на мониторинг – правата на лицата, получили временна закрила на територията на страната.

Институцията на омбудсмана е сред първите, които разработват механизъм за предоставяне на информация и подкрепа на бежанците от Украйна в началните часове на конфликта. Използвайки натрупания опит като национална правозащитна институция в условията на епидемията от COVID, омбудсманът организира **директна 24-часова телефонна линия за контакт на бежанците с експертите на институцията и предоставянето на навременна и актуална информация за правата на украинските граждани за пребиваването им в Република България и получаване на временна закрила.**

„На 4 март открих гореща телефонна линия за правна помощ за пострадалите от военния конфликт. Отчитам по около 30 обаждания на ден, въз основа на които изпратих препоръка до българското правителство за провеждането на широка информационна кампания, която да се предоставя на бягащите от зоната на военен конфликт още на граничните пунктове – за това как могат да кандидатстват и да получат временен статут на бежанци.“

На 12 април, по време на онлайн среща на омбудсманите, организирана от Световната организация на националните правозащитни институции (ENNHRI), проф. Диана Ковачева направи изказване относно бежанската криза, породена от войната в Украйна. В срещата участват също и омбудсманите на Украйна Людмила Денисова и на Руската федерация Татяна Москалкова.

През 2022 г. омбудсманът, като НПМ, реализира извънредни проверки в общините: Русе, Варна и Бургас и областните администрации в тези градове, ГКПП „Дунав мост“ и ГКПП „Дуранкулак“, след което са изготвени специални доклади с констатации и препоръки до отговорните институции.

По инициатива на омбудсмана с **конфискувани неакцизни стоки на стойност над 394 000 лева са подпомогнати бежанци от Украйна.** Помощта е предоставена на БЧК след създадена организация с Министерството на финансите и Агенция „Митници“.

Посещение на омбудсмана в доброволчески център за временно настаняване на украински граждани в кв. „Младост“, гр. София.

Експерти на омбудсмана са включени в разпределянето на помощи за бежанците от Украйна.

Стоките са отнети в полза на държавата от митничари – **бебешки, детски, дамски и мъжки дрехи, обувки, спално бельо, хавлиени изделия и други артикули** от първа необходимост. В резултат на съдействието между институциите те са разпределени и предоставени на лицата, потърсили временна закрила у нас.

„Липсата на информация къде и кога ще бъдат настанени украинските граждани е ключов проблем, който поставя под напрежение и несигурност хората“, пише Омбудсманът в доклада си след внезапна проверка на 1 и 2 юни в двата буферни центъра за разпределение на украински граждани със статут на временна закрила в гр. Елхово и „Сарафово“. Там екипът констатира, че подготовката за приемане на хора е стартирала късно, което поставя под напрежение оторизираните институции да организират процеса по настаняване, а впоследствие и по извозване до държавните бази, определени за приемането на граждани с временна закрила.

✓ Проверка на 27 юни на условията за украинските граждани със статут на временна закрила, настанени в **SOS Детски селища в с. Дрен – Перник**, където са настанени 81 украински граждани, 44 от които деца.

КАМПАНИЯ ЗА ПРИЕМАНЕ НА ЗАКОН ЗА ЗАЩИТА ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ

И през 2022 г. усилията на омбудсмана Диана Ковачева са изцяло насочени към приемане на Закон за защита от домашно насилие (ЗЗДН), за да могат жертвите да получат по-ефективна защита. В България от години този проблем е системен, но ескалира особено по време на пандемията, въпреки че липсва официална статистика – за двете години на COVID у нас са убити близо 50 жени, а насилието у дома не засяга само жените, но и мъже, хора с увреждания, възрастни родители, деца, всеки който се окаже затворен с насилник въкъщи.

Среща на Омбудсмана Диана Ковачева с правосъдния министър Надежда Йорданова на 11 януари, на която обсъждат необходимостта от спешни законодателни промени в Наказателния кодекс и ЗЗДН, свързани с по-ефективната защита на жертвите.

Проф. Ковачева подчертава, че през 2020 г. в Министерството на правосъдието е изготвен проект на ЗИД на ЗЗДН, който не е внесен за разглеждане в 44-ото НС и отлежава в правосъдното ведомство.

Седмица по-късно, 17 януари, омбудсманът настоява за **незабавното внасяне в НС на готовия проект на ЗЗДН**. Това става на **среща, организирана от правосъдния министър Надежда Йорданова**, с институциите и неправителствените организации, работили по неговото изготвяне.

„Днес е Международният ден на ООН за борба срещу насилието над жените. През 2019 г. аз бях първият омбудсман в света, изслушан в Комитета за премахване на всички форми на дискриминацията срещу жените в Женева. Говорих по темата за домашното насилие в България. Изброих 10 препоръки за промени в нашето законодателство и практиките на институциите, но абсолютно нищо не последва.“ Това заявява омбудсманът на кръглата маса: „Активни срещу насилието над жени. Любовта не боли! Говори! Помогни!“, организирана от Фондация „Асоциация Анимус“ по повод 25 ноември.

Омбудсманът подчертава, че за две години близо 50 жени са убити и това е „официалната“ статистиката от медиите, а има много жертви на насилие, които не са обхванати от тази статистика. По думите ѝ, немалък процент от хората, жертви на насилие, са мъже, хора с увреждания, възрастни родители, хора които са абсолютно безпомощни и техният глас не се чува.

✓ „Годишно на горещата линия около 380 мъже подават сигнали за домашно насилие, децата са около 900, а по време на пандемията тези числа скочиха, което означава, че всеки може да стане жертва на домашно насилие. Проблемът е, че домашното насилие може да се опитваме да го структурираме с административни мерки, но истината е, че тук са необходими и санкции, които да разубеждават.“ Това казва омбудсманът Диана Ковачева на 12 декември на „Форум за политики и действия в борбата с насилието над жени“, организиран от Българския фонд за жените и Българската платформа към Европейското женско лоби, с участието на представители на институциите и неправителствения сектор.

„Аз не съм привърженик на ожесточаването на наказанията и далеч не смятам, че всяко нещо трябва да бъде престъпление и да бъде записано в Наказателния кодекс, но домашното насилие е в Наказателния кодекс – тогава, когато тежко престъпление е извършено в условията на домашно насилие“, аргументира тезата си омбудсманът.

СТАТИСТИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ НА ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ: РЕЗУЛТАТИ ОТ ОПЕРАТИВНАТА РЕГИСТРАЦИЯ

Година	Общ брой заповеди	Пострадали			Извършители	
		мъже	жени	деца	мъже	жени
2019	3240	377	2909	658	3001	292
2020	3057	349	2567	898	2747	318
2021	3244	380	2816	935	2983	309

За периода от 01.01.2022 г. до 31.01.2022 г. по реда на ЗЗДН са издадени общо 3085 заповеди за защита, разпореждайки изключването на 1921 мъж и 2666 жени, 349 мъже и 373 деца, в неосезаемите: 283 жени и 2713 мъже (ММР).

Данните на европейските институции сочат, че насилието над жени струва на страната ни над 6,8 милиарда евро годишно (EIGE).

✓ Омбудсманът с неговия екип участваха във всички заседанията на парламентарните комисии, в които се обсъждат законопроектите за защита от домашно насилие, настоява и подкрепя приемането на закона, но проблемът остава нерешен поради краткия живот на 48-ото НС. Борбата продължава!

КАМПАНИЯ ЗА ЗАЩИТА НА ШОФЬОРИТЕ СЪС СГРЕШЕНИ ВИНЕТКИ

Омбудсманът Диана Ковачева предприема още в началото на 2022 г. редица стъпки за защита на шофьорите, на които са наложени компенсаторни такси и глоби заради допуснатата грешка в изписването на регистрационния номер на автомобила при закупуване на е-винетка. Проблемът е, че тези водачи на МПС разбират, че многократно са регистрирани като нарушители, едва когато бъдат спрени от екипи на БГ ТОЛ. По този начин те са приравнявани със случаите, при които изобщо липсва платена пътна такса.

✓ На 2 декември омбудсманът внася законодателно предложение в 48-ото Народно събрание за промени в Закона за пътищата (ЗП) и Закона за движение по пътищата (ЗДвП), с които да се преустанови начисляването на компенсаторна такса от 70 лева или глоба, в размер на 300 лева, ако таксата не бъде платена, за шофьори, допуснали грешка в изписването на регистрационния номер до три символа или изпуснат такъв, при закупуването на е-винетки. В него омбудсманът предлага уведомяването за натрупани компенсаторни такси към АПИ да става в рамките на три работни дни.

Предложението е възприето от Николай Нанков и група депутати от ГЕРБ/СДС, разгледано в регионалната комисия и прието от 48-ото НС в началото на 2023 г.

✓ По казуса проф. Диана Ковачева сезира още на 10 февруари вицепремиера и министъра на регионалното развитие и благоустройството Гроздан Караджов, защото в институцията постъпват множество жалби.

Омбудсманът настоява пред министър Караджов да бъде преустановена неправомерната практика по събиране на компенсаторни такси, като нарушителите да бъдат уведомявани своевременно за наложените им глоби.

На 28 март омбудсманът е на среща в Министерството на регионалното развитие и благоустройството с министър Караджов по проблемите с винетките и ТОЛ таксите.

✓ През цялата година на заседанията на парламентарните комисии в два последователни парламента омбудсманът алармира за проблема при представянето да годишните доклади на институцията.

✓ На 14 юни проф. Ковачева внася в регионалната комисия на 47-ото НС законодателно предложение с конкретни текстове, заедно с приложени мотиви и оценка на въздействие, което е припознато от председателя Настимир Ананиев и група депутати от управляващата партия ПП.

КАМПАНИИ В ПОДДРЪПКА НА ПРАВАТА И НАЙ-ДОБРИЯ ИНТЕРЕС НА ДЕТЕТО

Кампания срещу употребата от непълнолетни лица на „райски газ“

✓ На 26 юли проф. Ковачева внася в НС предложение за изменение в Закона за закрила на детето, с която настоява да се забрани предлагането, продажбата, включително онлайн, и употребата от деца на райски газ – чл. 5б, нова ал. 5.

Проф. Ковачева внася предложение, което е възприето и допълнено от депутати от ПГ на ПП ГЕРБ, сред които Десислава Атанасова, Радомир Чолаков, Деница Сачева, Костадин Ангелов. Същото е прието на 28 юли 2022 г. от здравната комисия в 47-то НС.

✓ На 29 юли предложението на омбудсмана за забрана на продажбата на райски газ, включително и онлайн, от непълнолетни, е прието единодушно от народните представители.

До приемането на законодателната промяна се стига след като омбудсманът Диана Ковачева сезира на 25 юли министъра на здравеопазването в оставка проф. Асена Сербезова, председателя на Комисията по здравеопазване в НС доц. Антон Тонев и председателя на Комисията за защита на потребителите Иван Френкев за множество жалби от родители и граждански организации, в които сигнализират за масовото разпространение и употреба от непълнолетни лица на диазотен оксид, известен като „райски газ“.

Обществена дискусия „Психичното здраве в училище – необходими мерки“

Въвеждане на специализиран модул в часа на класния ръководител за дискусия с учениците по темите за агресията и тормоза в училище – това е една от препоръките на омбудсмана Диана Ковачева, която обявява на инициатирана от нея обществена дискусия „Психичното здраве в училище – необходими мерки“ на 8 февруари 2022 г.

„Трябва да престанем да възприемаме този час единствено и само като време, в което да се обсъждат отсъствия, такси, общи организационни въпроси. Този час би могъл да бъде пространството, в което децата и тийнейджърите да споделят своите мнения, проблеми или да коментират случващото се в живота им., казва на форума омбудсманът.

Форум „С грижа от 0 до 3“

Омбудсманът Диана Ковачева организира на 14 юли съвместно с Фондация „Тръст за социална алтернатива“ форума „С грижа от 0 до 3“, посветен на проблемите на детското и майчиното здраве, с фокус върху уязвимите групи и правото на всяко дете за развитие.

„Всеки момент е удобен да се говори за проблеми, които дълго време остават нерешени и продължават да бъдат болезнени за цялото общество“.

Фокусът на дискусията е по **пет ключови теми** – достъпът на здравно неосигурените бременни жени до редовен медицински преглед; насърчаване грижата на родителя към кърменето (храненето) на детето; услугите за изграждане на родителски умения за подпомагане

ранното учене на детето и осигуряването на лекарствата за навременно лечение на деца до 3-годишна възраст, както и проблемите, свързани с липсата на лични документи за близо 150 000 души, разискват повече от три часа присъстващите участници във форума.

Публична дискусия „Детето между трудовата миграция, институционалните норми и разширеното семейство“

„Всяко четвърто дете в България е оставено от своите родители, или някъде около 20%-25% от децата у нас на практика са без един или без двамата си родители, които работят в чужбина. В ромската общност процентът стига до 40%. Това са деца, които са оставени на грижите на своите баби и дядовци, на своето разширено семейство. И когато казвам, че всяко четвърто дете е Вайбър – дете, което контактува със своите родители единствено по Вайбър, на практика аз цитирам една стара статистика, защото истина е, че към днешния ден ние не знаем колко деца всъщност са жертва на този проблем.“

Това заявява на 12 декември 2022 г. омбудсманът в зала „Сердика“ на София Хотел Балкан при откриването на публичната дискусия: „Детето между трудовата миграция, институционалните норми и разширеното семейство“, която **организира съвместно с Програма ROMACT на ЕК и Съвета на Европа.**

Целта на форума е да се повиши обществената и институционална осведоменост, както и чувствителността към уязвимостта на децата на трудовите мигранти, особено на деца, оставени в бедни и маргинализирани общности от родители, заминали за работа в чужбина. Целта е да се открият потребностите на децата и на разширените им семейства, както и необходимостта от интегрирана подкрепа и внимание.

КАМПАНИИ В ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ

Защита на гражданите като потребители на обществени услуги

2022 е година на екстремно поскъпване на енергията.

Омбудсманът системно и аргументирано възразява срещу поисканите от енергийните компании значителни повишения на цените на електрическата енергия и на топлинната енергия през регулаторния период 2022-2023 г.

Омбудсманът настоява пред изпълнителната власт за предоговаряне на поетите ангажименти в Националния план за възстановяване и устойчивост (НПВУ), и за отлагане на либерализацията на пазара на електроенергия за домакинствата за след 31 декември 2025 г. Удовлетворително е, че на 08 ноември 2022 г. 48-ото НС гласува решение за отлагане на либерализацията на пазара за електроенергия за битовите клиенти с 3 години – след 31 декември 2025 г.

След няколкократно предложения на омбудсмана за намаление на данъчната ставка на ДДС за енергията, такова изменение на Закона за ДДС е прието и влезе в сила от 09 юли 2022 г. за доставките на централно отопление и природен газ.

По сигнал на омбудсмана „Топлофикация София“ ЕАД възстановява на 201 222 домакинства общо 3,025 млн. лв. неправилно начислени суми за ДДС.

Омбудсманът настоява пред законодателната и изпълнителната власти за приоритетното решаване на проблемите на енергийната бедност в България, като преди всичко се изработят дефиниция и критерии за определяне на гражданите в положение на енергийна бедност.

На 23 септември 2022 г. омбудсманът сезира Комисията за защита на конкуренцията за направата на секторен анализ, с който да се проучи конкурентната среда на пазарите на производство и реализация на твърди горива, както и на причините, довели до повишение цените на дребно.

Омбудсманът се обръща на 26 септември и към служебния министър на икономиката и индустрията с настояване по компетентност да бъдат извършени проверки на пазарите за спекула при цените на твърдите горива – дърва за огрев, пелети и въглища за битови нужди.

Повод са десетки жалби и сигнали на граждани, които постъпват в институцията на обществения защитник заради безпрецедентното увеличение в сектора и недостиг на отделни твърди горива за битови нужди в различните райони на страната.

През цялата 2022 г. омбудсманът отстоява правата и икономическите интереси на гражданите като участва във всички онлайн обществени обсъждания на КЕВР за цените на ВиК услугите за новия регулаторен период 2022-2026 г. Подкрепя справедливите искания на гражданите за икономически обосновани цени, които да отговарят на качеството на предоставяните услуги. Настоява и за изготвянето на нов закон за ВиК, в който да има и помощи за водно бедните.

Кампании за приемане на закон за „личния фалит“ и за защита от колектори и ЧСИ

Още в началото на 2022 г. институцията на омбудсмана предприе действия във връзка с необходимостта от законодателно регулиране на дейността на т. нар. колектори или дружествата, които осъществяват дейност по събиране на вземания. Проф. Ковачева изпрати писмо до вицепремиера и министър на икономиката и индустрията с подчертаване на нуждата от спешно приемане на законодателни мерки, чрез които да се предостави допълнителна защита на гражданите и контрол при упражняването на дейностите по прехвърляне на вземания и извънсъдебното им събиране. Предложени са конкретни мерки, които да залегнат в законопроекта.

На 8 февруари омбудсманът се среща с вицепремиера и министър на икономиката и индустрията Корнелия Нинова, за да обсъдят въпроси, свързани с подготвянето на законопроекта за колекторските фирми.

След публикуване на проекта на Закон за събиране на вземания по потребителски договори (т. нар. Закон за

колекторите) за обществено обсъждане, омбудсманът изпраща становище на 17 февруари до министър Нинова с конкретни предложения и препоръки.

„Смятам, че от най-голямо значение е чрез закона по ясен и категоричен начин да се пресекат всички недобросъвестни практики, използвани до момента за притискане и принуждаване на хората да плащат, без съобразяване с лично, семейно и здравословно положение, на изтекли по давност дългове, с методи на ръба на закона и с позоваване на неясно как многократно нараснали дългове“, пише проф. Ковачева.

Становище омбудсманът изпраща и до Комисията по правни въпроси по вече внесен законопроект, като проф. Ковачева взема лично участие при обсъждането му в заседание на парламентарната комисия в 47-ото НС.

През месец януари омбудсманът изпраща **препоръка** до председателя на 47-ото НС и народните представители от парламентарните комисии по труда и социалната политика и по бюджет и финанси за изрична норма, с която **COVID** добавките, **изплащани като антикризисна мярка към пенсиите, да станат несеквестируеми при наложени запори.** В резултат е **приета разпоредба, съгласно която не се предприемат действия по принудително изпълнение по отношение на горепосочените средства.**

В края на годината, омбудсманът предлага на народните представители да приемат **промени в разпоредбите на чл. 22в и чл. 22г от Закона за данъците върху доходите на физическите лица като се въвежда несеквестируемост на сумите, които Националната агенция за приходите възстановява чрез работодателите на работници и служители, ползвали данъчни облекчения за деца или за деца с увреждания.**

С гласуването на това законодателно предложение е **осигурена реална подкрепа за отглеждането на деца и деца с увреждания от родители в трудово или служебно правоотношение като насочеността на средствата е именно за покриването на нуждите на децата, а не на задълженията на родителите им.** Този проблем е отбелязан в доклада за 2021 г. Предложението е прието, а промените в закона са обнародвани в ДВ.

През 2022 г. в НС е внесен **проект на Закон за несъстоятелност на физическите лица или т.нар. „личен фалит“.** Институцията на омбудсмана последователно изразява подкрепата си за приемането на такъв закон, като отчита все по-тревожната тенденция за увеличаване на случаите на граждани, изпаднали в трайно състояние на невъзможност да изплащат задълженията си, за да може да се даде „втори шанс“.

В становище до парламентарните комисии, на които е разпределен законопроектът, омбудсманът изразява принципната си подкрепа предвид стотиците жалби до омбудсмана за нуждата от приемане на такъв закон и с оглед важността му за изпълнение на ангажиментите на страната по НПВУ. Посочва, обаче, че същият трябва да се прецизира, за да предложи решение на проблема с „вечните длъжници“ като се осигури на гражданите изпаднали в несъстоятелност **жизнено оцеляване и бъдещо финансово стабилизиране, като същевременно се гарантира справедливо удовлетворяване на кредиторите.**

Подчертава още, че България е единствената европейска държава, която няма такъв приет и действащ закон, а в същото време е сред челните места на класацията на лошите кредити в Европа.

ДРУГИ КАМПАНИИ В ПОДКРЕПА НА ГРАЖДАНИТЕ

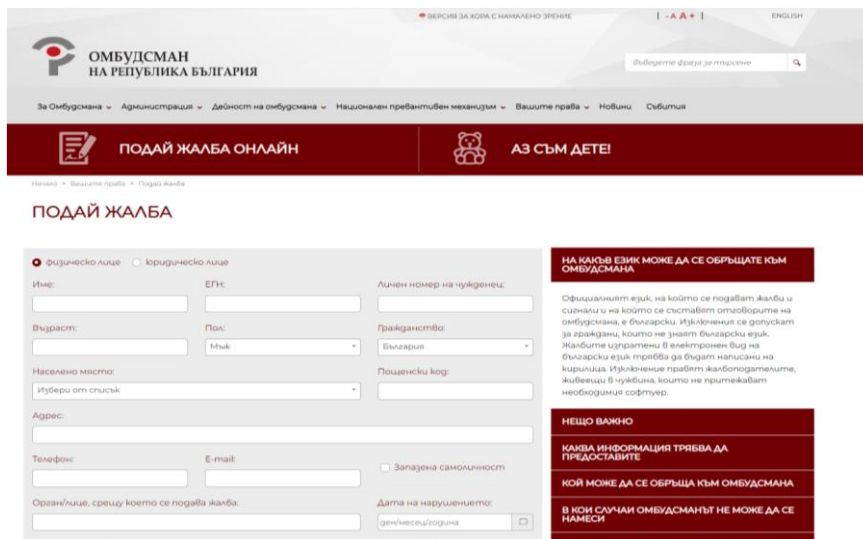
Нова електронна система на институцията за по-бърз достъп на гражданите

По-бърз достъп на гражданите и по-ефективно подаване на жалби и сигнали до институцията на омбудсмана, както и информация за тяхното движение и обработка, осигурява **нова електронна система, която заработи от началото на м. август 2022 г.**

С мобилно приложение „Подай жалба онлайн“ институцията гарантира по-бързи, по-ефективни и по-достъпни услуги за хората. На новия интернет портал (страница) дори и децата ще могат лесно да се ориентират с бутона „Аз съм дете“, къде да подадат своя сигнал, ако се чувстват застрашени или са нарушени правата им.

Новата услуга е изработена по **проект „Електронна система за управление работата на администрацията на омбудсмана“**, финансиран с европейски средства по Оперативна програма „Добро управление“ 2014-2020 г. и съфинансиран от ЕС чрез Европейския социален фонд.

Системата предоставя редица дейности, които модернизират работата на администрацията на омбудсмана и улесняват достъпа на гражданите чрез дигитализиране на процеса по подаване и разглеждане на сигналите им от националния обществен защитник. Така се ускорява комуникацията с държавната администрация и напълно се цифровизира и документооборота. Експертите в реално време получават, подадения сигнал и могат своевременно да започнат проверка по конкретния случай.

ОМБУДСМАН
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Подай жалба онлайн

Аз съм дете

ПОДАЙ ЖАЛБА

ФИЗИЧЕСКО ЛИЦЕ / ЮРИДИЧЕСКО ЛИЦЕ

Име: _____ ЕГН: _____ Личен номер на чужденец: _____

Възраст: _____ Пол: _____ Гражданство: _____

Населено място: _____ Пощенски код: _____

Избери от списък: _____

Адрес: _____

Телефон: _____ Е-mail: _____

Органи/лице, срещу което се подава жалба: _____ Дата на нарушението: _____

Запазена самоличност

НА КАКЪВ ЕЗИК МОЖЕ ДА СЕ ОБРЪЩАТЕ КЪМ ОМБУДСМАНА

Официалният език, на който се подават жалби и сигнали и на който се съставят отговорите на омбудсмана, е български. Използват се формати за езици, които не знаят български език. Жалбите изпратени в електронен вид на български език трябва да бъдат написани на кирилица. Използват се пробни шаблони, които не изискват необходимия софтуер.

НЕЩО ВАЖНО

КАКВА ИНФОРМАЦИЯ ТРЯБВА ДА ПРЕДОСТАВИТЕ

КОЙ МОЖЕ ДА СЕ ОБРЪЩА КЪМ ОМБУДСМАНА

В КОИ СЛУЧАИ ОМБУДСМАНАТ НЕ МОЖЕ ДА СЕ НАМЕСИ

През целия месец август и началото на септември екипи на омбудсмана организира поредица от информационни срещи с граждани и гражданските организации в рамките, на които представиха възможностите и предимствата на новата електронна система. Организираните срещи са проведени в 10 областни града – Търговище, Разград, Силистра, Шумен, Видин, Враца, Стара Загора, Сливен, Смолян и Пловдив.

Омбудсманът инициира експертна проверка в засегнатите от наводнението карловски села

На 14 и 15 септември омбудсманът инициира спешно експертна проверка в най-засегнатите от наводнението карловски села – Каравелово, Богдан и Слатина. На място са проведени разговори и получени конкретни жалби и сигнали от хората, останали без дом, с унищожена покъщнина, удавени домашни животни и разбита инфраструктура.

На 21 септември проф. Ковачева изпраща препоръка до Междуведомствената комисия за възстановяване и подпомагане към Министерски съвет и кмета на община Карлово Емил Кабаиванов, в която иска проверка по конкретните поставените въпроси, получени в жалбите от пострадалите хора след наводнението на 2 септември 2022 г.

Експерти на омбудсмана се включват във възстановяването на пострадалите райони.

**ГЛАВА ПЪРВА.
ОМБУДСМАНЪТ
В ЗАЩИТА НА
ПРАВАТА НА
ГРАЖДАНИТЕ**

ПРАВО НА
ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

СОЦИАЛНИ ПРАВА

ПРАВА НА
ПОТРЕБИТЕЛИТЕ

ПРАВА НА ДЕЦАТА

ПРАВО НА
ОБРАЗОВАНИЕ

ПРАВА НА ХОРАТА
С УВРЕЖДЕНИЯ

НПМ

ПРАВА НА
БЕЖАНЦИ И
МИГРАНТИ

ПРАВО НА
СОБСТВЕНОСТ И
ИКОНОМИЧЕСКА
СВОБОДА

ПРАВО НА ДОБРО
УПРАВЛЕНИЕ И ДОБРА
АДМИНИСТРАЦИЯ

ПРАВО НА ЗДРАВΟΣЛОВНА
И БЛАГОПРИЯТНА СРЕДА

ЗАЩИТА ОТ
ДИСКРИМИНАЦИЯ, ЕЗИК НА
ОМРАЗТА И
РАВНОПОСТАВЕНОСТ

I. ПРИЕМНА НА ОМБУДСМАНА

Постоянно действащата приемна е мястото, където експерти от институцията приемат граждани и представители на организации. Тук се предоставят консултации в реално време във връзка с поставени въпроси, гражданите се запознават с правомощията на обществения защитник и начините за съдействие, регистрират се жалби и сигнали, извършват се справки по вече подадени оплаквания. В приемната е осигурена среда, гарантираща правото на достъп на всички граждани, включително и на лица с увреждания, възрастни хора и майки с деца.

И през първата половина на 2022 г. приемната на омбудсмана продължава да функционира при спазване на мерките във връзка с обявената извънредна епидемична обстановка в страната. С отпадането на ограничителните мерки, приемната на омбудсмана възстановява всекидневния прием на граждани в офисите на институцията.

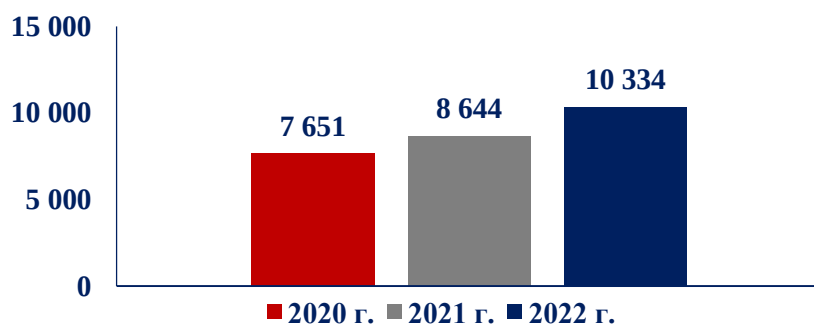
Комуникационни канали за извършване на справки, получаване на консултации, провеждане на лични срещи и подаване на жалби:

- лично в приемната;
- по пощата;
- по телефон;
- по факс;
- по мобилни телефони;
- по електронна поща;
- чрез интернет страницата на омбудсмана.

През 2022 г. приемната е посетена от 3 696 граждани и представители на организации, а 6 866 са обажданията на постоянно действащия телефон в приемната. Общият брой на посетителите и обажданията в приемната през 2022 г. е 10 334, което е с 1 690 повече от 2021 г., когато броят на посетителите и обажданията е 8 644.

Графика №1. Посещения и обаждания в приемната на омбудсмана през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Най-голям отново е броят на въпросите и консултациите за възможностите за защита на правата и за правомощията на отделните органи, които имат отношение към поставените от гражданите проблеми.

Считано от 01 август 2022 г. в институцията е въведена в експлоатация разработената „Електронна система за управление работата на администрацията на омбудсмана“, във връзка с изпълнение на проект №BG05SFOP001-2.001-0011 „Електронна система за управление работата на администрацията на омбудсмана“, финансиран от Оперативна програма „Добро управление“ 2014-2020 г. и съфинансиран от ЕС чрез Европейския социален фонд.

По този начин се осигурява по-бърз достъп на гражданите и по-ефективно подаване на жалби и сигнали до институцията на омбудсмана, както и информация за тяхното движение и обработка. Отделно от това, с мобилно приложение „Подай жалба онлайн“ институцията гарантира по-бързи, по-ефективни и по-достъпни услуги за хората. На новия интернет портал (страница) дори и децата могат лесно да се ориентират с бутона „Аз съм дете“, къде да подадат своя сигнал, ако се чувстват застрашени или са нарушени правата им.

Системата предоставя редица възможности, които модернизират работата на администрацията на омбудсмана и улесняват достъпа на гражданите чрез дигитализиране на процеса по подаване и разглеждане на сигналите им от националния обществен защитник. Така се ускорява комуникацията с държавната администрация и напълно се цифровизира документооборота. Експертите в реално време получават подадения сигнал и могат своевременно да започнат проверка по конкретния случай.

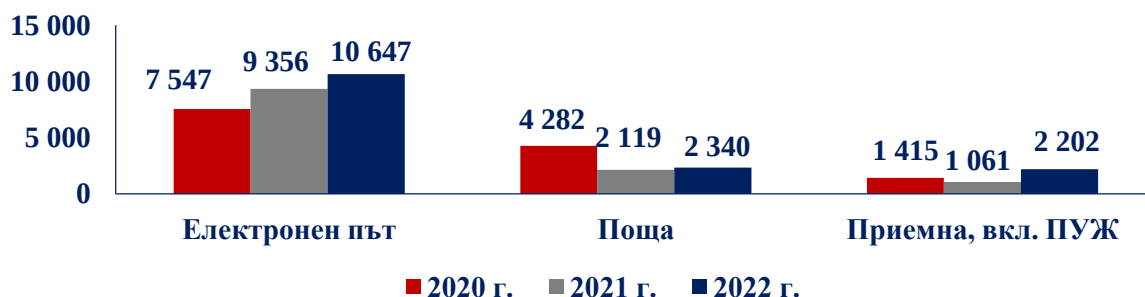
1.1. КАНАЛИ ЗА ПОДАВАНЕ НА ЖАЛБИ И СИГНАЛИ

Изпратените до институцията жалби и сигнали по електронен път са 10 647 бр. (70,09%). Тази форма и през 2022 г. продължава да се утвърждава като изключително удобна и предпочитана от гражданите и представителите на организации.

На второ място се нареждат получените жалби и сигнали по пощата 2 340 броя, което е 15,41% от общия брой на получените жалби. Регистрираните в приемната на омбудсмана жалби и сигнали са 2 042 броя (13,44%).

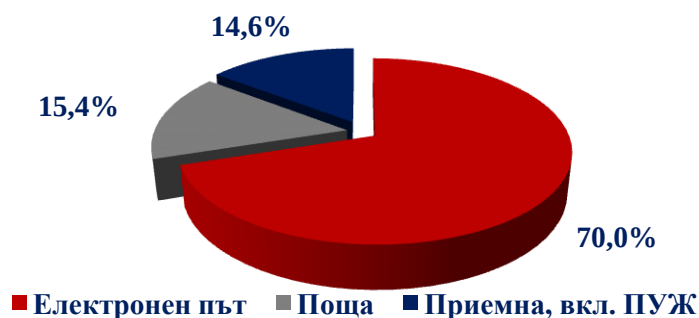
Жалбите, подадени по реда на чл. 25 от Закона за омбудсмана са 160 броя, което е 1,05% от общия брой. В тази хипотеза попадат случаите, при които в хода на разговора със съгласието на гражданина, приемащият експерт съставя протокол за устна жалба. В протокола се описва казусът, посочва се нарушител и конкретното искане на жалбоподателя за защита на правата и интересите му.

Графика №2. Жалби и сигнали според начина на подаване през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Графика №3. Жалби и сигнали според начина на подаване 2022 г., %

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

1.2. ПРИЕМНИ ДНИ НА ОМБУДСМАНА

През 2022 г. продължава установената практика за прием на граждани лично от омбудсмана и заместник-омбудсмана. За срока на действие на заповедите на министъра на здравеопазването, относно обявяваната извънредна епидемична обстановка, приемните дни на омбудсмана с граждани се провеждат онлайн, организирани по скайп, вайбър и на спийкър по телефона. Провеждането на онлайн приемни дни се възприема от гражданите като ефективен начин за разговор с омбудсмана, който им предоставя възможност да поставят проблема си и да получат необходимото им съдействие, без да се налага да излагат здравето си на риск.

31 март – онлайн приемна на омбудсмана Диана Ковачева с граждани по проблемите на маслодайната роза.

През 2022 г. омбудсманът възстанови практиката на изнесените приемни, които дават възможност на гражданите и от по-малките населени места да поставят лично въпросите си на омбудсмана, заместник-омбудсмана, главния секретар и експерти на институцията. **През 2022 г. са проведени изнесени приемни дни в 14 града и техните региони:** гр. Перник и гр. Радомир, гр. Велико Търново и гр. Павликени, гр. Търговище, гр. Разград, гр. Силистра, гр. Шумен, гр. Видин, гр. Враца, гр. Сливен, гр. Стара Загора, гр. Смолян и гр. Пловдив

27 юни – „В рамките на последната година сме получили над 300 жалби от гражданите на гр. Перник и региона. Най-често хората се оплакват от проблеми, свързани с качеството на топлоподаването и топлоснабдяването, както и с качеството на водата.“ Това казва омбудсманът на брифинг в Областна администрация – Перник при представянето на обобщена информация от **изнесените приемни, които институцията организира за гражданите в гр. Перник и гр. Радомир.**

1.3. ЖАЛБИ И СИГНАЛИ НА ГРАЖДАНИ

Жалбите и сигналите, които подават гражданите, са в напълно свободна форма, но е необходимо да бъде посочена информация за обратна връзка (имена, адрес,

телефонен номер) и по разбираем начин да бъдат изложени проблемите на засегнатите или нарушените права, свързани със същите.

Броят на получените жалби и сигнали през 2022 г. е 15 189 бр., което е с 11% повече в сравнение с броя на жалбите, получени през 2021 г. – 13 536 бр.

Таблица №1. Жалби и сигнали през 2022 г (спрямо предходните две години), по вид на нарушени права, брой и %

Категории на нарушението	2022 г.		2021 г.		2020 г.	
	Брой	%	Брой	%	Брой	%
Права на потребителите	4 240	27,92	3 992	29,50	3 390	25,60
Социални права, здравеопазване и образование	2 975	19,59	2 894	21,40	3 150	24,24
Право на собственост и икономическа свобода	1 875	12,35	1 482	10,94	1 449	10,90
НПМ и основни права и свободи на човека	1 592	10,48	806	5,95	832	6,28
Право на добро административно обслужване	857	5,64	988	7,29	982	7,41
Права, нарушени от частноправни субекти – кредитни и финансови институции, колекторски фирми и ЧСИ	740	4,87	762	5,62	812	6,13
Права на децата	604	3,98	526	3,88	450	3,40
Други нарушения	624	4,11	524	3,87	518	3,49
Права на хората с увреждания	514	3,38	486	3,60	458	3,46
Право на чиста околна среда	561	3,69	384	2,83	535	4,04
Искане за промени в нормативната уредба.	266	1,75	161	1,18	799	6,03
Липса на конкретно нарушение	248	1,63	436	3,22	108	0,82
Искане за сезиране на Конституционния съд	69	0,45	68	0,53	83	0,63
Дискриминация	17	0,11	17	0,12	11	0,08
Искане за тълкувателно решение	7	0,05	10	0,07	13	0,10
Общо:	15 189	100	13 536	100	13 244	100

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

За четвърта поредна година **най-голям дял жалби на гражданите касаят нарушени потребителски права от страна на различни организации, на които е възложено да предоставят обществени услуги.** В условията на продължаваща епидемична криза в страната и последиците от нея през 2022 г., социалните права продължават да се нареждат на второ място сред отправените до омбудсмана жалби, следвани от жалби във връзка с нарушено право на собственост и икономически свободи.

Непрекъснатото повишаване на доверието в институцията за разрешаване на проблеми с висок обществен интерес и засягащи голям брой граждани е изразено по безспорен начин от увеличения брой на гражданите, обединени в инициативни комитети или под друга форма, които подават колективни жалби придружени с подписки и петиции.

Броят на гражданите, подписали се в получените колективни жалби, сигнали и петиции през 2022 г. е 31 900 граждани. Това е с 4,15% повече, в сравнение с 2021 г., когато с подписки са се обърнали към обществения защитник 30 575 граждани.

Таблица №2. Жалби и сигнали 2022 г (сравнено с предходните две години), по области в страната, %

Област	2022 г.	2021 г.	2020 г.
	%	%	%
Благоевград	1,17	1,47	1,14
Бургас	1,62	2,16	1,93
Варна	2,94	7,36	2,66
Велико Търново	1,44	1,93	1,21
Видин	0,27	0,43	0,45
Враца	1,07	1,43	1,03
Габрово	0,46	0,99	0,51
Добрич	0,56	0,6	0,60
Кърджали	0,27	1	0,26
Кюстендил	0,73	1	0,65
Ловеч	0,68	1,02	0,65
Монтана	0,63	0,82	0,69
Пазарджик	0,98	1,1	0,85
Перник	1,09	1,64	1,32
Плевен	1,40	1,48	1,16
Пловдив	2,5	3,15	3,03
Разград	0,32	0,31	3,97
Русе	1,06	1,34	0,77
Силистра	0,26	0,34	0,29
Сливен	0,57	0,72	0,67
Смолян	0,90	0,48	0,32
София-област	1,33	1,66	1,04
София-град	15,43	21,99	19,09
Стара Загора	1,55	1,33	1,31
Търговище	0,47	1,6	0,35
Хасково	0,84	1,15	0,76
Шумен	0,58	0,47	0,48
Ямбол	0,45	0,45	0,55
Не е посочено	58,43	40,58	52,26
Общо:	100	100	100

Източник: статистика на омбудсмана на Република България

И през този отчетен период остава най-голям дялът на жалбите, в които не е посочено населеното място – 8 875 (58,43%). Причината за това е предоставената възможност да се изпращат сигнали по електронен път, където не е задължително посочването на населеното място на жалбоподателя.

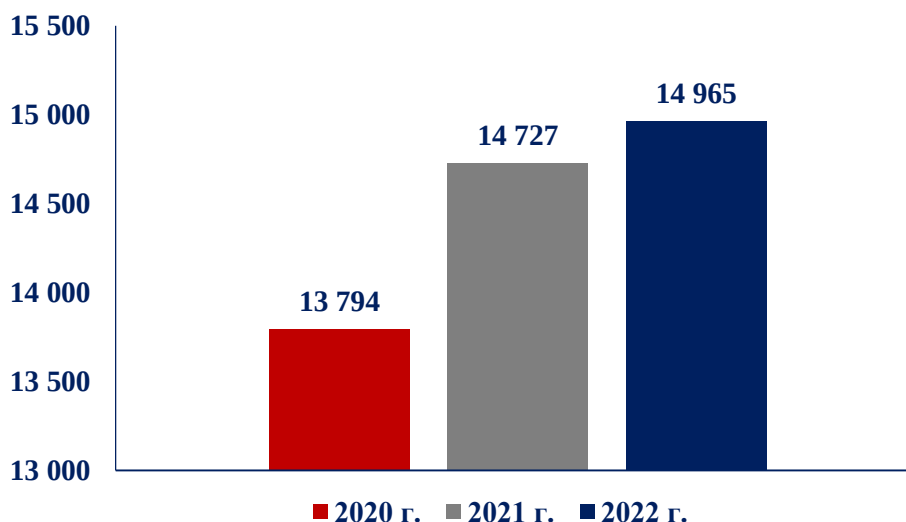
През 2022 г. от чуждестранни граждани са получени 215 жалби и сигнали – основно това са украински граждани, пострадали от военния конфликт в Украйна, които се обръщат за помощ и съдействие към омбудсмана, за да могат да получат безплатна правна помощ и да бъдат в максимална степен защитени човешките права на потърпевшите.

Жалбите и сигналите, които подават гражданите, са в напълно свободна форма, но е необходимо да бъде посочена информация за обратна връзка (имена, адрес, телефонен номер) и по разбираем начин да бъдат изложени проблемите на засегнатите или нарушените права, свързани със същите.

1.4. ПРИКЛЮЧЕНИ ЖАЛБИ И СИГНАЛИ ПРЕЗ 2022 Г.

Приключените жалби и сигнали през 2022 г. са **14 965** броя.

Графика №4. Финализирани жалби и сигнали през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на омбудсмана на Република България

От тях **13 033** броя са приключени с дадени препоръки и становища на институциите и организациите в зависимост от вида на потърсеното съдействие или извършеното нарушение. 1 218 броя жалби и сигнали са приключени с даден съвет и извършено посредничество.

Таблица №3. Приключени жалби и сигнали според предприетите действия от институцията на омбудсмана през 2022 г., брой и %

Предприети действия	Брой	%
Жалби и сигнали в правомощията на омбудсмана: от тях:	14 251	95,22
✓ Препоръка	3 196	21,36
✓ Становище	9 837	65,73
✓ Даден съвет	804	5,37
✓ Посредничество	414	2,76
Жалби и сигнали извън правомощията на омбудсмана	714	4,78
Общо:	14 965	100

Източник: статистика на омбудсмана на Република България

През 2022 г. се запазва тенденцията за значително повишаване на броя на отправените от омбудсмана препоръки – средно с 12% спрямо 2021 г. и 21% спрямо пред-кризисната 2020 г.

Същата възходяща тенденция се наблюдава и по отношение на отправените от омбудсмана становища, които през 2022 г. са средно с 5% повече спрямо 2021 г. и 12% спрямо 2020 г.

Таблица №4. Финализирани жалби и сигнали през периода 2020-2022 г. според резултатите от проверките, брой

Резултат от проверката	2020 г.	2021 г.	2022 г.
Допустими:	13 259	14 044	14 251
Препоръка	2 534	2 855	3 196
Становище	8 668	9 520	9 837
Даден съвет	1 491	1 229	804
Посредничество	566	440	414
Недопустими:	535	683	714
Общо:	13 794	14 727	14 965

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

От съществено значение за ефекта от дейността на омбудсмана е броят на изпълнените препоръки в следствие от направените проверки по жалби и сигнали на граждани.

През 2022 г общо изпълнени (напълно или частично) са 2 716 препоръки на омбудсмана, или над 85%.

Сред категориите нарушител, визирани в жалбите на гражданите на първо място и през 2022 г. се нареждат държавните органи и техните администрации (40,77%), следвани от организациите, на които е възложено да предоставят обществени услуги (33,10%).

Таблица №5. Приключени жалби и сигнали според визирания в тях нарушител през 2022 г., брой и %

Нарушител	Брой	%
Държавни органи и техните администрации	5 811	40,77
Лица, на които е възложено да предоставят обществени услуги	4 717	33,10
Общински органи и техните администрации	2 534	17,78
Частноправни субекти	1 189	8,35
Общо:	14 251	100

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

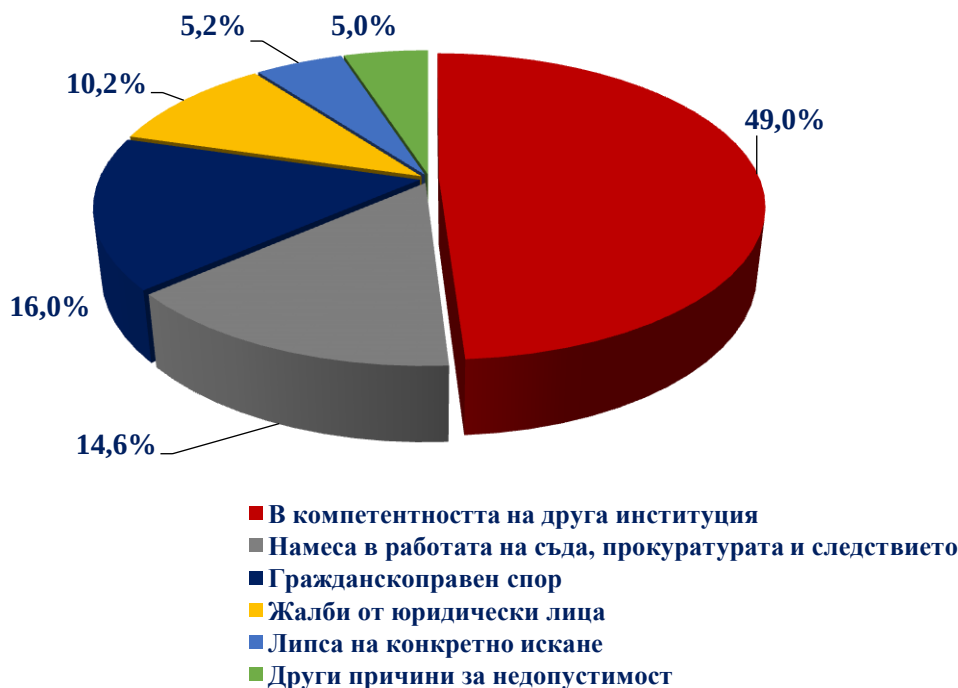
Графика №5. Финализирани жалби и сигнали според визирания в тях нарушител през периода 2020-2022 г., %

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Тенденциите, които се открояват през 2022 г. са за трета поредна година задържане на високи нива на процента от жалби на гражданите за нарушени техни права от лица и организации, на които е възложено да предоставят обществени услуги. През 2022 г. значително се повишава спрямо предходната година и делът на жалбите, визиращи като основен нарушител държавните органи и техните администрации.

Графика №6. Жалби и сигнали, по които не са предприети действия, поради липса на законово основание за разглеждане през 2022 г., брой

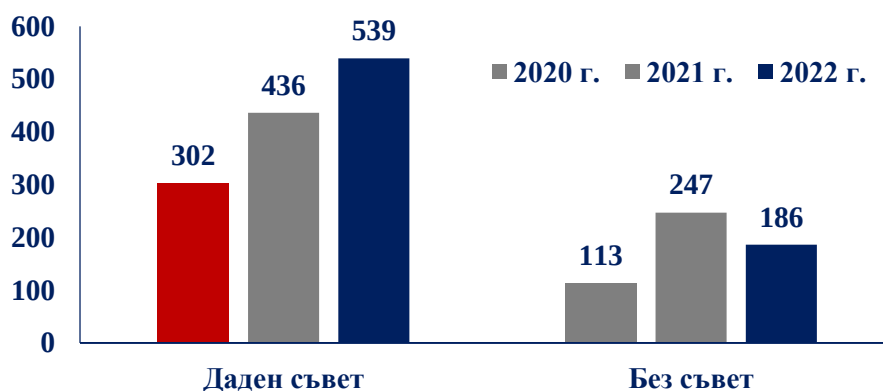

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Независимо от факта, че в институцията на омбудсмана през 2022 г. постъпват 725 жалби и сигнали, за които липсва законово основание за тяхното разглеждане, е

даден съвет по 186 броя жалби, с оглед защита правата на гражданите – 25,66% от случаите.

Графика №7. Жалби и сигнали извън правомощията на омбудсмана според начина на приключване през периода 2020- 2022 г., брой

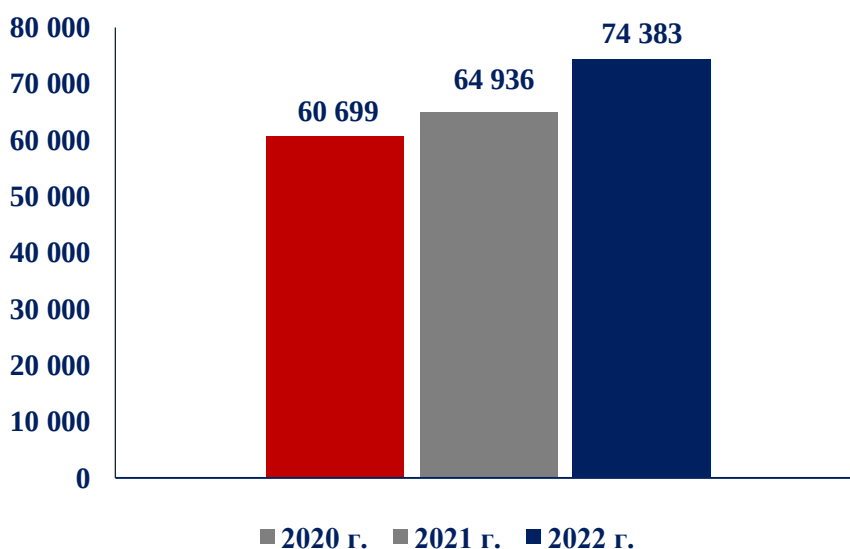

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

✓ **Граждани и техните организации, получили съдействие от омбудсмана през 2022 г.**

И през 2022 г. се затвърждава тенденцията на нарастване броят на гражданите и техните организации, получили съдействие от омбудсмана – през последната година това увеличение е с 13% спрямо 2021 г. и 19% спрямо 2020 г.

Графика №8. Граждани и представители на организации, получили съдействие от омбудсмана през периода 2020-2022г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

II. ПРАВА НА ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ

Усилията на омбудсмана и активната работа за защита на правата на уязвимите граждани имат особено видим резултат през 2022 г. в областта на хората с увреждания.

В условията на съществуващите и нерешени проблеми, задълбочени от неблагоприятните последици от въведените противоепидемични мерки и рязкото и значително поскъпване на живота, дейността на институцията се оказва от особено значение за преодоляване на възникналите затруднения пред засегнатите.

През 2022 г. голяма част от оплакванията на гражданите намират подходящо разрешение, в резултат на отправени от омбудсмана препоръки до отговорните органи, изготвени и отстоявани законодателни предложения за отстраняване на дефицити в действащата уредба.

Разнообразието от поставени проблеми и най-вече – запазващата се тенденция за увеличение на жалбите в областта в сравнение с предходни години са от една страна, оценка на гражданите за активността на институцията. От друга страна – те са показател за все по-сериозната критичност и чувствителност на засегнатите към случаите на бездействие за разрешаване на съществуващи проблеми.

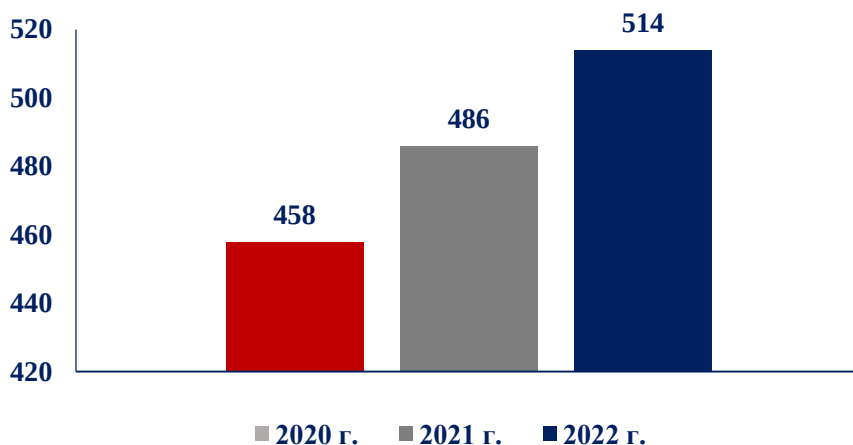
Особено видимо в това отношение е **недоволството на хората с увреждания, които е необходимо да се явяват на освидетелстване/преосвидетелстване пред органите на медицинската експертиза**. Сериозното забавяне при извършването на оценката и оставянето на нуждаещи се без полагащата им се подкрепа от държавата за дълъг период, са повод за подаване на значителен брой жалби от засегнати и от техните семейства и за предприетите действия от омбудсмана за изготвяне на законодателни предложения в §20а от Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на НС от 13 март 2020 г. и за преодоляване на последиците (ЗМДВИП) и в Закона за хората с увреждания (ЗХУ) и Закона за здравето (ЗЗ), които са приети от народните представители.

Сходна е ситуацията със затрудненията на хората с увреждания да получават социално-икономическа защита поради ограничителни или несправедливи изисквания в съществуващата нормативна уредба. Стъпка напред в продължителната борба на институцията за правата на хората с увреждания е **приемането на изработеното от омбудсмана законодателно предложение за включването на хората с увреждания, с определени над 90 на сто степен на увреждане, с определена чужда помощ, които получават пенсия за военна инвалидност в чл. 70, т. 5 от ЗХУ**. С приемането на Законопроекта за изменение и допълнение на Закона за хората с увреждания от НС (ДВ, бр. 8 от 2023 г.) е отстранена допуснатата в нормативния акт несправедливост и около 150 военноинвалиди вече имат право на месечна финансова подкрепа в максимално допустимия размер. Чрез нормативния акт се дава възможност и на хората с увреждания с определени над 90 на сто степен на увреждане, с право на чужда помощ, които получават наследствена пенсия или пенсия за гражданска инвалидност да получават финансовата подкрепа в размера по чл. 70, т. 5 от ЗХУ.

От представената статистика е видно, че през последните три години е налице тенденция към трайно увеличение на броя на постъпилите оплаквания по правата на хората с увреждания. Изразено като процентно съотношение, увеличението на жалбите за 2022 г. е, както следва: увеличение с 6% спрямо 2021 г. и 12,2% спрямо 2020 г.

Постъпили жалби през 2022 г. по тип нарушение „Правата на хората с увреждания“ – 514. Приключените жалби през 2022 г. по тип нарушение „Правата на хората с увреждания“ са 494.

Графика №9. Постъпили и приключили жалби и сигнали, свързани с правата на хората с увреждания през периода 2020-2022 г., брой

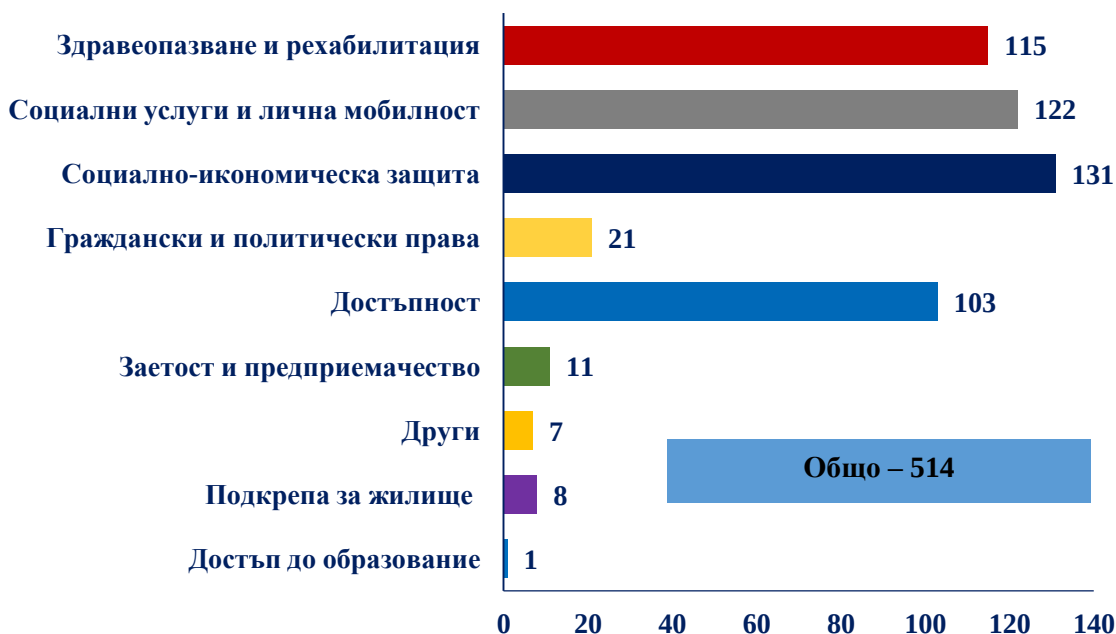

Източник: статистика на омбудсмана на Република България

В жалбите, при които са констатирани нарушения, са отправени – 133 препоръки и са изразени 112 становища. Над 130 от препоръките са напълно или частично изпълнени. Осъществено е успешно посредничество в 9 от случаите. Даден е съвет и в 9 от жалбите.

В жалбите, при които не са констатирани нарушения, са отправени 15 препоръки, които са изпълнени. Оказано е успешно посредничество в 10 от случаите. Изразено е становище в 67 от жалбите и е даден съвет в 40 от тях.

Графика №10. Жалби и сигнали по тип нарушение относно правата на хората с увреждания за 2022 г., брой

Източник: статистика на омбудсмана на Република България

На първо място, като брой жалби през изминалата година, са оплакванията на гражданите с увреждания във връзка със затрудненията за ползване на социално-икономическа закрила. В тази част се включват случаите на откази за отпускане на различните видове финансова подкрепа на хората с увреждания, както и тромавата процедура за изплащане на полагащите пенсии за инвалидност след освидетелстване/преосвидетелстване от органите на медицинската експертиза.

На следващо място, са жалбите по отношение на социалните услуги и личната мобилност. Основните оплаквания са свързани с възможностите за ползване на асистентска подкрепа, както и с липсата на мерки за актуализиране на списъците на медицинските изделия, помощните средства и съоръженията.

На трето място, са жалбите във връзка със задълбочаващите се проблеми в медицинската експертиза, които са причина за оставяне на значителен брой нуждаещи се без полагащата им се подкрепа от държавата за дълъг период.

II.1. ПРОБЛЕМНИ СФЕРИ НА НАРУШЕНИ ПРАВА НА ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ

Социално-икономическа защита

1. Разпределението на правоимащи по чл. 70 от ЗХУ

През изминалата година продължават усилията на омбудсмана за разрешаване на проблемите с несправедливото разпределение на правоимащите по чл. 70 от ЗХУ.

Важно е да се отбележи, че предложеният от омбудсмана проект на закон за изменение и допълнение на ЗХУ от НС от 29.11.2022 г. включва текст, с който да бъде разрешен дългогодишния проблем, поставян от институцията на омбудсмана, свързан с размера на месечната финансовата подкрепа на хората с увреждания, с чужда помощ, с право на пенсия за военна инвалидност или с наследствена пенсия. Положително е, че Законопроектът получава подкрепата от народните представители, от хората с увреждания и от техните организации, в окончателния вариант са включени и хората с увреждания, с определени над 90 на сто степен на увреждане, с право на чужда помощ, с пенсия за гражданска инвалидност. Законопроектът е обн. ДВ, бр. 8 от 2023 г.) и от началото на 2023 г. посочените групи граждани получават месечна финансова подкрепа, в размера по чл. 70, т. 5 от ЗХУ.

2. Актуализиране на размера на линията на бедност за 2022 г.

С оглед постъпващите жалби, които са свързани с размера на месечната и целевата финансова подкрепа по ЗХУ в условията на значителна инфлация е изпратено становище до служебния министър на труда и социалната политика.

В становището е отбелязано, че линията на бедност е водещ показател за определяне на размерите на месечната финансова подкрепа по ЗХУ, както и за определяне на правоимащите за отпускане на целева финансова подкрепа.

Отправената препоръка за актуализиране на линията на бедност в рамките на изминалата година не е изпълнена.

3. Размер на месечните помощи за деца по чл. 8д от Закона за семейните помощи за деца с трайни увреждания

Общественият защитник изпраща и препоръка до министъра на труда и социалната политика във връзка с липсата на механизъм за автоматичното осъвременяване на размера на месечните помощи за деца по чл. 8д от Закона за семейните помощи за деца (ЗСПД) през годините. С оглед разпоредбата на чл. 8д, ал. 2 от ЗСПД, която не допуска размера на помощите да е по-малък от предходната година, размерите на финансовата подкрепа на отделните групи правоимащи са оставени вече 5 години, без да бъдат променени в ЗДБРБ.

4. Размер на данъчното облекчение по чл. 18 от ЗДДФЛ

През изминалата година постъпват значителен брой жалби от граждани с увреждания, които изразяват недоволството си, че определените 7920 лв., с които се

намалява сумата от годишните данъчни основи по чл. 17 от ЗДДФЛ за лица с 50 и с над 50 на сто намалена работоспособност, не е актуализирана от 2008 г.

С цел гарантиране на правата на засегнатите от омбудсмана е направено предложение в проекта на ЗДБРБ за 2022 г. да бъде извършено изменение в чл. 18 от ЗДДФЛ, като се въведе механизъм за актуализиране на данъчните облекчения за хората с увреждания. Предложението не е прието.

5. Осигурителен стаж за пенсия за инвалидност поради общо заболяване

Омбудсманът на Република България поставя на вниманието на служебния заместник министър-председател по социалните политики и министър на труда и социалната политика сериозен проблем, свързан с разпоредбите на чл. 74 от КСО.

В становището си общественият защитник акцентира, че текстът на чл. 74 изисква хората с увреждания с определени 50 и над 50 на сто вид и степен на увреждане/степен на трайно намалена работоспособност да имат осигурителен стаж до определената дата на инвалидност, за да е възможно да получават пенсия за инвалидност поради общо заболяване, който е трудно да бъде придобит за хората с увреждания, особено тези до 25 години.

В становището е обърнато внимание и на другия съществуващ проблем с разпоредбата на чл. 74 от КСО, а именно – осигурителният стаж да е натрупан до датата на инвалидността.

6. Изисквания за освобождаване от заплащане на винетна такса

Във връзка с разпоредбата на чл. 10в от Закона за пътищата (ЗП), с която са въведени ограничителни изисквания за освобождаване на хората с увреждания и техните семейства от заплащане на винетни такси, омбудсманът също така изпраща становища до министъра на транспорта и съобщенията, до министъра на труда и социалната политика, до председателя на 48-то НС и до председателя на Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление към 48-то НС.

В становищата отново е напомнена категоричната позиция на институцията, че разпоредбата на чл. 10в от ЗП нарушава правата на значителен брой нуждаещи се с увреждания и техните семейства.

Основен проблем остават техническите параметри, на които следва да отговарят леките автомобили, собственост на гражданите с увреждания или в режим на съпругеска имуществена общност. Макар и обявени за дискриминационни от Комисията за защита от дискриминация, критериите продължават да се прилагат.

Социални услуги и лична мобилност

1. Размер на данъчното облекчение по чл. 18 от ЗДДФЛ

През изминалата година постъпват значителен брой жалби от граждани с увреждания, които изразяват недоволството си, че определените 7920 лв., с които се намалява сумата от годишните данъчни основи по чл. 17 от ЗДДФЛ за лица с 50 и с над 50 на сто намалена работоспособност, не е актуализирана от 2008 г.

С цел гарантиране на правата на засегнатите от омбудсмана е направено предложение в проекта на ЗДБРБ за 2022 г. да бъде извършено изменение в чл. 18 от ЗДДФЛ, като е въведен механизъм за актуализиране на данъчните облекчения за хората с увреждания.

Предложението не е прието.

2. Изисквания за личен асистент

През изминалата година продължават да постъпват жалби във връзка със затрудненията на хората с увреждания да ползват асистентска подкрепа, съобразно индивидуалните им потребности.

Гражданите са недоволни, че от една страна, както Законът за личната помощ, така и Законът за социалните услуги не обхващат нуждаещите се, които имат експертни решения от ТЕЛК/НЕЛК, но са без определено право в тях на чужда помощ.

От друга страна, отговарящите на изискванията на някои от двата нормативни актове ползватели не могат да получат личен асистент повече от 8 часа на ден, както и да ползват подкрепа през почивните дни.

3. Възнаграждения на личните асистенти по ЗЛП

В началото на миналата година постъпват значителен брой жалби, свързани с възнагражденията на личните асистенти по Закона за личната помощ (ЗЛП), които не се индексират по начина, по който първоначално е предвидено при приемането на нормативния акт през 2018 г.

Гражданите изразяват безпокойството си, че в §3 от Заключителните разпоредби на Законопроекта за удължаване до 31 март 2022 г. на действието на разпоредби на Закона за държавния бюджет на Република България за 2021 г., Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2021 г. и Закона за бюджета на Националната здравноосигурителна каса за 2021 г., № 47-102-01-12, внесен от Министерски съвет, се предлага отлагане на влизане в сила на разпоредбата на чл. 31, т. 1 от ЗЛП.

Във връзка с изложеното е отправено предложение за гарантиране на правото на личните асистенти на достойно заплащане така, както е предвидено в първоначалната редакция на Закона за личната помощ.

Предложението на омбудсмана е прието и внесенят §3 отпада при гласуването на измененията. Съществен успех е още, че разпоредбата на чл. 31 от Закона за личната помощ влиза в сила със задна дата, считано от 1 януари 2022 г.

4. Осигурителен стаж за пенсия за инвалидност поради общо заболяване

Омбудсманът на Република България поставя на вниманието на служебния заместник министър-председател по социалните политики и министър на труда и социалната политика сериозен проблем, свързан с разпоредбите на чл. 74 от КСО.

В становището си общественият защитник акцентира, че текстът на чл. 74 изисква хората с увреждания с определени 50 и над 50 на сто вид и степен на увреждане/степен на трайно намалена работоспособност да имат осигурителен стаж до определената дата на инвалидност, за да е възможно да получават пенсия за инвалидност поради общо заболяване, който е трудно да бъде придобит за хората с увреждания, особено тези до 25 години.

В становището е обърнато внимание и на другия съществуващ проблем с разпоредбата на чл. 74 от КСО, а именно – осигурителният стаж да е натрупан до датата на инвалидността. Независимо от полагания от заинтересованите труд и направени допълнително – при някои граждани значителни – осигурителни вноски, обаче се оказва, че разпоредбата на чл. 74 от КСО лишава тези нуждаещи се от възможността те да получат пенсия за инвалидност поради общо заболяване.

5. Цени на електроенергията и природния газ за доставчици на социални услуги

Неправителствени организации, доставчици на социални услуги на хора в уязвимо положение, отбелязват, че след драстичното увеличение на цените на електроенергията и природния газ, доставчиците на услугите срещат сериозни затруднения да покриват възникващите разходи.

От омбудсмана са отправени няколко препоръки до всички отговорни органи, в резултат на които е обезпечено продължаване предоставянето на електроенергията и природния газ на доставчиците на услугите и съответно – на потребителите, без прекъсване, до вземането на окончателно решение по въпроса.

6. Изисквания за освобождаване от заплащане на винетна такса

Във връзка с разпоредбата на чл. 10в от ЗП, с която са въведени ограничителни изисквания за освобождаване на хората с увреждания и техните семейства от заплащане на винетни такси, омбудсманът също така изпраща становища до министъра на транспорта и съобщенията, до министъра на труда и социалната политика, до председателя на 48-то НС и до председателя на Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление към 48-то НС.

В становищата отново е напомнена категоричната позиция на институцията, че разпоредбата на чл. 10в от ЗП нарушава правата на значителен брой нуждаещи се с увреждания и техните семейства.

В становището до председателя на 48-то НС и до председателя на Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление е подчертано, че е от съществено значение нормативно да бъдат уредени и възможностите за ползване на правото на освобождаване от винетна такса в рамките на съответната година, след като правоимащите по чл. 10в от ЗП са прекратили регистрацията на превозните средства с подадено от тях заявление. Към момента уредбата на чл. 10в, ал. 3 обхваща само случаите на прехвърляне на собствеността върху превозното средство, но не и при прекратяване на собствеността поради бракуването му. Проверките по въпроса показват, че значителен брой граждани с увреждания са засегнати неблагоприятно от неуреждането на въпроса.

Реални действия за разрешаване на проблемите не са предприети.

Помощни средства и медицински изделия

С оглед поемането на важната функция по предоставянето на медицинските изделия, помощните средства и съоръженията от структурите на МЗ и по повод постъпващите жалби в институцията, и през 2022 г. омбудсманът напомня на министъра на здравеопазването и на управителя на НЗОК за нерешените проблеми, които сериозно ограничават нуждаещите се, както и за позицията на омбудсмана:

Основно предизвикателство пред хората с увреждания е качеството на медицинските изделия, помощните средства и съоръженията и лимитните им стойности, които не са актуализирани повече от 10 години. Недостатъчният размер на подкрепата, която се осигурява от държавата за закупуване на нови и подходящи медицински изделия и липсата на въведени механизми за адекватното ѝ актуализиране, създават реални предпоставки за нарушаване на правата на хората с увреждания. Водената до момента политика за предоставяне на медицински изделия и помощни средства, които не са съобразени с индивидуалните потребности на нуждаещите се и с утвърдени стандарти за качество, са в противоречие с принципите на независимия живот и с изискванията на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания.

Още по-тревожна е ситуацията с качеството на медицинските изделия, помощните средства и съоръжения през последните няколко месеца, която се влошава поради неосъвременяването на лимитните стойности на медицинските изделия, дори в условията на увеличаващите се цени на световните борса на различни суровини.

Като се добави и проблемът с неподходящите и крайно удължени експлоатационни срокове за ползване на изделията, положението на нуждаещите се може да стане изключително тежко, особено ако те са възрастни хора, без достатъчно доходи и без близки и роднини, които да им осигурят подкрепа.

Освен това, развитието и навлизането на нови технологии и възможности за компенсиране на дефицитите и за подпомагане на хората с увреждания изискват динамичен подход за преразглеждане на списъците с финансираните от държавата медицински изделия. Към момента остава трайно нерешен въпросът за механизмите, чрез които ще се актуализират списъците с медицинските изделия, помощните средства и съоръжения спрямо нови и по-качествени продукти.

Във връзка с изложеното омбудсманът изпраща две становища до министъра на здравеопазването, в които препоръчва за спешно разглеждане на поставените въпроси. Настоява в сформиранията комисия за изготвяне на проект на спецификация с медицински изделия, помощни средства и съоръжения/ремонтни дейности към МЗ да бъдат включени както експерти на национално представителните организации, част от Националния съвет за хората с увреждания към МС, така и други представители на организации на и за хората с увреждания, които имат активна позиция и които биха допринесли с експертизата си за гарантиране на правата на заинтересованите граждани с увреждания.

Препоръката за включване на представители на хората с увреждания е изпълнена.

Медицинска експертиза

Проблемите в дейността на медицинската експертиза са на вниманието на институцията и през 2022 г.

Постъпващите жалби показват, че особено след епидемията от COVID-19 е налице значително забавяне при освидетелстването/преосвидетелстването на нуждаещи се граждани.

Липсата на адекватни мерки за преодоляване на предизвикателствата, пред които са изправени всички хора с увреждания (над 660 000 български граждани) и които довеждат до накърняването на техните права, предопределят и активните действия от омбудсмана в тази област.

1. Удължаване на срока на експертните решения след отмяна на извънредната противоепидемична обстановка

След многократни действия и внесен законопроект, изготвен от Омбудсмана, НС приема важни за хиляди граждани с увреждания в България изменения в Закона за мерките и действията по време на извънредното положение (ЗМДВИП), обявено с решение на НС от 13 март 2020 г. и за преодоляване на последиците.

Новата разпоредба на §20а от Преходните и заключителни разпоредби на ЗМДВИП, обявено с решение на НС от 13 март 2020 г. и за преодоляване на последиците влиза в сила от 01 юли 2022 г. и със задна дата удължава валидността на експертни решения на органите на медицинската експертиза, които са изтекли в периода от 13 март 2020 г. до 30 юни 2022 г. Въз основа на направените промени, гражданите имат възможността да получават полагащата им се подкрепа като хора с увреждания за целия период до влизането в сила на новия медицински документ, но не по-късно от 31 декември 2022 г.

Следва да се отбележи, че още на 19 април омбудсманът първи алармира за проблема с изтеклите ТЕЛК решения и информира НС за многобройни жалби и сигнали, постъпили в институцията за затрудненията, които имат хората с увреждания

да упражняват правата си след 01 април 2022 г., т.е. след отпадане на извънредната епидемична обстановка. Още тогава омбудсманът препоръчва на министъра на здравеопазването и министъра на труда и социалната политика да бъдат обмислени механизми за осигуряване на необходимата подкрепа на гражданите с увреждания, на които експертните решения изтичат в периода от 01 април 2022 г. – 30 юни 2022 г., в т.ч. чрез включването им в обхвата на ЗМДВИП. Общественият защитник посочва, че трябва да бъде проявено разбиране към необходимостта, за времето до издаване на ново експертно решение и влизането му в сила, тези граждани да могат да получават своевременно нужната им социална подкрепа.

Не е съобразена обаче позицията на омбудсмана, че съществува реален риск правата на гражданите, чиито експертни решения изтичат след 30 юни 2022 г., да бъдат нарушени. Още по време на обсъжданията на §20а от ЗМДВИП, а впоследствие и в отделна препоръка до служебния министър на здравеопазването общественият защитник подчертава, че предвид натрупване на лица, подали заявления за преосвидетелстване, а също за първично освидетелстване и очакваното забавяне на неговото провеждане, гражданите с решения на ТЕЛК/НЕЛК със срок на валидност в периода – 01 юли 2022 г. – 31 декември 2022 г., ще бъдат поставени в неравнопоставено положение спрямо тези, които са обхванати от законопроекта, и ще бъдат лишени за определен период от възможността своевременно да ползват техни права, регламентирани в действащото законодателство.

2. Удължаване на срока на експертните решения при забавяне на медицинската експертиза

На следващо място, но не по значение са действията на омбудсмана на Република България за изготвяне и внасяне в НС, в края на ноември 2022 г., на законодателно предложение в ЗХУ и ЗЗ. С предложението се цели да бъдат преодолени най-сериозните проблеми на хората с увреждания, свързани със забавянето при преосвидетелстването им от органите на медицинската експертиза.

Предложението е припознато от народни представители и след процес на обсъждане, то е прието от Парламента.

Важно е да отбележи, че законопроектът предвижда хората с увреждания да продължават да ползват всички права и подкрепа, произтичащи от експертното решение, при забавяне от органите на медицинската експертиза до издаването на новото експертно решение, без прекъсване. Изрично регламентира, че хората с увреждания няма да бъдат държани за отговорни за забавянето на компетентните органи и да не връщат получените средства дори при последваща промяна на вида и степента на увреждане.

Гарантира още, че издадените експертни решения ще породят правни последици в процеса на обжалването им и хората ще имат възможност да ползват правата си без прекъсване, както и че няма да възстановяват получените в повече средства при евентуална промяна на вида и степента на увреждането им.

От съществено значение е, че новите разпоредби се прилагат и за започнатите и неприключени до влизане в сила на измененията производства, както и тези, започнати и неприключени до четири месеца след влизането им в сила, при които са налице забавяния.

Следва да се отбележи, че предложението е прието, като чрез него се осигурява възможност за решение на сериозни проблеми, които засягат повече от 660 000 уязвими граждани в България. Окончателният текст е обнародван с ДВ, бр. №8 от 25 януари 2023 г.

Пример:

Гражданин отбелязва, че е подал необходимите документи за преосвидетелстването си от ТЕЛК – Плевен през юли 2022 г., като срокът на експертното му решение е до началото на септември.

Споделя безпокойството си, че до ноември не е насрочена дата за разглеждане на случая, в резултат на което полагащата му се подкрепа като човек с увреждания е спряна. Гражданинът отбелязва, че е останал средства за закупуване на необходимите му лекарства, като е на прага на кризисна ситуация.

След отправена препоръка до директора на Регионалната здравна инспекция, на гражданина е насрочена дата за преосвидетелстване през декември 2022 г.

3. Критерии по Наредба за медицинската експертиза

През последните години постъпват значителен брой жалби във връзка с Методиката за прилагане на отправните точки за оценка на трайно намалената работоспособност/вида и степента на увреждане (ТНР/ВСУ) в проценти (Приложение №2 към чл. 63, ал. 3 от НМЕ), която след измененията през 2018 г. не съобразява в достатъчна степен съпътстващите увреждания на гражданите. Както е отбелязвано и в предишните доклади за дейността на институцията, по този проблем са отправени многобройни препоръки за гарантиране на правата на засегнатите граждани.

Постъпват и сигнали за кризисното положение на граждани, чието здравословното състояние се е влошило в значителна степен и това затруднява посещението на специалисти в лечебни заведения за извършване на изискваните изследвания за оценка на вида и степента на увреждане. В подобна ситуация попадат често хората в напреднала възраст, които са с намалена подвижност, без близки и роднини, както и хората с деменция.

Поради невъзможност за изпълнение на заложените критерии в системата на медицинската експертиза за представяне на актуални изследвания значителна част от хората в бедстващо положение не могат да получат достъп до необходимата им подкрепа, в т.ч. асистентска помощ.

През 2022 г. са отправени нови препоръки до служебния министър на здравеопазването за разрешаване на проблемите, в т.ч. като бъде облекчена процедурата за освидетелстване и преосвидетелстване на гражданите, които поради тежестта и характера на уврежданията си не могат да извършат всички изисквани изследвания.

Препоръките са взети предвид по отношение придружаващите заболявания, които след приемането на Проекта за изменение и допълнение на Наредбата за медицинската експертиза от 25 януари 2023 г., имат вече отражение в общия процент вид и степен на увреждане/степен на трайно намалена работоспособност.

Освидетелстване/преосвидетелстване пред ТОЛЕК

За поредна година граждани с увреждания поставят на вниманието на омбудсмана проблема, свързан с ограничените възможности за явяване за освидетелстване/ преосвидетелстване пред Транспортните областни лекарски експертни комисии (ТОЛЕК) в страната и получаване на медицински удостоверения за издаване/ преиздаване на свидетелствата за управление на моторно превозно средство.

Гражданите са недоволни от малкия брой комисии и от тяхното разположение в страната, което поставя живеещите в градовете, в които има ТОЛЕК, в по-благоприятно положение от останалите граждани с увреждания, тъй като не е необходимо да правят значителни разходи за придвижване и явяване на прегледи.

Освен неадекватния брой на комисиите, сериозно предизвикателство пред гражданите се оказва и неподходящата организация на работа и насрочването на дати за след няколко месеца, когато медицинските свидетелства вече ще са изтекли.

Друг проблем е недостъпната среда в голяма част от сградите, в които се помещават лекарите от ТОЛЕК. Като пример за такъв проблем се посочва комисията в гр. Бургас, която е на третия етаж на лечебното заведение, но без възможност за достъп с асансьор.

Следва да се подчертае, че неосигуряването на достъпна среда на хората с увреждания е предпоставка за накърняване на достойнството и правата им и е в нарушение на редица международни и вътрешни нормативни актове.

В жалбите се изразява и несъгласие и с изискванията на чл. 8, ал. 4 от Наредба №31 от 26 юли 1999 г. за изискванията, условията и реда за придобиване на правоспособност за управление на моторно превозно средство и чл. 10, ал. 2 от и Наредба №3 от 11 май 2011 г. за изискванията за физическа годност към водачите на моторни превозни средства и условията и реда за извършване на медицинските прегледи за установяване на физическата годност за водачите от различните категории.

Съгласно посочените разпоредби лицата, получили заключение за физическата си годност за водач на МПС от ТОЛЕК или ТЦЛЕК, при необходимост от последваща оценка на физическата годност следва да се преосвидетелстват отново от ТОЛЕК, съответно ТЦЛЕК.

В жалбите се отбелязва, че текстовете не вземат предвид възможностите за подобряване на здравословното състояние на гражданите през годините, което се удостоверява и от органите на медицинската експертиза с определянето на процент вид и степен на увреждане/степен на трайно намалена работоспособност под 50 на сто. Гражданите смятат, че подобен е случаят при изтичане на срока на експертното решение и неявяването за ново преосвидетелстване.

Настояват за предприемане на изменения, които да съобразяват индивидуалните случаи и да позволяват на хората с увреждания да бъдат преосвидетелствани по общия ред, дори след като веднъж са получили заключение за физическата си годност от ТОЛЕК или ТЦЛЕК.

С цел осигуряване на правата и интересите на гражданите са отправени препоръки до министъра на транспорта и съобщенията и до министъра на здравеопазването за разглеждане и разрешаване на поставените проблеми.

Рехабилитация

Омбудсманът изрази загрижеността си пред служебния министър на здравеопазването, че държавата осигурява адекватна рехабилитация единствено за хората с детска церебрална парализа. Подобни възможности не са предвидени за останалите граждани, които също имат потребност от подходяща и системна рехабилитация, за да се постигне подобряване на функционалното състояние и да се създаде възможност за водене на активен и достоен живот. Безспорен пример в тази насока са хората след полиомиелит в България. Увреждането изисква провеждане на активна рехабилитация, която към настоящия момент не се поема от НЗОК.

В изпратеното до министъра на здравеопазването становище е акцентирано, че като държава, която е подписала и ратифицирала Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, България има задължението за предприемане на подходящи мерки за осигуряване на достъпа на всички хора с увреждания до съобразени с уврежданията им здравни услуги, включително медицинска рехабилитация.

Препоръчано е да бъдат потърсени и използвани всички допустими механизми за включване в клиничните пътеки на изрични възможности за финансиране от държавата на съобразени с индивидуалните потребности процедури по рехабилитация, които да обхващат всички нуждаещи се.

Достъпна среда

1. Достъпност на архитектурната среда

Подкрепата на гражданите с намалена подвижност да преодоляват затрудненията, породени от липсата на достъпна архитектурна среда, са основен акцент в дейността на омбудсмана и през изминалата година.

Защитаваната позиция от институцията е, че неосигуряването на достъпност е нарушение на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, особено на чл. 9, както и на действащото национално законодателство.

По всички случаи, по които е констатирано неизпълнение на установените изисквания, са отправяни препоръки за осигуряване правата на гражданите с увреждания.

Важно е да се отбележи, че действията на компетентните органи показват все по-голямо разбиране за потребностите на хората с намалена подвижност и за значението на разумните улеснения в тяхното ежедневие.

Пример:

В институцията на омбудсмана постъпват значителен брой жалби във връзка с разпространяваната информация, която е част и от публикации в социалните мрежи, че отделът за хората с увреждания към Дирекция „Социално подпомагане“ в кв. Аспарухово във Варна предстои да бъде преместен в кв. Левски.

Гражданите отбелязват, че преместването до „Китайската стена“ означава изключително труден достъп за хората с инвалидни колички до дирекцията, за които ще бъде необходимо да преминават през целия град. Посочват, че в района липсват подлези с асансьори или работещи такива, инвалидни рампи и удобни места за паркиране. Споделят безпокойството си, че предприемането на действия за преместване без осигуряване на подходяща достъпност, ще постави стотици хора с увреждания от Аспарухово, Галата, Звездица, Константиново в още по-затруднено положение.

По повод жалбите са отправени препоръки до изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане да бъдат взети всички допустими мерки за осигуряване на правата на всички заинтересовани граждани с намалена подвижност, които живеят на територията на Община Варна.

Препоръката е изпълнена, като преместването е спряно.

2. Достъпност на междуградските автобуси

Омбудсманът отправя препоръка до министъра на транспорта и съобщенията във връзка със затрудненията, които срещат хората с намалена подвижност при ползването на услугите на междуградските автобуси.

В становището омбудсманът отбелязва, че значителна част от автобусите са недостъпни за хората с увреждания, които се придвижват с помощта на инвалидни колички. Подчерта, че поради липсата на подходящи условия, хората са възпрепятствани да пътуват до желаната от тях дестинация.

В становището омбудсманът акцентира, че железопътната мрежа, макар и сериозно развита, не обхваща всички селища в страната. Особено в отдалечените и по-малки райони, автобусният превоз и автобусните услуги се оказват единствената възможност за придвижване с обществен транспорт. Неосигуряването на адаптирани

автобуси на практика означава, че хората с намалена подвижност остават без алтернатива и без подкрепа от отговорните органи за упражняване на правата си, когато е необходимо да пътуват извън населеното място. Нещо повече – липсата на подходящ транспорт създава реални предпоставки за лишаване на засегнатите граждани от достъп до необходимото им лечение и възможност да ползват социални услуги.

С цел гарантиране на правата на хората с увреждания е отправена препоръка за предприемане на адекватни действия за разрешаването на проблемите, като бъдат осигурени интересите на хората с намалена подвижност.

Пример:

Гражданин е с тежко увреждане на здравето, като се придвижва с помощта на акумулаторна инвалидна количка. Предвид състоянието му, той се нуждае от провеждане на специализирана рехабилитация.

Гражданинът е предприел необходимите действия и е направил резервация за извършване на медицински процедури в „Специализирана болница за рехабилитация-Котел“ ЕООД – гр. Котел. Гражданинът обаче е срещнал сериозни затруднения при опитите да организира пътуването си до населеното място. От една страна, железопътният транспорт не е развит на територията на общината, а най-близко разположената железопътна гара се намира в гр. Сливен, на отдалеченост 50 км. От друга страна се е оказало, че автобусите, заминаващи и пристигащи от автогара Варна, не са адаптирани за пътуване на хора в неговото състояние.

В резултат на описаните обстоятелства, достигането до Специализираната болница за рехабилитация – Котел и получаването на необходимата рехабилитация от гражданина е под въпрос, като след препоръките на омбудсмана и намесата на община Варна, въпросът е все пак решен в полза на гражданина чрез предлагането на алтернативни възможности. Не така благоприятна е обаче ситуацията за много други граждани, които поради липсата на достъпност не могат да задоволят потребностите си и да упражняват правата си.

3. Изисквания на Национална програма за достъпна жилищна среда и лична мобилност

Във връзка с предложения проект за обществено обсъждане на Национална програма за достъпна жилищна среда и лична мобилност (Програмата) и предвид постъпилите в институцията жалби е изпратено становище до министъра на труда и социалната политика.

В становището е акцентирано на затрудненията, които гражданите срещат при кандидатстване поради ограничителни изисквания като например:

- Предоставянето на възможност за кандидатстване за изграждане на достъпна жилищна среда единствено за жилището по постоянния адрес на гражданите. По този начин се създават предпоставки за засягане на интересите на значителна част от нуждаещите се от подкрепа, които не живеят в имота по постоянния им адрес.
- Изискването на документи, които могат да се набавят служебно или да се извърши служебна проверка за наличието на изискваните обстоятелства – например удостоверение за постоянен адрес за всяко лице с трайно увреждане в жилищната сграда, което се придвижва с инвалидна количка.
- Условието за живеещите в многофамилни жилищни сгради, в режим на етажна собственост да подават документи чрез сдружение, учредено и вписано по Закона за управление на етажната собственост.

Както омбудсманът отбелязва в свои становища, съгласно уредбата в Закона за управление на етажната собственост създаването на сдружение не е задължително и е оставено на волята на собствениците чрез гласуване в Общото събрание. Необходимо е значително мнозинство, за да се вземе решение за подобна структура, като значителна

част от хората не желаят да бъде регистрирано сдружение, с което на практика се възпрепятства достъпът на нуждаещите се до Програмата.

- Изискването за покриване от нуждаещите се на разходите, свързани с набирането на необходимите документи и изготвянето на инвестиционните проекти. За граждани, които са в тежко социално положение, липсата на подобна подкрепа може да се окаже непреодолима пречка за кандидатстване по Програмата.

Следва да се отбележи, че значителна част от препоръките и предложенията на омбудсмана са отразени в окончателния текст на Програмата. По този начин се гражданите с увреждания вече могат да кандидатстват по настоящия си адрес, при процедура, която задължава отговорните органи да не изискват от кандидатстващите представяне на документи, до които те имат служебен достъп.

Независимо от положителните изменения остават нерешени проблемите с възможностите за подпомагане на правоимащите в затруднено положение за покриване разходите по кандидатстване, както и за допускането на хора в етажна собственост, но без регистрирано сдружение, да имат достъп до Програмата.

Гарантиране на достъп до избори на хората с увреждания

Омбудсманът изпраща становище и до служебния министър-председател, до министъра на здравеопазването и до председателя на Централната изборителна комисия (ЦИК) за осигуряване на възможност на граждани в уязвимо положение да упражняват изборителните си права на насрочените на 02 октомври 2022 г. предсрочни парламентарни избори.

В становището е отбелязано, че изборителните правила отново не предоставят адекватен достъп на значителна част от хората с увреждания до изборния процес. За тези уязвими граждани не са създадени подходящи условия и не са изпълнени напълно изискванията на редица международни актове за осигуряването на всеобщо, равно и тайно гласуване или чрез равностойна процедура, осигуряваща свобода на гласуването.

В тази връзка са напомнени препоръките на Комитета за правата на хората с увреждания по Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания във връзка с първоначалния доклад на България за прилагането на международния акт от 21 септември 2018 г.

Тези констатации и препоръки са отразени и в доклада на Европейския икономически и социален комитет (ЕИСК) във връзка с достъпа на гражданите с увреждания в ЕС до изборите за Европейски парламент. Докладът е публикуван на 6 март и е приет от сесия на ЕИСК на 20-ти март 2019 г.

Другите съществени проблеми, отразени в жалбите до омбудсмана, са:

- Липса на жестов превод за хората с увреден слух в секциите при проблеми с техническите устройства за машинно гласуване;
- Неосигурена възможност за подаване на светлинен сигнал от устройствата при разпечатване на контролната разписка за отразения вот, което затруднява хората с увреден слух да упражняват изборителното им право и създава предпоставки за блокиране на машините и неотчитане на гласа им. До момента не са предприети действия нито за адаптиране на устройствата, нито за създаване на подходяща организация за съдействие на хората с увреден слух от членовете на секционните изборителни комисии чрез подаване на сигнал с ръка за звуковия сигнал.
- Не е предвидено, че официалната информация за процеса на гласуване ще бъде достъпна в секциите на Брайл и подходящи аудио формати;

- Все още в пълнота не може да бъде опазена тайната на вота за незрящите граждани, като повече от 8 месеца не са предприети действия за адаптиране на софтуера на машините към потребностите на хората с увредено зрение.

Предвид всичко изложено, е предложено:

- В Методическите указания на ЦИК по прилагане на Изборния кодекс за секционните избирателни комисии в страната за изборите за народни представители на 02 октомври 2022 г. при гласуване със специализирани устройства за машинно гласуване, приети с Решение №1425-НС от 15 септември 2022 г., да бъдат допълнени в раздел II т.4. Действия по подготовка на пространството пред изборното помещение и на сградата, в която се помещава избирателната секция, като изрично се включи изискването пред определената секция за гласуване на избиратели с увредено зрение или със затруднения в придвижването да се постави аудиоплеър и Брайлов шаблон със списък на кандидатите и партиите, фигуриращи в бюлетината.

- Да бъде осигурен достъп на хората с увреден слух до услугите на жестов преводач онлайн (в случаите, при които човекът с увреден слух се нуждае от обяснение и не може да се разбере с членовете на избирателната комисия – вероятно един или максимум двама жестови преводачи ще бъдат достатъчни за цяла България за изборния ден).

- Да бъде създадена подходяща организация за гласуване на хората с увреден слух, като те получават информация от членовете на секционните избирателни комисии за звуковия сигнал при издаване на контролната разписка за успешно гласуване.

- Да бъде въведен безплатен телефон, на който може да се получи информация за процеса на гласуване, не само да се правят справки за включване в избирателните списъци и не само в деня на гласуване.

Административно обслужване

Продължават да постъпват оплаквания във връзка с откази на паспортните служби в страната да признаят валидността на експертни решения от ТЕЛК/НЕЛК след влизането в сила на изменението на чл. 7, ал. 5 от Правилника за издаване на българските лични документи (доп., ДВ, бр. 73 от 2020 г., в сила от 18.08.2020 г.).

Във връзка с постъпващите жалби в институцията относно начисляването на допълнителни такси при свързване с Единния телефонен номер (0700 14 802) на Националния осигурителен институт (НОИ), от омбудсмана е изпратено становище до управителя на НОИ.

В становището е подчертано, че Единният телефонен номер е основен канал на гражданите за получаване на информация по въпроси, свързани със социалното осигуряване.

Чрез НОИ се предоставят краткосрочните парични обезщетения като тези за болест, майчинство и безработица, както и пенсиите и добавките на възрастните хора и на хората с увреждания. Това са все плащания, чрез които се осигурява социалната сигурност на хора, които поради настъпил за тях или семействата им осигурителен риск, са в затруднена ситуация и имат нужда от подкрепа от държавата. Всички тези граждани са в уязвимо положение и поради това те не следва да бъдат натоварвани с допълнителни и излишни разходи – още повече от органа, на който са възложени да изпълнява толкова важни и отговорни социални функции.

В писмото е акцентирано, че особено в ситуацията с коронавируса, в която ползването на телефонни услуги за получаване на информация, особено от възрастните хора и хората с увреждания, се оказва единствена възможност, е необходимо да бъдат

потърсени и използвани повече механизми за гъвкав, безпроблемен и безплатен достъп до системата на НОИ, включително и горещи телефонни линии при очаквано повишение нивото на обажданията от гражданите.

Препоръчано е да бъде разгледана възможността за подходящо разрешаване на въпроса, при гарантиране на правата на гражданите, ползващи услугите на НОИ.

Във връзка с отправената препоръка от НОИ обявяват, че отварят допълнителна гореща линия (тел. номер – 02 926 11 11/мобилен – 0882 187 111), която е предназначена за пенсионни консултации. По този начин от НОИ очакват да се намали натоварването на Единния телефонен номер и да се подобри обслужването на гражданите, които имат нужда от друга информация.

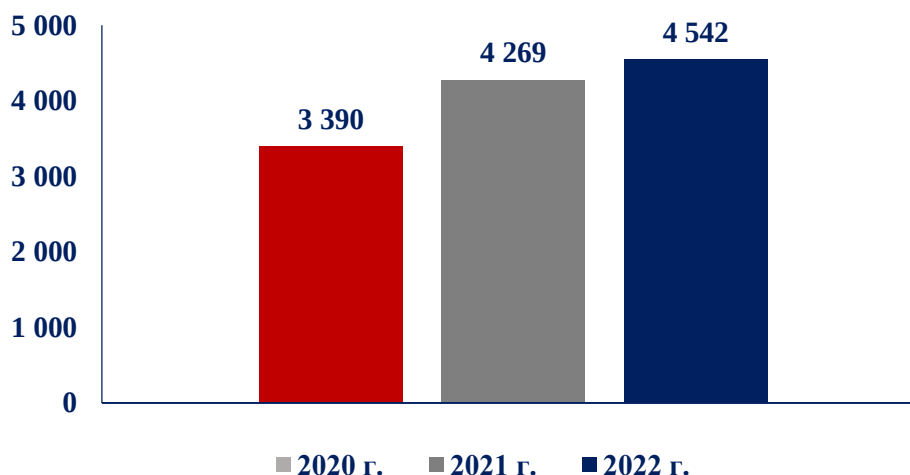
Основни препоръки:

1. Хората с увреждания или техни представители да бъдат включвани и да участват на всички управленски нива, в които се вземат решения или се формират политики, които касаят техните права;
2. Да се разрешат проблемите с личната помощ по Закона за личната помощ, както и да се осигурят възможности на всички нуждаещи се да получат необходимия им достъп до асистентска подкрепа;
3. Размерът на паричните помощи за хора с увреждания да бъде адекватен и съобразяван с актуалното състояние на доходите за страната;
4. Да се прилага индивидуален подход при отпускането на месечните и целевите парични средства и при предоставянето на социални услуги;
5. Да се създадат подходящи социални услуги в семейна среда и в общността за водене на независим живот вкл. и за възрастни и самотно живеещи, които постоянно се нуждаят от подкрепа, но не са освидетелствани от ТЕЛК/НЕЛК или нямат определено право на чужда помощ;
6. Да се гарантира качествено и достъпно здравеопазване за хората с увреждания, в т.ч. подходяща рехабилитация;
7. Да се въведат интегрирани електронни услуги в държавните институции за хората с увреждания;
8. Да бъде извършена адекватна реформа на медицинската експертиза и на експертизата на работоспособността с активното участие на хората с увреждания и на техните представители;
9. Да се инициират законодателни промени, гарантиращи равнопоставеност при придобиване на право на пенсия със стаж, придобит преди и след датата на инвалидизиране, както и правото на избор на по-неблагоприятна по размер пенсия, с оглед получаване на по-благоприятен размер на месечна финансова подкрепа.

III. ПРАВА НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ

И през 2022 г. жалбите срещу доставчиците на обществени услуги през 2021 г. отново са на първо място сред всички оплаквания, постъпили в институцията на омбудсмана. През 2022 г. постъпват 4 542 жалби на потребители на обществени услуги.

Графика №11. Жалби и сигнали от потребители през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на омбудсмана на Република България

Таблица №6. Жалби и сигнали от потребители по отрасли през периода 2020-2022 г., %

Отрасли	2020 г.	2021 г.	2022 г.
ВиК	32,35	24,83	29,59
Електроснабдяване	8,10	35,2	27,71
Топлоснабдяване	28,02	13,65	9,04
Електронни съобщителни услуги	9,49	7,2	8,14
Сметосъбиране	2,09	6,51	7,44
Финансови услуги	8,90	5,48	5
Транспортни услуги	4,41	1,14	4,95
Фирми за събиране на вземания	2,29	2,03	2,46
Газоснабдяване	1	1,56	3,37
Пощенски услуги	0,9	0,7	0,7
Застрахователни услуги	1,7	1,7	1,6

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

През 2022 г. оплакванията на потребителите на ВиК услуги са на първо място пред електроснабдителните услуги, следвани от жалбите срещу топлоснабдителните дружества, мобилните оператори, сметопочистващите фирми, банките и т.н. Приключени са проверките по 5 478 случая, от които 2 188 с констатирано нарушение, 3 070 без констатирано нарушение и 220 недопустими. В 393 от случаите са отправени препоръки, от тях 28 са изпълнени и 61 частично изпълнени, по 2 451 е изразено становище, по 201 е даден съвет, по 81 е осъществено посредничество.

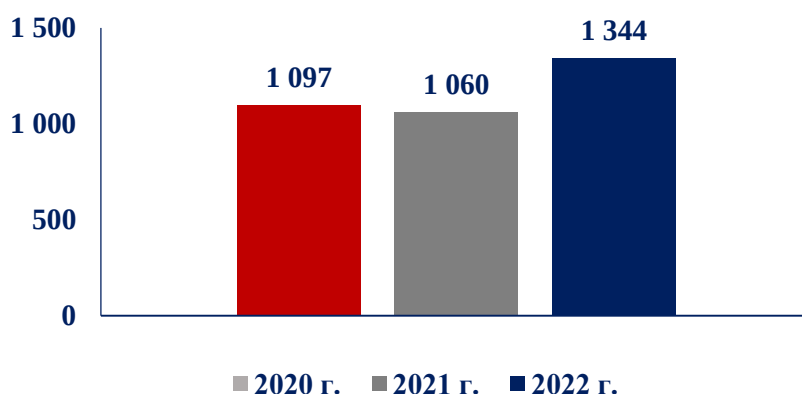
Анализът на жалбите показва, че проблемите с предоставяните услуги в условията на монопол остават нерешени като: цени, качество и контрол.

III.1. ВиК УСЛУГИ

През 2022 г. в институцията на омбудсмана постъпват 1 344 жалби, което е с 27% повече спрямо 2021 г. Приключени са проверките по 1 345 преписки.

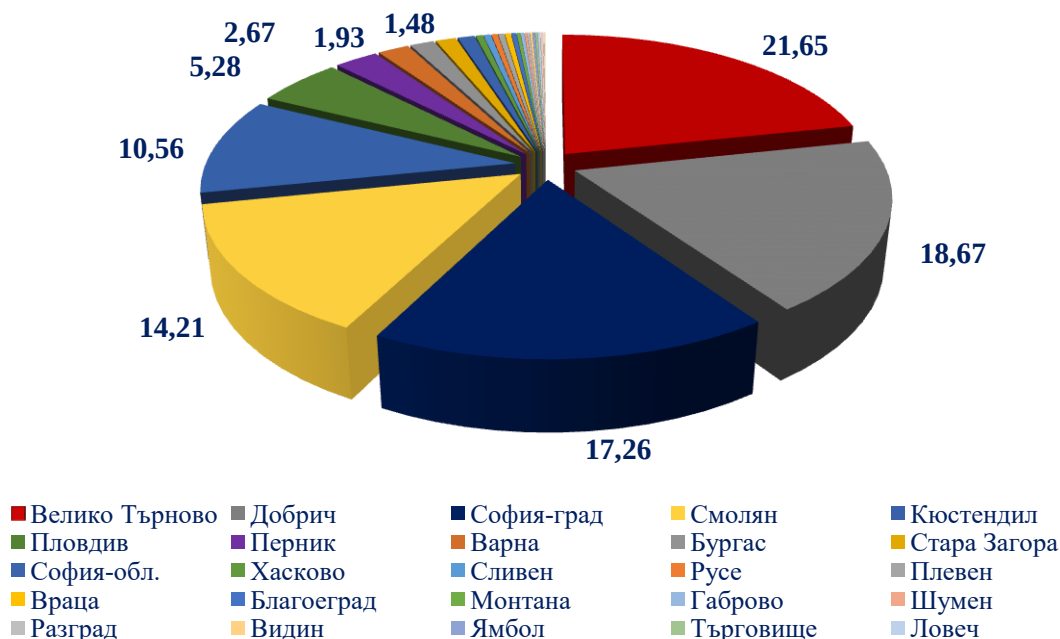
В 77 от случаите омбудсманът отправя препоръки, от които 71 са изпълнени; по 960 – изразява становище; по 13 – дава съвет; по 21 – осъществено успешно посредничество.

Графика №12. Жалби и сигнали, свързани с проблеми във ВиК сектора през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на омбудсмана на Република България

Графика №13. Жалби и сигнали във ВиК сектора по области през 2022 г., %

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

През 2022 г. остава голям броят на сигналите срещу лошото качество на водоснабдителните и канализационните услуги в цялата страна, които в същото време се предоставят на висока цена.

Основателно и справедливо е недоволството на гражданите от честите прекъсвания на водоснабдителната услуга, от тежките режими на водоподаване, както и от предоставяне на негодна за питейно-битова употреба вода.

Наложителна е промяна на нормативната уредба, уреждаща отношенията в сектор ВиК. За съжаление публикуваният за обществено обсъждане на 30 ноември 2022 г. проект на Закон за водоснабдяването и канализацията (ЗВиК) не защитава правата и интересите на потребителите на ВиК услуги. На 05 януари 2023 г. е публикувана новина на сайта на Министерството на регионалното развитие и благоустройството (МРРБ), от която става ясно, че нова работна група, с представители на общините, ще предложи нов закон за ВиК.

Право на качествена услуга и справедлива цена

През 2022 г. до омбудсмана постъпват 876 жалби, свързани с качеството и цената на предоставяната ВиК услуга, част от тях с подписки от цели населени места, като: село Радловци, област Кюстендил; селата: Българско Сливово, Горна Липница, Долна Липница, област Велико Търново; село Рогачево, област Добрич; село Добростан, област Пловдив и др.

Оплакванията на гражданите са свързани най-често с: въведен тежък режим на водоподаване; чести прекъсвания на водоснабдителната услуга поради аварии по силно амортизираната и остаряла водоснабдителна система; негодна за питейно-битова употреба вода (мътна; със завишена алфа активност; съдържаща манган и други примеси); неосигурени водоноски и др.

Омбудсманът отправя препоръки към ВиК операторите и съответните общини да се предприемат координирани действия за гарантиране на качествена и непрекъсната водоснабдителна услуга.

Позицията на институциите продължава да е, че липсват финансови ресурси за рехабилитация на мрежата, както и за проучване и въвеждане в експлоатация на нови водоизточници.

Омбудсманът не приема този аргумент, тъй като качеството на предоставяне на ВиК услугите не се подобрява, независимо от драстичното увеличение на цените им през изминалия 5-годишен регулаторен период 2017-2021 г.

2022 г. е начало на новия регулаторен период във ВиК сектора 2022-2026 г. На всяко обществено обсъждане на бизнес планове и ценови предложения на ВиК операторите за регулаторен период 2022-2026 г. **омбудсманът изразява категорични становища пред Комисията за енергийно и водно регулиране (КЕВР), с които се обявява против драстичното поскъпване на питейната вода в обслужваните региони.**

КЕВР не приема аргументите на омбудсмана, като изтъква, че всички законови разпоредби са спазени при вземането на решенията за одобряването на бизнес планове и ценовите предложения на дружествата. Цените на услугите за 2022 г. на деветнадесет областни ВиК оператора са увеличени със средно 36% спрямо 2021 г.

На 06 декември 2022 г. е проведено обществено обсъждане на проект на решение относно изменение на одобрените цени на ВиК услуги за 2023 г. на ВиК оператори с одобрени бизнес планове за регулаторен период 2022-2026 г. да бъдат увеличени още веднъж в рамките на по-малко от една година. Омбудсманът изпраща становище до КЕВР, в което отправя препоръка – цената на ВиК услугата, предоставяна от ВиК операторите, да не бъде повишавана, тъй като качеството ѝ остава незадоволително.

С Решение №Ц-32/30.12.2022 г. КЕВР утвърждава новите цени на ВиК услугите за 2023 г. и считано от 01 януари 2023 г. цената на водата в 14 области на страната е увеличена.

Позицията на омбудсмана е, че е необходимо да бъде изградена нова визия за ВиК сектора, чрез която да се гарантира правото на гражданите на качествена и непрекъсната водоснабдителна услуга, предоставяна на икономически обоснована цена.

В писмо от 18 август 2022 г. омбудсманът се обръща към служебния министър-председател и служебния министър на регионалното развитие и благоустройството и изтъква, че е належащо приемането на нов ЗВиК, което е част и от продължаването на реформата във водния сектор, заложен в Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България.

На 30 ноември 2022 г. МРРБ публикува за обществено обсъждане проект на ЗВиК.

На 14.12.2022 г. омбудсманът изпраща становище по проекта, в което изразява позиция, че е необходимо същият да бъде съществено преразгледан, тъй като:

- Отново се затвърждава доминиращото държавно управление в сектор ВиК тъй като:

- една обособена територия, съвпадаща с административната област, с една асоциация, с председател областния управител, и един ВиК оператор, с единна цена на ВиК услугите;

- ВиК оператор може да бъде търговско дружество, което е публично предприятие по смисъла на Закона за публичните предприятия (ЗПП). Това означава, че държавата/общината следва да има участие в капитала над 50% или по друг начин упражнява доминиращо влияние;

- бизнес програмите на ВиК операторите, които включват ключови показатели за изпълнение на финансови и нефинансови цели, както и инвестиционна програма, се одобряват от органа, упражняващ правата на държавата като едноличен собственик на капитала;

- общите условия за предоставяне на ВиК услуги на потребители се изготвят от МРРБ.

- В същото време, правата и интересите на потребителите не са защитени в достатъчна степен:

- не е предвидено обществено обсъждане на бизнес програмите и Общите условия на ВиК операторите;

- не става ясно по какъв начин цената на водата ще бъде обвързана с изпълнение на показателите за качество. Комисията по ВиК ще одобрява само цените на ВиК услугите, извън нейната компетентност остават бизнес програмите и контролът за изпълнение на показателите за качество;

- не е предвидена процедура за прилагане на по-ниска цена на водата, когато тя не отговаря на нормативните изисквания за качество, включително при забрана от РЗИ за ползване на водата за питейно-битови нужди или когато очевидно водата е негодна за консумация (завишена мътност, плуващи частици и др.). Липсват и изисквания за обезщетения при отклонения от качеството на услугите;

- контролът за изпълнение на показателите за качеството на предоставяните ВиК услуги, сведени неясно защо до 3 (от 15 в момента), ще се осъществява от МРРБ;

– въвежда се нова структура на цените на ВиК услугите: достъп до услугите и използвани количества на услугата по видове, без да е дадено разяснение дали цената за достъп ще е вид такса, която ще се плаща независимо от ползването или не на услугата;

– няма промени при определяне на социалната поносимост на цените на ВиК услугите. По този начин едни „ненадеждни данни“, както ги определя НСИ, отново ще определят прага на цената на водата;

– не е дадено определение на понятието „уязвими потребители“ и съответно не се предвиждат изменения в Закона за социалното подпомагане;

– независимо от размера на задължението се дава възможност на ВиК оператора да се снабди със заповед за изпълнение на парично задължение. Преди да се пристъпи към тази възможност, следва да се предвиди ред за доброволно решаване на спорове;

– регламентира се отговорност на потребителя при замръзване на водомер, без да е вменено задължение на ВиК операторите да разяснят на потребителите как да зазимяват уредите;

– предвижда се присъединяване на общини към съответната Асоциация по ВиК в 6-месечен срок от влизането на закона в сила. Без съгласието на тези общини тяхната собственост – водовземни съоръжения, довеждащите мрежи и съоръжения, трябва да се предостави на Асоциацията, а те от своя страна на ВиК оператора. Това е в противоречие с разпоредбата на чл. 21, ал. 1, т. 8 от ЗМСМА, съгласно която Общинският съвет приема решение за управление на общинското имущество. След преминаване на неприсъединените общини към Асоциацията жителите им ще плащат по-висока цена на ВиК услугата – единната цена.

- Други дефицити на проекта:

– какви са изискванията на закона за промени в бизнес програмите, които несъмнено е необходимо да се случат поради промяна в обособената територия;

– какъв ще е бъдещият статут на общинските ВиК дружества при консолидацията (някои вече с одобрени бизнес планове за регулаторен период 2022-2026 г.), а оттам и съдбата на служителите им;

– не е уредено как ВиК операторите и фирмите за дялово разпределение ще имат възможност за дистанционен отчет, тъй като използват различен софтуер за отчитане на данните, нещо, което се посочва досега като проблем за дистанционното отчитане;

– предвиден е прекалено дълъг срок (12-месечен) за издаване на подзаконовите нормативни актове от влизането на закона в сила.

Проектът на ЗВиК не е внесен за гласуване в НС.

Пример:

По време на изнесената приемна на омбудсмана в гр. Велико Търново на 12.07.2022 г. кметовете на селата: Караисен, Батак, Горна Липница и Долна Липница търсят съдействие от омбудсмана във връзка с водната криза в региона.

Омбудсманът се обръща към министъра на регионалното развитие и благоустройството, „Български ВиК холдинг“ ЕАД (БВиКХ), председателя на Асоциацията по ВиК на обособена територия (АВиК), управителя на „ВиК Йовковци“ ООД и кмета на община Павликени с препоръки за:

ефективен контрол върху налягането по водопроводната мрежа, както и монтиране на обезвъздушители по цялата водоснабдителна система в община Павликени;

хидрогеоложки проучвания за нови водоизточници за населените места в община Павликени; рехабилитацията на водоснабдителната система в с. Долна Липница.

В изпратените отговори от местната администрация и ВиК оператора се представят данни за реализираните мерки по проблемите. Постава се акцент на факта, че за гарантиране на качествена водоснабдителна услуга са необходими значителни финансови средства, с които към момента ВиК операторът и общината не разполагат.

От областната администрация се посочва, че е сформирана работна група, която да установи има ли предприети действия по отстраняване на проблемите, както и да планира мерки за гарантиране на непрекъсната водоснабдителна услуга.

На 17.08.2022 г. в с. Батак се състоя заседание на работната група. В съставения протокол са отбелязани резултатите от проверките и планираните мерки по всяка от препоръките на омбудсмана, както и отговорните институции, които следва да ги реализират.

От МРРБ информират омбудсмана, че не са постъпвали искания за финансиране от община Павликени за посочените села. С Решение №711/30.09.2022 г. на МС е одобрен Списък на инвестиционни проекти на общините по приоритети и направления/обекти за целево финансиране от бюджета на МРРБ през 2022 г. (Списък), изготвен на база подаден от Националното сдружение на общините в Република България (НСОРБ) списък на приоритетни за общинските администрации инвестиционни проекти на линейната инфраструктура в три направления – ВиК инфраструктура, улична мрежа и общински пътища. За посочените села по направление ВиК инфраструктура в списъка на НСОББ не са включени обекти за финансиране.

Предвид големия брой и стойност на обектите в списъка за всяка община е включен първият приемлив по приоритетност и направление обект. Община Павликени е подала като първи приоритетен обект „Допълнително водоснабдяване на с. Върбовка“. На 1.11.2022 г. между МРРБ и община Павликени е подписано споразумение за частично финансиране на обекта през 2022 г.

Право на заплащане на реално ползвана услуга

През 2022 г. постъпват 202 сигнала относно нарушено право на заплащане на реално ползвана услуга. 26% от оплакванията са свързани с разпределянето на разликата между отчета по общия водомер в сгради – етажна собственост (СЕС), и сумата от индивидуалната консумация (т.нар. общо потребление).

Омбудсманът извършва проверки във ВиК операторите, резултатите от които показват, че в почти всички случаи дружествата разпределят разход вода „общо потребление“ в съответствие с разпоредбите на Наредба №4 от 14 септември 2004 г. за условията и реда за присъединяване на потребителите и за ползване на водоснабдителните и канализационните системи и Общите условия на дружествата.

Позицията на омбудсмана е, че трябва да бъдат разработени справедливи и ефективни механизми за защита правата на коректните потребители при разпределянето на количествата вода „общо потребление“ по индивидуалните партиди.

В предложението за обществено обсъждане проект на ЗВиК се предвижда, че условията за отчитането и заплащането на ВиК услугите ще се определят с наредба на министъра на регионалното развитие и благоустройството, която следва да бъде издадена в 12-месечен срок от влизането в сила на ЗВиК.

До края на 2022 г. нормативната уредба не е променена.

Примери:

Гражданин от гр. Пловдив търси съдействие по повод фактурирана през май 2022 г. силно завишена сума (над 900 лв.) за ВиК услуги по партидата на имот в СЕС. По-голяма част от дълга (около 700 лв.) е от разпределени количества вода „общо потребление“.

След извършена проверка се установява, че по индивидуалната партида неправилно са фактурирани 112 куб. м вместо 12 куб. м. Констатирана е неточност при формирането на месечните сметки по всички индивидуални партиди в сградата.

Фактурираните и разпределени количества вода „общо потребление“ за април 2022 г. са сторнирани. Водомерът на водопроводното отклонение е сменен, въпреки че е бил в срок на метрологична проверка. Демонтираният уред е проверен в лаборатория и е установено, че отговаря на техническите и метрологичните изисквания.

Основни препоръки в сектор „ВиК“:

Да се приеме нов Закон за ВиК, който да:

1. Гарантира правото на потребителите да получават качествена услуга на икономически обоснована цена;
2. Предвижда мерки за отпускане на целева помощ за водоснабдяване на уязвими групи граждани;
3. Регламентира ясна процедура за прилагане на по-ниска цена на водата, когато не отговаря на нормативните изисквания за качество;
4. Гарантира ефективен контрол върху дейността на ВиК операторите.

III.2. ЕЛЕКТРОСНАБДЯВАНЕ

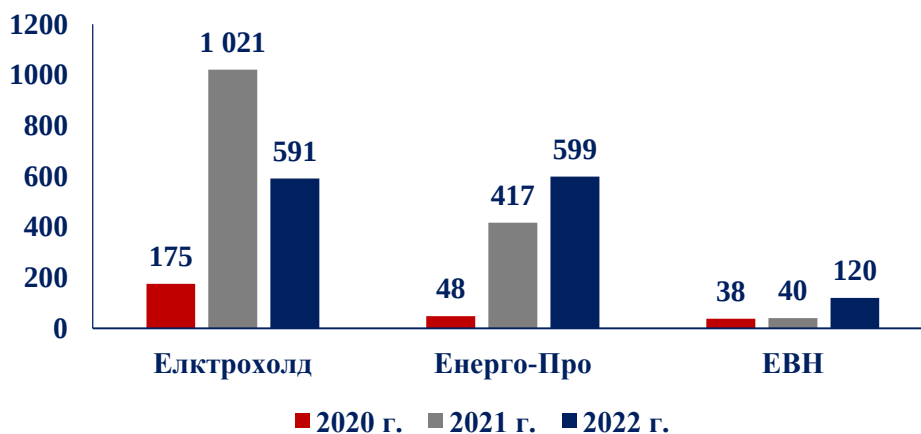
През 2022 г. постъпват 1 259 жалби, свързани с предоставяне на електроснабдителна услуга.

Приключени са проверките по 1 310 преписки.

Подадените сигнали срещу „Електрохолд България“ са 591, срещу „Енерго-Про“ – 599, и 120 срещу ЕВН.

Оплакванията, свързани с влошено качество на доставяната електрическа енергия за поредна година, остават най-значителният проблем в сектора.

Графика №14. Жалби и сигнали срещу електроенергийните предприятия през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Право на качествена услуга

През 2022 г. до институцията са подадени 1 016 сигнала за некачествено електрозахранване.

Съдействие търсят кметове и жители на населени места по повод чести прекъсвания на захранването и напрежение, което не съответства на установените стандарти – 19 населени места на територията на: община Ловеч, както и всички населени места на територията на: община Аврен, област Варна; селата: Извор махала, Коста Перчово, Големаново и Старопатица, община Кула; селата Црънча, Дебръщица и Паталеница, община Пазарджик; село Згориград, община Враца; село Царева ливада, община Дряново; село Черни дял, община Елена, и др.

Във връзка с постъпилите сигнали омбудсманът отправя препоръки до енергийните предприятия да бъдат реализирани всички необходими по обем, качество и характер действия, които да гарантират трайното разрешаване на съществуващите проблеми с електрозахранването на територията на засегнатите райони.

В конкретни случаи омбудсманът се обръща по компетентност към КЕВР за проверка относно изпълнението на лицензионните задължения от страна на електроразпределителните дружества за осигуряване на качествена услуга и предприемане на действия, ако се установят нарушения.

До момента липсва механизъм за справедливо обезщетяване на засегнатите потребители при чести и продължителни прекъсвания на електрозахранването, които в отделни случаи те търпят с години.

Примери:

Жалба №75/2022 г.

Жители на с. Черни дял, общ. Елена, търсят съдействие от омбудсмана във връзка с чести прекъсвания на електрическата енергия и слабо напрежение, което варира от 180 до 200 V. Това води до повреди на битови електроуреди и материални щети.

Омбудсманът отправя препоръка до „Електроразпределение Север“ АД във възможно най-кратък срок да се изяснят причините за описаните проблеми, след което да се предприемат ефективни действия за отстраняването им.

В отговор дружеството информира, че при извършени замервания със сертифициран уред на качеството на доставяната електрическа енергия до обекти в селото са установени несъответствия с нормативните изисквания. С цел подобряване качеството на услугата са предвидени различни по обем и характер действия, сред които направа на просека по мрежа ниско напрежение и подмяна на въздушна мрежа ниско напрежение. Предвидено е планираните ремонтни дейности да се извършат с приоритет.

Право на заплащане на икономически обоснована цена за реално ползвана услуга

На общественото обсъждане на проекта на решение за утвърждаване на цените в сектор „Електроенергетика“, считано от 01 юли 2022 г., омбудсманът излага пред КЕВР следните възражения срещу предвиденото увеличение на цените средно с 3,3%:

- не е извършена корекция на необходимите приходи на електроразпределителните дружества въз основа на показателите за качество;
- извършената корекция, отразяваща отклоненията между прогнозни и отчетени инвестиции, е по представени от енергийните предприятия отчети, въпреки че Наредбата за регулиране на цените на електрическата енергия (НРЦЕЕ) дава

възможност корекцията да се осъществи и на базата на извършена проверка. По този начин се гарантира по-голяма обективност на резултатите.

Омбудсманът изразява категорична позиция, че е необходимо да се промени подходът при ценообразуването – изпълнението на показателите за качество да се проверява от КЕВР, както и изпълнението от страна на електроразпределителните дружества на дадените указания при констатирани нарушения.

През октомври 2022 г. на заседание на междуведомствения кризисен щаб по енергетика е заявено намерение за въвеждане на две тарифи на тока за домакинствата в зависимост от потреблението, което според омбудсмана е възможно да доведе до скрито повишение на цените.

Общественият защитник настоява пред служебния министър-председател на Република България и служебните министри на енергетиката и икономическите политики да не се прилагат различни тарифи при консумацията на електроенергия, като отбелязва следните проблеми:

- не са извършени необходимите изчисления, от които да стане ясно какъв е приблизителният месечен разход на електроенергия за домакинствата, особено за тези, които ползват електричество за отопление;
- подходът с разделянето на тарифите според потреблението не отчита важни фактори, каквито са броят на лицата от домакинството и техните доходи и пр.

Въвеждането на тарифи за енергията в зависимост от потреблението няма да доведе до решаване на същинския проблем със затрудненията на значителна част от хората да покриват разходите си за отопление. Вместо това следва да се приеме спешно дефиниция на понятието „енергийна бедност“, което ще позволи да се определи кои са хората, които подлежат на подпомагане.

Омбудсманът поставя на вниманието на служебното правителство и въпроса за либерализацията на пазара на дребно (за битовите клиенти) на електрическа енергия, като изразява становище, че същата следва да се отложи за след 31 декември 2025 г. Една от основните причини за това е, въпреки многобройните препоръки на институцията, липсата на критерии за идентифициране на енергийно бедните. Освен това голяма част от българските домакинства не са подготвени за тези промени.

Продължават да постъпват оплаквания срещу преизчисления на задълженията при неизмерена или неточно измерена доставена електроенергия.

Извършените от омбудсмана проверки показват, че корекциите се извършват при спазване на действащата уредба – Правилата за измерване на количеството електрическа енергия (ПИКЕЕ), приети от КЕВР, и общите условия на електроразпределителните дружества, всички от които вече съдържат ред за уведомяване на клиента при извършване на корекция на сметка, съгласно правилата по чл. 83, ал. 1, т. 6 от Закона за енергетиката (ЗЕ).

Остава нерешен проблемът със съществуващите в Общите условия на „ЧЕЗ Електро България“ АД, „ЕВН България Електроснабдяване“ ЕАД и „Енерго-Про Продажби“ АД клаузи, задължаващи собствениците на имоти да поемат солидарна отговорност с наемателите при пререгистрация на партида за електроенергия. Същите не са отстранени, въпреки че са в противоречие със Закона за задълженията и договорите, което омбудсманът отбелязва всяка година.

Проблем остава и начисляването на електрическа енергия по цени за небитови нужди на обекти, които се ползват за жилища.

Становището на омбудсмана е, че съгласно нормативната уредба статутът на клиента като битов или небитов следва да се определя според това за какви цели се купува електрическата енергия, а не според вида или предназначението на обекта.

Позицията на обществения защитник е, че липсват обосновани фактори за повишаването на цените, като например подобряване качеството на предоставяне на услугите от страна на енергийните предприятия.

Както омбудсманът многократно настоява, разграничаването на клиентите на битови и небитови следва да е според това за какви цели се купува електрическата енергия, а не с оглед вида на имота.

Пример:

Съдействие от омбудсмана търси ръководството на НПСС във връзка с високите непосилни сметки за ток, които студентите плащат в студентските общежития. Поставени са искания – студентските общежития да преминат от небитови към битови клиенти на електрическа енергия, както и да бъдат изплатени компенсации за студентските общежития за октомври, ноември и декември 2022 г. по примера за компенсациите от 2021 г. за същия период.

Омбудсманът се обръща към ръководствата на всички български университети чрез Съвета на ректорите в Република България да предприемат необходимите действия за преминаване на студентските общежития от обекти на свободния пазар на електрическа енергия към регулирания пазар. Изтъква, че предвид функцията на студентските общежития – да задоволяват жилищни нужди, електроенергията в тези обекти се ползва за битови нужди на живеещите в тях лица.

В отговор Съветът на ректорите информира, че ще бъдат своевременно предприети действия в тази насока.

В подкрепа на студентите омбудсманът се обръща и към служебния министър на образованието и науката с препоръка за търсене на механизми за компенсация на студентите във връзка с направените разходи за електроенергия, както това е направено през изминалия отоплителен сезон.

Право на достъп до услугата

Постъпват сигнали относно забавено изпълнение на договори за присъединяване на обекти към електроразпределителните мрежи все повече от собственици на обекти за производство на електрическа енергия от възобновяеми източници.

При проверките не се установяват нарушения от страна на енергийните предприятия. Договорените срокове за изграждане на присъединителни съоръжения започват да текат от датата на издаване на разрешение за строеж, което от своя страна е свързано с провеждане на процедури по ЗУТ. Сроковете на съгласувателните и разрешителни процедури по ЗУТ не зависят от електроразпределителните дружества.

Граждани търсят съдействие и при прекъснато електрозахранване в имотите им поради неплатени в срок задължения. Възразяват срещу изискването за заплащане на такса за възобновяването му. В повечето случаи това са жалби срещу „Електроразпределение Юг“ ЕАД („ЕР Юг“).

Становището на омбудсмана е, че заплащането на разходите на електроразпределителното предприятие по прекъсване/възобновяване на електрозахранването не е условие за възстановяването му съгласно нормативната уредба и действащите Общи условия на „ЕР Юг“, които предвиждат, че дружеството възстановява преноса на електрическа енергия/достъпа до електроразпределителната мрежа на клиента след отстраняване на причините, довели до преустановяването им.

Предвид изложеното до „ЕР Юг“ е отправена препоръка – да бъдат уважавани исканията за възстановяване на електрозахранването на прекъснати поради неплащане

клиенти след отпадане на причината за прекъсването, без да се изисква предварително заплащане на такса като условие за възобновяването.

Право на информация

Продължават оплакванията срещу проверки/подмяна на средства за търговско измерване (СТИ) в отсъствие на клиентите.

Както омбудсманът е посочвал, това не противоречи на Общите условия на електроразпределителните дружества и на ПИКЕЕ, които позволяват тези действия да се извършват в присъствието на свидетели. Независимо от това дружествата следва да положат максимални усилия за осигуряване присъствието на клиента с цел да се гарантират обективност и коректност на проверката и резултатите от нея.

Граждани се оплакват и от служители на електроразпределителни дружества, които неправомерно влизат в имотите им с цел подмяна на СТИ.

Становището на омбудсмана е, че разпоредбата на чл. 67, ал. 3 от ЗЕ не дава право на представители на енергийните предприятия да влизат и да преминават през чужди имоти, доколкото не става въпрос за дейност, свързана с експлоатация или контролна енергиен обект по смисъла на ЗЕ. В подкрепа на това е и съществуващата съдебна практика (напр. Решение №9415 от 28.06.2012 г. по адм. д. № 14704/2011 г., IV отд. на ВАС), в мотивите на което се приема, че възможността по чл. 67, ал. 1 от ЗЕ за влизане и преминаване на представители на енергийните предприятия през чужд имот предполага и реципрочно задължение на потребителя да осигури този достъп, но това задължение е само по отношение на енергийни обекти, които са дефинирани с разпоредбата на §1, т. 23 от ДР на ЗЕ.

В Решението се посочва, че СТИ не е енергиен обект по дадената легална дефиниция.

Основни препоръки сектор „Електроснабдяване“:

1. Електроразпределителните предприятия да изпълняват стриктно ЗЕ, задълженията си съгласно издадените им лицензии и Общите условия за осъществяване на поддръжка, реконструкция и модернизация на електроразпределителната мрежа и енергийни съоръжения с цел осигуряване на непрекъснатост на снабдяването и качество на доставяната електроенергия;

2. КЕВР да осъществява засилен контрол за изпълнение на лицензионните задължения от дружествата в сектор „Електроснабдяване“ и да отчита изпълнението на показателите за качество на електрическата енергия и качество на обслужването при формиране на цените в сектора;

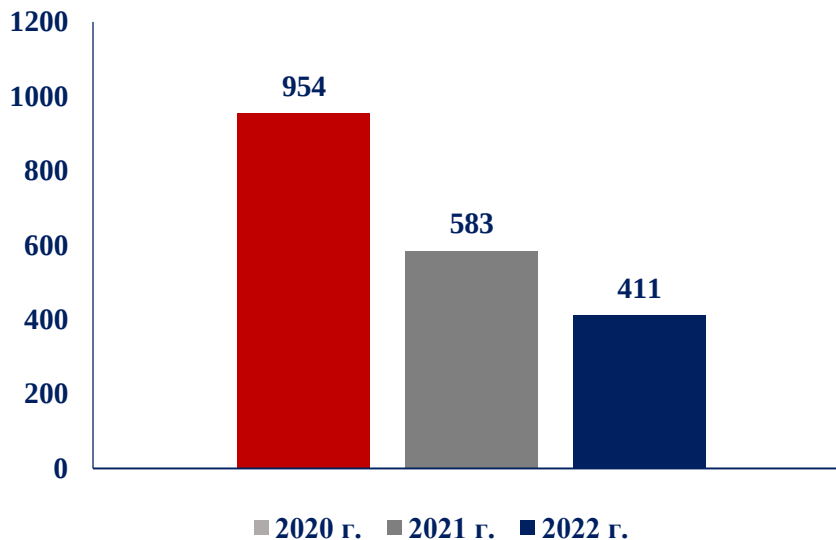
3. Електроенергийните дружества да отстранят от Общите си условия клаузите, предвиждащи солидарна отговорност на потребители в случаи извън уредените в закон, и да спазват точно разпоредбите относно възстановяване на електрозахранването на прекъснати поради неплащане клиенти, без да изискват предварително заплащане на такса като условие за възобновяването;

4. Клиентите на електрическа енергия да се уведомяват предварително по подходящ начин за предстоящи проверки/подмяна на електромери.

III.3. ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ

По проблеми, свързани с централното топлоснабдяване, през 2022 г. при омбудсмана постъпват 411 жалби. Броят им намалява с 29,5% спрямо предишната година. Приключват проверките по 409 жалби, свързани с топлоснабдяването.

Графика №15. Жалби и сигнали от потребители по отрасли през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Спадът се дължи изцяло на постъпването на по-малко жалби срещу топлофикационни дружества (спад на годишна база от 441 на 284), докато жалбите срещу фирмите за дялово разпределение (ФДР) бележат минимален ръст – повишение на годишна база от 105 на 127.

Графика №16. Жалби и сигнали срещу топлофикационните дружества и ФДР през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Прави впечатление, че гражданите все повече се информират за правата и задълженията си по ЗЕ и Наредба №Е-РД-04-1/12.03.2020 г. за топлоснабдяването (Наредба за топлоснабдяването), спазват срока за рекламации (възражения) по годишните отчети за дялово разпределение на топлинната енергия и за корекции на

годишните изравнителни сметки. Използват възможността за дистанционен достъп до важна за тях информация след безплатна регистрация на електронните сайтове на топлофикационни дружества и ФДР, например за редовните дати за годишен отчет на средствата за дялово разпределение на топлинната енергия; регистрираните показания на уредите; изготвените изравнителни сметки за последния отчетен период и т.н.

Намален е и броят на жалбите, свързани с неполучаване на хартиени фактури за потреблението на топлинна енергия.

Най-много жалби през 2022 г. постъпват срещу „Топлофикация София“ ЕАД – 195. Следват оплакванията срещу: „Топлофикация-Перник“ АД – 32; „ЕВН България Топлофикация“ ЕАД – 5; „Веolia Енерджи Варна“ ЕАД – 3; „Топлофикация-Русе“ АД – 3; „Топлофикация-Враца“ ЕАД, „Топлофикация-Габрово“ ЕАД и „Топлофикация Разград“ ЕАД – по 1.

Жалбите срещу ФДР са със 7,6% повече в сравнение с 2021 г. Броят им е, както следва: „Техем Сървисис“ ЕООД – 34; „Нелбо“ АД – 26; „Бруната“ ООД – 22 „Директ“ ЕООД – 13; „Термокомплект“ – 12; „Холидей и Райзен“ ЕООД – 3, „Белчевстрой“ ЕООД; МХ „Елвеко“ ООД и „Топлоконтрол“ ООД – по 1, други – 6 броя.

Гражданите се оплакват основно от: рязкото повишение на цените на топлинната енергия от 01 юли 2022 г.; фактуриране на голям дял от топлинната енергия, отдадена от сградната инсталация за отопление за необитаеми жилища; необяснимо високи месечни или изравнителни сметки за топлинна енергия; липса на възможност за индивидуален отказ от топлоснабдителни услуги; лошо качество на предоставяната услуга; неясна информация в изравнителните сметки и в съобщенията към фактури; нередовна доставка на хартиени фактури на пощенските адреси на топлоснабдените жилища.

Становището на омбудсмана е, че е необходим анализ на действието на Наредбата за топлоснабдяването и разработване на по-справедлива методика за дялово разпределение на топлинната енергия в сгради – етажна собственост.

Въведеното в ЗЕ задължително преоборудване на топлоснабдените имоти със средства за дялово разпределение на топлинната енергия с дистанционно отчитане вече е в ход и това създава нови трудности пред потребителите и пред дружествата в сектора. Сред констатираните проблеми са: високи цени на уредите с дистанционно отчитане; нови по-високи такси за отчитане и преминаване от годишно към ежемесечно отчитане; възможността на клиента да проверява отчетеното дистанционно потребление.

Според омбудсмана в сектора е налице силно недоверие към начина на изчисляване на потреблението на топлинна енергия. На дневен ред продължава да стои необходимостта от изработване на ясна и справедлива методика за дялово разпределение на топлинната енергия, с отчитане на новите реалности – санирането на СЕС, широкото навлизане на уреди за дялово разпределение с дистанционно отчитане, увеличаването на броя на СЕС с хоризонтални вътрешни отоплителни инсталации.

Право на заплащане на икономически обоснована цена

1. Намалена ставка на ДДС

Към 47-ото НС, в неговия първи работен ден (03.12.2021 г.), омбудсманът отправя предложение за намаляване на стандартната ставка на данъка върху добавената стойност (ДДС) за енергията. На 01.07.2022 г. народните представители приемат Закон за изменение и допълнение на Закона за държавния бюджет на Република България за 2022 г., с който се изменя Законът за ДДС, като стандартната ставка 20% се намалява на 9% за централното отопление и за продажбите на природен газ за периода от 9.07.2022 г. до 30.06.2023 г.

Във връзка с жалби на граждани омбудсманът установява, че в изравнителните сметки за потреблението на топлинна енергия за отчетния период 2021-2022 г., фактурирани на 31.07.2022 г. – след влизането в сила на намалената данъчна ставка 9%, „Топлофикация София“ ЕАД начислява стандартната ставка 20% на ДДС.

Общественият защитник се обръща към министъра на финансите и към изпълнителния директор на НАП с искане за спешна проверка на „Топлофикация София“ ЕАД относно приложението на §15д, ал. 2, т. 1 от преходните и заключителни разпоредби на Закона за ДДС по отношение на изравнителните сметки за отопление, фактурирани на 09.07.2022 г. и след тази дата.

След като е установено неизпълнение на посочената разпоредба, „Топлофикация София“ ЕАД издава на 201 222 битови клиенти коригирани фактури и нови кредитни известия за разликата между прогнозно начислената топлинна енергия и реално потребената с начислени суми за доплащане за отчетния период 01.05.2021 г. – 30.04.2022 г.

В резултат по партидите на засегнатите клиенти се възстановяват общо 3 050 000 лв. надплатени суми за ДДС. Определен е и по-дълъг срок за доброволно плащане на изравнителните фактури – 45 дни, считано от датата на новите фактури (01.09.2022 г.).

2. Безпрецедентно повишение на цените на топлинната енергия

Топлопреносните предприятия заявяват пред КЕВР искания за безпрецедентно големи увеличения на регулираните цени на топлинната енергия за периода 01.07.2022 г. – 30.06.2023 г., като разчетите са за поскъпвания от 30 до 330%. КЕВР изчислява средното увеличение на цените на топлинната енергия с 39%.

Омбудсманът определя като напълно неприемливи предложените за обществено обсъждане повишения на цените на топлинната енергия, както следва: за гр. София – с 38,93%; гр. Пловдив – с 23,36%; Плевен – с 48,40%; Бургас – с 45,52%; Варна – с 30,66%; Враца – с 35,67%; Велико Търново – с 45,57%; Разград – с 51,48%; Русе – с 32,80%; Перник – с 47,38%; Сливен – с 39,55%; Габрово – с 30,77%.

Паралелно с внесените проекти топлофикационни дружества заявяват пред КЕВР опасенията си, че с поисканите повишения цените на топлата вода и отоплението стават непосилни за техните клиенти.

Омбудсманът обръща внимание, че енергийният регулатор следва да извърши прецизна проверка на разходите на всяко едно топлофикационно дружество, като се отчете и отпуснатата от МС финансова помощ за периода декември 2021 г. – 31 май 2022 г. в размер на половината от непланираното поскъпване на природния газ.

Апелира и за проверка от КЕВР на недовзетия приход на топлопреносните предприятия с отчитане и на извънредните им приходи от продажбата на електрическа енергия на свободния пазар за предходния ценови период. Обръща внимание, че е наложително да бъдат използвани всички законови инструменти, за да не бъде допуснато значително поскъпване на топлинната енергия за домакинствата.

Омбудсманът повторно изтъква необходимостта от намаляване на прогнозните фактори в ценообразуването на топлинната енергия, както и от повишаване на контрола върху разходите на дружествата в сектора чрез изменения на Наредба №5/23.01.2014 г. за регулиране на цените на топлинната енергия.

Впоследствие КЕВР утвърждава средно увеличение за страната с 29,73% на цените на топлинната енергия за битовите потребители за новия регулаторен период 01.07.2022 – 30.06.2023 г. За клиентите в София обаче повишението е с 39,99%, в Пловдив – с 38,28%, а във Варна – с 38,88%.

3. Икономически обосновани цени за дяловото разпределение на топлинната енергия

Остава нерешен проблемът, поставян от омбудсмана на вниманието на министъра на енергетиката и на КЕВР относно формирането на цените на услугите в областта на дяловото разпределение на топлинната енергия, които се извършват от топлопреносните предприятия или от ФДР. Понастоящем тези цени, които се заплащат от крайните клиенти, се определят от ФДР и се утвърждават от топлопреносните предприятия.

Право на заплащане на реално ползвана услуга

Екстремното повишение на енергийните цени, колективният характер на централното топлоснабдяване на битовите клиенти в сгради – етажна собственост (СЕС), и действащата сложна система за дялово разпределение на топлинната енергия поражда съмнения в потребителите, че е нарушено правото им да заплащат само за реално използваните услуги.

По повод множество жалби срещу завишени суми за топлинна енергия, отдадена от сградната инсталация за отопление в СЕС, на 05.05.2022 г. омбудсманът се обръща с препоръка към министъра на енергетиката за изменения на Наредба №Е-РД-04-1/12.03.2020 г. за топлоснабдяването с цел решаване на проблеми, свързани с изчисляването на количеството топлинна енергия от сградната инсталация за отопление.

Предложенията на обществения защитник са: при изчисляване на количеството енергия от сградната инсталация да се създаде възможност за намаление на инсталираната мощност с мощността на радиаторите, за които има нулев отчет за отчетния сезон; да се премахнат настоящите ограничения по чл. 63, ал. 2, т. 2, буква „е“, подбуква „гг“ от Наредбата, съгласно които избраната от общото събрание на етажните собственици стойност за процент сградна инсталация не може да бъде по-малка от 20% и по-голяма от 40% от количеството топлинна енергия за отопление на СЕС; да се улесни предоставянето на информация на битовите клиенти за ефективността на топлоснабдителната услуга в СЕС чрез промяна в условията за задължително извършване на проверка от топлопреносното предприятие в сградата.

За целта е необходимо в чл. 78, ал. 1 от Наредбата да отпадне условието „общата инсталирана топлинна мощност на всички физически присъединени отоплителни тела към вътрешната отоплителна инсталация в сграда – етажна собственост, е намалена с над 50% от общата проектна топлинна мощност, при която са оразмерени отоплителните тела за постигане на изискваната вътрешна температура при стандартни изчислителни условия на сградата“.

Омбудсманът обръща внимание, че липсват правила и методика за реално измерване на количеството топлинна енергия, отдадена от сградната инсталация, каквато възможност е дадена на Общото събрание на етажните собственици чрез избрано от него лице. Логично е, ако такова измерване е възможно, всички други варианти за определяне на енергията от сградната инсталация да отпаднат.

Повторно е изтъкната необходимостта от ефективен контрол от МЕ по отношение на техническото състояние и настройките на абонатните станции в съответствие с действителното потребление на топлинна енергия в СЕС.

Предлага се също при изпълнение на проекти, финансирани със средства по Националната програма за енергийна ефективност, задължително да се въведе изискване за преминаване от вертикална към хоризонтална инсталация в сградите, както при реализация на стартирала, така и на бъдещи проекти по програмата, с цел

намаляване на разходите за отопление при централизирано топлоснабдяване и сключване на индивидуални договори с потребителите.

Впоследствие през декември 2022 г. тази мярка е включена от МРРБ като допустима инвестиция по процедура „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I“ със 100% безвъзмездно финансиране от европейския Механизъм за възстановяване и устойчивост, създаден с Регламент (ЕС) 2021/241 на Европейския парламент и на Съвета от 12 февруари 2021 г.

1. Оборудване на жилищата с уреди за дистанционно отчитане на потреблението на топлинна енергия

Граждани сигнализират омбудсмана за редица проблеми, свързани с изпълнението на едно от изискванията на Директива (ЕС) 2018/844 на ЕС, съгласно което до 01.01.2027 г. всички средства за дялово разпределение на топлинната енергия следва да бъдат с възможност за дистанционно отчитане (радиоотчитане).

Задължителното преоборудване на жилищата с новите електронни устройства затруднява гражданите поради по-високата цена на радиаторните разпределители и водомерите за топла вода с радиоотчет и по-високите цени за отчитането на уредите от търговците за дялово разпределение на топлинната енергия.

Дистанционното отчитане по принцип цели по-добра информираност на клиентите за тяхното реално потребление на топлинна енергия предвид законовата разпоредба в сила от 01.01.2022 г., че когато в СЕС всички инсталирани средства за измерване на консумацията на топлинна енергия, енергия за охлаждане или топла вода за битови нужди и/или топлинните разпределители са с дистанционно отчитане, на крайните ползватели се осигурява информация за фактурирането въз основа на реалното потребление или за потреблението въз основа на показанията на топлинния разпределител поне веднъж месечно (чл. 38б, ал. 7 от ЗЕ).

За действителното изпълнение на тази разпоредба, от ФДР изискват сключването на договори с етажните собственици за ежемесечно отчитане на средствата за дялово разпределение, което се заплаща на по-високи цени в сравнение с еднократния годишен отчет.

Клиентите на топлоснабдителни услуги срещат затруднения и във връзка със законовото изискване водомерите за топла вода с дистанционно отчитане да бъдат доставени от топлинния счетоводител или да бъдат одобрени от него за използване в конкретната сграда (чл. 140, ал. 8 от ЗЕ).

От една страна, това възпрепятства клиентите да закупят на свободния пазар водомери с по-ниска цена, а от друга – налага ВиК операторите да извършват на място отчет на уредите с дистанционно отчитане поради липса на техническа възможност за радиоотчет на водомерите от конкретни марки.

В рамките на обществено обсъждане на проект на Насоки за кандидатстване за предоставяне на средства чрез подбор на предложения за изпълнение на инвестиция по процедура „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I“ през октомври 2022 г. омбудсманът препоръчва на МРРБ като допустима за финансиране енергоспестяващата мярка „Топлинно изолиране на тръби“, което е важна част от групата „Мерки по сградните инсталации“ по смисъла на Дългосрочната стратегия за обновяване на националния сграден фонд от жилищни и нежилищни сгради до 2050 г. Изтъкнат е значимият енергоспестяващ потенциал на топлинната изолация на сградните инсталации за отопление и за битово горещо водоснабдяване.

Препоръката е изпълнена частично, като в утвърдените през декември 2022 г. Насоки за кандидатстване е приета като допустима за финансиране топлинната

изолация на сградни инсталации за отопление, но не и на сградните инсталации за битово горещо водоснабдяване.

Право на качествена услуга

Отклоненията в нормативно определените параметри за отопление и подгряване на топла вода заемат съществен дял от жалбите на граждани, свързани с получаваните топлоснабдителни услуги.

По препоръки от омбудсмана през годината се извършват съвместни проверки в СЕС от представители на топлопреносното предприятие, ФДР и представители на етажните собственици за решаване на конкретни проблеми с качеството на топлоснабдителните услуги.

В част от случаите се установяват технически повреди в абонатните станции, а в друга част причините са в нарушена функционалност на сградните инсталации за отопление и/или БГВ вследствие амортизация или преустройства.

Остава нерешен проблемът с липсата на техническа документация за сградните инсталации, съответно ограничените възможности за набавянето ѝ.

От друга страна, големият брой необитаеми жилища, както и крайните форми на пестене на топлинна енергия поради невъзможност за плащането ѝ, влошават ефективността на централното топлоснабдяване в многофамилните сгради и понижават качеството на услугите в жилищата с реално потребление на топлинна енергия.

Сигналите от такова естество се увеличават, което подчертава необходимостта топлопреносните предприятия своевременно да информират битовите клиенти в случаите на влошена ефективност на топлоснабдителните услуги, както е предвидено в Общите условия за продажба на топлинна енергия за битови нужди.

Необходимо е и регламентиране на облекчени процедури за отказ от тези услуги, когато поради значително намаление на общото потребление в сградата не е възможно поддържането на ефективно и качествено топлоснабдяване на обитаваните имоти.

Действащите показатели за качество на топлоснабдяването са приети от Комисията за енергийно регулиране на 04 юни 2004 г. Продължителният период на действие е важна предпоставка за анализ на резултатите от прилагането им и извършването на промени с фокус върху осигуряването на качествено топлоснабдяване при крайните клиенти.

Във връзка с това е уместен и критичен преглед на действащите Общи условия за продажба на топлинна енергия за битови нужди.

Примери:

През първото тримесечие на 2022 г. жители на град Перник сигнализират омбудсмана за чести непланирани прекъсвания на отоплението и битовото горещо водоснабдяване (БГВ) от „Топлофикация-Перник“ АД. Омбудсманът се обръща към министъра на енергетиката и председателя на КЕВР за извършване на извънредни проверки относно изпълнението на нормативно определените задължения на „Топлофикация-Перник“ АД. В резултат двете институции дават задължителни указания за подобряване на качеството на топлоснабдителните услуги и за изплащане на компенсаци на засегнатите битови клиенти.

За периода 13.08.2022 г. – 30.09.2022 г. „Топлофикация-Перник“ АД обявява планово спиране на битовото горещо водоснабдяване поради извършване на ремонтни работи, реконструкция и въвеждане в експлоатация на нови съоръжения. Впоследствие срокът е удължен с три дни, като след изтичането му, в продължение още на пет дни, има непланирани спираня на топлоподаването в

различни части на града поради аварии по топлопреносната мрежа. В тази връзка омбудсманът се обръща към председателя на КЕВР с нова препоръка за осъществяване на контрол относно изпълнението на лицензионните задължения на дружеството да осигурява качествено снабдяване с топлинна енергия, включително сигурност, непрекъснатост и ефективност на снабдяването на сградите – етажна собственост, съгласно Общите условия за продажба на топлинна енергия за битови нужди от „Топлофикация-Перник“ АД на потребители в град Перник.

Омбудсманът заявява категорично становище, че изплащаните досега компенсации на битовите клиенти на „Топлофикация-Перник“ АД не съответстват на причинените им допълнителни разходи и неудобствата при неплановите спирания на топлоснабдяването.

В резултат са извършени проверки от КЕВР и са издадени два констативни протокола. Съставен е и акт за административно нарушение на „Топлофикация-Перник“ АД във връзка с влошеното качество на топлоснабдяването спрямо температурния график. На дружеството са издадени задължителни указания за осигуряване на изпълнението на ремонтната и инвестиционната програма за 2022 г., което е задължително условие за осигуряването на качествено топлоснабдяване на клиентите в град Перник.

По предписание от КЕВР дружеството представя и Методика за обезщетение на активни в периода клиенти, която еднозначно да определя принципа за изчисляване на количеството недоставена топлинна енергия с необходимите параметри в съответствие с показателите за качество на топлоснабдяването. Изискан е и отчет за прилагане на Методиката, включително брой на обезщетените клиенти по групи, количество на недоставената топлинна енергия с необходимото качество, суми за приспадане, начислени по действаща за периода цена на топлинната енергия.

„Топлофикация-Перник“ АД представя и списък с допълнителни мерки за подобряване на качеството на топлоснабдяването в град Перник за отоплителния сезон 2022-2023 г.

Топлопреносното предприятие внася и заявление в КЕВР за изменение на Общите условия за продажбена топлинна енергия за битови нужди от „Топлофикация-Перник“ АД на потребители в град Перник, в които е отразена Методиката за обезщетение на активни в периода клиенти, която еднозначно да определя принципа за изчисляване на недоставената топлинна енергия с необходимите параметри.

Потребители на „Топлофикация София“ ЕАД сигнализират за влошено качество на БГВ – намалена температура на топлата вода, вследствие повреди на циркуляционните помпи в абонатните станции, собственост на топлопреносното предприятие. Гражданите заявяват, че след като са известили дружеството, в продължение на месеци помпите не са заменени, като обяснението е, че липсват доставки на такива.

По този повод омбудсманът се обръща към председателя на КЕВР с препоръка за проверка на изпълнението на лицензионните задължения на „Топлофикация София“ ЕАД. Изтъква, че не бива да се допуска продължителни повреди в абонатните станции, собственост на „Топлофикация София“ ЕАД, да предизвикват месеци наред преразход на ценен природен ресурс – питейна вода за битови нужди. В резултат забавените ремонти на циркуляционни помпи за БГВ в абонатните станции са изпълнени от топлофикационното дружество.

Право на информация

Граждани сигнализират, че не са своевременно информирани за двете редовни дати за отчитане на средствата за дялово разпределение на топлинната енергия за периода 01.05.2021 г. – 30.04.2022 г.

Има случаи, при които след пропускането им и неполучена хартиена изравнителна сметка и хартиена обща фактура за периода потребителите пропускат крайния срок за рекламации 31 август, в който имат право да заявят допълнителен отчет и преразглеждане на изравнителната сметка.

През април 2022 г. омбудсманът констатира, че КЕВР отлага изпълнението на чл. 15, ал. 2 от ЗЕ да публикува заявленията за цени за периода от 01.07.2022 г. – 30.06.2023 г., внесени от топлофикационните дружества в срок до 31.03.2022 г.

В становище до председателя на КЕВР общественят защитник настоява за публикуване на ценовите предложения, за да може всички заинтересовани страни да се запознаят със заявленията за нови цени и мотивите към тях. Подчертава, че процесът на

ценообразуването трябва да бъде максимално публичен и прозрачен, като цялата необходима информация да бъде предоставена на обществото, без да се допуска съкращаване на времето за широки дебати.

Заявленията са публикувани на 25.05.2022 г., почти два месеца след крайния срок за подаването им.

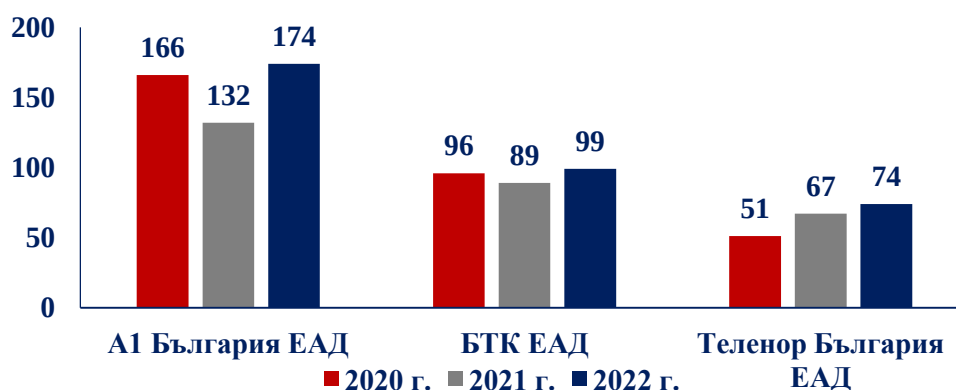
Основни препоръки в сектор „Топлоснабдяване“:

1. Преразглеждане на нормативната уредба в областта на топлоснабдяването да бъде изведено като приоритет в работата на законодателната и изпълнителната власт, на КЕВР;
2. Преразглеждане от КЕВР на Общите условия за продажба на топлинна енергия за битови нужди;
3. Координация и взаимодействие на контролните звена в МЕ и КЕВР с цел извършване на ефективни проверки относно качеството на топлоснабдителните услуги, като не се допуска превъзлагане на проверките на самите контролирани лица;
4. Да бъдат потърсени възможности от изпълнителната власт за финансова подкрепа на битовите клиенти, които ще бъдат затруднени да заплатят по-скъпите средства за дялово разпределение на топлинната енергия с дистанционно отчитане.

III.4. ЕЛЕКТРОННИ СЪОБЩИТЕЛНИ УСЛУГИ

През 2022 г. постъпват 370 броя жалби във връзка с предоставянето на телефонни услуги, интернет и телевизия. Приключени са 405 преписки. Отново, както през последните години, най-многобройни са оплакванията срещу „А1 България“ ЕАД – 174 бр., следвани от „Виваком България“ ЕАД – 99 бр., и „Йетел България“ ЕАД – 74 бр.

Графика №17. Жалби и сигнали срещу мобилни оператори през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Основно оплакванията на гражданите са свързани със заплащане на неизползвани услуги, непоискано включване на услуги, качество на услугите. Гражданите се оплакват основно от: завишени сметки; недостатъчна или подвеждаща информация при сключване на договори; качеството на услугите; начислени суми за непоискани услуги.

Право на заплащане на реално ползвана услуга

Жалбите срещу завишени сметки са 179 броя. При извършените проверки в 29 от случаите е констатирано нарушение.

Най-често гражданите се оплакват от начислени суми за непоискани услуги с добавена стойност, начисляване на стандартна месечна такса след изтичане на срока на договора, начисляване на роуминг услуги в пограничните райони.

При извършените проверки в някои случаи, без да посочват конкретна причина, операторите сторнират задължения на гражданите.

Пример:

Жалба №12080/2022 г.

Гражданин оспорва фактура, издадена от „Виваком България“ ЕАД, на стойност над 200 лв., тъй като са начислени услуги, които не е ползвал.

При извършената проверка е установено, че договорът за мобилната услуга е преобразуван в безсрочен с изтичане на договорения срок, при което са отпаднали всички промоционални условия, които са ползвани.

Без да се посочва конкретна причина, от дружеството е взето решение и задължението е коригирано.

Непоискано включване на услуги

Граждани сигнализират омбудсмана за подвеждаща или неточна информация при сключване на договори. Оплакват се от невъзможността да се запознаят със съдържанието на договор при подписването му на електронен дисплей.

При извършване на проверките операторите уверяват, че при сключване на договор на потребителя задължително се предоставя необходимата информация относно условия, срокове, цена, характеристики на договора. При поискване от потребителите договорите се разпечатват и се разписват на хартиен носител, а не на електронен дисплей.

Правомощията на омбудсмана са ограничени в тези случаи, тъй като съдът само може да постанови недействителност на договор.

Право на качествена услуга

Гражданите се оплакват от некачествено предоставяне на телевизионна и/или интернет услуга и от недобро мобилно покритие.

От извършените проверки се установява, че тези проблеми се дължат най-често на кабелни повреди, злоумишлени действия на трети лица. Услугите са възстановявани в рамките на регламентирания срок в Общите условия на операторите.

Операторите имат задължение да осигурят определен процент покритие на мрежата си по критерий „население“, а не по критерий „територия“. Услугата е мобилна, а не фиксирана. В тази връзка тя не е обвързана с конкретно местоположение и адрес, както фиксираните, а предоставя възможност за ползването ѝ на различни места. Качеството на сигнала зависи от концентрацията на хора, използващи услугите по едно и също време, както и от атмосферните условия, релефа и наличието на физически прегради. Смушченията на сигнала могат да се дължат и на излъчвания в близост от охранителни системи, камери и комуникационно оборудване.

Основни препоръки в сектор „Електронни съобщителни услуги“:

1. Да се засили контролът от страна на Комисията за защита на потребителите относно представяната предоговорена информация при сключване на договор с мобилен оператор;
2. Да се гарантира качествено мобилно покритие чрез оптимизиране на мрежите на мобилните оператори.

III.5. СМЕТОСЪБИРАНЕ

През 2022 г. в институцията постъпват 338 жалби по проблеми, свързани с начисляването на такса за битови отпадъци, приключени са проверките по 340 преписки.

Оплакванията са относно:

- начина на определяне на таксата;
- начисляване на такса за услуги, които реално не се предоставят от общините;
- наличие в общински наредби на незаконосъобразни текстове относно освобождаването от такса за сметосъбиране и сметоизвозване за имот, който не се ползва през годината;
- лошо качество на услугите по събиране и извозване на битовите отпадъци и поддържане на чистотата на териториите за обществено ползване.

Броят на жалбите е завишен с 28% в сравнение с предходната година.

През март 2022 г. омбудсманът сезира ВАП заради незаконосъобразни текстове в общински наредби за определянето и администрирането на местните такси и цени на услуги в раздел „Такса за битови отпадъци“. Конкретен повод за сигнала са постъпили в институцията жалби от собственици на имоти на територията на община Видин с оплакване, че общината отказва да приема декларации за освобождаване от заплащане на такса за услугата по събиране и извозване на битови отпадъци поради неползване на имот, подадени след 31 октомври, с аргумента, че са извършени промени в нормативната уредба.

Омбудсманът констатира, че съгласно Наредбата за определянето и администрирането на местните такси и цени на услуги на територията на община Видин декларации за освобождаване от плащане на такса за сметосъбиране, когато имотът не се ползва, се приемат до 31 октомври. Съгласно обаче действащата към момента разпоредба на чл. 71, т. 1 от Закона за местните данъци и такси (ЗМДТ) не се събира такса за сметосъбиране и сметоизвозване, когато услугата не се предоставя от общината или ако имотът не се ползва през цялата година и е подадена декларация по образец от собственика или ползвателя до края на предходната година в общината по местонахождението на имота.

Омбудсманът се обръща към Общинския съвет – Видин, с препоръка да приведат незаконосъобразните текстове от наредбата си в съответствие със ЗМДТ. Препоръката не е изпълнена.

Установени са и други общински наредби (Несебър, Долна Митрополия, Стамболийски), които въвеждат по-кратък срок за подаване на декларациите от законоустановения в действащата към момента разпоредба на чл. 71, т. 1 от ЗМДТ.

Омбудсманът констатира също, че някои общински наредби въвеждат непредвидени в ЗМДТ условия за освобождаване от такса за сметосъбиране и сметоизвозване, например: Пазарджик и Стамболийски – прилагане на допълнителни документи (удостоверения от ВиК и енергодружествата за липса на консумация на вода и ток в имота); Бобов дол – липса на задължения към общината за местни данъци и такси за предходни години.

Становището на обществения защитник, изразявано многократно, е, че законодателят точно и ясно е регламентирал хипотезите на недължимост на таксата и всякакви допълнителни условия, включително изискването за представяне на удостоверения от доставчици на обществени услуги, не намират основа в закона. Условието за платени задължения към общината също не намира законова обосновка.

С оглед установеното омбудсманът настоява ВАП да осъществи надзор за законност на всички общински наредби за определянето и администрирането на местните такси и цени на услуги, раздел „Такса за битови отпадъци“, и съответно при констатирани нарушения да предприеме необходимите действия.

В отговор от ВАП информират, че към 29.10.2022 г., в хода на извършените по повод сигнала проверки, е установено, че 95 наредби на общински съвети противоречат на ЗМДТ, включително и посочените от омбудсмана. Предприети са действия по реда на надзора за законност – подадени са 15 протеста до административните съдилища, като към посочената дата три от тях са уважени на първа инстанция.

Значителен е и броят на жалбите срещу размера и начина на определяне на таксата за битови отпадъци в различни общини.

Становището на омбудсмана, изразявано пред компетентните общински органи, е, че размерът на таксата следва да отговаря на реалните разходи на общините по извършване на услугите.

Примери:

По повод на жалба от жители на с. Дерманци, община Луковит, омбудсманът констатира проблем при определянето на таксата според количеството отпадъци, а именно: Таксата се определя в абсолютен размер на съд, но е предвиден само един вид контейнери за всички имоти в селото със значителна вместимост независимо от броя на обитателите и техните нужди, при което дължимата такса се явява значително завишена.

Съдебната практика в случаи като този е категорична, напр. Решение №475 от 21.05.2021 г. по адм. д. №42/2021 г. на ВАС – София област: При въвеждане само на определен тип контейнери за сметосъбиране в значителна степен се ограничават възможностите на имотите и незаконосъобразно се въвежда висок праг на минималния размер на таксата, която се заплаща според съда за събиране на отпадъци, който се използва, а не според действителното количество отпадъци, генерирано от съответния задължен правен субект.

В тази връзка омбудсманът отправя до компетентните общински органи препоръка – при приемане на решение за определяне размера на такса битови отпадъци за следващата календарна година за имоти на територията на общината съобразно вида на ползваните през годината съдове за изхвърляне на битови отпадъци да бъде осигурена възможност за предоставяне на различни по обем съдове, което да гарантира определянето на таксата съобразно реалното количество генерирани отпадъци от задължените лица.

Гражданка се оплаква от отказ на община Пловдив да уважи декларацията ѝ за освобождаване от такса за сметосъбиране и сметоизвозване поради неползване на имот, тъй като същата е подадена в администрацията на район Южен, а не пред дирекция „Местни данъци и такси“, както е редът съгласно общинската наредба, поради което в случая е пропуснат установеният от закона срок за подаването ѝ.

По повод жалбата омбудсманът се обръща към кмета на общината, като отбелязва, че по отношение на производството по установяване на задължение за такса битови отпадъци разпоредбата на чл. 4, ал. 1 във връзка с чл. 96 от ЗМДТ препраща към реда на

Данъчноосигурителния процесуален кодекс (ДОПК). В Глава V от ДОПК (Срокове), в чл. 23, ал. 2 е предвидено, че срокът се смята за спазен и когато документите са подадени пред ненадлежен орган по чл. 5 преди изтичането му.

С оглед изложеното омбудсманът отправя препоръка – подадената от гражданката декларация да бъде взета предвид при определянето на дължимата от нея такса за битови отпадъци за 2022 г. От общинската администрация се съобразяват с отправената препоръка и преизчисляват таксата, като я намаляват с компонента за услугата по събиране и извозване на битовите отпадъци.

Продължават да постъпват оплаквания и относно качеството на услугите по сметосъбиране и сметоизвозване в отделни населени места – липса на достатъчно съдове, непочистване на замърсени участъци около тях, нерегулярно извозване на отпадъците и неспазване на установените часови графици за обслужване на контейнерите.

По повод постъпилите жалби омбудсманът се обръща към съответните общини с настояване да бъде намерено решение на проблемите, в т.ч. чрез засилване на контрола върху дейността на фирмите изпълнители по повод събирането и транспортирането на битовите отпадъци.

Основни препоръки във връзка със сметосъбирането:

1. Общинските администрации да спазват законовите изисквания, свързани с освобождаване от такса за сметосъбиране и сметоизвозване при неползване на имот;
2. При определяне размера на таксата за битови отпадъци общинските съвети да съобразяват действителните за това разходи на общините;
3. Компетентните общински органи да съблюдают качествено изпълнение на дейността на сметосъбиращите фирми, включително да ангажират отговорността на изпълнителите при констатирано неизпълнение на договорите, с които им е възложено осъществяването на услугите.

III.6. ФИНАНСОВИ УСЛУГИ

През 2022 г. в институцията постъпват 228 броя жалби, от които 143 срещу банки и 85 срещу фирми за бързи кредити.

Банки

Потребителите на финансови услуги най-често се оплакват от:

- невъзможност за изплащане на задължение по договор за кредит поради финансови затруднения, с оглед тежката икономическа обстановка в страната;
- отказ от страна на банките да предоговорят условията по кредита (размер на погасителна вноска, срок за изплащане на кредита и др.);
- увеличение на банковите такси;
- висок размер на дължимата лихва и др. неравноправни клаузи в договорите за кредит;
- проблеми при извършване на платежни операции;
- лошо административно обслужване от страна на банковите служители.

По повод на големия брой оплаквания, в които гражданите търсят съдействие от омбудсмана за предоговаряне условията по сключени договори за кредит, общественият защитник се обръща към кредитора с препоръка да бъдат потърсени възможности за погасяване на дълга съобразно финансовите възможности на кредитополучателите.

Увеличението на банковите такси предизвиква масово обществено недоволство.

Омбудсманът се обръща към търговски банки (например към „Българо-американска кредитна банка“ АД във връзка с увеличението на таксата за съхранение на парични средства по разплащателни, депозитни, спестовни и специални сметки; към „УниКредит Булбанк“ АД по повод увеличаване на таксата при теглене от банкомат) за информация относно методологията, използвана от банките за определяне на новия размер на таксите, както и какви са причините за увеличението. Изразява становище, че в условията на икономически трудности, които срещат голяма част от потребителите на банкови услуги, увеличението на таксите ще затрудни голяма част от тях.

В отговор от търговските банки уведомяват омбудсмана, че всички такси и комисиони, дължими за продуктите и услугите, които се предоставят са в съответствие с банковите правила и българското законодателство, регулиращо банковата дейност. Таксите в тарифите на банките са елемент от ценовата политика на банките, както е при всяка бизнес организация.

Фирми за бързи кредити

През 2022 г. в институцията постъпват 85 жалби срещу фирми за бързи кредити. Най-много оплаквания са срещу „Сити Кеш“ ООД, „Вива Кредит“ ООД, „Фронтекс Интернешънъл“ ЕАД, „ФЕРАТУМ БЪЛГАРИЯ“ ЕООД.

Нарушенията, за които сигнализират гражданите са:

- прекомерни лихви и неустойки в договорите за кредит;
- непредоставяне на справки за актуалния размер на задължението и на отделните негови компоненти – главница, лихва, неустойки, такси;
- използване на неправомерни методи за събиране на вземането – заплахи, психически тормоз, посещение в дома и на работното място и др.

По повод на жалбите срещу фирми за бързи кредити, омбудсманът оказва съдействие за информироване на кредитополучателите за точния размер на задължението им, вкл. размера на отделните му компоненти. Осъществява също така и посредничество за предоговаряне условията по кредита, съобразно с финансовите възможности на кредитополучателите.

Пример:

Гражданка се обръща за съдействие към омбудсмана за разсрочване на задължението ѝ по сключен договор за кредит със „Стик Кредит“ АД. След осъществено от омбудсмана посредничество, дружеството – кредитодател изразява готовност за постигане на споразумение, което да е приемливо и за двете страни по спора.

Основни препоръки:

1. Да се осъществява ефективен контрол върху дейността на фирмите за бързи кредити;
2. Размерът на банковите такси да е икономически обоснован, да е съразмерен на разходите на предлаганите банкови услуги.

III.7. ГАЗОСНАБДЯВАНЕ

През 2022 г. по проблеми, свързани с газоснабдяването за битови нужди, при омбудсмана постъпват 108 жалби, като броят им се увеличава рязко (с 67,2%) на годишна база.

Битовите клиенти на природен газ се изправят пред безпрецедентно поскъпване на горивото в последните месеци на 2021 г. и през 2022 г. По този повод омбудсманът отправя редица препоръки към представители на законодателната и на изпълнителната власт. Впоследствие МС приема Програма за компенсиране на битови клиенти на природен газ и топлофикационни дружества, използващи като основно гориво природен газ, с подпомагане с фиксирана сума на един MWh (одобрена с Решение №31 на МС от 2022 г., изменена с Решения № №93, 202, 301, 356 и 488 на МС от 2022 г.). Компенсацията е в размер на половината от разликата между прогнозните и утвърдените цени на природния газ за всеки отделен месец съгласно решенията на КЕВР.

Действието на правителствената Програма приключва на 31 май 2022 г. Екстремното увеличение на регулираните цени на природния газ за българските потребители обаче продължава и след това. На 01 юли 2022 г. омбудсманът се обръща към министър-председателя с препоръка за възможно най-бързо приемане на нова програма за компенсиране на част от повишените енергийни разходи на битовите потребители. До края на годината това не е осъществено.

На 09 юли 2022 г. влиза в сила една от мерките, които омбудсманът предлага през декември 2021 г. в писмо до 47-ото НС, а именно намаляване на ставката на данъка върху добавената стойност от 20 до 9% за продажбите на природен газ. Безпрецедентното нарастване на регулираните цени на горивото през третото тримесечие на 2022 г. обаче силно ограничава ефекта от този вид държавна финансова подкрепа.

През декември 2022 г. общественият доставчик „Булгаргаз“ ЕАД внася в КЕВР заявление за ново екстремно поскъпване на природния газ с 38,9% до 204,53 лв./MWh за януари 2023 г., което е безпрецедентно голямо увеличение на месечна база в размера по време на отоплителния сезон.

Поради това на 19 декември 2022 г. омбудсманът се обръща с препоръка към служебния министър-председател и към служебния министър на енергетиката за възможно най-бързо изготвяне и прилагане на правителствена програма за компенсиране на повишените енергийни разходи на битовите клиенти на природен газ.

Настоява в новата програма срещу поскъпването на природния газ да се запази принципът, че компенсации имат право да получат всички домакинства на газ. Изтъква, че през годините тези битови клиенти са направили съществени инвестиции в своите инсталации за използване на природен газ като относително по-екологично гориво и евентуалната замяна на този енергиен източник с друг би довела до нови значителни разходи за тези граждани.

Газовите котли

По време на прилагането на Програмата за компенсиране граждани, които използват локални газови котли за отопление и битово горещо водоснабдяване в СЕС, сигнализират, че са изключени от категорията битови клиенти на природен газ с право на финансова подкрепа от държавата. Във връзка с това на 28.03.2022 г. омбудсманът се обръща с препоръка към вицепремиера по еврофондовете и министър на финансите и до министъра на енергетиката за включване на тази група битови клиенти в Програмата за компенсиране, одобрена с Решение на МС №31/2022 г. и изменена с Решение на МС №93/2022 г.

Изтъква, че това са битови клиенти на търговски дружества, които произвеждат топлинна енергия съгласно чл. 39, ал. 4, т. 2 и чл. 126, ал. 2 от ЗЕ. Поради малките генериращи мощности на тези производители законодателят им е дал право да работят, без да бъдат лицензирани от КЕВР. Съгласно чл. 30, ал. 3 от ЗЕ прилаганите от тях цени за снабдяване с топлинна енергия не подлежат на регулиране от КЕВР. Поради

тази причина техните клиенти не са защитени от мораториума върху регулираните цени на електрическата енергия, топлинната енергия и питейната вода, приет от 47-ото Народно събрание през декември 2021 г. и в сила до 31.03.2022 г.

Омбудсманът предлага допълнение на Програмата за компенсиране, така че битовите клиенти, използващи топлинна енергия от основно гориво природен газ, произведена съгласно чл. 126, ал. 2 от ЗЕ, да бъдат равнопоставени с битовите клиенти на природен газ. Заявява становище, че е справедливо и наложително тази група потребители да получи подкрепа от държавата със задна дата – от декември 2021 г. Препоръката не е взета предвид.

III.8. ТРАНСПОРТНИ УСЛУГИ

През 2022 г. в институцията постъпват 225 жалби, свързани с транспортните услуги, или увеличение с 359% в сравнение с 2021 г.

На първо място са оплакванията, свързани с междуселищния автобусен превоз – 172, следвани от градски транспорт – 38, въздушни превозвачи – 9, БДЖ – 6.

Междуселищен автобусен превоз на пътници

Най-много сигнали на граждани постъпват във връзка с липсата на редовен автобусен превоз за малките населени места (с. Василевци, с. Цръклевици, с. Раяновци, с. Мало Малово, с. Голямо Малово, с. Шейново, с. Баланово, с. Боерица др.). Нередовната транспортна връзка създава значителни неудобства на гражданите от засегнатите райони, които са затруднени да ползват медицински и административни услуги.

По повод постъпилите жалби омбудсманът отправя препоръки до местните администрации да потърсят възможности за осигуряване на допълнителен обществен автобусен превоз чрез увеличаване честотата на извършваните курсове.

Друг проблем, за който сигнализират гражданите, е свързан с неспазване на утвърденото автобусно разписание от фирми превозвачи – пропускане на спирки, закъснения по маршрута и др. Общественият защитник изиска от надзорния орган, Изпълнителна агенция „Автомобилна администрация“, да извърши съвременни проверки, като в случай на констатирани нарушения да наложи санкции на фирмите нарушители.

Градски транспорт

Най-многобройни са оплакванията за столицата, свързани с приетите на 21 юли 2022 г. промени в Наредбата за реда и условията за пътуване с обществения градски транспорт на територията на Столичната община, касаещи вида на превозните документи, изискването за тяхната задължителна валидация като условие за редовен превозен документ и оскъпяването на транспортната услуга чрез отпадане на някои икономически изгодни превозни документи.

Основно недоволство сред хората буди отпадането на някои превозни документи – месечната карта за пътуване с метро, месечната карта за пътуване с една линия на надземния транспорт, талоните за 10 пътувания. Гражданите се оплакват, че пътуват до работа или до друга своя ежедневна дестинация единствено по една линия на градския транспорт или с метро и след промените са принудени да си закупят месечна карта за всички линии, което не отговаря на действителните им нужди.

По време на обществените консултации на проект на Наредба за изменение и допълнение на Наредбата за реда и условията за пътуване с обществения градски транспорт на територията на Столичната община омбудсманът изразява категорично несъгласие с отпадането на досега съществуващи превозни документи. Акцентира, че повишаване привлекателността на градския транспорт и увеличаване броя на

пътниците може да бъде постигнато чрез повишаване удобството на транспортните услуги и запазване разнообразието на превозни документи с оглед различните транспортни нужди на пътниците. Настоява да бъдат предприети действия в интерес на пътуващите с градски транспорт в столицата, както и реформата в тарифната политика при пътуване с обществения транспорт на територията на Столичната община да отчита не само необходимите промени, свързани с използването на нови технологии, продукти и услуги, но и икономическите интереси на пътниците. Относно задължителното валидиране на превозните документи омбудсманът подчерта, че е несправедливо да бъде глобяван пътник, който има редовен превозен документ за пътуване, само за това, че не го е валидирал.

След влизане в сила на Наредбата за изменение и допълнение на Наредбата за реда и условията за пътуване с обществения градски транспорт на територията на Столичната община и с оглед огромния брой жалби на граждани омбудсманът повторно се обърна към председателя на Столичния общински съвет и кмета на Столичната община, като отново подчерта, че с приетите промени не се постига задоволяване на транспортните потребности на пътниците, което е изведено като водеща цел на проекта на Наредба за изменение и допълнение на Наредбата за реда и условията за пътуване с обществения градски транспорт на територията на Столичната община. Повторно изрази становище, че новата тарифна политика не бива да става чрез лишаване на пътниците от избор относно вида на превозните документи, които имат право да използват.

Граждани подават и сигнали за неспазване на служебни задължения от страна на водачите на превозните средства на градския транспорт.

Примери:

Гражданка се оплаква, че шофьор на автобус №83 затворил вратата на автобуса в момента, в който малката ѝ дъщеря се качвала в превозното средство. Детето е затиснато между двете врати на автобуса, а тя останала на спирката. Впоследствие водачът, вместо да се извини, започнал да я обижда.

В резултат на извършената от омбудсмана проверка от „Столичен автотранспорт“ ЕАД информират, че на водача на автобуса е наложено административно наказание поради неспазване на изискванията за безопасност.

Въздушен транспорт

Жалбите срещу въздушните превозвачи са свързани най-често със закъснение на полети, забавен багаж, проблеми с чекирането, отказан достъп до борда на самолет. В железопътния транспорт – с неудобни разписания на влакове, несъобразени с трудовите ангажименти на пътниците.

Основни препоръки:

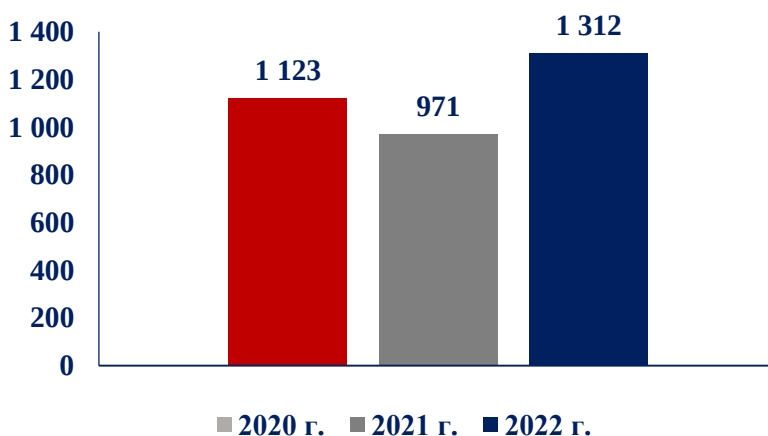
1. Да се осигури обществен превоз на жителите на малките населени места;
2. Да се съобразява разписанието на междуселищните автобуси и влаковете с трудовите ангажименти на пътниците.

IV. СОЦИАЛНИ ПРАВА

Упражняването от гражданите на техните социални права в съответствие с националните и международните стандарти придобива все по-голямо значение, особено през изминалата 2022 г., белязана с премахване на редица ограничения, наложени от продължилата пандемия, причинена от COVID-19. Активна е и позицията на омбудсмана на Република България в областта на социалната политика. Правомощията на омбудсмана традиционно е насочен към оказване на подкрепа на лицата, потърсили съдействие от институцията.

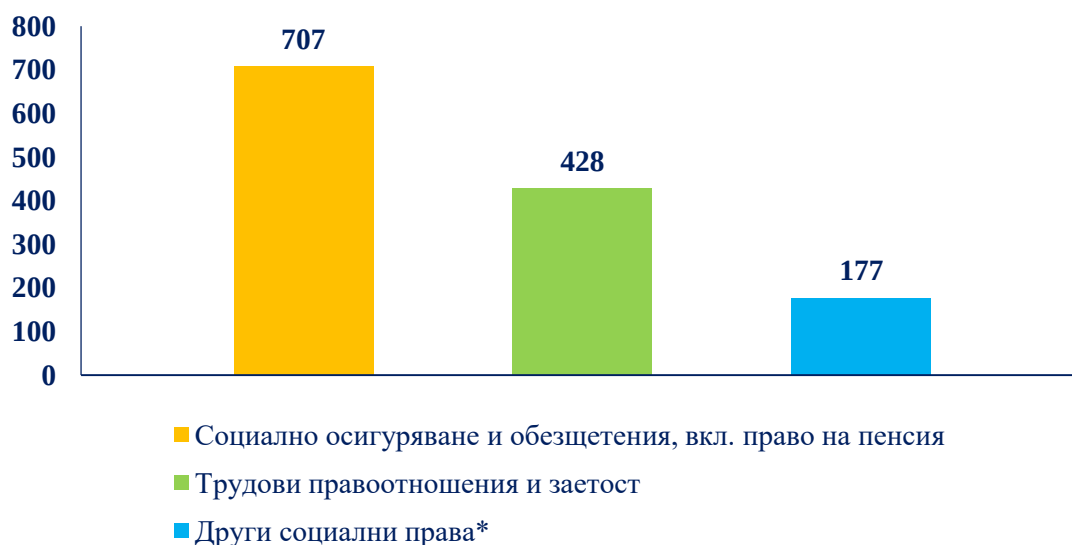
Ролята на омбудсмана не се изчерпва с това. Тя идентифицира проблемите и трудностите, изпитвани от цели групи от нуждаещи се граждани – работници, безработни лица, пенсионери и без да са получени жалби и молби за подкрепа. В такива случаи омбудсмана предприема необходимото, за да изнесе в дневния ред на обществото тези трудности и проблеми и да ангажира активното действие на държавните институции за тяхното преодоляване.

Графика №18. Жалби и сигнали, свързани със защита на социалните права през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Графика №19. Жалби и сигнали по тип права за 2022 г., брой

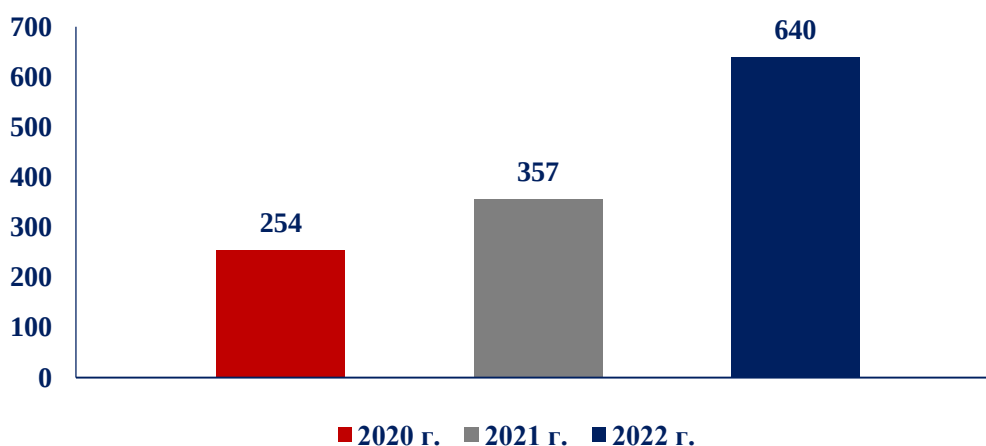
Забележка: * Други социални права, вкл. социална помощ и социални услуги; помощ за жилище и подкрепа за жилище

IV.1. ПЕНСИОННИ ПРАВА

В периода 01.01.2022 г. – 31.12.2022 г. към омбудсмана на Република България са подадени 640 индивидуални и колективни жалби граждани, които изразяват своите проблеми, идеи и предложения, свързани с подобряването на техните осигурителни и пенсионни права.

Жалбите през 2022 г. в частта на пенсионноосигурителните права на гражданите са с близо три пъти повече от тези през 2020 г. – 254 и близо два пъти повече в сравнение с тези през 2021 г. – 357.

Графика №20. Жалби и сигнали, отнасящи се до пенсионните права на гражданите за периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

По подадените в институцията жалби и проблеми, свързани с пенсиите и пенсионните права на гражданите, са отправени 143 препоръки до компетентните органи и институции, голямата част от които са изпълнени. Становищата са 302.

Още в началото на 2022 г. омбудсманът запознава народните представители от 47-то НС с проблемите на хората в пенсионна възраст и настоява да бъдат решени.

Немалка част от тях намират разрешение като: проблемът с крайната сума, която получиха пенсионерите след служебното преизчисляване на пенсиите от 25.12.2021 г. и която е по-ниска, в сравнение с тази, изплатена им през последните месеци на предходната година; включването на COVID 19 добавките в основния размер на пенсиите, така, че изплащаните добавки да станат част от тях; приемането на възможността за подпомагане на гражданите по време на извънредното положение като тези добавки са признати за несеквестрируеми; увеличаването на минималния размер на пенсиите над линията на бедност за страната, която за 2022 г. е 413 лв.

Най-засяганите въпроси в периода 01.01.2022 г. – 31.12.2022 г. са свързани с:

- ниския размер на пенсиите;
- тяхното преизчисляване от 25.12.2021 г. (в периода януари – март 2022 г. – подписка и индивидуални жалби от около 1 200 човека);
- осъвременяването им от 01.07.2022 г.;
- преизчисляването от 01.10.2022 г.

Към институцията на омбудсмана за посочените периоди се обръщат над 20 000 недоволни от модела за преизчисляване и осъвременяване на пенсиите пенсионери, с

искане за неговата промяна и периодично преизчисляване на размера на всички пенсии на база средния осигурителен доход за страната за предходната година.

На следващо място сред проблемите се открояват въпросите за размерите на минималната пенсия – 467 лв., която, за съжаление, към момента е под определената за страната линия на бедност – от 01.01.2023 г. – 504 лв., и за максималния размер на получаваните една или повече пенсии, който след увеличението му на 3 400 лв. от 01.10.2022 г. и малкия брой пенсионери, получаващи пенсия над 3 400 лв., вече е изгубил своето първоначално предназначение за регулатор на пенсионната система.

В жалби гражданите и през изминалата 2022 г. засягат проблема с разпоредбата на чл. 102, ал. 2 от КСО, в сила от 01 януари 2021 г. До този момент при преизчисляването на пенсиите им на основание придобит осигурителен стаж и осигурителен доход след пенсионирането, пенсията се актуализира от първо число на месеца, следващ месеца на подаване на заявлението, а след изменението на КСО пенсията подлежи на служебно преизчисляване, когато пенсионерът е придобил осигурителен стаж през предходната календарна година и не е подал заявление до датата на служебното преизчисляване. При служебното преизчисляване на пенсиите от 1 април за всяка година обаче се губят суми за четири месеца от увеличената пенсия, която е за осигурителен стаж и осигурителен доход за период 01 януари – 31 декември на предходната година.

През 2022 г. към омбудсмана се обръщат граждани с вродени или придобити трайни увреждания. Те изразяват своето критично мнение относно разпоредбите на чл. 74, ал. 1, т. 2 от КСО (осигурените придобиват право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване, ако са загубили работоспособността си и имат – до 25-годишна възраст – една година осигурителен стаж, придобит до датата на инвалидизирането) и на чл. 74, ал. 3 от КСО (лицата с вродени и лицата с придобити трайни увреждания до постъпване на работа придобиват право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване при една година действителен осигурителен стаж). В жалбите и сигналите гражданите споделят притеснението си, че поради естеството на своите заболявания една част от тях са поставени в невъзможност да работят и да придобият определения осигурителен стаж до инвалидизирането си, а друга част – децата с увреждания, които до 18 години не могат да работят поради възрастови ограничения, а след 18 години поради заболяванията си, не могат да намерят работа и да придобият изискуемия, дори от една година, стаж.

Тези изисквания ограничават упражняването на права от хората в неравностойно положение, поради което е необходимо да бъдат преразгледани и да бъдат предприети действия за нормативна промяна на условията за придобиване на право на пенсия за инвалидност поради общо заболяване на хора с увреждания от детска възраст, от една страна, и за премахване на изискването в чл. 74 от КСО трудовият стаж за отпускане на пенсия на хората с увреждания да е придобит само преди датата на инвалидизиране, от друга.

Нерешен за гражданите и през 2022 г. остава проблемът с пенсионноосигурителните им права с осигурителната институция в Република Гърция. За неговото разрешаване омбудсманът периодично изпраща писма до министъра на труда и социалната политика на Република България и до гръцкия омбудсман. Проблемът е обсъден и в работна среща с посланика на Република Гърция в Република България. Въпреки, че институциите поемат ангажимент за съдействие, въпросът остава нерешен.

Другият въпрос, който поставят гражданите и през 2022 г., е свързан с признаването на редовната военна служба за действителен стаж за пенсиониране при условията на чл. 68, ал. 3 от КСО. В тези случаи, при подаване на заявление за

отпускане на пенсия, гражданите получават отказ поради липса на достатъчен действителен стаж. След решението за отказ от страна на директорите на териториалните поделения на НОИ за признаване на посочения период за действителен осигурителен стаж, съдилищата имат постоянна практика, съобразно която постановяват решения, признаващи периодът на наборна военна служба за осигурителен стаж.

След нееднократно сезиране на компетентните институции от страна на омбудсмана през годините и с оглед активния граждански натиск, е внесено предложение за изменение на КСО, съгласно което периодът на наборна или мирновременна алтернативна служба се признава за действителен осигурителен стаж от народните представители в 48-то НС. С изменението на КСО предложението е прието, обн. ДВ бр. 8 от 2023 г. Така препоръката на омбудсмана е изпълнена.

По всички предложени в НС законопроекти през 2022 г., с които се предлагат положителни промени в областта на пенсионноосигурителната система, омбудсманът изпраща свои становища.

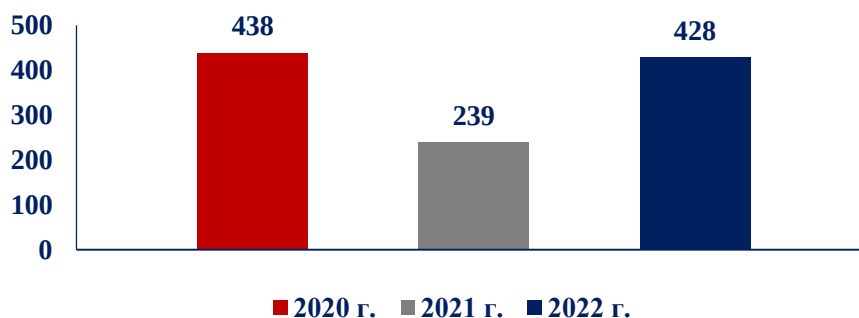
Въпреки, че част от предложенията, подкрепени от институцията, са отхвърлени на този етап, поради липса на актуализиран ЗДБРБ и Закон за бюджета на държавното обществено осигуряване, омбудсманът ще следи развитието на въпросите и ще настоява за приемане на всяко предложение, с което ще се гарантират правата на възрастните хора.

Препоръки:

1. Да се предприемат необходимите стъпки за това минималният размер на пенсиите да бъде над определената за страната линия на бедност;
2. Разглеждане на възможностите за повишаване на пенсиите на база средноосигурителния доход за страната за предходната година и осъвременяването им на това основание да стане трайна ежегодна мярка;
3. Да отпадне условието за максимален размер на получаваните една или повече пенсии (параграф 6 от ПЗР на КСО);
4. Да бъде преразгледана разпоредбата на чл. 102, ал. 2 от КСО, в сила от 01 януари 2021 г., така че да не се ограничава правото на пенсионерите, на които пенсиите се преизчисляват служебно, да губят суми за четири месеца от увеличената пенсия, която е за осигурителен стаж и осигурителен доход за период 01 януари – 31 декември на предходната година;
5. Нормативна промяна на условията за придобиване правото на пенсия за инвалидност поради общо заболяване на инвалидизирани от детска възраст и за премахване на изискването в чл. 74 от КСО трудовият им стаж да е придобит само преди датата на инвалидизиране;
6. Да се предприемат спешни действия за защита на интересите на българските граждани, придобили пенсионни и осигурителни права в държави-членки на ЕС, и в частност Република Гърция.
7. Да се преизчислява периодично размерът на всички пенсии на база средния осигурителен доход за страната за предходната година;
8. Да се създаде правен механизъм за определяне на минимален размер на пенсиите за осигурителен стаж и възраст, който да изравнява ежегодно размера на тези пенсии с линията на бедност.

IV.2. ТРУДОВИ ПРАВА

Графика №21: Жалби и сигнали за нарушени трудови права на граждани за периода 2020-2022 г., брой

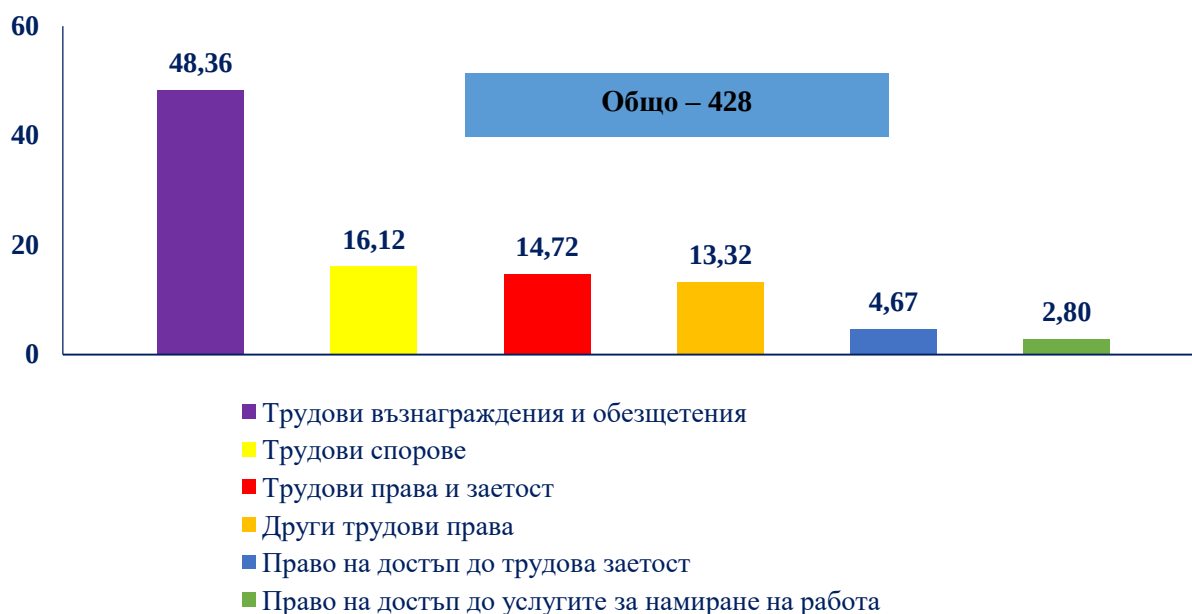

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Немалък дял от постъпилите жалби, искания и сигнали от работници или служители са тези, свързани с нарушения на трудовите права – трудови възнаграждения, обезщетения и заетост.

През 2022 г. е отменена извънредната епидемична обстановка и отпадат наложените противоепидемични мерки, но се увеличават потребностите на гражданите, а и очакванията им към администрациите за разрешаване на проблемите, засягащи техните социални права.

Графика №22: Жалби и сигнали за нарушени трудови права на граждани по типове за 2022 г., %

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

През изминалата година отражение в дейността на омбудсмана при защита на трудовите права на хората има и бежанският поток от Украйна, който се насочи към България. В началото на 2022 г. е активирана Директива 2001/55/ЕО от 20 юли 2001 г. относно минималните стандарти за предоставяне на временна закрила в случай на масово навлизане на разселени лица и за мерките за поддържане на баланса между държавите-членки в полагането на усилия за прием на такива лица и понасяне на последиците от този прием, известна като Директивата за временната закрила. С оглед

на това, на пристигащи на територията на ЕС, включително и на територията на България украински граждани се предоставя възможност да поискат и получат временна закрила, която им позволява за една година да получат достъп до образование, медицински грижи, до пазара на труда, като едногодишната валидност на статута може да се удължава. В началото на периода пристигащите украински граждани търсят от омбудсмана съвет за правото им на достъп до трудовия пазар. При постъпващи предимно устни запитвания им е разяснявано, че украинските граждани и членовете на техните семейства, с предоставена временна закрила, но и с право на убежище или с предоставена международна закрила в България, също имат право да работят у нас без разрешение за достъп до пазара на труда.

Друга специфична група граждани, идващи от Украйна и търсещи закрила и достъп до пазара на труда в България, са бежанци с документи, удостоверяващи български произход. На техни запитвания е разяснявано, че те могат да упражняват заетост на територията на Република България без разрешение за работа, но не и без спазване на необходимата, законоустановена процедура. В случая с лица с български произход тя е свързана с регистрация в Агенция по заетостта, която им предоставя възможност да работят на българския пазар на труда до получаване на разрешение за постоянно пребиваване на територията на Република България.

В последните месеци на годината започват да постъпват въпроси от украински граждани за условията и реда за прекратяване на трудовите правоотношения и за възможностите за сключване на договори с други работодатели, както и за договаряне на продължителността и разпределението на работното време, за реда за полагане и ставките за заплащане на извънреден труд и др. В необходимите случаи гражданите са насочвани да потърсят съдействие за извършване на проверки при работодателя от страна на контролните органи на Инспекцията по труда.

Права на младите родители

Омбудсманът подпомогна, през изминалата година младите родители, които получават обезщетения, при ползване на отпуск за отглеждане на дете до 2-годишна възраст, а също и обезщетението за отглеждане на дете до 8-годишна възраст от бащата (осиновителя).

В рамките на оказваната през годината подкрепа на младите семейства, които са родители, ползващи отпуск за отглеждане на дете до 2-годишна възраст и за бащите на деца до 8-годишна възраст, омбудсманът отправя препоръка до 48-то НС за промяна на КСО. Омбудсманът предлага да бъдат включени размерите на обезщетенията, дължими на родителите при ползване на отпуск за отглеждане на дете до 2-годишна възраст, а също и обезщетението за отглеждане на дете до 8-годишна възраст от бащата (осиновителя). Препоръката е те да се изравнят с размера на минималната работна заплата, предвид това, че така актуализирани обезщетенията ще следват ръста на минималната работна заплата. В случаите, когато обезщетенията са изравнени с минималната работна заплата, за работниците и служителите, правоимащи да получат помощта, ще е ясно какъв е конкретния размер на вземането, тъй като минималната работна заплата е известна за всички.

Омбудсманът подкрепя и законопроекта за изменение в Кодекса на труда, с което се предлага да се създаде законов механизъм за обвързване на размера на минималната работна заплата за страната с референтните стойности съгласно Директивата на Европейския парламент и на Съвета на Европа относно адекватните минимални работни заплати в ЕС.

Подкрепа за работници и служители с прекратени трудови правоотношения

Омбудсманът продължи политиката си, следвана през годините, да оказва подкрепа на работници и служители, чиито трудови правоотношения са прекратени, а също и на уязвими групи работници и служители, за да запазят работните си места. През 2022 г. се утвърди тенденция към възстановяване на дейността на някои работодатели, основно в икономически дейности – „Хотелиерство“, „Ресторантьорство“, „Питейна дейност“, „Строителство на сгради“, „Туристическа дейност“, „Пътнически и въздушен транспорт“ и др. Това доведе до увеличение в наемането на работна ръка в тези браншове, но и до увеличение на традиционно срещани нарушения при наемане на работа, по време на съществуване и прекратяване на трудовите правоотношения. Това са случаи на неизпълнение на действащото законодателство, свързани със забавяне; частично или пълно неизплащане на трудово възнаграждение; незаконосъобразно полагане и незаплащане с увеличение на положен извънреден труд; неизплащане на дължими обезщетения – за неспазено предизвестие, за неизползван платен годишен отпуск и др., след прекратяване на трудовия договор.

Налага се изводът, че траен остава ръстът на постъпили искания и жалби от работници, които търсят съдействие от омбудсмана при неизплащане или забавяне при изплащането на трудови възнаграждения и обезщетения, основно след прекратяване на трудовите правоотношения.

Не са малко случаите, в които през 2022 г. работници и служители, които се обръщат към омбудсмана поради това, че са изгубили работата си. Приоритет в работата на институцията е защита на трудовите права на работници и служители в уязвимо социално положение, каквито са трудоустроени работници, лица с висок процент загубена работоспособност, но също и бременни или работнички и служителки, майки на деца до 3 и до 6-годишна възраст. Жалбоподателите са търсили защита или съвет за реда, по който може да получат неизплатените си трудови възнаграждения и обезщетения, както и за възможността да оспорят уволненията си или са изявили желанието си да се върнат на работните си места, с което да си гарантират необходимият им доход за издръжка, вместо да очакват помощ от държавата.

Във всеки един от случаите са отправени препоръки до контролните органи на Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“ (ИАГИТ) за проверка на действията на работодателите, включително за проверка зачитането от страна на работодателите на законовото право на специална закрила за тези работници или служители. Следва да се отбележи, че повечето от препоръките на омбудсмана са изпълнени.

Подкрепа за работници и служители, във връзка с възможността за оспорване по съдебен ред на уволнението им

На жалбоподателите, които са в неравностойно положение, но и на тези, които съобщават за финансови затруднения като пречка за защита на трудовите им права по съдебен ред, след прекратяване на трудовите им правоотношения, са предоставяни съвети и им е указана възможността да потърсят съдействие от Националното бюро за правна помощ. Необходимостта от насочване на лицата към Националното бюро за правна помощ е обусловена от законовото ограничение на омбудсмана да води съдебни дела от името на работници и служители, както и да ги представлява пред съдебните институции, във връзка с правото им на защита. От институцията на омбудсмана са предоставяни телефони и адреси за връзка, за да могат нуждаещите се граждани да направят консултация в населените места, в които живеят, и да обсъдят възможността да им бъде назначен служебен адвокат за подпомагане на правната им защита.

Съдействие, оказвано от омбудсмана за осигуряване на безопасни и здравословни условия на труд

Кодексът на труда вменява на работодателя задължение да осигури здравословни и безопасни условия на труд, така че рисковете за живота и здравето на работниците или служителите да бъдат отстранени или ограничени. Съгласно чл. 276, ал. 2 от КТ, министърът на труда и социалната политика и министърът на здравеопазването, самостоятелно или съвместно, утвърждават единни правила за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд, които се прилагат във всички отрасли и дейности. Законът за здравословните и безопасни условия на труд (ЗЗБУТ) вменява на работодателя задължение за ефективен контрол за извършване на работата без риск за здравето и по безопасен начин, като всички разходи за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд са за сметка на работодателя. При тези законово регламентирани задължения и при жалби на работещите за неизпълнението им, омбудсманът отправя препоръки до контролните органи на Инспекцията по труда и до Регионалните здравни инспекции, в зависимост от конкретните случаи, за преустановяване на нарушенията от страна на работодателите. Препоръките са изпълнени.

На работниците, както при търсене на съвет на телефонните линии за консултации от администрацията на омбудсмана, така и при подадени писмени жалби и сигнали, са разяснявани правата им на здравословен и безопасен труд.

От предоставяните консултации се установява, че работодателите срещат трудности за осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд основно при работещите от разстояние (работещите от дома).

Препоръки:

1. Препоръки, отправени от омбудсмана на Република България във връзка с промяна на законодателството:

– Да се създаде законов механизъм за обвързване на размера на минималната работна заплата за страната с референтните стойности съгласно Директивата на Европейския парламент и на Съвета относно адекватните минимални работни заплати в ЕС.

2. Препоръки на омбудсмана във връзка с жалби и запитвания на работници и служители до омбудсмана:

– Да бъдат предприети действия от контролните органи на ИАГИТ, с които да се съдейства на работници или служители, включително и такива с вече прекратени трудови правоотношения да получат дължимите им се и неизплатени от работодателите трудови възнаграждения или обезщетения;

– Изграждане на механизъм за ефективен контрол с цел осигуряване на безопасност и здраве при работа, както на работниците, завърнали се в офисите на работодателите, така и на работещите от дома си;

– Да се въведе устойчива система за оказване съдействие на работници и служители с влошено здравословно състояние за прилагане на законовите мерки, осигуряващи им специална закрила, по време на съществуване и при прекратяване на трудовото правоотношение.

IV.3. ПРАВА НА РАБОТЕЩИТЕ ПО СЛУЖЕБНИ ПРАВООТНОШЕНИЯ

През 2022 г. съдействие от омбудсмана търсят работещите в структури на централната и местната изпълнителна власт.

Част от жалбите на държавни служители са свързани с нарушения при провеждане на конкурсни процедури, включително нарушения при извършване на класиране, или за наемане на лице, което не е класирано на първо място. Други оплаквания са във връзка с годишно оценяване на служителите, получената оценка на изпълнението на длъжността и възможностите за увеличение на възнаграждението. Най-често се касае за служители, завръщащи се на работа след дълъг отпуск поради болест или за бременност и раждане и отглеждане на малко дете.

Други въпроси, поставени от жалбоподатели, работещи в общински предприятия, са свързани с неизпълнение от кметове на съответни общини на ангажименти по сключени общински колективни трудови договори.

И през 2022 г. работещи на трудови правоотношения в държавната администрация съобщават, че са лишени от изплащане на допълнително възнаграждение за трудов стаж и професионален опит, на каквото имат право всички работниците по трудово правоотношение. Разпоредбата на чл. 107а, ал. 14-18 от Кодекса на труда предвиждат, че подобно на държавните служители, работещите на трудов договор в държавната администрация не могат да получават допълнително трудово правоотношение за стаж и професионален опит, т.нар. „Клас прослужено време“. Придобиването на професионален опит е постоянен процес на повишаване на професионалната квалификация на работника или служителя в процеса на труда при изпълнение на възложената работа, учейки се в нея и чрез нея, и като натрупва по този начин нови професионални знания и практически умения. Този принцип е приложим в пълна степен и към работещите в държавната администрация. Същевременно през 2012 г. с приети изменения в чл. 67 от Закона за държавния служител (ЗДСл) е премахнато допълнителното възнаграждение за прослужено време на държавните служители. Към момента на промяната размерите на възнагражденията на държавните служители са запазени, като натрупаните „класове“ са прехвърлени в основната заплата, а занаят и към настоящия момент отпадна възможността за регулярно увеличаване на дохода. Във връзка с полученото неравно третиране на работещите по трудово правоотношение в държавната администрация, спрямо всички останали работници и служители, омбудсманът е изразявал становище, че е необходимо неравенството в третирането на различните категории наети лица: по трудово и служебно правоотношение да бъде преодоляно, чрез инициране на законодателни промени.

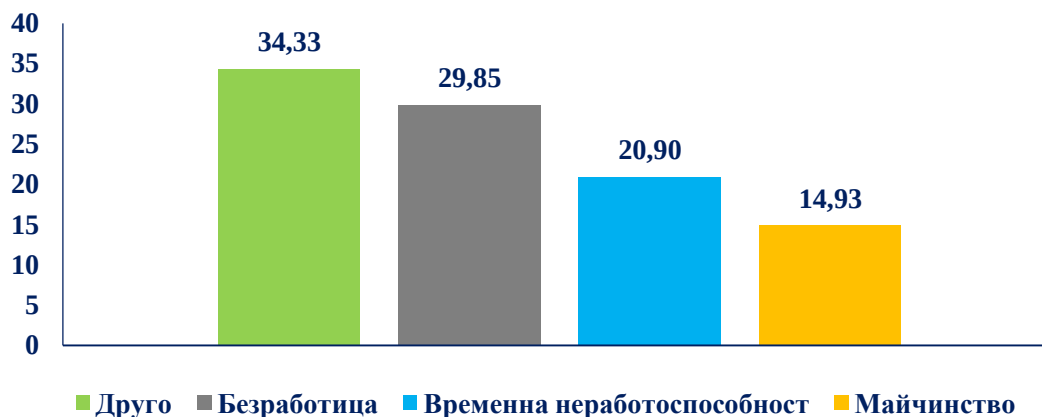
Държавни служители, работещи по служебно правоотношение, съобщават за неосигурени здравословни или безопасни условия на труд, включително свързани с високи нива на стрес на работното място и влошени нива на микроклимат на работната среда.

В случаите, при които са констатирани нарушения на правата, са отправяни препоръки до органите по назначаване или на ресорните министри и инспекторатите към съответни министерства за предприемане на действия за отстраняване на допуснатите нарушения. В част от случаите на жалбоподателите са давани съвети за предприемане на действия за защита на индивидуалните им права, най-често при прекратяване на служебните правоотношения.

IV.4. ПРАВО НА СОЦИАЛНИ ОСИГУРЯВАНЕ И ОБЕЗЩЕТЕНИЯ

Жалбите, свързани с изплащането на парични обезщетения за временна неработоспособност през 2022 г. са 14, за майчинство – 10, безработица – 20, друго – 23. Основното недоволство от страна на гражданите е, че от Националния осигурителен институт се забавя или спира изплащането на паричните обезщетения поради различни причини като: съмнение за злоупотреби с осигурителни права и извършване на проверки на осигурители, които често се удължават във времето.

Графика №23. Жалби и сигнали на граждани за нарушения на социални права: безработица, временна неработоспособност, майчинство, други, %

Източник: статистика на омбудсмана на Република България

Друг проблем, пред който са изправени гражданите, е, че болничните им листове са обжалвани, тъй като нямат яснота коя Лекарска консултативна комисия (ЛКК) е болнична и коя извънболнична. Издадените болнични листове са анулирани, гражданите нямат информация какви действия трябва да предприемат за защита на правата си и в следствие са лишени от финансови средства.

Проблемите, пред които са изправени гражданите, са и че:

- няма общо достъпна информацията, коя ЛКК е болнична и коя е извънболнична;
- как да разпознаят болничната и извънболничната ЛКК;
- в коя от извънболничните ЛКК имат специалист по тяхното заболяване, за да се насочат към нея.

Сериозни затруднения срещат гражданите с офталмологични, онкологични заболявания или с намалена подвижност, тъй като не във всяко населено място има комисия със специалист по техните заболявания и са принудени да търсят подходяща ЛКК в други населени места.

Основни препоръки:

1. Да се дадат по-ясни указания какво е болнична и извънболнична ЛКК;
2. Да бъде улеснено предоставянето на административни услуги от държавните институции и конкретно подготовка на документацията за ползване на базите на НОИ за профилактика и рехабилитация.

IV.5. ПРАВО НА ПАРИЧНО ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ЗА БЕЗРАБОТИЦА

Към омбудсмана се обръщат граждани, които са регистрирани като безработни в дирекциите „Бюро по труда“ и получават парично обезщетение за определен срок. След изтичането на този срок, при невъзможност да се реализират на пазара на труда, нямат право на повторно парично обезщетение.

По време на приеман ден, граждани от гр. Търговище сигнализираха относно „насилствен натиск и злоупотреба с власт при регистрация на безработни лица, работили и осигурени в страна-членка на Европейския съюз“. Споделят, че най-често българските граждани, работили в някоя от страните в ЕС при подаване на своите документи за регистрация в дирекция „Бюро по труда“ – гр. Търговище, с цел получаване на парично обезщетение за безработица, още преди да им е определен размера на обезщетението и срока изплащане им се връчва предписание за среща с работодател и то най-често към работодателя, който е станал причина безработния да го напусне. Съответно, при отказ от страна на безработното лице, то е лишено от полагаемото му се обезщетение за безработица, което най-често надхвърля няколко пъти възнаграждението, което се предлага от работодателя посочен от трудовия посредник и не съответства на интересите и правата на безработното лице.

По конкретна жалба е отправена препоръка, която е изпълнена.

IV.6. ПРАВО НА СОЦИАЛНА ПОДДРЕПА И СОЦИАЛНИ УСЛУГИ

През 2022 г. жалбите, свързани с необходимост от оказване на социална подкрепа, са 177.

Графика №24. Жалби и сигнали, свързани с необходимост от оказване на социална подкрепа, %

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Основното, което гражданите споделят, е, че поради ниските си доходи, включително и на работещите, и високите цени, изпитват сериозни затруднения при покриване на възникващите разходи в домакинството им. Отправят искания за оказване на социална подкрепа и промяна на законовите условия. Настояват също и за увеличаване размера на социалните помощи, поради високата инфлация в страната.

През 2022 г. обществото става изключително чувствително към проблемите на бездомните хора. Поради недостатъчния брой на социални жилища на територията на общините, кризисните центрове са алтернатива за немалко хора да имат подслон. През зимните месеци от годината съществуващите три кризисни центъра за временно настаняване на бездомни хора в София, например, са със запълнен капацитет. Тези центрове обаче са планирани да работят само в най-студените месеци, от началото

на декември до края на март и да осигуряват нощуване, но не и престой през деня, а хората без покрив над главата си имат нужда от подкрепа и през деня.

Затова е належащо да се изготвят реални механизъм за превенция, за преодоляване на подобни проблеми.

Проблем създава и фактът, че бездомните лица нямат документи за самоличност, нито адресна регистрация.

Също така продължава да стои въпросът с настаняването на възрастни хора в домове. В повечето жалби гражданите търсят съдействие да настанят свои близки в подходяща за състоянието им социална услуга. Лошите условия и неосигуреното качество на социалната услуга предизвиква недоволството на гражданите, доказателство за което са постъпилите жалби до институцията на омбудсмана.

Примери:

По повод възникналия на 8 май 2022 г. пожар в Дом за стари хора „Св. Георги“ в гр. Варна и загиналите 4-ма ползватели на услугата, екип на омбудсмана извършва внезапна проверка на 10 май 2022 г. Констатира се, че доставчикът на услугата не притежава необходимите лицензи и съответстващ персонал за изпълнение на дейностите, което сериозно излага на риск живота и здравето на настанените. Установено е още, че от Агенцията за качеството на социалните услуги (АКСУ), е отказано издаването на лиценз на доставчика на услугата, както и че са издадени предписания и са наложени санкции, по които не са предприети необходимите действия.

Във връзка с констатациите от проверката, омбудсмана изготви подробен доклад с препоръки, изпратен по компетентност до министъра на здравеопазването, министъра на труда и социалната политика, изпълнителният директор на АКСУ и изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане.

Препоръки:

1. Да бъдат преразгледани критериите за издаване на лиценз за предоставяне на социални услуги с оглед гарантиране на правата на ползвателите и предотвратяване на неправомерни действия;

2. В съответствие с чл. 22 и чл. 23 от Закона за административните нарушения и наказания спешно да бъде изготвено и внесено в МС на Република България предложение за изменения и допълнения в Закона за социалните услуги, което да предвижда прилагането на принудителни административни мерки за повторни и продължителни нарушения, както и за предоставяне на социални услуги без издаден лиценз. С цел опазване на живота и здравето на настанените в социални услуги хора, да се предвиди предварително изпълнение на принудителните административни мерки;

3. В критериите за издаване на лиценз за предоставяне на социални услуги да бъдат предвидени задължително наличие на алармени звънци (паник бутони) в стаите, които да се ползват при извънредни ситуации, както и автоматични пожаро-известителни инсталации в сградите, които ще бъдат използвани;

4. Да бъде предвидена спешна процедура за извеждане на потребители на социални услуги от места, които не отговарят на законовите изисквания (без лиценз или с изтекъл такъв);

5. Да се създаде механизъм за задължително проучване на възможностите на близките за свиждане и за информиране за състоянието на потребителите на услугата;

6. Да се намери трайно разрешение на проблема с дезинсекцията, като при необходимост се скъси интервала между пръсканията против вредители и се използват различни препарати.

IV.7. СЕМЕЙНИ ПОМОЩИ ЗА ДЕЦА

През 2022 г. жалбите, свързани със семейните помощи, намаляват в сравнение с предходните години. Позицията на омбудсмана е, че отпускането на социални помощи трябва да бъде обвързано с индивидуалните потребности на лицата.

Граждани, получаващи социални помощи, търсят съдействие да бъде въведен справедлив механизъм, въз основа на който да бъдат определяни размерите на помощите за уязвимите групи. В тази връзка омбудсманът винаги е подчертавал, че все още има немалко социални помощи, които се определят на базата на гарантиран минимален доход (ГМД) и диференциран минимален доход (ДМД) като месечните помощи за деца, които се отпускат по реда на Закона за семейните помощи за деца и на Правилника за прилагане на Закона за закрила на детето, както и месечните, целевите и еднократните помощи по Закона за социално подпомагане.

В този контекст са и препоръките на омбудсмана, че базирането на системата за социално подпомагане върху ГМД не позволява необходимата гъвкавост за адекватно отразяване на промените в средата, така че да се постигне по-голяма ефективност на подкрепа. Спорадичната и недостатъчна актуализация на ГМД, (от 2005 г. до сега увеличен само с 20 лв., като от 2018 г. е 75 лв., и не е променян до сега) води до неговото изчерпване като специфичен инструмент, който към момента се използва като база за определяне на достъпа до подпомагане и за определяне размера на голяма част от социалните плащания. Това доведе до минимизиране размера на отпусканите помощи и до тяхната неефективност. Резултатите от това са силна ерозия на покупателната способност на помощите и цялостна социална и икономическа дискредитация на програмата за месечно подпомагане. Действащия диференциран подход доведе до ограничаване на броя на подпомогнатите и до недостигане на социалната подкрепа до голям брой нуждаещи се.

За разлика от гарантирания минимален доход, размерът на линията на бедност за страната е в по-голяма степен съобразяван с потребностите и очакванията на хората, тъй като е динамичен показател, който подлежи на периодична актуализация. С него се разширява достъпът и се подобрява подкрепата на най-уязвимите граждани.

В условията на нарастваща инфлация и значителното увеличение на цените на електроенергията и всички останали стоки през настоящата година от съществено значение е линията на бедност да бъде актуализирана регулярно. Отправени са препоръки до служебния заместник министър-председател по социалните политики и министър на труда и социалната политика размерът на социалните помощи да е обвързан с размера на линията на бедност, а не с ГМД, както и за предприемане на действия за актуализиране на линията на бедност до края на 2022 г. Омбудсманът подкрепи промяна в Закона за социално подпомагане критерият за определяне на размер на социалните помощи да бъде обвързан с размера на линията на бедност. Препоръката е изпълнена със ЗИД на ЗСП.

Основни препоръки:

Въвеждане на устойчива политика за увеличаване на социалните помощи, отпускани по Закона за социалните помощи за деца.

IV.8. ЦЕЛЕВА ПОМОЩ ЗА ОТОПЛЕНИЕ

Постъпващите жалби в институцията на омбудсмана по отношение на целевата помощ за отопление се отнасят до критериите, с които се определя правото за отпускането им. Гражданите изразяват недоволството си, че размерът на отпусканата целева помощ за отопление е недостатъчна, за да покрие нуждите за целия отоплителен

сезон. Също така търсят съдействие да се преразгледа и понятието за отоплителен сезон и изразяват желание да им бъде отпуснатата помощ за отопление още през летните месеци, за да могат да закупят дърва на по-ниски цени.

Гражданите изразяват недоволството си по повод условията за отпускане на целева помощ за отопление, а именно като пречка за отпускане на целевата помощ за отопление се приемат извършване на дарение на имот или собственост на имот (включително с нищожна стойност и без възможност за реалното му ползване по предназначение), регистрация като едноличен търговец, включително такъв, който не осъществява дейност от години, както и регистрация в дирекция „Бюро по труда“.

IV.9. ПОМОЩ ЗА ЖИЛИЩЕ

И през 2022 г. гражданите продължават да търсят съдействие за разрешаване на жилищните им проблеми. В институцията постъпват 72 жалби, в които гражданите търсят подкрепа от омбудсмана в тази насока. Основно в жалбите те настояват за настаняване в общинско жилище, за пренастаняване в друг общински имот, за отсрочване и разсрочване на задълженията за заплащане на комуналните разходи, за отмяна на заповеди за освобождаване на общинските жилища. Във връзка с исканията са отправени препоръки до съответните общински администрации.

Основни препоръки:

1. Необходимо е да се предприемат спешни мерки за подобряване и разширяване на жилищния общински фонд;
2. Да бъдат актуализирани условията за настаняване на нуждаещите се граждани в общински жилища с цел осигуряване на спешно настаняване;
3. Да се осигури възможност за изграждане на повече социални жилища в общините.

V. ПРАВА НА ДЕЦАТА

Обществена среда, права на децата и действия на националния омбудсман

Със своите активни действия през 2022 г. омбудсманът устойчиво утвърди дадения му законов мандат за защита на правата на децата. Като Национална институция за защита правата на човека, акредитиране със статут „А“ в съответствие с Парижките принципи, към задачите на националния омбудсман се добави и конкретното изискване да следи за изпълнението на Конвенцията на ООН за правата на детето, както и на други международни актове, към които страната ни се е присъединила, и по-специално да гарантира, че националното законодателство и практики ги отразяват адекватно. В тази своя дейност омбудсманът активно си партнира с гражданските организации, чиято основна дейност е защита на правата на децата.

Омбудсманът целенасочено следва своята мисия да алармира обществото и институциите за проблемите, с които децата, семействата, професионалните общности и обществото се срещат всеки ден – насилие, злоупотреби, неефективни и неkoordinирани социални системи, ограничен достъп до качествено здравеопазване, недостъпна архитектурна среда, бавно правосъдие.

Ролята на омбудсмана е да подпомага развитието на системите, имащи отговорност към децата, да очертава бариерите и мерките за тяхното преодоляване. С тази цел предприема самостоятелни действия за подобряване на обществената среда, в която детето расте, учи и се развива, но без да навлиза в правомощията на държавните и общинските органи и/или да замества техните решения. Омбудсманът се стреми да изгражда мостове между децата, родителите и овластените органи, които вземат решения и реализират политики.

Своята работа и позиции омбудсманът основава както на проверките по конкретните жалби и сигнали, така и на системното наблюдение на обществените области и сектори и на състоянието на правата на децата. Този подход определя и приоритетите, които омбудсманът извежда в сферата на правата на децата. Важна част в неговата работа е да провежда независими консултации, като предоставя съвет на гражданите към кого да се обърнат по проблема, който поставят, ако въпросът не е разгледан добре и няма резултат, да се изследва какво не работи. В своите проверки омбудсманът търси основните причини, поради които се е стигнало до това положение на нарушаване на правата на децата, и дали този проблем засяга и други деца. Омбудсманът настоява за адекватни и ефективни политики и действия от страна на институциите, които да бъдат прилагани в различните сфери, като винаги се вслушат и в гласа на децата. Чрез посредничество, застъпничество, законодателни инициативи и предложения, както и чрез огласяване на лошите административни практики омбудсманът се стреми да убеди даден административен орган да промени свое решение или акт, накърняващи правата и интересите на децата. Неизменно настоява детето и неговите права да бъдат поставени в центъра на работата и действията на всеки компетентен орган в образованието, здравеопазването, културата, вътрешните работи, местните органи, както и чрез своите публични действия, и да ги поставя на вниманието на обществото.

Омбудсманът последователно препоръчва децата да имат гарантирана защита на техните права, обществена и институционална подкрепа, която да отчита всички специфики на възрастовата група, защото децата се намират в процес на развитие, те са особено уязвими на нарушения и насилие, мнението на децата е важно и трябва да се взема под внимание, да се чува техният глас по въпроси, свързани с тяхната закрила и развитие.

Националният правозащитен орган въвежда нова методика за оценка на въздействието, като извършва оценка на актове, решения и политики относно въздействието им върху правата на децата, разработена от Европейската мрежа на омбудсманите за деца (ENOC) и УНИЦЕФ.

По този начин омбудсманът целенасочено влияе върху националните действия и политики за правата на децата, разгръща и участва в правозащитни кампании, изгражда партньорски мрежи и/или подкрепя вече изградени, изследва проблемите, с които се нарушават или засягат правата на децата, събира данни, изгражда групи от застъпници, активно комуникира с местни и национални органи, изследва регионални различия, организира обществени дискусии и кръгли маси.

С тази норма за въздействие и критичност е изготвен докладът „Права на децата“, който оценява действията или бездействието на институциите, политиките и решенията в областта на децата, предприети в рамките на календарната 2022 г. Докладът е структуриран предимно въз основа на разгледаните жалби и сигнали до омбудсмана, самостоятелните действия и инициативи на националния обществен защитник. Основната цел, която си поставя омбудсманът с доклада, е да извърши ежегоден независим мониторинг по правата на децата, основан на действията, проверките, инициативите и на предприетите мерки от страна на компетентните органи и на органите за закрила. В доклада са идентифицирани тенденции, трудности и добри практики в реализирането на правата на децата, изведени са редица препоръки, основани на направените констатации по различните проблеми в областта на правата. Темите в доклада са структурирани по типовете нарушения.

Най-общ преглед на изминалата годината показва, че тя отново се оказа трудна за правата на децата и детските политики, година, в която хиляди украински подрастващи търсят закрила на територията на българската държава. Наводнението в общините Карлово и Марица остави много деца без дом и разкри сериозни трудности в координацията и подкрепата на национално ниво. Годишната се запомни със завързаните за леглата си бебета в здравно заведение в Сливен и нещадящи болнични практики; с десетките жалби от родители на деца със специални образователни потребности и неефективната им интеграция в образователната среда; на непридружени деца бежанци, задържани за дълго време в арести. Но 2022 г. се очерта и като година на активните действия на правозащитния орган и на неправителствените организации, обединени в общи каузи – за психичното здраве в училище, за изграждане на национална детска болница, за подкрепа на децата и бежанците от Украйна, за правата на подрастващите, чиито родители живеят и работят в чужбина.

Политическата нестабилност, липсата на институционална приемственост в детските политики са част от факторите, които оказват влияние върху състоянието на ситуацията с правата на децата. **България е сред малкото държави, в които няма приет национален стратегически документ, който да определя националните приоритети и визията в областта на правата на децата, да задава рамките на политиките и действията.**

Националният омбудсман разгръна широка кампания за забрана на продажбата и употребата на диазотен оксид (райски газ) за деца, която намери подкрепата на народни представители и те приеха спешни законодателни промени. Тези действия показват, че мерките могат да бъдат ефективни само ако обединяват усилията на гражданския и институционалния ресурс.

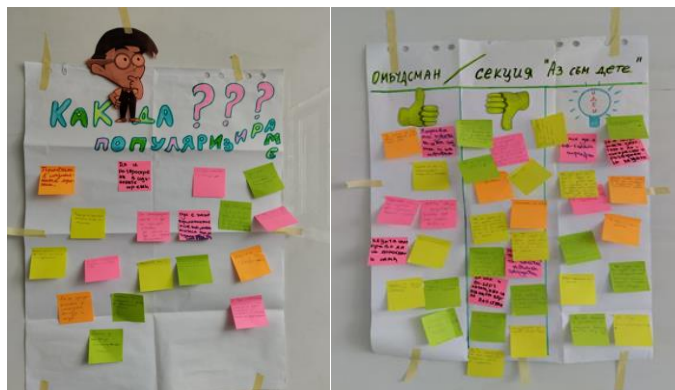
2022 г. е първата година след тежката пандемия, която нанесе най-сериозните вреди върху децата и правата им, като въздействието върху тях безспорно ще има дългосрочен ефект. Във всяка своя препоръка омбудсманът настойчиво подчертава, че трябва да се търсят устойчиви решения за периода след пандемията. Затова още в

началото на 2022 г. омбудсманът постави акцент върху темата за психичното здраве на децата и учениците в училище, като проведе обществена дискусия „Психичното здраве в училище – възможни и необходими мерки“, в която се включват училищни психолози, родители и родителски организации, университетски преподаватели, граждански организации, институции.

Годината очертава сериозни предизвикателства пред българския родител, който изрази своите притеснения дали ще успее да осигури подкрепа и средства, за да даде на детето си най-добрите възможности за здраво и щастливо детство. Проблемите, с които се обръщат родителите към националния правозащитен орган, ясно очертават състоянието и дефицитите на детските политики и на обществените сфери в България, най-вече на липсата на целенасочена семейна политика в България. От жалбите се извеждат редица случаи на уязвимост на деца, които според омбудсмана са породени от ограниченията на средата и те не позволяват на детето да развие своя пълен потенциал.

В своята правозащитна дейност омбудсманът изследва проблемите и бариерите през призмата на детското преживяване и разбирането им за различни трудности и ситуации, в които те попадат. Разработи този механизъм при извършване на национално изследване на въздействието на пандемията и мерките върху уязвими групи деца. Проучването, което направи, показва, че тежестта на мерките спрямо децата е диспропорционално разпределена, често се използва „едно решение за всички“, което е несправедливо и неефективно.

През 2022 г. е създадена и въведена нова интернет страница на националния омбудсман, като за първи път в нея има Детска секция „Аз съм дете“ <https://www.ombudsman.bg/prava-na-deteto/bg/p/poday-signal>. Лесен и разбираем за голяма възрастова група деца е разработеният въпросник за подаване на сигнал до омбудсмана от дете. Всяко дете може да научи по достъпен начин за своите права, както и за инициативите на омбудсмана, а специалистите да се запознаят със специалните доклади в областта на правата на детето. Сайтът е в процес на разработка, като с подкрепата на УНИЦЕФ – България, се провеждат консултации с деца за неговото оптимизиране. Първите консултации с деца са проведени в 90-о Средно училище „Генерал Хосе де сан Мартин“ в гр. София и с представители на Младежкия съюз към УНИЦЕФ – България. Изготвен е специален доклад, който обобщава мнения, идеи и предложения, споделени по време на консултации с деца и младежи относно секцията „Аз съм дете“ на уеб сайта на омбудсмана на Република България и възможността чрез нея да се подават сигнали за нарушени права на децата.

Предложения на учениците от 90 СУ „Генерал Хосе де сан Мартин“, гр. София, за популяризиране на детската секция

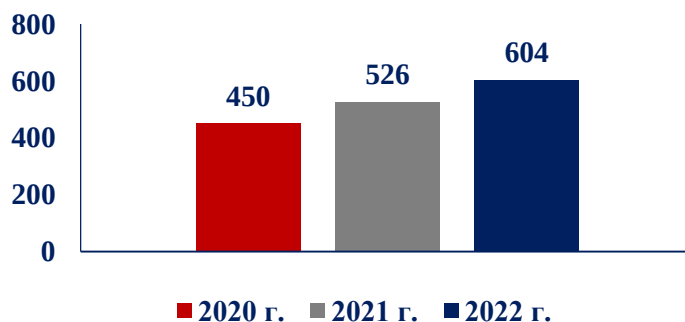
1. Типове нарушения в областта на правата на децата

През 2022 г. се запазва основната тенденция, наложила се през последните три години, която бележи увеличаване на жалбите в сектора на правата на децата. Увеличение има при броя на жалбите, засягащи детското благосъстояние, жалбите срещу действията на органите за закрила, жалбите в здравеопазването, защита от насилие, както и в приобщаващото образование и правата на децата със специални образователни потребности (СОП). Традиционно висок брой остават жалбите, засягаща семейната среда на детето, като тук приоритетно са оплакванията от спореци родителите, стигнали до тежки родителски конфликти, в които детето е въввлечено.

Най-много сред жалбоподателите са родители, които посочват, че децата им са попаднали в несправедлива ситуация и са нарушени правата им от нечие действие или бездействие, най-вече институционално. Към омбудсмана се обръщат и професионалисти, работещи в социални услуги за деца, неправителствени организации, експерти, граждани.

Омбудсманът активно участва в работата на постоянните комисии в НС по въпросите на децата, внесени са редица становища и позиции. Позицията на националния мониторингов орган особено отчетливо е представена по въпросите за насилието над деца, за интернет престъпленията срещу деца, за децата и климатичните промени, за промените в Закона за семейните помощи за деца и др.

Графика №25. Жалби и сигнали в областта на правата на децата през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Таблица №7. Жалби и сигнали по тип нарушения в областта на правата на децата през 2022 г., %

Типове проблеми	2022 г.
Благосъстояние на детето	25,16
Други проблеми	17,21
Защита от насилие	12,25
Органи по закрила на детето	10,09
Право на образование и деца със СОП	8,94
Семейна среда и мерки за закрила	8,6
Граждански права и свободи	5,62
Децата и съдебната система	4,3
Деца с увреждания	3,8
Право на достъп до здравеопазване	2,31
Право на участие	0,4

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Във връзка с почти всяка жалба и образувана проверка са отправени препоръки, освен в случаите на недопустимост на жалбата, като в този случай са давани съвети на гражданите към кого да се обърнат. В 80% от подадените жалби до омбудсмана е констатирано нарушение, което води до нарушаване или накърняване на правата на децата. Предоставени са 92 становища, направени са 37 предложения, в 59 от случаите е даден съвет, над 45 от направените препоръки са изпълнени в пълнота, като 50 от препоръките са изпълнени частично, по преценката на омбудсмана. При по-голямата част от жалбите са отправени препоръки към повече от един орган, имащи отношение към поставени в жалбата проблеми. Гражданите са консултирани и съветвани за възможностите и подхода за намиране на поставените от тях проблеми, оказано е съдействие и посредничество за решаването им.

- **Оплакванията на гражданите засягат основно следните нерешени проблеми:**

През годината в **сферата на здравеопазването** се пораждат редица проблеми, които създават напрежение и недоволство сред родителите. Тези въпроси имат висок обществен отзвук. Хаос с лекарствата off label, който лиши стотици деца с редки и онкологични заболявания от животоспасяващи лекарства. Ограничен достъп на нуждаещи се деца до жизнено необходими за тях ентерални храни и отказ на МЗ да актуализира списъка с диагнозите. Нарушен достъп до ТЕЛК на децата и бавен цикъл на излизането на решението. В болница „Шейново“ се допуска размяна на бебета, които повече от четири месеца се отглеждаха извън своите родни семейства.

Десетки жалби от родителите на **деца и ученици със СОП**, в които те ясно изразяват своето недоволство от **неефективно приобщаване на децата им в образователна среда**, ограничен достъп до предучилищно образование, липсата на достатъчно часове за обща и специална подготовка, недостатъчно ресурсни учители, липса на помощник учители.

Бедността, лошата жилищна среда, липсата на финансови средства са сред причините, поради които все още се извеждат деца от семейна среда и се настаняват като мярка за закрила в обществена грижа, което става основание за жалбите и сигналите.

В **областта на правосъдието** за деца основните оплаквания се свързани с бавното правосъдие, липсата на решителни действия за приемане на нов закон за отклоняването от наказателното производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни деца, откази на системата за закрила да работи с деца в конфликт със закона. Като важна стъпка трябва да се отбележи новият опит за по-пълно транспониране в Наказателно-процесуалния кодекс (НПК) на Директива 2012/29/ЕС за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпленията, както и Директива 2016/800/ЕС относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, но за съжаление отново с доста компромиси.

Над 17 съдебни дела са заведени срещу непридружени деца бежанци, задържани на границата ни с Румъния и впоследствие осъдени. Повечето от децата са с мярка за неотклонение задържане под стража повече от 40 дни. На 25 февруари 2022 г. трима десетокласници са задържани заради надпис „Save Ukraine“ върху постамент на Паметника на Съветската армия. По случая е образувано досъдебно производство. Омбудсманът отбелязва, че „когато става дума за деца, лишаването им от основни права по време на полицейско задържане е абсолютно недопустимо и че задължително следва да се осигурява адвокатска защита на задържания непълнолетен“.

Десетки неправителствени организации, които са доставчици на социални услуги за деца, се обръщат към омбудсмана, защото са изправени пред невъзможността да

покрят разходите си за електроенергия, природен газ и за други дейности. Така на практика е застрашено нормалното функциониране на този вид услуги и съществува реален риск от влошаване на подкрепата за хиляди деца, които са в обществена грижа. Омбудсманът изготви специално предложение към Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, с което да се регламентира разсрочено плащане на сметките за ток и парно за неправителствените организации – доставчици на социални услуги.

Безопасната обществена среда става все по-често предмет на оплакванията на гражданите: лошо състояние на детските площадки и съоръжения, продажбата на снус на деца, наричан от тях „веселите бонбони“, но определено опасен никотинов продукт за младия организъм, неспазване на забраните за употреба и продажба на диазотен оксид (райски газ) на деца.

За омбудсмана е от изключително значение **участието на децата и младите хора при обсъждане на политики** и мерки, свързани с тях, затова ентусиазирано подкрепи учениците от Професионална гимназия по прецизна техника и оптика „М. В. Ломоносов“, гр. София, които провеждат самостоятелно изследване на проблема със зависимостта на децата и младите хора от употребата на енергийни напитки. Експерти на институцията на омбудсмана подкрепят учениците при разработване на нормативни предложения за забрана на продажбата на енергийни напитки за лица до 18-годишна възраст, които са изпратени към народните представители от Комисията по здравеопазване в НС.

Деца спортисти. Родителите сезират омбудсмана за сериозни проблеми, пред които са изправени децата аматьори при смяната на клуба, в който тренират, и системно нарушаване на правата на децата им. Министерството на младежта и спорта установява при проверката си, че Правилникът на Българската федерация по волейбол противоречи на Закона за физическото възпитание и спорта, но не предприема никакви действия след това.

През 2022 се увеличават сигналите, **подадени от деца, като за годината те са 15.** Основните проблеми, които децата поставят са свързани с:

- Реинтеграция на дете от приемно семейство;
- Насилие в домашна среда;
- Нарушаване на заповед за защита от страна на бащата;
- Родителски конфликт;
- Тормоз от учител;
- Предложение за забрана на енергийни напитки;
- Ограничен достъп до образование поради родителски конфликт;
- Насилие в резидентна услуга;
- Ученик, който е останал без подкрепата на родители и продължава да учи.

Омбудсманът е утвърден и надежден партньор на гражданските организации, които поставят пред него редица проблеми, свързани с правата на големи групи деца. Сред най-активните организации са: Национална мрежа за децата (НМД), фондация „За доброто“, фондация „Карин дом“, асоциация „Родители“, сдружение „Спина бифида и хидроцефалия“, сдружение „Деца с онкохематологични заболявания“, фондация „Живот със синдром на Даун“ и др. Сред въпросите и проблемите, които те поставят, се открояват тези за:

- липса на регламентация на алтернативните форми на грижа за децата;

- проблеми с националното съфинансиране на Националния център за безопасен интернет и риск от закриването му;
- въвличане на деца в политически кампании;
- състоянието на инфекциозната болница във Варна;
- подкрепа на деца с Даун в образователната система;
- подкрепа за деца с увреждания от Украйна;
- проблеми с управлението на Националната гореща линия за деца 116 111 и прехвърлянето ѝ към Агенцията за социално подпомагане;
- децата и хазарта.

Като използва данните от жалбите и сигналите на гражданите, както и от резултатите от независимото наблюдение на обществените сфери, в които се реализират правата на децата, в Годишния доклад за дейността си омбудсманът извежда основните предизвикателства, пред които са изправени децата и техните семейства, както и голяма част от препоръките, които са направени през 2022 г. Въз основа на проверките, извършени по жалбите, и на анализите на достъпността на подрастващите до правата им, се извеждат приоритетните области, на които трябва да се обърне специално внимание в политиките и практиките.

2. Предизвикателства в областта на детските права

През 2022 г. институцията на омбудсмана регистрира следните предизвикателства пред правата на детето в България

- липса на конкретни и целенасочени мерки за преодоляване на последиците от пандемията и въздействието ѝ върху децата;
- неефективна интеграция на децата със СОП; липса на помощници на учителя, като към момента в страната има 150 при 25 000 деца със специални потребности;
- недостъпна училищна среда за децата с увреждания;
- системно нарушаване на правата на децата в родителски конфликти и липса на работещи институционални механизми за подкрепа;
- липса на държавна политика за напускащите обществена грижа;
- нарушени права на децата, чиито родители живеят и работят в чужбина;
- процесът на деинституционализацията е в застой;
- липса на ресурси за подкрепа на детето в семейството, поради което се извеждат деца от семействата и реинтеграцията не е успешна;
- липсват координирани и устойчиви мерки за насърчаване на участието на децата при вземането на решения и политики;
- неkoordinирани системи за закрила и преминаване на Националната гореща телефонна линия за деца 116 111 към Агенцията за социално подпомагане;
- увеличаване броя на децата, жертви на интернет тормоз, насилие и риск от закриване на Националния център за безопасен интернет и горещите линии към него;
- нереформирана съдебна система, която да бъде приятелски настроена към децата;
- висока детска бедност и риск от социално изключване, особено в ромската общност, както и липса на устойчив семейно ориентиран подход.

3. Ресурси, които през 2022 г. се осигуряват в областта на правата на децата

През 2022 г. бяха предприети важни стъпки в областта на правата на децата, най-важните от които включват:

- Ранното детско развитие стана национален приоритет, въвежда се Национална рамка за качество на образованието и грижите в ранна детска възраст;
- Приети са Национална програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца (2023-2026 г.) и План за действие за нейното изпълнение за периода 2023-2024 г.
- На 24.10.2022 г. отново е внесен в НС проект на Закон за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс (ЗИД на НПК). Законопроектът е приет на първо гласуване в пленарната зала в НС, но поради прекратяване пълномощията на 48-ото НС не се стига до разглеждането му за второ гласуване;
- Обвързване на част от социалните плащания с линията на бедност, а не с гарантирания минимален доход;
- Приети са законодателни промени, с които се забранява продажбата и употребата на диазотен оксид (райски газ) на лица до 18 години;
- Приета е Наредба за качеството на социалните услуги;
- Утвърден от министъра на труда и социалната политика е Координационен механизъм за непридружени деца бежанци;
- Изменена е Наредба №26 от 14 юни 2007 г. за предоставяне на акушерска помощ на здравнонеосигурени жени и за извършване на изследвания извън обхвата на задължителното здравно осигуряване на деца и бременни жени;
- Със ЗИД на Закона за младежта е създаден механизъм за планиране на младежката политика посредством въвеждането на конкретни параметри на Националната стратегия за младежта;
- Определен е нов терен за изграждане на Национална детска болница;
- Със съдействието на Държавната агенция за бежанците е открит в Русе Кризисен център за настаняване на непридружени деца бежанци.

V.1. ПРАВО НА БЛАГОСЪСТОЯНИЕ НА ДЕЦАТА

Най-много жалби са получени в областта на детското благосъстояние. Това поставя и въпроса: Какво определя благосъстоянието на децата? Прегледът на оплакванията, които са в сектора, показва, че детското благосъстояние се влияе изключително много от нивото на публичните политики, от ресурсите, които се осигуряват, от координацията на институционалните действия, от качеството на услугите за деца и включва:

- психичното благосъстояние – позитивната и подкрепяща среда и доброто психично здраве, които са ключови аспекти на качеството на живота на децата;
- доброто физическо здраве – качеството на храненето на децата и учениците е сред основните въпроси и оплаквания на родителите;
- жилищните условия, в които живеят децата, осигуряване на средства за тяхната издръжка;
- социални умения, които придобиват в образователна среда;
- комуникативни умения и взаимоотношения;

– силното замърсяване на въздуха, особено в София и в по-големите градове на страната, което продължава да застрашава физическото и психичното здраве на децата и те са най-тежко засегнати от него.

Като водещи проблеми при работата по жалбите се очертават:

– безработицата на родителите и липсата на финансови средства за издръжка на семейството, което сериозно застрашава семейните отношения и благосъстоянието на децата;

– проблеми с получаването на семейни помощи за деца в случаите, когато майката е в неизвестност или отсъства от страната;

– финансовата подкрепа на семействата на близки и роднини, при които са настанени деца като мярка за закрила по реда на Закона за закрила на детето (ЗЗДет), особено когато детето е настанено при възрастните си баба и дядо;

– рестриктивни общински наредби за жилища, както и липса на социални жилища;

– нисък размер на издръжката за деца, която се изплаща от държавата;

– храненето на децата с алергии в детските градини;

– бедността сред децата от ромската общност, която по данни на Евростат е над 80%;

– социалните помощи имат тесен обхват и ограничен ефект върху качеството на живот на децата;

– некоординирана система за закрила на детето.

Анализът на жалбите показва, че благосъстоянието на децата е сериозно застрашено в семейства, в които има само един родител, и в многодетни семейства, при липсата на един или двамата родители за по-дълго време от страната, деца, които живеят в лоши битови условия и имат хроничен проблем с достъпа до чиста вода, здравна грижа и средства за издръжка.

За националния правозащитен орган сред водещите предизвикателства при благосъстоянието на децата е бедността. Безспорно е, че децата са една от рисковите групи от населението, които са особено уязвими към факторите на бедността – лоши жилищни условия, липса на постоянна работа на родителите, многодетни семейства и/или еднородителски семейства, което значително ограничава техните възможности за развитие. Рискът от бедност за децата от 0-7 години – 33%, е един от най-високите в Европа.

Пример:

Към омбудсмана се обръща възрастна жена от Бургас, в чието семейство е настанено внучето ѝ като мярка за закрила. През годините на семейството ѝ са отпускани нерегулярно помощи по реда на ЗЗДет, като най-честата причина за спирането е била, че семейството е надвишило прага на ГМД. Това изключително много затруднява жалбоподателката в грижата за детето, особено когато то е вече по-голямо.

Жалбата е подкрепена от обществения посредник на община Бургас, който предлага да се направи изменение в условията за отпускане на помощите, като не се обвързват с ГМД, който не е променян от 2018 г. и е 75 лв.

Омбудсманът отправя препоръка към министъра на труда и социалната политика, като подчерта необходимостта от промяна на разпоредбата на чл. 49 от Правилника за прилагане на ЗЗДет (ППЗЗД), като отпадне изискването за доход на семейството, така че и децата, настанени в семейството на близки и роднини, да могат да получават регламентираната помощ.

Препоръката не е приета, но омбудсманът ще продължи да настоява за повече грижа и подкрепа за децата, които са настанени при близки и роднини с мярка за закрила. Децата с тази мярка са над 4500 и повечето от тях са настанени при възрастните си роднини.

Препоръки:

1. Да се извърши анализ на предизвикателствата, пред които са изправени децата, настанени при близки и роднини, като мярка за закрила и ефективността на самата мярка за защита на правата и интересите на децата при условията за социална подкрепа;
2. Да се намери компенсаторен механизъм за близките и роднините, при които има настанено дете, който да не зависи от индексациите на пенсиите, още повече че те са толкова малки в сравнение с галопиращата инфлация и цени или да се уеднакви режимът за отпускане на помощите по чл. 49 и чл. 50 от ППЗЗДет, който е за деца, настанени при близки и роднини, и за деца, настанени в приемни семейства;
3. Да се извърши преглед на наредбите за общински жилища и възможностите за подкрепа на най-нуждаещите се семейства с деца;
4. Да се увеличи размерът на присъдената издръжка за деца, изплащана от държавата;
5. Ефективни и измерими мерки за намаляване на бедността при децата;
6. Да се прилагат интегрирани мерки за подкрепа на благосъстоянието на децата в ранна детска възраст;
7. Да се извърши целенасочено изследване на социалните плащания и въздействието върху детето;
8. Изграждане на мрежи за подкрепа за семействата, особено за тези, при които има идентифициран риск за детето;
9. Да се полагат системни усилия за намаляване на високите нива на замърсяване на въздуха.

V.2. ПРАВО НА ДЕЦАТА СЪС СОП НА ДОСТЪП ДО КАЧЕСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ И ГРИЖА

След две тежки години на пандемията от COVID-19 и дългосрочното онлайн обучението на учениците, когато сериозно се засягат правата на децата, особено със СОП, станало повод за много жалби, изминалата 2022 г. отново бележи сериозен ръст на жалбите в тази сфера. Родителите стават все по-активни в защитата на правата на своите деца, като може да се направи изводът, че те държат изключително много на образованието и приобщаването на децата си. На практика се установява, че приобщаващото образование е от ключово значение за много общности, то е инструмент срещу дискриминацията, обществените стереотипи и стигмата, насърчава участието и преодолява бариери пред обучението на всички деца. Приобщаващото образование не е само принцип, то изисква в него да се инвестират много обществени ресурси, подкрепа и внимание. Затова и правата на децата със СОП и с увреждания са съществена част от всеки годишен доклад за дейността на омбудсмана, който се внася за разглеждане в НС.

Жалбите много често са подкрепени от граждански и родителски организации и/или от група родители на деца с аутизъм, на ученици с разстройства в ученето и в училищните умения.

Към омбудсмана постъпват жалби от родители на деца с разстройства от аутистичния сектор, които са в предучилищна възраст. Семействата са почти от цяла България. Изразяват своята тревога и недоволство, че децата им не са желани в детската градина, към тях се отнасят формално, като се стига дори и до обиди към родителите от страна на персонала. Родителите споделят, че образованието на децата им и достъпът до предучилищните групи е всекидневна битка, която те водят в името на своите деца. Често се сблъскват със стена от системни проблеми, отхвърляне, формалност, липса на ориентация на учителите за работа с тези деца, неразбиране на

увреждането, което води до напрежение между родители и системата, което пък превръща образованието в образование само на документи. На особеностите на децата с увреждания и със СОП се гледа само като на дефицит, а не като ресурс, върху който трябва да се изграждат стратегии и подходи.

Пример:

Семейството живее в гр. Севлиево, като детето им е на пет години с поставена диагноза детски аутизъм. Проблемите на родителите са започнали от момента, в който те са представили в детската градина решение на ТЕЛК за детето си. Веднага след това са задължили майката да взема детето си на обяд, да го придружава по време на часовете. Директорката на градината си е позволила да прояви грубо отношение към родителите. Поради липсата на специалисти в града се наложило семейството да се премести във Велико Търново, където са записали детето в Център за работа с деца с увреждания, но търсенето на детска градина се е оказало нелека задача, като майката е обиколила почти всички заведения на територията на града. След тези опити г-жа Тодорова е потърсила решение в детска градина в с. Присово, община Велико Търново, но директорката на градината е заявила, „че може да приеме детето само по документи, но на практика то да не я посещава“, като посочила и системата, която тя е въвела, а именно децата със СОП да посещават детското заведение само в часовете за работа с ресурсния учител. С това приключват опитите на майката да осигури правото на Самуил на предучилищно образование.

По повод на жалбите омбудсманът изпрати препоръка до министъра на образованието и науката, като специално подчертава въпросите, които родителите поставят:

1. Да се предприемат системни действия за идентификацията на децата със СОП, които са останали извън образователната система, както и причините за това;
2. За изпълнението на тази цел да се положат усилия за координация на действията на МОН, МТСП, като активно се ангажират общините, за да се стигне до всяко дете. Да се установи нивото и качеството на включването му в предучилищното образование, особено за децата над 4-годишна възраст;
3. Да се създаде работна група, която на база установената практика да направи преглед на стандартите за издръжка на децата със СОП. Родителите посочват, че ниските нива на финансиране са част от причините за неуспешно включване на децата им в общите групи на детските заведения. Голяма част от детските градини не разполагат с достатъчно средства, за да назначат ресурсен учител и да осигурят пълноценна подкрепа. Отбелязва се, че работата със специалистите от регионалните центрове за подкрепа на приобщаващото образование е изключително ограничена и поради това е символична, като тя се ограничава с 40-минутни занятия на седмица. Трябва да се осигури финансиране, което да позволи изпълнението на всички форми на специална подкрепа, изчерпателно изброени в Наредбата за приобщаващото образование;
4. Да се извърши анализ на нормативите за издръжка на децата в специалните групи в детските градини, които са разкрити в част от тях. Тези специални групи имат отговорната и нелека задача да работят с голям брой деца със СОП. Родителите обръщат внимание, че нормативите не са адекватни и не позволяват назначаването на помощник на учителя в тези специални групи;
5. Да се обмисли възможността за осигуряване на финансови стимули за педагозите и помощник-възпитателите в общите групи, което ще бъде съществена крачка за по-ефективно приобщаване на деца със СОП, както и за адекватно възнаграждение на специалистите в специалните групи;
6. Да се работи с директорите в системата на предучилищното образование за промяна на техните нагласи, вкл. и чрез задължителни обучения на директорите и учителите.

Да се ограничат всички практики, които водят до нарушаване на правата на децата със СОП, като напр. задължението на родителите да вземат децата си на обяд или да присъстват в детските заведения, да наемат за своя сметка помощник на учителя. При такива случаи родителите предлагат да се въведе компенсаторен механизъм и средствата от детското заведение, които са предназначени за всяко дете, да бъдат насочени към родителите.

Общи констатации:

- Деца и млади хора с увреждания и със СОП са непропорционално отлъчени от образователната система на предучилищно и училищно образование;
- Поне една трета от децата с увреждания са извън образователната система. По данни на УНИЦЕФ близо 10 000 деца със СОП и с увреждания са извън образователната система;
- Качеството на образованието за деца със СОП не е добро и продължава по-малко години, отколкото на техните връстници;
- Липса на публични данни, свързани с децата със СОП;
- Липса на достъпна и приобщаваща среда;
- Неподготвени учители за работа с деца със СОП в общата класна стая;
- Ниски нива на придобити умения за децата със СОП в образователната система.

Според омбудсмана, за да може да изпълни своите задачи, приобщаващото образование изисква политическа, образователна и практическа трансформация, за да се постигнат пълно и ефективно участие, достъпност и постижения за децата, най-вече за децата със СОП, децата с увреждания и децата в риск от маргинализация. Трябва да се следва принципът, че само със система, която е съобразена с различните изисквания и потребности на децата, система, която е достъпна и подкрепя всяко дете, може да се постигнат качествени резултати.

Интеграцията не е просто механично поставяне на едно дете със СОП в класната стая, а е цялостен процес на включване и приобщаване. Именно включването на децата позволява промяна на начина на учене, разбиране, начина им на развитие, на възприемане и приятелства. Включването позволява преобръщане на нашите навици и предразсъдъци.

Препоръки:

1. Да се извърши цялостен качествен анализ на условията, средата и резултатите от приобщаващото образование в България след приемане на Закона за предучилищното и училищното образование и Наредбата за приобщаващо образование;
2. Да бъде обсъдена и приета обща национална визия за приобщаващото образование, основана на правата на детето, която да обедини целите, принципите и задачите на тази образователна политика. Тя ще помогне за уеднаквяване и споделяне на разбирането за философията на приобщаващото образование, ще включва мерките и дейностите за образователната трансформация, както и ресурсите, необходими за тази системна реформа – промени в съдържанието, методите на преподаване, подходите, структурите и стратегиите в образованието, които да намерят място в специална Пътна карта на приобщаващото образование в България;
3. Да се събират адекватни и коректни данни за децата с увреждания и

децата със СОП, при анализа на които да се изграждат стратегии за прилагане и политики;

4. Необходимост от увеличаване на стандарта за ресурсно подпомагане на децата със СОП в предучилищна степен;

5. Стратегия за човешките ресурси за подкрепа – логопеди, психолози, ресурсни учители, помощник-учители. Осигуряване на постоянна подкрепа на учителите;

6. Достъпни образователни институции, без дискриминация, включително сгради, информация, комуникация, учебна програма, методи на преподаване, оценки, езикови и помощни услуги;

7. Достъпни образователни материали, които да са разработени при отчитане на нуждите на децата с различни увреждания, вкл. децата от аутистичния спектър, с комуникационни увреждания и със сензорни увреждания;

8. Обучение на всички учители за използването на нови достъпни технологии, включване на достъпността в процесите на преподаване, учене и оценяване и в образователните практики;

9. Адаптирана учебна среда – в това число хигиенни и тоалетни съоръжения, места за спорт на учениците;

10. Съвместна работа между училището и семейството, която е един от най-ефективните инструменти за намаляване на натиска както върху учителите, така и върху децата;

11. Да се разработят насоки, които ясно да дефинират ролята, мястото, отговорностите на психолозите в училище и на педагогическите съветници.

Омбудсманът настоява пред българското правителство и отговорните институции да се реформира образователната система по начин, който да гарантира, че подрастващите с увреждания и децата със СОП имат достъп до всяко ниво на образование при равни условия с останалите деца и ученици. Трябва да се приемат и прилагат стратегии за приобщаващо образование, да се предефинират бюджетни средства, включително конкретни бюджети за инструменти и органи за развитие на приобщаващото образование. Системно да се наблюдават резултатите от приобщаващото образование, да се събират данни, по възможност по видове увреждания.

Пример:

Липса на достъпна среда в образователна институция

Към омбудсмана се обръща майка на дете с увреждане, което учи в средно училище в Сливен, в което няма осигурена достъпна среда. Ученичката е с детска церебрална парализа и не може да се движи самостоятелно. Това представлява особена трудност за нея в училището, особено след четвърти клас, когато се налага да се сменят кабинети. Майката не може да носи момичето постоянно на ръце, което е правило с години, но с възрастта това е почти невъзможно. Училището е общинско, има малко ученици и ограничен бюджет и поради това са се обърнали към кмета на общината с молба за подкрепа, но вече пета година не може да се намери разрешение. За съжаление много деца с увреждания, а и родители с увреждания са в същата неблагоприятна ситуация.

V.4. ПРАВО НА ДОСТЪП ДО КАЧЕСТВЕНО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

През 2022 г. в институцията на омбудсмана постъпват не много на брой жалби, свързани с проблеми в здравеопазването, но на практика те са десетки, дори хиляди, защото предметът на оплакванията засяга големи групи деца. В контекста на тези

проблеми в здравеопазването и ограничения достъп до качествени здравни грижи за децата омбудсманът настойчиво отбелязва, че трябва да има национално отговорно отношение към здравето на българските деца. Винаги е отстоявал позицията, че е задължение на държавата да осигури най-високия достижим стандарт на здравни грижи за всички деца, което е и правозащитен стандарт, заложен в Конвенцията за правата на детето на ООН, към която страната ни се е присъединила още през 1991 г. Във всяка своя препоръка, свързана със здравето на децата, омбудсманът настоява, че детското здравеопазване трябва да бъде приоритет на министерството, особено с грижа за децата, които поради своето заболяване са в уязвима ситуация.

- ***Проблемите с лекарствата off-label***

Към омбудсмана се обръщат от сдружението „Децата с онкохематологични заболявания“, както и десетки родители на деца с различни заболявания, сред които освен деца с онкохематологични заболявания има деца с ревматологични и ендокринологични проблеми. В писмата си те посочват наличието на проблем, нарушаващ правото на децата на качествено лечение, което е следствие от нормативно определената забрана за финансиране с публични средства на лекарствени продукти извън разрешението за употреба. Този проблем поставя в изключително трудна ситуация десетки семейства, родители, близки, чиито деца ще бъдат лишени от навременно и качествено лечение. Решението ги изправя пред невъзможността да заплащат много високи месечни суми за лекарства и те трябва да прибегват до дарителски кампании, които често нямат устойчив резултат.

Посочва се, че доста често за лечението на децата се прилагат лекарства, които са извън разрешените за употреба в педиатрията, или по кратката си характеристика се прилагат за конкретни други заболявания. Предвид ситуацията и нуждите на децата много често тези медикаменти се ползват „извън кратката им характеристика“, особено когато не е известна друга алтернатива за лечение, както и други възможности, включително използването на лекарства, одобрени от контролния орган, или същите не са налични. Като подкрепя на исканията на родителите водещи онкохематолози и ревматолози отбелязват, че при тези случаи на лечение с такива медикаменти те обезпечават целия процес, като прилагат висококачествени доказателства и много добре оформена медицинска документация при спазване на всички допълнителни разпоредби за целесъобразност, проследяване на ефективността и безопасността при употреба на лекарства без предписание.

Родителите и организациите предлагат да се обмисли спешното приемане на изменение и допълнение на Закона за лекарствени продукти за хуманната медицина, с която да отпадне забраната за финансиране с публични средства на лекарствени продукти за деца, които са извън разрешените за употреба. Друга възможност според тях е създаването на специализиран фонд за финансиране на този тип медикаменти, който ще осигури възможността за заплащане на лекарствени продукти за лечението на детето.

В резултат на усилията и на обществения натиск се подготвя регламент, който прецизира употребата на лекарствата off-label, като се променя Наредбата за условията и реда за лечение с неразрешени за употреба в Република България лекарствени продукти и лекарствени продукти за състрадателна употреба

- ***Храни за специални медицински грижи***

Към омбудсмана се обръщат от сдружение „Мостове“ и НМД, които поставят за решение сериозните проблеми, свързани с достъпа до медицински храни за специални медицински нужди за деца. Писмото е подкрепено от над тридесет пациентски организации и правозащитни организации, работещи в областта на защитата на правата на децата и на пациентите.

Омбудсманът обръща внимание на МЗ на този проблем още през 2020 г., но за съжаление той все още не е намерил адекватните решения. Към момента храни за медицинска употреба, включително и тези, които са за ентерално приложение, както и част от храните, необходими за децата и възрастните с редки заболявания, използвани в домашни условия, включително и храни за употреба по време на болнично лечение на пациенти, не се поемат от НЗОК. Тези храни са животоспасителни лекарства, нужни за оцеляване на хиляди деца в България. Организмът на тези деца не може да усвоява нормална храна и им е нужна специална медицинска храна, за да живеят. Тази храна и консумативите за приемането ѝ струват хиляди левове на месец.

В институцията на омбудсмана системно постъпват жалби от родители, които са изпаднали в трудната ситуация да разчитат единствено на собствени и/или дарителски средства, за да си осигурят закупуването на жизнено необходимите медицински храни за децата си. Има случаи, при които поради липсата на тези храни за медицински нужди и спиране на диетата при децата са настъпили необратими и фатални последици.

Препоръки:

1. Да се извърши анализ на всички групи деца и пациенти, които нямат достъп до храните за медицински нужди, като за целта е подходящо да бъде разписан национален план с ясни срокове и конкретни длъжностни лица, които да отговарят за реимбурсирането на медицинските храни за всички групи нуждаещи се;
2. Да се очертае алгоритъмът на достъп до храните за медицинска употреба;
3. Актуализация на списъка с диетични храни за специални медицински цели, заплащани напълно или частично от НЗОК;
4. Осигуряване на приемственост при обсъждането на конкретните въпроси, свързани с медицинските храни;
5. Въвеждането на регистър на пациентите в България, които имат нужда от специална медицинска храна, което ще позволи адекватно проследяване на пациентите и по-прецизно формиране на бюджетите.

• *Завързаните за леглата си бебета в Сливен*

Репортажът със завързаните за леглата си бебета в МБАЛ „Д-р Иван Селимински“ предизвиква хуманността на гражданите. Омбудсманът се сезира по случая и започна проверка, като междувременно в институцията постъпват десетки писма от родители и организации, които настояват за действия. Отбелязва се, че децата не попадат в обхвата на Наредба №1 от 20 юни 2005 г. за реда за прилагане на временно физическо ограничаване при пациенти с установени психични разстройства.

При проверката се констатира, че това е установена от години практика в педиатричното отделение на сливенската болница. Сигналът е подаден от майки, които по това време са в отделението. Те изпращат снимки на бебета, завързани с бинтове за леглата. Твърдят още, че поради липса на достатъчен медицински персонал често бебетата се оставят да плачат с часове. В хода на проверката се изпрати препоръка към министъра на здравеопазването за:

– извършване на проверка във всички педиатрични отделения на страната относно прилагането на медицински практики, които нарушават правата на децата;

- проверка на условията, които са създадени за придружителите на бебетата и децата, както и дали има сигнали за нерегламентирани искания за плащания;
- да се гарантира придружител на всяко дете до 7-годишна възраст;
- да се предприемат конкретни мерки за подобряване качеството на средата и на грижата в педиатричните и детските отделения.

• *Случаят с разменените бебета във Втора специализирана АГ болница „Шейново“, София*

В кратък период, в който размяната на двете бебета стана публично известна, в институцията на омбудсмана постъпват редица жалби от граждански организации и граждани, които изразяват своето недоволство по отношение на медицинските практики в родилните отделения – отделянето на бебетата от майките веднага след раждането. Към омбудсмана се обърна и родител на едно от разменените бебета.

Омбудсманът отбелязва, че е необходима дългосрочна промяна при родилните практики в болниците, привеждането им в съответствие с европейското законодателство и съвременните медицински препоръки, които са базирани на научни доказателства. Доказано е, че има огромно значение първият контакт на майката с бебето, неотделянето му от майката веднага след раждането при липса на медицинска необходимост. Задължително е да се осигури пълноценен контакт на бебето и майката за известен първи период.

Препоръки:

1. Задължително въвеждане в Медицински стандарт „Акушерство и гинекология“ на изискване за задължително настаняване на бебетата при майките веднага след раждането, освен ако здравословното им състояние не изисква по-специални грижи. Дори в тези случаи трябва да бъде гарантиран на майката скорошен първи контакт на майката с бебето, както препоръчва и Световната здравна организация;
2. Да бъдат задължени родилните отделения да осигурят подходящи помещения за родилките и за бебета, които ще бъдат настанени при тях;
3. Да се осигурят възможности на бащите да могат да осъществят пълноценен контакт с новороденото дете;
4. Необходимо е да бъдат въведени единни принципи и правила за добра медицинска практика по здравна грижа за родилки и новородени, както и единна медицинска практика за деца, с които да се гарантира, че здравната система работи според най-добрите практики в областта на здравните грижи за деца и изпълнява ангажиментите си според Конвенцията на ООН за правата на детето и други международни стандарти;
5. Да бъде назначена проверка във всички родилни отделения по отношение на въведените правила за организация на родилната грижа, както и протоколите за АГ отделенията;
6. Да има ясно разработена система за контрол, който да се упражнява редовно и да бъде ефективен механизъм за защита на правата на децата в здравеопазването.

• *Изграждане на Национална детска болница (НДБ)*

Омбудсманът подчертава, че НДБ не е само терен и сграда, а е само един аспект от цялостната концепция и план за действие, това е национално отговорна позиция, въпрос на реформи и концепции за детското здравеопазване. Реализацията на тази

концепция налага постоянна комуникация, публичност и прозрачност при вземането на решенията. Необходим е открит диалог, в който да се включат специалистите и ръководителите на детските отделения и клиники, родителски организации, представители на местната власт.

Задачите, пред които е изправено МЗ, трябва да включват:

- анализ в областта на детското здравеопазване през последните пет години, в който да се включи използваемостта на детските клиники в София и страната;
- изследване на потребностите на децата в областта на здравеопазването, като се включи прогноза за следващите десет години;
- данни за човешките ресурси в детското здравеопазване, както и да бъдат изведени предизвикателствата пред осигуряването им;
- да бъде създаден Консултативен съвет към Здравната инвестиционна компания за детска болница, която е основен координатор на дейностите, както и спешно разработване на механизъм за координация между координатора и Министерството на здравеопазването.

• *Гражданите се обръщат към омбудсмана още за:*

- проблеми при медицинската експертиза на деца – нееднакви критерии на различните ТЕЛК при определяне на процента и срока;
- липса на йод профилактика за децата;
- петиция от родители на деца с диабет, която е подписана от над 500 души, в която настояват да се подобри достъпът на децата до сензори за продължително мониториране на нивото на глюкозата; реимбурсирането на иглите за инсулиновите писалки, както и до самите писалки; до достатъчно лентички за кетони;
- осигуряване на лекарства за дете с тежки увреждания от Украйна;
- достъп до неотложна помощ извън работния график на личните лекари; заплащане за медицинска помощ, която не е преценена като спешна;
- откази за одобряване на лечение на дете в чужбина от страна на НЗОК;
- оплакване от работата на експертните съвети по различни медицински специалности към НЗОК;
- незаплащане от страна на НЗОК на извършване на цялостно геномно секвениране на деца с увреждания;
- отказ на личен лекар да запише дете;
- отказано заплащане на медицинско изделие за дете (клапа) поради това, че липсва предварително разрешение.

V.5. ПРАВА НА ДЕЦАТА С УВРЕЖДЕНИЯ

Важна част от работата на институцията на омбудсмана на Република България е защитата на правата на децата с увреждания.

Постъпилите жалби през изминалата година показват, че в редица случаи правата и интересите на децата не са осигурени по най-добрия възможен начин. Доказателство за това са многобройните жалби от родители на деца със синдром на Даун, които се оплакват от системните нарушения на органите на медицинската експертиза при определянето на потребностите от чужда помощ на децата им и отказа да бъде признат дефинитивният характер на увреждането. Неизпълнението на изискванията на действащата нормативна уредба от ТЕЛК, в съчетание със сериозното забавяне в дейността на органите на медицинската експертиза, рефлектират сериозно върху възможностите на децата и техните семейства да получават полагащата се и необходима подкрепа от държавата за дълъг период. Независимо от факта, че отправените от омбудсмана препоръки по отделните случаи са изпълнени, проблемите в дейността на медицинската експертиза налагат сериозен анализ и адекватни мерки за

реформиране на цялата система за гарантиране на правата на заинтересованите граждани.

Друга част от оплакванията са във връзка с месечните помощи по чл. 8д от Закона за семейни помощи за деца, които не са актуализирани от края на 2016 г. Не е предвиден и механизъм за автоматичното им осъвременяване през годините. С оглед разпоредбата на чл. 8д, ал. 2 от ЗСПД, която не допуска размерът на помощите да е по-малък от предходната година, размерите на финансовата подкрепа на отделните групи правоимащи са оставени вече 5 години, без да бъдат променени в законите за държавния бюджет на Република България.

Други оплаквания, които постъпват в институцията във връзка с чл. 8д от ЗСПД, са по отношение размера на месечните помощи по чл. 8д, ал. 8 от ЗСПД.

Гражданите са недоволни, че при първоначално освидетелстване, дори при пълно спазване на всички установени изисквания и срокове на чл. 8д, ал. 8, дължимите месечни помощи за периода преди подаване на заявление-декларацията до датата на инвалидността в експертното решение на ТЕЛК/НЕЛК (не повече от една година назад) се изплащат само в размер 50 на сто от размера на помощта, определен по реда на чл. 8д, ал. 3 за съответната година.

Постъпват и оплаквания относно срока, в рамките на който семействата имат възможност да получават месечните помощи по чл. 8д – до 18-годишна възраст и до завършване на средното образование, но не по-късно от 20-годишна възраст. Гражданите изразяват недоволството си, че с навършването на 20-годишна възраст отпускането на месечните помощи е преустановено, макар и децата да не са завършили средното си образование по медицински причини.

Не на последно място по значение са жалбите във връзка с липсата на информация от дирекциите „Социално подпомагане“ за необходимостта от периодично подаване на изискваните документи за продължаване правото на месечни помощи за деца с увреждания.

В действащата нормативна уредба не е предвидено задължение за отговорните дирекции „Социално подпомагане“ да уведомяват по подходящ начин и предварително правоимащите, че е необходимо ежегодно да подават документи за продължаване отпускането на дължимите помощи. Това създава значителни затруднения, особено за семействата с деца с увреждания, определена част от които подават заявления-декларациите едва след като полагащата им се подкрепа от държавата е спряна.

В становища до министъра на труда и социалната политика омбудсманът подчертава, че месечните помощи целят да подпомагат семействата в отглеждането на децата с трайни увреждания в семейна среда и тяхното социално включване. Омбудсманът отбелязва, че месечните помощи са единствената подкрепа на семействата с деца с увреждания, която се отпуска под формата на месечни парични помощи. Те подпомагат доходите на полагащите грижи и са важна опора в усилията за осигуряване на достоен живот на децата с увреждания в домашна и семейна среда при съобразяване с най-добрите им интереси. Поради тази причина омбудсманът настоява поставените проблеми да бъдат разгледани и разрешени.

Пример:

Към омбудсмана се обърна майка на дете с увреждане, което е със 100% освидетелстване от ТЕЛК. Детето е ученик в 8 клас и това налага да пътува всеки ден от населеното място, където живее, до училището. За всички други деца е осигурен безплатен транспорт до учебното заведение. Колата на семейството, с която вози детето до училище, е товарна, защото в нея има рамка за инвалидна количка. Няма право на отстъпка за бензин точно защото колата се води товарна.

От постъпващите многобройни жалби от граждани с увреждания и техните семейства се установява, че основна пречка пред нуждаещите се остават въведените ограничения по отношение на техническите параметри, на които следва да отговарят леките автомобили, собственост на гражданите с увреждания или в режим на съпругеска имуществена общност.

С решение №266 от 13.12.2012 г. Комисията за защита от дискриминация е установила, че: чрез използването на критериите обем и мощност на двигателя в текста на чл. 10в от ЗП се регламентира по-неблагоприятно третиране на групи хора с трайни увреждания, чиито двигател на ползваното от тях МПС не отговаря на посочените изисквания, което представлява пряка дискриминация на основата на признак „увреждане“ и е нарушение на чл. 4, ал. 1, чл. 10 и чл. 11 от ЗЗДискр.

В решението е отбелязано, че в разпоредбата не се държи сметка за редица други възможни критерии, които се отразяват на себестойността – например годината на производство на автомобила, дали МПС-то е закупено „на старо“, с какъв тип двигател разполага (дизелов, бензинов) и т.н. Едва след този момент биха имали значение мощността и кубатурата на двигателя като показатели, които влияят на стойността на автомобила. Въведените критерии поставят в неблагоприятно положение лицата, спрямо които е установена изискваната по закон неработоспособност, след като се закупили автомобила си. Оказва се на практика, че ако гражданинът с увреждане иска да се ползва от въведеното право, той следва да продаде автомобила си и евентуално да придобие друг, който вече да отговаря на техническите изисквания.

Омбудсманът препоръчва на министъра на транспорта, информационните технологии и съобщенията и на министъра на труда и социалната политика да направят необходимото в съответствие с правомощията им за преразглеждане на нормата на чл. 10в от ЗП и за разработване на правила, осигуряващи обективно и равно третиране на всички групи хора с трайни увреждания помежду им, но до момента действията за отпадане на дискриминационните изисквания не са предприети.

Постъпващите жалби в институцията показват още, че разпоредбите на чл. 10в от ЗП не осигуряват възможност за прилагане на индивидуален подход, основан на потребностите на човека с увреждания и на неговото семейство.

Особено засегнати са хората с увреждания, които са закупили автомобили без задни седалки, за да бъдат поместени инвалидните им колички. Тези автомобили обаче са регистрирани като „товарни“. От постъпилите оплаквания в институцията е видно, че поради регистрацията като „товарни“ собствениците на автомобили, които по технически характеристики не се отличават от леките автомобили – „Фиат Пунто“, „Ситроен Берлинго“ и „Ситроен Ксара“ и др., са лишени от възможността да получат подкрепа от държавата.

V.6. ПРАВОСЪДИЕ ЗА ДЕЦА

Всяка година над 10 000 деца в България са засегнати от морално остарелия Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, а над 2000 подрастващи преминават през затворени институции – поправителни домове, следствени арести, полицейски и гранични управления, домове за временно настаняване на малолетни и непълнолетни, социално-педагогически и възпитателни интернати, като системно се нарушават правата им.

Неведнъж общественият защитник подчертава необходимостта от намиране на разрешение на важни за съвременното общество въпроси в областта на детското правосъдие, в това число и посредством законодателни промени. Тази необходимост се засилва и от обстоятелството, че България е приела установените на международно и европейско равнище основни принципи и стандарти, които изискват правосъдието в нашата страна да е съобразено с интересите на децата и на младите хора. Международните и европейските стандарти, които следва да се съобразяват при всяко предложение за законодателна промяна, насочена към правата и интересите на децата, когато са заподозрени, разследвани, обвинени, съдени и изтърпяващи мерки и наказания за нарушаване на наказателния закон, са: Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД), Минималните правила на ООН за администриране на правосъдието по отношение на непълнолетни (Пекинските правила), Насоките на ООН за превенция на

детската престъпност (Насоките от Рияд); Правилата на ООН относно непълнолетните лица лишени от свобода (Хаванските правила); Директива 2016/800/ЕС относно процесуалните гаранции за деца, заподозрени или обвинени в наказателни производства (Директива 2016/800/ЕС); Европейските правила за непълнолетни правонарушители обект на санкции и мерки и много други.

• *Деца чужденци с наложена мярка за неотклонение задържане под стража*

По сигнал на НМД за задържани за дълго време в ареста в гр. Русе деца чужденци, които са с мярка за неотклонение задържане под стража, омбудсманът образува спешна проверка. Установено е, че едно от децата, което е видимо непълнолетно, е задържано повече от 40 дни в ареста. Децата са затворени в тъмно и тясно помещение, храната не е била подходяща за тяхната религия и култура. Липсата на чист въздух, тютюнопушенето в килията и липсата на навременни здравни грижи са причината едно от момчетата да получи тежък кожен обрив. След неговото освобождаване е настанено в социална услуга в Русе, където екип на омбудсмана проведе интервю с него.

Момчето е от сирийски произход и на 03.06.2022 г. е задържано на гранично контролен пропускателен пункт Русе заедно с още едно непълнолетно лице. Задържани са за 24 часа в полицията, след което с Постановление за задържане, на основание чл. 64, ал. 2 на НПК им е наложена мярка за неотклонение и са прехвърлени в ареста в гр. Русе. Мярката е потвърдена от Районен съд – Русе. На 15.07.2022 г. непълнолетните лица са изправени пред съда, по време на процеса е представен дубликат на акта за раждане на едно от момчетата, от който е видно, че той е непълнолетен. Защитникът на обвиняемия е поискал споразумение, като е признал вината на момчето.

През целия този период не се установяват данни да са сезирани органите за закрила, нито са приложени разпоредбите на Координационния механизъм за непридружени деца бежанци. Не са спазени разпоредбите на ЗЗДет, който урежда какви мерки се предприемат за деца в риск, намиращи се на територията на България.

По данни на Районната прокуратура – Русе, от 01.01.2022 г. до момента на проверката, през август, са образувани 17 досъдебни производства, по които са задържани 17 лица, посочили, че са непълнолетни. По данни на граждански организации през годината са задържани, арестувани и осъдени 85 непълнолетни лица чужденци.

Констатации:

България не успява да отговори на международните стандарти за третиране на непридружени деца, търсещи убежище, както и да предложи алтернативни на задържането начини.

Непридружените деца, бягащи най-често от Сирия и Афганистан, се срещат с непреодолими физически и бюрократични бариери, те се задържат за дълго време в ареста, изправяни са пред съда, като нямат адекватно правно представителство, изправени са пред насилие и страдание.

Препоръки:

1. При всяко действие, предприето спрямо непълнолетни лица чужденци, винаги трябва да се подхожда на първо място като към деца, като във всяко производство, независимо от характера му, трябва да се спазват правата им,

независимо от техния миграционен статут;

2. Страната трябва да спазва стандартите за приемане на лица, търсещи убежище, определени в Общата европейска система за убежище;

3. Децата не трябва да бъдат криминализирани или подлагани на наказателни мерки заради техния имиграционен статут или този на техните родители;

4. Непридружените деца чужденци не трябва да бъдат лишавани от свобода, като задържането се използва в краен случай;

5. Да се развият различни алтернативни форми на задържането на деца бежанци, които да осигуряват подходяща грижа, услуги, подкрепа;

6. Да се подобри събирането на данни относно задържането на деца, да се направят тези данни обществено достъпни, за да се улесни наблюдението;

7. Да се преодолее недостига и натовареността на настойниците на децата от страна на Бюрото за правна помощ, да има обучения и мониторинг на дейността им;

8. България трябва да предприема редовно действия, в т. ч. и законодателни, за да може да гарантира, че правата ѝ са защитени и те могат да получат необходимата закрила като деца.

• Становище на омбудсмана по ЗИД на НПК

По повод на отново внесения в НС проект на закон, с който се цели да бъдат транспонирани в българското законодателство Директива (ЕС) 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2016 г. относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство и Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г., омбудсманът подчертава, че всяко дете може да влезе в допир със съдебната система и да участва в различни процедури и в различно качество и срещата на детето с правосъдната система винаги е съдбоносна за него и слага отпечатък върху целия му живот. Независимо от неговата роля в съдебния процес детето си остава дете. Тези особености на детето задължават властите да положат усилия, за да адаптират правосъдието за техните нужди при спазване на международните и европейските стандарти, по-специално с КПД на ООН за правата на детето и Европейската конвенция за правата на човека.

Омбудсманът обръща внимание на няколко разпоредби в законопроекта, по които намира, че следва да бъде приложен различен подход:

– На децата задължително трябва да им се осигури правото на индивидуална оценка, като в НПК следва да се посочи изрично в правата на пострадалите, че имат право на индивидуална оценка;

– Предвидените мерки за избягване на контакт между жертвата и извършителя остават като възможност, а не като задължение;

– Подкрепя предложението за създаване на разпоредба относно задължителното присъствие на педагог или психолог при разпит на малолетен или непълнолетен свидетел със специфични нужди от защита, но предлага към лицата, които присъстват на разпита, да бъдат въведени изисквания за притежаване на квалификация в областта на детската психология и детското развитие, както и да бъде регламентирано участието;

– Задържането на дете на който и да е етап от производството е ограничено до най-краткия подходящ срок. Посочените срокове са прекомерни и не са

в съответствие с международните и европейските стандарти, касаещи правосъдието за непълнолетни;

– Да се въведе изискването в закона относно съдебните заседатели да притежават необходимите знания и опит в областта на правата на детето.

V.7. ПРАВО НА ДЕТЕТО НА ЗАЩИТА ОТ НАСИЛИЕ

Омбудсманът има и специфичен ангажимент към защитата на децата от насилие, който произтича не само от конкретните му правомощия, установени в Закона за омбудсмана, но и от твърдото му убеждение, че е необходимо да развива всички правозащитни инструменти в интерес на децата. В тази своя последователна дейност се стреми да стимулира обществена среда на респект към правата на децата, да усилва гласа на децата, особено на тези, които са уязвими и са пострадали от насилие, защото тяхното мълчание е най-страшно.

Оплакванията, свързани с насилието върху деца и между деца, остава тревожно висок, което показва системни обществени и семейни проблеми, които поставят децата в риск, както и неработещи и неефективни мерки.

Темите, които се очертават въз основа на жалбите и сигналите на граждани, родители, учители и деца, са:

- насилие от страна на родители или лица, полагащи грижи за детето в детско заведение или в училище;
- телесно наказание над деца в детска градина;
- различни форми на насилие над деца в родителски конфликти;
- насилие в социални и резидентни услуги;
- тормоз в училище;
- сексуално насилие над деца в интернет;
- видеоклипове, в които е заснето насилието върху деца от страна на други деца.

Тежка форма на насилие, която предизвика вълна от граждански позиции, е убийството на дете от неговата майка. Граждани се обръщат към омбудсмана, като посочват, че за смъртта на детето вина носят и социалните работници, които са неглежирали сигналите за проблемите на майката.

Особено тревожно е насилието над деца, въввлечени в родителски конфликти, което за омбудсмана показва липсата на ефективни механизми за въздействие върху спорещите страни. Децата са подложени на системно насилие при изпълнителните производства за предаване на дете, на манипулации от страна на родителите си.

• **Децата често стават жертва на насилие в домашна среда**, като особено тревожно е положението им в малки населени места, в които живеят по-затворени общности.

В същото време в Министерството на вътрешните работи (МВР) не се събират диференцирани данни за извършено насилие над деца, по които е работила системата. По информация на МВР при получен сигнал за насилие над дете определени полицейски служители участват в мултидисциплинарен екип съгласно Координационния механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви или в риск от насилие.

Пример:

17-годишно момиче от община Котел се обръща към омбудсмана, като съобщава за системно

домашно насилие от страна на баща си. Тя пише, че той има проблеми с алкохола и след такива моменти „започва да я бие по главата с юмруци или с пръчка“. Селото, в което живеят, е доста отдалечено от града и никой не обръща внимание на нейните проблеми въщи. Населението е възрастно, затворено в проблемите си. След един тежък побой тя бяга от дома си, малко след това е настанена в резидентна услуга в Сливен, но след известен период отново е върната при бащата, който продължава да я бие и тормози.

• **Насилие в детски ясли и градини**

В институцията на омбудсмана системно постъпват жалби от родителите, които съобщават за различни видове насилие над децата им детски ясли, които често стават публични чрез телевизионни репортажи. В жалбите си те посочват най-често за извършено физическо насилие над децата им – шамари, блъскане на дете от страна на член от персонала; наказание, дори заключване на деца в изолирани помещения; използване на методи на възпитание, които уронват достойнството на детето. За различни форми на психическо и вербално насилие – груб тон към детето, викове и обиди.

По повод на един такъв случай в детски ясли омбудсманът изпрати препоръка до министъра на здравеопазването, като посочи, че има доказателства за извършено вербално, психическо и физическо насилие над деца от детското заведение от страна на персонала.

Установява се, че не се спазва нормативната уредба, не се подава сигнал за дете, жертва на насилие, каквото задължение има всеки по Закона за закрила на детето. Направените изводи и констатации са за неподготвен персонал, който не познава правата на детето и видовете насилие, липса на специализирано обучение и супервизия, липса на доверие между родители и работещи в детските ясли.

Въз основа на резултатите от проверките на омбудсмана се препоръчва промяна в Наредба №26 от 18 ноември 2008 г. за устройството и дейността на детските ясли и детските кухни и здравните изисквания към тях, която се издава от министъра на здравеопазването.

На практика детските ясли е затворена система, която не се развива от години, като не се отчитат и въвеждат в работата съвременните тенденции за ранно детско развитие, особено важни в периода 0-3 години.

Емоционалното напрежение в персонала е много високо, като причините за това са много – възрастта на децата, за които се грижат, все по-високите изисквания на родителите, липса на психологическа и експертна подкрепа за екипите, липса на стандарти за грижа за децата в детските ясли и методики за работа. Проблемите в детските ясли се решават на база личните качества на директорите и на екипите, а не на системност и подкрепа от страна на МЗ:

- да се предприемат конкретни мерки за подобряване качеството на грижа в детските ясли;
- да се осигури възможност за детските ясли за назначаване на специалисти – психолози и логопеди;
- да се въведат конкретни изисквания за квалификация и надграждащи обучения за персонала, свързани с правата на детето и насилието; да се осигури супервизия за персонала;
- да бъде извършено национално изследване на кадровия потенциал на детските ясли, което ще даде основа за планиране на адекватни мерки;
- да бъдат разработени стандарти за грижа в детските ясли и методики за работа в тях, отговарящи на съвременните тенденции за ранно детско развитие и грижа.

По повод на жалбите, в които се съобщава за сексуално насилие над деца в интернет, омбудсманът изпрати становище до НС, в което изрази своята позиция по проект за Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс, с който се цели транспониране на Директива 2013/40/ЕС относно атаките на информационните системи. **Омбудсманът подкрепя усилията за промяна на наказателното законодателство в частта му, регулираща наказателната отговорност при киберпрестъпленията, като посочи, че „сексуалното насилие и сексуалната експлоатация на деца, включително и детска порнография, представляват сериозни нарушения на правата на децата и правото им на закрила“.** Подчертано е увеличението на тези случаи по време на пандемията и онлайн обучението на учениците, като е отчетен ръст на изнудване с интимни снимки и видеоклипове, както и контакти с малолетни със сексуална цел.

През 2022 г. до омбудсмана постъпват жалби, в които родители търсят помощ за публикувани в интернет пространството видео клипове, в които е заснет побой или унижение над техните деца. Омбудсманът се самосезира при медийно отразяване на видеоклип, показващ бой между ученички в София. Тези проблеми са част от обсъжданията по време на обществена дискусия „За психичното здраве в училище – възможни решения“.

- **Насилие в детски център**

Асоциация „Родители“ сезират омбудсмана за инцидент в частен детски център за деца от 2,5 до 6 години в София, при който е пострадало дете. Лекарите установяват, че детето е с разкъсно-контузна рана в областта на слабините. Образувано е досъдебно производство по случая. Във връзка с този конкретен случай, както и с редица инциденти с деца в частни детски центрове, се изпрати препоръка към председателя на ДАЗД, в която се подчертава, че частните детски центрове, особено в София, безспорно се създават, за да отговорят на една потребност, произтичаща от липсата на достатъчно места в детските заведения. Известно е, че тези центрове работят като частни детски градини, като за разлика от тях обаче те не се лицензират от МОН. При преглед на нормативната уредба се установи, че липсва правна норма, регламентираща работата на въпросните центрове, стандарти за работа, изисквания за персонала, обучение и познаване на правата на детето и неговото развитие. За да бъде открит такъв център той се вписва единствено в Търговския регистър, регистрира се в съответната община и в Регионалната здравна инспекция.

В хода на проверката е установено, че от страна на ДАЗД работят по десетки жалби, свързани със случаи с деца, насилие и инциденти в парти центрове, частни занимални и места за почасова грижа за деца, като част от тях са свързани с проявено насилие и negliжиране на грижата за децата, но агенцията няма правомощия дори и за защита на децата от насилие.

Препоръчва се да се предприемат действия, които да доведат до регулация на обектите с обществено предназначение като детски центрове за деца, частни занимални и места за почасова грижа за деца, както и да се предложи рамка, която да стане гаранция, че грижата за децата се извършва в подходяща среда и помещения; за тях се грижат подготвени специалисти и има органи, които да отговарят за контрола и за правата на децата.

Омбудсманът с тревога отбелязва, че неовладяване на емоциите е сериозен проблем в нашето общество, който се мултиплицира между децата, проявява се на улицата и в училище и не среща съпротивата и реакцията на обществото. Доста често се приема като нормално и/или се отминава го с мълчание. Агресивното поведение и

тормозът са се сраснали с обществената и личната среда, в които децата живеят, учат и се развиват.

Препоръки:

1. Ефективна защита на правата на децата, които са в родителски конфликти;
2. Използване на позитивна (ненасилствена) дисциплина в детски заведения и в училище;
3. Въвеждане на адекватни мерки за защита на децата срещу телесно наказание и унижително отнасяне;
4. Увеличаване броя на социалните услуги за възстановяване и социална интеграция на деца, жертви на насилие;
5. Регулация на обектите с обществена дейност като детски центрове за деца, частни занимални и места за почасова грижа за деца;
6. Приемане на промените в Закона за защита от домашното насилие;
7. Създаване на ефективни механизми за подаване на сигнали от деца;
8. Транспониране в пълнота на Европейската директива за аудиовизуални медийни услуги, като се приемат промени в Закона за радио и телевизия с цел по-добра защита на най-уязвимите зрители – децата, като Съветът за електронни медии да отговаря и за онлайн платформите;
9. Да се преразгледат критериите за вредно за децата медийно съдържание, които критерии са в Закона за радио и телевизия.

V.8. ПРАВО НА ЗАЩИТА НА ДЕТЕТО В РОДИТЕЛСКИ КОНФЛИКТИ

През 2022 г. се наблюдава тревожна тенденция на запазване на един относително голям брой на жалбите за нарушени детски права в резултат на конфликтните и силно влошени отношения между родителите. Тези случаи, наречени от институциите „родителски конфликти“, омбудсманът разглежда в светлината на правата на децата, тъй като децата са поставени в центъра на конфликта между родителите си. Те са най-потърпевши от влошените родителски взаимоотношения и техните права са трудно защитими от органите за закрила.

Много от гражданите се обръщат към омбудсмана, преди да са се обърнали към органите за закрила с искане институцията да предприеме действията, които са в компетентността на органите за закрила. Омбудсманът не може да замести органите за закрила, както и да предприеме действия вместо родителите, но чрез препоръките си и с посредничество се стреми да ги ангажира за намиране на най-добрите и разумни решения, които да са в интерес на детето.

Нарушаването на права на децата, въввлечени в родителския конфликт, и липсата на работещи механизми за защитата им е неприемливо и укоримо в едно общество, приело европейските и международните стандарти за правата на детето. Годици наред омбудсманът апелира към промяна на модела на работа с родителите и децата, правата на които са нарушени в случаите на родителски конфликти, но системата за закрила не може да посрещне предизвикателствата в работата си по тези случаи. Следва да се отчете, че това са случаи, които са натоварени с изключително голям емоционален заряд, протичат дълго време и изискват координирани действия и мерки от различни органи и специалисти, работещи в областта на правата на детето. Не без значение е и

въвличането на редица органи и институции, към които родителите се обръщат за разрешаване на спорните въпроси в родителския конфликт.

Особено тревожно е, че в родителските конфликти се нарушава основното право на детето да поддържа редовни лични отношения, освен ако това противоречи на най-добрите му интереси. За съжаление трудно се осъзнава, че се нарушава детско право, когато родител „еднолично“ определя кога и колко детето да се среща с другия родител. Безспорно установено от експерти и специалисти, работещи в сферата на детските права е, че липсата на пълноценни лични отношения на детето с двамата родители оказва негативно влияние с вредни последици върху развитието на детето и върху неговото физическо и психическо здраве.

В родителските конфликти освен нарушаване на правото на детето да поддържа пълноценни лични отношения с родителите си се засягат и други права на детето. Така например, при спор относно местоживеенето на детето, и най-вече когато родителите живеят в различни населени места, все по-често детето се отписва от училището, в което е учило без знанието и съгласието на другия родител. Стига се дотам, че детето спира да посещава училище до разрешаване на спора между родителите от съда. От друга страна, училището е поредната институция, която е въвличена в родителския конфликт.

Пример:

Омбудсманът е сезиран от дете на 16 години, което се обръща към омбудсмана с искане да се застъпи за нарушеното му право на образование. Детето не посещава училище, тъй като се премества да живее при баща си и напуска града и училището, в което е учило. Поради несъгласие на майката на детето то не може да бъде записано в новото училище и повече от два месеца не посещава нито училището, в което е записан, нито има възможност да посещава училището, в което иска да учи.

Омбудсманът се обръща към началника на Регионално управление на образованието (РУО) във Велико Търново и отбелязва, че действащата нормативна уредба, регламентираща реда и условията за преместване на учениците – чл. 12 от Закона за предучилищното и училищното образование и Наредба №10 от 01.09.2016 г. за организация на дейностите в училищното образование, не поставя изискване да е налице съгласие и на двамата родители като елемент от фактическия състав по издаване на удостоверение за преместване на ученик. В случая директорите на училищата действат в условията на обвързана компетентност и са длъжни да се съобразяват с правата и интересите на детето и най-вече да не се допуска отпадането на децата от образователната система. Първоначалното становище на органа е, че в случая е налице родителски спор, който трябва да бъде разрешен от съда и не намират нарушение на училището, което отказва да издаде удостоверението за преместване на ученика, но в следствие детето е отписано от училището, което е посещавало. След един месец от препоръката на омбудсмана ученикът е записан в училището, в което иска да учи.

В жалбите на родителите се съдържат и твърдения за:

- неполагане на адекватни грижи или отглеждане на детето при неподходящи условия от другия родител;
- злоупотреба със Закона за защита от домашното насилие за ограничаване на срещите между децата и родител;
- неплащане на издръжка от родителя;
- промяна на постоянен и настоящ адрес на децата без знанието и съгласието на другия родител;
- намеса на разширения семеен кръг и въвличане на други близки и роднини в конфликта;
- недоволство от работата на социалните работници в отделите за закрила на детето, което води до отказ от сътрудничество на родителите;

- недоволство от доставчиците на социални услуги;
- дълго протичане на съдебните процеси, в които се засягат правата и интересите на децата.

В работата по тези случаи омбудсманът констатира, че най-добрите интереси на детето могат да се превърнат в обект на злоупотреба от родители, които в стремежа си да защитят собствените си интереси, осъзнато или не, нарушават детското право. Правото на детето лесно може да бъде преобразувано в правото на родителя и в повечето случаи се констатира, че е нарушен балансът между тези права.

Не са редки случаите, при които родители отказват да изпълняват съдебни решения, с които са определени родителските права и личните отношения. Като взема предвид и практиката на ЕСПЧ, омбудсманът винаги подчертава, че е задължение на държавата да осигури механизми и средства за осъществяването на отношенията дете–родител след постановяване на решение за упражняване на родителските права или режим на лични отношения, вкл. и при постановяване на привременни мерки. Разбира се, не може да се очаква веднага изпълнение на едно съдебно решение в тази деликатна област, когато особено влияние оказва прекъсването на връзката родител–дете, но за омбудсмана при оценка на действията на органите за закрила е важно дали са предприети своевременно адекватни действия, от които да се очаква, че ще доведат до изпълнение на съдебното решение.

Омбудсманът отбелязва, че е трудно да се дават универсални формули за работа в случаите на родителски конфликт, тъй като всеки конфликт има своята специфика и динамика в междуличностните отношения, но намира за необходимо да подчертае, че е отговорност на органите за закрила на детето да предприемат мерки, с които още в началото на зараждането на конфликта между родителите да се преодолее неговото задълбочаване и въвлечане на детето. Така например, когато все още не е определен от съда режим на лични отношения, вкл. когато не са постановени и привременни мерки, омбудсманът се обръща към органите за закрила с оглед на конкретните обстоятелства по случая и при липсата на обективни пречки да посредничат между родителите за постигане на съгласие по спорните въпроси относно режима на лични отношения. Омбудсманът настоява компетентните органи да предприемат действията в разумен времеви порядък, да бъдат по-активни, тъй като децата са особено уязвими в конфликтни ситуации между родителите и е недопустимо тяхното детство да преминава в този конфликт.

За поредна година омбудсманът констатира, че:

- работата на органите за закрила не е достатъчно ориентирана към интересите и правата на детето;
- социалните работници отказват да отворят случаи за деца въпреки безспорните данни за деца в риск, поради родителски конфликт, като мотив за отказа се посочва, че конфликтът е в начална фаза или пък се изчаква съдебно решение;
- социалните работници се ограничават да консултират родителите за това колко е важно за детето то да не бъде въвлечано в конфликта и не търсят други допустими законови действия и средства, в рамките на правомощията им, за да примирят позициите на противопоставящите се двама родители.

Не са рядко случаите, когато родителите не сътрудничат и органите за закрила единствено констатираят този факт, без да предприемат други мерки. Категоричното становище на омбудсмана е, че съдействието на родителите е важен фактор и при липсата на сътрудничество трудно се постига резултат в социалната работа, но това в никакъв случай не освобождава органите от задължението да приложат други мерки, за да продължи социалната работа.

Не липсват и положителни примери, когато всички органи за закрила в държавата със съвместни усилия и при координиране на действията си постигат ефективни резултати. Омбудсманът отбелязва, че препоръките на институцията за свикване на мултидисциплинарни срещи по конкретни случаи се изпълняват и се провеждат срещи, в които всички ангажирани институции обсъждат мерките, които следва да се предприемат по конкретния случай и индивидуалните интереси на засегнатото дете.

Наблюдава се тенденция, че родители все повече желаят да ползват услугата за срещи на детето с другия родител в контролирана среда – т. нар. наблюдаван контакт в присъствието на социални работници и психолози.

Проблемите в органите за закрила съществуват от доста дълго време и омбудсманът апелира да се вземат мерки в спешен порядък, за да се укрепи системата и капацитетът ѝ за работа с деца в случаи на родителски конфликт.

За да се гарантира защитата на правата на децата в случаите на родителски конфликт, омбудсманът препоръча:

- да се извършва прецизна оценка на интереса на детето и мерките и действията на органите за закрила да се вземат след цялостен анализ на степента на засягане на правата и интересите на детето;
- да се прилага индивидуален подход с оглед на конкретните специфични обстоятелства и историята на родителския конфликт;
- да се координират действия на органите в системата на закрила, още повече когато няколко отдела за закрила на детето са ангажирани със случая;
- да се прилага мултидисциплинарен подход в работата с родителите, като се работи за тяхната подкрепа и преодоляване на конфликта между тях, по възможност в най-начален етап;
- родителите да имат активно участие в изработване на плана за действие по случая на децата съвместно с водещия отдел за закрила на детето;
- да се вложи повече ресурс в предоставянето на практически помощ на децата, чиито родители са в конфликт, например чрез осигуряването на неутрални места за срещи;
- да се регламентират ефективни правни механизми за спешна интервенция при отчуждение на детето от единия родител.

V.9. ДЕТСКО УЧАСТИЕ

Според Детския фонд на ООН за детето детското участие представлява информирано и доброволно включване на децата, в това число на деца от маргинализирани групи, деца на различна възраст и с различни способности, във всички въпроси, които ги засягат пряко или косвено.

За омбудсмана детското участие е основно право, което е механизъм, за да бъдат реализирани всички останали права. През 2022 г. усилията на институцията са насочени към осигуряването на по-разбираема информация на децата, разработване и въвеждане на по-достъпен механизъм за подаване на сигнали при нарушения на техните права и за търсене на помощ при насилие или злоупотреба.

Подаването на сигнали до омбудсмана от деца и млади хора е един от начините, чрез които се отчита детското мнение по различни въпроси, като трябва да се подчертае, че според повечето деца, които са се обърнали към омбудсмана, те нямат възможност да участват във вземането на решения нито у дома, нито в училище, още по-малко при вземане на решения от институциите. Затова и омбудсманът разработи

специална секция на интернет страницата си, в която създаде лесна форма за подаване на сигнал от деца и млади хора.

Пример:

В институцията на омбудсмана постъпи писмо от ученици от 9а клас на Националната професионална гимназия по прецизна техника и оптика „В. М. Ломоносов“ във връзка с техен проект, свързан с широката употреба на енергийни напитки, особено сред тийнейджърите. Учениците са събрали данни за употребата на такива напитки в страната и тези данни са доста обезпокоителни. Предлагат нормативна промяна в закона за здравето, като с подкрепата на омбудсмана се изготвят специални текстове, които са изпратени в Народното събрание.

С учениците се проведе специален час, посветен на функциите на омбудсмана като защитник на правата на децата, обсъждат се редица проблеми, засягащи децата и учениците. Една от темите на обсъждане е детското и младежко участие и формите за неговото активизиране.

Препоръки:

1. Да се въведе гражданско образование от най-ранна детска възраст, което да даде възможност на децата да формират свое мнение по въпроси, които имат важно значение за тяхното развитие;
2. Целенасочени мерки за повишаването на обществената чувствителност, осведомеността и разбирането относно важността на вслушването и съобразяването с мнението на децата и юношите по всички отнасящи се до тях въпроси в семейството, в училищата и в общностите;
3. Разработване и въвеждане на механизми на национално и местно ниво за консултиране на политики и програми с децата и младите хора.

V.10. АКТИВНА ГОДИНА НА ПАРТНЬОРСТВА И ИНИЦИАТИВИ:

Омбудсманът се стреми да подкрепя и изгражда ползотворен диалог между гражданския сектор в България, работещ в областта на правата на децата и публичните власти, като за целта не само подкрепя различни инициативи, форуми, но и организира редица обсъждания, кръгли маси и дискусии, на които среща техните позиции и мнения.

През годината омбудсманът развива устойчиви партньорства с неправителствени организации, както и създаде нови. В партньорство с програмата на ЕК и Съвета на Европа – РОМАКТ, на 12 декември 2022 г. е проведен публичен форум **„Детето между трудовата миграция, институционалните норми и разширеното семейство“**, организиран от институцията на омбудсмана. Участниците в дискусиата очертават основните проблеми и отправят общи послания и препоръки за предприемане на необходимите стъпки на ниво политики и тяхното прилагане.

Достъпът на здравно неосигурените бременни жени до редовен медицински преглед; насърчаване грижата на родителя към кърменето (храненето) на детето; услугите за изграждане на родителски умения за подпомагане ранното учене на детето и осигуряването на лекарствата за навременно лечение на деца до 3-годишна възраст, както и проблемите, свързани с липсата на лични документи за близо 150 000 души, основно се обсъждат на обществен форум **„С грижа от 0 до 3“**, организиран от **обществения защитник и фондация „Тръст за социална алтернатива“**. Той е посветен на проблемите на детското и майчиното здраве, с фокус върху уязвимите групи и правото на всяко дете за развитие.

Темата за психичното здраве на децата е един от водещите приоритети на омбудсмана в областта на правата на децата. Всички проблеми, констатации и ресурси са обсъдени на публична дискусия в началото на 2022 г. **„Психичното здраве в училище – възможни и необходими мерки“**, която предизвика особено голям интерес на родители, граждански организации, учители, директори и експерти в областта. Чрез тази инициатива омбудсманът поставя темата за психичното здраве в училище по един категоричен начин на вниманието на институциите, на училището, на родителите и на обществеността. Целта на обществения форум е да отвори нови пространства за психичното здраве в училище, с което да се изгради среда за превенция и интервенцията на насилието, агресията, тормоза и кибертормоза, както и чрез въвеждането ѝ да се формират умения при децата и младите хора за цял живот. Дискусията се фокусира върху търсене на отговор на въпроса как българското училище да се трансформира така, че да ангажира всички ресурси по начин, по който да научи децата да се справят успешно с изискванията на съвременното, като общуват, без да нараняват себе си или другите. Представят се редица доказателствени данни и научно подкрепени факти, че неразвитите социални умения поставят учениците в повишен риск от тормоз, дразнене и социална изолация. Ако социално-емоционалните предизвикателства останат без внимание (както по време на пандемията това се случи при много деца) и проблемите с връстниците станат по-хронични и тежки, вероятността от сериозни негативни резултати в юношеството, включително академичен неуспех (и отпадането от училище), значително се увеличава. Особено важен в дискусията е приносът на младите хора, които ясно изразяват своето мнение, че има спешна нужда от промяна в училище, като се заложи на превенцията, на уважението между всички участници в образователния процес и на необходимостта от изграждане на доверителна връзка. Учениците настояват да се работи за формиране на среда, в която те да се чувстват разбрани и да имат възможност да споделят при проблеми с насилие или агресия, като училището гарантира индивидуален подход към всеки от тях. Според тях, ако едно дете е жертва на тормоз или физическо или сексуално насилие, изпитва дискриминация и не е подкрепено за преодоляване на травмите, то изпитва дълготрайни затруднения в училище.

Формиращата функция на училището не трябва да се измерва само през ролята на училищния психолог, а чрез въвеждане на цялостен училищен подход, който да включва комуникация, действие и инвестиции. Важно е темата за психичното здраве в контекста на ролята на образованието да бъде адресирана в цялост и следвайки системен подход. Фрагментираният действия няма да доведат до очакван дългосрочен и устойчив резултат.

В целия този процес трябва да има гаранции, че гласът на децата се чува. През личните си преживявания и своите виждания те са едни от най-важните съветници.

Препоръките към министъра на образованието и науката са структурирани в три части:

Мерки за превенция и профилактика на проявите на агресията и тормоза между ученици, включващи въвеждане на нови модули в часа на класния ръководител; разработване на специални профили за мобилни приложения за консултация на учениците със специалисти; въвеждане на инструменти за обратна връзка от учениците относно действието на Механизма за противодействие на тормоза и насилието като използване на перманентни анкетни карти, ресурсите на ученическото самоуправление, специализиран чат с училищни психолози и специалисти; внедряване на система за регулярно оценяване на характеристиките на училищната среда, което да информира планирането на мерки на база нужди; създаване на база данни и общ регистър за деца, жертви на насилие и тормоз в училище; разработване на училищни правила и политики

за работа с родителите, активното участие на учениците, превенция и реакция на насилие посредством възстановителни практики, приобщаване.

Как да се отговори на нуждата от подкрепа за психичното здраве на всеки ученик в извънредната ситуация след продължителна изолация: използване на Рамката за устойчиви училища, разработена от УНИЦЕФ и Насоките за вземане на решения на национално, местно и училищно ниво; въвеждане на общ и координиран подход, който да гарантира на всеки ученик достъп до навременна психологическа подкрепа, като в училищата, в които няма психолози, да се осигурят онлайн ресурси и да се изградят училищни мрежи; въвеждане на механизъм за компенсаторни мерки за преодоляване на дефицитите от социалната изолация и образователните пропуски; ясно формулиране на функциите и отговорностите на трите функционални профила на училищния психолог, педагогическия съветник и социалния педагог; извеждане на Насоките за работа на психолози и педагогически съветници на ниво **Наредба за работата на психолозите и педагогическите съветници**, която да бъде изготвена с тяхното активно участие; отваряне на пространство за специалистите в училище (психолог и педагогически съветник) за провеждане на групова работа; да се създадат условия за навременна координация на психолозите със специалисти от други системи – здравеопазване и социална система, като съвместно решават по-трудните случаи; устойчиво въвеждане на образователната медиация в училище.

Въвеждане на социалното и емоционалното учене (психичното здраве и емоционалната интелигентност) в българското училище в контекста на подход, основан на правата на детето: обществено обсъждане и приемане на **Национална концепция за психично здраве** в системата на предучилищното и училищното образование; разработване на учебни програми за психично здраве; въвеждане в учебните програми на социалното и емоционалното обучение като ключова компетентност, като за целта се изготвят набор от нормативни актове и се постави рамката на един специален час „Умения за цял живот“.

Обобщени препоръки:

1. Да се увеличи подкрепата за деца, живеещи под прага на бедността, и по-специално семейства на самотни родители, семейства с три или повече деца и семейства на деца с увреждания и да се гарантира, че мерките за социална закрила покриват реалните разходи за достоен живот на децата, включително разходите, свързани с правото им на здравословен живот, питателна храна, образование, подходящо жилище, достъп до вода и санитарни услуги;
2. Планиране на целенасочени и ускорени действия за постигане на целите за осигуряване на подходяща и безопасна среда за развитие на децата;
3. Да се извършва прецизна оценка на интереса на детето и мерките и действията на органите за закрила да се вземат след цялостен анализ на степента на засягане на правата и интересите на детето;
4. Да се подобряват услугите за деца и юноши в областта на психичното здраве;
5. Да се предприемат конкретни действия за гарантиран достъп на децата с хронични заболявания и със СОП в детски ясли и градини;
6. Да се приеме механизъм за автоматичното осъвременяване на месечните помощи по чл. 8д от Закона за семейни помощи за деца, които не са актуализирани от края на 2016 г.;

7. Да се работи за ефективно включване на деца роми и деца от уязвими групи в образованието, като се приемат подкрепящи мерки, имащи за цел превенция на отпадането от училище;

8. Да се обсъди и приеме Национална концепция за психично здраве в системата на предучилищното и училищното образование;

9. Приемане на пакет от мерки за подкрепа и закрила на децата, чиито родители живеят и работят извън страната;

10. Да се забрани разсиновяването на деца;

11. Разработване и въвеждане на механизми на национално и местно ниво за консултиране на политики и програми с децата и младите хора;

12. Да се разработи интегрирана семейна политика, с която да се въведе устойчив семейно-ориентиран подход за работа с деца и ранна интервенция;

13. Да се приеме Закон за отклоняване от наказателно правосъдие и налагане на възпитателни мерки на деца;

14. Да се приеме Национална стратегия за детето, която ясно да очертава визията, приоритетите и ангажиментите на държавата за гарантиране на детското благосъстояние.

VI. ПРАВО НА ОБРАЗОВАНИЕ

Важен приоритет в работата на националния омбудсман и през 2022 г. е подкрепата за развитието на образователна среда, гарантираща равен достъп до качествено образование, равнопоставеност и недопускане на дискриминация за всички деца и млади хора.

Устойчиво през годините на своята дейност, институцията на омбудсмана споделя разбирането, че за да има ефективна и включваща образователна система, са необходими подходящи инвестиции за изграждане на съвременна материална база в детските заведения за предучилищно образование, училищата и университетите, за повишаване на качеството на обучение, за квалификация и добро заплащане на педагогическите специалисти и университетските преподаватели, за създаване на достъпна среда за децата и младите хора с увреждания и такива със специални образователни потребности.

През 2022 г., въз основа и на инициативи и кампании на националния омбудсман, са направени важни стъпки в тази насока – въведено е задължително предучилищно образование за 4-ри годишните деца, а от 01 април 2022 г. са премахнати таксите, заплащани от родителите за посещение на децата им в общински и държавни детски ясли и градини. Продължи прилагането на Механизъм за съвместна работа на институциите за обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст, с който се цели предотвратяване на отпадането на деца от системата на образованието.

Продължават процесите за модернизирание на материалната база и финансово обезпечаване на въвеждането на иновативни практики в училищата, както и за инвестирането в STEM обучение в училищата. Висшите учебни заведения също полагат усилия за повишаване качеството на висшето образование и приложимостта му към пазара на труда.

През 2022 г., наред с важните позитивни промени, образователната система е изправена пред преодоляване на нови предизвикателства – към трудностите, на които се наложи да бъдат търсени ефективни решения по време и след пандемията от COVID-19, войната в Украйна добави нови, значими проблеми.

Бежанският поток от Украйна, който се насочи към България, наложи да бъдат предприети спешни мерки за подпомагане на лицата, на които е предоставена временна закрила, от които немалка част са деца и ученици. Необходимо е организирането на подходящи действия, така че да бъдат подпомогнати обучението и интеграцията в националната образователна система на украинските деца, потърсили закрила в страната ни. Към началото на учебната година (септември 2022 г.) по-малко от половината от поискалите да бъдат записани в детска градина украински деца са приети, както и едва 77% от децата в училищна възраст.

Според данни, изнесени в края на 2022 г., 2 250 деца от Украйна са включени в образователната система на България, от които в групи за предучилищно образование в детските градини и в училищата са записани 512 деца, а в училищата – 1 738 ученици. От системата на образованието в интегрирането на украински деца са включени 431 училища и 220 детски градини, от които 101 училища и 3 детски градини са в столицата София.

Постъпващите в институцията на омбудсмана жалби и сигнали са показателни за трудностите, пред които е изправена образователната среда в България: участието в образование и грижи за децата в ранна възраст, закриване на детски градини и училища в страната, недостатъчно места в детските ясли и градини в големите градове, необходимост от обновяване на материалната база на детските заведения за

предучилищно образование, училищата и университетите, намаляване на административната тежест на учителите, повишаване на качеството на обучение, на квалификацията и доброто заплащане на педагогическите специалисти, на докторантите и университетските преподаватели.

Решения очакват и проблеми, отнасящи се до преодоляване на дисбалансите, свързани с нарастващата възраст на учителите и на академичния състав, провеждане на процедури за академично израстване, свързаността на средното и на висшето образование с изискванията на пазара на труда, стимулиране на младите хора да се занимават с наука, развиване на научната дейност и научните изследвания.

Гражданите сигнализират за проблеми относно участието във форми на ученето за възрастни, които са на пазара на труда; достъпа до курсове за повишаване на квалификацията на дългогодишни учители; ролята на училището за възпитанието на подрастващите; здравословното хранене на учениците; спортните занимания в детските градини; липсата на добра материална база за провеждане на нормални учебни занятия по физическо възпитание и спорт в училище; проблеми със статута на центровете за кариерно ориентиране, както и на специалистите, работещи в тях.

Омбудсманът подкрепя усилията на МОН в предприетите действия за разширяване на достъпа до образование и връщането в училище на деца, които са отпаднали или са с риск от отпадане от училище, които са обхванати в резултат на прилагане на Механизма за съвместна работа на институциите по обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст. Данните от информационната система за неговото реализиране показват, че над 10 000 подрастващи и ученици са върнати в училище през 2022 г. от екипите, действащи по Механизма за обхват.

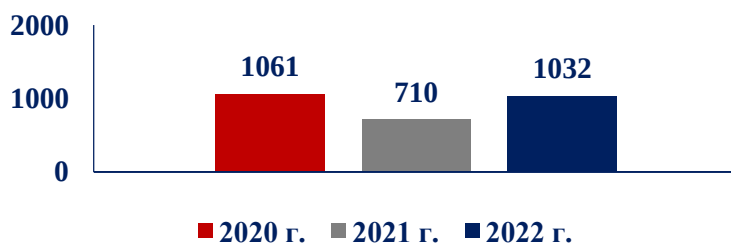
Общият дял на необхванатите в образователната система намалява на 5,28%, като в началото на миналата учебна година е 5,44%. Според експерти една от водещите причини за отпадане на децата и учениците в предучилищна възраст от образователната система е липсата на ангажираност и подкрепа от страна на семейството (31,90%), както и липсата на положителни нагласи към образованието у родителите.

Въпреки тези позитивни статистики все още има редица проблеми и трудности, които гражданите срещат в сферата на образованието, като те намират израз в жалбите и сигналите, постъпващи в институцията на националния омбудсман.

В градовете, в които има въведена координационна система за записване в ясли и детски градини има проблем за деца с украински произход, защото не отговарят на условията. Успешен подход – Варна, отделна група за записване на украински деца;

Броят на жалбите през последните три години ясно се проследява от следната графика:

Графика №26. Жалби и сигнали в областта на образованието през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

През изминалата 2022 г. в областта на образованието постъпват общо 1 032 жалби и сигнали.

Графика №27. Жалби и сигнали в областта на образованието през 2022 г., %

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

В защита на правата на гражданите, омбудсманът отправя 543 препоръки, съвети и становища.

Приключените проверки по жалби и сигнали през 2022 г. в областта на образованието са общо 1 032.

VI.1. ПРЕДУЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ

Грижите за отглеждането на децата в ранна възраст, както и образованието и възпитанието им, са сред темите, по които гражданите се обръщат за съдействие към националния омбудсман.

Други проблеми са свързани с хроничния недостиг на места в детските ясли и детските градини в столицата, с правилата за прием в детските ясли и градини, с осигуряването на качество на предучилищната подготовка и подобряване на обхвата на предучилищното образование, с броя на децата в една група и на персонала, който се грижи за тях, както и при сборните групи през летните месеци, закриването на детски градини в отдалечени райони или села с намаляващо население или с население от уязвими социални групи.

През последните години омбудсманът разгърна кампания за отпадането на таксите за детски градини и детски ясли като мярка в подкрепа на семействата с малки деца и един от начините за преодоляване на пречките в достъпа до предучилищно образование на деца от уязвими групи. Анализите показват, че безплатният достъп до предучилищно образование би довел до приобщаване на децата, живеещи в бедност, както и на децата от рискови групи.

Общественият защитник насърчи властите при вземането на решението за отпадане на таксите за детски ясли и градини, които родителите заплащат. Това се случва с промяната в Закона за корпоративното подоходно облагане (ДВ, бр. 17/2022 г.), параграф 5, като се извършва промяна на Закона за местните данъци и такси в раздел II Местни такси, с която отпадат таксите за детски ясли и детски градини, считано от 01.04.2022 г., и средствата се плащат от държавния бюджет.

В същото време продължава да буди недоволство и да създава неудобства за родителите проблемът с недостига на места в общинските детски заведения в гр. София. Въпреки предприетите действия за строеж и разширяване на детски заведения над 10 000 деца остават извън тази система.

За поредна година проблемът с липсата на места в детските заведения на територията на Столичната община предизвиква остра реакция от страна на родителите. Препоръките, които омбудсманът отправя, са свързани с необходимостта от инвестиции за строителство и създаване на нови места в детските заведения, в които те са недостатъчни, за да се отговори на нуждите на работещите родители.

Родители сезират омбудсмана и по повод забавянето с месеци на изплащането на компенсациите за неприети деца в общинска детска градина. След отправени препоръки на омбудсмана до институциите за своевременно изплащане, така че наистина това компенсиране да бъде в помощ на родителите, е установено, че това се дължи на проблеми, свързани със забавяне на приемането на бюджета за 2022 г. Тези пречки са преодолені и компенсациите са изплатени на родителите.

В институцията постъпват жалби и сигнали за закриване на детски градини в райони или в села с намаляващо население или с население от уязвими социални групи.

Омбудсманът нееднократно изразява мнението си, че обхващането на децата в задължително предучилищно образование от по-ранна възраст ще подпомогне справянето на системата на образованието да намали отпадането на ученици от нея, както и ще повиши грамотността им.

Общественият защитник подчертава, че образованието не е лукс, а е право и държавата трябва да гарантира на всички деца равен шанс, когато прекратят училищния праг. Така всяко дете трябва да има възможност да се развива по най-добрия начин. Проучвания сочат, че деца, които са посещавали редовно детско заведение, по-лесно се приобщават към училището и неговите изисквания, особено деца, чийто майчин език не е българският. За тях е важно посещението на детска градина, за да изучават езика, който не им е роден, но е официален за страната ни и на който трябва да овладяват знания, постъпвайки в училище, за да се превърнат в успешни граждани.

По този повод омбудсманът отправя редица препоръки към кметове на общини и към общинските съвети за преосмисляне на решенията за закриване на целодневни детски групи и разглеждане на всички възможности те да бъдат запазени, както и за запазване на детски градини в отдалечени райони или в села с намаляващо население или с население от уязвими социални групи.

Темите, за които гражданите сезират омбудсмана, са свързани с осигуряването на приема на децата в общински детски ясли, с качеството на предучилищната подготовка и с подобряване на достъпа до предучилищното образование, с големия брой деца в една група и малкия брой на персонала, който се грижи за тях, както и при сборните групи през летните месеци.

Недоволство сред родителите буди и приетото райониране в някои общини в страната относно системата за прием в детски ясли и градини и за гр. София, където има цели райони, особено новоизграждащите се, които са без детски заведения и родителите са принудени да водят децата си в отдалечени от местоживеенето им райони или да търсят частни детски центрове и градини, което често е непосилно за родителите и сериозно натоварва семейния бюджет.

Основни препоръки в сферата на предучилищното образование:

1. Модернизиране на детските заведения и строителство на нови с цел постигане на достъпност и високо качество в детските градини и ясли;
2. Въвеждане на задължително предучилищно образование за 4-ри годишните деца в страната и осигуряване на алтернативни форми за отглеждане и обучение;
3. Подобряване обхвата на предучилищното образование и ранното включване в образователната система на деца от ромския етнос и от рискови групи;
4. Въвеждане на специални програми и часове за изучаване на български език в предучилищните групи за децата, за които той не е майчин език;
5. Столичната община да търси възможности за определяне на терени за строеж на детски заведения в новоизграждащи жилищни квартали, за да се осигурят места в детските ясли и градини за всички желаещи;
6. Да се работи за постигане на високо качество на услугата, предоставена от детските заведения;
7. Изграждане на доверие между родители и работещите в детските заведения посредством активен диалог и съвместна работа между тях;
8. Активното взаимодействие с родителите в процеса на адаптация на децата в детските заведения не е на ниво.

VI.2. УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ

Тенденцията за нарастване на броя на оплакванията, свързани със средното образование, се запази и през тази година. Анализът на проблемите, поставени в жалбите от гражданите, показва, че някои от тях чакат адекватни решения от години, но има и нови, които не търпят отлагане на своето разрешаване.

Голяма част от тях се отнасят до учениците като участници в образователния процес. Проблемите са свързани с форматите на изпитване и оценяване на знанията им, с провеждането на държавни зрелостни изпити (ДЗИ) и на националното външно оценяване след 7-ми клас, явяването на деца с двигателни увреждания в ДЗИ, интегрирането на подрастващите от уязвими групи.

Недоволство и тревога у гражданите будят и голямата натовареност на децата в училище, достъпността и съдържанието на учебния материал, високите цени на учебниците, учебните тетрадки и помагалата, които семействата заплащат, тежките раници за най-малките ученици.

Гражданите поставят познати на системата нерешени от години въпроси и изразяват разочарованието си от липсата на възможности за физическото възпитание и спорт в училище, недостатъчното безплатни извънкласни дейности в училищата, преминаването към едносменен режим на обучение и организирането на целодневното обучение за учениците, осигуряване на транспорт на ученици до средищни и обединени училища, нисък размер на стипендиите за отличен успех на ученици, както и за децата с изяви дарби.

Немалка част от поставените на вниманието на националния омбудсман проблеми се отнасят до управлението и осигуряването на образователния процес: управлението на училища, подбора на учители в някои училища в страната, конкурсите за директори на училища, необходимостта от приемане на мандатност за директорите на детски градини и училища, ролята на регионалните управления на образованието в

оказване на методическа помощ на учителите и директорите, натовареността на учителите, лошата материално-техническа база на училища, липсата на физкултурни салони и площадки за спорт (или лошото им състояние) в училища, осигуряване на транспорт на ученици до средищни и обединени училища, съхранението на архивите от страна на приемащите училища, назначаването и заплащането на образователните медиатори.

Теми, които вълнуват родителите на ученици, са здравословното хранене в бюфетите в училищата, училищните столове, цените на предлаганите артикули в училищните лавки и контролът на предлаганите продукти.

Наред с посочените проблеми възникват и нови за системата на образование въпроси, породени от войната в Република Украйна и настъпилата бежанска криза.

Към българския обществен защитник се обръщат граждани на Украйна, потърсили убежище в България. Омбудсманът оказва съдействие, съобразно правомощията си, на украинските граждани за включване на децата им в българската образователна система, както и за насочването им към центрове за безплатно изучаване на български език.

Във връзка с повишената заболяемост от COVID-19 в началото на 2022 г. в институцията на омбудсмана постъпват жалби, в които родители настояват да не се допуска затваряне на училищата за пореден път.

Омбудсманът изразява тревогата си, че все повече данни от изследвания и анализи разкриват тревожна тенденция за разстроена психика сред учениците. Изследователите констатира, че нивата на стрес, тревожност и депресия се увеличават сред училите дистанционно ученици и изолирането на децата от нормалната учебна среда води до тревожна тенденция на разстроена психика сред тях, до влошаване на емоционалното и психичното им състояние. Изследванията показват, че над 35% от родителите приемат, че психичното здраве на техните деца е влошено, а повече от 90% – че децата им се чувстват раздразнителни, самотни, тревожни и тъжни.

Според педагози онлайн обучението е стигнало своя предел и трябва да се направи всичко възможно децата да продължат присъственото си обучение.

По повод множеството жалби омбудсманът отправя препоръка към министрите на здравеопазването и на образованието и науката децата да продължат присъственото си обучение при спазване на мерките за безопасност и дистанция в учебните заведения, като подчертава, че пандемията създава образователна криза и всеки неприсъствен ден за децата е изгубен.

Подчертава се необходимостта да се търсят решения, с които децата да продължат присъственото си обучение, като се осигурят еднакви права на всички български ученици, за да не се задълбочават образователните неравенства. В същото време за учениците, които по здравословни причини или по желание на родителите си продължават обучението си в електронна среда (ОРЕС), да имат възможност да получат допълнителни индивидуални консултации и обратна връзка за напредъка си, в това число чрез текущи изпитвания, при индивидуално взаимодействие с преподаващите им учители.

Анализите показват, че продължилата повече от две учебни години пандемия от COVID-19 води до образователни проблеми и натрупване на дефицити и пропуски в знанията на децата и младите хора, до спад в обучителните способности и влошаване на учебните им резултати. Допринася и за възникването на проблеми със социализацията им, до комуникационни затруднения, особено за малките ученици от начален етап, които през първите години от своето обучение са в обучение от разстояние в електронна среда. Пандемията се отразява и на учителите, като повишава

натовареността им и води до влошаване на психичното им здраве.

Изключително тревожен е фактът, че през 2022 г. в 27 училища в 18 области в страната средният успех на държавните зрелостни изпити (ДЗИ) по български език и литература е „Слаб 2“ по данни на МОН.

С оглед на посоченото системата на образование трябваше да предприеме действия, с които да преодолява натрупаните през изминалите две години негативи за децата и младите хора, както и за учителите и в подкрепа на образованието на учениците, квалификацията и устойчивостта на учителите.

Омбудсманът намира, че ранното идентифициране на проблеми и бързото включване на механизми за установяване и наваксване на пропуснати знания по време на дистанционното обучение и за разрешаването им подобрява образователната среда и успехите на учениците.

По повод жалби на граждани са и препоръките, които отправя към различни институции за търсене на разнообразни механизми за подкрепа с учители или друг ресурс, с допълнителни часове за обучение по български език за деца, за които не е майчин, за финансиране съобразно спецификите на учебните заведения и потребностите на учениците, за квалификация и програми за обучения на учители и други педагогически специалисти, за работа с родителите като съмишленици в процеса на обучение и възпитание на децата им.

В подкрепа на учениците и учителите МОН създава безплатна платформа за образователни услуги и съдържание „Дигитална раница“, която осигурява достъп до електронни уроци за ученици от 1-ви до 12-ти клас, функционираща от началото на учебната 2022/2023 г, в която се дава възможност на учителите да публикуват разработени от самите тях дигитални уроци. Платформата е полезна и за родителите, като им позволява да следят обучителния процес на своите деца и да получават актуална информация за оценките, отсъствията, бележките и задачите им за самостоятелна работа.

Граждани търсят съдействието на омбудсмана по повод стартирането на Национална електронна информационна система за предучилищното и училищното образование (НЕИСПУО), която предизвиква редица въпроси, свързани с въвеждането на системата, с функционирането ѝ, довело до напрежение и до много извънредни часове работа за учители и директори на училища. Недоволството на родителите е породено от това, че електронните дневници на много училища не работят ефективно.

В отговор на отправена препоръка от омбудсмана към МОН гражданите са информирани за предприетите от МОН действия за разрешаването на проблема.

През 2022 г. възникват проблеми за зрелостниците от първия випуск, който се обучава по новата учебна програма, във връзка с провеждане на ДЗИ.

Във връзка с полагане на задължителен ДЗИ при завършване на 12-ти клас граждани сигнализират националния омбудсман, като настояват зрелостниците да имат право да се явят отново на изпит с цел да повишат оценката си, ако тя е незадоволителна за тях.

Съгласно действащите нормативните разпоредби получената оценка от държавен зрелостен изпит в 12-ти клас е окончателна и така става определяща при кандидатстването им във висше училище и респективно е от голяма значение за тяхното бъдеще.

Във връзка с констатирани проблеми, свързани с липсата в действащата нормативна уредба на възможност зрелостниците, за които получената оценка от ДЗИ е незадоволителна, да подобрят резултатите си от ДЗИ и разширяване на възможностите

им за достъп до системата за висше образование, омбудсманът предлага на вниманието на народните представители законодателна промяна, с която да се регламентира тази възможност. Това предложение среща подкрепа от народните представители в Комисията по образованието и науката в НС. За съжаление, поради честите избори през 2022 г. и преустановяване на дейността на 48-ото НС това предложение не успя да бъде прието. Омбудсманът ще продължи да настоява за регламентирането на тази възможност за зрелостниците.

В институцията на омбудсмана постъпват жалби и запитвания от ученици, учители и родители, отнасящи се до нерешен проблем с равнопоставеността на оценките от ДЗИ по даден предмет, изучаван като профилиран и като общообразователен. Гражданите намират за несправедливо да се ограничават зрелостниците при избор на професия и специалност във висши училища за продължаване на обучението им след завършване на средно образование, тъй като не са равнопоставени оценките от ДЗИ по даден предмет, изучаван като профилиран и като общообразователен. В някои университети се изисква за определени специалности оценката от матурата върху учебното съдържание на профилиращите предмети, а невинаги учениците имат възможност да учат желан от тях предмет като профилиращ поради независещи от тях причини. Например, когато съответното училище не дава избор за такъв предмет, тъй като не е определен за профилиращ.

Омбудсманът намира, че предлаганата възможност учениците от профилираните училища да се явят по желание на допълнителен ДЗИ, като избират вида на подготовката – профилираща или общообразователна, ще доведе до равнопоставеност при кандидатстването им във ВУЗ, а и ще предотврати евентуален отлив на желаещи да се обучават в една от най-актуалните към момента области – тази на STEM науките. Още повече че тази промяна не води до увеличаване на изпитните теми.

Омбудсманът отправя препоръка до МОН и до Комисията по образованието и науката към Народното събрание, като предлага да се регламентира възможността за въвеждане на ДЗИ по избор на зрелостниците – по профилирана подготовка или по общообразователна подготовка.

Народното събрание приема предложените промени в Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), с които се дава право на учениците, които искат да положат матура по даден предмет върху учебното съдържание от втори гимназиален етап, без да са учили предмета като профилиращ, да имат тази възможност. Учениците ще могат да избират дали да положат изпит върху учебното съдържание от общообразователната си подготовка до 10-ти клас, или върху учебното съдържание от задължителните модули на профилиращия предмет от втори гимназиален етап (11-ти и 12-ти клас).

Дванадесетокласници сезират обществения защитник за проблем с липсата на учебници по профилиращи предмети, което ги затруднява при предстоящите ДЗИ по тези предмети за 12-ти клас. Дават пример с липсата на учебници по биология и здравно образование за втори гимназиален етап. Смятат, че по този начин са оцетени и в подготовката си за кандидатстване във ВУЗ.

Омбудсманът отправя препоръка до МОН, като подчертава необходимостта, във връзка с новия формат на матури, учениците и учителите своевременно да бъдат запознати с форматите и съдържанието на предстоящите ДЗИ, за да имат достатъчно време за подготовка и преодоляване на натрупаните сериозни пропуски в знанията и уменията им по време на ОРЕС.

В отговор, от МОН информират, че са обявени процедури за написване и оценяване на учебници в нормативните срокове, но нямат отношение към готовността на издателствата и авторските колективи за изготвянето на учебници.

Във връзка с проблеми, свързани с професионалното образование, за които омбудсманът е сезиран от работещи в тази система, общественият защитник отправя предложение до служебния министър на образованието и науката за промени в Наредба №1/19.02.2020 г. за организацията и провеждането на изпитите за придобиване на професионална квалификация. То се отнася до намаляване на срока за подаване на заявление до директора на училището за допускане до изпит за придобиване на професионална квалификация за всяка изпитна сесия най-късно пет месеца преди нея. Този срок възпрепятства учениците за явяване на изпит на следваща поправителна сесия. Невъзможно е през периода между юнската и септемврийската, а също и септемврийската и януарската сесия да се спази посоченият срок от пет месеца.

МОН предприема действия като посочената Наредба е променена и обнародвана в ДВ, бр. 102, на 23.12.2022 г.

Срокът за подаване на заявление за допускане до изпит за придобиване на професионална квалификация е променен от пет месеца на три месеца.

Жалбите и сигналите, които постъпват в институцията, разкриват редица трудности и проблеми, които срещат децата и младите хора с увреждания в желанието си да продължат своето образование. Към омбудсмана се обръщат родители, които търсят подкрепа за децата си както за тяхната социализация, така и за осигуряване на правото им на образование. За съжаление статистиката показва, че много от младежите с увреждания на възраст между 15 и 24 г. не са заети с работа, учене или обучение. Младите хора с увреждания остават трайно изключени от трудовия пазар поради липсата на базови умения и знания.

Омбудсманът отправя препоръка към служебния министър на образованието и науката за нормативно регламентиране на възможността учениците с увреждания да полагат ДЗИ от дома си.

Друга тема, която вълнува родителите и се поставя на вниманието на националния омбудсман, е свързана с регламентираното от законите на страната задължително образование за децата до 16-годишна възраст. Родители отбелязват, че съгласно Конституцията на Република България училищното обучение е задължително до навършване на 16-годишна възраст, като основното и средното образование в държавните и общинските училища е безплатно. Посочват, че МОН осигурява учебници и помагала на учениците от 1-ви до 4-ти клас, на тези от 5-ти до 7-ми клас само учебници, а на учениците от 8-ми до 12-ти клас не предоставя безплатно учебници. Настояват за осигуряване на безплатни учебници и учебни тетрадки за всички ученици в страната.

В препоръките си до институциите националният омбудсман посочва, че е добре държавата да инвестира в безплатни учебници за абсолютно всички ученици, още повече че тя инвестира веднъж на три или на няколко години, т.е. не се купуват всяка година, както и до безплатни електронни ресурси. Подчертава, че осигуряването на безплатни учебници за всички ученици ще допринесе и за по-пълното им обхващане в училищното образование и е в подкрепа на усилията на държавата да осигури равен достъп до образование на всички деца.

Народното събрание приема предложените промени и от учебната 2024/2025 г. ще има безплатни учебници за всички ученици от 1-ви клас до 12-ти клас.

Предизвикателство в образователната сфера е изграждането на достъпна среда в образователните институции. От постъпващите жалби в институцията на омбудсмана и извършените проверки по конкретните случаи се установява, че по-голямата част от училищата и детските градини все още не отговарят на изискванията на действащото законодателство за достъпност на средата. Неосигурената достъпна среда

възпрепятства хората с увреждания и специфични потребности от пълноценно участие в общността.

В тази връзка омбудсманът смята, че е необходима целенасочена политика за преодоляване на проблемите в областта на достъпността на сградите на училищата и детските градини в страната. Омбудсманът отправя препоръки към компетентните институции за предприемане на действия за решаване на проблемите с достъпността на училищата и детските градини.

В жалбите относно системата за прием в първи клас в общинските училища в столицата родителите най-често изразяват недоволството си от невъзможността деца, чийто адрес е в близост до училището, да се класират в учебното заведение.

Продължава да стои неразрешен и проблемът с оптимизацията на училищната мрежа в страната вследствие от демографските и миграционните процеси. Закриването на детски градини и училища акумулира голямо обществено недоволство и протести в много райони в страната.

Омбудсманът отправя препоръки до представителите на местните власти предстоящи преобразувания или закриване на общински учебни заведения да се предприемат след обсъждане на проблема с гражданите в населените места и след осигуряването на участието им в дискусии в комисиите по образование към общинските съвети и заседанията на общинските съвети. Намира, че при закриване на дадена детска градина или училище трябва да се отчитат всички обстоятелства, свързани с особеностите и нуждите на района и най-добрия интерес на децата, което отговорните институции трябва да оценяват справедливо, както и да се отчете фактът, че е необходимо да бъде осигурен транспорт за децата, които са в задължителна степен на образование.

✓ Въпроси, свързани с упражняване на учителската професия

Анализът на жалбите и сигналите до омбудсмана, в които учители сезират за различни проблеми, с които се сблъскват, показва, че оплакванията често са свързани с лошо управление на училищата.

Учители и родители отправят въпроси, свързани с недопустимо поведение, както и лоши практики в методите и стила на работа на директорите, които водят до влошаване на атмосферата за работа на учителите. Оплакванията са свързани и с липса на диалог на директори с учители и толериране на определени учители за сметка на останалите. Учители смятат, че контролът върху дейността на директорите е занижен.

Постъпват жалби, в които граждани се оплакват от липсата на компетентност и професионално отношение от страна на директорите на образователни институции.

Граждани настояват за реален контрол над дейността на директорите, както и за въвеждане на мандатност на директорите.

В институцията на омбудсмана постъпват жалби от учители, свързани с повишената им натовареност, с регламентиране на работното им време, с неизпълнението на Колективния трудов договор в системата на образованието и с неизпълнени ангажименти за повишение на индивидуалните работни заплати на учителите в някои училища, неспазване на финансовата дисциплина и професионалната етика от страна на директори на училища в страната.

Административната тежест на учителите и неспазването на финансовата дисциплина от страна на директори на училища в страната също са теми, по които гражданите се обръщат към институцията на омбудсмана.

Поставят се и въпроси, свързани с провеждането на конкурси за директори на образователни институции и непрозрачност при подбора на учители, с ролята на

регионалните управления на образованието при решаването на възникнали за учители и училища проблеми, както и относно методическата подкрепа от тяхна страна.

Провеждането на квалификационните курсове за учители се очертава като проблем. Липсата на система за контрол на квалификационните курсове води често до фиктивни квалификации според учители. Често темите на квалификационните курсове не са актуални и не са по проблеми, с които учителите се сблъскват във всекидневната си работа. Учители споделят, че липсват обучения, свързани с методиката на преподаване в електронна среда. Предлагат създаването на повече платформи за споделяне и обмен на добри практики в подкрепа на учителите.

Подкрепа от омбудсмана търсят образователни медиатори за решаване на проблеми в своята практика. По време на пандемията образователните медиатори доказаха, че имат пълноценна роля в образователната среда за интеграция на децата и учениците от етническите малцинства, за промяната на нагласите на семействата им към образованието. Те са връзката между училището и семействата, които нямат възможност да осигурят достъп до интернет в домовете си, раздават различни образователни материали и по този начин успяват да включат децата в учебния процес. Настояват за по-добро заплащане на труда им.

Основни препоръки във връзка с училищното образование:

1. Осигуряване на инвестиции в образователна и технологична инфраструктура в училищата и създаване на условия всички ученици да имат достъп до образование и до качествен учебен процес;
2. Мерки за преодоляване на задълбочилите се дисбаланси в образователните резултати на учениците при онлайн обучението;
3. Устойчиво въвеждане на повече безплатни извънкласни форми и спорт за децата в училище;
4. Модернизиране на професионалното образование, обезпечаване на иновативни практики в професионалните училища;
5. Разширяване на дуалното обучение за повишаване съответствието на професионалното образование и обучение с пазара на труда;
6. Регламентиране на възможността за повишаване на оценката от ДЗИ по желание на учениците;
7. Повишаване ефективността на курсовете за квалификация на кадрите, работещи в сферата на средното образование;
8. Мерки за засилване привлекателността на учителската професия и преодоляване на предстоящата криза за педагогически кадри във връзка със застаряването на учителите;
9. Въвеждане на система за атестиране на директорите;
10. Устойчиво въвеждане на образователни медиатори за работа със семействата от уязвимите общности за преодоляване на негативните им нагласи към образованието на децата им;
11. Осигуряване на по-широко участие и приобщаване на родителите и местните общности към училищния живот и приемането им като партньори в образователния процес.

VI.3. ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Омбудсманът следи отблизо процесите в системата на висшето образование. Разнообразието на постъпващите в институцията сигнали и жалби от граждани във връзка с висшето образование е голямо и обхваща почти целия спектър от проблеми. Сигналите и жалбите дават възможност за обратна връзка и анализ на приложимостта на предприетите мерки и за функционирането на системата на висшето образование.

Подобно на предходните години оплакванията са свързани с качеството на висшето образование, с високите такси за определени направления, влошени взаимоотношения между студенти и преподаватели, лошо административно обслужване в отделни университети, заемането на академични длъжности и финансирането на отделни направления във висшето образование, липсата на устойчива връзка между образованието, науката и бизнеса.

Други проблеми са свързани с ниското заплащане на докторантите, получаването на стипендии за студенти и докторанти, както и размерът им.

Сериозен проблем, поставен от много граждани, е заемането на академични длъжности и провеждането в тази връзка на конкурси, както и професионалната компетентност на членовете на научните журита. Гражданите изразяват недоволството си от липсата на общовалидни изисквания за научните постижения, необходими за придобиване на научна степен и заемане на академична длъжност, липсата на достатъчен контрол при провеждане на процедурите за придобиване на научна степен и заемане на академична длъжност. Поставят се и въпроси относно оформянето на документите по процедурите за академично изразстване на академичния състав.

Признаването на образователно-квалификационна степен, получена в университети в държави от ЕС, както и в държави извън ЕС, са въпроси, за чието решаване граждани търсят съдействието на омбудсмана.

Лошото състояние на някои студентски общежития, високите сметки за ел. енергия, които ползващите студентски общежития плащат, също са теми, които студентите поставят на вниманието на омбудсмана.

Проблем, който предизвиква широк отзвук в академичните среди, се оказва изразеното от МОН намерение за преобразуване и сливане на университети.

Омбудсманът е запознат с приетата Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021-2030 г., чиято цел е да осигури устойчиво развитие на висшето образование в страната за посочения период. За съжаление при приемането ѝ като съществен дефицит се очерта липсата на широка и публична дискусия с представители на академичната общност. За гражданите е ясно, че целите, които се поставят пред висшето образование в страната, са следствие от процесите на глобализация и необходимостта българските висши училища да се интегрират успешно в общото европейско университетско пространство.

Омбудсманът смята, че е необходимо да се съхранява идентичността на националната ни образователна система, на националните образователни традиции и създадените добри практики. Тази позиция се изразява и при приемането на Стратегията за висше образование. Отбелязва се, че сливане или преобразуване на държавни висши училища е редно да се предприема след задълбочен анализ и оценка на университетската мрежа, като се имат предвид обективни данни за състоянието на висшето образование към настоящия момент и се преценят положителните и отрицателните последствия от подобно решение.

За съжаление у академичната общност остава усещането, че реформите се извършват набързо и без доказване на тяхната ефективност, което поражда съмнения за задълбочаване на проблемите във висшето образование и занижаване на качеството му.

В този смисъл е и препоръката на обществения защитник за необходимост от широко обществено обсъждане със заинтересованите страни и академичната общност, като се отчитат всички обстоятелства, свързани с особеностите и нуждите на развитието на страната, на съответния регион, което отговорните институции трябва да оценяват справедливо и безпристрастно.

В препоръката, която отправя към служебния министър на образованието и науката, омбудсманът подчертава, че промените в мрежата на висшите училища в страната трябва да се случват на базата на задълбочен и обективен анализ на състоянието ѝ и след провеждане на широко обсъждане с академичната общност на предложенията на МОН. Необходимо е да бъдат отчетени позициите на академичната общност, защото само с широка обществена подкрепа може да се реализират промени, които да доведат действително до повишаване качеството на висшето образование в страната.

Във връзка с високите сметки за електрическа енергия, които студентите, ползващи общежития, трябва да плащат, в институцията на омбудсмана постъпва позиция от Националното представителство на студентските съвети с настояване студентските общежития да преминат от небитови към битови клиенти на електроенергия, т.е. да не се налага студентите да плащат промишлен ток. Посочва се, че в тези общежития живеят над 50 хиляди студенти, като голяма част от тях нямат възможност да заплащат сметките си за ток, защото цените на електроенергията на свободния пазар са непосилни за тях. Спрямо 2020 г. заплащането на студентско общежитие на човек се е увеличило три пъти и има риск хиляди студенти да напуснат своите студентски общежития и да прекъснат образованието си.

Омбудсманът отправя препоръка до председателя на Съвета на ректорите в България, в която настоява да се предприемат действия студентските общежития от обекти на свободния пазар на електрическа енергия да преминат към регулирания пазар, при който цените се определят от Комисията за енергийно и водно регулиране.

Университетски преподаватели сигнализират за проблеми, свързани с прилагането на Закона за развитието на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и заложените в Правилника за прилагане на ЗРАСРБ критерии за точкуване и минималните изисквания във връзка с приетия на първо четене законопроект за изменение и допълнение на Закона за висшето образование, със заключителните разпоредби на който се правят изменения и допълнения в ЗРАСРБ, с които се уточняват определени текстове и процедури.

Представители на академичната общност изразяват притесненията си относно липсата на видими правила в Национален център за информация и документация (НАЦИД) за класификация на различните издания. Гражданите настояват за изработване на достатъчно установени и систематизирани правила, което води до противоречиви практики. Посочват, че веднъж една публикация е определяна като монография, друг път като глава от колективна монография, трети път – като студия например. Споделят за различни проблеми, които трябва да преодоляват, свързани с тълкуването по различен начин на казуси, свързани със зачитането на брой публикации, с точкуването на публикациите и на цитиранията в тях в различните издания. Отбелязват, че например в таблицата на НАЦИД не е вписана като публикация „студия“. Като проблем отчитат, че в ЗРАСРБ липсва дефиниция за това какво е „книга“. Информират, че не е ясно как трябва да се брой едно многотомно издание, издадено в различни години с различни ISBN по една тема; не е ясно също така как се броят цитатите на един учен в многотомни издания. Интересуват се при участие на съавтори как се класифицира публикацията, защото има случаи, при които в НАЦИД публикацията е класифицирана по различен начин в зависимост кой експерт е приел. Друг проблем, който поставят представители на академичната общност, е

свързан с липсата на координация между НАЦИД и Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в гр. София. Те споделят, че има разминавания при определянето на вида издание – монография, публикация, учебник, книга и т.н.

Омбудсманът споделя мнението, че действително е налице нужда от единни критерии, които да водят науката към световното равнище, но тук е необходима внимателна преценка, защото няма единни наукометрични критерии за всички науки и това доколко една наука е конвертируема зависи от нейния изследователски обект. Създаването на единни критерии за класификация на различните научни издания ще бъде в полза на академичните среди, ще увеличи мотивацията за академично израстване на научната и преподавателската общност, както и ще спести време и енергия на всички страни в процеса. Отбелязва, че действително науката не може да се измери в буквалния смисъл на думата, тя е система от верифицирани знания и резултатите от нейното приложение се измерват с количествени и качествени показатели и параметри. Необходимо е обаче да се създадат условия, при които да има предвидимост, предсказуемост и прозрачност във всички процеси, съпътстващи академичното израстване.

Омбудсманът намира, че е налице необходимост от единни критерии за класификация на различните научни издания, които да са ясни и публично достъпни, както и по-добра координация между НАЦИД и Националната библиотека. Българското висше образование е необходимо да бъде оценявано като част от европейското образователно пространство.

Омбудсманът следи отблизо процесите в системата на висшето образование и изразява позицията си, че системата на висшето образование у нас се нуждае от модернизиране и повишаване на ефективността, но всички промени следва да се правят след широк консенсус и обществени дебати.

Основни препоръки във връзка с висшето образование:

1. Повишаване на ефективността и модернизирането на висшето образование и съвместимостта му с европейските системи за интегрирането му в общото европейско образователно пространство;
2. Системни усилия за подобряване на качеството на висшето образование и на приложимостта му към пазара на труда;
3. Включване на висшите училища в международни образователни и научни мрежи;
4. Стимулиране на научноизследователската дейност във висшите училища и на развитието на иновации в тях;
5. Предприемане на мерки за преодоляване на дисбалансите, свързани с нарастване на средната възраст на академичния състав;
6. Повишаване на средствата за заплащане на докторанти, за да се стимулират младите хора да се занимават с научна дейност;
7. Определянето на цени за административни услуги съобразно разходите по предоставянето им;
8. Подобряване на административното обслужване във висшите училища;
9. Мерки за по-строг контрол относно процедурите за провеждането на конкурси за заемането на академични длъжности;
10. Намаляване на лихвения процент на кредитите за студенти и докторанти с цел да допринася за достъпа до образование на млади хора, които нямат възможност сами да осигурят необходимите средства за изплащане на дължимите такси и на издръжката на обучението.

Общи препоръки в областта на образованието:

1. Модернизация на материалната база и финансово обезпечаване на въвеждането на иновативни практики в детските заведения и училищата;
2. Осигуряване на инвестиции в образователната и технологичната инфраструктура в училищата и създаване на условия всички ученици да имат достъп до образование и до качествен учебен процес;
3. Регламентиране на възможността за повишаване на оценката от ДЗИ по желание на учениците;
4. Подобряване на материалната база в училищата – физкултурни салони и санитарни помещения в сградите на училищата и на възможностите за безплатни занимания със спорт на децата;
5. Устойчиво увеличаване на извънкласните дейности и спорт в училищата;
6. Прозрачността и общественото обсъждане да са водещи при вземане на решения от общините за оптимизация на училищната мрежа;
7. Постигане на високо качество и достъпност на детските заведения;
8. Осигуряване на възможности за преминаване към едносменен режим на обучение в училищата;
9. Модернизиране на професионалното образование, обезпечаване на иновативни практики в професионалните училища;
10. Разширяване на дуалното обучение за повишаване съответствието на професионалното образование и обучение с пазара на труда;
11. Осигуряване на система за ефективна квалификация на кадрите;
12. Увеличаване на стипендиите за отличен успех на учениците, които да са еднакви за всички училища, както и за деца с изяви дарби;
13. Повишаване качеството на висшето образование и приложимостта му към пазара на труда;
14. Моделът на финансиране на висшите учебни заведения да се обвързва в по-голяма степен с оценката за качество на обучението в тях, а не с броя на студентите;
15. Увеличение на финансовата подкрепа за научни изследвания и участие на висшите учебни заведения в международни проекти;
16. Предприемане на мерки за преодоляване на дисбалансите, свързани с нарастване на средната възраст на академичния състав;
17. Въвеждане на единен стандарт за качество на образованието във всички образователни етапи.

VII. ПРАВО НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

За разлика от предходните две години, преминали под знака на пандемията от COVID-19, през 2022 г. се наблюдава постепенното ѝ затихване, намаляване броя на заболялите и тежестта на протичане на инфекцията, което довежда до отпадане на извънредната епидемична обстановка и постепенно отслабване на въведените в тази връзка временни противоепидемични мерки. Отново на преден план са хронични проблеми в системата, на които вече дълги години не е намерено решение.

Сериозното изоставане на страната ни по показатели като обща и детска смъртност, продължителност на живота, заболяемост и смъртност от социално значимите заболявания, недвусмислено показват необходимостта от дългосрочни мерки и стратегия за преодоляване на проблемите и гарантиране правата на гражданите като пациенти и здравноосигурени лица.

Политическата нестабилност в страната и нарушеното договорно начало са сред предпоставките за задълбочаване на проблемите в сектора.

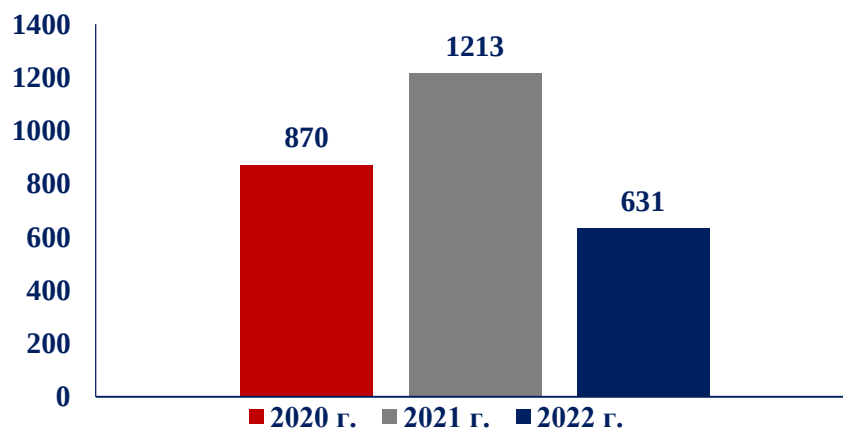
Неефективното разходване на средствата за здравеопазване, ниското заплащане на немалка част от работещите в системата, изоставащо спрямо други отрасли, както и традиционно високото ниво на доплащане от пациента, са сред причините за нарушени права както на пациентите, така и на работещите в сектора.

На вниманието на омбудсмана отново са поставени проблемите в здравеопазването – както от граждани, така и от пациентски организации, организации на хора с увреждания, а също синдикални и професионални организации, медицински и друг персонал.

Омбудсманът напомня, че при обсъждането на важни решения в здравеопазването е необходимо провеждането на конструктивен диалог с възможно най-широк кръг от представители на пациентски, професионални и съсловни организации и всички заинтересовани страни, които имат отношение към промените, като важно условие за взимане на добри управленски решения и гарантиране на гражданските права.

В настоящия доклад е направен анализ на поставените въпроси и случаите на нарушени граждански права в здравеопазването, като са отправени и препоръки за тяхното решаване.

Графика №27. Жалби и сигнали, свързани с правата в здравеопазването през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Намаляването на броя на жалбите и сигналите до нивата отпреди пандемията от COVID-19, се дължи най-вече на постепенното отпадане на временните противоепидемични мерки, с които гражданите масово изразяват несъгласие и сочат, че те нарушават техни права и свободи. Многобройните случаи на забавяне на медицинската експертиза на гражданите, станали причина за прекъсване на получаването на пенсия за инвалидност и на финансова подкрепа, нарушаващи права на хора с увреждания са разгледани в съответната глава от настоящия Годишен доклад.

Необходимо е да се има предвид, че част от жалбите са придружени от подписки, както и че много от индивидуалните жалби и сигнали, както тези от неправителствени организации са поставени проблеми, имащи отношение към права на голяма група хора.

Таблица №8. Жалби и сигнали по права в здравеопазването през периода 2020-2022 г., %:

Права	2020 г.	2021 г.	2022 г.
COVID-19 и въведени противоепидемични мерки	36,78	45,57	7,44
Медицинска експертиза	20,11	14,75	28,52
Качество на медицинските услуги	8,16	7,41	14,58
Достъп до медицински услуги	8,27	6,92	12,67
Достъп до лекарствени продукти, медицински изделия и диетични храни	4,48	3,87	6,97
Здравноосигурителни права	4,71	3,79	4,12
Трудови и професионални права на работещите в системата	4,25	1,73	2,21
Предложения и становища във връзка с нормативни промени	2,75	1,89	4,59
Промоция и профилактика, имунизации, здравен контрол	1,26	6,51	2,37
Достъп до здравна информация	1,03	0,9	2,85
Без конкретно искане/Извън правомощията на омбудсмана	3,56	3,04	5,13
Други	4,59	3,62	8,55

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Отчита се рязкото намаляване на жалбите и сигналите, имащи отношение към пандемията от COVID-19 и въведените в тази връзка временни противоепидемични мерки, имунизацията срещу COVID-19 и сертификатите, като по останалите поводи броят им е сравнително постоянен.

Във връзка с 431 жалби и сигнали са отправени препоръки, преобладаващата част от които са изпълнени изцяло или частично.

Следва да се има предвид, че по някои жалби и сигнали са отправени препоръки към няколко органа или институции, имащи отношение към разглеждане и решаване на поставения от гражданите проблем.

При констатиране на пропуски и нарушения от страна на контролните органи, извършили проверки по препоръки на омбудсмана, спрямо нарушителите са предприемани предвидените в закона мерки.

Гражданите са консултирани и съветвани за възможностите и подхода за намиране на решение на поставените от тях проблеми, оказвано е съдействие и посредничество за решаването им. Изразените становища в отговорите по жалби и сигнали са 128.

Отправната точка на омбудсмана в доклада е описване на най-често поставяните на вниманието на институцията проблеми, задълбочен анализ, предложения и препоръки за тяхното решаване и възстановяване на гражданските права и свободи.

VII.1. МЕДИЦИНСКА ЕКСПЕРТИЗА

Забавяне на експертизата от Териториални експертни лекарски комисии (ТЕЛК)

През последните години броят на жалбите и сигнали от граждани и техни близки, имащи отношение към медицинската им експертиза ТЕЛК и Националната експертна лекарска комисия (НЕЛК) остава трайно висок.

След отпадане на извънредната епидемична обстановка рязко е увеличен броят на постъпилите в институцията жалби, имащи отношение към забавяне на експертизата, с произтичащото от това прекъсване на социалната и финансова подкрепа за хората с увреждания.

Анализът показва, че основната причина е натрупването на голям брой подлежащи на преосвидетелстване лица, чиито срок на инвалидност на експертните решения е удължен служебно за срока на извънредното положение или на извънредната епидемична обстановка и три месеца след нейната отмяна.

Наред с това, много граждани обръщат внимание, че са очаквали да получат служебно писма от ТЕЛК с определена дата на експертизата, каквато е практиката до 01 януари 2020 г.

Особено ощетени са лицата, чиито срок на определения от ТЕЛК и НЕЛК процент трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане изтича веднага след отмяната на извънредната епидемична обстановка и за които не е регламентирано служебното му удължаване.

Още през април, на национална кръгла маса, организирана в НС от 21 представителни организации на хората с увреждания, омбудсманът първи алармира за проблема и информира депутатите за многобройните жалби и сигнали, постъпили в институцията относно затрудненията, които имат хората с увреждания да упражняват правата си след 01 април 2022 г., т.е. след отпадане на извънредната епидемична обстановка.

След изразеното по този повод становище на омбудсмана и отправена препоръка до служебните министри на здравеопазването и на труда и социалната политика, е приета промяна в Закон за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г. и за преодоляване на последиците, като е регламентирано удължаване на срока и на експертните решения на ТЕЛК и НЕЛК за които срокът на инвалидност е изтекъл в периода от 13 март 2020 г. до 30 юни 2022 г. до издаване на ново експертно решение, но не по-късно от 31 декември 2022 г.

Решението на народните представители да удължат срока само с три месеца се оказва недостатъчно и хората с увреждания, срокът на експертните решения на които изтича след 30 юни 2022 г. остават за продължителен период без достъп до социални права и подкрепа. Това налага омбудсманът да изготви и внесе в НС законопроект за изменение и допълнение на ЗХУ, който е припознат от народни представители и приет от НС.

С приетите промени, съгласно които в случаите на забавяне старото експертно решение важи до издаване на ново, не е решен проблемът при лицата, подали документи за първично освидетелстване или преосвидетелстване по повод влошено състояние.

Във връзка с постъпилите жалби и сигнали са отправяни препоръки към РЗИ, в качеството на контролен орган, също и към ТЕЛК и/или директори на болници, за обсъждане на възможностите за определяне на по-близка дата.

Омбудсманът смята, че са необходими спешни мерки от страна на Министерство на здравеопазването, с които да се осигури своевременно освидетелстване на гражданите от ТЕЛК на територията на цялата страна. Към момента забавянето на експертизата в някои област е с повече от една година, с което грубо се нарушават права на хората с увреждания, които за продължителен период не могат да ползват подкрепата, от която се нуждаят. Недостигът на лекари, желаещи да работят в ТЕЛК и голямата натовареност на комисиите не могат да бъдат оправдание за липсата на мерки за ускоряване на експертизата и нарушените граждански права.

Забавяне на експертизата от НЕЛК

Забавянето на експертизата от НЕЛК, както и практиката на специализираните състави няколкократно да отменят и връщат експертните решения на ТЕЛК за ново освидетелстване, също е причина за нарушени права на гражданите, още повече, че след отмяната на експертното решение се спира изплащането им на пенсия за инвалидност и финансова подкрепа.

Омбудсманът смята, че са необходими спешни мерки за решаване на проблема и максимално съкращаване на процедурата на обжалване.

Становището на омбудсмана е, че случаите на съществено забавяне на произнасянето на органите на медицинската експертиза са недопустими и водят до драстично нарушаване на права и интереси на уязвима група граждани, каквато са хората с увреждания, регламентирани в редица международни актове, към които страната ни се е присъединила.

Несъгласие с решенията на органите на медицинската експертиза

Традиционно висок е броят на жалбите и сигналите, в които гражданите изразяват недоволство от определения им от ТЕЛК и НЕЛК процент трайно намалена работоспособност/вида и степента на увреждане, неопределянето на чужда помощ и на пожизнен срок, несъгласие с датата на инвалидизиране и др.

Вече няколко години, причина за определянето на по-нисък процент е приетата през 2018 г. и частично променена през 2019 г. Методика за прилагане на отправните точки за оценка на трайно намалената работоспособност/вида и степента на увреждане (ТНР/ВСУ) в проценти (Приложение №2 към чл. 63, ал. 3 от Наредбата за медицинската експертиза), съгласно която при общата оценка се взимат предвид само заболяванията, за които в отправните точки за оценка се определят 50 и над 50%.

След многократно изразени по този повод становища и отправени препоръки от омбудсмана, МЗ изготвя предложение за промяна на Наредбата за медицинската експертиза, с която са регламентирани редица промени, както относно пожизнен срок и определяне на чужда помощ, така и на Методиката за прилагане на отправните точки за оценка на трайно намалената работоспособност/вида и степента на увреждане (ТНР/ВСУ) в проценти, които се очаква да доведат до по-справедливо оценяване.

Постановлението за приемане на Наредбата е прието от МС, като са съобразени препоръките на омбудсмана и внесено в хода на обществените консултации по проекта становище, в това число относно неопределянето на срок за преосвидетелстване по новия ред.

Проблеми при организация на работа на ТЕЛК и отношение към гражданите

Силно обезпокоително е нарастването на броя на жалбите и сигналите, в които

гражданите съобщават за проблеми в организацията на работа на ТЕЛК на територията на цялата страна, в това число за: достъпа на хора с увреждания и условията в чакалните; насрочване на един час за всички повикани лица, което най-често е в ранните часове на деня и съответно води до струпване на хора; грубо и неуважително отношение към хората с увреждания, деца и техните близки, накърняващи личното им достойнство и нарушаващо техни основни права, и други.

В тази връзка е отправена препоръка към служебния министър на здравеопазването за засилване на контрола – както от регионалните здравни инспекции, така и от директорите на лечебните заведения, към които са разкрити комисиите, на ТЕЛК, касаеща създадената организация на работа, достъпа и битовите условия за пациентите, предвид и зимния сезон, както и за спазване на морално-етичните норми и проява на уважение в отношението на членовете на ТЕЛК и техническия персонал към освидетелстваните лица и техните близки. За съжаление, в отговорите на МЗ не са посочени конкретни действия в изпълнение на препоръката.

Обжалвания на медицинските комисии към Териториалните подразделения на Националния осигурителен институт (ТП на НОИ)

Гражданите се оплакват също от честите обжалвания на техните експертни решения от страна на медицинските комисии към териториалните подразделения на Националния осигурителен институт (ТП на НОИ), които, предвид забавеното произнасяне от НЕЛК или няколкократното връщане на експертното решение на ТЕЛК, ги лишава за продължителен период от време от възможността да ползват пълноценно своите права на хора с увреждания.

Необходимо е да се има предвид също, че действащата нормативна уредба не съдържа строги критерии или други условия, при които тези комисии да могат да обжалват експертните решения, не е предвиден и механизъм за контрол на тяхната дейност. Особено изразена е тази практика в някои области на страната, което налага извода, че или се обжалва без основателна причина, или ТЕЛК в съответната област допускат съществени пропуски и грешки, във връзка с което се нуждаят от методична помощ и контрол.

Становището на омбудсмана по този повод е, че честите обжалвания, както и продължителният ход на процедурата нарушават правата на хората с увреждания, предвид невъзможността за продължителен период от време да ползват свои права, произтичащи от влязло в сила експертно решение.

Жалби по повод на временна неработоспособност

Макар и по-малко на брой, в институцията постъпват жалби от граждани и по повод временната им неработоспособност. Следва да се има предвид, че случаите на забавяне, както и продължителната процедура на обжалване, оставя гражданите без никакъв доход. Налице са оплаквания и от предвидените в нормативната уредба ограничения в общата продължителност на временната неработоспособност, съответно правото на обезщетение.

Граждани изразяват също недоволство от процедурата, налагаща няколкократно да посещават личния си лекар, Лекарските консултативни комисии (ЛКК) и ТЕЛК, което им създава затруднения и води до финансови разходи, особено когато са в друго населено място и се налага да пътуват.

В жалби и сигнали до омбудсмана гражданите отбелязват, че техни болнични листове, в това число след престой в болница, са обжалвани от ТП на НОИ или от работодателя им и са отменени. Обръщат внимание, че нямат вина за пропуските на лекарите, станали причина за отмяната на болничните листове, както и че са длъжни да спазват определения с болничния лист режим. След отмяната на болничния лист, обаче,

те остават без оправдание за отсъствието им от работа и ако работодателят им не прояви разбиране, може да ги уволни. Становището на омбудсмана по този повод е, че са необходими мерки за защита на трудовите права на гражданите в посочените случаи.

Прави впечатление и недостатъчният контрол от страна на Регионалните здравни инспекции (РЗИ) и незначителния брой наложени санкции за допуснати нарушения при издаването на болничните листове.

Граждани изразяват недоволство и от съществуващите ограничения в заплащането на обезщетение за гледане на болен член от семейството, в това число деца. На практика, след изчерпването им, родители се налага да ползват неплатен отпуск за гледане на болните си деца именно когато имат най-голяма потребност от средства за лечението им. Омбудсманът смята, че този срок трябва да бъде удължен, тъй като с него се нарушават права и на децата.

Следва да се отбележи, че отправената в предходния доклад за дейността на омбудсмана препоръка за регламентиране на издаване на болничен лист, съответно ползване на отпуск и обезщетение за временна неработоспособност за деца до 12-годишна възраст, върнати от училище поради карантина в училището, или на детето, е изпълнена. С приетите промени в Кодекса на труда, КСО и Наредбата за медицинската експертиза правото децата и техните родители в посочените случаи вече са гарантирани.

Препоръки:

1. Нормативни промени и комплексни мерки за ускоряване на медицинската експертиза от ТЕЛК на територията на цялата страна и провеждането ѝ в разумни срокове;
2. Съкращаване на времето за произнасяне на Специализираните състави на НЕЛК, недопускане на няколкократно отмяна и връщане на експертните решения на ТЕЛК, като НЕЛК се произнася по същество;
3. Периодичен анализ на дейността на ТЕЛК в страната и оказването им на методична помощ и контрол;
4. Контрол от страна на РЗИ на организация на работа, достъпа и битовите условия за пациентите в ТЕЛК, както и за спазване на морално-етичните норми и проява на уважение в отношението на членовете на комисиите и техническия персонал към освидетелстваните лица и техните близки;
5. Да бъде обсъдено премахване на изискването за действителен осигурителен стаж за граждани с вродени трайни увреждания и за лицата с придобити такива до постъпване на работа, като условие за отпускане на пенсия за инвалидност поради общо заболяване;
6. Удължаване на определената в КСО продължителност на изплащане на парично обезщетение за гледане на болен член от семейството, с приоритет деца;
7. Обсъждане и приемане на защитна клауза в Кодекса на труд, която да предпазва работниците и служителите от уволнение при отмяна на техни болнични листове.

VII.2. КАЧЕСТВО НА МЕДИЦИНСКИТЕ УСЛУГИ

Болнична медицинска помощ

За поредна година броят на жалбите на граждани и техни близки, имащи отношение към качеството на оказаната им медицинска помощ остава висок. За съжаление, контролът се оказва недостатъчен, както относно периодични проверки на съответствието на съответните структури с медицинските стандарти, така и за спазване правила за добра медицинска практика. В преобладаващата част от случаите качеството се осигурява най-вече чрез спазване на алгоритъма на съответната клинична пътека, като същевременно пациентът се изписва при достигане на минималния болничен престой с обяснението, че „пътеката е изтекла“. Придружаващите заболявания нерядко остават недиагностицирани и/или нелекувани.

Стремежът за намаляване на разходите и постигане на положителен финансов резултат, за съжаление, най-често е за сметка на продължителността на болничен престой и на качеството на проведените диагностика и най-вече лечение. Не на последно място гражданите се оплакват от лошите битови условия в някои лечебните заведения, повредени мазилки и дограма, липсата на достатъчно отопление в стаите, коридорите и лекарските кабинети, качеството на болничната храна, остарялата апаратура и инструментариум и др.

Финансовите затруднения, които изпитват много болници в страната, както и стремежът към положителен финансов резултат е сред причините за снижаване на качеството на оказваната медицинска помощ. Инфлационните процеси и увеличените цени на комуналните услуги също повишават разходите на лечебните заведения.

Анализът показва, че много от по-малките, най-често общински болници, предвид ограничения брой на обслужваното от тях население, не успяват да реализират достатъчно приходи от брой преминали пациенти. Изпитват затруднения да поддържат и обновяват остарялата материална база, да закупуват нова съвременна апаратура и инструментариум и не на последно място – осигуряване на достойно заплащане на персонала. Повечето от тях покриват по-ниски нива на компетентност, което се отразява и на качеството на предоставяните медицински услуги. Много такива болници, намиращи се в труднодостъпни и/или отдалечени райони с ограничен брой население, разчитат на предоставената им извън обхвата на задължителното здравно осигуряване субсидия.

Големи многопрофилни болници, в това число областни, също срещат сериозни финансови затруднения, предвид и това, че поемат 24 часа в денонощието най-трудните и разходващи голям финансов ресурс случаи, което налага да разполагат с необходимия ресурс, както и да поддържат структури, които не са печеливши.

За съжаление, постъпват жалби и сигнали от пациенти, които се оплакват от качеството на медицинското им обслужване в университетски болници. Съобщават за неточности при водене на медицинската документация и в получените епикризи, която максимално е съобразена с това, дейността да бъде заплатена от НЗОК и често пъти не отразява реалното състояние на пациентите, например състоянието им при изписване. Пациенти съобщават, че по време на болничния им престой не са провеждани редовно визитации, не са информирани от лекуващите лекари за тяхното заболяване, информираното им съгласие е взето формално, нарушено е доверието и връзката между лекар и пациент.

Прави впечатление, че въпреки наличието на възможност за изпълнение на някои дейности (например ендоскопски процедури) в условията на извънболнична помощ, пациентите масово се хоспитализират и престояват в болница без състоянието им да го налага, с оглед по-високото заплащане на дейностите по клинични пътеки.

Особено обезпокоителни са случаите, за които граждани съобщават, че на практика са принуждавани да заплащат за допълнително „поискани“ от тях услуги, които предвид състоянието, в което се намират и зависимостта им от медицинския персонал, те не могат да откажат. Становището на омбудсмана е, че подобни случаи нарушават права на пациентите и са недопустими, като се налага необходимостта от засилване на контрола.

Спешна, първична и специализирана извънболнична медицинска помощ

По-малък е броят на жалбите и сигналите по повод качеството на оказаната медицинска помощ от общопрактикуващите лекари (ОПЛ), специалисти от извънболничната медицинска помощ, както и екипи за спешна помощ. Преобладаващата част такива случаи имат отношение по-скоро към достъпа на пациентите до първична и специализирана извънболнична медицинска помощ, както и до спешна помощ и са разгледани в съответния раздел.

Жалбите и сигналите по повод оказана спешна помощ включват забавяне на екипите, както и забавяне на хоспитализацията, а често и откази на няколко болници да приемат пациента.

Граждани, потърсили сами помощ в спешните отделения на болници изразяват недоволство от забавянето на оказването им на медицинска помощ, описват проблеми в организацията на работа, създаващи предпоставки за нарушени техни права като пациенти.

Голямата натовареност на личните лекари и ангажираността им с административни дейности е сред причините за оплаквания на техните пациенти, които смятат, че „не им е обърнато достатъчно внимание“.

Жалбите по повод оказана дентална помощ традиционно са малко на брой, като най-често гражданите изразяват недоволство от качеството на оказаната им дентална помощ и зъботехнически услуги и настояват да получат обезщетение.

Жалби по повод смърт и настъпили тежки увреждания

Висок е броят на жалбите и сигналите от близки на починали пациенти, или пациенти, чието състояние значително се е влошило, които смятат, че за това имат вина лекарите. В тези случаи омбудсманът се обръща към съответния компетентен контролен орган, като след приключване на проверките и при констатиране на нарушения са предприемани предвидените в нормативната уредба мерки, в това число санкции.

По повод на резултатите от проверките приключили без да е констатирано нарушение, или когато е констатирано такова, нямащо пряка връзка с оплакванията в жалбата, гражданите изразяват несъгласие и очакват проверяващите да проведат следствени действия, смятат, че контролните органи неоснователно са повярвали на становищата и обясненията на медицинския персонал, които често не съвпадат с описаното в жалбата.

Прави впечатление, че често пъти отношението на медицинския персонал към пациентите и техните близки, липсата на комуникация и съпричастност, е сред основните причини за формиране на негативно мнение за качеството на оказаната медицинска помощ.

Права на работещите в системата

Във внесеното становище по Законопроект за бюджета на НЗОК за 2022 г., омбудсманът предлага за срока на обявената извънредна епидемична обстановка да бъде регламентирано изплащане на допълнителни трудови възнаграждения и на друга категория болничен персонал, които не са специалисти от професионална направление

„Здравни грижи“ – например работещите в лабораторните болнични структури химици, биолози, биохимици, лабораторните работници и др.), с оглед преодоляване на съществуващата неравнопоставеност, което е направено само за помощник-фармацевтите.

Във връзка с постъпили множество сигнали от медицински работници, които сигнализират за напрежение в техните среди, вследствие спряното изплащане на допълнителни възнаграждения, омбудсманът настоява пред министъра на здравеопазването да бъде възобновено ежемесечното допълнително възнаграждение на работещите на първа линия лекари, медицински специалисти и друг персонал, които продължават да се борят всекидневно с COVID пандемията.

Ниското заплащане, особено на медицинските специалисти и помощен персонал и невъзможността някои болници да достигнат заложените в Колективния трудов договор в отрасъл „Здравеопазване“ нива на заплащане, е повод за недоволство. Анализът показва, че наличието на достатъчен на брой и мотивиран персонал е сред условията за гарантиране на качеството на медицинската услуга.

Фелдшери/лекарските асистенти търсят съдействие относно заложените в Колективен трудов договор в отрасъл „Здравеопазване“ еднакви базови нива на работна заплата на фелдшери/лекарски асистенти и професионалистите по здравни грижи, работещи в Центрове за спешна медицинска помощ (ЦСМП). В отговор на отправената препоръка, омбудсманът е информиран от ръководството на МЗ, че до края на 2022 г. са осигурени финансови средства по бюджетите на ЦСМП за подкрепа на служители, пряко ангажирани с дейности по предотвратяване разпространението на COVID-19 и други заразни болести с епидемичен потенциал на разпространение, като средствата ще се изплащат по ред и методика, в която ще залегнат диференцирани размери на възнагражденията на фелдшери/лекарски асистенти и на професионалистите по здравни грижи.

Препоръки:

1. Стратегия и мерки за гарантиране на финансова стабилност и качеството на медицинската помощ на приоритетните за страната и държавната здравна политика болници;
2. Широко обсъждане на възможностите за промяна в начина на финансиране на болниците, обвързване на финансовия резултат с качеството на оказаната медицинска помощ и удовлетвореността на пациентите;
3. Промени на нормативната уредба, с които да се гарантира комплексно лечение на болните, в това число на съпътстващите заболявания;
4. Увеличаване на броя на дейностите, извършвани в условията на извънболнична помощ, при гарантиране на тяхното качество;
5. Стратегия за задържане на медицинските специалисти – лекари и професионалисти по здравни грижи в страната, с оглед преодоляване недостига на персонал и гарантиране качеството на предоставяните медицински услуги и здравни грижи;
6. Оптимизиране на спешната помощ – както на екипите на ЦСМП, така и на спешните отделения в болниците. Осигуряване на съвременни транспортни средства, в това число за въздушен транспорт, медицинско оборудване и обезпеченост с персонал, като бъде съкратено максимално времето на пристигане на екипите и на хоспитализацията;

7. Мерки за осигуряване на достатъчен брой ОПЛ и оптимизиране на тяхната дейност, намаляване на административната тежест и повишаване на времето за прегледи, промоция и профилактика.

VII.3. ДОСТЪП ДО МЕДИЦИНСКА ПОМОЩ

Достъп до първична медицинска помощ

За поредна година омбудсманът констатира, че не е осигурен достъп до първична и специализирана медицинска помощ на гражданите в малки, отдалечени и труднодостъпни населени места. Сред причините са недостига на общопрактикуващи лекари, тяхната възрастова характеристика, както и концентрацията им в по-големите населени места.

За съжаление, омбудсманът е сезиран от граждани за получени откази от общопрактикуващи лекари да включат тях или децата им в пациентските си листи, с обяснението, че имат достатъчно пациенти, което нарушава правото на здравноосигурените лица на избор и достъп до първична помощ.

Немалка част от жалбите и сигналите са по повод невъзможност гражданите да се свържат с избраните от тях общопрактикуващи лекари, както на липса на информация или договор с дежурен кабинет, по смисъла на §4 от Допълнителните разпоредби на Наредба №9 от 10 декември 2019 г. за определяне на пакета от здравни дейности, гарантиран от бюджета на НЗОК.

Така на практика денонощно обслужване на пациентите по повод остри и изострени хронични заболявания и състояния, при които медицинската помощ не може да бъде отложена във времето не е осигурено, нерядко се поема от екипите за спешна помощ или спешните отделения на болниците, което допълнително затруднява тяхната дейност и обслужването на наистина спешните случаи.

С разбиране към голямата натовареност на общопрактикуващите лекари и невъзможността без прекъсване да обслужват пациентите си, омбудсманът смята, че са необходими мерки за гарантиране на денонощното обслужване на здравноосигурените лица в случаите, при които медицинската помощ не може да бъде отложена във времето, както и за деца.

Достъп до специализирана извънболнична помощ

Граждани търсят съдействие от омбудсмана и по повод случаи, при които е нарушен достъпът им до специалист, медико-диагностични изследвания, а също рехабилитационно лечение, вследствие въведените ограничения (лимити) на броя на назначаваните специализирани медицински дейности и стойността на назначаваните медико-диагностични дейности, както и на стойностите на разходите за болници, най-вече болници за рехабилитация.

Общественият защитник смята, че с това се нарушава правото на гражданите да си осигурят своевременно достъп до медицинска помощ. Категоричното становище на омбудсмана е, че необходимостта от контрол на разходите на НЗОК не оправдава случаите на нарушени права на пациенти, на които нерядко се налага да заплащат за дейности, на които като здравноосигурени лица имат право.

Специалисти от извънболничната помощ, сключили договор с НЗОК, към които пациентите са насочени по определения за това ред, отказват да правят домашни посещения или го правят, но срещу заплащане.

Омбудсманът настоя пред управителя на НЗОК да бъде осигурен своевременно и гарантиран достъп на пациентите до безплатни PCR-тестове за доказване на SARS-

COVID-2, както и до лекарствени продукти за домашно лечение на COVID-19, което за съжаление не е направено.

На вниманието на институцията е поставен и проблемът със забавеното одобряване провеждането на някои скъпоструващи медико-диагностични изследвания.

Подготовка за медицинска експертиза

Друг сериозен проблем е подготовката на гражданите за медицинската им експертиза. Хората с увреждания и техните близки споделят, че времето за подготовка на документите е малко, като същевременно специалистите от извънболничната помощ нерядко не признават талона за медицинска експертиза, с който са насочени към тях и настояват за да получат направление за консултация със специалист. Трудноподвижни хора и техните близки срещат сериозни затруднения при осигуряване на достъпа им необходимите за експертизата до изследвания и консултации със специалисти, вследствие невъзможността да посетят лечебните заведения. Същевременно, както е посочено и по-горе, специалистите отказват да ги посетят в дома им, като същевременно някои изследванията не могат да бъдат проведени в домашни условия.

Граждани с прекъснати здравноосигурителни права и влошено здравословно състояние също срещат съществени затруднения при подготовка на необходимите медицински документи за освидетелстването им от ТЕЛК.

Достъп до болници за активно лечение

Случаите на нарушено право на достъп до болнично лечение основно са свързани с откази на лечебни заведения да хоспитализират спешни пациенти, в това число насочени от екипи за спешна помощ. Особено голям брой такива оплаквания постъпиха по време на пандемията от COVID-19.

Традиционно част от жалбите и сигналите са от пациенти и техни близки, които нерядко се налага да посетят няколко болници, докато пациентът бъде приет, с което се създава заплахата за неговия живот и здраве. И докато гражданите няма как да знаят в кой болница има свободни места, то екипите за спешна помощ следва да разполагат по всяко време с актуална информация за броя на свободните легла по специалности и възможностите за прием на пациенти със съответната нозология.

Неравномерното разпределение на болниците на територията на страната и концентрацията им в големите градове също създават предпоставки за нарушени права на достъп и свободен избор на лечебно заведение от пациентите, които не разполагат с възможност и/или финансови средства за транспорт.

Достъп до долекуване, продължително лечение и медицинска рехабилитация, палиативни и здравни грижи

Граждани изразяват недоволство и търсят съдействие от омбудсмана, по повод невъзможността да планират провеждането на физикална терапия и рехабилитация по клинична пътека в избраните от специализирани болници за рехабилитация на територията на страната. Обръщат внимание, че местата за прием по клинична пътека свършват почти веднага.

Сериозен проблем, поставян от гражданите е липсата на достъпна възможност за провеждане на палиативни и здравни грижи на терминално болни, а също неосигуреното заплащане на лечението на здравноосигурени граждани след приключване на активното им лечение (долекуване, продължително лечение и медицинска рехабилитация) с достатъчен обем и продължителност. Клиничните пътеки за продължително лечение и ранна рехабилитация и за физикална терапия и рехабилитация са с ограничен болничен престой, както и тези за палиативни грижи, като при това последните са само за пациенти с онкологични заболявания.

Този въпрос неизменно е поставян в годишните доклади за дейността на институцията, като са отправяни препоръки за неговото решаване. Омбудсманът смята, че проблемът незаслужено се пренебрегва, вследствие на което граждани се принуждават да заплащат за услуги, например престой в хосписи и домове за резидентна грижа, като необходимите за целта суми в преобладаващата част от случаите са непосилни за домакинствата.

Домовете за възрастни хора в страната предоставят социални услуги срещу по-малко средства, но те не са лечебни заведения и голяма част от тях не разполагат с необходимия капацитет и медицински персонал, за да могат осигурят оказването на медицинска помощ с необходимия за това обем и качество на настанените лица с тежки, даже терминални състояния. Регламентираната със Закона за лечебните заведения (ЗЛЗ) възможност за създаване на домове за медико-социални грижи за пълнолетни лица на практика не се използва и масово възрастови групи с хронични заболявания се настаняват в домове за социални услуги или в хосписи. Особено обезпокоителни са случаите на настаняване на хора с тежка деменция в домове за възрастни хора.

Почти ежегодно граждани настояват пред омбудсмана да съдейства за разрешаване на евтаназия в страната.

Препоръки:

1. Мерки за повишаване на привлекателността за работа в отдалечени и труднодостъпни места, стратегия за увеличаване на броя на общопрактикуващите лекари и специализацията по обща медицина;
2. Онлайн информационна система за свободните болнични легла по специалности, с оглед своевременно насочване от екипите за спешна помощ и хоспитализиране на пациентите;
3. Мерки за гарантиране на непрекъснат 24 часов и в празници и почивни дни достъп на гражданите до неотложна помощ, като се обмисли създаването на специални структури и отпадне възможността за индивидуалното му осигуряване от общопрактикуващия лекар;
4. Да се гарантира достъпът на уязвимите групи до медицински услуги, в т. ч. относно посещение по домовете от личните лекари, специалистите и специалистите по здравни грижи;
5. Провеждане на скринингови програми за социално значимите заболявания;
6. Осигуряване на финансирането с публични средства на достатъчни по обем и продължителност лечение, рехабилитация и палиативни грижи, както и на здравни грижи, в това число от разкрити по реда на ЗЛЗ амбулатории за здравни грижи;
7. Да бъде гарантиран достъпът на децата до пълен обем дентални услуги и на възрастните хора до зъботехнически услуги, заплащани с публични средства;
8. Регламентиран на ясни правила и контрол относно възможността за отказ на ОПЛ за запише нов пациент в пациентската си листа.

VII.4. ДОСТЪП ДО ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ, И МЕДИЦИНСКИ ИЗДЕЛИЯ И ХРАНИ ЗА СПЕЦИАЛНИ МЕДИЦИНСКИ ЦЕЛИ

Достъп до лекарства

Висок е броят на жалби и сигнали на граждани, имащи отношение към липса и недостиг на лекарствени продукти на българския фармацевтичен пазар. Това нарушава правото на пациента на достъп до лечение, което в някои случаи е без алтернатива.

Анализът показва, че недостигът се дължи на различни причини, като например: повишено потребление на някои лекарствени продукти, в това число за инхалации при деца и бързо изчерпване на внесените количества; инжекционен препарат за лечение на диабет, използван за отслабване; антибиотици; износ; политика на притежателя на разрешението на употреба, неритмични доставки и др. За съжаление, голяма част от липсващите или трудно намиращите се в аптеките лекарствени продукти нямат аналози, което води до прекъсване и компрометиране на провежданото лечение, с произтичащите от това заплаха за здравето на пациентите. Смяната на терапията също създава риск за здравето и затруднения за пациента.

По всеки конкретен сигнал е отправяна препоръка към министъра на здравеопазването или изпълнителния директор на Изпълнителната агенция по лекарствата (ИАЛ), също и към НЗОК, за извършване на проверка и задълбочен анализ на причините за липсата на лекарствени продукти в аптечната мрежа, като същевременно бъде засилен контролът и обсъдени мерки, с които трайно да се предотврати възникването на подобни случаи за в бъдеще, както и на механизъм за осигуряване на достатъчна наличност от лекарствата в случаите на тяхна липса или недостиг в аптеките.

Наличието на Специализирана електронна система за проследяване и анализ на лекарствените продукти, включени в ПЛС и поддържането от ИАЛ на Списък на лекарствените продукти, за които е установен недостиг на територията на Република България и забраната да се изнасят от страната е работещ механизъм, но е наложително извършване на задълбочен анализ на причините, поради които той се оказва недостатъчен. Омбудсманът смята също, че е необходимо обсъждане и регламентиране на достъпна алтернативна възможност за осигуряване на липсващите лекарствени продукти.

В жалби и сигнали граждани споделят и за проблеми при лечението им с лекарствени продукти, които са разрешени за употреба в страна-членка на ЕС и по реда на Закона за лекарствените продукти в хуманната медицина (ЗЛПХМ), но не се разпространява на българския пазар. Описват затрудненията които срещат, предвид предписването и получаването им само чрез лечебни заведения за болнична помощ, както и относно включването на нови продукти в утвърждавания ежегодно от министъра на здравеопазването списък. Настояват за регламентиране на по-достъпен ред, в това число за тяхното заплащане.

Прилагането извън условията на разрешението за употреба на лекарствени продукти, при наличие на научни доказателства за безопасността и ефикасността им, за който в закона изрично е посочено, че не се заплаща с публични средства, също е проблем, за който омбудсманът смята, че нарушава достъпа на гражданите до лечение, особено когато цената на продукта е непосилна за тях. По този повод са отправени няколко препоръки, в това число по повод лечението на деца с онкохематологични и други тежки заболявания, в резултат на които е изготвена и приета промяна в ЗЛПХМ, с която е регламентирано изключение от забраната и гарантирани правата на чакащите лечение по този ред деца.

С разбиране към законово регламентираната възможност НЗОК да извършва експертиза при необходимост от скъпоструващи лекарствени продукти, омбудсманът е обезпокоен от постъпилите в институцията жалби и сигнали по този повод, както от отделни пациенти, така и от неправителствени организации. Необходимостта трудноподвижни и инвалидизирани пациенти да пътуват на далечни разстояния, поставя в риск тяхното здраве. Същевременно пациентите от отдалечени и малки населени места, срещат сериозните затруднения да се явят в посочените болници за провеждане на съответната Амбулаторна процедура и явяване пред експертна комисия, предвид и на финансовите разходи за пътуване. Не са редки случаите на забавяне на започването на лечението, както и на прекъсване на вече започнатото лечение. От професионална организация по медицинска специалност посочват необходимостта от актуализиране на критериите за започване на лечение на социално значимо заболяване, както и на извършваните изследвания.

По този повод омбудсманът отправя препоръки към управителя на НЗОК и смята, че е необходимо да бъдат разгледани и обсъдени поставените проблеми, както и предприети мерки за гарантиране на своевременен достъп на пациентите до лечение, като същевременно бъдат преодолените описаните затруднения и предпоставки за нарушени техни права в хода на процедурата.

Във връзка с публикувания за обществени консултации проект за изменение и допълнение на Наредба №4 от 2009 г. за условията и реда за предписване и отпускане на лекарствени продукти, омбудсманът изпрати на министъра на здравеопазването становище, в което препоръчва да се обсъди и регламентира възможността предписването на лекарствени продукти на рецептурна бланка с бял цвят да може да се извършва и на хартиен носител, с оглед гарантиране на правата на гражданите в случаи на предписване на лекарства, които не се заплащат от НЗОК, което е взето предвид.

На вниманието на омбудсмана е поставен отказ на НЗОК да заплати поставена по спешност клапа на дете с хидроцефалия с аргумента, че не е получено предварително разрешение по реда на Наредба №2 от 27 март 2019 г. за медицинските и други услуги по чл. 82, ал. 1а и 3 от Закона за здравето и за реда и условията за тяхното одобряване, ползване и заплащане (Наредба №2). В отговор на отправената от омбудсмана препоръка, ръководството на МЗ посочва, че напълно подкрепя позицията на омбудсмана и изразява мнение, че административните срокове следва да са съобразени с обстоятелствата, при които се провежда лечебно-диагностичния процес, без да се допуска поставените условия да възпрепятстват пациентите в упражняването на здравноосигурителните права, но за съжаление в писмото не се посочват конкретни действия.

Незаплащането от НЗОК на лекарствените продукти за домашно лечение на острите заболявания при деца създава предпоставки за нарушаване на техните права и финансово натоварва родителите им, а в някои случаи става причина за неефективно лечение или за непровеждането му. Последното, особено за уязвимите групи, нерядко води до влошаване на състоянието на детето и неговата хоспитализация, когато лекарствата вече са безплатни, но лечението като цяло е значително по-скъпо и рисковете за здравето на детето са повече.

Достъп до медицински изделия, скъпоструващи консумативи, диетични храни

В институцията продължават да постъпват жалби от граждани, които изразяват недоволство от значителните, често непосилни за тях суми, които се налага да доплащат за медицински изделия и скъпоструващи консумативи. Проблемът се поставя от омбудсмана в продължение на вече няколко години, но все още голяма част от

медицинските изделия и скъпоструващи консумативи се заплащат изцяло или частично, но с големи суми, от гражданите.

Като примери могат да бъдат посочени вътреочни лещи, изработката на зъбни протези, в това число на тотална зъбна протеза, имплантите и остеосинтезни средства, платна, доплащане за изкуствени стави, ендоскопски консумативи, както и други, използвани при оперативното лечение медицински изделия и скъпоструващи консумативи. За съжаление, в отговор на отправена от омбудсмана в тази връзка препоръка до министъра на здравеопазването и управителя на НЗОК да бъдат обсъдени възможностите вътреочните лещи да се заплащат с публични средства, не са предприети конкретни действия. В жалба до омбудсмана гражданин предлага лещите да се осигуряват от държавата и пациентите да ги закупуват от нея, но на разумни цени.

Не на последно място, следва да бъде отбелязан проблемът с незаплащането на някои храни за специални медицински цели.

Достъп до лекарства в малки населени места

Липсата на аптеки в малки и отдалечени места също е повод за безпокойство и причина за случаи на нарушени права на гражданите на достъп до лечение. За да получат предписаните им лекарствени продукти, гражданите трябва да посетят най-близка аптека, имаща договор с НЗОК, което е свързано с разходи за пътуване. Хора с увреждания и трудноподвижни граждани, се налага да молят свои близки и познати да получат вместо тях лекарствата от аптеката. Приети са промени в Закона за здравното осигуряване, за финансиране на аптеки, които изпълняват дейности по договор с НЗОК в отдалечени, труднодостъпни райони или са единствен изпълнител за съответната дейност в община, както и с денонощен режим на работа, което предстои да бъде реализирано на практика и да се оцени неговия ефект.

На вниманието на институцията е поставен и въпросът за регламентиране на използването на коноп и марихуана за медицински цели при тежки инвалидизиращи заболявания и в терминален стадий.

Препоръки:

1. Заплащане с публични средства за нови медицински изделия и скъпоструващи консумативи, както и повишаване нивото им на заплащане;
2. Анализ на причините за липсата и недостига на лекарствени продукти на българския фармацевтичен пазар, мерки, в това число нормативни промени, за тяхното предотвратяване, както и гъвкав механизъм за своевременното им осигуряване;
3. Облекчаване на реда за предписване и получаване на скъпоструващи лекарствени продукти, за които НЗОК извършва експертиза;
4. Заплащане с публични средства на лекарствени продукти за домашно лечение на остри заболявания, приоритетно за децата;
5. Обсъждане и регламентиране на изключения от общия ред, които да обхващат случаите, при които, по независещи от заинтересованите лица причини, определените в Наредба №2 срокове не могат да бъдат спазени.

VII.5. ЗДРАВНО ОСИГУРЯВАНЕ

Възстановяване на здравноосигурителни права

Много граждани търсят съдействие от омбудсмана, като отбелязват необходимостта да ползват медицинска помощ и същевременно невъзможността да внесат дължимите суми за здравно осигуряване, за да бъдат възстановени здравноосигурителните им права.

В преобладаващата си част, това са лица без доходи, неосигурявани по друг повод, чието здравословно състояние рязко се е влошило. Регламентираната възможност за провеждане на болнично лечение по реда на Постановление №17 от 31 януари 2007 г. за определяне на условията и реда за разходване на целевите средства за диагностика и лечение в лечебни заведения за болнична помощ на лица, които нямат доход и/или лично имущество, което да им осигурява лично участие в здравноосигурителния процес, на практика не обхваща повечето случаи. Практиката показва, че болниците избягват риска да приемат тези пациенти, предвид несигурността дали ще бъде одобрено и ще получат заплащане за проведеното лечение.

Особено сериозен е проблемът при здравнонеосигурени граждани, чието състояние рязко се влошава, явяват се пред ТЕЛК и съответно им е определен процент трайно намалена работоспособност и им е отпусната пенсия за инвалидност, но поради дължими вноски за минали периоди здравноосигурителните им права остават прекъснати. Същото се отнася и за хората, придобили право на пенсия за осигурителен стаж и възраст, но със задължения за минали периоди и прекъснати здравноосигурителни права. В тези случаи е разумно обсъждане и регламентиране на възможност граждани да могат незабавно да възстановят здравноосигурителните си права, както и за разсрочено погасяване на дължимите суми.

Възстановяване на права на завърнали се за постоянно в страната граждани

За поредна година нерешен остава въпросът с възстановяване на здравноосигурителните права на граждани, осигурявани в друга държава от ЕС, след окончателното си завръщане в страната. Забавяне на получаването по служебен път на формуляри, необходими за сумиране на здравноосигурителни периоди, оставя тези хора за продължителен период без възможност да ползват медицински услуги, освен срещу заплащане.

След отправени от омбудсмана препоръки, НЗОК изпраща напомняне до съответния осигурител, но се налага необходимостта от намесата на държавата за намиране на решение на този проблем, като бъде обсъдена и регламентирана възможност до приключване на процедурата гражданите да могат да упражняват здравноосигурителни права у нас.

Забавяне от НЗОК, във връзка с одобряване и заплащане лечение в чужбина

Граждани изразяват недоволство от получени откази за финансиране на лечението им в чужбина, като същевременно не са съгласни с предложените им варианти то да бъде проведено в страната. В жалбата си гражданка пише, че от НЗОК ѝ е посочена възможност лечението ѝ да се проведе у нас и в този връзка обръща внимание, че консултантите, дали това становище, за запознати със състоянието ѝ, многократно е била на платен преглед при тях, и именно те са я посъветвали да се лекува в чужбина.

Продължителна административна процедура при одобряването на провеждането на лечение в чужбина, в това число на деца, както и липса на диалог с родителите и актуална информация за хода на процедурата също е повод гражданите да се обръщат към омбудсмана за съдействие.

За съжаление, продължава практиката НЗОК да забавя одобряването на заплащането, а също възстановяването на сумите за проведено лечение на български граждани в чужбина.

Добавка към пенсията за проведена ваксинация

След няколкократни препоръки на омбудсмана, е регламентирано и извършено, по изготвени от РЗИ списъци, изплащане на еднократна добавка от 75 лв. и към пенсиите на българските граждани, които са ваксинирани срещу COVID-19 в чужбина.

Заплащане на съпътстващи лечението в чужбина разходи

Гражданин, чието лечение е проведено в чужбина, с предварително издаден от НЗОК формуляр S2, изразява несъгласие с получен отказ от Агенцията за социално подпомагане да заплати транспорта и престоя му там, с аргумента, че лечение му в чужбина не е проведено по реда на чл. 82, ал. 1а и 3 от Закона за здравето.

Препоръки:

1. Да се обсъди и регламентира възможност, при придобиване на права на пенсия за инвалидност, хората с увреждания да придобиват статус на здравноосигурени лица с непрекъснати здравноосигурителни права;
2. За придобилите право на пенсия за осигурителен стаж и възраст лица с прекъснати здравноосигурителни права, да бъде предвидена възможност за разсрочено плащане на дължими суми;
3. Да се предприемат мерки за осигуряване на гарантиран достъп до медицинска помощ за завърнали се за постоянно в страна граждани, осигурявани в друга държава от ЕС;
4. Ускоряване на сроковете за одобряването на заплащането на лечение на български граждани в чужбина, както и на възстановяването на разходите за проведено лечение;
5. Обсъждане регламентирането на възможностите за заплащане от АСП на еднократни помощи за покриване на разходите за транспорт, дневни и квартирни на лицата, получили от НЗОК предварително одобрение за заплащане за лечение в чужбина, независимо от реда на неговото провеждане.

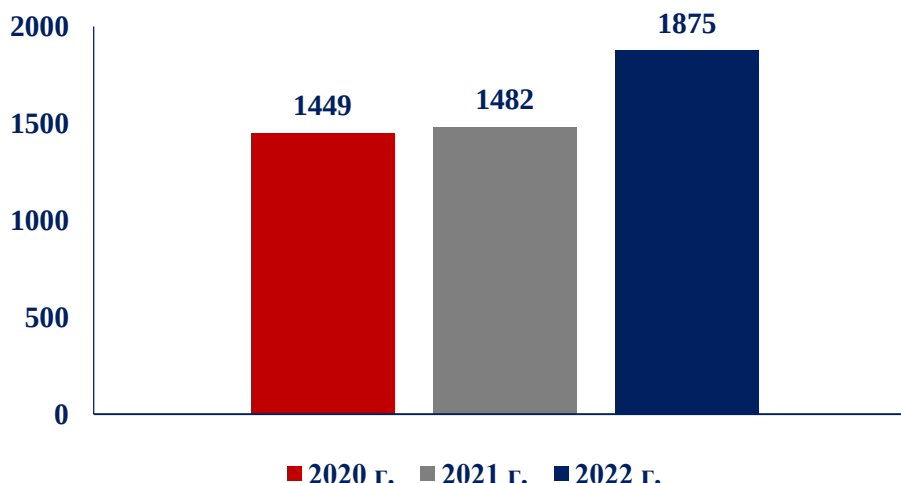
Общи препоръки право на здравеопазване:

1. Дългосрочна стратегия и мерки за осигуряване на равен достъп до пълен обем здравни дейности на всички граждани, независимо от тяхното местоживееене;
2. Провеждане на медицинската експертиза в разумни срокове на територията на цялата страна;
3. Мерки за гарантиране на качеството на болничната медицинска помощ, като се лекуват всички нуждаещи се от активно лечение заболявания, а не само основното;
4. Засилени мерки за контрол на качеството, при отчитане удовлетвореността на пациентите;
5. Намаляване на нивото на доплащане от здравноосигурените лица;
6. Разширяване на дейностите по промоцията и профилактиката, скринингови изследвания и лечение в извънболничната помощ;
7. Изцяло безплатно детско здравеопазване;
8. Дългосрочна стратегия за обучение и задържане на лекарите и медицински специалисти в страната.

VIII. ПРАВО НА СОБСТВЕНОСТ И ИКОНОМИЧЕСКА СВОБОДА

Жалбите и сигналите в областта на правото на собственост нарастват значително през 2022 г. Постъпват 1 875 броя оплаквания от граждани и техни сдружения или 12,34% от общия брой. Отново множество инициативни комитети на граждани с приложени подписки потърсиха съдействие и защита на правото на собственост от институцията на омбудсмана.

Графика №28. Жалби и сигнали по проблемите на собствеността през периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

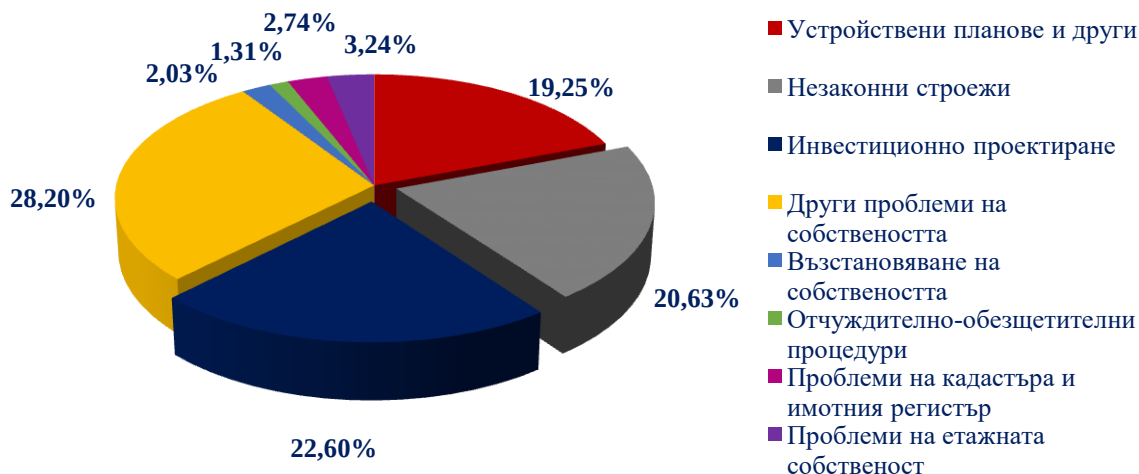
През 2022 г. са разгледани 1 823 жалби и сигнали по проблемите на собствеността, от които 1 519 отговарят на критериите за допустимост. В защита на правата на гражданите и техните сдружения омбудсманът отправя 930 препоръки към административните органи, а в 251 от случаите осъществява посредничество. Не е установено нарушение по 338 оплаквания. Извън правомощията на омбудсмана са 304 от жалбите като в преобладаващия брой случаи на гражданите са дадени съвети и разяснения за защита на правата им.

Жалбите за нарушения от страна на органите на местно самоуправление и администрация са 565, а срещу държавните органи и техните администрации – 661.

Гражданите се обръщат към омбудсмана със следните основни групи оплаквания:

- устройствени планове и техните изменения;
- незаконно строителство;
- инвестиционно проектиране и оценки съгласно екологичното законодателство;
- засегнати права в процедури по създаване и поддържане на кадастрални карти и кадастрални регистри;
- отчуждително-обезщетителни процедури;
- нарушения на правото на собственост върху земеделски и горски имоти;
- организация на етажната собственост.

Графика №29. Жалби и сигнали по проблемите на собствеността през 2022 г., %

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

VIII.1. ПРОБЛЕМИ, КОИТО ЗАСЯГАТ ПРАВОТО НА СОБСТВЕНОСТ В ПРОЦЕДУРИТЕ ПО СЪЗДАВАНЕ, СЪОБЩАВАНЕ, ОДОБРЯВАНЕ И ПРИЛАГАНЕ НА ОУП И ПУП

✓ Оплаквания

До омбудсмана постъпват жалби срещу изменения на ОУП, които предвиждат промяна на устройствени зони; преотреждане на земеделски земи за предимно производствени зони; неспазване на изискването за съвместяване на общественото обсъждане на проектите за ОУП като част от процедурата за провеждане на консултации по екологичната оценка.

Продължават оплакванията срещу презастрояването особено в големите градове и преотреждане на терени за озеленяване в такива за жилищно строителство. Жители на Столична община, район „Овча купел“, район „Студентски“, район „Подуяне“, както и на гр. Варна възразяват срещу подробни устройствени планове за застрояване и регулация с цел уплътняване на жилищните комплекси с нови строежи, за някои от които не е проведено обществено обсъждане. Предмет на жалбите е и неспазването на правилата и сроковете при допускане, процедиране и одобряване на ПУП.

Примери:

Множество граждани от с. Нови хан застават срещу обсъждан предварителен проект за ОУП на община Елин Пелин, установяващ производствена зона върху съществуващо общинско пасище, без да е проведено обсъждане на доклад за екологична оценка на проекта. В препоръката си омбудсманът обръща внимание на изискването проектите за ОУП да се съвместяват с процедурата за провеждане на консултации по екологичната оценка и за запазване на пасището. Проектът за ОУП все още не е приет.

Жители на с. Заселе, община Своге възразяват срещу ПУП, който предвижда жилищно строителство в терен за озеленяване – публична общинска собственост. След отправена от омбудсмана препоръка община Своге спира устройствената процедура.

След намесата на омбудсмана по жалба за забавено процедиране на ПУП за УПИ в с. Бусманци, кметът на СО – район „Искър“ издава и съобщава градоустройствена заповед за одобряване на проекта.

Лоша администрация

По препоръка на омбудсмана, с решение на Общински съвет – Криводол от месец януари 2022 г., се възлага на кмета на общината издаването на заповед за разрешаване на изработването на ПУП за ул. „Вихрен“ в с. Галатин. До края на 2022 г. градоустройствената заповед не е издадена.

Констатации:

Не се спазват изискванията процедирането на проектите на ОУП да се съвместява с извършването на екологичната оценка. Общественото обсъждане на проектите за ОУП е част от процедурата за провеждане на консултации по екологичната оценка (ЕО) и/или оценката за съвместимост, които възложителят на проекта организира и провежда по Закона за опазване на околната среда (ЗООС) и/или по Закона за биологичното разнообразие (ЗБР) (чл. 127, ал. 1 от Закона за устройството на територията (ЗУТ). ЕО е част от устройствения план.

Неспазването на сроковете при съгласуване на проектите за ОУП по реда на специалните закони (ЗУТ, ЗООС, ЗБР, ЗКН) удължава значително времето за тяхното одобряване, създава риск от загуба на финансирането и изтичане на актуалността на проектите.

За пореден път от 2012 г. се налага удължаване с две години – до 01.01.2025 г., на срока за въвеждане на градоустройствени ограничения за общини без одобрен ОУП. С §149 от Преходните и заключителни разпоредби на Закона за изменение и допълнение на ЗУТ (обн., ДВ, бр. 82 от 2012 г.) е определен срок за влизането в сила на приетите тогава нови редакции на чл. 59, ал. 1, чл. 103, ал. 5 и чл. 109, ал. 2, 3 и 4 от ЗУТ, а именно 01 януари 2016 г. и досега е продължаван неколккратно.

В процеса на изготвяне на ПУП за реструктуриране на жилищните комплекси с цел уплътняване на застрояването на база максимално допустимите устройствени показатели в незастроените пространства не се зачита мнението на заинтересуваната общественост, а обществени обсъждания, в случаите за предвиждане на ново строителство, се провеждат избирателно.

Забавянето при съобщаване, разглеждане и одобряване на внесените по инициатива на граждани подробни устройствени планове, в нарушение на нормативно предвидените процедурни изисквания (например: обявяване в 10-дневен срок след внасяне на проекта за ПУП – чл. 128, ал. 1, 2 и 9 ЗУТ; издаване на заповед за одобряване в 14-дневен срок от приемане на проекта – чл. 129, ал. 2 ЗУТ и други) засяга правото на собственост и нарушава принципите на добра администрация.

Препоръки:

1. Общите устройствени планове да се разработват при ясна визия за териториалното разположение на обектите с национално и регионално значение и отреждане на устройствените зони, в съответствие с плановите и програмни документи от по-висока степен съгласно ЗУТ и ЗРР. Да продължи изграждането на по-добър баланс между фазите на многостепенния процес на регионалното планиране и общите устройствени планове за осигуряване на основа за устойчиво пространствено развитие в съответствие с Конституцията и задълженията на България като пълноправен член на ЕС;

2. Проектите за ОУП да създават предпоставки за по-ускорено прилагане на планове за улична регулация и останалите обекти на публичната собственост. За постигане на оптимална териториална структура да се следват насоките на екологичната оценка за съвместяване на планирането със земеделските, горските и защитените територии;

3. При изготвяне и изменение на проектите за ПУП да се преосмисли подходът за еднократно достигане на максималните показатели за застрояване на дефинираните в ОУП устройствени зони, с оглед реалното натоварване на територията в хоризонта на действие на ОУП. ПУП да се придружават от план-

програми за финансово обезпечаване за прилагането им, включително за започване на отчуждителните мероприятия в сроковете по чл. 208 от ЗУТ;

4. Омбудсманът препоръчва на компетентните административни органи внесените по инициатива на гражданите устройствени проекти да се процедират в нормативно установените срокове и в съответствие с принципа за бързина и процесуална икономия, съгласно чл. 11 от АПК.

✓ Други проблеми, свързани с устройството на територията

Към омбудсмана се обръщат граждани със засегнати права поради липса на пешеходен и транспортен достъп до имотите им, включително като пречка за започване на разрешено строителство. Постъпват оплаквания за неизградени мрежи и съоръжения на техническата инфраструктура, бездействие на администрацията за провеждане на отчуждително-обезщетителни процедури за прилагане на планове за улична регулация, неподдържани и неблагоустроени околни пространства и необходимост от изграждане на обекти на социалната инфраструктура.

Примери:

След препоръка на омбудсмана от община Благоевград се предприемат действия по Закона за обществените поръчки и се възлага проект за реконструкция на ул. „Влахина“ в с. Покровник, с прилежаща към улицата подпорна стена.

Собственици на апартаменти в новопостроена жилищна сграда на ул. „Христо Матов“ в гр. София изразяват недоволство от невъзможността сградата да бъде въведена в експлоатация, предвид липсата на път до сградата. След намесата на омбудсмана от СО-район „Красно село“ се издава заповед за временен път, а от Дирекцията за национален строителен контрол – разрешение за ползване на строежа.

По препоръка на омбудсмана община Перник, община Рудозем, община Шумен и община Гоце Делчев предприемат действия за планиране и провеждане през 2022 г. и 2023 г. на отчуждително-обезщетителни процедури за части от имоти, попадащи в трасето на улици – съответно в с. Големо Бучино, с. Чепинци, с. Дибич и с. Буково, за осигуряване на достъп до отделни урегулирани поземлени имоти.

Жители в кв. „Малинова долина“, СО – район Студентски“, сигнализират за проблемното състояние на техническата и социална инфраструктура в квартала, което на фона на активно строителство влошава качеството им на живот. Независимо от стартираните проекти за детска градина и училище и усилията на районната администрация, отговорността за неизградената и за лошо поддържана инфраструктура в квартала е на Столична община.

Констатации:

Проектирането и изграждането на необходимата инфраструктура – публична държавна или общинска собственост, чрез одобряване на планове за улична регулация, провеждане на отчуждителните процедури, както и възлагането и изпълнението на строителството, е неотменимо задължение на държавата или общините. От страна на органите на местната власт е налице бездействие за отчуждаване на части от поземлени имоти, попадащи в трасето на предвидената техническа инфраструктура, която не е от първостепенно значение. По този начин се блокира достъпът за множество поземлени имоти към изградена пътна или улична мрежа и благоустроено околno пространство и се препятства пълноценното упражняване на правото на собственост за продължителен период. Като причина се изтъква системният недостиг на бюджетни средства.

Препоръка: Регулирането на обществените отношения по принудителното отчуждаване на недвижими имоти, отредени за публични нужди да става чрез предвидима правна уредба, която да позволява на държавата и общините да предприемат в разумен срок след влизане в сила на ПУП, започване и приключване на отчуждително-обезщетителните производства.

VIII.2. ПРОБЛЕМИ НА КАДАСТЪРА И ИМОТНИЯ РЕГИСТЪР. ЗАСЕГНАТИ ПРАВА В ПРОЦЕДУРИ ПО СЪЗДАВАНЕ И ПОДДЪРЖАНЕ НА КККР НА НЕДВИЖИМИТЕ ИМОТИ

✓ Оплаквания

До омбудсмана постъпват жалби за наличие на разлики в параметрите на поземлените имоти в новосъздадените кадастрални карти и кадастрални регистри (КККР) с отразените в документите за собственост и в предходните планове и карти. Гражданите отправят оплаквания и за прекомерно забавяне на работата по преписки за изменение на КККР по заявления на правоимащи лица до службите по геодезия, картография и кадастър (СГКК); прехвърляне на задълженията по създаване на КККР за отделни имоти или група имоти в територии, за които няма одобрен кадастрален план и карти и планове (например, за имоти в строителен полигон) върху собствениците на имоти; прехвърляне на финансовата тежест за изменение на КККР върху собствениците на поземлени имоти, в случаи на неправилно извлечена кадастрална информация от съществуващи планове и карти.

Примери:

По жалба за 5-месечно забавяне при приемане на внесен в СГКК – София проект за изменение на КККР, омбудсманът обръща внимание на изискването при уведомяване на известните заинтересовани граждани за започнатото производство, да се посочва и информацията за датата, до която трябва да бъде издаден актът, в случаите, когато срокът за приключване на производството е по-дълъг от 7 дни.

Собственик от селищно образувание „Острица“, община Бургас, е насочен да процедира за своя сметка изменение на КККР за отразяване на поземлен имот, съществуващ в плана на новообразуваните имоти на селищното образувание. В становище до АГКК и СГКК омбудсманът посочва, че разходите за отстраняване на непълноти или грешки в КККР, са за сметка на собствениците на недвижими имоти, само ако липсващите или неточно отразени данни за имотите не съществуват в източниците, послужили за създаването на КККР.

Препоръки:

1. Омбудсманът препоръчва при изготвяне на годишните програми за дейността по създаване на кадастър и имотния регистър, приемани от МС по предложение на министъра на регионалното развитие и благоустройството и министъра на правосъдието, да се включват приоритетно не само територии със засилен инвестиционен интерес, а и административно-териториални и териториални единици, които са с дългогодишно незадоволително планиране, затрудняващо административното обслужване на гражданите;

2. Да се спазва изискването за правилно пренасяне на информацията за недвижимите имоти, която се съдържа в предходни планове, представляващи нормативноустановен източник на кадастралните данни. Омбудсманът изразява последователно позиция, че след като е обективно възможно извличане на правилната кадастрална информация, е изпълнено необходимото и достатъчно условие собственикът да не заплаща разходи за отстраняване на допуснати грешки в процеса на нейното преобразуване в съдържание на КККР, в съответствие с чл. 12, ал. 3 от АПК и чл. 40 от ЗКИР;

3. Дейностите по създаване на КККР и отстраняване на непълноти или грешки в КККР от службите по геодезия, картография и кадастър да се извършват в нормативно установените срокове, предвидени в ЗКИР и в Наредба №РД-02-20-5 от 15 декември 2016 г. за съдържанието, създаването и поддържането на КККР.

VIII.3. НАРУШЕНИ ПРАВА ВЪВ ВРЪЗКА С НЕЗАКОННО СТРОИТЕЛСТВО

И през 2022 г. гражданите поставят в жалбите си с особена острота проблема „незаконно строителство“, като не се забелязва промяна в типологията на изложените оплаквания. Недоволството е свързано основно с бездействие, несвоевременна намеса, бавни и формални проверки на контролните органи по сигнали за незаконни и застрашаващи сигурността строежи. Неизпълнението или забавеното изпълнение на влезли в сила заповеди по чл. 225а от ЗУТ създава възможност да се избегне принудителното премахване на незаконния строеж при релевирано възражение за давност съгласно чл. 285 от АПК. Увеличен е броят на жалбите за промяна на предназначението на самостоятелни обекти в сграда в режим на етажна собственост без съгласието на собствениците.

Примери:

Собственици на обекти в сграда в режим на етажна собственост се оплакват за бездействие и липса на отговор от районната администрация по техни сигнали от 2021 г. за нерегламентирани преустройства и промяна на предназначението на жилища на партерния етаж в ресторант и кулинарен магазин, чиято дейност нарушава правото им на здравословна жизнена среда. След намесата на омбудсмана е извършена проверка по случая, която констатира, че самостоятелен обект, съставляващ по разрешение за строеж и удостоверение за въвеждане в експлоатация „Игрална зала“, се ползва като ресторант в нарушение на чл. 178 от ЗУТ. След дадените предписания ресторантът не функционира. От районната администрация е поет ангажимент при искане за издаване на разрешение за промяна на предназначението в обект за обществено хранене да се изследва изрично дали с евентуалната ресторантърска дейност би се нарушило изискването на чл. 38, ал. 5, изр. първо от ЗУТ за недопускане на наднормено шумово и друго замърсяване.

След многократни жалби до органите за контрол по строителството без резултат, гражданка търси съдействие от омбудсмана за изпълнение на влязла в сила на 16.02.2018 г. заповед за премахване на незаконен строеж на границата с нейния имот, който засяга сериозно освен нейното право на собственост, и права на собственици на съседни имоти. При проверка по препоръка на омбудсмана на 16.12.2022 г. е констатирано от районната администрация, че макар заповедта да е включена в списъка за принудително изпълнение към м. декември 2020 г., незаконният строеж не е премахнат, като в преписката липсват данни да е открита процедура за избор на изпълнител на премахването по реда на ЗОП.

Констатации:

С неудовлетворение омбудсманът констатира, че продължава тенденцията в работата на органите за контрол по строителството, и особено на общинските, да не упражняват системен и своевременен контрол и превенция в хода на строителството. Извършваните проверки са предимно по жалби и сигнали на гражданите.

Действащата нормативна уредба не създава условия за преодоляване на проблема „незаконно строителство“. През 2022 г. са приети допълнения на ЗУТ (обн., ДВ, 42 от 07 юни 2022 г.) и изменения в подзаконовни актове, които не водят до оптимизация на системата за контрол по строителството, така че освен премахване на извършеното вече незаконно строителство, да не се допуска такова.

Идеята за облекчаване на административната тежест в строително-инвестиционния процес, която по принцип се подкрепя от омбудсмана, е обективизирана с изменение на ЗУТ (ДВ., бр. 42 от 07 юни 2022 г.). С нова т.14а в ал. 1 на чл. 147 от ЗУТ в обхвата на строежите, за които не се изисква одобряване на инвестиционни проекти за издаване на разрешение за строеж, се включва изграждането на енергиен обект по чл.25а, ал.1 от Закона за енергията от възобновяеми източници (ЗЕВИ) с обща инсталирана мощност до 5 MW.

С цел синхронизиране със ЗУТ и приетите изменения след 2013 г., както и за съответствие с новите урбанистични и архитектурни решения и строителни

технологии, са извършени промени в Наредба №7 за правила и нормативи за устройството на отделните видове територии и устройствени зони (ДВ, бр.84 от 21 октомври 2022 г., в сила от 23 ноември 2022 г.). Регламентирано е, че при определяне на предназначението на сградата ателиетата се приравняват на жилища; отпада изискването за едностайните жилища да се осигури ослънчаване в по-благоприятна посока; за обезпечаване на безопасността на балконите, терасите, лоджиите и външните стълбища се предвижда наличието на парапети, отговарящи на конкретно посочени изисквания; уреден е монтажът на леките слънцезащитни устройства на прозорци, балкони и по фасадите; в преходните и заключителни разпоредби на Наредбата за изменение и допълнение на Наредба №7 от 2003 г. е предвиден редът, по който се довършват започналите производства по одобряване на устройствените планове, съгласуването и одобряването на инвестиционните проекти и на разрешенията за строеж.

Препоръки:

Основна функция на държавата в областта на устройството на територията и инвестиционния процес е територията да се застроява законосъобразно и в съответствие с одобрените устройствени планове. Незаконните строежи са опасни по презумпция на закона. Извършени са без разрешение за строеж и други необходими строителни книжа, гарантиращи съответствието им със строителните правила и норми. Поради това съставляват заплаха за живота и здравето на хората с достъп до тях. На тази основа омбудсманът е настоятелен в препоръките си за:

1. Законодателни решения за цялостна и устойчива регулация на отношенията в инвестиционното проектиране и строителството при справедлив баланс между обществен интерес и защитата на индивидуалните права на гражданите, които да са в съответствие с конституционните принципи и с относимото европейско право;

2. Упражняване от специализираните органи за контрол по строителството на системен превантивен контрол и извършване на служебно инициирани проверки съгласно действащата в момента нормативна уредба.

✓ Прилагане на принципа на пропорционалност и чл. 8 от КЗПЧОС при премахване и евикция на единствено жилище от общинските и държавни органи

До омбудсмана продължават да постъпват жалби от граждани, чието единствено жилище е засегнато от принудително премахване като незаконно, или е обект на евикция.

Примери:

Насрочено е принудителното изпълнение на заповед от 2018 г. за премахване на незаконно жилище. След препоръките на омбудсмана да се извърши изследване дали жилището е единствено за четиричленното семейство на жалбоподателката и осигурено ли е своевременно алтернативно настаняване, срокът за доброволно освобождаване на незаконния строеж е удължен, предложено е настаняване в общинско жилище от фонд „Резервен“, прието от засегнатите лица.

Дългогодишен служител търси съдействие във връзка с подадено от него заявление за закупуване на жилище от ведомствения жилищен фонд, в което е настанен под наем. Процедурата се забавя продължително време и гражданинът живее в несигурност, тъй като жилището е единствено за него, а през 2017 г. получава нотариална покана за опразването му. С намесата на омбудсмана е оставен в жилището, подновен е договорът му за наем и към момента е в ход финализирането на покупко-продажбата.

Констатации:

Привеждането на националното законодателство и на административната и съдебната практика в съответствие със стандартите на Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи, както и с изискванията на Четвъртата междинна резолюция на Комитета на министрите на Съвета на Европа от 03 декември 2020 г. по групата осъдителни решения „Йорданова и други срещу България“ на ЕСПЧ бележи забавяне, свързано и с липсата на постоянно действащо НС и редовно избран МС. Решенията от тази група са в засилена процедура по наблюдение и засягат действия на българските власти при премахване на незаконни строежи и издаване на заповеди по чл.80 от ЗДС и чл.65 от ЗОС в случаите на единствено жилище.

Омбудсманът изразява загриженост, че не е финализиран законодателният процес по изготвения през 2018 г. от междуведомствена група с участие на омбудсмана проект на Закон за изменение и допълнение на ЗУТ, ЗОС и ЗДС, с който се предвижда за посочените случаи да се извършва преценка за пропорционалност на административната намеса в правата на засегнатите граждани. Въвеждането на нормативни изисквания и създаването на гаранции за изследване на съразмерността на тази намеса е част от допълнителните мерки по изпълнение на цитираните решения. Нормативната празнота пречатства стабилизирането на формиралата се през 2020 г. тенденция в административната и съдебна практики да се преценява пропорционалността на заповеди за евикция от неправомерно обитавани общински обекти и за премахване на незаконни строежи, ако същите са единствено жилище. Съставлява и повод за нови критики от Комитета на министрите и нови осъдителни решения срещу България за нарушаване на чл. 8 във връзка с чл. 14 от Конвенцията, каквото решение е постановено през 2022 г. от Европейския съд по дело „Пакетова и други срещу България“ по отношение на жители на с. Войводиново, община Марица през 2019 г.

Препоръка: Приоритетно приемане на изготвения законопроект, с който се предвиждат изменения на чл. 225 и 225а от ЗУТ, чл. 80 и 80а от ЗДС, чл. 65 от ЗОС и други относими разпоредби след съгласувателна процедура по чл. 27, ал. 1 ЗНА и провеждане на обществени консултации съгласно чл. 26, ал. 2-5 ЗНА.

VIII.4. НАРУШЕНИЯ НА ПРАВОТО НА СОБСТВЕНОСТ В ОБЛАСТТА НА ПОЗЕМЛЕНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

Недовършената поземлена реституция

Омбудсманът установява за поредна година, че недовършените производства за възстановяване на собствеността върху земеделски и горски имоти остават неразрешен проблем, който оцелява следните големи групи собственици:

- неполучилите обезщетение със земя на територията на Столичната община, община Варна, община „Родопи“ – Пловдив, и други общини в страната;
- собственици с признато право на възстановяване в стари граници;
- собствениците и ползвателите на земи в територии по параграф 4 от Преходните и заключителни разпоредби (ПЗР) на Закона за собствеността и ползването на земеделските земи (ЗСПЗЗ).

Производства за обезщетяване със земя и за разпределение на правата между ползвателите и собствениците в зоните по параграф 4 от ПЗР на ЗСПЗЗ се провеждат общо за правоимащите лица на територията на съответната община или зона по §4.

Правата на собствениците се определят чрез планове за обезщетяване и планове на новообразуваните имоти. Продължителното забавяне при изработването и приемането на плановете представлява мащабно нарушение на правото на собственост.

В международноправен аспект прекомерната продължителност на реституционните процедури е призната за системно нарушение на чл. 1 от Протокол №1 към Европейска конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ), за което се ангажира отговорността на държавата. Конкретните препоръки към България, дадени от ЕСПЧ, са за въвеждане във вътрешното право на: 1) срокове за изпълнението на административните и съдебни решения на компетентните вътрешни органи, с които е възстановено правото на собственост върху земеделски земи; и 2) средство за защита, което дава възможност на заинтересованите лица да получат обезщетение в случай на неспазване на тези срокове.

Оплакванията до омбудсмана в продължение на повече от десетилетие свидетелстват, че и присъжданите обезщетения по делата за сметка на данъкоплатците поради бездействието на компетентните институции не са достатъчно мотивиращ фактор за ускоряване на процеса.

Отчитайки състоянието на застой и критичната нужда да се запази предназначеният за довършване на реституционните процедури поземлен ресурс, омбудсманът още през 2020 г. предложи продължаването с още пет години на срока, който ограничава разпореждането от страна на общините със земите от остатъчния поземлен фонд. Това стана факт с приемането на параграф 12 от Заключителните разпоредби на ЗИД на Закона за подпомагане на земеделските производители (обн., ДВ, бр. 103 от 04.12.2020 г.). Срокът ще изтече в края на 2025 г.

Под натиска на международноправното задължение държавата да изпълнява окончателните решения на ЕСПЧ, установяващи нарушения на ЕКПЧ, контролирано от Комитета на министрите към Съвета на Европа (КМ), през 2021 г. и 2022 г. е отбелязан определен напредък и реституционната проблематика е поставена на дневен ред.

С приемането на Пътна карта за изпълнение на осъдителните решения, постановени срещу Република България от ЕСПЧ – Пътна карта¹ (Решение на МС №586 от 06.08.2021 г.), в която са включени и необходимите мерки за изпълнението на осъдителните решения на Съда от групата дела „Мутишев и други срещу България“ (жалба №18967/03), „Любомир Попов срещу България“ (жалба №69855/01) и редица други дела, касаещи сходни проблеми, е дадена сериозна заявка за справяне с проблема. В Пътната карта, р. 2 „Решения в стандартна процедура за изпълнение“, т. 8, наличието на недовършени реституционни процедури е квалифицирано като „Нарушение на чл. 1 от Протокол №1 във връзка със забавянето на изпълнението/неизпълнението на актове на администрацията/съдебни решения, с които на жалбоподателите е възстановено правото на собственост върху земеделски земи и гори.“

Предвиждат се две необходими мерки:

- Изготвяне на законодателни предложения относно въвеждането на срокове за довършване на поземлената реституция

¹ На 25 януари 2021 г. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа приема резолюция №2358 (2021), в която изрази сериозното си безпокойство от броя осъдителни решения на ЕСПЧ, чието изпълнение не е приключило и се наблюдава от Комитета на министрите на Съвета на Европа в продължение на повече от пет години след постановяването им. Република България е цитирана като една от държавите-членки на Съвета на Европа с най-висок брой неизпълнени решения, която все още има сериозни структурни или комплексни проблеми, някои от които не са разрешени повече от 15 години.

- Изготвяне на анализ на съществуващата съдебна практика по Закона за отговорността на държавата и общините за вреди (ЗОДОВ) във връзка с необходимостта от създаване на специално средство за защита, което дава възможност на заинтересованите лица да получат обезщетение в случай на неспазване на същите тези срокове.

Отговорната институция от изпълнителната власт за изпълнението на мерките е Министерството на земеделието, храните и горите (сега Министерство на земеделието).

Констатация: Остават валидни идентифицираните в предходните доклади на омбудсмана фактори, които пречат за приключването на поземлената реституция.

Препоръки:

В решението си на 1428-та срещата на 08-09 март 2022 г. КМ предлага редица мерки, част от които са:

1. Засилено обучение на служителите, които се занимават с реституция; допълнително повишаване на контрола върху процедурите за реституция, както и на помощта, предоставяна от Министерството на земеделието на местните общински служби по земеделие чрез подходящо увеличаване на служителите, ангажирани с тази дейност;
2. Изготвяне на лесни за ползване насоки за прилагането на различните процедури;
3. Рационализация на процедурата по чл. 45д и следващите от Правилника за прилагане на ЗСПЗЗ;
4. Въвеждане на срокове за приключване на реституцията на земи, включени в урбанизираните територии, и обезщетяването с общинска или държавна земя или с компенсационни бонусове;
5. Начини за приключване на процедурите за обезщетяване за градовете: София, Пловдив и Варна;
6. Определяне на срок, в който областните управители да възлагат изработването на помощен план и план на новообразуваните имоти;
7. Възможност, ако земята за която е признато право на възстановяване в съществуващи или възстановими стари реални граници, се владее от дружество, вместо да предяви първо ревандикационен иск, правоимащото лице директно да поиска обезщетение вместо реституция и др.

В изпълнение на мерките от Пътната карта и решението на КМ е Законопроектът за допълнение на ЗСПЗЗ, внесен от МС в 47-то НС (№47-202-01-31/02.06.2022 г.). Предлага се в двугодишен срок собствениците или техните наследници да подадат заявление за идентифициране на границите на земеделските имоти, а имотите на неподалите искане в срока да се разположат служебно от общинската служба по земеделие върху земи от общинския поземлен фонд, по ред и условия, определени в Правилника за прилагане на ЗСПЗЗ.

Омбудсманът изрази принципна подкрепа за законопроекта в становището си от 14.06.2022 г., а представители на институцията участваха в заседанията на парламентарните комисии. Поради разпускането на парламента, законопроектът не е приет.

Що се отнася до уреждане на отношенията между ползвателите и собствениците на земеделски земи в териториите по §4 от ПЗР на ЗСПЗЗ, Министерството на

правосъдието изпрати писмо до областните управители да се извърши преглед на висящите процедури по §4 и сл. от ПЗР на ЗСПЗЗ, съответно възлагане изработването на помощни планове и планове на новообразуваните имоти.

Фактори, които пречат приключването на поземлената реституция:

✓ Статутът на земите от остатъчния поземлен фонд (земите по чл. 19 от ЗСПЗЗ)

Гражданите виждат в лицето на общините, прогласени от закона за собственици на земите от остатъчния поземлен фонд, „неподходящ“ посредник в обезщетителните и възстановителните процедури за предоставяне на земя. Интересът на общините да запазят земите като част от общинския поземлен фонд и да ползват облагите от тях е противоположен на интереса на собствениците да получат реално имоти.

Усложнява се прекомерно обезщетителната процедура – пътят за достигане до реален имот минава през решение на общинския съвет за предоставяне на поземления ресурс на органа по поземлената собственост.

Освен че исторически предоставените земи на общините не се представлявали общинска собственост, обемът на остатъчния поземлен фонд е разширен на основание подзаконовни разпоредби, които според практиката на Върховния касационен съд са в противоречие със закона. Към остатъчния поземлен фонд са причислени не само земите, за които собствениците не са подали заявления за възстановяването им (непотърсените земи), каквото е изискването на чл. 19 от ЗСПЗЗ, но и земите, заявени и признати за възстановяване в стари граници, без да са идентифицирани от собствениците им.

Към остатъчния фонд се числят и земи, за които не са прилага ЗСПЗЗ: имотите – съществуваща собственост преди земеразделянето, върху които собствениците не са губили владението си.

✓ Неблагоприятни фактори за реституция в процедурата за обезщетяване със земя (чрез планове за обезщетяване)

- определянето на земите от общинския поземлен фонд за обезщетяване не е гарантирано в достатъчна степен, не е обвързано със срок и няма изрична забрана веднъж предоставените с решение на общинския съвет имоти да не се „заменят“ по инициатива на общината;

- поради разпоредителни сделки и естествени процеси (например, самозалесяване на земеделските земи) през времето на забавата недостигът на земеделски земи за обезщетяване, който и без това е голям в Столичната община, община „Родопи“ – Пловдив, и в община Варна, продължава да расте, което обуславя все по-висок коефициент за намаление на стойността на обезщетението и води до нарастване на вероятността за обезщетяване, освен със земя, включително в съсобственост, и с голям дял поименни компенсационни бонове.

✓ Неблагоприятни фактори за реституция при възстановяване на имоти в стари граници (чрез идентифицирането на границите)

- задължението за опознаване на старите граници е възложено изцяло на собствениците – обективно неизпълнимо изискване предвид изминалото време и липсата на документи;

- собствениците са натоварени със значителни финансови разходи за техническите дейности.

✓ **Неблагоприятни фактори за реституция в териториите по § 4 (чрез планове на новообразуваните имоти):**

- липса на финансиране от държавата;
- несправедливите обезщетения за бившите собственици на земи в териториите по §4 от ПЗР на ЗСПЗЗ поради деноминацията на лева.

Примери:

Незапочнати обезщетителни процедури със земя поради неопределяне на земите от общинския поземлен фонд за обезщетяване

Обезщетяването със земя на собствениците с влезли в сила решения за обезщетяване със земи от общинския поземлен фонд и от държавния поземлен фонд на територията на Столичната община, община „Родопи“ – Пловдив, и община Варна не е започнало.

Повече от 20 години Столичната община и органите по поземлената собственост уточняват кои земи да се използват за обезщетяване, прехвърлят си задълженията и се оправдават с бездействието на другата институция.

От 2010 г. до момента няма влязъл в сила акт на Общинския съвет в община „Родопи“ за определяне на земите за обезщетяване. Решение от 2010 г. е отменено по съдебен ред, както и последващите решения от 2012, 2014, 2015 и 2019 г. Към момента е налице висящо съдебно производство с предмет Решение на ОС от 2015 г. (Решение №231, прието с протокол №7/10.07.2015 г.). Спорният въпрос е включването в списъците за обезщетяване на пасища и мери, които по силата на закона са публична общинска собственост. Изрично изключение от забраната за разпореждане с пасищните имоти – публична общинска собственост за реституционни цели, е предвидено през 2016 г. (§27, ал. 2 от ПЗР на ЗИД на ЗСПЗЗ, ДВ, бр. 61 от 05.08.2020 г.). Вече 12 години същинската обезщетителна процедура със земя за собствениците в община „Родопи“ не е започнала.

Препоръки:

1. Да се съобразят сроковете за приключване на реституцията със срока на забраната за разпореждане със земите от остатъчния поземлен фонд и при необходимост той да се удължи;
2. Да се осигури финансиране за възлагането на планове на новообразуваните имоти в зоните по §4;
3. Да се въведе методика за осъвременяване на обезщетенията на бившите собственици на земи в територии по §4, станали несъразмерни вследствие деноминацията на лева.

Общи препоръки:

1. Въпреки продължителното забавяне на процесите, не бързината при определяне на необходимите законодателни промени следва да е водеща, а адекватното и комплексно решаване на реституционните въпроси на нормативно, административно и организационно равнище;
2. Да се предвиди специален правен режим за приключване на поземлената реституция за разрешаване на проблемите на възстановяването и обезщетяването на собствениците на земеделски земи, включително породените от прекомерното забавяне, съгласно постановените общи мерки от ЕСПЧ; има практика да се приемат отделни закони за приключване на поземлената реституция (Румъния) в изпълнение

на препоръките на ЕСПЧ;

3. Да се държи сметка за реституционната проблематика при регламентирането на поземлените отношения, включително за исканията на собствениците за възобновяване на срока за предявяване на реституционни претенции спрямо земеделски и горски имоти;

4. Държавата да осигури финансирането на техническите дейности за приключване на реституционните процедури.

VIII.5. НАРУШЕНИЯ ПРИ РАЗПОРЕЖДАНЕ СЪС ЗЕМЕДЕЛСКИ ЗЕМИ – ПОС

Оплаквания

Граждани чрез инициативни комитети отправят сигнали до омбудсмана за разпореждане със земеделски имоти – публична общинска собственост.

Примери:

С подписка 74 души – жители и гости на с. Белчин, община Самоков, Софийска област, настояват за отмяна на продажбата на имот – публична общинска собственост, представляващ път до туристически обект. С цел възстановяване на пътния достъп омбудсманът препоръчва на областния управител да упражни контролните си правомощия по чл. 31, ал. 1, т. 5 от Закона за администрацията и чл. 45, ал. 4 от Закона за местното самоуправление и местната администрация за прогласяване на нищожността на решенията на общинския съвет. Препоръката е без последствие.

С подписка 195 жители на с. Чарган, община Тунджа, област Ямбол, възразяват срещу продажбата на над 522 декара общински земи в землището на селото, в близост до лесопарк „Бакаджик“. Търгът е насрочен за 08 декември 2022 г. Имотите се ползват общо от населението за събиране на билки и гъби, отглеждане на животни и други общи дейности.

Омбудсманът констатира несъответствие в данните относно статута на собствеността: публична общинска собственост (според кадастралния регистър) и частна общинска (според регистъра за общинската собственост).

Омбудсманът отправя двукратно препоръки за проверка в спешен порядък и за упражняване на контролните правомощия на областния управител по чл. 31, ал. 1, т. 5 от Закона за администрацията, чл. 8, ал. 11 от Закона за общинската собственост и чл. 45, ал. 4 от Закона за местното самоуправление и местната администрация с оглед прогласяване нищожността на актовете на Общинския съвет и на кмета на Община Тунджа за разпореждане с имотите, при наличие на законоустановените предпоставки. Предлага спиране на търга – до изясняване на правния статут на земите.

Кметът на общината уведомява омбудсмана, че търгът е прекратен със Заповед №РД-07-1817 от 05.12.2022 г. Потвърждение за прекратяването постъпи и от председателят на Общинския съвет (писмо изх. №155 от 19.12.2022 г.).

Областният управител изразява становище за законосъобразност на решенията на Общинския съвет за разпореждане с имотите и за липса на основания за оспорване като нищожни.

Същевременно в кадастралния регистър собствеността на имотите от „публична общинска“ е променена в „частна общинска“.

С подробно мотивирано становище омбудсманът отправя предложение органите на Прокуратурата да упражнят правомощията си по чл. 145, ал. 6 от Закона за съдебната власт във връзка с чл. 16, ал. 1, т. 3 от Административнопроцесуалния кодекс за обявяване нищожността на посочените решения на Общинския съвет „Тунджа“ – Ямбол.

Предвид данните за системни нарушения, свързани със статута на общинските пасищни имоти в страната, във връзка с повишения инвестиционен интерес към изграждането на фотоволтаични централи от частни лица омбудсманът предложи да се разпоредят проверки с тематичен обхват.

Констатации:

Наблюдава се тенденция за нарушаване на статута на земеделските земи – публична общинска собственост чрез съставяне на актове за частна общинска собственост и последващо разпореждане. Някои нарушения са провокирани от повишеното търсена на компактни имоти с голяма площ за изграждане на фотоволтаични централи.

За масовото превръщане на общински пасищни имоти във фотоволтаични централи сигнализира и съпредседателят на Националната овцевъдна и козевъдна асоциация. Създават се предпоставки за прилагане на схеми за „заграбване“ на земите от общинския поземлен фонд – публична собственост, и за нарушаване на баланса между ползването на земеделските земи по предназначение, и за неземеделски цели.

Законодателната делегация по чл. 8, ал. 2 от Закона за общинската собственост за определяне реда за придобиване на право на собственост и на ограничени вещни права, за предоставяне за управление, под наем и за разпореждане с имоти и вещи – общинска собственост, е в широк обем и създава предпоставки за прилагането на различни стандарти за публичност и прозрачност при разпореждането и управлението на общинската собственост².

Областните управители не упражняват ефективно правомощията си по чл. 31, ал. 1, т. 5 от Закона за администрацията и чл. 45, ал. 4 от Закона за местното самоуправление и местната администрация.

Препоръки:

1. За провеждането на състезателните процедури за разпореждане и управление на общинската собственост е наложително създаването на разпоредби в Закона за общинската собственост с набор от минимални изисквания със задължителен характер за начините на разгласа на обявленията за търговете и конкурсите, сроковете за провеждане на процедурите и други процесуални правила, които да гарантират единен минимален стандарт за спазване на принципите за публичност и прозрачност;

2. При упражняване на правомощията си областните управители да засилят контрола спрямо актове за разпореждане с предмет земеделски земи.

VIII.6. НАРУШЕНИЯ НА ОБЩИНИТЕ ПРИ РАЗПОРЕЖДАНЕ СЪС ЗЕМИ ОТ ОСТАТЪЧНИЯ ПОЗЕМЛЕН ФОНД

Примери:

Сигнал за нарушаване на правото на собственост при възстановяването и разпореждането със земи от остатъчния поземлен фонд (земите по чл. 19 от ЗСПЗЗ) в землището на с. Долна Вереница. Поводът е разпоредителна сделка чрез търг с новообразуван имот – нива от 2 декара, по

² Съгласно правилата в Община Тунджа – Ямбол обявяването на търга се прави в сградата на общината, кметството и населеното място по местонахождението на имота, най-малко 10 дни преди датата на първото провеждане на търга. Община Самоков, наред с Наредбата за реда за придобиване на право на собственост и на ограничени вещни права, за предоставяне за управление, под наем и за разпореждане с имоти и вещи – общинска собственост, е приела и самостоятелна наредба за условията и реда за провеждане на търгове и конкурси, според която обявлението за провеждане на търга се публикува в един местен вестник, на интернет страницата на общината и може да бъде разгласено по друг подходящ начин

плана на новообразуваните имоти. В имота е създадено лозе с повече от 500 лози, което е стопанисвано до 2021 г.

Омбудсманът препоръчва на областния управител да упражни правомощията си по чл. 31, ал. 1, т. 5 от Закона за администрацията, чл. 8, ал. 11 от Закона за общинската собственост и чл. 45, ал. 4 от Закона за местното самоуправление и местната администрация с оглед прогласяване нищожността на актовете на Общинския съвет и на кмета на общината.

Община Монтана се позовава на разяснение от 2016 г. на Министерството на земеделието и храните, че земите, останали в плана на новообразуваните имоти (ПНИ) след като имотите на бившите собственици и ползватели са индивидуализирани, нямат статут на земеделски земи по чл. 19 от ЗСПЗЗ. Ето защо следва да се отразяват в регистъра на собствениците към ПНИ като имоти с „неустановен собственик“. Разяснението не обосновава собственически права на общината и правомощия за разпореждане.

При справка в Министерството на земеделието е установено, че за земите с неустановен собственик в планове на новообразуваните имоти в територии по §4 от ПЗР на ЗСПЗЗ се поставят въпроси дали те са държавна или общинска собственост. Изнасят се данни, че общините издават актове за общинска собственост на основание чл. 25 от ЗСПЗЗ и се разпореждат с тези имоти.

Препоръка:

С цел гарантиране на поземлен ресурс за довършване на реституционните процедури да се предприемат административни, а при необходимост и нормативни мерки, за ясно определяне на статута на земите с „неустановен собственик“ в планове на новообразуваните имоти за териториите по §4 от ПЗР на ЗСПЗЗ и се внесе единство в административната практика.

VIII.7. ЗАСЕГНАТИ ПРАВА ПРИ ПОЛЗВАНЕ НА ЗЕМЕДЕЛСКИ ЗЕМИ

Оплакванията на гражданите през 2022 г. свидетелстват, че установилите се дисбаланси в поземлените отношения имат неблагоприятно отражение върху правата на дребните и средните собственици и ползватели на земеделски земи. Концентрацията на поземлената собственост, срещу която Европейският парламент призовава ЕК и държавите членки да се борят³, е доминиращ показател за България. Съответно нивата на неравенства в поземлените отношения са едни от най-високите в ЕС.

За възникването и утвърждаването на поземлените монополи допринасят:

- раздробяването на земеделската земя — последица от приложените реституционни методи за възстановяване на правата в реални граници и предоставянето им в съсобственост;
- поддържаната регулаторна рамка, закрепваща липсата на ограничения в размера на притежаваните и ползваните земеделски земи и необлагането с данъци на собствеността върху земеделските земи на едрите ползватели.

В тази регулаторна среда дребните и средните собственици и ползватели се оказват неизменно в позицията на „слаба страна“. Те са губещите от битката за земя, водена и с непозволен от закона средства.

³ Резолюция на Европейския парламент от 27 април 2017 г. относно актуалното положение във връзка с концентрацията на земеделска земя в ЕС: как да се улесни достъпът на земеделските стопани до земята и насоки на ЕК за допустимите практики в поземленото законодателство на държавите членки, от 12 октомври 2017 г.

Пример:

Земеделска земя е отдадена под наем за срок от 5 години през 2019 г. от неособственик с договор, сключен с нотариално заверени подписи, вписан в службата по вписванията.

Искането е да се разширят правомощията на съдиите по вписванията да проверяват специалните материалноправни предпоставки за сключване на договори за наем на земеделски земи, както и да се дадат права на собствениците на земеделски земи да искат заличаване от служба по вписванията на договор за наем, сключен от неособственик.

Неравноправно положение на дребните и средните собственици в договорните отношения

Неплащане на рента и практики за „закрепостяване“ на собствениците

Тенденцията за увеличаване на жалбите против ползвателите за неплатена рента по валидни договори и за лоши договорни практики за „закрепостяване“ на собствениците, прилагани на поземления пазар при конкуренцията между ползвателите за запазване на контрола върху земеделските площи и гарантиране на доходите от субсидии, остава непроменена и през 2022 г.

Често прилагана практика е ползвателите на земеделски земи да вписват в договорите по-малки суми от действително плащаните и впоследствие да „санкционират“ собствениците, които не са продължили договорните си отношения с тях, като им заплащат само посочените в договора суми. Съдебните спорове за доплащане завършват неблагоприятно за собственика – наемодател/арендодател, тъй като формално се дължи посочената в договора рента, а не тази, която фактически изплаща ползвателят на собствениците, подновили договорите си с него.

С подобни практики се занижава средното рентно плащане, което се дължи на собствениците на земи, включени в масиви като „бели петна“.

Зачестяват оплакванията за плащане само на част от рентата, под предлог, че не цялата земеделска площ, предмет на договора за ползване, е годна за земеделско производство, включително когато земята е била предоставена на същия ползвател по силата на дългосрочен договор.

Недействащи механизми за защита на правата на дребните собственици

Предвидените механизми в законодателството за защита и балансиране на правата се оказват неефективни, защото задействането им често е невъзможно без съдебна намеса, а дребните собственици са затруднени по различни причини да прибегнат до съдебния път за събиране на вземанията си за рента и предявяване на други права. Проявява се и общият проблем за защита на малките вземания, каквито не рядко са неиздължените рентни плащания поради раздробеността на поземлената собственост.

Констатации:

Остават в сила констатациите, обобщаващи оплакванията до омбудсмана, за безконтролно и широко разпространени практики едрите ползватели да налагат договорните условия, да не плащат дължимото по договорите възнаграждение за ползването на земята, като същевременно запазват всички свои права за получаване на субсидиите, изплащани на площ по схемите и мерките на Общата селскостопанска политика именно на основание сключените, но неизпълнени договори със собствениците. Дребните собственици се оказват отстранени от ползите от земеделската земя и в крайна сметка са принудени да се разпоредят със собствеността си.

Препоръки за преодоляване на неравенствата в поземлените отношения:

Както се изтъква и в предходните доклади за дейността на институцията, налице е необходимост от нова политика и регулаторна рамка, съобразени със свръхконцентрацията на земеползването, в защита на дребните собственици и ползватели. За възстановяването на нарушения баланс от монополизирането на поземлените отношения е наложително засилване на регулативните функции на държавата чрез въвеждането на:

1. адекватно данъчно облагане на едрата поземлена собственост;⁴
2. ограничения за притежаването и ползването на земеделски земи;
3. достъп до земя на безимотни и малоимотни граждани;
4. минимални размери на арендните/наемните плащания;
5. съобразяване на размера на средното рентно плащане за земите – „бели петна“ с пазарната рента;
6. обвързване на предоставянето на субсидиите за подпомагане на площ с плащането на рента на собствениците на земите по договорите за ползването им;
7. засилване на контрола за спазване на специалните законови изисквания при сключване на договори за ползване на земеделски земи;
8. извънсъдебен ред за разрешаването на спорове, свързани с плащанията за ползването на земеделските земи.

VIII.8. ПРАВАТА НА СОБСТВЕНИЦИТЕ НА ЗЕМИ „БЕЛИ ПЕТНА“

Омбудсманът констатира, че собствениците на земеделски земи не са наясно с правото да получат плащанията за т. нар. „бели петна“. По оплаквания за неплатена рента се установява, че за ползването на имотите са депозирани суми по сметките за чужди средства на общината или на съответната областна дирекция „Земеделие“.

„Бели петна“ са земеделските земи, за които собствениците не са сключили договори за ползването им (за наем, аренда, съвместно обработване и пр.) и не са подали декларация в срок ще ги ползват ли в реалните им граници или желаят включването им в масив за ползване (чл. 37в, ал. 3, т. 2 от ЗСПЗЗ). Изразите „земи по чл. 37в, ал. 3, т. 2 от ЗСПЗЗ“ и „бели петна“ имат едно и също значение и са свързани с уедреното ползване на земеделските земи. Такива земи могат да бъдат разпределени по административен ред за ползване в процедурата за създаване на уедрени масиви за ползване със заповед на директора на областната дирекция „Земеделие“.⁵ От заповедта произтича задължението за ползвателя да заплати сумите за ползването в посочения със заповедта размер по съответната сметка за чужди средства в полза на собствениците на земеделските земи „бели петна“.

⁴ Законопроект №054-01-79 от 29.07.2020 г. за допълнение на Закона за местните данъци и такси, предвиждащ облагането с местен данък за притежаване на над 20 000 дка на територията на страната, не е одобрен от Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление към НС (Протокол №15 от 01.10.2020 г.).

⁵ Имотът може да бъде разпределен като „бяло петно“ и когато собственикът е подал декларация по чл. 69, ал. 1 от ППЗСПЗЗ във връзка с чл. 37б, ал. 1 от ЗСПЗЗ и изразява желание имотът да бъде включен в масиви за ползване като имот по чл. 37в, ал. 3, т. 2 от ЗСПЗЗ, каквато възможност е предвидена в приложението към образеца на декларацията.

Общината, съответно областната дирекция „Земеделие“, действат като посредник в отношенията между ползвателите и собствениците на земеделските земи – „бели петна“ и изплащат на правоимащите собственици преведените от ползвателите суми.

Сроковете, в които собствениците могат да потърсят платените от ползвателите суми за „белите петна“ са посочени в §16 от Преходните и заключителни разпоредби към Закона за изменение и допълнение на Закона за собствеността и ползването на земеделските земи (обн., ДВ, бр. 14 от 2015 г., изм., ДВ, бр. 31 от 2015 г.). Разпоредбата на ал. 1 гласи, че дължимите суми за имотите по чл. 37в, ал. 3, т. 2, („белите петна“), определени със заповедта по чл. 37в, ал. 4 за стопанската 2014-2015 г. и за предходните стопански години, се внасят от ползвателите по банкова сметка за чужди средства на общината.

Предвижда се в ал. 2 от влизането в сила на този закон (има се предвид Законът за изменение и допълнение на ЗСПЗЗ, ДВ, бр. 14 от 20 февруари 2015 г.), че :

- сумите за „белите петна“ ще се изплащат от общините на правоимащите лица в 10-годишен срок;
- отказите на общините за плащане на основание 3-годишния срок по чл. 37в, ал. 7 ще се смятат за обезсилени.

Това е преходно правило, което разпростира действието на удължения от 3 на 10 години срок за плащане на сумите за ползването на „белите петна“ с изменението на чл. 37в, ал. 7 от ЗСПЗЗ, обнародвано в посоченото изменение, спрямо заварените случаи.

За стопанската 2015-2016 г. и занапред, на основание чл. 37в, ал. 7 от ЗСПЗЗ, (в редакцията на разпоредбата съгласно ДВ, бр. 14 от 2015 г.) сумите ще се внасят от ползвателите по банковата сметка за чужди средства на областната дирекция „Земеделие“ по местонахождението на имота и съответно ще се изплащат от областната дирекция „Земеделие“ в десет годишен срок на правоимащите собственици.

За гарантиране правата на собствениците на земеделски земи по предложение на омбудсмана през 2014 г. и 2015 г. са изготвени указания за изплащане на сумите, които са оповестени на страницата в интернет на Министерството на земеделието. Всеки един от наследниците може да получи цялата сума за ползването на имота, без да се изисква пълномощно, като поеме задължение да предостави дължимата се част на останалите съсобственици.

Препоръка: Да се проведе широка информационна кампания за правата на собствениците на земи „бели петна“, включително за давностните срокове, изискващите се документи, и компетентните да извършат плащанията администрации.

VIII.9. ЗАЩИТА НА ЗЕМЕДЕЛСКИ ПРОИЗВОДИТЕЛИ, РАЗВИВАЩИ БИОЛОГИЧНО РАСТЕНИЕВЪДСТВО

Сигналът е за нормативно несъответствие в резултат от измененията и допълненията на Наредба №4 от 24.02.2015 г. за прилагане на мярка 11 „Биологично земеделие“ от Програмата за развитие на селските райони за периода 2014-2020 г. (Наредба №4), обнародвани в ДВ, бр. 21 от 12 март 2021 г.

Наредбата разрешава без ограничение добавянето на площи, за които преходът към биологично производство е започнал преди 01.01.2021 г. Но същевременно от земеделските стопани се изисква „до края на поетия ангажимент“ (края на 2022 г.), да представят документи, удостоверяващи произведена биологична продукция от

тези площи. Задължението се преценява като обективно неизпълнимо предвид по-дългия 3 – годишен срок за преход към биологично производство. Несъответствието ще остави без покритие разходите в изпълнение на изискванията към кандидатите за подпомагане и ще лиши земеделските производители от компенсаторните плащания.

Констатации:

- В Наредбата не е възпроизведено заложеното ограничение в Програмата за развитие на селските райони срокът на прехода към биологично производство да не е по-дълъг от срока на ангажимента. Когато периодът на преход надхвърля продължителността на ангажимента, въпреки че отговарят на условието да са в преход преди 01.01.2021 г., земеделските стопани се оказват в обективна невъзможност да представят сертификат или писмено доказателство за произведена биологична продукция;
- Допуснатата непълнота в текста на чл. 6, ал. 5 от Наредба №4 прави неясна разпоредбата, в нарушение на чл. 9, ал. 1 от Закона за нормативните актове.

Препоръка: Омбудсманът предложи на министъра на земеделието проверка с участието на представители на Сдружението на контролиращите лица за биологично производство и на засегнатите земеделски стопани и своевременни мерки за разрешаване на проблема.

VIII.10. ДРУГИ ПРОБЛЕМИ НА СОБСТВЕНОСТТА

Отчуждително-обезщетителни процедури

Принудителното отчуждаване на имоти – частна собственост, за държавни и общински нужди е изключение от конституционния принцип за неприкосновеност на частната собственост, установено в чл. 17, ал. 5 от Конституцията на Република България. Отнемането на правото на собственост независимо от волята на собствениците представлява драстична намеса в правната сфера на гражданите. Изключителността на въздействието обуславя неотклонното внимание на омбудсмана към правния режим и практиката по прилагането на отчуждително-обезщетителните процедури и съответствието им с конституционния и международноправните стандарти за защита на собствеността.

Оплакванията

Неизменна част от оплакванията на гражданите са за допуснати нарушения при отчуждаване на недвижими имоти – частна собственост, за държавни или общински нужди. През годините на усилено строителство на публични инфраструктурни обекти – пътища, магистрали и други съоръжения, жалбите са по-многобройни. Броят на оплакванията за недовършени отчуждително-обезщетителни процедури, провеждани при действието на отменения Закон за териториално и селищно устройство (ЗТСУ), не се влияе от този фактор, но и двете групи жалби са с трайно присъствие в практиката на омбудсмана.

Недоволството на първата група собствениците основно е адресирано към неравностойността на обезщетението. Исканията са за намиране на справедлив баланс между обществения интерес и интересите на собствениците чрез определянето на съответно на пазарните цени парично обезщетение за отчуждените имоти, в изпълнение на конституционното изискване за равностойност на обезщетението при принудително отчуждаване.

Втората група граждани настояват за довършване на обезщетителната процедура и за справедливо обезщетение поради лишаването им от собственост за продължителен период от време.

Пример:

Отчужден недвижим имот в гр. Пловдив през 1989 г. на основание чл. 98 от (ЗТСУ, отменен) е с неприключила отчуждително-обезщетителна процедура. Оплакването е за нарушаване на правото на собственост във връзка със заповеди на председателя на ИК на Пловдивския общински народен съвет за отчуждаване на, тъй като повече от тридесет години след отнемането на имота обезщетителната процедура (с жилищен имот и с гараж) не е проведена в пълния ѝ обем. Обезщетението с гараж не е получено, въпреки активните постъпки пред общинската администрация на правоимащите лица.

Оплакванията против неравностойността на обезщетението в отчуждителната процедура са предимно срещу: 1) прилагането на нормативно определени цени при оценката на отчуждаваните имоти; 2) неудовлетворени искания за предоставяне на имотно обезщетение за отчуждавани земеделски земи, особено в случаите, когато не са налице относими сделки – пазарни аналози, които да послужат за определянето на цената.

При отчуждаване на жилищни имоти за общински нужди жалбоподателите изтъкват, че не се прилага възможността за споразумение с общината, а с определените им обезщетения не са в състояние да закупят при сегашните пазарни цени на недвижимите имоти дори маломерни жилища.

Собствениците на земеделски земи изтъкват, че пропуснатите ползи от прекратените дългосрочни наемни и арендни договори за отчуждаваните земеделски имоти и обезщетението за отнетото право на собственост не покрива вземанията за рента за периода до изтичане на срока на договора.

Пример:

Сигнал на Българската асоциация на собствениците на земеделски земи (БАСЗЗ) във връзка прилагането на Закона за кадастъра и имотния регистър и принудителното отчуждаване и учредяване на сервитути върху земеделски земи (изх. №7-5/14.11.2022 г., рег. №11924/2022 г. на омбудсмана) за неравностойно обезщетение при отчуждаване се съдържа в изложение по проблемите на собствеността върху земеделски земи, отправено до редица държавни институции и до омбудсмана. Единствено омбудсманът излиза със становището по поставените проблеми, публикувано и на интернет страницата на Асоциацията.

Конституционни стандарти

Изискването за законност на отчуждаването е конституционен принцип: принудително отчуждаване за държавни и общински нужди се извършва само въз основа на закон. Конституцията в чл. 17, ал. 5 изисква да са налице държавни и общински нужди, които не могат да бъдат задоволени по друг начин, и да бъде изплатено предварително и равностойно обезщетение. ЗДС и ЗОС въвеждат допълнителни изисквания – наличието на държавна и общинска нужда да се установява с влязъл в сила подробен устройствен план, който предвижда изграждането на обекта, както и отчуждените имоти да станат публична собственост.

Международноправните стандарти за допустимост на отчуждаването според практиката на ЕСПЧ за лишаване на дадено лице от притежание, какъвто е ефектът от отчуждаването, са съизмерими с конституционните стандарти за допускане на отчуждаването и изискват кумулативно:

- да е извършено „съгласно условията, предвидени в закона“;

- да е в обществен интерес;
- да е запазен справедливият баланс между неприкосновеното право на частна собственост и интересите на общността.

Действията на омбудсмана

За постигане на съответствие с конституционния стандарт и с международноправните стандарти на законовата уредба, омбудсманът упражни правомощията на институцията по чл. 150, ал. 3 от Конституцията на Република България и по чл. 125 от Закона за съдебната власт.

По искане на омбудсмана КС обявява за противоконституционни разпоредби на ЗДС и на ЗОС, предписващи актовете за отчуждаване да се обявяват на собствениците чрез обнародване в „Държавен вестник“ (Решение №6 от 2013 г. по конституционно дело №5 от 2013 г., обн., ДВ, бр. 65 от 23 юли 2013 г.). С последвалите законодателни промени се въведе изискване съобщаването на отчуждителните актове да се извършва по реда на Административнопроцесуалния кодекс.

На основание чл. 125 от Закона за съдебната власт омбудсманът отправи искане до Общото събрание на колегии при Върховния административен съд да приеме тълкувателно решение по приложимостта на §1а, т. 4 от допълнителните разпоредби на ЗДС във връзка с чл. 32, ал. 2 от закона за определяне на равностойно обезщетение при отчуждени имоти. Прието е, че за градовете с районно деление относимите към определянето на равностойно парично обезщетение са онези вписани сделки с имоти с подобни характеристики на отчуждавания, които се намират в един и същ район, като съставна административно-териториална единица на общината, включително когато се касае за земеделски земи и горски територии. (Тълкувателно решение №3 ОТ 23.03.2015 г. по тълк. д. №6/2014 г., ОСС на ВАС, I и II колегия)

Констатираните причини за съществени несъответствия на обезщетенията с пазарните цени

Механизмът за оценяване, регламентиран в ЗДС и в ЗОС, е пазарно ориентиран – стремежът на законодателя е в резултат от прилагането му да се постигне подобие на пазарна оценка, чрез използването на пазарни аналози. Съгласно чл. 32, ал. 2 от ЗДС равностойното парично обезщетение се определя въз основа на пазарните цени на имоти с подобни характеристики, намиращи се в близост до отчуждавания.

Когато не са налице пазарни аналози, законът предвижда прилагането на нормативно установени цени, в зависимост от вида на отчуждавания имот, както следва:

- за имоти в урбанизираните територии и устройствени зони – Правилника за прилагане на ЗДС;
- за земеделски земи – наредбата по чл. 36, ал. 2 от Закона за собствеността и ползването на земеделските земи – Наредба за реда за определяне на цени на земеделските земи (обн., ДВ, бр. 64 от 05 юни 1998 г., последно изменение – ДВ., бр. 55 от 2017 г.);
- за горските територии – наредбата по чл. 86, ал. 2 от Закона за горите – Наредбата за оценка на поземлени имоти в горски територии.

За несъответствието на оценките на отчуждаваните имоти с пазарната им стойност допринасят:

- ограниченията по предмет и време на сключване на сделките, признавани за пазарни аналози;

- остарелите регулирани цени, използвани при липса на пазарни аналози. Особено неблагоприятно е отражението на този фактор върху отчуждаваните земеделски земи. Приложимите разпоредби от Наредбата за определяне цената на земеделската земя не са актуализирани от 1998 г. Така определените стойности се прилагат без коректив за увеличение, какъвто е предвиден при отчуждаване на имоти в урбанизирана територии – ако липсват пазарни аналози, стойността се определя като данъчната оценка на имота в урбанизирана територия се увеличи двукратно.

При отчуждаването на земеделски земи и на горски имоти, независимо от възможността за имотно обезщетение, на собствениците не се дава право на избор дали обезщетението да е имотно или парично, включително когато липсват пазарни аналози. Решението за това, и според съдебната практика, е въпрос на оперативна самостоятелност и преценка на компетентния орган.

Практика на ЕСПЧ

Жалбите на собствениците свидетелстват за значителни разминавания между размера на присъжданите обезщетения и стойността на имотите. Констатацията на омбудсмана за небалансирано регулиране на материята и необходимост от усъвършенстване на регламентацията на методите за оценяване при принудително отчуждаване намира потвърждение в практиката на ЕСПЧ. Съдът достига до заключението, че прилагането на съответните регулаторни разпоредби не позволява на жалбоподателите да получат обезщетение, разумно свързано със стойността на земята им. Спорните отчуждавания са наложили непропорционална и прекомерна тежест на участващите страни, което нарушава справедливия баланс между защитата на собствеността и императивите на обществен интерес. Налице е нарушение на чл. 1 от Протокол №1 (*Kostov and Others v. Bulgaria* (Applications nos. 66581/12 and 25054/15), 14 may 2020).

Механизмът, установен в ЗДС и в ЗОС, за определяне на обезщетение за лица, чиито имоти са отчуждени за държавни или общински нужди, се квалифицира от ЕСПЧ като несъответен на изискванията за „пропорционалност“ на намесата по смисъла на чл. 1 от Протокол №1 на Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи.

В поредица свои решения⁶ от 2022 г. съдът установява нарушения, на чл. 1 от Протокол №1 към Конвенцията. Делата са подобни на жалбата *Kirilova and Others v. Bulgaria* (nos. 42908/98 and 3 others, 9 June 2005). Имотите на жалбоподателите са отчуждени за благоустройствени мероприятия по ЗТСУ през 90-те години на миналия век. Те е трябвало да получат като обезщетения апартаменти. Европейският съд приема, че прекомерно дългият период (изчислен от датата на ратифициране на чл. 1 от Протокол №1 от България през 1992 г.) им е причинил неимуществени вреди. Съдът е констатирал, че дори жалбоподателите да получат дължимите обезщетения, „остава фактът, че в продължение на много години те са изправени пред несигурност и е трябвало да понесат прекомерно бреме. По този начин, дори след евентуалното предоставяне на апартамента, справедливият баланс, изискван съгласно член 1 от Протокол №1, няма да бъде постигнат.“ За нарушението на чл. 1 от Протокол №1 на всички жалбоподатели е присъдено обезщетение за неимуществени вреди, а на тези по дело *Bozhilovi v. Bulgaria* (Application no.9051/18) – и обезщетение за пропуснати ползи.

⁶ *Ganchevi v. Bulgaria*, (Application no. 40026/19); *Stoyanova v. Bulgaria* (Application no. 40101/19); *Halil v. Bulgaria* (Application no. 40029/19); *Ignatova v. Bulgaria* (Application no. 39954/19), 18 October 2022; *Bozhilovi v. Bulgaria* (Application no.9051/18), 15 march 2022 – освен обезщетение за неимуществени вреди е присъдено и обезщетение за пропуснати ползи; *Moamer v. Bulgaria* (Application no. 40124/19), 18 October 2022.

Липса на нормативна уредба и единна административна практика при изплащане на обезщетенията

Остро е недоволството срещу административната и финансовата тежест, прехвърлена върху отчуждените собственици в нарушение на принципа за служебното начало като условие да получат определеното парично обезщетение от компетентните администрации.

Несъразмерната административна тежест при административното обслужване на гражданите за изплащането на обезщетенията за отчуждените имоти от АПИ или от областните управители (след изтичането на 1-месечен срок, в който обезщетенията се изплащат от АПИ) е нарушение, идентифицирано и в предходните доклади за дейността на институцията. Остават непроменени констатациите, че:

- от бившите собственици на отчуждените имоти, на които държавата вече е станала собственик, се изисква представянето на редица документи, вместо компетентната администрация да ги набавя по служебен път;
- действията на ангажираните институции за изплащане на обезщетението не са съобразени с разпоредбата на чл. 42 от ЗДС, която предвижда по отчуждителните производства, обезщетенията и сделките за придобиване на собственост и на вещи права да не се събират данъци и такси;
- няма унифицирани правила за изискващите се документи и реда, по който областните управители изплащат обезщетенията на правоимащите лица, което е предпоставка за прилагане на различни административни практики.

В резултат гражданите са възпрепятствани и демотивирани да упражнят правата си и да получат дължимото обезщетение за отчуждените имоти, което, в някои случаи (при отчуждаване на сънаследствени земеделски и горски имоти) е по-малко от разходите за изпълнение на административните изисквания за получаване на сумите. Тази административна практика създава предпоставки за нарушаване на конституционно гарантираното право на собственост и за уронване на доверието в държавните институции.

Пример:

Жалбоподателят повторно предлага (предходна жалба №361/20) значително опростяване на изискванията за изплащане на обезщетението на правоимащите собственици. Във връзка с отчуждително – обезщетителна процедура за изграждане на национален обект (Автомагистрала „Хемус“) областната администрация изисква девет документа от собствениците и в много случаи разходите по набавянето им превишават значително самото обезщетение. Предлага се въвеждането на възможност за електронно попълване/изпращане на данни и документи и за служебно снабдяване с необходимата информация от публичните регистри.

Констатации:

Потвърждава се тенденцията за небалансирано регулиране на обществените отношения, свързани с принудителното отчуждаване за държавни и общински нужди. Правата на собствениците и тяхната защита се оказват пренебрегвани в името на бързината на процедурите, която се отъждествява с обществен интерес от изграждане на инфраструктурни проекти, спазване на срокове за усвояване на средства по европейски програми, насърчаване на инвестициите в индустриалния сектор и пр. При оспорването на отчуждителните актове, включително относно размера на обезщетението, се запазва отклонението от общия принцип за двуинстанционност на административно-съдебното производство.

Използваните регулирани цени при липса на пазарни аналози не са осъвременявани – Наредбата за определяне цената на земеделската земя не е актуализирана от 1998 г.

Потвърждават се сигналите за невъзможност собствениците да получат дължимите им се обезщетения за отчуждените имоти поради липса на ясни нормативни процедури, водещи до несъгласувани административни практики компетентните администрации да изискват, в отклонение от принципа на служебното начало, правоимащите да представят редица документи, издавани след заплащане на такси за сметка на отчуждените собственици.

Препоръки:

1. Оценката при парично обезщетение, освен с пазарните, да се съобрази и с други фактори, така, че с възприемането на комплексен подход да се гарантира запазването на качеството на живот на собствениците на отчуждените имоти и да се избегне рискът да бъдат лишени от единственото им жилище;

2. Да се предостави право на избор за вида на обезщетението – имотно или парично, при отчуждаване на земеделски имоти и горски територии;

3. Не бързината (еднозначно отъждествявана с обществен интерес от бързото удовлетворяване на държавната или общинска нужда), а защитата на правото на равностойно обезщетение да се постави като приоритет и се възстанови двуинстанционността на административносъдебното производство при оспорване на отчуждителните актове;

4. Да се регламентират процедурите за изплащане на определените обезщетения на собствениците на отчуждени имоти и се унифицира административната практика, за да се преустанови незаконосъобразното забавяне на плащанията и прехвърлянето на административната и финансова тежест за набавяне на документи върху отчуждените собственици.

Нарушаване на правото на собственост върху земеделски земи при отстраняване на явна фактическа грешка (ЯФГ) в кадастралната карта

За разлика от оплакванията за недовършена поземлена реституция, проблемите за обезщетяването на собствениците на земеделски и горски имоти при отстраняване на явна фактическа грешка в КККР са сравнително нови и са свързани със системното трансформиране на картата на възстановената собственост в кадастрална карта по силата на закона. Обезщетяването на собствениците се извършва по реда на чл. 10б от ЗСПЗЗ, съответно чл. 6 и §8 от ПЗР на ЗВСГЗГФ.

Пример:

Сигнал за нарушаване на правото на собственост върху земеделски земи се съдържа в посоченото становище на БАСЗЗ. Нарушението вече е констатирано в доклада на омбудсмана за дейността на институцията за 2021 г. по повод оплакване за отстраняването на явна фактическа грешка при очертаването на границите на язовир в землището на с. Доктор Йосифово, м. Средна гора, област Монтана. Притежаваното право на собственост въз основа на реституция с план за земеразделяне и делба върху имот от 13 501 кв. м е намалено на 1291 кв. м. Агенцията по геодезия, картография и кадастър на основание чл. 51, ал. 4 ЗКИР обявява в ДВ, бр. 94 от 29.11.2019 г. започването на производство по изменение на кадастралната карта и кадастралните регистри за отстраняване на явна фактическа грешка въз основа на проекти, изработени от правоспособно лице по ЗКИР, която освен имота на жалбоподателя засяга имотите на десетки собственици. Процедурата приключва със Заповед №КД-14-83 от 22 юли 2020 г.

Констатация:

Остава валидна констатацията за бездействие и прехвърляне на отговорност между органите по поземлената собственост и кадастралната администрация при прилагането на процедурата за обезщетяване на собствениците, регламентирана в чл. 106 от ЗСПЗЗ, чл. 10 от Закона за водите и чл. 53б, ал. 6 от ЗКИР. Като причина за забавянето органите по поземлената собственост изтъкват нормативни несъответствия в легалните понятия за „явна фактическа грешка“, съгласно ППЗСПЗЗ и ЗКИР, както и недостатъчност на информацията, предоставена от други институции, за анализ и становище относно обезщетяване по реда на чл. 106 ЗСПЗЗ.

На практика процедурата функционира като отчуждителна, без конституционно предвидените гаранции за правата на собствениците.

С измененията на Закона за кадастъра и имотния регистър (ДВ, бр. 44 от 2019 г.) се предвижда при изменение на КKKP поради явна фактическа грешка, когато засегнатите имоти са над 50, собственици да се уведомяват чрез обнародване в „Държавен вестник“, разгласяване чрез два централни всекидневника, и обявяване на подходящи места с публичен достъп в сградите на службата по геодезия, картография и кадастър, общината и кметството (чл. 35, ал. 3 и чл. 51, ал. 4, чл. 53б, ал. 5, т. 2 и ал. 8 от ЗКИР). Именно в тази хипотеза често попадат земеделски имоти, граничещи с язовири, пътища и др. публични инфраструктурни съоръжения. Разпоредбата „вменява вече веднъж отречено като непосилно за гражданите задължение от КС в РКС №6/2013 г.“⁷ При провеждане на процедурата за отстраняване на явна фактическа грешка по реда на ЗКИР собствениците – адресати на акта могат да се информират за започването на процедурата и за крайният акт – заповед на изпълнителния директор на Агенцията по геодезия, картография и кадастър от публикацията в „Държавен вестник“ и други обявявания, но не и по реда на Административнопроцесуалния кодекс.

Спрямо посочените текстове от ЗКИР омбудсманът намира, че е валиден изводът в Решение на КС №6/2013 г., че на гражданите и юридическите лица се вменява своеобразно задължение да следят всеки брой на „Държавен вестник“, за да могат да упражнят правото си на защита, тъй като съответният държавен или общински орган – в случая Агенцията по геодезия, картография и кадастър, както и кметът на общината, оправомощен служебно да инициира това производство (чл. 51, ал. 5 ЗКИР), нямат задължение да уведомят собственика нито за започването на производството за отстраняване на ЯФГ, нито за приключващия го краен акт – заповедта на АГКК. Така се засяга правото на защита (чл. 56 от Конституцията) на гражданите и юридическите лица, без да са налице каквито и да е основания за това и до противоречие с нормите на ЕКПЧ.

Препоръка: Да се предвидят законодателни промени и организационни мерки за отстраняване на нарушението на правото на собственост върху възстановени по реда на ЗСПЗЗ и ЗВСГЗГФ земеделски и горски имоти при отстраняване на ЯФГ в КKKP, като се предвидят необходимите гаранции за правата на засегнатите собственици.

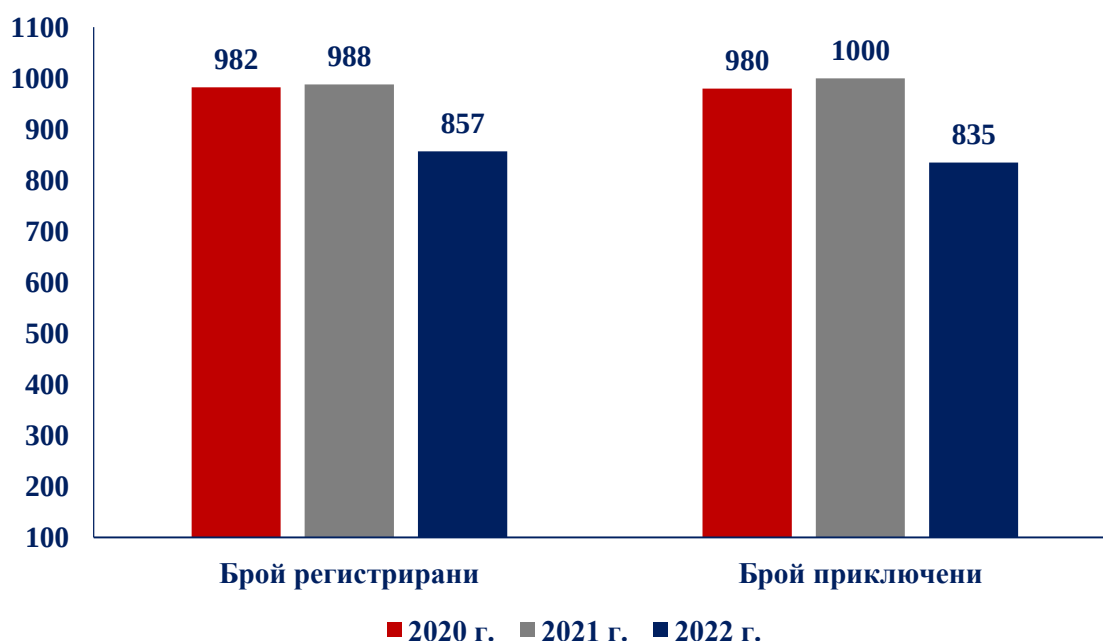
⁷ „Проблемни аспекти на механизма по ЗДС и ЗОС при отчуждаването на имоти за държавни или общински нужди“ – Михаил Екимджиев, Милена Докова – Костадинова, Иван Бегов, София, ноември 2020 г. Правно изследване, изготвено с подкрепата на фондация за свободата „Фридрих Науман“.

IX. ПРАВО НА ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ И ДОБРА АДМИНИСТРАЦИЯ 2022 г.

Националният омбудсман се застъпва за правата на гражданите и упражнява граждански контрол върху публичната администрация. Сигналите на гражданите често открояват по-сериозни или дори системни грешки и проблеми в работата на администрацията. Задачата на омбудсмана е да идентифицира тези проблеми и насочвайки вниманието на администрацията към тях, да я подпомогне при усъвършенстването на нейната дейност. Така чрез конструктивен диалог омбудсманът се превръща във важна част от процеса на изграждане на доверие между институциите и гражданите, на приближаване на публичната администрация до хората.

През 2022 г. в администрацията на омбудсмана са регистрирани 857 жалби, касаещи правото на добро управление и добра администрация, и приключват проверките по 835 преписки.

Графика №30. Жалби и сигнали, и приключени проверки, свързани с правото на добро управление и добра администрация за периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на омбудсмана на Република България

Относно администрациите, срещу които са насочени оплакванията на гражданите в приключените жалби, те се разпределят, както следва:

- срещу централни органи на изпълнителната власт и техни териториални структури, както и срещу държавни и изпълнителни агенции и държавни комисии – 343 жалби (41,08%);
- срещу кметове на общини, райони и кметства, кметски наместници и съответните администрации са разгледани 466 жалби (55,80%);
- не се посочва конкретен орган или е посочен извършител, по отношение на който омбудсманът няма правомощия – 26 жалби (3,12%).

Жалбите срещу централни органи на изпълнителната власт са срещу: Агенция „Пътна инфраструктура“ (243), следвана от МВР (22), КЗП (15), Националната агенция за приходите (10), КЗЛД (9), Изпълнителна агенция „Автомобилна администрация“ (8) и т.н.

От жалбите срещу кметове на общини, райони и кметства, кметски наместници и съответните администрации най-многобройни са жалбите срещу Столичната община (СО) и нейните райони (129), следват община Варна (11) и община Пловдив (5) и др.

През 2022 г. се запазва съотношението между жалбите, при проверките по които не е установено нарушение от страна на администрацията (445 жалби – 53,29%), и жалбите, при които омбудсманът установява нарушение (356 жалби – 42,64%). Извън правомощията на омбудсмана попадат 34 случая (4,07%).

По преобладаващата част от жалбите (418) е изразено становище или на гражданите са дадени съвети и разяснения. В съответствие с правомощията си и в защита правата на гражданите омбудсманът отправя 322 препоръки и предложения към административни органи. Омбудсманът продължава да разчита и на посредничеството като ефикасен способ за намиране на решение, като прибегва до него в 95 случая.

В преобладаващата част от случаите препоръките и посредничеството са последвани от съответни действия от страна на администрациите.

Основни проблеми, които гражданите поставят през 2022 г.

IX.1. ЛОШО СЪСТОЯНИЕ НА РЕПУБЛИКАНСКАТА ПЪТНАТА МРЕЖА, НА УЛИЧНАТА МРЕЖА В НАСЕЛЕНИ МЕСТА И НА ТЕХНИЧЕСКАТА ИНФРАСТРУКТУРА КЪМ НЕЯ (331 ЖАЛБИ – 39,64%)

През 2022 г. се запазва големият брой на тези жалби.

Гражданите все по-активно отстояват правото си на благоприятна и безопасна среда в населените места. С особена настойтелност те поставят искания за:

- ремонт или изграждане на улици и на техническата инфраструктура към тях;
- осигуряване на места за паркиране;
- изграждане на съоръжения за ограничаване на скоростта на движение;
- изграждане, опазване и поддържане на детски площадки и зелени площи;
- подобряване или промяна на организацията на движение, осигуряване на транспортен достъп до недвижими имоти, привеждане в изправност на опасни шахти, подлези, надлези;
- премахване на опасни дървета и др.

Традиционно преобладават жалбите, касаещи състоянието на пътищата от републиканската пътна мрежа и дейността на Агенция „Пътна инфраструктура“ (АПИ), често придружени и с подписки.

В жалбите си гражданите продължават да сигнализират за:

- нарушена пътна настилка;
- пропадащи пътни платна;
- липса или нарушена хоризонтална маркировка;
- липса или неправилно поставени пътни знаци;
- непочистени банкети и канавки;
- нарушено отводняване на пътното платно;
- необходимост от окастряне и премахване на дървета и храсти;
- лошо поддържане при зимни условия;

- замърсяване и увреждане на пътни участъци при преминаване на камиони, обслужващи строителството на различни обекти или извозващи дървен материал и др.

По повод обявените в началото на 2022 г. приоритети в работата Министерството на регионалното развитие и благоустройството (МРРБ), основен от които е подобряването на пътната инфраструктура в страната и след проведената на 13.01.2022 г. работна среща на МРРБ с АПИ, на която са представени по области участъците от републиканската пътна мрежа, които са определени за спешен ремонт през 2022 г. Омбудсманът информира министъра за постъпващите множество жалби от граждани за неизпълнение на задължения от страна на АПИ и задълбочаване на проблемите, свързани със състоянието на транспортната инфраструктура. В повечето случаи тези граждани без резултат са се обръщали към АПИ.

Омбудсманът подчертава, че в отговорите на АПИ по конкретно поставени проблеми често липсва информация относно: изпълнение на задълженията по Закона за пътищата за извършване на минимален брой периодични инспекции на пътищата в експлоатация за установяване на свързаните с пътната безопасност характеристики и предотвратяването на произшествия; конкретните констатации за проверяваните обекти; не се посочва какви ремонтни дейности са извършени; какви са критериите за избор на пътищата за основен и текущ ремонт.

На министъра на регионалното развитие и благоустройството е предоставена информация за пътищата от републиканската пътна мрежа, за лошото състояние на които гражданите са сигнализирали с предложение за обсъждане и евентуалното им включване в програмата за ремонт за 2022 г.

Предвид очерталото се въз основа на разгледаните жалби състояние на републиканската пътна мрежа омбудсманът смята, че е особено важно да бъде поставен акцент и на проблема за пътната безопасност.

След една от най-тежките катастрофи в страната през 2022 г. – на македонски автобус на автомагистрала „Струма“, при която загинаха 45 македонски граждани, прокуратурата възложи проверката на МРРБ и на Държавна агенция „Безопасност на движението по пътищата“ (ДАБДП).

В доклада на ДАБДП се съдържат особено тревожни констатации, които могат да бъдат обобщени, както следва относно:

- автомагистралите е констатирано, че има редица пропуски и несъответствия в управлението на пътната инфраструктура.

- първокласните пътища се правят следните констатации и препоръки:

- организацията на движение е в изключително лошо състояние както по отношение на експлоатационното състояние на сигнализацията (маркировка и пътни знаци), така и по отношение на съответствието ѝ с нормативните документи и стандарти;

- относно пътната настилка се обръща внимание на важноста на износващия пласт за безопасно придвижване, както и на необходимостта администрацията, управляваща пътя, да осъществява превантивно поддържане, с което се цели повишаване на сцеплението и удължаване на експлоатационния живот на пътната настилка;

- установени са голяма разнородност на ограничителни системи за пътища; лоша практика на монтирането им, в т.ч. и на несъвместими елементи; неспазване на изискванията на производителя по отношение на монтажа им; несвоевременна подмяна на несъответстващи и повредени ограничителни системи за пътища от страна на администрацията;

– пътните банкети и крайпътното пространство не са в добро експлоатационно състояние, като има обрасли банкети и значителна растителност край пътищата.

Анализът на ДАБДП налага извода, че усилията на компетентните институции, имащи отношение към състоянието на пътната инфраструктура и безопасността на движението, трябва да бъдат насочени към подобряване на организацията и управлението на дейностите, свързани с инвестиционния процес и с последващото поддържане на пътната инфраструктура.

Примери:

До омбудсмана постъпи поредна жалба от жителите на с. Кладница, община Перник, по повод лошото състояние на обходния път Драгичево – Кладница през „Делта Хил“ за с. Кладница.

Гражданите наблюдават на факта, че започналият ремонт на републиканския път и реализирането на укрепителните мероприятия на свлачищните процеси няма да приключат скоро. В същото време единственият път за с. Кладница (от с. Драгичево през комплекс „Делта Хил“), с дължина около 7 км е с много дупки и пропадания. Няма необходимите габарити за двупосочно движение. Интензивният трафик създава предпоставки за пътнотранспортни произшествия, особено в тъмните часове на денонощието.

Настояват за незабавно запълване на всички дупки и пропадания по обходния път за с. Кладница.

След отправената препоръка от АПИ уверяват омбудсмана, че се предприемат необходимите действия за укрепване на свлачището и възстановяване на движението по трасето на път III-1003 Рударци – Кладница.

Гражданин сигнализира за лошо състояние на надлеза, по който преминава метрото между метростанции „Мусагеница“ и „Младост I“ в гр. София. Твърди, че в резултат при преминаване на моторните се получават силни вибрации на конструкцията, както и на самия релсов път. Освен това пешеходните платна между мантинелата и парапета са с нарушена цялост на циментовото покритие, като съществува опасност от пропадане. Сочи също, че металните конструкции при метростанция „Мусагеница“ са силно ръждясали в резултат на неоттичане на дъждовната вода през запушените тръби. Настоява да се обследва състоянието на съоръжението и да се предприемат необходимите мерки.

По повод жалбата омбудсманът отправя препоръка към кмета на Столичната община да разпорежи проверка относно актуалната фактическа ситуация на изложения случай и да бъдат предприети мерки за гарантиране на безопасността на ползващите съоръжението.

Препоръки:

1. Определянето на приоритетите за развитие на пътната инфраструктура да се осъществяват със съдействието на широк кръг заинтересовани, при спазване на принципите за прозрачност и предвидимост;
2. Извършване на цялостна оценка на състоянието на републиканската пътна мрежа;
3. Създаване на информационна система с актуални данни за пътната мрежа и нейното поддържане;
4. Определянето на целите и задачите, както и изготвянето на планове за поддържане на пътната мрежа да става въз основа на задълбочен експертен анализ на актуалните данни;
5. Осигуряване на предпоставки и условия за осъществяване на обективен надзор по време на целия процес на ремонт и/или строителство на пътната мрежа.

IX.2. НАРУШАВАНЕ НА ЗАКОНОВИ ИЗИСКВАНИЯ (216 ЖАЛБИ, 25,87%) И/ИЛИ НЕИЗПЪЛНЕНИЕ НА ЗАДЪЛЖЕНИЯ (28 ЖАЛБИ – 335%) ОТ СТРАНА НА АДМИНИСТРАЦИИ

През 2022 г. остава висок процентът на жалбите, в които граждани изразяват съмнение или твърдят, че административни органи действат в нарушение на законовите изисквания или не изпълняват вменени им с нормативни изисквания задължения.

В жалбите си срещу общински администрации гражданите най-често поставят проблеми, свързани с:

- администрирането на местни данъци и такси;
- издаване на актове по гражданско състояние;
- адресна регистрация;
- наложени глоби за неправилно паркиране и принудително преместване на превозни средства и др.

Жалбите срещу централни органи на изпълнителната власт и техни териториални структури се отнасят най-често за:

- наложени глоби за нарушения на Закона за движение по пътищата;
- неспазване на срока за предоставяне на административни услуги;
- издаване и подмяна на лични документи и др.

Омбудсманът поставя акцент на няколко проблема, които касаят голям брой граждани, а именно:

✓ Отказ на общински администрации да регистрират адресно граждани в ателиета

До омбудсмана постъпват голям брой жалби от граждани, на които е отказана адресна регистрация в недвижими имоти със статут на ателие. Преобладаващата част от тях касаят районни администрации на СО. В кореспонденцията си с тези администрации омбудсманът изтъква, че действително съгласно Закона за устройство на територията (ЗУТ) и съпътстващата го нормативна уредба ателиетата са обекти с нежилищно предназначение и при проектирането им не са съблюдавани изискванията за жилище. Съгласно чл. 178, ал. 4 от ЗУТ не се разрешава строежи или части от тях да се ползват не по предназначението им или в нарушение на условията за въвеждане в експлоатация.

В същото време относно ползването на обектите „ателиета“ за жилищни нужди в правната литература се застъпва становището, че то не е забранено от закона, доколкото в тях се допуска съчетаването на упражняването на професионални и/или стопански дейности с постоянно обитаване.

След преглед и на нормативната уредба, уреждаща адресната регистрация, омбудсманът прави извода, че законът не изисква изрично имотът, за който е заявена адресна регистрация, да е жилищен, а единствено да се ползва „за жилищни нужди“. Изричното ограничение съгласно чл. 99, ал. 4 от ЗГР е, че не се допуска регистриране на настоящ или постоянен адрес за повече от 4 месеца в хотел, мотел, почивен дом или друго място за подслон.

Омбудсманът посочва и редица примери от практиката, които насочват към възможността за ползване на ателие за жилищни нужди, в т. ч.:

- възможност за ползване на данъчно облекчение за данък недвижим имот по чл. 25, ал. 1 от ЗМДТ за основно жилище (Решение №4113/2018 г. на АС – София-

град, писмо на директора на „Общински приходи“, СО №СОА17-ГР94-6426/19.10.2017 г. и др.);

- възможност за ползване на данъчно облекчение за млади семейства при закупуване на ателие (разяснение изх. №24-30-16 от 13.05.2010 г. на НАП относно: прилагане на чл. 22а от ЗДДФЛ);

- възможност лице – собственик на такъв имот, да сключи договор с доставчик на комунални услуги като битов клиент, декларирайки, че няма друго жилище и че ползва имота за жилищни нужди, като се позове на измененията на §1, т. 2а и §1, т. 33а от ДР на Закона за енергетиката (ДВ, бр. 54 от 2012 г., в сила от 17.07.2012 г.).

Освен изложените вече аргументи, за омбудсмана е изключително важно да се даде възможност на всяко лице, подлежащо на гражданска регистрация, да изпълни задължението си да бъде регистрирано по постоянен и настоящ адрес, като тази адресна регистрация отразява обективно фактическата ситуация.

При проверки по жалби на граждани омбудсманът установява, че до април 2021 г. съгласно заповед на кмета на СО всеки конкретен случай за искане за извършване на адресна регистрация в ателие е разглеждан от комисия, определена със заповед на районния кмет, която при вземане на решение следва да се ръководи от утвърдени изрични Правила за извършване на адресна регистрация в ателие, студио или стая.

По-късно с писмо изх. №СО-21-ВК084489(1)/22.04.2021 г. на кмета на СО до районните кметове се дават конкретни указания относно адресната регистрация на физическите лица, в т.ч. и относно преустановяване на адресна регистрация в ателиета.

В резултат на това се създават редица неудобства за тези граждани. Освен това, тъй като не могат да се регистрират по постоянен адрес, те не могат да изпълнят и свои задължения, вменени им по други закони, както и да се ползват от права, дадени им от други закони – на труд, на социално подпомагане и социално-икономическа защита и др.

Във връзка с изложеното омбудсманът отправя препоръка за преустановяване на тази практика.

След проследяване и на съдебната практика по проблема, в т.ч. и на Решение №5360/02.06.2022 г. на ВАС по дело, заведено от гражданин, обърнал се и към омбудсмана за съдействие, и в съответствие с предоставените правомощия, общественият защитник отправи препоръка до кмета на СО да съобрази указанията си към районните администрации относно извършването на адресна регистрация с посоченото решение, според което не е законосъобразно да се отказва адресна регистрация в ателие.

В резултат СО дава възможност всяка районна администрация да действа по своя преценка.

При проверки по нови жалби на граждани омбудсманът установява, че различни райони на СО прилагат различна практика.

✓ Отказ за издаване на свидетелство за управление на моторно превозно средство (МПС) на лица, завършили основно образование до 26 септември 2017 г. по отменения Закон за народната просвета

Към омбудсмана се обръщат граждани, завършили шофьорски курс и положили успешно изпити, на които от областни дирекции на МВР (ОД на МВР) отказват да приемат документите за издаване на свидетелство за управление на МПС с аргумента, че от 01.08.2022 г. е в сила ново изискване – лицето да е завършило най-малко десети клас.

При работата по жалбите е направен задълбочен преглед на нормативната уредба по проблема – Закона за българските лични документи (ЗБЛД), Правилника за издаване на българските лични документи (ПИБЛД), Закона за движението по пътищата (ЗДвП), Наредба №1-157 от 01 октомври 2002 г. за условията и реда за издаване на свидетелство за управление на МПС, отчета на водачите и тяхната дисциплина (Наредба №1-157/1.10.2002 г.).

Според §2а, ал. 1 (Нов – ДВ, бр. 72 от 2018 г.) от ПЗР на Наредба №1-157/1.10.2002 г. лицата, завършили основно образование или 10-ти клас до 26 септември 2017 г. по отменения Закон за народната просвета, вместо копие от документ по чл. 13, ал. 1, т. 7 за завършен най-малко първи гимназиален етап на средно образование представят копие от документ за завършено най-малко основно образование.

Аналогична разпоредба се съдържа и в §16 от ПЗР на ЗДвП, според която лицата, завършили основно образование или завършили X клас по реда на отменения Закон за народната просвета до влизането в сила на този закон, получават свидетелство за управление на моторни превозни средства по досегашния ред.

При проведени разговори с ОД на МВР е установено, че съществува различие относно прилагането на тези законови разпоредби. Част от ОД на МВР приемат, че при наличието на свидетелство за завършено основно образование, издадено до 26 септември 2017 г., лицето отговаря на условията за издаване и на свидетелство за управление на МПС. Други считат, че след влизането в сила на чл. 151, ал. 2 от ЗДвП от август 2022 г. изискването е лицето да притежава документ за завършен най-малко първи гимназиален етап на средно образование.

Предвид установеното при проверката омбудсманът поиска от министъра на вътрешните работи да бъдат изпратени указания до териториалните поделения на МВР с оглед уеднаквяване на прилагането на закона и недопускането на отклонение от него.

В отговор омбудсманът е информиран, че в нарочно писмо на ОД на МВР са дадени указания за прилагането на нормативните изисквания.

✓ Начисляването на данък върху превозните средства за лек автомобил от две общини за един и същ период

Към омбудсмана се обръщат граждани, които след смяна на постоянния си адрес установяват, че за притежавани от тях МПС е начисляван данък върху превозните средства от две общини (в която са регистрирани по постоянен адрес и в която е новата им адресна регистрация) за един и същ период.

В чл. 61 от Закона за местните данъци и такси (ЗМДТ) е определено, че данъкът се внася в приход на бюджета на общината по постоянния адрес, съответно седалището на собственика, а в случаите по чл. 54, ал. 5 – в приход на общината по регистрацията на превозното средство.

Безспорно начисляването и заплащането на данък за едно и също МПС едновременно от две общини за един и същ период е незаконосъобразно. Следва да се отчете и че в тези случаи както гражданите, така и данъчните служби към общински администрации търпят редица неудобства до разрешаването на проблема.

При проверки по тези жалби омбудсманът установява, че при предявяване на искане за възстановяване на недължимо заплатен данък към съответната община различни общини прилагат разнопосочна практика. В част от случаите общини възстановяват тази част от заплатения данък, която е заплатена и към новата община. В други случаи обаче на гражданите категорично се отказва възстановяване на данъка често с аргумента, че той е доброволно платен. Има случаи, при които новата община не изисква от гражданина заплащане на данъка от промяната на адресната му

регистрация, в случай че представи документ за платен такъв, и начислява данък за периода след това. Други общини начисляват данък за ПС след промяна на регистрацията им.

Това разминаване в практиката на общинските администрации по прилагането на закона следва да бъде преустановено и е важно тя да бъде уеднаквена. Във връзка с това омбудсманът се обърна към изпълнителния директор на НАП в съответствие с правомощията си по чл. 4, ал. 6 от ЗМДТ да даде методически указания относно прилагането на закона по изложения проблем.

✓ Блокиране на движението в гр. Русе, причинено от затрудненото пропускане на превозни средства на граничен пункт Дунав мост

Граждани сигнализират омбудсмана за сериозни задръствания на движението в гр. Русе през лятото на 2022 г. Задръстванията са причинени от затрудненото пропускане на превозни средства на граничен пункт Дунав мост, поради което многобройни тежкотоварни превозни средства, както и автомобили на румънски туристи престояват по улиците на града. Това на практика блокира движението в гр. Русе. Освен това при високите температури тежкотоварните превозни средства нанасят щети на уличната мрежа. Водачите на превозни средства, които с часове са блокирани, изхвърлят отпадъци на улиците и градът се е превърнал в сметище. Положението е утежнено и от разкопаването на улици във връзка с реализирането на т.нар. Воден цикъл.

Омбудсманът незабавно се обръща към министъра на транспорта и съобщенията, министъра на вътрешните работи, областния управител на Русе и кмета на община Русе с препоръка да се предприемат незабавни действия по компетентност, с които да се гарантира: безопасността на участниците в движението; възстановяване на нормалния трафик по улиците на града; възстановяване на реда и чистотата в града, както и спокойствието на гражданите. Посочва също, че следва да бъде обърнато специално внимание и на водачите и пътниците в блокираните превозни средства, като бъдат определени подходящи маршрути за преминаването им, подходящи места за престой, както и при необходимост да им се осигурява вода и храна. Препоръчва да се обсъдят съвместни действия с румънската страна за по-експедитивната обработка на преминаващите през граничния пункт Дунав мост.

В отговор е своевременно и подробно информиран за предприетото от институциите за решаване на проблема.

✓ Неправомерни практики на Общинско предприятие „Гробищни паркове“ – Столична община (ОП)

Омбудсманът е сигнализирал за наложена практика гражданите да поръчат изработването и монтажа на гранитна плоча с надпис за урнова ниша само чрез ОП, като са принудени да подпишат договор с ОП. Това ги лишава от правото сами да изберат изпълнител на поръчката. ОП определя и необосновано висока цена за услугата – над 700 лв. Обръщат внимание, че такава услуга и съответно такса за нея не са регламентирани в съответните общински наредби: Наредба за гробищните паркове и погребално-обредната дейност на територията на Столичната община (Наредбата) и Наредба за определяне и администриране на местни такси и цени на услуги, предоставяни от Столичната община, както и в Правилника за организацията на дейността на общинско предприятие „Гробищни паркове“ (Правилника), в чл. 3, на който са регламентирани функциите на ОП.

По отношение на строително-монтажните работи в парцелите и по сградите в гробищните паркове ОП има правомощия относно тяхното съгласуване и контрол по извършването им, като в Раздел V от Наредбата подробно са регламентирани

изискванията към търговците, извършващи погребални и каменоделски услуги на територията на гробищните паркове, както и функциите на съгласуване и контрол от страна на ОП. А според чл. 45 от Наредбата изграждането и монтирането на паметници, рамки и други трайни надгробни знаци и съоръжения се допуска само с разрешение, издадено от управлението на гробищния парк на търговеца, който извършва каменоделската услуга. Предвидени са и санкции за нарушение на тези изисквания.

Предвид изложеното омбудсманът отправя препоръка към кмета на СО за привеждане на дейността на ОП в съответствие с изискванията и преустановяване на тази неправомерна практика. В резултат получава уверение, че действията на ОП са съобразени с препоръките на омбудсмана.

Препоръки към администрациите:

1. Да изпълняват вменените им задължения;
2. Да спазват стриктно принципите за законност, обективност и безпристрастност, в съответствие с Конституцията и с другите нормативни актове;
3. Да информират коректно и да консултират гражданите по поставените от тях проблеми и въпроси, като обосновават решенията си.

IX.3. ПРОБЛЕМИ, СВЪРЗАНИ СЪС ЗАПЛАЩАНЕТО НА ПЪТНИ ТАКСИ (98 ЖАЛБИ, 11,74%)

И през 2022 г. остава голям броят на жалбите и сигналите срещу Национално толо управление (НТУ) във връзка с проблеми при закупуването на електронни винетки.

✓ **Граждани разбират с голямо закъснение за допуснатата грешка при изписването на номера на превозното средство при закупуването на винетка и за наложените многократно компенсаторни такси и глоби.**

Омбудсманът многократно отправя препоръки до АПИ за своевременно информиране на нарушителите за наложените им санкции. На 10.02.2022 г. отново сезира вицепремиера и министър на регионалното развитие и благоустройството, като настоява да бъде преустановена неправомерната практика по събиране на компенсаторни такси, както и нарушителите да бъдат уведомявани своевременно за наложените им глоби.

На 17.02.2022 г. с писмо до председателя на 47-ото Народно събрание (НС) и председателя на Комисията по регионална политика, благоустройство и местно самоуправление (Комисия) омбудсманът отправя предложения за законодателни промени в ЗП, касаещи:

- действието на корекция на сгрешена винетка;
- уведомяване на нарушителите за наложените им компенсаторни такси;
- анулиране и/или връщане на платени суми за компенсаторни такси при извършена корекция, както и относно административнонаказателното производство по ЗДвП в тези случаи.

Усилията на омбудсмана за промени в ЗП продължават и по време на 48-ото НС, като на 02.12.2022 г. до председателя на НС и до председателя на Комисията отново е направено предложение за законодателни промени в ЗП и ЗДвП.

Предложенията на омбудсмана за промени в тези закони са подкрепени единодушно от народните представители на второ четене в пленарната зала на 01.02.2023 г.

Приетите промени в ЗП водят до следните благоприятни последици за гражданите:

- корекция ще се извършва при сгрешени до три символа на регистрационния номер на превозно средство, както и при неизписването на символ от регистрационния номер на автомобил. Действието на корекцията е от момента на първоначално направеното волеизявление;
- при корекция на сгрешена винетка отпадат наложените компенсаторни такси и глоби;
- водачите на превозни средства ще бъдат уведомявани в рамките на три работни дни в случаи на установено движение по пътната мрежа без винетка;
- въвежда се по-справедлив и бърз механизъм за възстановяване на недължимо платени суми за компенсаторни такси и глоби, което по предложение на омбудсмана ще става в по-кратък срок (до 5 работни дни) по банкова сметка, посочена в заявлението за корекция от собственика/ползвателя на превозното средство, а ако не е посочена – на каса;
- освобождаването от административнонаказателна отговорност при извършена корекция ще става автоматично, без да се налага лицето да предприема каквито и да са действия за това;
- въведено е с обратна сила ограничение до три регистрирани нарушения в рамките на една календарна година за движение по платената пътна мрежа без заплатена пътна такса.

✓ Казусът „Пролеша“

Промените в ЗП и ЗДвП, внесени в 48-ото НС, вървят по време на изясняване от компетентните институции на казуса „Пролеша“ – жителите на с. Пролеша са пътували с автомобилите си до София без винетки, след като през 2020 г. са въведени в заблуждение от МРРБ и АПИ, че са освободени от заплащането им в този участък. След две години разбират за наложените им глоби за липса на платени пътни такси, като има случаи на наложени 166 глоби.

Омбудсманът незабавно се обръща към министъра на регионалното развитие и благоустройството за своевременни действия за разрешаване на възникналия проблем в полза на жителите на с. Пролеша. Отправена е препоръка да се допълни списъкът на участъците от републиканските пътища, за които не се заплаща винетна такса, с участъка София – с. Пролеша. Решението следва или да важи със задна дата, като по този начин отпадат наложените санкции на гражданите, за които те нямат вина, или ако не – същите да бъдат опростени.

Тъй като от МРРБ не предприемат необходимите действия, омбудсманът настоява промените в ЗДвП, касаещи ограничаване броя на нарушенията за движение без винетка по платената пътна мрежа, да имат ретроактивно (обратно) действие, за да бъде решен проблемът на жителите на с. Пролеша. В заключителните разпоредби към Закона за изменение и допълнение на ЗП, в сила от 10.02.2023 г., е предвидено обратно действие – от 01 януари 2019 г.

✓ Закупуването на е-винетки е възпрепятствано от технически проблем

В разгара на летния сезон, на 31.07.2022 г., поради технически проблем в АПИ покупката на е-винетки е затруднена.

По повод жалби на граждани на 02.08.2022 г. омбудсманът изпраща препоръка до служебния министър на регионалното развитие и благоустройството и до председателя на УС на АПИ, в която настоява да бъдат анулирани всички наложени компенсаторни такси (от 70 лева) на 31 юли 2022 г. Подчертава, че е справедливо да няма наложени глоби за целия ден – 31 юли, тъй като хората, които са тръгнали на път и не са могли да платят пътната такса, не по тяхна вина, не се имали възможност да направят това и след отстраняване на техническия проблем. Те няма как да бъдат държани отговорни и да проверяват кога точно същият е отстранен.

След отправената препоръка председателят на УС на АПИ информира, че техническият проблем е възникнал на 31.07.2022 г. в 8:55ч. и е отстранен в 13:40 ч. От момента на възникване на техническия проблем до края на календарния ден на 31.07.2022 г. са регистрирани движения на пътни превозни средства по платената пътна мрежа без заплатена пътна такса.

С оглед на установения технически проблем, водещ от своя страна до обективна невъзможност за надлежно и законосъобразно изпълнение на законовите задължения, свързани с ползването на платената пътна инфраструктура, за всички нарушения, регистрирани в посочения времеви период, от възникване на проблема до края на календарния ден 31.07.2022 г., няма да бъде търсена и ангажирана административнонаказателна отговорност. Ползвателите, отчетени като нарушители от системата, няма да бъдат санкционирани.

✓ Администрации не разглеждат поставен въпрос или проблем в разумен срок (35 жалби – 4,19%)

Остава относително висок дялът на жалбите срещу администрации, които необосновано забавят отговора си и/или не предприемат своевременни действия по поставените пред тях проблеми, с което нарушават чл. 41 от Хартата за основните права на ЕС, според който гражданите имат право на безпристрастно и справедливо разглеждане на въпроси, отправени към компетентната администрация, представляващи тяхно право или законен интерес, с отговор в разумен срок.

Това поражда у гражданите съмнение, че администрацията подценява техните сигнали, не извършва необходимите проверки по тях, не предприема адекватни действия за спазване на изискванията и гарантиране на правата им.

През 2022 г. голяма част от тези жалби са на граждани, които не получават своевременни отговори на исканията си за предоставяне на дърва за огрев на преференциални цени.

Препоръки:

1. Създаване на добра организация, мобилизиране на наличните ресурси и предприемане на необходимите мерки за вземане на навременни и адекватни управленски решения от администрациите;
2. Поддържане на коректен и открит диалог с гражданите за изясняване на причините в случай на забавяне.

✓ Нарушаване на стандартите за качество на административното обслужване (44 жалби – 5,27%)

Омбудсманът отчита, че през последните години са положени усилия за подобряване качеството на административното обслужване чрез:

- увеличаване на обхвата на електронните административни услуги;

- стандартизиране на част от административните услуги и заявленията за тях;
- отпадане на изискването за издаване на редица удостоверения на хартиен носител;
- използването на системи за електронен документооборот от административните органи и привеждането на тези системи в съответствие с определения от Държавна агенция „Електронно управление“ технически протокол;
- създаване на система за електронен обмен на съобщения (СЕОС) и др.

В жалбите на гражданите се открояват обаче редица нерешени проблеми, като:

- изискване на електронен подпис за заявяване на административни услуги;
- изискване на документи, до които администрацията има достъп;
- при издаване на удостоверения по гражданско състояние – отказ за регистриране на заявление; устен отказ за издаване на удостоверение; липса на взаимодействие и обмен на информация между общински администрации и др.;
- затруднения при осъществяване на контакт с администрации чрез обявени телефони;
- недобра организация на работата в отделни администрации и др.

Препоръки:

Разширяване на електронното управление, повишаване на ефикасността му и облекчаване на административните процедури чрез:

1. Разширяване на възможностите граждани да ползват електронни услуги като отпадане изискването физическите лица да имат квалифициран е-подпис, за да ползват публичните е-услуги, и се осигурят и други способи за електронна идентификация с подходящо ниво на сигурност, като напр. ПИК от НАП и НОИ, мобилни приложения и др.;
2. Намаляване на таксите за ползването на е-услуги;
3. Отпадане на удостоверенията, които администрацията изисква от гражданите, и служебно събиране на информацията;
4. Разширяване на възможностите за сигурно електронно връчване при заявено съгласие.

✓ Проблеми относно защитата на личните данни (33 жалби – 3,95%)

Жалбите на гражданите, свързани с прилагането на изискванията за защита на личните данни, се отнасят най-често за:

- обработването на лични данни от различни държавни институции и доставчици на обществени услуги;
- публикуване на лични данни в интернет пространството и социалните мрежи;
- прекомерното забавяне на отговорите на КЗЛД на подадени молби и сигнали.

В тези случаи омбудсманът разяснява на гражданите правната уредба за защита на личните данни и/или сигнализира КЗЛД за конкретните случаи и изисква представяне на становище и предприемане на действия по тях.

Препоръка:

Осъществяване на ефективен контрол относно прилагането на нормативните изисквания за защита на личните данни.

✓ Проблеми на местното самоуправление (24 жалби – 2,87%)

Гражданите все по-настойчиво отстояват правото си на участие при обсъждане на общественозначими въпроси и при вземане на решения по тях.

Тези жалби през 2022 г. касаят главно местната администрация и се отнасят за:

- начина, по който се провеждат обсъждания и допитвания по въпроси от значение за местната общност;
- разпоредби в общински наредби (напр. за условията за платено паркиране в гр. София и гр. Варна, за въвеждане екологични зони в гр. София и др.).

Убеждението на омбудсмана е, че различните форми на обществени консултации и обсъждания на важни въпроси от местно значение с гражданите са предпоставка за вземането на правилните решения, за тяхната ефективна приложимост, за осъществяване на граждански контрол и за консенсус в обществото.

Препоръка:

Процесът на обсъждане и вземане на решения да бъде прозрачен, да осигурява възможности за широко гражданско участие.

✓ Пропуски в нормативната уредба, в резултат на които се нарушават права на граждани (26 жалби – 3,12%)

Граждани не притежават валидна лична карта и не могат да заявят издаването на такава.

Съгласно чл. 23, ал. 1 от Закона за българските лични документи (ЗБЛД) личната карта на българските граждани е основен идентификационен документ за самоличност, валиден на територията на Република България или на територията на друга държава съгласно международни договори.

За неизпълнение на това задължение гражданите подлежат на санкции.

Личните карти се издават и подменят от органите на МВР по постоянния адрес на лицето след представяне на заявление и документи по гражданско състояние, издадени от местната администрация по ред, установен с акт на МС (чл. 31, ал. 1 ЗБЛД).

При проучване на проблема омбудсманът установява различни данни относно броя на лицата, които не притежават валиден документ за самоличност.

Например в анализ на РОМАСТ по проблема се цитират данни на МВР от март 2021 г., според които на територията на страната са установени 244 822 лица, които не притежават валиден документ за самоличност, от които 121 073 никога не са притежавали такъв.

През 2022 г. омбудсманът поиска от МВР информация по въпроса. В отговор с писмо от 20.05.2022 г. е уведомен, че според данните на администратора на Национален автоматизиран информационен фонд „Национален регистър на българските лични документи“ „към 09.05.2022 г. броят на българските граждани,

които нямат издавани лични карти, нямат валиден граждански паспорт и към момента нямат актуален постоянен адрес, е 44 670, като от тях 30 694 са с настоящ адрес в чужбина“. Още 1014 български граждани са с изтекъл срок на валидност на личните карти и нямат актуален постоянен адрес, като от тях 556 са с настоящ адрес в чужбина.

За лицата без валидни лични документи произтичат редица неблагоприятни последици от това, а именно:

- не могат да изпълнят задълженията си и по ЗБЛД и да поискат издаване на лична карта. За неизпълнение на това задължение те носят отговорност;
- не могат да се ползват от права, дадени им от други закони – на труд, на социално подпомагане и социално-икономическа защита, на достъп до медицински услуги, на достъп до образователни услуги и др. В резултат се ограничават възможностите им за активно социално включване;
- невъзможност за достъп до правосъдие;
- лишаване от право за участие в избори;
- лишаване от право на свободно придвижване и др.

Омбудсманът смята, че на първо място, важно е системно да се събира и анализира информация относно броя на лицата без валидни лични документи, както и да се идентифицират причините, поради които тези граждани са без лични документи.

При работата по жалби на граждани омбудсманът стига до извода, че една от причините за това е, че ЗБЛД и ПИБЛД обвързват издаването на документ за самоличност със съществуването на актуална регистрация по постоянен адрес. Според чл. 26, ал. 1 от ЗБЛД личната карта съдържа данни за постоянен адрес.

В същото време немалък брой граждани не могат да отговорят на изискванията, за да бъдат регистрирани адресно.

Омбудсманът многократно поставя проблемите, свързани с адресната регистрация на гражданите, условията и редът за която са регламентирани в Закона за гражданската регистрация (ЗГР) и Наредба №РД-02-20-9 от 21.05.2012 г. за функциониране на Единната система за гражданска регистрация, издадена от министъра на регионалното развитие и благоустройството.

Според чл. 90, ал. 1 от ЗГР всяко лице, подлежащо на гражданска регистрация, е задължено да заяви писмено своя постоянен и настоящ адрес, който трябва да съответства на адрес по чл. 89, ал. 5 (кметът на общината определя адресите на територията на общината, на които може да се извършва адресна регистрация). Съвкупността от адресите по ал. 5 за всички общини образуват Националния класификатор на настоящите и постоянните адреси в Република България (чл. 89, ал. 7).

В същото време в ЗГР се съдържат изисквания, които не позволяват регистрация по постоянен/настоящ адрес на граждани:

- които не могат да представят изискваните се документи по ЗГР;
- български граждани, живеещи и работещи в чужбина, вписани в регистъра на населението, които не могат да посочат постоянен адрес в България;
- адресът за регистрация на които е обозначен по начин, който не отговаря на изискванията на ЗГР;
- адресът за регистрация на които е на ателие и вилна сграда.

Препоръки:

Законът трябва да създаде условия за адресна регистрация и издаване на документ за самоличност за всеки български гражданин. За целта трябва:

1. Системно да се събира и анализира информацията относно броя на лицата без валидни лични документи, както и да се идентифицират причините, поради които тези граждани са без лични документи;
2. Да се направят необходимите законови промени, които да създадат условия за това.

✓ Заявяване на адрес на управление на търговци

През 2022 г. граждани сигнализират и търсят съдействие във връзка с причинените им неудобства в резултат, че на адреса им, без тяхно знание и съгласие, са регистрирани търговци.

Омбудсманът многократно поставя проблема на вниманието на министъра на правосъдието, както и на НС в годишните си доклади, но без резултат.

Проблемът е породен от правната уредба на фирмената регистрация в Закона за търговския регистър и регистъра на юридическите лица с нестопанска цел (ЗТРРЮЛНЦ) и в Търговския закон (ТЗ), както и в Наредба №1 от 14.02.2007 г. за водене, съхраняване и достъп до търговския регистър и до регистъра на юридическите лица с нестопанска цел (Наредбата). Според регламента вписване и заличаване в търговския регистър и регистъра на юридическите лица с нестопанска цел се извършва въз основа на заявление по образец съгласно приложения към Наредбата. Част от задължителните данни, които се попълват за всички вписани в търговския регистър и регистъра на юридическите лица с нестопанска цел субекти, са данните за седалището и адресът им на управление. Те се посочват от търговеца, но не подлежат на проверка, както и правното основание за ползване на имота на съответния адрес. Това позволява при регистрация търговец да посочва произволен адрес на управление. По този начин се допуска търговци да се регистрират на адреси на граждани без тяхно знание и съгласие.

Седалището и адресът на управление са основни белези, които индивидуализират всеки търговец. Те са адресите за контакт с търговеца. Седалището има значение при определянето на местната подсъдност при съдебни дела.

Различна е процедурата за регистрация на физически лица, при която от тях се изисква да представят редица документи, регламентирани в ЗГР – документ за собственост, документи за ползване на имота за жилищни нужди, включително договор за ползване на социална или интегрирана здравно-социална услуга за резидентна грижа, други документи, доказващи собствеността или ползването на имота, ако не е собственик – писмено съгласие на собственик чрез декларация по образец, подадена лично или с нотариална заверка на подписа, и др.

Посочването на адреси, с които търговците нямат връзка, не само създава проблеми за гражданите, чиито адреси са посочили, но и в отношенията им с институциите.

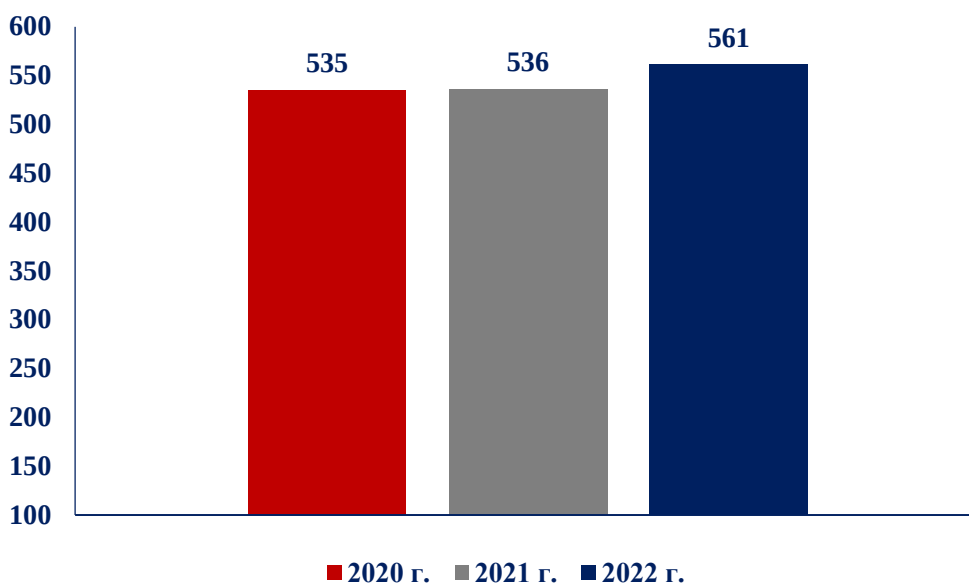
Препоръки:

1. Министерството на правосъдието да предприеме действия за анализ и да инициира нормативни промени за преустановяване на недобросъвестната практика търговци да посочват като адреси на управление адреси на граждани без тяхно изрично съгласие;
2. Да се предвиди механизъм за служебно заличаване на такива адреси на управление при подадено обосновано искане за това от потърпевши граждани.

Х. ПРАВО НА ЗДРАВΟΣЛОВНА И БЛАГОПРИЯТНА ОКОЛНА СРЕДА

През 2022 г. нараства броят на жалбите и сигналите, свързани с правото на здравословна и благоприятна околна среда. Постъпват 561 броя жалби и сигнали от граждани и техни инициативни комитети, както и от екологични организации.

Графика №31. Жалби и сигнали в областта на здравословната и благоприятна околна среда за периода 2020-2022 г., брой

Източник: статистика на омбудсмана на Република България

Освен повишеният брой оплаквания и жалби, с които граждани и граждански организации сезират омбудсмана, налице е и увеличение на кръга от теми и проблеми, във връзка, с които се констатира нарушение на правото на здравословна и благоприятна околна среда:

- нарушения и необективност при извършване на екологична оценка, оценка на въздействието върху околната среда и оценка за съвместимост със зони от Натура 2000 при допускане на мащабни инвестиционни предложения;
- недостатъчна защита на населените места от дейности, представляващи източник на вредни емисии във въздуха, водите и почвите в близост до тях;
- неспазване на условията на комплексните разрешителни за предотвратяване на промишлено замърсяване;
- недостатъчна уредба на разрешителния режим и неприлагане на мерки за ограничаване на шум и замърсяване от площадки за дейности с отпадъци в населените места;
- липса на предвидимост за разкриване и разширяване на кариери за добив на строителни материали в екологично чисти райони;
- нарушаване на обществен интерес при промяна на предназначението на поземлени имоти, свързани с общото ползване на минерални води;
- дълготрайни проблеми на прекомерна намеса в режима на реките и речните легла при изземване на наносни отложения за тяхното почистване; липса на

контрол за осигуряване на задължителен минимален отток при ползване на води от ВЕЦ;

- подценяване на сигналите на гражданите и дефицит на навременна реакция за установяване на замърсяване и неговия източник от органите на РИОСВ;
- недостатъчна възможност за съдебно оспорване на програмите за подобряване на качеството на въздуха;
- допускане на замърсяващи околната среда инсталации за производство на електрическа енергия от остатъци от селското стопанство и растителна маса, които се подпомагат от държавата;
- други проблеми, свързани с правото на здравословна и благоприятна околна среда.

В защита на правото на гражданите на здравословна и благоприятна околна среда от институцията на омбудсмана са отправени препоръки до отговорните държавни и общински административни органи.

X.1. СТАНДАРТИ ЗА ПРАВОТО НА ЧИСТА, ЗДРАВΟΣЛОВНА И УСТОЙЧИВА ОКОЛНА СРЕДА

В периода на глобални промени на климата все по-отчетливо се оформят вижданията относно обособяването на правото на здравословна и благоприятна околна среда като самостоятелно право в системата на основните права на човека. Водещо е схващането за неговата специфика като самостоятелна компонента, способстваща за благоприятна среда, единствено в която е възможно зачитането на достойнството и основните права на човека. Заедно те изграждат правна система, насочена към опазване, рационално използване и възстановяване на ресурсите на планетата, които да осигурят в хармония с природата развитие на сегашните и бъдещите поколения.

Приетите досега (след началото на процеса през 70-те години на миналия век със Стокхолмската декларация) международни актове с всеобщ или регионален характер са с основна насоченост създаване на стандарт за процесуалните правни средства, гарантиращи екологична защита. По-специално с Орхуската конвенция се установява триадата за достъп до информация, участие в процеса на вземане на решения и достъп до правосъдие по въпросите на околната среда. По силата на Конвенцията, приета от Икономическата комисия за Европа на Организацията на обединените нации, ратифицирана от Република България на 16 март 2004 г., отделният гражданин или екологични организации са овластени като „засегната общественост“ със специална, допълваща националното право, правосубектност за инициране, участие и оспорване на административни и съдебни процедури, отнасящи се до опазването на околната среда.

Възгледите за предмета на правна защита наред с това търпят развитие с изместване на тежестта от антропоцентрична към природоцентрична, т.е. обект на правна защита е природата като такава и без пряко да са нарушени или застрашени други всеобщо признати основни права на човека, но като условие въобще за тяхното съществуване.

За страните от ЕС съответстващо право за осигуряване на високо ниво на екологична защита се регламентира в чл. 37 от Хартата за основните права на ЕС с приложно поле в обхвата на действие на общностното законодателство. Въпреки че изрично не се съдържа в ЕКПЧ и основаните свободи, в трайната практика на Съда в Страсбург правото на благоприятна околна среда се извежда по тълкувателен път от правото на неприкосновеност на личния и семейния живот и на дома съгласно член 8, както и на защита на собствеността съгласно чл. 1 от Протокол №1 към ЕКПЧ.

С приемането на 08 октомври 2021 г. на Резолюция 48/13 за признаване правото на чиста, здравословна и устойчива околна среда от Съвета по правата на човека на ООН⁸, за първи път се прави стъпка по пътя за установяване на стандарт за опазване на околната среда и като приложим в материалноправен аспект. Резолюцията е подкрепена от 43 страни-членки на Съвета, между които и България, и се внася за по-нататъшно обсъждане и приемане от Генералната асамблея на ООН.

Посочените международни стандарти допринасят съществено за укрепване и на конституционното право на гражданите на здравословна и благоприятна околна среда съгласно чл. 55 и чл. 15 от Конституцията на Република България.

Спазването на правото на ЕС в областта на околната среда е съществен стимул за усъвършенстване на правната уредба чрез пълното и правилно транспониране на съответните директиви и тяхното изпълнение. За предприемане на необходимите коригиращи действия в тази насока по искане на ЕК срещу страната ни са образувани 16 процедури, които представляват най-голям брой в сравнение с останалите сектори, с очакване за допълнително образуване и на нови.

Освен външния натиск на механизмите на международни или наднационални правни системи, фактор за нивото на правоприлагане са и организирани прояви на недоволство на гражданите. В повечето случаи те са последица от непредприети навреме превантивни действия или контрол при създадена непосредствена заплаха за жизнената среда и имущество, но могат да представляват и изпреварващ израз на натрупани нагласи за спад на доверие в способността на органите за опазване на околната среда да бъдат нейни защитници.

X.2. МОНИТОРИНГ НА НОРМАТИВНАТА УРЕДБА В ОБЛАСТТА НА ОКОЛНАТА СРЕДА

Омбудсманът е ангажиран с последователна позиция по областите на правно регулиране, засягащи преди всичко качеството на жизнената среда в населените места, предотвратяване на промишленото замърсяване, достъп до чиста и достатъчна по количество питейна вода, зачитане на правата на засегната общественост по повод на процедурите за предварителен контрол (превантивни дейности) чрез екологична оценка на планове и програми (ЕО), оценка на въздействието върху околната среда (ОВОС) на инвестиционни предложения, оценки за съвместимост, както и спазване на етапа на експлоатация на изискванията на издадените комплексни разрешителни, както и разрешителни за ползване на води и водни обекти съгласно ЗВ и за проучване и добив на полезни изкопаеми съгласно Закона за подземните богатства.

По-конкретно, в становището по проекта за изменение и допълнение на Закона за опазване на околната среда, внесен от МС, сигнатура 47-102-01-3 от 03.12.2021 г., от омбудсмана се анализира необходимостта от допълнителна уредба на превантивната защита на жизнената среда в населените места при преценка за разрешаване на инвестиционни предложения, представляващи източник на вредни емисии в близост до жилищни зони; представени са проблемни области относно достъпа до информация и организацията на процедурите за оценка на въздействието върху околната среда, както и проблемите за замърсяване с неприятни миризми. Изведени са препоръки за нормативни промени, с оглед на приоритетно налагане на мерки за премахване на замърсяването „при източника“, които са представени и обсъдени в заседанията на Комисията по околната среда и водите. След приемането на закона, на допълнителен анализ от омбудсмана се подлагат проблеми на периода на отложено действие (вакацио легис) на новите норми, засягащи елементите на производствата за съдебно оспорване на решенията по ЕО/ОВОС, свързани с реализацията на обекти, които са определени

⁸ Resolution adopted by the Human Rights Council on 8 October 2021 <https://undocs.org/A/HRC/RES/48/13>

като обекти с национално значение с акт на МС и са обекти със стратегическа важност (чл. 88, ал. 4 и чл. 93, ал. 10 ЗООС).

Омбудсманът изразява принципната си подкрепа за Законопроекта за изменение и допълнение на Закона за чистотата на атмосферния въздух (ЗЧАВ), внесен от МС, сигнатура 47-202-01-38/13.07.2022 г. по-специално в частта на параграфи 10 и 11, засягащи правата за достъп до информация относно данните от мониторинга на качеството на въздуха, както и до правосъдие за оспорване на програмите по чл. 27 от ЗЧАВ. В предмета на законопроекта обхванато и ограничаването на замърсяването с интензивно миришещи вещества. Законопроектът не е приет в мандата на 48-то НС.

На етапа на обществено обсъждане, със срок до 14 октомври 2022 г., омбудсманът изрази аргументирано становище против приемането на проект на Наредба за отменяне на Наредба №7 от 2004 г. за изискванията, на които трябва да отговарят площадките за разполагане на съоръжения за третиране на отпадъци (ДВ, бр. 81 от 2004 г.). Със становището е обоснована недопустимостта на въвеждане на необорима презумпция, с която посочените обекти се амнистират незабавно и необратимо за тяхното местоположение, без оглед на действителното им съответствие с изискванията на материалното право за опазване на околна среда и здравето, които са с по-висок ранг на нормативна защита, респективно при липса на съответствие такива обекти биха подлежали на премахване. Към момента проектът не е приет.

Препоръки:

1. При подготовката на закони и подзаконовни нормативни актове стриктно да се спазва изискването за предварителна оценка на въздействието и за провеждане на обществени консултации с гражданите и юридическите лица, съгласно чл. 18а. от ЗНА и с оглед изискванията на чл. 37 от Хартата на основните права на ЕС за осигуряване на високото равнище на опазване на околната среда и подобряването на нейното качество в съответствие с принципа на устойчиво развитие.

Х.3. ПРОБЛЕМИ НА ПРОЦЕДУРИТЕ ЗА ОЦЕНКА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО ВЪРХУ ОКОЛНАТА СРЕДА

Въпреки продължителния период на прилагане на регламентираните процедури за превантивни дейности, съществени техни елементи се тълкуват превратно и прилагат неправилно в практиката на РИОСВ като компетентен орган, което осуетява възможността за реализация на основни принципи на екологичното право и съобразяване с приоритета на целите за опазване на околната среда и здравето на засегнатото население. Въз основа на анализа на жалбите до омбудсмана се проследяват несъответствия спрямо материалноправните условия, както и процедурните изисквания по Глава шеста от ЗООС и Директивите за ЕО/ОВОС⁹.

Не се отчитат последователно основни критерии за определяне на приложимата процедура, както и за недопустимост на инвестиционното предложение спрямо действащи нормативни и административни актове, включително задължителни рамковите условия за земеползване съобразно с режима на съществуващата устройствена зона съгласно действащ Общ устройствен план.

⁹ Директива 2001/42/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 27 юни 2001 г. относно оценката на последиците на някои планове и програми върху околната среда и Директива 2011/92/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно оценката на въздействието на някои публични и частни проекти върху околната среда, с изменения

Примери:

Във връзка с обект „Изграждане на голф-игрище“ в два поземлени имота с площ от 53 274 кв.м и 59 650 кв.м в землището на с. Горни Окол, община Самоков от възложителя е отправено писмо до РИОСВ София по местонахождение на инвестиционното предложение. Според РИОСВ инвестиционното предложение формално не подлежи на оценка на въздействието върху околната среда по глава шеста от ЗООС, тъй като не попада към т. 24, буква „в“ (спортни и рекреационни комплекси извън урбанизирани територии с обща площ над 20 дка) от Приложение №1, нито към друга от позициите на Приложения №1 и 2 на ЗООС, тъй като за територията е влязъл в сила план за регулация съгласно чл. 16 от ЗУТ. Именно защото частта от землището на с. Горни Окол не е урбанизирана, за нея е възможно изработването през 2017 г. на план при условията на чл. 16 от ЗУТ.

Жители на с. Горно Сахране, община Павел баня, изразяват несъгласие с предложението да бъде допуснато разширение на промишлена дейност в урбанизираната територия на селото, с производство на формалин и изкуствени смоли, поради несъвместимост на химическото производство с режима на териториално устройство и нормите за защита на жилищната зона и други обекти с обществено предназначение, които се намират в непосредствена близост. Гражданин изразяват аргументирано становище, представено в процедурата за ОВОС, на етапа събрание за обществено обсъждане на проекта на Доклад за ОВОС (ДОВОС). В декларация, приета от Общинския съвет Павел баня, се заявява загриженост, че разширяването на производството създава предпоставки за негативни последици върху природата и жителите на общината и поставя под риск не само биологичното производство на етерично-маслени култури и овощни насаждения, но също и развитието на туризма, които са основен поминък на региона.

Препоръки:

Да бъдат предприети организационни мерки и нормативни промени относно:

1. Извършване на системен анализ на инвестиционни обекти, за които постъпват множество жалби на граждани, но при допускането на тяхната реализация не е проведена процедура за пълен ОВОС;
2. При установени при анализа нарушения по тълкуването и прилагането на закона относно подлежащите на ОВОС обекти, административния акт да бъде преразгледан по реда и сроковете на чл. 100 от АПК, или безсрочно в случаите на нищожност.

Х.4. ПРОБЛЕМИ ОТНОСНО СПАЗВАНЕ НА УСЛОВИЯТА НА КОМПЛЕКСНО РАЗРЕШИТЕЛНО ЗА ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА ПРОМИШЛЕНО ЗАМЪРСЯВАНЕ

Пред омбудсмана продължават да се поставят остро въпросите за чистотата на въздуха в големите градове и необходимостта от провеждане на устойчива политика за предотвратяване на промишленото замърсяване.

Предвид очертания кръг проблемни въпроси по предмета на контрол във взаимовръзката качество на въздуха – емисионни норми, от омбудсмана се констатира необходимост от допълнително координиране на функциите на ИАОС и РИОСВ, съответно като орган за издаване на комплексно разрешително и за контрол за спазване на включените в него емисионни ограничения.

Наличието на повтарящи се жалби е индикация за недостатъчен контрол на условията на КР, които по типа си гарантират технология, съобразена със съвременното равнище на техническо развитие.

Налагането на икономически санкции на оператора не гарантира целта на КР за осигуряване на прилагане на най-добрите налични техники.

Пример:

С декларация на Общинския съвет Велико Търново – Решение №1085 по протокол №44 от 25.08.2022 г., е приета позиция относно замърсяване на въздуха в град Велико Търново от дейността на предприятието за производство на плоскости от дървесни частици с оператор с комплексно разрешително съгласно чл. 117 ЗООС. Търсеното съдействие е във връзка с отправените с декларацията искания за ефективно прилагане на режима за комплексно предотвратяване и контрол на замърсяването, посредством издаденото за дейността комплексно разрешително (КР) от 2018 г., както и за преразглеждане на пределно допустимите емисионни норми.

Не се спазват изискванията на КР относно собствен постоянен мониторинг на емисиите на вредни вещества във въздуха, по-специално по отношение на замърсител органични вещества, определени като общ въглерод, както и подходът за разглеждане на системните оплаквания на жителите на град Велико Търново относно неприятни миризми, обгазяване, лютив дим, въпреки спазване на отчитаните показатели на качество на атмосферния въздух.

Препоръки:

При наличие на повтарящи се жалби на граждани за неспазване на КР и бездействие на РИОСВ за установяване на замърсяване:

1. Да се установи процедура за вътрешно докладване по инициатива на директора на ИАОС или на министъра на околната среда и водите в определен срок;
2. При необходимост да се окаже методическа помощ и да се предвиди компетентност за подпомагане на експертния съвет към директора на РИОСВ от страна на експерти на ИАОС и МОСВ, с оглед преценка за необходимите мерки за контрол, включително и за промяна на установените емисионни норми. Извършване на системен анализ на инвестиционни обекти, за които постъпват множество жалби на граждани, но при допускането на тяхната реализация не е проведена процедура за пълен ОВОС.

Х.5. НАРУШЕНИЯ ПРИ УПРАЖНЯВАНЕ НА РЕЖИМА ЗА ПОЧИСТВАНЕ НА РЕЧНИТЕ ЛЕГЛА ЗА ОСИГУРЯВАНЕ НА ТЯХНАТА ПРОВОДИМОСТ

Съгласно чл. 140, ал. 6 и 7 от Закона за водите (ЗВ) възлагането на дейността за изземване на наносни отложения за целите за поддържането на проводимостта на речните легла, подлежи на оценка на междуправителна комисия, назначена от кмета на общината – за урбанизираните територии, или от областния управител – за териториите извън урбанизираните. Въз основа на съставените от междуправителната комисия констативни протоколи и програми за планово почистване, от назначаващия орган се определя изпълнител – пряко – от областния управител, или по реда на Закона за обществените поръчки при възлагане от община. За осъществяването на дейността от определения изпълнител е необходимо и издаване от съответната басейнова дирекция на разрешително за изземване на наносните отложения, въз основа на оценка по реда на глава шеста от ЗООС. Условието и редът за издаване на разрешителното, неговото съдържание, както и съдържанието на техническия проект за изземването се определят с наредбата по чл. 135, ал. 1, т. 1а ЗВ, т.е. с Наредбата за ползването на повърхностните води.

Изземването на наносни отложения от леглата на реките е дейност, която може да доведе до множество негативни процеси, когато не се изпълнява при строго спазване на нормативните изисквания и добра практика.

Наред с изтъкнатите рискове, за ползването на ресурса се прилага и специфична икономическа организация. За издетите инертни материали при извършването на дейността за почистването на вътрешните реки, няма определена такса съгласно Тарифата за таксите, които се събират в системата на Министерството на околната среда и водите (МОСВ), за разлика от таксата за сходна дейност в р. Дунав и водохранилищата (чл. 194, ал. 1, т. 2 във връзка с ал. 4, т. 1 ЗВ).

Примери:

Представените в жалбите и сигналите пред омбудсмана отделни случаи, са характерни с устойчивост на проблема в продължение на години. Такива са:

- компрометиране на конструктивната стабилност на моста между селата Мирово, област Стара Загора и Милево, Пловдивска област вследствие от прекомерно изземване на наносните отложения; прилагане на практики с потенциал за нарушения, включително корупционни, при възлагане на дейностите за почистване на коритото на р. Марица в участъка на урбанизираната територия в град Пловдив;
- влягане в строителството на магистрала Хемус на инертни материали с недоказано качество и неустановен произход поради липса на разрешение за изземване в коритото на р. Вит;
- несъобразеност на програмите за почистване на речните легла с ограниченията за определяне на местоположението на участъците за изземване на наносни отложения (чл. 118з, т. 1 и 2 ЗВ).

Препоръки:

1. Да се извърши оценка на въздействието от прилагане на Наредбата за ползване на повърхностни води относно по-ясно нормативно обвързване на условията на разрешителното за ползване на воден обект по чл. 140, ал. 7 от ЗВ с техническия проект за изземване на наносните отложения, както и въвеждане на нормативно изискване за определяне на участъците и количествата на изземване въз основа на хидроложки анализ и хидравлични изчисления;
2. Да бъде възложен одит на режима на изземване на наносни отложения за почистване на речните легла, с оглед условията на предоставяне на публични активи на лица извън публичния сектор, съгласно чл. 6, ал.2, т. 8 от Закона за Сметната палата.

Х.6. ПРАВО ЗА УЧАСТИЕ И ДОСТЪП ДО ПРАВОСЪДИЕ НА ЗАСЕГНАТАТА ОБЩЕСТВЕНOST ПО ПОВОД НА ИЗДАВАНЕ НА РАЗРЕШЕНИЯ ЗА ДОБИВНИ ДЕЙНОСТИ

Проучването на експлоатацията на подземни богатства в близост до населените места, основно строителни материали, продължава да е сред секторите на обществено недоволство като предмет на колективни жалби на засегнатите жители до националния омбудсман. Особено характерни са оплакванията на гражданите от райони на страната, които са с относително запазено биоразнообразие и ландшафт, представляващи условие за здравословна и благоприятна околна и жизнената среда, както и за перспективите на местно развитие, свързани с дейности като земеделие и туризъм.

Административните процедури за издаване на разрешения и концесии за проучване и добив на подземни богатства поради своята продължителност препятстват ефективната възможност за упражняване на правата за участие в процедурата и за достъп до правосъдие от „засегнатата общественост“.

Социално неприемливо е скритото резервиране на площи за бъдещи кариери при липса на стратегическа планомерност за предварителното териториално определяне на райони за проучване и добив на общоразпространени полезни изкопаеми (строителни материали), както и либералния подход в нормативната уредба, допускащ:

- значителна продължителност на процедурите във фазите на издаване на разрешителни актове, свързани с добив на подземни богатства;
- отчитане по формални белези на периода на валидност на свързаните с тях решения по глава шеста от ЗООС.

Примери:

Жители на с. Самоводене, община Павликени възразяват срещу разкриване на кариера от находище „Пчелата“, инвестиционно предложение за което е постъпило през 2012 г., 2016 г. и 2019 г., като междувременно процедурата по реда на глава шеста от ЗООС е прекратена с решение от 2014 г. на директора на РИОСВ.

Жителите на засегнатите населени места се оказват обвързани с дългосрочни последици в противоречие на собствената им визия за местното общностно развитие.

Искане на жителите на с. Шишманци, община Раковски, за съдействие да не бъде допуснато разширяване на съществуваща в землището на селото кариера за добив на подземни богатства – строителни материали. Гражданите изразяват несъгласие за изграждането на нова кариера и възразяват срещу геоложко проучване на допълнителна площ „Шишманци – 3“, за което е издадено разрешение на „Холсим карьерни материали Пловдив“ АД. Добиваните количества карьерни материали са в пъти повече в сравнение с тези отпреди 20 години, както и се добавя като фактор регионално депо със завод за преработка на отпадъци, обслужващо повече от 10 общини в област Пловдив. Емисиите от прах, шум и вибрации, неприятни остри миризми и нарушена устойчивост на множество жилищни и обществени сгради са осезаемите последици от въздействието на взривни работи, интензивност на тежкотоварен трафик, допуснати аварии.

Препоръка: За осигуряване на времева адекватност на признатите права за участие и достъп до правосъдие на засегнатата общественост по повод на издаване на разрешения и концесии за добивни дейности е необходимо преуреждане на процедурните елементи и срок на валидност на свързаните с тях ЕО/ОВОС.

Х.7. ЗАСЯГАНЕ НА ПРАВОТО ГРАЖДАНЕТЕ ЗА ОБЩО ПОЛЗВАНЕ НА МИНЕРАЛНИТЕ ВОДИ

Във връзка с множество обществени инициативи, както и жалби, сигнали и подписки на граждани, през последните години пред омбудсмана се поставят въпросите за недостатъчна уредба на правото на гражданите за общо ползване на минералните води. В Закона за водите не се регулира защитен статут на сгради и съоръжения, и прилежащите поземлени имоти, без които е немислимо осигуряването на широк обществен достъп до минералната вода за къпане и водни процедури. Въпросът се разглежда и като част от културата за термализъм, с корени в древността на европейския континент, за продължаването на която в съответствие с обществените нагласи се провеждат активни политики в много от европейските страни.

В периода от 2014 г. насам ежегодно пред омбудсмана постъпват жалби на граждани срещу допуснатата разруха на обществените бани, напр. в Костенец, с. Баня, община Панагюрище, с. Ягода, община Мъглиж. Жителите на столицата също настояват за запазване на минералните бани в Овча купел и Горна баня, както и се обявяват против планове за частична промяна на функционалното им предназначение.

Защитата на предназначението на сгради и поземлени имоти за общо ползване на минералните води не е предмет на системна уредба. Отделни елементи са въведени чрез забраната за приватизация съгласно Закона за приватизация и следприватизационен контрол (т.нар. „забранителен списък“), която е с ограничен обхват на обектите. Наред с това не е изрично изключена промяна на функционалното предназначение на застроения с минералния комплекс поземлен имот, каквато уредба съществува по отношение например на зелените площи съгласно чл. 62а от ЗУТ.

Пример:

Съдействието на омбудсмана търсят жители на гр. Варна, с искане за спиране на инвестиционни намерения, несъобразени с обществен интерес минералната вода, разкрита чрез сондаж №Р-106х Варна, да се ползва за плуване, лечебни и рехабилитационни процедури, пиене и наливане с широк обществен достъп, в противоречие с трайния устройствен статут на поземления имот, отреден за застрояване с модерен за времето си минерален комплекс „Дом Младост“ през 80-те години на миналия век.

Препоръка: Да се предприемат организационни мерки и нормативни промени за възстановяване на обществен интерес от трайно запазване на териториално-устройственото и функционално предназначение на сгради и поземлени имоти, отредени за бани и комплекси за ползване на минерални води с широк обществен достъп.

Х.8. ПРОБЛЕМИ НА ОПАЗВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА И СПАЗВАНЕ НА КРИТЕРИИТЕ ЗА УСТОЙЧИВОСТ ПРИ ПРОИЗВОДСТВО НА ЕЛЕКТРИЧЕСКА ЕНЕРГИЯ ОТ БИОГАЗ

Към омбудсмана продължават да постъпват колективни жалби на граждани с оплаквания за замърсяване от дейността на централи за производство на електрическа енергия от биогаз, при прилагане на технология за анаеробно третиране на животински тор с добавяне на растителна маса.

От омбудсмана се констатира неяснота относно установяването на количествените показатели за компонентите на използвана входяща суровина за енергийната централа, с оглед възможност за обективна преценка за спазване на изискването на чл. 24, т. 3 от ЗЕВИ (минимално съдържание на животински тор) или за спазване на други изисквания за опазване на околната среда.

Като орган, компетентен за издаване на гаранция за произход, изпълнителният директор на Агенцията за устойчиво енергийно развитие е овластен да се произнесе с отказ при несъответствие с нормативните изисквания за определяне на количеството енергия като произведено от възобновяеми източници, но без те да са изрично определени в подзаконовия нормативен акт.

Примери:

Инициативен комитет на гражданите от селата Поповица, Винаца, Милево, Селци и Ахматово – община Садово, област Пловдив сигнализира за допускането в района на свръхконцентрация на животновъдни обекти за над 7000 животни. Торвите остатъци от фермата в с. Поповица, след оползотворяването им в централа за производство на електрическа енергия от биогаз, се изливат заедно с други остатъци в напоителен канал на „Напоителни системи“ ЕАД, без пречистване.

Гражданите с години настояват за спиране на замърсяването и за прилагането на единен стандарт за опазване на околната среда от дейността на този вид централи, като се позовават на прецедент за спиране на централа в с. Труд.

Граждани продължават да оспорват дейността на инсталацията в с. Царевец, община Мездра. Според изнесените в сигнала данни производството на енергия чрез остаряла технология е с въглероден отпечатък, който е несъвместим с изискванията за признаване на качество на източник на възобновяема енергия.

Препоръки:

1. Да се актуализира обхватът на контролните правомощия за установяването на съответствие с нормативните изисквания за определяне на количеството енергия като произведено от възобновяеми източници при прилагане на технология за анаеробно третиране на животински тор с добавяне на растителна маса;

2. Да се преразгледа административната практика за прилагане на изискванията за издаване на комплексно разрешително за този вид инсталации.

Х.9. ПРОБЛЕМИ, СВЪРЗАНИ СЪС ЗАЩИТА НА БИОЛОГИЧНОТО РАЗНООБРАЗИЕ ПО МЕЖДУНАРОДНИ КОНВЕНЦИИ И СПОРАЗУМЕНИЯ

В институцията на омбудсмана постъпи жалба от активисти в неправителствена организация, чиято дейност е свързана с опазването на природата и рециклирането на отпадъци. Проблемът, за който алармират, е засушаването на Поморийските солници – защитена местност, със статут според Рамсарската конвенция за влажните зони с международно значение, по-специално като местообитания за водолюбиви птици. Природозащитниците посочват, че през лятото на 2022 г. е преустановено водоподаването към солниците и не се полагат грижи за каналите море-езеро, вследствие на което се изменя обликът на местността и водният режим на езерото; унищожава се блатната растителност и тръстиката; смущава се спокойствието на МОСВ на околната среда и водите. Преустановен е и солодобивът, с последици за разрушаване на екосистемата: изсъхване и унищожение на лечебната кал; унищожаване на местните видове риби и нарушаване на местообитанието на птиците заради недостиг на храна.

Изпратена е препоръка до кмета на община Поморие и до директора на РИОСВ-Бургас за извършване на проверка и предприемане на необходимите действия. Омбудсманът е информиран за резултатите от извършената проверка на място от представители на общинската администрация, на фирмата, стопанисваща солниците, на областната управа, на природозащитниците и инспектори от РИОСВ. Проверката е установила, че солниците и изпарителите в северната част са без наличен обем от вода. Каналът, отвеждащ сладките води към Черно море – северно от солниците, е без наличен воден обем със слабо оттичане заради дълъг период без валежи и е обрасъл с тръстика. Съоръженията в солниците (земни диги) са в добро техническо състояние,

дъната на басейните са с пресушен субстрат. Констатирано е, че солеността на езерото е понижена заради компрометирана отводнителна система в района на „Крайчов завой“, където мочурищата и част от отводнителния канал са засипани със земни маси. Причина за допълнително навлизане на сладки води е и извършено заустване на р. Пазариолу чрез съществуващ водосток в Поморийското езеро. Със съставения протокол са запознати всички присъстващи на проверката.

По проект на община Поморие е предвидено да се изпълнява почистване на отводнителните канали на Поморийското езеро, за възстановяване на нарушените терени с оглед съхранението на езерото като Рамсарско място. Инвестиционното предложение попада в Приложение №2 към ЗООС и подлежи на процедура по преценяване на необходимостта от извършване на ОВОС.

Пример:

От гражданите се оспорва решение за предоставяне на концесия за добив на подземни богатства – индустриални минерали (мрамори) от находище в землището на с. Горнослав, община Асеновград. Решението за екологична оценка от 2016 г., не отразява настъпилите след приемането ѝ промени в статута на природозащитен на съответните територии.

Жителите на съседни села, възразяват срещу разкриването на кариера в територия, която попада в две зони от Натура 2000 – „Родопи Средни“ и „Добростан“, като последната се явява и буферна зона на биосферен резерват „Червената стена“, със защитен статут на ЮНЕСКО за световно природно наследство.

В отговор на отправена препоръка, от МОСВ се изтъква че по отношение на кариерата – предмет на инвестиционното предложение по издадено решение с характер „да не се извършва ОВОС“ на РИОСВ Пловдив от 2016 г., същата представлява заварено положение, тъй като е съгласувана по реда на екологичното законодателство още преди обявяването на биосферен парк.

Случаят е предмет на съдебно оспорване.

Препоръка:

Въпреки, че не се ползват с допълнителна юридическа защита извън предоставяната съгласно националното законодателство, за защитените територии и зони да се поддържа и статутът им на закрила на места с наднационално значение на природната защита, съгласно съответния международно правен акт.

Х.10. ДРУГИ ПРОБЛЕМИ, СВЪРЗАНИ С ПРАВОТО НА ЗДРАВΟΣЛОВНА И БЛАГОПРИЯТНА ОКОЛНА СРЕДА

Дейностите по превенция и контрол от компетентните държавни и местни органи нерядко не отговарят в достатъчна степен на очакванията на гражданите и екологичните организации за защита и опазване на околната среда и елементите на зелената система, което има пряко влияние върху качеството на живот на засегнатото население.

Проблемите, с които гражданите продължават да сезират омбудсмана са свързани с:

- наднормен шум в жизнената среда – основно жалбите са за шум и вибрации от външните тела на инсталации на жилищни и обществени сгради, както и от транспортен трафик;
- срещу дейността на животновъдни обекти в населените места – жалбите са свързани със санитарно-хигиенните условия, при които се отглеждат

животните, замърсявания на околната среда с отпадъци и миризми, липса на съответни пречиствателни съоръжения за големите обекти, както и необходимостта от разполагането им във или в близост от населените места;

- опасна дървесна растителност;
- безстопанствени и домашни животни;
- замърсяване с битови отпадъци и незаконни сметища.

Примери:

Оплакването е за силен шум и вибрации от мрежово и свързано оборудване и експониран шум от три броя климатици, ползвани за охлаждане на апаратурата на мобилен оператор, поставени в отдадено под наем помещение в сграда в режим на етажна собственост. Омбудсманът отправя препоръка за извършване на комплексна проверка до директора на Столична дирекция на МВР, директора на Столична дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“ и кмета на Столична община. В резултат е установено, че ползваното от дружеството помещение е част от входа, обособено впоследствие като самостоятелен обект, за който липсват строителни книжа. Дадено е предписание в 7-дневен срок от получаването му да преустанови дейността си и да освободи помещението.

Жители на централна градска част в столицата сигнализират за строеж на базова станция на мобилен оператор с повече от един излъчвател върху покрив на сграда на отстояние 10 метра от други жилищни обекти. В непосредствена близост са разположени и други съоръжения. Омбудсманът сезира министъра на здравеопазването и органите за контрол по строителството. От МЗ информират за действащата национална информационна система на обектите с излъчващи съоръжения с публично достъпната част на интернет страницата на Националният център по обществено здраве и анализи.

Препоръка: Остава актуална препоръката на омбудсмана от предходните години за необходимостта от по-добра координация между органите на местно самоуправление и компетентните държавни органи – РИОСВ, Държавния здравен контрол, БАБХ за мониторинг и контрол на факторите на жизнената среда в населените места.

XI. ЗАЩИТА ОТ ДИСКРИМИНАЦИЯ И ЕЗИК НА ОМРАЗАТА

Темата за неравното третиране продължава да бъде във фокуса на работата на институцията на омбудсмана. Постъпващите жалби показват, че обществото става все по-чувствително към проявите на дискриминация и сезира компетентните органи за защита на правата и интересите на засегнатите.

Институцията на омбудсмана неведнъж акцентира върху неблагоприятното въздействие на дискриминацията върху живота и възможностите на пострадалите. Подчертава, че дискриминацията привидно засяга само конкретна жертва и може да бъде обяснена с оглед естеството на човека, но тя се е опасна за съвременното общество в по-глобален, както национален, така и международен аспект.

Дискриминацията е в състояние да подкопае основите на демократичното общество и да засегне негови същностни принципи като уважение и зачитане на човешкото достойнство, равноправие, свобода на самоопределяне, социална закрила. Тя е проявление на човешката същност и може да се срещне във всички сфери на общественния живот. Важно е да се подчертае, че тя се среща във всички общества, дори и в най-развитите демокрации.

Макар и институцията да не е специализиран орган по защита срещу неравното третиране, подадените жалби през 2022 г. са израз на доверието в работата на омбудсмана и активната дейност за осигуряване на правата на гражданите.

Жалбите и сигналите обаче разкриват и сериозни дефицити на системата и липсата на адекватни действия за предотвратяването на дискриминацията и за навременното ѝ разпознаване.

В изпращаните становища до отговорните органи омбудсманът многократно застъпва тази позиция и настоява за вземане на мерки за подходящо разрешаване на констатираните проблеми.

През изминалата година постъпват 17 жалби, които обаче обхващат широк кръг от проблеми и големи групи от хора.

XI.1. ДИСКРИМИНАЦИОННИ РАЗПОРЕДБИ В НАРЕДБАТА ЗА УСЛОВИЯТА И РЕДА ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ЗАКРИЛА НА ДЕЦА С ИЗЯВЕНИ ДАРБИ

Граждани изразяват недоволството си от условията в чл. 10 от Наредбата за условията и реда за осъществяване на закрила на деца с изявени дарби (Наредбата), които позволяват подкрепа за даровити деца да бъде само за ученици от 8-ми до 12-ти клас. Смятат, че въведените изисквания са в противоречие с определението в Закона за закрила на детето, където е указано, че „дете, показало трайни способности и постижения в областта на науката, изкуството или спорта, надвишава постиженията на своите връстници е дете с изявени дарби“, както и че те поставят децата от по-малките класове в неравно положение. Никъде в закона не се поставя условието за възраст на даровитото дете.

Жалбоподателите се позовават на Решение №14631 от 30.11.2017 г. на ВАС, в чиито диспозитив се отбелязва, че с разпоредбата на чл. 10 от Наредбата се осъществява непряка дискриминация по признак възраст на деца с изявени дарби.

С цел преодоляване на съществуващата дискриминация, през последните две години омбудсманът изпраща препоръки до компетентните органи за изменение на Наредбата, но до момента без резултат.

XI.2. ИЗПЛАЩАНЕ НА ДОБАВКИ ЗА ВАКСИНИРАНЕ СРЕЩУ COVID-19 КЪМ ПЕНСИИТЕ САМО НА ОПРЕДЕЛЕНИ ГРУПИ УЯЗВИМИ ЛИЦА

Гражданите са недоволни, че в чл. 1, ал. 1 и особено в ал. 2 на Постановление № 474 от 30 декември 2021 г. за одобряване на допълнителен трансфер по бюджета на държавното обществено осигуряване за 2021 г. (Постановлението), обн., ДВ, бр. 1 от 4.01.2022 г., в сила от 30.12.2021 г., отпускането на финансовия стимул за ваксиниране срещу COVID-19 е ограничено само до категорията „пенсионери“.

В жалбите се отбелязва, че има и други граждани, които са в уязвимо положение и с повишен риск за живота и здравето при евентуално заразяване и тежко протичане на инфекцията от COVID-19.

Посочва се, че в подобна ситуация са например хората, които са навършили вече пенсионна възраст, но не разполагат с необходимия осигурителен стаж за отпускане на пенсия. В сходно положение са и хората, които са придобили право на пенсия, но по различни причини все още не са го упражнили.

Позицията на омбудсмана, изразена пред министъра на здравеопазването и министъра на труда и социалната политика, е, че действията за преодоляване на последиците от пандемията изискват предприемането на подходящи, широкоспектърни и подкрепящи мерки от отговорните органи, в центъра на които е запазването на живота и здравето на всеки човек, при гарантиране на неговите останали права.

Поради напреднала възраст, изолация, увреждане или бедност уязвимите групи от обществото често срещат по-значителни затруднения да упражняват правата си, да получават необходимия достъп до информация и здравеопазване. С оглед ситуацията, в която се намират, съществува сериозен риск за техния живот и здраве при евентуално заразяване и тежко протичане на заболяването.

От тази гледна точка е препоръчано, от една страна, да бъдат положени всички възможни усилия за предоставяне на тези граждани на навременна и достъпна информация относно мерките за предотвратяване на разпространението на COVID-19 и за това как да защитят себе си и околните.

От друга страна, предвид уязвимостта при евентуално заразяване, е препоръчано да бъдат осигурени допълнителни механизми за подкрепа, в т. ч. чрез въвеждане на адекватни стимулиращи мерки по подобие на тези в чл. 1 от Постановление №474 от 30 декември 2021 г. за одобряване на допълнителен трансфер по бюджета на държавното обществено осигуряване за 2021 г., но без изисквания за придобито право на пенсия

XI.3. НЕРАВНО ТРЕТИРАНЕ НА ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ ПРИ СКЛЮЧВАНЕ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИ ДОГОВОРИ

Граждани изразяват недоволството си, че застрахователни компании в България отказват да сключват застраховка „Помощ при пътуване в чужбина“ с лица с трайно намалена работоспособност над 50% и лица на възраст над 84 години.

В изразеното становище до ръководителите на отговорните компании омбудсманът подчертава, че хората с увреждания са уязвими граждани, които следва да имат и да могат да упражняват всички права и свободи, наравно с останалите граждани, без допускане на каквато и да е дискриминация. Това е основно изискване на ратифицираната от България Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания и следва да се прилага във всички области от живота на гражданите с увреждания, в т.ч. по отношение на предлаганите и сключвани с тях застраховки. Така, в чл. 25, Б. „Д“ от Конвенцията е изрично регламентирано, че „се забранява всякаква дискриминация спрямо хората с увреждания при предоставянето на здравни застраховки, както и на застраховки живот, когато такива се допускат по националното законодателство, които

трябва да им се предоставят по справедлив и обоснован начин“. Конвенцията изисква промяна на парадигмата при вземане на решения по случаи на деца с увреждания, като посочва, че във всякакви действия, засягащи децата с увреждания, първостепенно съображение следва бъде защитата на интересите на детето (чл. 7 от Конвенцията).

XI.4. ЛИПСА НА ДОСТЪПНА АРХИТЕКТУРНА СРЕДА

И през изминалата година постъпват жалби във връзка с неосигурената достъпност на хората с намалена подвижност.

Липсата на достъпна среда е в нарушение на правата на хората с увреждания и е в нарушение на редица международни и вътрешни нормативни актове – чл. 9 и 19 от ратифицираната от Република България Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания, Закона за защита от дискриминация и Наредба №РД-02-20-2 от 26.01.2021 г. за определяне на изискванията за достъпност и универсален дизайн на елементите на достъпната среда в урбанизираната територия и на сградите и съоръженията (в сила от 13.03.2021 г.), която отмени Наредба №4 от 01.07.2009 г. за проектиране, изпълнение и поддържане на строежите в съответствие с изискванията за достъпна среда за населението, включително за хората с увреждания.

По всички случаи, по които постъпват оплаквания за нарушение на действащата уредба, са отправени препоръки за разрешаване на проблемите.

Констатациите са, че в преобладаващата част отговорните органи се съобразяват с препоръките и предприемат действия за изпълнение на нормативно установените задължения.

Пример за подобен случай са взетите адекватни мерки за разрешаване на поставения от граждани с увреждания въпрос, свързан с достъпността на тротоара в района на спирката на ул. „Съединение“ в район „Тракия“ пред кино „Faces“.

Във връзка с отправените от омбудсмана препоръки и обществения натиск, след приемането на бюджета на община Пловдив за 2022 г., от район „Тракия“ са извършили необходимите ремонтни дейности на тротоара.

Необходимо е да се акцентира обаче на неизпълнената за втора година препоръка за осигуряване на достъпност за хората с намалена подвижност във всички мотриси на трамвай №11 в гр. София.

Како е отбелязано и в Годишния доклад за дейността на омбудсмана за 2021 г., във връзка с постъпили в институцията сигнали, омбудсманът поставя проблема на вниманието на Центъра за градска мобилност и акцентира върху констатациите, че част от рамките са „заковани“.

Липсата на действия за подкрепа на засегнатите за преодоляване на съществуващите затруднения и постъпващите нови жалби по въпроса се превръщат в повод и през 2022 г. да бъдат напомнени ангажиментите на отговорните органи за осигуряване на достъпност на средата, в т.ч. на превозните средства на градския транспорт.

От получената информация се констатира, че все още се движат и стари мотриси – български и чешки, без нужната достъпна среда, като се полагат усилия за намиране на баланс чрез пускането и ползването на същия брой превозни средства със средна нископодова част по всички линии, в т.ч. по линия №11.

Тревожни са също така случаите на неосигурена достъпна среда в сградите на образователните институции. Липсата на достъпност затруднява децата с увреждания да получават нужното им образование и е в нарушение на техните права и най-добър интерес.

В тази ситуация се оказва дете с увреждане, което учи в средно училище в Сливен, в което няма осигурена достъпна среда. Майката твърди, че детето е дискриминирано и посочва, че то е с детска церебрална парализа и не може да се движи самостоятелно. Това представлява особена трудност за нея в училището, особено след четвърти клас, когато се налага да се сменят кабинети. Майката не може да носи момичето постоянно на ръце, което е правила с години, но с възрастта това е почти невъзможно. Училището е общинско, има малко ученици и ограничен бюджет и поради това са се обърнали към кмета на общината с молба за подкрепа, но вече пета година не може да се намери разрешение. За съжаление много деца с увреждания, а и родители с увреждания са в същата неблагоприятна ситуация.

При проверката се установи, че в МОН има програма, по която може едно училище да кандидатства за финансиране за изграждане на достъп, но по нея могат да кандидатстват само държавни училища, но не и общински.

XI.5. КРИТЕРИИТЕ ЗА ОСВОБОЖДАВАНЕ ОТ ЗАПЛАЩАНЕ НА ВИНЕТНИ ТАКСИ ПО ЧЛ. 10В ОТ ЗАКОНА ЗА ПЪТИЩАТА

През изминалата година продължават да постъпват жалби във връзка с въведените ограничителни изисквания за освобождаване на хората с увреждания и техните семейства от заплащане на винетни такси по чл. 10в от Закона за пътищата.

Основно оплакване на гражданите са техническите параметри, на които следва да отговарят леките автомобили, собственост на гражданите с увреждания или в режим на съпругеска имуществена общност. Критериите са обявени за дискриминационни от Комисията за защита от дискриминация, но независимо от това продължават да са част от действащата нормативна уредба.

С цел гарантиране на правата на засегнатите граждани, омбудсманът изпраща нови становища ръководителите на отговорните органи и подчертава, че разпоредбите на чл. 10в, ал. 2 от ЗП не отговарят на актуалните обществени отношения.

По този начин нормативната уредба не обхваща електрическите автомобили и хибридни плъгин-автомобили, чиито двигатели не се характеризират с обем на двигателя, както и хипотезите на придобиване на автомобилите, въз основа на договори за лизинг.

Не са включени и автомобилите без задни седалки, които са закупени за нуждите на хора с инвалидни колички и за тяхното придвижване, но които са регистрирани като „товарни“.

Необходимостта от изменения и разширяване на обхвата на подкрепата е призната и от ръководителите на отговорните органи – министрите на труда и социалната политика и на транспорта и съобщенията в последните им отговори на изпратените препоръки, но до момента реални действия за разрешаване на проблемите не са предприети.

Ярък пример за дискриминация е случаят на майка на дете с увреждане, което е със 100% вид и степен на увреждане и което се придвижва само с инвалидна количка. Автомобилът на майката се води „товарен“, защото в нея има инсталирана рампа за количката. По този начин семейството е лишено от възможност да бъде освободено от заплащане на винетна такса по чл. 10в от ЗП.

Семейството е поставено в ситуация на неравно третиране и поради факта, че училищният автобус от селото до средното училище, в което детето учи, не е приспособен за качване на инвалидната количка. Това принуждава майката сама да се грижи за транспорта и да превозва детето. Поради регистрацията на автомобила като

товарен, семейството само е заплащало дължимите винетни такси, като е лишено и от отстъпка за бензин.

XI.6. ПРОБЛЕМИ НА РОМСКАТА ОБЩНОСТ

Омбудсманът настоява като приоритет на органите на властта да бъде включването на борба с антиромската дискриминация. Важен политически знак за интеграционния процес ще е стратегията по ромските проблеми да бъде поставена на вниманието на НС. За да бъдат ефективни дейностите от стратегията, е необходимо да се разработи към нея специално приложение с конкретни мерки за борба с антиромската дискриминация.

Национална стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите (2022-2030 г.)

В края на март 2022 г. е публикувана за обществено обсъждане Национална стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите (2022-2030 г.). Много от гражданските организации, които вземат участие в процеса на подготовката на стратегическия документ, представят своите предложения, които обаче не са отразени в одобрената с Решение на МС стратегия.

Така например, гражданските организации изразяват недоволство, че в Национална стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите не са включени темите за борба с анти-ромския расизъм и насърчаване на ромското участие. В позицията на Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“ е посочено, че „само номинално е включена глава за „Равноправие на ромската жена“: самата глава не съдържа конкретни цели и дейности, въпреки направените множество предложения“.

В Годишния доклад за дейността на омбудсмана за 2021 г., омбудсманът отбелязва, че важен политически знак за интеграционния процес е Националната стратегия да бъде поставена на вниманието на НС и да бъде одобрена с акт на законодателния орган. Стратегията обаче е одобрена само с решение на МС, което, както отбелязват и ромските организации, участвали активно в процеса на изготвяне на стратегията, е отстъпление и не дава ясен знак, че е постигнат политически консенсус по темата.

Омбудсманът споделя възраженията на ромските организации и препоръчва те да бъдат активно включвани в процеса по изготвянето на важните стратегически документи и при изпълнението на заложените мерки и дейности.

Евикции

Издаването и изпълнението на заповеди за разрушаване на незаконни жилищни постройки засяга особено неблагоприятно и непропорционално най-вече ромски семейства.

Посочените от властта причини, поради които се пристъпва към принудително премахване на жилища, са основно, „че постройките са незаконни, опасни за живота и здравето на живущите в тях, незаконно завземане на терени, които са общинска собственост или собственост на други субекти“.

За пореден път омбудсманът намира за необходимо да припомни своето становище, че властите не трябва да се повлияват от враждебното отношение на една група срещу друга и действията им не трябва да имат за цел да удовлетворят исканията само на едната страна. Наложително е да се полагат максимални усилия този проблем да не се фокусира върху етническата принадлежност на засегнатите лица.

Омбудсманът припомня на компетентните органи тяхната отговорност да не допускат нарушаване на човешките права и отбелязва, че при премахване на

незаконните жилище ще бъдат засегнати голям брой лица, вкл. и деца, които поради тяхната уязвимост съществува реален риск да понесат в по-голяма степен негативите от премахване на жилищата им. За ромските деца, засегнати от евикция, последиците ще се проявят не само в краткосрочен, но и в дългосрочен план, а те са изправени пред реална опасност от negliжиране на базовите им потребности и нарушаване на конкретни права – правото на образование, на здравеопазване, на правото на детето да живее в семейна среда.

За омбудсмана е от значение, че това са жилища, които са единствени за хората, живели в тях в продължение на години, сред които има деца и възрастни. Извеждането им може да има разрушителни последици за тях, защото ще изгубят домовете си, ще бъде разбит личният и семейният им живот, което е основно право, защитено, както и в Конституцията на Република България, така и в Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи.

За поредна година омбудсманът изразява своята загриженост, че подготвените изменения в Закона за държавната собственост, Закона за общинската собственост и Закона за устройство на територията, с които се цели да се въведе принципът на пропорционалност при събарянето на незаконно строителство, не са разгледани и приети.

Лица без адресна регистрация и документи за самоличност

За поредна година омбудсманът привлича вниманието на законодателната власт върху едни сериозен проблем, който е с преки последици върху гражданите, засегнати от евикция, а именно оставянето им без актуална адресна регистрация и като резултат от това невъзможността да притежават документи за самоличност.

По поставения проблем омбудсманът констатира, че сега действащият режим за адресна регистрация, уреден в Закона за гражданската регистрация (ЗГР), създава редица проблеми за граждани, засегнати от евикция. В законодателство не са уредени изключения за адресна регистрация на граждани, загубили жилището си в резултат на премахването му поради незаконност. Тези граждани нямат актуална регистрация по постоянен и/или настоящ адрес или вече нямат връзка със собствено жилище. Най-често няма къде да живеят или живеят временно при познати. Някои са прекъснали връзката със свои близки или нямат такива и не могат да се възползват от възможността, която ЗГР дава за адресна регистрация на граждани на адреса на свои роднини по права линия. Всички те не са в състояние да представят изискваните се по ЗГР документи, за да бъдат регистрирани по постоянен адрес. Действително, чл. 92, ал. 8 от ЗГР предвижда, когато граждани не могат да представят изискваните се по ЗГР документи, обстоятелствата за извършване на адресна регистрация да се установят от комисия, определена със заповед на кмета на общината, но често тези граждани не обитават конкретен адрес. Настаняването им в центрове за временно настаняване дава възможност за адресната им регистрация само по настоящ адрес. Тъй като не притежават валиден български личен документ и актуална адресна регистрация по постоянен/настоящ адрес, те не могат да упражняват и да се ползват от законово определени граждански права или услуги, като правото на труд, на социално подпомагане и социално-икономическа защита и др.

Така една група граждани, които са загубили единствените си жилища понасят допълнителна тежест, тъй като са поставени в ситуация да не могат да изпълнят задълженията си и по Закона за българските лични документи (ЗБЛД) и да поискат издаване на лична карта, а за неизпълнение на това задължение носят отговорност.

Многократно омбудсманът поставя тези проблеми на вниманието на МРРБ. За някои от тях Министерството е сигнализирано и от общински администрации, в т.ч. и от Столична община, но до настоящия момент не е поет ангажимент от органите за предприемане на действия по компетентност.

Изложеното налага извода, че правата и интересите на българските граждани не са защитени в достатъчна степен.

Омбудсманът настоява да се потърси решение на очерталите се проблеми, вкл. и чрез законодателни промени в ЗГР и изразява увереност, че проблемите ще бъдат подложени на внимателен анализ и ще се вземат законодателни решения в защита на правата на гражданите.

XI.7. РАВНОПОСТАВЕНОСТ

За поредна година омбудсманът изразява своето становище, че действащият Закон за равнопоставеност на жените и мъжете е по-скоро формален, не достатъчно конкретен и не предлага нови договорености, които да отговарят на степента на развитие на социалните отношения и не регламентират основните механизми за равенство на половете. Той е по-скоро с характер на обикновена декларация без значим практически ефект.

Основна приоритетна област за осигуряване на равенство между жените и мъжете е борбата с домашното насилие, област, в която омбудсманът е силно ангажиран и последователно защитава позицията, че са необходими промени в нормативната уредба, за да се осигури по-ефективна защита на пострадалите от домашно насилие.

Омбудсманът нееднократно поставя на общественото внимание проблема с домашното насилие, който допълнително се засили в условията на глобалната пандемия от COVID-19. Това обаче не бива да бъде възприемано като неизбежност, а напротив, трябва да бъдат положени повече усилия, за да се разбере защо и как се случва насилието и да се вземат необходимите мерки за преодоляването му.

Още през 2020 г. омбудсманът реагира на нарастващия брой жалби и сигнали като отправя конкретни предложения за изменение и допълнение на приложимата законова рамка като: отпадане на системността като условие за квалифициране на деянието, извършено в условията на домашно насилие; инкриминиране на всички форми на домашно насилие и на преследването, осигуряване на интегрирано събиране на данни и официална статистика за случаите на домашно насилие; създаване на ефективен механизъм за координация за осигуряване на по-добро сътрудничество между институциите в случаи на домашно насилие; целенасочено обучение за професионалисти, работещи с жертви на домашно насилие; кампании за нулева толерантност към домашното насилие и др. Омбудсманът изразява становище, че със създаването на добра нормативна основа ще бъдат преодоляни съществуващите дефицити не само по отношение на държавната политика за превенция на домашното насилие, но най-вече ще се предоставят повече механизми за ефективната защита на жертвите и ще се гарантира възпиращо действие по отношение на извършителите.

Неотложна е необходимостта от приемането на законодателните предложения за изменение на Закона за защита от домашното насилие, с които се дава гаранция, че за жертвите ще бъде осигурена ефективна защита от домашното насилие и държавата ще бъде по-ангажирана с борбата срещу домашното насилие.

XI.8. ЕЗИК НА ОМРАЗАТА

За поредна година омбудсманът констатира, че езикът на омразата все по-трайно се използва в обществото ни и през годините сме свидетели на липсата на действия по предотвратяване на ползването и разпространението му. Воден от разбирането, че драстичното увеличаване на ползването и разпространението на езика на омразата е общоевропейско предизвикателство, ЕК предлага езика на омразата и престъпленията от омраза да бъдат включени в списъка на престъпленията в ЕС.

За омбудсмана е обезпокоително, че липсата на адекватни мерки за преодоляване на езика на омразата води до намаляване на обществената чувствителност по този проблем и езикът на омразата става част от ежедневието на гражданите. Това застрашава съществуването на обществен климат за спазване на човешките права, за какъвто омбудсманът пледира на висок глас.

Омбудсманът настоява да се повиши чувствителността по този проблем и да има навременна реакция от страна на отговорните институции, които имат правомощия да налагат ограничения и наказания по повод съществуващ език на омразата.

Омбудсманът изразява становище във връзка с проекта на Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс, публикуван за обществено обсъждане на 23 август 2022 г. Със законопроекта се цели отстраняване на пропуските и правилно транспониране от Република България в националното законодателство на определени разпоредби от Рамково решение 2008/913/ПВР на Съвета от 28 ноември 2008 г. относно борбата с определени форми и прояви на расизъм и ксенофобия посредством наказателното право. Омбудсманът отбелязва, че расизмът и ксенофобията са опасни явления, чиито прояви довеждат до нарушаване на правата на гражданите и засягане на техните интереси, като тенденциите в последно време са за увеличаване в национален, европейски и световен мащаб. Позицията на институцията е, че всички престъпления от омраза трябва да бъдат криминализирани и ефективно разследвани и наказвани, а жертвите им – да получат освен морално удовлетворение и справедливост и обезщетение за вредите, които са претърпели. Това е от изключително значение, защото засяга упражняването на няколко категории права на човека, свързани с човешкото достойнство, правото на личен и семеен живот, свобода на мисълта, съвестта и религията, недискриминация и ефективните правни средства за защита и справедлив съдебен процес. Липсата на законодателство и ефективни механизми за защита от тези престъпления оставят празнина и пречат на налагането на наказание на виновните лица, но те пречат на превенцията, както и да бъде преодоляна културата на безнаказаност в обществото. За трудностите допринася и фактът, че самите жертви често не желаят да говорят за насилието, не сигнализират и така остават невидими за институциите. Те често се чувстват обезкуражени от липсата на разбиране и от факта, че самите институции не разпознават престъпленията от омраза, а ги квалифицират като хулигански прояви. Омбудсманът обръща внимание и че сред защитените признаци в нито един от наказателните състави не фигурират пол и увреждане. Уредбата също така не предвижда изрично задължение за вземане предвид на дискриминационните подбуди при извършването на каквито и да са престъпления като отегчаващи вината обстоятелства.

България е една от малкото държави в Европа, в чието законодателство не присъства престъпление от омраза срещу хората с различна сексуалност. Пострадалите рядко докладват заради последваща дискриминация или страх. Още през 2019 г. г-жа Дуня Миятович – комисар по човешките права към Съвета на Европа, призовава в разпоредбите на Наказателния кодекс относно престъпленията от омраза и езика на омразата, общото антидискриминационно законодателство и медийното законодателство да бъдат изменени така, че да включват сексуалната ориентация,

половата идентичност и половите характеристики като основания за наличие на предразсъдък и дискриминация.

Препоръки:

1. Да бъдат предприети действия, вкл. и нормативни изменения за решаването на проблема с липсата на документи за самоличност на гражданите поради заличаване на адреса им;
2. Да бъдат предприети действия за разрешаване на проблемите с липсата на изградена достъпна среда за хората с намалена подвижност;
3. Да бъдат предприети действия за разрешаване на проблема с липсата на достатъчно разпознаваемост и противодействие на използването на езика на омразата;
4. Компетентните органи да се ангажират с мерки и действия, с които да се повишава чувствителността на обществото към проявите на дискриминацията и езика на омразата;
5. Приемане на промени в ЗУТ, ЗДС и ЗОС, с които се въвежда изрично изискване за извършване на преценка на пропорционалността на административната намеса в случаите, когато се пристъпва към премахване на незаконен строеж, единствено жилище на гражданите

ХІІ. НАЦИОНАЛЕН ПРЕВАНТИВЕН МЕХАНИЗЪМ И ОСНОВНИ ПРАВА И СВОБОДИ НА ЧОВЕКА

През 2022 г. омбудсманът като НПМ осъществи 58 проверки в местата за изтърпяване на наказание лишаване от свобода, в държавните психиатрични болници и центрите за психично здраве, в центрите за задържане на бежанци и мигранти, в арестите и в центрове за настаняване от семеен тип за деца и възрастни, като **допълнителен и специфичен фокус** е поставен и върху условията в подкрепа на лицата със статут на временна закрила от Украйна, както и кризисните центрове за лица, пострадали от домашно насилие и жертви на трафик.

Графика №32. Проведени проверки от НПМ по категории проверявани органи през 2022 г., брой

Източник: статистически данни на Омбудсмана на Република България

През 2022 г. продължава тенденцията за голям обем проверки в **местата за изтърпяване на наказания към МП** – затвори (5 бр.), затворнически обществения от открит (7 бр.) и закрит (2 бр.) тип. Проверени са и 4 ареста. Общата критична констатация в този сектор продължава да е свързана с липсата на ефективно решение на няколко основни проблема: системни дефицити при медицинското обслужване на лишените от свобода; продължаващи дефицити с амортизиран, морално остарял и хигиенно ненадежден постелъчен инвентар; нерешени проблеми с наличието на хлебарки и дървеници в местата за лишаване от свобода, и др.

Значително повишение спрямо 2021 г. бележат **проверките в помещения за настаняване на задържани лица в структурите на МВР**. Повод за това са констатациите на омбудсмана, действащ като НПМ, от проверката във връзка със задържането на три непълнолетни лица в 01 РУ – СДВ през февруари 2022 г. За престоя на тези лица в сградата на районното управление не са уведомявани техните родители или попечители, както и не им е осигурена адвокатска защита в нарушение на Директивата за процесуалните гаранции за деца (2016/800/ЕС). В резултат на проверките омбудсманът, в качеството си на НПМ, продължава да констатира и други повтарящи се слабости в системата за 24-часово задържане на лица към МВР като:

липса на обслужващи помещения, липса на достъп до вентилация и естествена светлина и морално остаряла материална база.

За поредна година омбудсманът като НПМ подчертава, че е **необходимо приемане на национална политика и стратегия за детско правосъдие 2021-2030 г.** Усилията на органите на властта трябва да са насочени изцяло към бързото закриване на институциите за деца в конфликт със закона и създаване на защитена социална система, включваща създаване на мрежа от услуги (интегрирани услуги и възпитателни, психо- социални и защитни мерки и механизми за подкрепа) по отношение на тези деца.

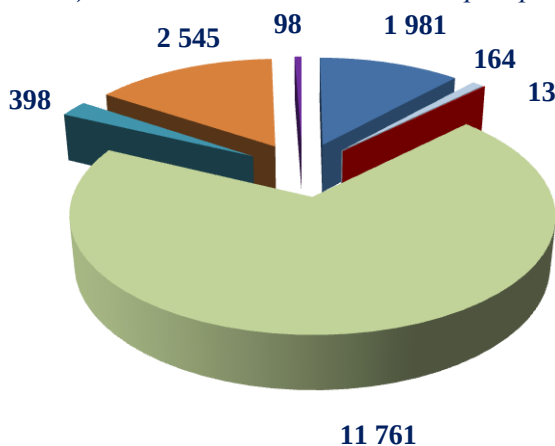
Пример:

През 2022 г. омбудсманът на Република България, в качеството си на НПМ, констатира тревожна практика за negliжиране правата на децата по време на полицейско задържане – допуска се попълване на декларация за отказ от право на защита от страна на непълнолетно лице в противоречие с всички международни стандарти на съвета на Европа и ЕС. В становището си омбудсманът ясно подчертава, че първото и най-важно условие, което следва да се има предвид е, че задържане на непълнолетен е допустимо само в изключителни случаи. В закона тази възможност е предвидена на последно място след няколко други по-леки мерки, които не включват поставяне на ограничения в свободата на непълнолетния и които следва да се прилагат по отношение на непълнолетни. Когато става дума за деца, лишаването им от основни човешки права по време на полицейско задържане е абсолютно недопустимо. Омбудсманът категорично счита, че задължително следва да се осигурява адвокатска защита на задържания непълнолетен.

Институцията на омбудсмана последователно отстоява позицията, че **компетентните органи трябва да предприемат навременни действия за синхронизиране на законодателната уредба с действащите международни стандарти, за да се гарантира ефективен достъп на децата до правораздаване и отношение, което е съобразено с тяхната възраст, развитие и потребности.**

Продължава да е актуална и препоръката за необходимостта да се предприемат ефективни законодателни действия за **транспонирането в НПК на Директива 2016/800/ на ЕС относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство.**

Графика №33. Обхванати лица от планови и извънпланови проверки на НПМ през 2022 г., брой

- Затвори и затворнически общежития
- Арести
- Районни полицейски управления
- Центрове за бежанци и мигранти
- Резидентни услуги за деца и възрастни
- Психиатрични болници и центрове за психично здраве

През 2022 г. се запазва тенденцията за повишен брой проверки и в центровете за настаняване на бежанци и мигранти в отговор и на повишения миграционен натиск от лица, търсещи международна закрила – в проверените институции за настаняване в системата на МВР и ДАБ са обхванати 11 761 чуждестранни граждани без статут в Република България. За трета поредна година омбудсманът като НППМ продължава да констатира редица проблеми в системата за предоставяне на международна закрила:

- Нерешени проблеми с изграждането на сигурна зона за непридружени малолетни и непълнолетни лица извън столицата (в ЦНЧ – Харманли);
- Нерешени проблеми с контрола на хигиенно-санитарните условия в центровете за настаняване на чужденци;
- Проблеми с достъпа до стоматологична и специализирана здравна помощ, и др.

Втората по брой лица група, обхванати от проверките на омбудсмана като НППМ, е тази на **лицата с психични заболявания**.

През 2022 г. за втори път омбудсманът, в качеството си на НППМ, упражни правото си на конституционна жалба, този път - във връзка с права на лицата с психични заболявания. На основание чл.150, ал.3 от Конституцията, омбудсманът на Република България се обърна с искане към КС да бъде обявена за противоконституционна разпоредбата на чл. 158, ал. 5, изр. трето от Закона за здравето¹⁰. Атакуваната разпоредба позволяваше участие на лица с психични заболявания и вещи лица в производството за настаняването на задължително лечение и посредством видеоконферентна връзка.

В решението си по конституционно дело 14 от 2022 г.¹¹ конституционните съдии подкрепиха мотивите на омбудсмана за противоконституционност на тази разпоредба в противоречие с принципа на правовата държава (чл. 4, ал.1 от Конституцията), на конституционното право на защита на всеки гражданин във всички стадии на процеса (чл. 56 във връзка с чл. 122 от Конституцията), както и на правото на лична свобода и неприкосновеност (чл. 30, ал. 1 от Конституцията).

Пример:

През 2022 г. омбудсманът на Република България, в качеството си на НППМ, е сезиран от Българския хелзинкски комитет във връзка с нарушени права на хората с психични заболявания. Според сигнали, с които институцията на омбудсмана е сезирана, на практика настаняванията на задължително лечение в момента се гледат рутинно и без да се иска съгласието на никого чрез видеоконференция по скайп, при което настаняваното лице е включено обикновено от Центъра за психично здраве, в което то пребивава след настаняването си там по спешност, а неговият адвокат се намира в съдебната зала и няма никаква връзка с лицето. Това е напълно неприемлива ситуация, още повече когато става дума за уязвим участник в процеса, каквито са лицата с психични разстройства.

С решението си по гореспоменатото дело КС установи изисквания към правото на защита, които са относими и към съдебния контрол над настаняването на задължително лечение, и на които оспорената разпоредба категорично не отговаря.

Други тревожни констатации във връзка с правата на хората с психични заболявания са свързани с нестартиралото изпълнение на Националната стратегия за психично здраве на гражданите на Република България 2021-2030 г., трайно ниските стойности на показателите „храноден“, „лекарстводен“, „незадоволителна здравна грижа за пациентите в стационарната психиатрична

¹⁰ (Доп. – ДВ, бр. 110 от 2020 г., в сила от 30.06.2021 г.)

¹¹ <https://www.constcourt.bg/bg/Acts/GetHtmlContent/f5ba49a4-651f-4028-b0cc-cfdb57c31849>

помощ“. Хроничният недостиг на медицински и немедицински специалисти в болниците, ниското заплащане, пренатовареността и професионалното прегаряне на персонала са нерешени проблеми от години и всичко това рефлектира върху качеството на грижата за пациентите.

Не по-маловажни са **правата и на децата и пълнолетните лица, настанени в резидентни услуги** – при общо проверени през 2022 г. 11 институции (с настанени 398 лица) продължават да са валидни критични констатации относно **повтарящата се тревожна тенденция за некачествено предоставяне на грижата за възрастни хора и деца с увреждания в центровете от семеен тип**¹².

Омбудсманът като НПМ през годините многократно отправя препоръка да се ускори процесът на деинституционализация, тъй като продължителното пребиваване на хора с увреждания в институции нарушава основни човешки права, а самите домове могат да се определят като места за лишаване от свобода. Въпреки това, все още съществуват седем институции с капацитет над 100 души (една с 228), разположени на голямо разстояние от общински центрове и болници, с липсващи специалисти, които да се грижат за тях.

През 2022 г. екип на омбудсмана в качеството му на НПМ извършва 7 проверки в резидентни социални институции от стар тип (домове). За пореден път се констатира обстоятелството, че **домовете не отговарят на никакви критерии за предоставяне на качествена социална услуга за хора с увреждания**. Отношението към настанените хора и тяхното пребиваване там е не само лошо и унижително, но са нарушени техни основни човешки права:

- Право на свободно придвижване и контакти с външния свят;
- Право на качествена психологическа и медицинска грижа;
- Право на лично пространство и качествени санитарно - битови условия
- Право на индивидуална грижа.

Пример:

Във връзка с тези констатации на омбудсмана, които за съжаление са едни и същи през последните десет години, отново трябва да се подчертае, че пряко е нарушен чл. 16, ал. 1 на Конвенцията против изтезания и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, а именно: „Всяка държава – страна по конвенцията, се задължава да предотвратява на териториите под нейна юрисдикция други прояви на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, които не влизат в определението за изтезание, съдържащо се в чл. 1, когато те са извършени от държавен служител или друго официално действащо лице или по негово подстрекателство, или с негово явно или мълчаливо съгласие. В частност задълженията, съдържащи се в чл. 10, 11, 12 и 13, се прилагат, като терминът „изтезание“ се заменя с „други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание“.

В докладите си омбудсманът като НПМ многократно отбелязва **негативната констатация за очевидна липса на воля и визия за преместване на услугите за резидентна грижа в общността**. Вместо това се наблюдава противоположна тенденция – материалната база на институциите остава същата, разкрита на голямо разстояние от общинския център и в някои случаи, без съпътстваща инфраструктура се преустройва с минимални средства за създаване на защитени жилища и центрове за настаняване от семеен тип. Това води до практиката новите услуги да се разполагат фактически в същата сграда или в двора на съответната резидентна услуга.

¹² <https://www.ombudsman.bg/>

През 2022 г. фокусът на проверките на омбудсмана като НППМ в институциите за деца е насочен към **кризисни центрове за деца и жени, жертви на трафик и претърпели насилие**. Проверени са три социални услуги.

Жертвите на насилие и трафик са групи със специфични и комплексни потребности, свързани с непосредствената им защита, овладяване на кризата в емоционалното състояние, социална стабилизация, рехабилитиране на травмата и реинтеграция, след преодоляване на тежките инциденти и провокираните от тях последствия. Тази група се нуждае от качествени и професионално предоставени социални услуги не само с цел преодоляване на насилническото въздействие, но и с оглед превенция на последващи инциденти. Изразена необходимост от социални услуги в най-голяма степен имат възрастни и деца, преживели най-разпространената форма на насилие – домашното насилие.

Основните проблеми, които установи омбудсманът като НППМ по време на проверките в кризисните центрове само за деца са, че част от децата, не отговарят на профила на социалната услуга. Има деца настанени за бягства от вкъщи, кражби, противообществени прояви, секс контакти с криминални лица. Освен, че децата не отговарят на профила на социалната услуга, не е спазен и законоустановеният срок за настаняване, който е не повече от шест месеца, като този срок се определя само в изключителни случаи. Много често едновременно се настаняват деца, които са жертва на насилие и деца, които са извършители на противообществени прояви, злоупотребяващи с наркотични вещества и проявяващи агресивно поведение, спрямо децата жертви. Независимо, че и в двата случая децата са жертви, потребностите на двете групи деца са различни, както и работата с тях изисква различен подход.

Годишният доклад на омбудсмана като НППМ за 2022 г. за съжаление устойчиво откроява и други трайно нерешени проблеми:

✓ **Трайно недофинансиране и хроничен недостиг на кадри за осигуряване на качествено медицинско обслужване и здравни грижи за лицата във всички категории проверявани обекти** – затвори, психиатрични болници, социално-педагогически интернати, центрове за бежанци и мигранти, както и центрове за настаняване от семеен тип за деца и възрастни.

Пример:

Известно е, че в България кризисните центрове за жени и деца са едва 13, като те са разположени не във всички областни центрове. В 18 от 28 областни центрове няма място за настаняване на жертви на насилие. Липсата на места, в които жертвите на домашното насилие да намерят подслон и защита се оказва изключително тежък проблем. Ситуацията към декември 2022 г. показва, че съществуват значителни различия между регионите в страната по отношение на предоставянето на подкрепа на жертвите на домашно насилие, тъй като все още съществуват цели региони, в които липсват специализирани услуги вкл. и кризисни центрове за подкрепа на жертвите на домашно насилие.

Омбудсманът многократно отбелязва, че са необходими спешни мерки за разкриване на кризисни центрове, които да станат съществена част от мрежата от услуги, които да подкрепят жертвите и да работят на всички нива - като превенция, защита и рехабилитация. Разкриването на кризисен център не е единственото решение на проблема с домашното насилие.

Омбудсманът смята, че е изключително важно преди процеса на планиране на социалните услуги да бъде извършено задълбочено проучване и събиране на данни за потребностите на хората от областта от подобна социална услуга.

✓ **Липса на бюджетно финансиране за социални дейности в местата за изтърпяване на наказания към МП** – социалната работа и реинтеграция на лишените от свобода лица продължават да са под въпрос за много от затворите.

По всички тях са изпратени общо 114 препоръки до различни органи на власт и институции и е проследено предприемането на конкретни мерки за подобряване на условията в местата за настаняване, задържане или изтърпяване на лишаване от свобода.

ХІІІ. ПОДКРЕПА НА БЕЖАНЦИ И МИГРАНТИ

На 24 февруари 2022 г. Руската федерация започва военни действия срещу Украйна. Оттогава милиони хора бягат от войната и търсят убежище в държавите от ЕС и в Република Молдова. Стотици хиляди деца, включително сираци, които са под институционална грижа, напускат страната заради войната. Република България изрази солидарност с Украйна и нейния народ. От началото на руската война в Украйна България е посрещнала 782 043 бежанци от атакуваната страна, като е предоставила временна защита по европейското право на над 136 000 от тях. От тях 87% са жени и деца, показват данните от Върховния комисариат на ООН за бежанците (ВКБООН). Според статистиката на организацията към края на годината в страната са останали 54 579 от тези бежанци. Българската държава предприе редица действия по организацията и настаняването на украинските бежанци, създаден е специален интернет сайт „България за Украйна“ <https://ukraine.gov.bg/bg/>, много граждански организации се мобилизират и осигуряват доброволци, храна, подслон за бягащите от войната жени и деца.

Институцията на омбудсмана на Република България разработва специален механизъм за предоставяне на информация и подкрепа на пристигащите в България бежанците от Украйна. Експерт от институцията е избран за заместник-председател на Обществения съвет към Българския червен кръст (БЧК), създаден във връзка със спешната ситуация с украинците. Целта на Съвета е да се осигури прозрачност на събраните обществени средства в кампанията.

Използвайки натрупания опит като национална правозащитна институция в условията на епидемията от COVID-19, омбудсманът организира за **бежанците директна 24-часова телефонна линия за контакт с експертите на институцията и предоставянето на навременна и актуална информация за правата на украинските граждани** относно пребиваването им в Република България и получаването на временна закрила. За улеснение на гражданите съобщението е публикувано на официалната интернет страница на обществения защитник и на украински език. За допълнително улеснение разговорите могат да се провеждат както на български, така и на руски език. Обажданията започват още в първите минути на откриването на горещата телефонна линия. В рамките на 2022 г. към омбудсмана се обръщат за помощ и съдействие стотици украински и български граждани, като само украинските граждани са над 215. С повечето от хората са провеждани повече от един разговор. Най-важното в този труден момент е, че им е давана насока какви действия да бъдат предприети, за да бъдат в максимална степен защитени основните им права.

Основни проблеми, поставяни от украинските и българските граждани на горещата телефонна линия, както и препоръки:

- липса на информация за правата на украинските граждани, пристигащи на територията на Република България, предвид Директивата за временна защита – на съответните гранично-пропускателни пунктове;
- отсъствие на насоки за пристигащите на гранично-пропускателните ни пунктове – какви действия трябва да предприемат на територията на страната и към кого да се обърнат;

- съобщават, че не всички от обявените телефони от държавните институции работят денонощно, както и в почивните дни;
- липсва информация за правата на украинските граждани, които притежават и българско гражданство;
- липсва информация относно украинските граждани, които се намират на територията на страната преди 24 февруари 2022 г.;
- липса на информация за възможностите за изучаване на български език от украинските граждани, тъй като има желание от пристигналите да се изучава български език;
- липса на информация какви действия трябва да се предприемат от украинските граждани, които имат желание да се придвижат в друга страна-членка на ЕС – пристигнали граждани от Молдова с правителствения самолет и откарани директно с автобус в село Рибарица, без да бъдат попитани какви са намеренията им. Украинските граждани не знаят как да се придвижат по-нататък;
- липса на достатъчна информация какво трябва да направят българските граждани, които искат да помогнат, като предоставят недвижим имот, който да се ползва от украински граждани. Затруднение при регистрацията в обявения Единен портал за помощ на бягащите от войната в Украйна;
- да се ускори времето, в рамките, на което да се отговаря на въпросите, свързани с преминаването на гранично-пропускателните пунктове на граждани на Украйна;
- по-добро разгласяване на стартиралата в края на 2022 г. Програма за предоставяне на ваучери за осигуряване на храни и стоки от първа необходимост за разселени лица от Украйна към Агенцията за социално подпомагане.

По повод постъпили жалби до омбудсмана на Република България за недостиг на вещи от първа необходимост за украинските бежанци омбудсманът стартира инициатива, с която конфискувани стоки, намиращи се в Агенция „Митници“, да бъдат предоставяни на пристигащите в страната украински граждани като подкрепа и помощ, вместо да бъдат унищожени. Кампанията започва още на 30 март 2022 г.

След проведени разговори с Министерството на финансите и Агенция „Митници“ веднага е направена необходимата организация и конфискуваните стоки да достигнат чрез БЧК до нуждаещите се граждани на Украйна.

На 14 април 2022 г. омбудсманът изпраща препоръка до председателя на БЧК да бъдат подпомогнати украинските граждани с нови дрехи и обувки, включително и маратонки, подходящи за по-топлите месеци. Посочена е нуждата от осигуряване на повече хранителни продукти, както и хигиенни материали, най-вече памперси за децата.

Примери:

На 12 април 2022 г. е получен сигнал и искане за спешно съдействие относно украинска гражданка, пристигнала с детето си, което е на възраст 1 година и 2 месеца. По информация на организацията, която е приела майката, тя е живяла в Мариупол две седмици в мазе с трупове. Посочено е, че гражданката е почти неконтактна, че ѝ трябва и психолог, както и настаняване в защитено жилище. По инициатива на омбудсмана гражданката е настанена в Кризисен център „Майка и бебе“ в гр. София на асоциация „Анимус“. Освен осигуряване на подслон и храна на украинската гражданка и нейното дете са предоставени лекарски грижи, както и консултации с психолог.

Към омбудсмана на Република България на 18 ноември 2022 г. се обръщат разселени лица от Украйна с предоставена временна закрила, които сигнализират за липса на храна в държавната база, в която са настанени – станцията на МС в комплекс „Слънчев бряг“. Изрично е посочено, че има хора с увреждания, възрастни хора и малки деца. Още същия ден общественият защитник изпраща препоръка (изх. №04-155/18.11.2022 г.) до МС, МВР, Държавната агенция за бежанците и към Българския червен кръст да се предостави храна и да се окаже адекватна грижа за украинските бежанци.

Омбудсманът изрично подчертава, че конкретният сигнал показва необходимостта от още по-бързи и спешни мерки, които да обезпечат предоставянето на жизненоважна подкрепа – най-вече храна, на украинските бежанци. С тревога се обръща внимание на идващите студени зимни месеци, които допълнително усложняват положението на разселените у нас лица от Украйна, сред които има много деца и хора в уязвимо положение.

1. Действия и препоръки, свързани с деца и хора с увреждания от Украйна

Деца и хора с увреждания

Към омбудсмана се обърна фондация „Карин дом“ в качеството им на Временен регионален офис на Европейската асоциация на доставчиците на услуги за хора с увреждания, които натрупват ценен опит на терен в работата с бежанците. От началото на бежанската криза фондацията, с която устойчиво работи омбудсманът, подкрепя най-вече децата с увреждания, които пристигат в България.

По повод на констатациите, посочени в писмото, както и от конкретната работа на омбудсмана с украински граждани е изпратена препоръка до служебния министър-председател Гълъб Донев, в която омбудсманът посочи, че са необходими конкретни мерки за подобряване на подкрепата за децата и хората с увреждания. Препоръката обръща внимание на следните проблеми:

- **Невъзможността на бежанците да кандидатстват за международна закрила.** След решението на ЕС за задействане на Директива 2001/55/ЕО на Съвета за временна закрила, през април 2022 г. от Държавната агенция за бежанците към МС е издадена заповед за прекратяване производствата за международна закрила и на всички бежанци от Украйна да бъде предоставена само временна закрила. На практика с това решение се ограничават възможностите на хората с увреждания за достъп до подкрепата, от която се нуждаят. Вследствие на това не се прави индивидуална оценка на потребностите на всеки човек и дете с увреждане, което ограничава и прилагането на индивидуален подход. В тези случаи международната закрила е по-подходящ и работещ вариант за децата и хората с увреждания, даващ им повече права за достъп до здравната, образователната и социалната система. Обръща се внимание на възможностите на European DisabilityCard, които могат да се прилагат и в България и улесняват достъпа до определени услуги за хората с увреждания. Предложението, което и направено, е да се даде възможност на бежанците от Украйна, които са от уязвими групи, да кандидатстват за международна закрила в България.

- **Липсата на информация на национално ниво за бежанците от Украйна.** Това води до неадекватно планиране, ограничаване на достъпа до социална, здравна, психологическа, терапевтична и образователна подкрепа. Единствено доброволческите организации и регионалните координационни центрове се опитват да събират и да обобщават такава информация, но при струпването на повече хора събирането ѝ е силно затруднено. Във Варна има събрана база данни от доброволци за хора с увреждания, които имат нужда от медицински грижи. Базата данни е споделена към Националния щаб с идеята да се вземе предвид при разселването на бежанците и

хората с увреждания да бъдат настанени на места, от които ще имат лесен достъп до здравна грижа. На базата на този опит се предлага да бъде обмислена възможността за изграждане на система на национално ниво за събиране на данни за хората с увреждания и хронични заболявания, както и да се определи национална институция, която да бъде отговорна за този процес.

- **Хората с увреждания, които пристигат от Украйна, имат проблем с документите си за инвалидност, които не се признават от българското законодателство.** Както е известно, те не могат да се явят пред ТЕЛК в нашата страна, не само поради сериозната натовареност на комисиите, още повече че тези хора трябва да направят доста и скъпи изследвания, които са непосилни за тях. Дори и да минат на ТЕЛК и да вземат решение, украинските граждани не могат да получат социална подкрепа, защото в Закона за социалното подпомагане не е предвидена възможност за лица с временна закрила да кандидатстват за помощите. Определено има необходимост да се изработят специални правила за признаване на издадените вече документи за инвалидност от Украйна, както и да се осигури нормативна възможност децата и хората с увреждания да имат достъп до социалните помощи.

- **Необходим е цялостен и интегриран подход за подкрепа на децата и хората от Украйна, особено за тези, които са с увреждания.** В търсене на решения се предлага да се отвори специална телефонна линия за тези хора, като се разпише и координационен механизъм за действия на институциите, които трябва да се включат в подкрепата им. Може да се подготвят специални информационни материали, насочени към тази група бежанци, с базова информация за правата им след получаване на временна закрила и какъв е редът за ползването им.

- **Проблеми с осигуряването на личните лекари за бежанците, с признаването на квалификацията им, особено на тези, които са медицински кадри, достъп до медицински храни, помощни средства, медицински изделия и консумативи.** Същевременно действа Препоръка ЕС2022/554 на Комисията от 5 април 2022 г. относно признаването на квалификацията на лица, бягащи от руското нашествие в Украйна. Сред украинските бежанци има лица с медицинска квалификация, които могат да бъдат използвани като ресурс. Само във Варна има над 135 медицински специалисти от Украйна, които са изкарали курс по български език. Може след явяването им на изпит по език те да могат да работят като здравни асистенти към практиките на българските общопрактикуващи лекари – длъжност, която не изисква висока квалификация. В България, за да им се признае медицинската специалност, те трябва да се явят на 5 изпита по медицински направления и изпит по специалността, което изисква време и ресурси, най-вече финансови, като това би могло да отнеме няколко години. Трябва да се подчертае, че в почти всички страни-членки на ЕС, срокът за пълно признаване на дипломите е ограничен до 6 месеца, а медицинските специалисти започват работа под супервизия веднага. Необходимо е България да се съобрази с Препоръката на ЕС за признаване на квалификацията на бежанците от Украйна, което би помогнало изключително много в здравната сфера.

Украински деца в България

Омбудсманът подкрепя десетките организации, работещи с деца, които организират помощи, логистика и събиране на дарения за украинските бежанци, като изпрати специална препоръка по заместник министър-председателя, отговарящ за бежанците, и за Националния кризисния щаб, като подчертава следните приоритетни задачи:

- да се създаде в спешен порядък подгрупа към Кризисния щаб, която да отговаря за децата, като в нея се включат представители на държавни институции и неправителствени организации;

- да се създаде регистър на непридружените деца, влизащи в България;
- да се изготвят протоколи за взаимодействие, както и такива за системата за закрила, съдържащи ясни указания за действие;
- да се осигури достъп на украинските деца до психологическа подкрепа и терапевтична работа за преодоляване на травмите от войната и загубите;
- да се създаде мобилна група от преводачи, които да подкрепят работата на психолозите и социалните работници.

Примери:

Омбудсманът се включва в кампания за осигуряване на лекарства за дете от Украйна, което пристигна в България заедно с майка си. Детето е с рядката болест на Канаван, която протича много тежко в детска възраст. Има нужда от специални лекарства за поддържащо лечение и грижа.

По повод на препоръката от МЗ се направи спешно проучване относно достъпните в страната лекарствени продукти, диетични храни за специални медицински цели и медицински изделия, като съвместно с БЧК се координират действията. Със съдействието на Областния съвет на БЧК във Варна са осигурени и предоставени част от лекарствените продукти и специализирани храни, които се разпространяват на българския фармацевтичен пазар.

С подкрепата на сдружение „Спина бифида и хидроцефалия“ детето е транспортирано във Федерална република Германия, като от страна на БЧК е осигурен специализиран транспорт и медицинско лице по време на пътуването.

2. Резултати от извършени проверки в общините Русе, Варна и Бургас, областни администрации в тези градове, ГКПП Дунав мост и ГКПП Дуранкулак

Целта на проверките е свързана с изпълнението на Директива 2001/55/ЕО от 20 юли 2001 г. и за проследяване на създадената организация на територията на общините, предприетите мерки и координацията с други държавни и граждански институции за оказване на подкрепа и закрила на пристигащите украински граждани на територията на Република България.

Събраната информация е базирана на проведени срещи и интервюта с представители на отговорните администрации и украински граждани, потърсили закрила, проверка на място на изградените пунктове за прием на документи за предоставяне на временна закрила и хотелите, в които са настанени украинските граждани. След всяко посещение на екипа на омбудсмана е изготвен отделен доклад, който съдържа констатации и препоръки към съответните компетентни органи. Докладите са включени в Годишния доклад на омбудсмана за дейността му като Национален превантивен механизъм през 2022 г.

Основни препоръки:

Кризата с бежанците от Украйна и предоставянето на адекватна закрила и подкрепа на разселените лица задълбочи съществуващи проблеми, за които омбудсманът отдавна алармира публичните институции:

1. Необходимо е създаването на устойчива политика за предоставяне на адекватна информация на лицата, търсещи закрила, относно правата им и условията за пребиваване в Република България;
2. Необходимо е приемането на устойчива стратегия за подкрепа и интегриране на разселените лица, с която трайно да се гарантират правата им за достъп до социални, здравни и образователни услуги.

ГЛАВА ВТОРА.

ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ НОРМАТИВНАТА УРЕДБА

I. ОБЩ ПРЕГЛЕД

През 2022 г. леко се повишава броят на исканията на гражданите, насочени към промяна на нормативната уредба. Това е в резултат от липсата през по-голямата част от годината на редовно работещ парламент, към който да бъдат отправени предложения за законодателни промени. Продължава тенденцията за малък брой искания за сезиране на върховните съдилища за произнасяне с тълкувателни решения, като прави впечатление, че гражданите не са наясно в какви случаи могат да бъдат сезирани съдилищата с подобни искания. В исканията си те посочват противоречиво тълкуване при разглеждане на едно и също дело, но на различни инстанции или искания съдът да тълкува нормативна уредба, а не противоречива съдебна практика. Исканията да бъде сезиран Конституционният съд (КС) остават на почти същото равнище като през 2021 г.

Графика №34. Искания на гражданите, насочени към промяна на нормативната уредба в периода 2020-2022, брой

Източник: статистика на омбудсмана на Република България

II. ЗАКОНОДАТЕЛНИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Независимо от краткия период на работа през 2022 г. на 47-то и 48-то НС, омбудсманът активно упражнява правомощията си за законодателни предложения и инициативи в защита на правата на гражданите.

Още в началото на 2022 г. институцията на омбудсмана предприема действия по проблем, за чието разрешаване настоява през годините, а именно **необходимостта от законодателно регулиране на дейността на дружествата, които осъществяват дейност по събиране на вземания, т.нар. колекторски фирми**. Изпратено е писмо до вицепремиера и министър на икономиката и индустрията по повод инициатива за обсъждане и изготвяне на законопроект, който да регулира дейността на тези дружества. Подчертана е важността от спешно приемане на законодателни мерки, чрез които да се предостави допълнителна защита на гражданите и контрол при упражняването на дейностите по прехвърляне на вземания и извънсъдебното им събиране. Предложени са конкретни мерки, които да залегнат в проекта на закона.

Обръща се внимание и на необходимостта от законодателни мерки за контрол върху фирмите за бързи кредити и за решаване на проблема с вечния длъжник чрез приемане на закон за несъстоятелността на физическите лица.

След публикуването на законопроекта за събиране на вземания по потребителски договори (т. нар. Закон за колекторите) за обществено обсъждане е изпратено и становище с конкретни предложения и препоръки. Становище е изпратено и на Комисията по правни въпроси към 48-то НС по вече внесенния законопроект, а омбудсманът взе лично участие при обсъждането му в заседание на парламентарната комисия.

Омбудсманът се обръща с препоръка до председателя на НС и народните представители от парламентарните комисии по труда и социалната политика и по бюджет и **финанси за приемане на изрична нормативна разпоредба, с която COVID добавките, изплащани като антикризисна мярка към пенсиите, да станат несеквестрируеми при наложени запори.** Тези добавки безспорно имат социален характер и като антикризисна мярка представляват помощ за пенсионерите от държавата в извънредната пандемична ситуация. В резултат на препоръката в Закона за удължаване до 31 март 2022 г. на действието на разпоредби на Закона за държавния бюджет на Република България за 2021 г., Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2021 г. и Закона за бюджета на НЗОК за 2021 г. е включена съответната разпоредба, съгласно която не се предприемат действия по принудително изпълнение по отношение на горепосочените средства.

През 2022 г. омбудсманът се застъпва и за **правата на гражданите, които притежават многогодишни жилищноспестовни влогове.** Това са хората с т.нар. лихвоточки, одобрени за обезщетяване заради загубата на влоговете си в някогашната Държавна спестовна каса. Изпратено е становище до Комисията по бюджет и финанси, в което се настоява да не се закрива Националният компенсационен жилищен фонд. Омбудсманът препоръчва да се обмисли вариант за създаването на нова структура със същите или подобни функции с цел да се гарантират правата на хората, които все още не са обезщетени. Поводът е §75 от преходните и заключителни разпоредби на законопроекта за държавния бюджет на Република България за 2022 г., с който се предлага закриването на компенсационния фонд, без да се вземе предвид, че все още има много граждани, които не са получили финансовата компенсация за притежаваните от тях лихвоточки. Въпреки това в §12 от Закона за държавния бюджет за 2022 г. е прието да бъде закрит Националният компенсационен жилищен фонд при МС. Закриват се и местните комисии по чл. 8, ал. 2 от Закона за уреждане правата на граждани с многогодишни жилищноспестовни влогове от деня на обнародването на закона в „Държавен вестник“ (04.03.2022 г.).

По същия въпрос допълнително е изпратена и препоръка до министъра на финансите, в която изрично се настоява **да се предвиди вариант за компенсиране на притежателите на т. нар. лихвоточки и едва тогава да се премине към закриването на Националният компенсационен жилищен фонд.** Повод за тази препоръка е публикуваният на интернет страницата на Министерството на финансите проект на постановление за уреждане на отношенията, свързани със закриването на Националният компенсационен жилищен фонд. В писмото се посочва, че по данни на самия Национален компенсационен жилищен фонд за състоянието на многогодишните жилищноспестовни влогове към 31 март 2021 г. включените в окончателните списъци, но некомпенсирани жилищноспестовни влогове са 40 183, а невключени в окончателен списък по смисъл на закона са 121 560 влога.

Омбудсманът сезира министъра на здравеопазването, председателя на Комисията по здравеопазване към 48-то НС и председателя на Комисията за защита на потребителите за множество жалби от родители и граждански организации, в които

сигнализируют за масовото разпространение и употреба от непълнолетни лица на диазотен оксид, известен като райски газ. **Препоръката е за законодателни промени, ограничаващи разпространението и продажбата на райски газ; разгръщането на широка информационна кампания, както и контрол върху целия вътрешен пазар за стопиране разпространението и продажбата сред децата на опасната стока.** В редица държави, които са отчели рисковете при употребата на райския газ, са предприети действия, които ограничават продажбата му, например в Ирландия и във Франция. Впоследствие омбудсманът предостави на вниманието на депутатите и конкретен законопроект, с който се забранява предлагането, продажбата, включително онлайн, и употребата от деца на райски газ, заедно с мотиви към него. Предложението е прието единодушно от народните представители, като забраната за предлагането, продажбата, включително онлайн, и употребата от деца на райски става част от разпоредбите на Закона за здравето.

Във връзка с провеждането на избори за народни представители през годината е изпратена препоръка до служебния министър-председател, до служебния министър на здравеопазването и до председателя на Централната изборителна комисия по повод **упражняването на изборителните права от граждани в уязвимо положение, като значителна част от тях остават без адекватен достъп до изборния процес.** За тези уязвими граждани отново не са създадени подходящи условия и не са изпълнени напълно изискванията на редица международни актове за осигуряването на всеобщо, равно и тайно гласуване или чрез равностойна процедура, осигуряваща свобода на гласуването. Поставен е и проблемът за липсата на възможност за участие в гласоподаването на лица, които са поставени под задължителна карантина или задължителна изолация за период, включващ изборния ден.

Изготвен и предложен на вниманието на НС е и **законопроект за изменение и допълнение на Закона за предучилищното и училищното образование** във връзка с възможността учениците, които желаят да се явят на изпит за повишаване на оценката от държавен зрелостен изпит, да имат тази възможност, защото тя е определяща при кандидатстване във висше учебно заведение и респективно за тяхното бъдеще. Този законопроект е приет на първо гласуване в Комисията по образованието и науката в парламента.

От омбудсмана е подкрепено и предложение за промени в същия закон, които се отнасят до матурите по профилиращ предмет при завършване на 12-ти клас, тъй като при кандидатстване в определени специалности, за които се изисква оценка от дипломата, но ученикът не е изучавал този предмет като профилиращ във втори гимназиален етап, се получава така, че той ще бъде ошетен и няма да има възможност да кандидатства за прием във въпросната специалност. Също така омбудсманът подкрепи и предложеното изменение за осигуряване от държавата на безплатни учебници и учебни комплекти за всички ученици от 1-ви до 12-ти клас.

Омбудсманът предложи на народните представители да приемат **промени в разпоредбите на чл. 22в и чл. 22г от Закона за данъците върху доходите на физическите лица, като се въведе несеквестрируемост на сумите, които Националната агенция за приходите възстановява чрез работодателите на работници и служители, ползвали данъчни облекчения за деца или за деца с увреждания.** С гласуването на това законодателно предложение се осигури реална подкрепа за отглеждането на деца и деца с увреждания от родители в трудово или служебно правоотношение, като насочеността на средствата е именно за покриването на нуждите на децата, а не на задълженията на родителите им. Този проблем е отразен и в Годишния доклад на омбудсмана за дейността му за 2021 г. Предложението е прието и е изменен Законът за данъците върху доходите на физическите лица.

С на оглед на постъпили в институцията на омбудсмана жалби, предложения и сигнали както от държавни служители, така и от работещи по трудово правоотношение е изпратено **предложение за законодателна промяна в Наредбата за командировките в страната**, като се настоява да бъдат преразгледани и актуализирани разпоредбите, регламентиращи размера на дневните пари при командироване, включително с възможност за ежегодна актуализация.

През 2022 г. в НС е внесен **законопроект за несъстоятелност на физическите лица, или т.нар. личен фалит**. Институцията на омбудсмана последователно е изразявала подкрепата си за приемането на такъв закон, отчитайки все по-тревожната тенденция за увеличаване на случаите на граждани, изпаднали в трайно състояние на невъзможност да изплащат задълженията си, за да може да им се даде „втори шанс“. В становище до парламентарните комисии, на които е разпределен законопроектът, омбудсманът изрази принципната си подкрепа предвид нуждата от приемане на такъв закон и с оглед важността му за изпълнение на ангажиментите на страната по Националния план за възстановяване и устойчивост. Посочено е обаче, че същият следва да се прецизира, за да предложи решение на проблема с „вечните длъжници“, като се осигури жизненото им оцеляване и бъдещо финансово стабилизиране и като се гарантира справедливо удовлетворяване на кредиторите.

Изпратени са и становища по законопроекта за изменение и допълнение на Закона за убежището и бежанците; законопроекта за доброволчеството; законопроекта за изменение и допълнение на Закона за управление на етажната собственост; законопроекта за допълнение на Закона за лекарствените продукти в хуманната медицина; законопроекта за изменение и допълнение на Закона за медиацията; законопроекта за изменение и допълнение на Закона за здравето с оглед на въведените нови задължения за пациентите; законопроект за изменение и допълнение на Закона за задълженията и договорите относно намаляване на размера на законната лихва и др.

Още в началото на годината народните представители приемат предложението на омбудсмана към законопроекта за допълнение на Закона за мерките и действията по време на извънредното положение да се включи изрична нормативна разпоредба за несеквестрируемост на средства, предоставяни от държавата като социални плащания. Става въпрос за компенсациите, отпускани във връзка с COVID-19 по програмата „Запази ме“, които държавата предоставя като финансова помощ заради засегнатата трудова дейност от пандемията. Тъй като тези средства се удържат от банките и се превеждат на съдебните изпълнители, хората реално остават без никакви доходи, за да покриват най-неотложните си нужди. Впоследствие омбудсманът предлага на Комисията по бюджет и финанси, но не е приета, предложената несеквестрируемост и на допълнителните средства, които получава медицинският и немедицинският персонал, пряко заети с дейности по наблюдение, диагностика и лечение на пациенти с доказан коронавирус.

В началото на 2022 г. е гласуван и приет изричен текст, който защитава COVID добавките на пенсионерите в случаите на наложен запор по изпълнително производство.

По предложение на омбудсмана е решен от народните представители проблемът с порочната практика недобросъвестните купувачи да не регистрират придобитото превозно средство и то продължава да се води като собственост на продавача, а с него може да се извърши и престъпление. Конкретната законодателна промяна е в Закона за движението по пътищата и касае старите автомобили, продадени преди 27 декември 2017 г., които вече могат да се отписват от продавача в КАТ до края на 2023 г., и то само с договора за покупко-продажба. Целта на промяната е продавачът на автомобила в срок до 31 декември 2023 г. да може да предостави в „Пътна полиция“ при съответната областна дирекция на МВР копие на документ, който удостоверява

извършването на продажбата. След предоставянето на този документ регистрацията на пътното превозно средство се прекратява служебно с отбелязване в автоматизираната информационна система на КАТ по места. В нея освен прекратяването на регистрацията се вписват данните на новия собственик и датата на прехвърляне на собствеността.

Омбудсманът изпраща и становище до вътрешния министър, в което изразява категоричното си несъгласие с разпоредби в публикувания за общественото обсъждане проект за изменение и допълнение на Правилника за устройството и дейността на МВР. Поводът е намерението на министерството през правилника си да създаде правна възможност граничните полицаи да проверяват дали пътуващите граждани имат неплатени глоби и невръчени фишове за пътни нарушения и съответно да ги събират и връчват на границата. Общественият защитник нееднократно критикува начините, с които министерството се опитва да подобри събираемостта на тези глоби, ограничавайки основни права на гражданите – като това на свободно придвижване в страната или при напускането на нейните предели, включително чрез сезиране на КС.

Очаквано, предвид проведените през април, юли и ноември избори за народни представители, през тази година постъпват сравнително голям брой жалби от граждани, свързани с изборителните им права. Най-честите оплаквания са свързани с: машинното гласуване; проблеми с упражняване правото на глас от гражданите, които са поставени под карантина; от граждани, които поради служебните си задължения в изборния ден са командировани в друго населено място, различно от постоянния им адрес; защита на личните данни по време на организацията и провеждането на изборите; необходимост от повече информираност относно гласуването на избиратели с трайни увреждания и такива, поставени под задължителна карантина или изолация. Отделно от горното, към омбудсмана се обръщат техници и журналисти, които са ангажирани в деня на вота, извън населеното място, в което имат право да гласуват, както и членове на секционни изборителни комисии с оплаквания за лоша организация и забавяне изплащането на възнагражденията им. По жалбите са отправени препоръки до Централната изборителна комисия, областни управители, председатели на районни изборителни комисии.

Жалбите на гражданите показват, че е наложително да се положат усилия за промяна на разпоредбите в Изборния кодекс, които да гарантират в максимална степен упражняването на основните права и свободи на гражданите в рамките на изборния процес, а именно: правото на всички лица, които са карантинирани заради COVID-19, да упражнят правото си на глас, включително лицата, карантинирани на различен от настоящия си и постоянен адрес; правото на лица, които поради служебните си задължения в изборния ден са командировани на друго населено място, различно от постоянния им адрес, да упражнят правото си на глас; предвиждане на възможност за разкриване на достатъчен брой секции за гласуване на българските граждани зад граница в държави извън ЕС и осигуряване на възможност на всички български граждани пред изборната секция в чужбина да упражнят правото си на глас; служебна проверка на решението на ТЕЛК при заявено желание за гласуване с подвижна изборителна кутия; законов и организационен ред, при който за всички граждани в качеството им на членове на СИК да бъдат осигурени еднакви условия на работа и участие в процеса на предаване на изборните книжа.

Множество жалби постъпват и във връзка с „Преброяване 2021“ още при стартирането му. Гражданите се оплакват от начина, по който се осъществява дейността по преброяването, опасяват се от застрашаване на техните права и поставят въпроси, свързани с различни аспекти от преброяването. Значителна част от жалбите са по отношение на електронното преброяване, което се оказва, че всъщност не е докрай електронно. По този повод омбудсманът изпраща препоръка до председателя на НСИ и до председателя на парламентарната Комисия по дигитализация, електронно

управление и информационни технологии. Общественият защитник участва и в обсъждане на изложените проблеми пред същата комисия.

Предвид постъпили в институцията на омбудсмана писма, петиции, възражения и становища по повод модела на реформа за оптимизация на съдебната карта омбудсманът изпрати препоръка до Висшия съдебен съвет, като изразява позицията си относно предложеното закриване на съдилища, което ограничава правото на достъп до правосъдие на гражданите, като призова да бъде взето решение, което няма да накърни това правото и ще осигури качествено и безпрепятствено правораздаване.

По повод конкретни оплаквания на граждани омбудсманът изпраща препоръки до управителя на БНБ с искане за ограничаване на случаите, в които се отпускат множество кредити на лица, очевидно неспособни да ги връщат. В отговор управителят на БНБ посочва, че макар да не разполага с конкретни правомощия, банката е създала информационен канал, по който се препращат подобен тип жалби/молби до кредитните и финансовите институции.

Омбудсманът изпраща поредна препоръка до председателя на Асоциацията на колекторските агенции в България, в която призовава да не се допускат подвеждащи за гражданите практики от страна на фирмите за събиране на вземания, членове на тяхната асоциация. Става въпрос за оплаквания на граждани, че колекторски фирми ги притискат да подписват споразумения за признаване на задължението си. Така на практика се заобикалят приетите промени в Закона за задълженията и договорите, с които се регламентира 10-годишната давност на задълженията на физическите лица – ДВ, бр. 102, в сила от 02 юни 2021 г.

Общественият защитник настоява за предприемането на мерки за повишаване на информираността на хората по отношение на действието на новоприетите разпоредби, включително чрез публикуване на нужната информация на интернет страницата на Асоциацията.

Изпратено е становище по внесен законопроект, с което се подкрепя въвеждането на възможност за дистанционно участие на членовете на общото събрание на юридическите лица с нестопанска цел, което, освен че е в съответствие с пандемичната обстановка, ще допринесе и за улесняване на процеса по вземане на решения.

III. ИСКАНИЯ ДО КОНСТИТУЦИОННИЯ СЪД

През 2022 г. омбудсманът на Република България отправя четири искания до Конституционния съд за установяване на противоконституционност на закон във връзка с нарушаване на граждански права. Към момента на приключване изготвянето на Годишния доклад за дейността на омбудсмана през 2022 г., Конституционният съд се е произнесъл с решение за обявяване на противоконституционност на законодателни разпоредби по едно от тези искания, отхвърлил е едно искане, отклонил е поради отмяна на атакуваните текстове едно искане, и се е произнесъл с определение за допустимост по четвъртото искане.

С Решение №14 от 17 ноември 2022 г. КС обяви за противоконституционна оспорената от омбудсмана разпоредба на чл. 158, ал. 5, изр. трето от Закона за здравето (обн. ДВ, бр. 70 от 2004 г., посл. изм. и доп. бр. 62 от 2022 г.).

В мотивите на решението КС възприема аргументите на омбудсмана, че невъзможността за физическо присъствие на място в съдебната зала не позволява на лицето, чието задължително лечение се иска, пълноценно да реализира всички възможности за участие, предоставени му от закона като страна в производството, свързани с достъп и запознаване с доказателствата, възможност за отправяне на доказателствени искания, изразяване на становище по предмета на делото, директен

контакт със своя защитник и др. Неговото уязвимо психическо и физическо състояние се явява допълнително препятствие за пълноценното му участие по този начин чрез видеоконференция, доколкото е възможно да затрудни способността му въобще да възприема фактите от обективната действителност, свързани с процеса.

✓ Искане за установяване на противоконституционност на §5 от Преходните разпоредби към Закона за изменение и допълнение на Семейния кодекс (обн. ДВ, бр. 103 от 2020 г.)

По искането е образувано конституционно дело №3/2022 г.

Съгласно оспорената разпоредба, за лицата, за които обстоятелствата, обуславящи правото на иск по чл. 62, ал. 1, изречение трето и ал. 5, изречение първо, са налице преди влизането в сила на този закон, сроковете за предявяване на съответните иски текат от влизането в сила на закона. (чл. 62, ал. 1, изречение трето от СК регламентира предявяването на иск за оспорване на бащинство при доказване, че детето не е могло да бъде заченато от съпруга на майката, след изтичане на една година от узнаване на раждането, в случай че обстоятелствата, опровергаващи бащинството, са узнали по-късно по независещи от ищеца причини – тогава искът може да бъде предявен до изтичане на една година от узнаване на тези обстоятелства, но не по-късно от навършване на пълнолетие на детето; изречение първо на ал. 5 от СК регламентира, че трето лице, което твърди, че е биологичен баща на детето, може да оспори бащинството до изтичане на една година от узнаването на раждането.)

Според омбудсмана оспорената разпоредба противоречи на разпоредбите на чл. 4, ал. 1 (принципът на правовата държава) и чл. 14 (закрилата от страна на държавата над семейството, майчинството и децата) от Конституцията на Република България.

Омбудсманът посочва, че противоречието на оспорения §5 от ПР на ЗИДСК с основния закон произтича от неговото действие с обратна сила, което създава недоверие и правна несигурност у гражданите и дестабилизира обществените отношения. С оспорената норма в частта за ал. 5, изречение първо, на практика се предоставя принципната възможност неограничен кръг лица от мъжки пол, независимо дали са добросъвестни или не, да оспорят произхода на което и да е дете, тъй като правото на иск се основава на обстоятелство като узнаване за раждането, което е неограничено назад във времето. Същевременно липсва дори като краен срок навършването на пълнолетие от детето, което означава, че може да се претендира и за установяване на произход на лице, навършило пълнолетие. С обратното действие на разпоредбата се нарушават принципите на сигурност и стабилност на произхода, които са основни за Семейния кодекс, както и стабилитетът на установените родствени връзки. Това може да доведе до оказване на неблагоприятно влияние върху психиката на деца в уязвима възраст, чиято представа за родителски и роднински кръг би била разрушена.

В мотивите си в подкрепа на искането омбудсманът цитира вече постановени решения на КС:

- Решение №4 от 2014 г. по к.д. №12/2013 г., съгласно което производни от принципа на правовата държава са принципът на правната сигурност, предвидимост и стабилност, принципът за забрана на същинското обратно действие на правните норми и принципът за закрила на законно придобити права. Поради тази причина законът действа занапред и се прилага само по отношение на факти и обстоятелства, които възникват след влизането му в сила. За да действа новият граждански закон спрямо възникналите преди влизането му в сила правоотношения, е необходимо законодателят изрично да им придаде обратна сила. Новият граждански закон с придаването му на незабавно действие спрямо заварените производства може да преуреди по нов начин породените преди влизането му в сила юридически факти и правоотношения, като ги

измени за в бъдеще съобразно неговите разпоредби, но това винаги е обусловено от съображения за справедливост и целесъобразност. Трайната конституционна практика е, че Конституцията не съдържа забрана за придаване на обратно действие на новия граждански закон към заварени факти и правоотношения, а само определя момента на влизането му в сила.

- Решение №10 от 2011 г. по к. д. №6/2011 г., съгласно което правилото за неретроактивност на правните норми трябва да се прилага във всички случаи, когато се цели с нови правни норми ограничаване на права или създаване на задължения за минало време, но то не важи за случаите, когато от нормативните актове се придобиват права.

- Решението №8 от 2021 г. по к.д. №9/2020 г., в което се отбелязва, че Конституцията не съдържа забрана за обратно действие на правните норми в различните области на правото, а тя произтича от върховенството на правото като конституционен принцип и е приложима към хипотезите на ретроактивност „stricto sensu“, когато се нарушава доверието в правната система, правната сигурност и придобити права. Обратното действие на закона не е изцяло несъвместимо с принципа на правовата държава, но не и когато нарушава правната сигурност и предвидимостта на нормативната уредба като основни характеристики на правовата държава, изискващи трайно и последователно законодателно регулиране на обществените отношения.

Според омбудсмана чрез оспорената разпоредба с обратна сила се придобива право на иск за оспорване на произход, но същевременно се засягат вече придобити и упражнявани родителски права, както и правото на детето на стабилна и сигурна семейна среда. Допуска се, считано от датата на влизане в сила, да се оспори произход на дете, узнаването за раждането на което е неограничено назад във времето. Приемането на този текст намира обяснение в изпълнение на препоръката на Отдела по изпълнение на решенията към Съвета на Европа с писмо от 27 юни 2018 г. до Постоянното представителство на България – Страсбург, в която се посочва следното: да се предвидят разпоредби, „които да уреждат положението на предполагаеми биологични бащи, които никога не са изгубили интереса си да установят собственото си бащинство по отношение на деца, родени преди години извън брак и припознати от други мъже.“ Няма обаче обяснение за въвеждането ѝ по отношение на неприпознати деца, които имат установен произход. Приетите норми всъщност касаят оспорване на презумпцията за бащинство на съпруга на майката, а не хипотезата на припознаване на дете.

В мотивите на искането се подчертава, че принципът на правовата държава изисква законите да съответстват на Конституцията и да бъдат съвременни, качествени, трайни, за да осигуряват стабилно, спокойно и проспериращо развитие на държавата в бъдеще, както и удовлетворяване и защита на правата и достойнството на гражданите. А разпоредби като оспорения §5 ПР на ЗИДСК създават недоверие и правна несигурност у гражданите, дестабилизируют обществените отношения, които уреждат, и не осигуряват дължимата от държавата закрила на семейството, майчинството и децата.

С Решение №11 от 28 юли 2022 г. КС отхвърля искането на омбудсмана за установяване на противоконституционност на §5 от Преходните разпоредби на Закона за изменение и допълнение на Семейния кодекс (обн. ДВ, бр. 103 от 2020 г.).

✓ **Искане за установяване на противоконституционност на чл. 158, ал. 5, изречение трето от Закона за здравето**

По искането е образувано конституционно дело №14/2022 г.

Оспореният от омбудсмана текст от Закона за здравето регламентира процедурата по настаняване на лица с психични разстройства, за които по съдебен ред е поискано настаняване в лечебно заведение за задължително лечение. Лицето, чието настаняване се иска, трябва да бъде разпитано лично и ако възникне необходимост, се довежда принудително. Когато здравословното състояние на лицето не позволява да се яви в съдебното заседание, съдът е длъжен да придобие непосредствено впечатление за неговото състояние. Съгласно оспореното изречение трето на чл. 158, ал.5 от Закона за здравето, в тези случаи, както и при обявено извънредно положение, военно положение, бедствие, епидемия, извънредна епидемична обстановка или други форсмажорни обстоятелства, лицето, чието настаняване се иска, както и вещото лице, назначено да даде експертно мнение, може да участват в делото и чрез видеоконференция, като самоличността им се удостоверява от директора на болничното заведение или от упълномощено от него лице.

Според омбудсмана, текстът е в противоречие с принципа на правовата държава (чл. 4, ал. 1 от Конституцията), правото на лична свобода и неприкосновеност (чл. 30, ал. 1 от Конституцията), както и на конституционното право на защита на всеки гражданин във всички стадии на процеса (чл. 56 във връзка с чл. 122 от Конституцията).

В мотивите си омбудсманът посочва, че в институцията са постъпили сигнали, според които на практика настаняванията на задължително лечение към онзи момент се гледат рутинно и без да се иска съгласието на никого чрез видеоконференция по скайп, при което настаняваното лице е включено обикновено от Центъра за психично здраве, в което то пребивава след настаняването си там по спешност, а неговият адвокат се намира в съдебната зала и няма никаква връзка с лицето. Това е напълно неприемливо, при положение, че става дума за уязвим участник в съдебен процес, каквито са лицата с психични разстройства.

Макар оспореният текст да е приет от законодателя с мотив въвеждане на допълнителна гаранция за защита на правата и интересите на настаняваните за задължително лечение лица с психични разстройства чрез осигуряване на участието им в съдебното заседание при невъзможност за лично присъствие чрез видеоконференция, прави впечатление, че той не съответства напълно на изложените мотиви, тъй като се предвижда възможност за дистанционно явяване пред съда не само на лицето, чието задължително настаняване и лечение се иска, а и на вещото лице, което е назначено да даде експертно мнение.

Съгласно ЕКЗПЧ, задължителното лечение представлява лишаване от свобода. Практиката на ЕСПЧ показва, че съдебният контрол на лишаването от свобода следва да отговаря на основни изисквания за справедлив съдебен процес, които липсват в хипотезата на въведената видеоконференция с чл. 158, ал. 5, изр. трето от Закона за здравето. В подкрепа на това, в мотивите на искането на омбудсмана се цитират решения от практиката на КС, в които той е приемал, че стандартите относно правото на достъп до съд като част от правото на защита, прилагани в България, не могат да бъдат по-ниски в сравнение с онова, което предвиждат установените международни стандарти (Решение №3 от 2011 г. по к. д. №19/2010 г., Решение №1 от 2012 г. по к. д. №10/2011 г.) Гарантирането на запазване на достойнството и правото на защита на обвиняемия изисква спазване на процедурните изисквания. Чрез личната проверка на съдията, че задържаното лице не е подлагано на изтезания или друго нечовешко или унижително отношение, и че срещу него не са извършени незаконосъобразни действия при фактическото му задържане се избягва вероятността върху лицето да бъде упражнен натиск и да не сподели със съда определени факти. Аргументите на конституционните съдии са в синхрон основния принцип при лечението на такива лица, залегнал в Закона за здравето – минимално ограничаване на личната свобода и зачитане

правата на пациента. В този смисъл, според омбудсмана, към разгърнатите в практиката на КС положения относно правото на защита, освен специфичното право на обвиняемия да бъде физически изправен пред съдия при първоначалното вземане на мярката за неотклонение задържане по стража, може да се добави и правото на лице с психично разстройство да се яви лично пред съда, преди да се прецени дали следва същото да бъде настанено за задължително лечение. Временното ограничаване на правото на лице с психично разстройство да се яви лично пред съда при обявено извънредно положение, военно положение, бедствие, епидемия, извънредна епидемична обстановка или други форсмажорни обстоятелства, съгласно чл. 57, ал. 3 от Конституцията, може да бъде въведено само с конкретен закон, но дори и тогава основният принцип на правовата държава трябва да бъде спазван.

В подкрепа на искането на омбудсмана за установяване на противоконституционност на чл. 158, ал. 5, изречение трето от Закона за здравето постъпват становища и правни мнения от Върховния касационен съд, главния прокурор на Република България, Висшия адвокатски съвет, Съюза на юристите в България, Българската асоциация за европейско право, Българския хелзинкски комитет, както и правните мнения на проф. д-р Дарина Зиновиева и доц. д-р Деяна Марчева. Министърът на здравеопазването, Центъра за психично здраве „Проф. Н. Шипковенски“, Българската психиатрична асоциация, проф. д.м.н. Петър Маринов и доц. д-р Владимир Велинов, които са на мнение, че атакуваната разпоредба не е противоконституционна.

С Решение №14 от 17 ноември 2022 г. КС обявява за противоконституционна разпоредбата на чл. 158, ал. 5, изр. трето от Закона за здравето (обн. ДВ, бр. 70 от 2004 г., посл. изм. и доп. бр. 62 от 2022 г.).

В мотивите на решението се посочва, че невъзможността за физическо присъствие на място в съдебната зала не позволява на лицето, чието задължително лечение се иска, пълноценно да реализира всички възможности за участие, предоставени му от закона като страна в производството, свързани с достъп и запознаване с доказателствата, възможност за отправяне на доказателствени искания, изразяване на становище по предмета на делото, директен контакт със своя защитник и др. Неговото уязвимо психическо и физическо състояние се явява допълнително препятствие за пълноценното му участие по този начин чрез видеоконференция, доколкото е възможно да затрудни способността му въобще да възприема фактите от обективната действителност, свързани с процеса.

Участниците в съдебното производство са посочените в чл. 158, ал. 4 от Закона за здравето – психиатър, защитник и прокурор, а законоустановената процедура за настаняване и задължително лечение предвижда, че явяването на всички участници пред съда е „задължително“. Алина 5, изр. първо на същия чл. 158 изрично изисква участие и на лицето, за което се иска задължително лечение, и съдържа общото правило, че то трябва да бъде разпитано лично и ако възникне необходимост, може да бъде доведено принудително в съдебната зала за тази цел, защото съдът е длъжен да придобие непосредствено впечатление за неговото състояние. Чрез оспорваната разпоредба, която въвежда изключения от това правило, позволявайки участието на лицето и на вещото лице чрез видеоконферентна връзка, законодателят прави сериозно отстъпление от стандарта на защита на правото на лична свобода и неприкосновеност на лицето, заложен в предходните разпоредби. В хипотезата на участие чрез видеоконференция контактът между съда и участниците в производството (лицето и експерта) е „личен“, но не е непосредствен, което поставя в риск уязвимото лице, чието задължително настаняване и лечение се искат. Неговото уязвимо психическо и физическо състояние се явява допълнително препятствие за пълноценното му участие

по този начин чрез видеоконференция, доколкото е възможно да затрудни способността му въобще да възприема фактите от обективната действителност, свързани с процеса.

В решението си КС подчертава и че правото на лична свобода и неприкосновеност би могло да бъде ограничено само ако ограничаващата мярка е предназначена да защити други ценности и интереси от конституционен ранг. Ограничението следва да е пропорционално спрямо предвидената цел и да подлежи на ефективен съдебен контрол по надлежен ред, който отговаря на всички основни изисквания за справедлив съдебен процес. Като се имат предвид значимостта на засегнатото право на лична свобода и неприкосновеност и уязвимото състояние на лицето, чието настаняване се иска, не може да се приеме, че дигиталното провеждане на съдебния процес би могло да бъде равностойно по своя ефект на присъствено във физическия смисъл съдебно заседание с непосредствен контакт между решаващия орган, от една страна, и лицето, неговия защитник и експерта, от друга. Оспорваната разпоредба допуска липса на непосредствен контакт между лицето, чието задължително настаняване се иска, и неговият защитник в съдебното производство, тъй като лицето може да се намира физически в лечебното заведение, където се осъществява неговото лечение, а защитникът му – в съдебна зала. Това според практиката на ЕСПЧ рефлектира върху самата същност на правото на справедлив процес. От друга страна, се възпрепятства реализирането на правото на непосредствен и необезпокояван контакт между лицето и неговия защитник. Конституционно недопустимо е законодателят да залага правила, които не покриват стандарта, целен и заложен от Основния закон – безпрепятствен достъп до съд, обезпечен с реална и ефективна защита във всички стадии на процеса. Макар приемането на разпоредбата на чл. 158, ал. 5, изр. трето от Закона за здравето да е мотивирано с необходимостта от подобряване на достъпа до правосъдие, няма аргументи защо конкретният ѝ текст я прави приложима във всички случаи на извънредни ситуации без оглед на конкретната заплаха и без яснота относно конституционно признатите цели, които тя преследва, без поставяне на времеви граници за приложението ѝ и без ясно определяне на предметния ѝ обхват. Поради изложеното, въвеждането ѝ обуславя неограничени възможности за злоупотреба при ограничаването на основните права на гражданите.

✓ Искане за установяване на противоконституционност на чл. 10, ал. 16 от Закона за пътищата

По искането е образувано конституционно дело №19/2022 г.

Оспорената от омбудсмана разпоредба от Закона за пътищата предвижда като условие за редовност при периодичен технически преглед на пътно превозно средство плащането на винетна и тол такса. Плащането на дължимите такси се удостоверява с проверка чрез автоматизиран обмен на информация между информационната система за електронно регистриране на извършените периодични прегледи на пътни превозни средства, поддържани от Министерството на транспорта и съобщенията и електронната система за събиране на пътни такси.

Според омбудсмана, тази разпоредба противоречи на чл. 4, ал. 1 от Конституцията (принципът на правовата държава) и на чл. 35, ал. 1 от Конституцията (принципът на свободно придвижване по територията на страната).

В мотивите си за обявяване на разпоредбата за противоконституционна, омбудсманът подчертава възможността собственик на моторно превозно средство дори и никога да няма необходимост от винетка (която съгласно чл. 10а, ал.1 от ЗДвП може да бъде годишна, тримесечна, месечна, седмична и уикенд), но за да спази изискванията на закона относно периодичния технически преглед на автомобила си, да е принуден да направи разходи по снабдяване с винетка, която не му е нужна.

Периодичният технически преглед на моторните превозни средства е задължителен и представлява проверка на техническата им изправност. Той удостоверява, че моторното превозно средство е безопасно за движение по пътищата, и че отговаря на задължителните законови изисквания във връзка с безопасността и опазването на околната среда. В ЗДвП е предвидена санкция за водач, който управлява технически неизправно пътно превозно средство, или който без уважителни причини не представи в определения срок превозно средство за технически преглед.

Омбудсманът посочва, че с оглед на изложеното, разпоредбата на чл. 10, ал. 16 от ЗП поставя в зависимост две независими едно от друго задължения за водачите на МПС. Законовото изискване за заплащане на пътните такси по никакъв начин не е обвързано с времето за извършване на технически преглед и не кореспондира с целта и условията за проверка на техническата изправност на пътните превозни средства. Гражданите са принуждавани да заплатят неоснователно пътна такса, за да изпълнят едно свое задължение. Това възпрепятства изпълнението на задължението им да представят автомобилите си на технически преглед и ограничава правото им на свободно придвижване по територията на страната.

В подкрепа на искането са и мотивите на Решение на КС №3/2021 г. по к.д. № 11/2020 г., съгласно които ограничението на правото на свободно придвижване по територията на страната би имало легитимна цел, само ако е наложено поради необходимост от защита на друг конституционно значим интерес, който подлежи на конституционна закрила, и който е свързан с националната сигурност, народното здраве и правата и свободите на останалите граждани. Такъв в случая липсва – заплащането на винетни и тол такси да бъде условие за редовност на периодичен технически преглед на МПС не е подходящо и съразмерно средство за постигане на конституционно оправдана цел. Оспорената разпоредба не отговаря на конституционното изискване за стабилност, сигурност, последователност и предвидимост, което е в нарушение на принципа на правовата държава.

С Определение от 10 януари 2023 г. КС допуска за разглеждане по същество искането на омбудсмана на Република България за установяване на противоконституционност на чл. 10, ал. 16 от Закона за пътищата (обн. ДВ, бр. 26 от 29.03.2000 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 23 от 19.03.2021 г.).

✓ Искане за установяване на противоконституционност на разпоредбата на чл. 8, т. 3 в частта „държавните“ от Закона за висшето образование

По искането е образувано конституционно дело №20/2022 г.

Оспорената от омбудсмана разпоредба от Закона за висшето образование регламентира субсидирането на обучението на студентите от страна на държавата само в държавните висши училища, като им осигурява стипендия, общежития и столове. Не се допуска държавата да осигурява стипендия на студентите в частните висши училища.

Според омбудсмана това противоречи на основни конституционни права - на чл. 53, ал. 1 и ал. 6 от Конституцията (правото на образование) и на чл. 6 от Конституцията (равенството на гражданите пред закона).

По искането е образувано конституционно дело №20/2022 г.

В мотивите на искането се подчертава, че на правото на образование съответства задължението на държавата да насърчава образованието, като за целта създава и финансира училища, подпомага способни ученици и студенти, създава условия за професионално обучение и преквалификация, както и осъществява контрол върху всички видове и степени училища (чл. 53, ал. 6 от Конституцията). Оспорената от

омбудсмана законова разпоредба не допуска държавата да подкрепя обучението на студентите в частните висши училища, като им осигурява стипендия, с което се нарушава конституционното изискване държавата да насърчава образованието като създава училища и подпомага способни ученици и студенти.

В мотивите на искането се изтъква също фактът, че Конституцията не диференцира образованието на такова, получено в частно училище или в държавно училище, и че държавата следва да насърчава образованието, независимо от това къде лицето упражнява правото си на образование. В този смисъл задължението на държавата е да подкрепя образованието като стимулира способни ученици и студенти, независимо от това дали учат в държавно или частно учебно заведение. Предвидената в закона диференциация не означава нарушаване на конституционния принцип за равенство пред закона. В случая обаче диференциращият критерий относно отпускането на стипендия следва да бъде дали учениците и студентите попадат в групата на „способните“ или не, а не може да е подчинен на презумпцията, че способни ученици и студенти се обучават единствено в държавни училища. Накърнено е както правото на образование и подпомагане от страна на държавата чрез предоставяне на стипендии на способни студенти от частни висши училища (чл. 53, ал. 1 и ал. 6 от Конституцията), така и правото на равенство пред закона (чл. 6 от Конституцията). Т. е. законът отнема конституционно уредени и защитени права и свободи, а това отнемане не се основава на защита на други по-висши конституционни ценности.

В искането се акцентира на това, че изпълнението на конституционното задължение на държавата за подпомагане на студентите не може да бъде поставено в зависимост от това чия е собствеността на училището, и че с оспорения текст законодателят вместо да насърчава способните студенти и в частните висши училища, ги лишава от право на стипендия, дори когато имат отличен успех. Държавната образователна политика се изразява в гарантиране и защита на правото на образование, за чието реализиране следва да се погрижи държавата. Това е нейно задължение, което се предопределя и от преамбюла на Конституцията, където е обявена за „правова и социална държава“. Без съмнение нормативната уредба на законово ниво трябва да урежда насърчаването на способни ученици и студенти, създаване на условия за професионално обучение и преквалификация. Съгласно чл. 53 от Конституцията всеки има право на образование, като на това конституционно право кореспондира конституционното задължение на държавата да осигури условия за упражняването му, без да има значение чия е собствеността на училището, в което се получава образованието. Задължението на държавата по чл. 53, ал. 6 от Конституцията да „финансира училища“ се отнася до всички видове училища. Т.е. според текста на конституционната разпоредба създаването и финансирането на училища са две отделни и самостоятелни задължения на държавата, а задължението за финансиране се отнася до всички училища – основни, средни, висши, държавни, общински, частни. При изпълнението на това задължение за финансиране следва да бъде взета предвид и разпоредбата на чл. 3, б. „в“ от Конвенцията за борба срещу дискриминация в сферата на образованието¹³, съгласно която държавите, които са страна по Конвенцията, се задължават „да не допускат, що се отнася до плащането за обучение, предоставянето на стипендии и на всяка друга помощ на учащите се, а също така даването на разрешения и привилегии, които могат да бъдат необходими за продължаване на образованието в чужбина, никакви различия по отношение на учащите се – граждани на дадена страна, от страна на държавните органи освен различията, основани на техния успех или нужди“. Поемайки подобен ангажимент, българската държава се е задължила да предлага еднакви критерии по отношение на предоставянето на стипендии на учащите

¹³ Приета по време на XI-та сесия на Генералната конференция на ЮНЕСКО на 14.12.1960 г., ратифицирана с Указ №508 от 17.11.1962 г., обн. ДВ бр. 6 от 22.01.1963 г.

се, включително и да не поставя неоправдани нормативни различия между способните ученици и студенти от частните училища от една страна, и държавните и общински от друга.

Действието на оспорената разпоредба поставя в по-неблагоприятно положение способните студенти от частните висши училища спрямо способните студенти от държавните висши училища. А в сферата на образованието дискриминацията е забранена по отношение на достъпа до образование, получаването на образование, достъпа до стипендии и други.

Подпомагането на способните студенти чрез отпускане на стипендии е ограничено не само по отношение на учащите в частните висши училища, а и относно студентите в държавни университети, учещи в платена форма на обучение. От тази гледна точка дискриминационният подход и неравното третиране в закона са още по-засилени, като не се отчитат способностите и необходимостта от стимулиране на всички студенти, а само на тези от тях, които получават образование в държавен университет, с изключение на обучаващите се в платена форма. Според омбудсмана, след като неравното третиране не само по отношение на отпусканите стипендии на студентите в частните висши училища, но и относно учащите в платена форма на обучение в държавните университети, не съответства на легитимните цели на държавната регулация в сферата на образованието, визирани в Конституцията, то е дискриминационно и противоречи на Основния закон и на член 14 от Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи.

С Определение от 10 януари 2023 г. КС допуска за разглеждане искането на омбудсмана на Република България за установяване на противоконституционност на разпоредбата на чл. 8, т. 3 от Закона за висшето образование (Обн. ДВ, бр. 112 от 27. 12. 1995 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 102 от 23. 12. 2022 г., ЗВО) в частта „държавните”.

ГЛАВА ТРЕТА.

НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ АКТОВЕ В ОБЛАСТТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

ОБЩ ПРЕГЛЕД

Наблюдението на изпълнението на международноправните актове в областта на правата на човека се осъществява от омбудсмана на Република България на основание на Парижките принципи на ООН и на Закона за омбудсмана (ЗО). По силата на чл. 19, ал. 1, т. 10 от ЗО омбудсманът има изрично правомощие да наблюдава и насърчава ефективното прилагане на конвенциите за защита на правата на човека, по които Република България е страна.

На базата на постоянно наблюдение на начина, по който държавата прилага международноправните актове за защита на правата на човека, омбудсманът изработва становища и формулира препоръки. Наред с това, за изпълнение на своето правомощие за насърчаване и защита на правата на човека омбудсманът включва в Годишния си доклад самостоятелна част, в която оценява както степента, в която националното законодателство е приведено в съответствие със съдържанието на всяка от конвенциите, така и практиките по нейното прилагане от страна на националните институции.

За поредна година омбудсманът констатира, че България изостава в процеса на присъединяване към международноправни актове, които допускат възможност за гражданите да отправят жалби към наднационални (конвенционни) органи в случай на техни нарушени права. И през 2021 г. България не прави стъпки за присъединяване към Факултативния протокол към Конвенцията за хората с увреждания и към Третия факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето.

За поредна година омбудсманът напомня, че след влизане в сила на разпоредбата на чл. 28, ал. 3 от Закона за нормативните актове в края на 2016 г. Националният механизъм за извършване на преглед за съответствие на нормативните актове с ЕКПЧ следва да се прилага както от изпълнителната, така и от законодателната власт¹⁴. Практика, при която по отношение на законопроектите, предлагани от страна на народните представители, не се извършва справка за съответствие с ЕКПЧ и с практиката на ЕСПЧ може да доведе до нарушаване на международните стандарти за спазване на човешките права и до нови осъждания на България в Страсбург. В този смисъл е удачно да бъдат обмислени законодателни промени, които да предвидят предварителна оценка за съответствие на законодателните предложения на народните представители с ЕКПЧ, когато те се отнасят до основни права и свободи на гражданите.

Позитивно в това отношение е създаването на парламентарна под-комисия в 47-то НС за наблюдение и анализ на законодателството в съответствие с принципите и нормите на ЕС и международните норми за защита на правата на човека и основните свободи и за анализ на правните последици на решенията на Конституционния съд.

Наред с това България все още не е ратифицирала и Протокол 16 към ЕКПЧ, който осигурява възможност за механизъм за сътрудничество между националния съд и ЕСПЧ, подобен на преюдициалните запитвания до съда на ЕС. Този механизъм значително ще улесни уеднаквяването на практиката на българския съд с тази на ЕСПЧ и ще допринесе за по-малко осъдителни решения. Новите решения на ЕСПЧ срещу България през 2022 г. са общо 27¹⁵.

¹⁴ Задължението за извършване на преглед на проектите на нормативни актове за съответствие с Европейската конвенция е предвидено в параграф 9, б. „с“, ii от Декларацията от Брайтън през 2012 г. и е препотвърдено в Декларацията, приета на конференцията на високо ниво на държавите-членки на Съвета на Европа, в Брюксел през 2015 г. (буква В, параграф 1, „d“ от Плана за действие към Декларацията).

¹⁵ https://echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2021_FRA.pdf.

I. ЕВРОПЕЙСКА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И ОСНОВНИТЕ СВОБОДИ

С нормите си ЕКПЧ осигурява обвързваща сила на повечето от правата, прогласени във Всеобщата декларация. Също така ЕКПЧ е първата конвенция, която учредява европейски наднационален правораздавателен орган, който да следи за спазването на поетите ангажименти от страна на държавите – страни по Конвенцията. За това гражданите на държавите, които са приели юрисдикцията на ЕСПЧ, придобиват особена частична правосубектност по международното право, която се изразява в правото да потърсят отговорност от държавите на европейско ниво, когато те нарушават техни основни права и свободи.

Безспорно присъединяването на България към ЕКПЧ означава признаване на ангажимента ѝ за повишено внимание към правата на човека – права, които не могат да бъдат отнети, но могат да бъдат нарушени, потъпкани и променени до неузнаваемост, ако не ги отстояваме непрекъснато. ЕКПЧ е посветена на основните права и върховенството на закона е абсолютна предпоставка за защитата на тези права, основата, върху която тази защита е стъпила.

„Приех поканата за участие в днешната конференция с чувство за сериозна отговорност, защото смятам, че днес се събираме не просто да отбележим, да отпразнуваме 30 години от присъединяването, ратифицирането от България на ЕКПЧ и признаване на юрисдикцията на ЕСПЧ, но и защото смятам, че е ден и момент, в който можем да направим една равностетка за изминалите 30 години. А равностетките никога не са лесни и не са еднозначни.

Със сигурност може да се твърди, че ако България не беше ратифицирала ЕКПЧ, днес тя щеше да бъде много различна държава и със сигурност нямаше да бъде приета в семейството на европейските държави с техните споделени ценности и идеи.“ Така започва встъпителното слово на омбудсмана в **конференцията: „Тридесет години от присъединяването на България към Европейската конвенция за правата на човека“**, организирана под патронажа на държавния глава Румен Радев.

Правата на човека, демокрацията и правовата държава са неделими, единни и взаимосвързани, отсъствието на който и да е от елементите на тази триада прави невъзможно съществуването на останалите два. ЕКПЧ е документ с богата история и съдържание, тя обединява в един – единствен правен инструмент всички граждански, лични, икономически, политически и социални права, с които се ползват гражданите на европейските държави, като ясно откроява техния неделим характер.

На основание чл. 46 ал. 1 от ЕКПЧ, като страна по Конвенцията, България е длъжна да изпълнява окончателните решения на ЕСПЧ, установяващи нарушения на Конвенцията, както и тези, потвърждаващи постигнатите между страните приятелски споразумения. Изпълнението на решение на ЕСПЧ се изразява в предприемането от страна на държавата на **индивидуални мерки**, които да възстановят положението на жалбоподателите преди нарушението, и на **общи мерки** (например промени в законодателството, съдебната практика и др.), чиято цел е избягване на бъдещи подобни нарушения.

Изпълнението на окончателните решения на ЕСПЧ е поставено под наблюдението на Комитета на министрите на Съвета на Европа (чл. 46 ал. 2). Българската държава има задължение да изпълнява тези решения и в тази връзка следва периодично да изпраща актуална информация относно предприетите мерки. Комитетът на министрите изготвя годишен доклад с информация за всяка държава-страна по ЕКПЧ. Изпълнението на решенията на ЕСПЧ не се ограничава до изплащането на определеното от Съда обезщетение, а включва и други мерки – възобновяване на производствата, където е относимо, и привеждане на националното законодателство в съответствие с практиката на ЕСПЧ. Именно този подход предоставя възможност за предприемането на мерки от общ характер с превантивен ефект по отношение на сходни нарушения, така че в бъдеще ЕКПЧ да не бъде нарушавана.

В национален план координацията по изпълнение на решенията на ЕСПЧ се осъществява от страна на Министерство на правосъдието. След 2012 г., въз основа на решение на 41-то Народно събрание, Министърът на правосъдието внася обобщен годишен доклад по изпълнение на решенията на ЕСПЧ. По този начин Парламентът има възможност да осъществява контрол върху процеса на привеждане на националното законодателство в съответствие с практиката на ЕСПЧ и да бъде информиран за необходимите законодателни промени. Обобщена информация за статуса на делата срещу България пред ЕСПЧ и делата в процедура по засилено наблюдение може да бъде открита в специален документ, подготвян от отдела за изпълнение на решенията на ЕСПЧ¹⁶. Информация за решенията, чието изпълнение е приключило, е налична в Годишния доклад на Комитета на министрите¹⁷, и в Годишния доклад на министъра на правосъдието. Изпълнението на решенията срещу България приключва със заключителна резолюция от Комитета на министрите след преценка, че държавата е изпълнила своите задължения и е предприела съответните мерки от индивидуален и общ характер.

Общи констатации за изпълнението на окончателни решения на ЕСПЧ през 2022 г. по смисъла на чл. 46 от ЕКПЧ

Както и в предишни години, така и понастоящем може да се направи изводът, че индивидуалните мерки за изпълнение, предвидени в решенията на Съда, се реализират и обичайно не поставят проблеми. Процесът по изплащане на обезщетение и информиране на компетентните органи за евентуалната необходимост от допълнителни индивидуални мерки (например възобновяване на съдебното производство и др.), както и процесът по превод на решенията и тяхното разпространение се координира от дирекция „Процесуално представителство на Република България пред ЕСПЧ“ (ППРБЕСПЧ) към Министерството на правосъдието, като стриктно се следи за спазване на съответните срокове и достигане на решенията до най-широк кръг компетентни органи и лица. В допълнение към това, всички решения се публикуват на интернет страницата на Министерството на правосъдието и на портала: <http://humanrights.bg/>.

Общите мерки, които Комитетът на министрите изисква с оглед изпълнение на решенията на ЕСПЧ, обаче, поставят много и сериозни въпроси. Някои решения на ЕСПЧ разкриват системни или структурни проблеми, свързани с необходимост от законодателни промени или промени в съдебната или административната практика. Именно общите мерки са тези, които се намират под наблюдение на Комитета на министрите и точно те остават неизпълнени в продължение на години от страна на националните институции. Една от основните причини за това е фактът, че изпълнението изисква активни усилия от страна на различни институции, които в много от случаите не предприемат своевременно необходимите мерки по изпълнение

¹⁶ Информацията за България е достъпна на интернет адрес: <https://rm.coe.int/1680709740>

¹⁷ На сайта за информация за решенията на ЕСПЧ <http://hudoc.exec.coe.int/eng>

на решенията. Координиращата роля на Министерството на правосъдието е недостатъчна, за да наложи предприемането на мерки, които са в компетентността на други ведомства.

По отношение на напредъка на България по изпълнение на решенията под наблюдение от страна на Комитета на министрите през 2022 г., могат да бъдат направени следните основни изводи:

На първо място, **общият брой на решенията, подлежащи на изпълнение и наблюдавани от Комитета на министрите, се увеличава съществено.** Статистиката показва, че към 31 декември 2022¹⁸ г., общият брой решения на ЕСПЧ на фазата на изпълнението е **227**. Броят на неизпълнените решения срещу България по наблюдавани дела се увеличава. Данните към 31.12.2021 г. са – 173 броя, 31 декември 2020 г., когато са 165, а към 31 декември 2019 г. 170 броя.

През 2022 г. ЕСПЧ се произнася по 62 дела срещу България. По 25 от тях е постановил осъдителни решения, установяващи нарушение. По 2 дела Съдът е заключил, че няма нарушения на Конвенцията. Решения за недопустимост на различни основания са обявени по 20 дела. По 10 жалби е постигнато приятелско споразумение, а по 5 е направена едностранна декларация от страна на държавата. За сравнение, през 2021 г. решенията на ЕСПЧ срещу България са общо 60, от които осъдителните са 35.

На второ място, **през 2022 г. нови 37 осъдителни решения са поставени под наблюдение от Комитета на министрите, като броят им е значително по-нисък от броя решения за 2021 г., когато са 45 броя.** Броят през 2021 г. е 45, през 2020 г. е сходен с броя решения поставени под наблюдение през 2018 г. (36) и значително по-нисък от броя решения, постановени под наблюдение през 2019 г. (18).

На трето място, **относно платените от България обезщетения през 2022 г. страната ни плаща 725,695 евро обезщетения, значително повече от 2021 г.,** когато страната ни е плаща 452,546 евро. През 2020 г. общата им стойност 320 393 евро^{19 20} е по-ниска от обезщетенията, платени през 2019 г. 421 823 евро. Въпреки това, напредъкът на България остава крайно незадоволителен при сравнение с напредъка на други държави от региона – така например, размерът на дължимите обезщетения, платени от Северна Македония за 2022 г. е на стойност 112,850 евро.

През 2022 г. продължават да са валидни изводите, които са направени през предходните години, а именно:

- значителен остава броят на решенията, които се намират под засилено наблюдение за повече от десетилетие;
- запазва се и тенденцията, че осъдителните решения, които все още са в процес на засилено наблюдение, за съжаление засягат голям брой текстове на ЕКПЧ, което налага предприемане на много на брой комплексни мерки; броят на водещите решения, по които общите препоръки на ЕСПЧ са изпълнени, все още е несравнимо по-малък от тези, по които не е постигнат задоволителен напредък ;
- България продължава да плаща изключително високи суми за обезщетение на нарушени права. Макар по отношение на почти всички осъдителни решения в годините след тяхното постановяване да са предприемани действия за изпълнение, те все още не са достатъчни за закриването на наблюдението, въпреки усилията на различни институции и работни групи. Поради това обстоятелство препоръките от Комитета на министрите по изпълнението на такива решения почти не се променят.

¹⁸3. Актуалността на данните е към 31.12.2022 г., източник Country Factsheet <https://rm.coe.int/1680709740https://www.coe.int/en/web/execution/bulgaria>

¹⁹

²⁰ Актуалността на данните е към 31.12.2021 г., източник Country Factsheet <https://www.coe.int/en/web/execution/bulgaria>

- През 2022 г. за България остава валидна ситуацията, при която страната продължава да бъде осъждана по сходни казуси и занаяпред и да плаща високи суми за обезщетения, а същевременно правата на гражданите продължават да не бъдат ефективно защитени. Тази ситуация е неприемлива и следва да бъдат предприети решителни действия за нейното преодоляване. Както и в предишни години, омбудсманът се ангажира да съдейства и да окаже подкрепа на министъра на правосъдието чрез отправяне на препоръки към отговорните институции за предприемане на конкретни действия по осъдителните решения срещу България.

Основни препоръки:

1. Засилване на механизмите на координация между различните институции, които са отговорни за изпълнение на осъдителните решения на ЕСПЧ срещу България. Липсата на напредък в това отношение през 2022 г., за пореден път доказва, че се налага прилагането на общи мерки по превенция, които държавата следва да предприеме;

2. Наблюдението на омбудсмана за 2022 г. отново показва, че следва да бъдат предприети мерки за засилване на ролята на МП и на Дирекция „ППРБЕСПЧ“ по координация на процеса по привеждане на националното законодателство и практиката на институциите в съответствие с решенията на ЕСПЧ;

3. Логично е координацията на процеса на изпълнението да продължи да се осъществява от ППРБЕСПЧ, но да се помисли за нов формат, в който тя да се реализира, за да бъде значително по-ефективна и да се постигне реален напредък. Това се отнася особено за случаите, в които се изисква предприемане на действия от страна на изпълнителната власт, както и за мерки, които могат да бъдат изпълнени само с промяна в съдебната или административната практика или с изменение на законодателството;

4. По тази причина омбудсманът предлага създаването на междуведомствен координационен съвет, включващ представители (експерти) на всички национални институции, които следва да бъдат пряко ангажирани в процеса по координиране и наблюдение на изпълнението на мерките за изпълнение на осъдителните решения на ЕСПЧ;

5. Подобен механизъм може да осигури ефективното изпълнение на решенията на ЕСПЧ и ползотворно сътрудничество между компетентните органи и институции в тази област;

6. Наред с това този орган може значително да повиши информираността по отношение на практиката на ЕСПЧ и стандартите за спазване на основните права на човека. Това реално ще доведе до намаляване на осъдителните решения, които са в процедура по засилено наблюдение от страна на Комитета на министрите в продължение на много години;

7. Привеждането на националното законодателство и практика в съответствие с ЕКПЧ и практиката на ЕСПЧ ще осигури и по-ефективно гарантиране спазването на основните права и свободи на българските граждани;

8. В подобен междуведомствен координационен механизъм е удачно да бъдат включени най-вече представители на изпълнителната власт;

9. Механизмът би бил ефективен обаче само ако на заседанията му присъстват и представители на съдебната и законодателната власт;

10. Удачно е съветът да се събира на периодични заседания (поне четири

заседания в годината), за да могат неговите членове да обсъждат мерките, които следва да бъдат предприети, да поемат ангажимент за тяхното изпълнение, да осигурят координация на изпълнението в собствената си институция и да предоставят информация за напредъка;

11. Част от този координационен процес трябва да бъде и националният омбудсман в ролята му на обществен защитник, който насърчава прилагането на конвенциите за защита на основните права и свободи на личността, както и независими експерти и представители на неправителствени организации.

Нови решения на ЕСПЧ срещу България през 2022 г.²¹.

• На 11 януари 2022 г. става известно решението на ЕСПЧ делото **Екимджиев и др. срещу България**, заведено от адвокатите Екимджиев и Кашъмов, както и от две неправителствени организации, по повод законовите стандарти за подслушване и проследяване в България.

„Българските граждани не разполагат с достатъчно ефективни гаранции срещу произвол и злоупотреба на властите при прилагане на специални разузнавателни средства (СРС) и проследяване на трафични данни”. Това е основното заключение от решението на Съда в Страсбург по делото.

Така България за втори път е осъдена в ЕСПЧ в Страсбург за дефекти в националната система за тайно подслушване и следене на гражданите от властите. За съжаление, новото решение, което е по повод неизпълнението на предишното – от 2007 г., не просто повтаря предишните заключения, но на практика рисува доста по-зловеща картина.

Поредното решение на ЕСПЧ от 1 февруари по делото **Pavlovi v. Bulgaria**. В него той констатира нарушение на правото на неприкосновеност на семейния живот поради невъзможността да се изпълнят съдебните решения на националните съдилища за осъществяване на нормални контакти между родител и дете. По-особеният момент е, че в случая е установено нарушение и поради възпрепятстването на контакта на детето с неговите баба и дядо по бащина линия от страна на майката в продължение на години.

Европейският съд достига до извода, че макар и властите да са ангажирани с настоящия случай през един продължителен период от време, те не са действали с особено старание и не са успели да предприемат всички мерки, за които е могло разумно да се очаква, че ще бъдат приложени, за да се осигури контакта между всички жалбоподатели и да се гарантира правото им на семеен живот. Пропуски са установени преди всичко в действията на социалните служби, но така също и в работата на съдебния изпълнител, прокуратурата, полицията и съда.

Подобни констатации не са нови. Не случайно това решение е постановено от комитет от трима съдии, тъй като става въпрос за т.н. повтарящи се нарушения. През изминалите години Европейският съд неведнъж е достигал до такива заключения по сходни казуси по български дела: **Mihailova v. Bulgaria** (Application no. 35978/02), 12 January 2006; **Bevacqua et S. c. Bulgarie** (n°71127/01), 12 June 2008; **Mincheva c. Bulgarie** (requête n°21558/03), 2 septembre 2010; **Lyubenova c. Bulgarie** (Requête n°13786/04), 18 octobre 2011; **Meirelles c. Bulgarie** (requête no 66203/10), 18 décembre 2012; **Aneva and Others v. Bulgaria** (applications nos 66997/13, 77760/14 et 50240/15), 6 Avril 2017; **X and Y v. Bulgaria** (Application no. 23763/18) 06 February 2020²².

²¹ https://echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2022_FRA.pdf

²² [Pravanachoveka.com/каталог2022 г.](http://Pravanachoveka.com/)

• **В решението си *Anatoliy Marinov v. Bulgaria* (Application no.26081/17) Европейският съд постанови, че автоматичното лишаване от право на участие в избори на лица, поставени под частично запрещение, нарушава чл. 3 от Протокол №1 на Конвенцията.**

Съдът заключава, че безразборното отнемане на правото на глас на жалбоподателя – без индивидуализиран съдебен контрол и единствено въз основа на факта, че умственото му увреждане е наложило той да бъде поставен под частично запрещение – не може да се счита за пропорционално на легитимна цел за ограничаване на правото на участие в избори, както е изтъкнато от правителството.

Проблемът е, че на конституционно ниво (в чл. 42, ал. 1) е уредена забрана по отношение на всички лица, поставени под запрещение, без да се разграничават тези, поставени под пълно и тези – под частично запрещение. Липсва законова възможност всеки един отделен случай да се преценява от националния съд, който да установи дали такова лице има капацитета да упражни или не правото си на глас.

Решението е класифицирано във второ ниво по важност.

Всъщност нормата на чл. 42, ал. 1 от Конституцията лишава от това право и всички лица, изтърпяващи наказание лишаване от свобода без оглед вида на престъплението, за което са осъдени, неговата тежест, както и продължителността на наложената санкция. Във връзка с това нашата страна вече двукратно е обект на критика в две осъдителни решения на Европейския съд (виж решението *Kulinski and Sabev v. Bulgaria*, Application no. 63849/09, 21 July 2016). Съгласно италианското законодателство, например, от това право са лишени лицата, чиито присъди са над три години лишаване от свобода. Този автоматизъм на прилагане на подобни ограничения, е несъвместим с чл. 3 на Протокол №1, поради което е наложителна промяна на конституционния текст.

• **На 15 март Европейският съд в състав от трима съдии постанови решение, в което установи нарушение на чл. 1 от Протокол №1 по делото *Bozhilovi v. Bulgaria* (Application no.9051/18).**

Къщата на жалбоподателите, намираща се в централната градска зона на София, е отчуждена през 1985 г. Те са настанени в оборотно жилище до построяването на жилищната сграда, в която е бил определен апартаментът, дължим им като обезщетение. Това така и не се случва през следващите години и до настоящия момент.

Жалбата е аналогична на групата дела *Kirilova and Others v. Bulgaria* (Applications nos. 42908/98, 44038/98, 44816/98 and 7319/02) 9 June 2005. **До настоящия момент Европейският съд постанови други 17 решения по сходни казуси:** *Korankovi v. Bulgaria* (Application no. 48929/12), 6 september 2018; *Basmenkova v. Bulgaria* (Application no. 63391/13), 6 Avril 2017 (Сф); *Kostov v. Bulgaria* (Application no. 3851/13), 16 march 2017 (Сф); *Petrovi v. Bulgaria* (Application no. 26759/12), 2 february 2017- *Rashkova and Simeonska v. Bulgaria* (Application no. 41090/12), 2 february 2017; *Dimitrov v. Bulgaria* (Application no. 78441/11), 24 November 2016 (Сф); *Kovacheva v. Bulgaria* (Application no. 2423/09), 10 november 2016; *Kalev v. Bulgaria* (Application no. 9464/11), 10 November 2016 (Сф); *Kovachev v. Bulgaria* (Application no. 65679/11), 10 November 2016; *Dobrodolska v. Bulgaria* (Application no. 34272/09), 13 October 2016; *Petrovi v. Bulgaria* (Application no. 9504/09), 13 October 2016 (Сф); *Mihaylov v. Bulgaria* (Application no. 50371/09), 13 October 2016; *Raykova v. Bulgaria*, (Application no. 5442/11), 13 October 2016 (Сф); *Balezdrovi v. Bulgaria* (Application no 36772/06), 20 September 2011; *Dichev v. Bulgaria* (Application no. 1355/04), 27 January 2011 (Сф); *Parvanov et autres c. Bulgarie* (n° 74787/01) решение от 7 януари 2010 г. (Сф); *Lazarov v. Bulgaria* (Application no. 21352/02), 22 May 2008.

Жалбоподателите сезират многократно както Столична община, така и различни институции, но вместо това през 2012 г. получават съобщение, че следва да посочат дали не биха желали да бъдат компенсирани по друг начин – финансово. За тази цел трябва да депозират нотариално заверени писмени искания. Тези съобщения не са получени от тях. Вместо това, през 2013 г., те предявяват иск за бездействие по ЗОДОВ срещу Столична община, но той е обявен за недопустим.

Европейският съд констатира, че в периода 2012-2013 г. жалбоподателите разбират, че няма да получат определения им като обезщетение апартамент. Независимо дали са получили или не писмата от общината, най-късно към момента, когато предявяват своя иск те са информирани, че могат да потърсят финансова компенсация вместо обезщетение под формата на апартамент. Поради това Съдът намира, че жалбоподателите имат известна вина за забавянето на цялата процедура след 2013 г., тъй като не са спазили законовите изисквания (както е в случая на *Rashkova and Simeonska v. Bulgaria* (Committee), no. 41090/12, §§10-15, 2 February 2017). Според Европейския съд властите не могат да бъдат винени за забавянията след 2013 г. Приложимите правила не са им позволявали да предприемат каквито и да е стъпки, насочени към замяна на конкретния апартамент с други активи без да са направени валидни искания от страна на жалбоподателите.

Независимо от горните съображения Съдът отбелязва, че, забавянето от около двадесет години (от 1999 – дата на влизане в сила на Конвенцията за България и до 2013 г.) за предоставяне на обезщетение за отчужденото имущество на жалбоподателите, за което правителството не е представило никаква обосновка, е значително. Освен това всяко действие, което жалбоподателите биха могли да предприемат, не би приключило автоматично производството по обезщетение, тъй като би трябвало да се вземат допълнителни решения, идентифициращи конкретните активи, които трябва да бъдат предоставени. Ето защо Съдът достига до извода, че закъсненията, причинени по вина на властите, са твърде значителни, че жалбоподателите е трябвало да понесат прекомерна тежест и че справедливият баланс, изискван съгласно член 1 от Протокол №1, не е постигнат. Поради това е налице нарушение на член 1 от Протокол №1 към Конвенцията.

Съдът отбелязва, че е възможно и към настоящия момент жалбоподателите да поискат финансова компенсация или друг апартамент директно от местните власти, поради което не вижда основание да им присъди дължимата стойност на апартамента. Доколкото е констатирал нарушение на чл. 1 от Протокол №1 във връзка с прекомерното забавяне на производството за обезщетение, той приема, че е оправдано те да бъдат компенсирани и за пропуснатите ползи поради невъзможността да се възползват от дължимото им обезщетение за продължителен период от време. Ето защо Съдът им присъжда обезщетение както за имуществени, така и за неимуществени вреди.

• На 3 май Европейският съд оповестява три нови осъдителни решения срещу страната ни. Те са постановени от Комитет от трима съдии, тъй като жалбите са свързани с т.н. „повтарящи“ се нарушения. В случая това са дела, свързани с полицейско насилие, неизпълнение на съдебно решение и непропорционалност на наложената санкция при извършено митническо нарушение.

Първото от тях – *Ignatov c. Bulgarie* (Requête n 50494/19) е по повод неоправдано полицейско насилие и липсата на ефективно разследване от страна на полиция от СДВР.

Случаят е свързан с полицейска акция в една автомивка. По негови твърдения той бил нападен от двама цивилни докато се опитвал да премести автомобила на

клиент и след като е изваден от колата, е проснат на земята и ударен с палки няколко пъти. По-късно е вкаран в сградата на автомивката, където е разпитван и бит, като главата му е удряна в стената. Едва тогава разбира, че двамата мъже са полицаи. Същия ден е прегледан от съдебен лекар, който констатира в издаденото медицинско свидетелство, че са налице няколко наранявания на гърба, дясната ръка и челото. Жалбоподателят подава жалба в полицията. Установени са нарушения както на материалните, така и на процесуалните аспекти на чл. 3. Съдът посочва, че дори и жалбоподателят да е оказал съпротива, както твърди правителството, това няма как да обясни нараняванията му по челото, гърба и ръката и при всички случаи употребата на сила е била непропорционална. Наред с това, той отправя упрек към прокуратурата поради непълнотата на извършените следствени действия и намира, че заключението за липса на престъпление от страна на полицаите е прибързано и неубедително.

Съдът установява нарушение на чл. 3 в неговите материални и процесуални аспекти. На жалбоподателя е присъдено обезщетение за неимуществени вреди.

Второто решение – *Dimov v. Bulgaria* (Application no. 14642/15) е по повод реституция на земеделска земя. С окончателно решение на ВКС от 2002 г. на наследодателя на жалбоподателя и други наследници е признато правото на възстановяване на земеделски земи, принадлежали на техния праводател. В продължение на цели 15 години властите създават всякакви пречки и отказват да изпълнят това решение, като поставят допълнителни изисквания към наследниците като предпоставка да изпълнят задължението си. Техните решения двукратно са прогласявани за нищожни от съдилищата. Поради прекомерната продължителност на процеса на реституция и отказа за изпълнение на окончателното съдебно решение са установени нарушения както на чл. 6, §1, така и на чл. 1 от Протокол №1.

Третото решение *Roca Bulgaria AD c. Bulgarie* (Requête no 47080/14) е по повод конфискация на стоки (душ батерии и аксесоари към тях) на стойност от 14 684 лв. поради посочен грешен тарифен код в митническата декларация. Наложена е и глоба в размер на дължимото мито от 757 лв. Европейският съд намира, че конфискацията на пратката със стоки, внесена от дружеството жалбоподател, представлява намеса в упражняването на правото на мирно ползване на неговата собственост. Тази намеса е „в съответствие със закона“ по смисъла на чл. 1 от Протокол №1 и е преследвала цел от общ интерес, а именно – контрол върху вноса на територията на държавата. В настоящия случай обаче властите не са постигнали справедлив баланс между общия интерес и правата на дружеството жалбоподател. Съдът отбелязва, че се отнася до внос на законни стоки и единственият пропуск от страна на дружеството жалбоподател е посочването на неправилен тарифен код в декларацията за внос. По отношение на санкцията той констатира, че стойността на конфискуваните стоки е деветнадесет пъти по-висока от щетите, причинени на държавата в резултат на наплащане на дължимите мита и че наложената глоба вече е покрила размера на тези щети. Ето защо конфискацията на всички стоки изглежда непропорционална и дружеството жалбоподател е понесло прекомерна тежест. Установено е нарушение на чл. 1 от Протокол №1.

• **На 17 май Европейският съд постанови две нови решения по български жалби. Първото от тях е по делото *Ali Reza c. Bulgarie* (Requête n° 35422/16), свързана с издадена заповед за експулсирането на иракски гражданин.**

В решението е установено нарушение на чл. 5, §1 f поради това, че в продължение на повече от седем месеца лицето е задържано в Дома за временно настаняване на бежанци в Бусманци без властите да предприемат каквито и да е мерки през първите 6 месеца, за да установят необходимите документи за експулсирането на лицето и така лишаването му от свобода е неоправдано за по-голяма част от този период.

За това нарушение на жалбоподателя е присъдено обезщетение.

В жалбата са повдигнати и оплаквания по:

- чл. 5, §4, което е обявено за недопустимо, тъй като жалбоподателят не е изчерпал вътрешните средства за защита, предвидени в чл. 2, ал. 1 от ЗОДОВ, съгласно който може да се претендира обезщетение при наличието на нарушение на чл. 5§1-§4 от Конвенцията;

- чл. 3, 8 и 13, но Съдът приема, че е налице основанието на чл. 37, §1b от Конвенцията и жалбата следва да бъде заличена от списъка от делата, тъй като заповедта за експулсиране не е била изпълнена.

Второто решение е постановено от Комитет и е по повод повдигнато оплакване за неефективно разследване на оплакване за извършено сексуално престъпление срещу девойка от ромски произход, ненавършила 14 години. **То е по делото Y.P. c. Bulgarie (Requête n°23614/20)**. Съдът установява нарушение на процедурните аспекти на чл. 3 и чл. 8 от Конвенцията, тъй като след различна преценка на районната прокуратура в Ботевград и Софийската окръжна прокуратура дали се касае за изнасилване или за сексуален акт с ненавършило 14-г. възраст лице (по чл. 151 НК) в крайна сметка разследването е спряно поради неустановяване на извършителите. Пренебрегнат е фактът, че един от тях сам е признал за наличието на сексуален контакт с девойката и никакви следствени действия с него не са провеждани след 2017 г. въпреки указанията на окръжната прокуратура.

Според Европейският съд решението на прокурора за спиране на производството, потвърдено от районния съд, не изглежда да се основава на щателен и обективен анализ на събраните доказателства и поради това е компрометирана ефективността на разследването. Така започналото наказателно производство е завършило в безизходица, а жалбоподателката не е получила решение по съществото на жалбата си, което тя при необходимост би могла да оспори пред съд съгласно чл. 243 от НПК, нито е могла да се надява за възобновяване на разследването при липса на нова информация. Съдът заключава, че тази процедура се оказва неспособна да доведе до установяване на фактите и идентифициране и наказване на виновните лица.

Поради това Съдът достига до извода, че разследването, извършено в настоящия случай, не е имало ефективността, изисквана от членове 3 и 8 от Конвенцията, поради което установява нарушение и на двата текста.

На жалбоподателката е присъдено обезщетение за нанесените ѝ морални вреди.

- На 7 юни Европейският съд постановява решението си по делото **I.G.D. c. Bulgarie** (requête n° 70139/14), в което установява нарушения на чл. 5§4, чл. 8 и чл. 13 във връзка с чл. 8.

Жалбата е по повод настаняването на малолетно момче с девиантно поведение в социално-педагогически интернат, липсата на адекватни психологически и възпитателни грижи в тази институция и невъзможността за прекратяване на възпитателната мярка освен по искане на местната комисия за борба срещу противообществените прояви (МКБППМН), както и нарушеното право на семеен живот на момчето поради невъзможността за ефективен контакт с майката и липсата на ефективно вътрешноправно средство за защита.

✓ Фактите:

След развода на родителите си през 2003 г. родителските права върху отглеждането на жалбоподателя са предоставени на майката, която в онзи период живее в село във Видинския регион. Тъй като тя заминава за София с новия си партньор, за него полага грижи бабата по майчина линия. След получени сигнали в

отдела за закрила на детето за упражнено домашно насилие върху детето от нейна страна, са предприети мерки за защита (не е конкретизирано какви) и през 2008 г. то е поверено за отглеждане на бащата. Последният упражнява физическо насилие над детето, поради което по отношение на него са предприети отново мерки за защита. Междувременно майката се разделя със своя партньор и се връща при детето си. През май отделът за закрила на детето в Белоградчик получава сигнал за агресивното поведение на момчето и за извършен акт на сексуално посегателство от него по отношение на по-малко дете. Жалбоподателят е настанен в дом за деца, лишени от родителски грижи. Тъй като и там той осъществява подобни сексуални прояви, е настанен в кризисен център за деца, където отново извършва подобни действия по отношение на друго момче и провокира пожар.

През ноември 2011 г. МКБППМН в Белоградчик сезира районния съд с искане жалбоподателят, тогава на 11 години, да бъде настанен в социално-педагогически интернат (СПИ) поради различните си прояви на отклоняващо се поведение.

Съдът констатира, че момчето се отглежда от майката, на която са предоставени родителските права след развода ѝ с бащата. Тя декларира пред съда, че не е в състояние да осъществява ежедневен и достатъчен родителски контрол върху него. Установено е, че детето е със забавено умствено развитие, с асоциално поведение и хиперактивно. То вече е настанявано в кризисни центрове и домове. Докладът на отдела за закрила на детето описва множеството прояви на отклоняващо се поведение и липсата на родителски капацитет. Съдът преценява, че предприетите до този момент мерки не са дали резултат и затова постановява детето да бъде настанено в СПИ.

В изпълнение на съдебното решение жалбоподателят е настанен на 10.01.2012 г. в интерната в с. Стралджа. През юли 2012 след обследване от медицинска комисия е диагностициран, че има дислексия и се препоръчва да бъде наблюдаван редовно от психиатър, да бъде подпомаган от психолог и ресурсен учител във връзка с учебните дейности.

По искане на майката през май 2013 г. детето е хоспитализирано в психиатрична клиника за деца за извършване на експертиза, която установява, че при него се забелязва забавяне в интелектуалното, емоционалното и социалното развитие, дефицит на паметта и на способността за концентрация. Специалистите намират че съществува риск от провали в обучението и задълбочаване на поведенческите му проблеми. Поради това препоръчват промяна в грижите за него според ясни изисквания за бъдещото му образование, по-специално – редовна психическа и психологическа работа, както и помощ от специалист учител и консултиране на майката.

През юни 2013 г. майката сезира местната комисия с искане да се прекрати настаняването на детето в СПИ, но то не е уважено с мотива, че това не е в негов интерес и то следва да остане извън семейството, поради което няма да бъде направено предложение до районния съд.

На 04 и 05 септември 2013 г. комисия, назначена от Агенцията за закрила на детето, извършва проверка в СПИ Стралджа и установява, че жалбоподателят е жертва на физическо насилие от страна на възпитател, което се установява и от медицинското обследване. На 06 септември детето е изведено и настанено временно в кризисен център за деца, жертва на насилие, където престоява до 11 ноември. Там е обследвано отново от психиатър, който установява, че поведенческите му проблеми зачестяват, детето има агресивни прояви, но същевременно е жертва на агресия. Поради това има нужда от персонално подпомагане, изготвяне на индивидуална обучителна програма и непрекъснати грижи в естествената му семейна среда. През декември същата година с решение на районния съд в Сливница е прекратен престоят в кризисен център и жалбоподателят е настанен в интерната в с. Варненци.

През януари 2014 г. майката на жалбоподателя се обръща за помощ към Агенцията за закрила на децата, за да ѝ съдейства да се погрижи за детето си, защото всички препоръки на медицинските експерти са пренебрегнати, то все още не може да чете и пише и тя би могла да се заеме с обучението му. В молбата са изложени твърдения и за упражнено физическо насилие над момчето. Нова психиатрична експертиза от 14.02.2014 г. преповтаря констатациите на предходната и допълва, че начинът на обучение на детето, както и честата смяна на институции, както и липсата на ясна възпитателна и предвидима концепция влошават състоянието му. Тъй като детето има добри взаимоотношения с майка си, е препоръчано да бъде интегрирано в естествената си семейна и образователна среда, като бъде осигурен и постоянен контрол от страна на социалните служби относно обучението и консултирането на майката и участието на ресурсен учител. Същия ден майката подновява молбата си за съдействие до Агенцията за закрила на детето, за да се отмени настаняването му в СПИ, като отново се позовава на актове на насилие в интерната. Молбата е препратена до местната комисия за борба срещу противообществените прояви. След получено становище от отдела за закрила на детето, че семейната обстановка, наблюдавана през последните три години, не сочи наличието на необходимите условия за възпитание и обучение на детето, МКБППМН отказва да сезира районния съд да прекрати настаняването в СПИ. Колкото до твърденията за осъществено насилие Агенцията я уведомява, че извършената проверка не констатира подобни актове от страна на възпитатели или ученици в СПИ Варненци.

Искането на майката до районния съд в Тутракан да прекрати настаняването в интерната от април 2014 г. е отхвърлено като недопустимо, тъй като единственият орган според Закона за борба срещу противообществените прояви, компетентен да направи такова искане, е местната комисия.

През април 2015 г. жалбоподателят напуска интерната, тъй като престоят му там надхвърля максимално предвидения срок от три години.

✓ **Преценката на Съда:**

Оплакването за **нарушение на чл. 5, §4** е поради това, че в законодателството не е предвидена възможност за осъществяването на периодичен съдебен контрол върху настаняването в специализираните възпитателни заведения, което представлява форма на лишаване от свобода. Оплакването е прието за допустимо. Европейският съд припомня, че според добре установената му практика, че настаняването в такива институции, които са създадени съгласно българското законодателство, представлява лишаване от свобода по отношение на ненавършилите пълнолетие лица (виж D.L. c. Bulgarie (no 7472/14, §§40-44, 19 mai 2016)). Той констатира, че съдебен контрол съществува само във връзка с първоначалното настаняване в такава институция, което е осъществено с решението от 28.11.2011 г. на районния съд в Белоградчик. Обаче в ЗБППМН не е предвидена възможност малолетните и непълнолетните да сезират съда с искане за преразглеждане на възпитателната мярка. Такава възможност е предоставена само на МКБППМН. Ето защо майката на жалбоподателя неколкратно сезира местната комисия и отправя искания за съдействие до Агенцията за закрила на децата, за да бъде прекратена възпитателната мярка, но становищата на комисията винаги са отрицателни и тя не формулира подобно искане до съда.

Европейският съд установява наред с това, че решението на районния съд в Сливница от 11 ноември 2013 г., с което е преустановен престоят на детето в кризисен център след инцидента в интерната през 2013 г. и е разпоредено то да бъде настанено в друг интернат въобще не подлага на детайлен анализ предшестващите актове на насилие преди този в Стралджа. Нещо повече, нито данните по делото, нито българското законодателство не предоставят правомощие на този съд да постановява прекратяване на настаняването в СПИ. А от друга страна, в никой последващ момент в

периода от настаняването на жалбоподателя в СПИ и до прекратяването на мярката през април 2015 г. национален съд не е осъществявал контрол върху законността на мярката, лишаваша жалбоподателя от свобода. Европейският съд подчертава, че една подобна мярка, макар и да се предприема с възпитателна цел, оказва влияние върху емоционалното, психическото, социалното и когнитивното развитие на детето или юношата. Затова е от първостепенна важност националната съдебна система да предвижда периодичен съдебен контрол върху законността на подобна мярка, който да се осъществява достатъчно редовно. Тази периодичност би следвало да позволи на съдилищата бързо да изготвят адекватни решения, съобразена със ситуацията на непълнолетния и така да го защитят срещу всяко удължаване на лишаването от свобода, когато могат да бъдат намерени други образователни алтернативи. Европейският съд напомня, че задължение на властите е да гарантират, че задържането на непълнолетно лице следва да бъде крайна мярка и има за цел да предотврати сериозни рискове в неговото развитие. Когато този критерий не е изпълнен, лишаването от свобода губи своята оправданост.

Въз основа на изложените аргументи Европейският съд констатира, че местните власти не са предоставили на жалбоподателя правото на периодичен съдебен преглед на неговото лишаване от свобода през редовни интервали, за да се потвърди необходимостта той да остане в социално-педагогически интернат. Поради това е установено нарушение на чл. 5, § 4 от Конвенцията.

Другите оплаквания са по чл. 8 и чл. 13 във връзка с чл. 8. Жалбоподателят твърди, че настаняването му в СПИ и липсата на ефективни контакти с неговата майка представлява нарушаване на правото му на личен и семеен живот. Наред с това той повдига оплакване и за това, че тези индивидуални аспекти никога не са предмет на разглеждане от страна на националните власти в хода на прилагането на възпитателната мярка.

Оплакванията са приети за допустими, тъй като Съдът намира, че макар и жалбоподателят да е бил отглеждан в различни периоди от баба си и баща си, той е живял немалко време и с майка си, с която е поддържал тесни контакти. По време на ваканциите тя се е грижила за него, обаждала му се е редовно по телефона, посещавала го е в интерната и е полагала непрекъснато усилия да прекрати престоя му там.

Във връзка с основателността на оплакванията Европейският съд достига до извода, че настаняването на жалбоподателя в СПИ представлява намеса в правото му на личен и семеен живот. Тази намеса е предвидена в ЗБППМН и е преследвала законна цел. Що се отнася обаче до нейната необходимост в едно демократично общество той припомня, че висшите интереси на детето изискват от националните власти приемането на възможно най-слабите ограничителни мерки, когато се засяга упражняването на правото на зачитане на семейния живот. Вместо това, административните власти, които са сезирали националните съдилища (както за първоначалното настаняване, така и за последващото), са се концентрирали основно върху капацитета на майката да осъществи своите родителски задължения и да предложи стабилна семейна среда. Установявайки, че ѝ липсва достатъчен капацитет, те са препоръчали най-тежката мярка (настаняване в институция) вместо да потърсят други, по-малко сериозни, които биха могли да укрепят семейния живот на жалбоподателя. Липсва и обяснение защо такива мерки не са ефективни.(§89).

Съдът обръща внимание на твърде специфичната ситуация с оглед психическото състояние на жалбоподателя, изискваща специални грижи за неговото развитие и благополучие, която е налагала връзката с майка му да бъде подкрепена. Това е известно на властите и поради заключенията на множеството проведени психолого-психиатрични изследвания на детето. Тези елементи не са анализирани в светлината на неговите най-добри интереси.(§91) Властите наред с това пропускат да разгледат и

проблема относно значителната отдалеченост на интернатите от местоживеенето на майката, която е единствената му близка роднина, проявяваща интерес към него. (§92) Не е взето под внимание какви са отрицателните последици поради невъзможността да се поддържат близки и периодични контакти. Съдът специално отбелязва и факта, че пребиваването на жалбоподателя е продължило цели три години – максималния период, предвиден в ЗБППМН, както и обстоятелството, че тази възпитателна мярка не е била предприета, за да се предостави образователна подкрепа на жалбоподателя, а по-скоро да се предпази обществото с оглед неговите девиантни прояви.

Съдът заключава, че основната мотивация на властите е да накажат жалбоподателя за поведението му, което се счита за отклоняващо се. В този контекст, в който основната цел е да се защитят правата на другите, властите не намерили за необходимо да проучат положението на жалбоподателя, който е жертва на редица актове на насилие в интерната, където е настанен. През трите години на пребиваване там нито един от различните органи и институции не се ангажира да проучи въпросите дали условията за настаняване са от полза за жалбоподателя, дали са предназначени да възстановят връзките между него и майка му, както и как да бъде осъществена реинтеграцията в семейството му. (§§94-95).

Въз основа на обсъдените факти Съдът достига до извода, че властите не са осъществили анализ, свързан с най-добрия интерес на детето в настоящия случай; че предприетите процедури не са осигурили достатъчна пропорционалност на намесата с оглед заложените интереси и не на последно място националните органи не са изпълнили позитивните си задължения, с които са натоварени, да предприемат мерки за улесняване сближаването между майката и детето ѝ и да адаптира жалбоподателя м конкретната ситуация. Той установява нарушение на чл. 8 самостоятелно и на чл. 13 във връзка с чл. 8.

• На 30 август 2022 г. Европейският съд в Страсбург постанови решението си по две жалби на *Korporativna Targovska Banka AD v. Bulgaria* (Applications nos. 46564/15 and 68140/16), депозирани от четирима нейни бивши изпълнителни директори.

С решението ЕСПЧ установи две нарушения на правото на справедлив процес по чл. 6§1 и нарушение на правото на мирно ползване на собствеността. Това решение е квалифицирано във второ ниво по значимост.

✓ **Фактите по казуса:**

На 20 юни 2014 г. ръководството на Корпоративна търговска банка уведомява БНБ, че не е в състояние да обслужва клиентите си, защото е изчерпана ликвидността ѝ. То преустановява всички плащания и отправя искане да бъдат предприети съответните мерки. На следващия ден БНБ поставя банката под особен надзор за три месеца, спира плащанията на всички задължения на банката за този срок, забранява банката да извършва всякакви трансакции, и освобождава всички членове на Управителния и Надзорния съвет са освободени и назначава извънредни синдици.

БНБ възлага извършването на одит от определени от нея три одиторски компании. На 16 септември БНБ удължава срока на специалните мерки с още два месеца.

На 06 ноември 2014 г. БНБ решава да отнеме лиценза на КТБ и да сезира компетентния съд за обявяването ѝ в неплатежоспособност и ликвидация, тъй като извършените одити показват отрицателни стойности на собствения ѝ капитал, оценен от Регламента за капиталовите изисквания (ЕС) №575/2013.

Както решението за отнемане на лиценза, така и искането за обявяване на банката в несъстоятелност и прекратяване на дейността ѝ са обжалвани съответно пред

ВАС и пред гражданските съдилища както от акционери на банката, така и от нейните бивши изпълнителни директори. Производствата пред ВАС са прекратени поради това, че страни по тях могат да бъдат само КТБ и БНБ и никой друг няма правен интерес. В тях КТБ е представлявана от извънредни синдици, които са определени от БНБ. Исканията за назначаване на особен представител, който да бъде независим и да защитава интересите на банката, не са уважени.

В процедурата за обявяване на банката в несъстоятелност и прекратяване на дейността ѝ са допуснати само основните акционери, но като трети заинтересовани лица. Тяхното искане за назначаване на особен представител не е уважено. Бившите изпълнителни директори не са допуснати до процеса, а банката е представлявана от временните синдици, определени от съда, които обаче са зависими от БНБ.

✓ **Оплакванията:**

Жалбоподателите повдигат няколко самостоятелни оплаквания. На първо място те твърдят, че правото на ефективен достъп до съд на банката е нарушено. На второ място, фактът, че КТБ е била представлявана от орган, който е зависим от БНБ, защото е назначен от нея, нарушава гаранциите за справедлив процес и принципа на състезателност. На трето място, е повдигнато оплакване за допуснатото нарушение на правото на мирно ползване на собствеността във връзка с отнемането на банковия лиценз и прекратяването на дейността на банката. Повдигнато е оплакване и по чл. 13 за липсата на ефективно вътрешноправно средство за защита.

✓ **Преценката на Съда:**

Съдът приема, че всички оплаквания са допустими. Той подлага на анализ оплакването за невъзможността на КТБ да получи съдебно разглеждане по съществото на спора относно отнемането на банковия лиценз в светлината на ефективния достъп до съд. Съдът припомня, че съгласно неговата съдебна практика банка, на която е отнет лицензът, трябва да може да оспорва това решение пред съда. Това има решаващо въздействие върху способността на банката да продължи да функционира като действащо предприятие и да управлява собствените си дела и което съгласно българското законодателство почти автоматично задейства откриването на производство по несъстоятелност срещу банката – пред съд, способен да разгледа всички фактически и правни въпроси, свързани със законосъобразността на това решение. Правителството твърди, че е възможно КТБ да направи това. От 2007 г. българското законодателство предвижда възможността да се търси съдебен контрол на решение на БНБ за отнемане на лиценза на банка, но съответната разпоредба не посочва кой може да поиска преразглеждане. Това поражда затруднение, тъй като още от момента на отнемането на лиценза правомощията да действат от името на КТБ, включително да водят дела от нейно име, са предоставени на нейните специални управители (квестори). Съдът констатира, че подобно решение за отнемане на лиценза не е могло да бъде отложено по закон и БНБ е длъжна да го направи и незабавно да назначи специални администратори, които да действат от името на банката.

Никой освен тях не успява да убеди българските съдилища, че е легитимиран да търси и получи съдебен контрол на решението. От друга страна, квесторите са зависими от БНБ и не са имали интерес да сезират съда с подобно искане. Ето защо Съдът приема, че **съответното законодателство и начинът, по който то е приложено от българските съдилища, е лишило КТБ от надлежен съдебен контрол на решението за отнемане на лиценза ѝ.** Поради това той достига до извода, че е допуснато нарушение на чл. 6, §1 от Конвенцията.

Второто оплакване е свързано с представителството на КТБ пред националните съдилища.

В своите решения по жалбите на *Capital Bank AD* (по 49429/99, 24 November 2005§ 117-118) и *International Bank for Commerce and Development AD and Others* (по 7031/05, 2 June 2016, §115), Съдът установява, че ако БНБ депозира искане за обявяването на една банка в несъстоятелност и ликвидация и тя е представлявана в тези производства от страна на нейните специални управители и ликвидатори, които са зависими в различна степен от БНБ, банката не би могла да изложи правилно своята теза и да защити интересите си. Това представлява нарушение на правото на достъп до съд и на принципите на състезателното производство, залегнали в чл. 6, §1.

В този аспект настоящият случай не се различава съществено. КТБ не е в състояние правилно да изложи своята теза и да защити интересите си, както ги е виждала. Първоначално е била представлявана от специални управители (квестори), които са зависими от противниковата страна – БНБ: тя ги е назначавала и определяла възнагражденията им и е могла да ги освобождава от длъжност без външен контрол. По-късно Софийският градски съд назначава временни синдици, а впоследствие, след като съдът обявява КТБ в несъстоятелност и постановява ликвидация и поемат ролята на представител на КТБ в производството, те са назначени като постоянни. Макар и в по-малка степен, те също са зависими от БНБ, тъй като тя е могла да ги заличи от списъците си на лица, квалифицирани да действат като банкови ликвидатори и по този начин да доведе до автоматичното им освобождаване. Всички опити да се заобиколи тази ситуация са неуспешни. Съдилищата отказват на бившите изпълнителни директори на КТБ да действат от нейно име. Софийският градски съд също отхвърля искането на „Бромак“ за назначаване на особен представител *ad litem* за КТБ. Вярно е, че двамата най-големи акционери са допуснати до участие в производството като заинтересовани лица, но техните интереси не съвпадат напълно с тези на банката, а и те не са имали право да обжалват решението на първоинстанционния съд. Така тяхното участие само по себе си не е могло да поправи **липсата на подходящо представителство за КТБ и тя не е имала възможност да изложи правилно своята теза и да защити интересите си. Поради това е установено второ нарушение на чл. 6, §1.**

Съдът намира за допустимо и оплакването за допуснато нарушение на правото по чл. 1 от Протокол №1. Той отбелязва, че отнемането на лиценза, почти автоматично, е довело и до производството по несъстоятелност и ликвидация на КТБ, което само по себе си представлява намеса в правото на мирно ползване на собствеността. Съдът напомня, че КТБ не е имала възможност да оспори мотивите за решението на БНБ да отнеме лиценза ѝ. Установено е и че КТБ не е могла ясно и практически да получи съдебен контрол на решението на БНБ чрез надлежно представителство. Освен това решението на БНБ не е съпроводено с други процесуални гаранции. КТБ не е била уведомена, че БНБ ще вземе това решение. Не ѝ е дадена възможност да възрази срещу него нито преди, нито след вземането му, тъй като тези процесуални гаранции са изрично изключени от вътрешното законодателство. Не е имало и възможност за оспорване на решението на БНБ пред несъдебен орган.

По този начин ситуацията на КТБ е на практика същата като тази на жалбоподателите по делата *Capital Bank AD* (§§130-40) и *International Bank for Commerce and Development AD and Others* (§106), тъй като **отнемането на нейния лиценз не е обезпечено от никакви гаранции срещу произвол. Следователно намесата не е законна по смисъла на член 1 от Протокол №1.**

Съдът не намира за необходимо отделно да се произнесе дали ли е нарушение и на чл. 13 поради това, че вече е констатирал такива по чл. 6, §1 и чл. 1 от Протокол №1. Той обаче **анализира оплакванията и в светлината на чл. 46 от Конвенцията.** Що се отнася до индивидуалните мерки единственият начин да се коригира нарушението на чл. 6, §1, свързано с неспособността на КТБ да потърси и получи

надлежен съдебен контрол на отнемането на лиценза, е да ѝ се даде такава възможност. Доколкото обаче е изминал твърде голям период от време, повече от 7 години и интересите на много правни субекти са засегнати, както и с оглед принципите на правната сигурност, това съвсем не означава, че след констатацията на незаконосъобразността на решението за отнемане на лиценза то трябва да бъде отменено. По-скоро би могло да се обсъжда въпросът за някаква форма на компенсация.

Що се отнася до генералните мерки, с оглед на факта, че това е трето решение срещу България с констатирани подобни нарушения, Съдът дава някои насоки, свързани както с промени в законодателството, така и с практиката, за да се преодолеят констатираните несъответствия с практиката му – следва да претърпят промени съответните разпоредби на вътрешното законодателство по начин, който позволява банка, изправена пред такава процедура по несъстоятелност, да бъде представлявана пред съд на всички инстанции в това производство по начин, който ѝ позволява да изложи надлежно своята теза и да защити своите интереси.

Съдът не уважава искането на КТБ на акционерите ѝ да бъде присъдено обезщетение за имуществени вреди, тъй като посочва, че не е ясно какви са последствията, ако процесът е справедлив, но дава да се разбере, че би могло да се очаква определянето на някаква компенсация.

• На 27 септември 2022 г. е оповестено решението на Комитет от трима съдии на ЕСПЧ по жалбата на **Р.Н. с. Bulgarie** (№46509/20). Тя е по повод отказа на националния съд да удовлетвори молбата на жалбоподателката да бъдат променени данните и съответно да ѝ бъдат издадени нови лични документи, отнасящи се до нейния пол.

През 2018 г. жалбоподателка сезира районния съд по местоживеенето си с искане да бъдат променени трите ѝ имена и полът ѝ, както и съответните данни в нейното ЕГН и акта ѝ за раждане, тъй като макар и да е родена и записана като лице от мъжки пол, тя се чувства като жена и е предприела съответните медицински процедури за промяна на пола си. Към молбата са представени психологическа и медицинска документация, въз основа на които районният съд достига до извода, че са налице основанията за уважаването ѝ на основание пряко на чл. 8 ЕКЗПЧ, тъй като българското законодателство не предоставя подобно право. По жалба на прокуратурата това решение е отменено от окръжния съд. Въззивната инстанция приема, че полът се определя генетично и той остава непроменен от раждането до смъртта на човека. Социално-психологическият стремеж на индивида не може сам по себе си да оправдае промяната на гражданското състояние. Българското законодателство в цялост и Конституцията в това отношение са категорични и те се основават на християнските ценности и традиции. Жалбата не е допусната до касация. Макар че както преди този случай, както и след него са постановявани решения в противоположния смисъл, в настоящия казус ВКС посочва, че е изоставил по-старата си практика и не намира за уместно да допусне до разглеждане жалбата.

Европейският съд намира, че жалбата е допустима и следва да бъде анализирана в светлината на позитивните задължения на държавата. Доколкото въпреки липсата на възможност за сезиране на националните съдилища с подобни искания все пак такава производство се е провело, той приема, че в случая ще пристъпи към анализ на въпроса доколко е спазен балансът между интересите на обществото и на отделния индивид – т.е. ще се фокусира върху пропорционалността на намесата в личната сфера на жалбоподателката. В този аспект Европейският съд констатира, че изложените аргументи както на окръжния, така и на ВКС са твърде общи и се основават на традиционните ценности без да се фокусират как искането на жалбоподателката рефлектира върху тях и ги накърнява. Същевременно не са взети под внимание личните

мотиви и оставя без внимание социално-психологическият стремеж на индивида не може сам по себе си да оправдае промяна в гражданското състояние и че националното законодателство не позволява да се тълкува понятието пол по друг начин освен като биологично състояние, отбелязано при раждането. Макар и да се отбелязва въз основа на медицинските свидетелства, че жалбоподателката е започнала курс на сексуален преход, променяйки външния си вид и че тя се е определяла като жена от няколко години, той счита по същество, че общият интерес изисква да не се разрешава законната смяна на пола без да развива разсъжденията относно точния характер на този общ интерес, а се ограничава до позоваване на съществуващата правна база и българските християнски традиции. Така въпреки широката си свобода на преценка въззивната инстанция не е постигнала този баланс между общия интерес, от една страна, и правото на жалбоподателката на признаване на нейната сексуална идентичност, от друга. Европейският съд констатира, че, за да не допусне молбата за касация на решението на окръжния съд ВКС се позовава само на едно свое решение, докато множество други, постановени преди това, са в противоположния смисъл. Тази противоречива практика несъмнено поставя жалбоподателката в едно твърде неблагоприятно и несигурно положение, в което тя се е почувствала уязвима и унижена.

Съдът констатира, че националните власти не са се съобразили с редица международни документи, които препоръчват на държавите да разрешат промяната на името и пола в официални документи по бърз, прозрачен и достъпен начин.

Европейският съд установява нарушение на чл. 8 от Конвенцията поради това, че отказът да се признае по законов път промяната на пола на жалбоподателката не е бил обоснован с достатъчно аргументи. На жалбоподателката е присъдено обезщетение за неимуществени вреди.

Показателно е, че решението е постановено много скоро след депозирането на жалбата на 13 октомври 2020 г. и то от комитет от трима съдии, тъй като вече е налице подобен случай, решен от състав от 7 съдии по жалбата Y.T. c. Bulgarie (no 41701/16, 9 juillet 2020).

• **Европейският съд оповестява шест свои решения по допустимост.**

По четири от тях (в които са обединени за общо разглеждане 18 жалби с общо 18 жалбоподатели) оплакванията са по чл. 3 за нехуманно третиране в местата за задържане и лишаване от свобода. Делата са заличени от списъка на съда. По три от тях са постигнати приятелски споразумения (по отношение на 17 от жалбоподателите), а по една е приета едностранната декларация на Правителството, с която е признато нарушението по чл. 3. На всички жалбоподатели са присъдени обезщетения за неимуществени вреди. Жалбите са депозирани през 2020 и 2021 г. и са разгледани в изключително кратък срок.

С две други решения жалбите са обявени за недопустими и са изложени мотиви.

В първата от тях Съдът намира, че не са изчерпани наличните вътрешноправни средства за защита, които и към настоящия момент са на разположение на жалбоподателя – Penev. c. Bulgarie no 73701/14. Тя е свързана с оплакване за нарушения на чл. 8, 13 и чл. 1 от Протокол 1. Свързана е с оплакване за автоматично уволнение на главен секретар на Министерството на труда и социалната политика след като срещу него е образувано досъдебно производство и е привлечен като обвиняем. След депозирането на жалбата нормата на чл. 100 от Закона за държавния служител е обявена за противоконституционна, а през 2021 г. досъдебното производство срещу лицето е прекратено поради липсата на престъпление. Съдът намира, че и към настоящия момент е възможно да се претендира обезщетение за вреди по ЗОДОВ и поради неизчерпване на вътрешните средства за защита жалбата е обявена за недопустима.

Втората жалба (Marinovski с. Bulgarie, по 78815/16) е свързана с оплаквания за нарушение на чл. 6 и 13. На жалбоподателя е отнет специалния достъп до сайта на неговия работодател, който представлява обект на националната сигурност. Причината за това е осъждането му на лишаване от свобода (макар и условно). Съгласно изискванията на закона осъждани лица не могат да работят на такива обекти. Жалбоподателят повдига оплакване, че неговите аргументи не са разгледани от националните съдилища и че е нямал ефективно вътрешноправно средство за защита. Европейския съд констатира, че настоящият случай коренно се различава от предходните, по които е постановил решения (Mirvana Petrova с. Bulgarie (no 57148/08, 21 juillet 2016), Delin с. Bulgarie (no 62377/16, 6 décembre 2018), установявайки нарушение на правото на достъп до съд, тъй като в хода на производството въобще не е бил обсъждан въпросът относно основанията за отнемането на разрешенията им. В настоящия случай жалбоподателят не отрича нито факта на осъждането си, нито обстоятелството, че е бил информиран за мотивите за отнемане на специалния му достъп до сайта на работодателя. Неговите аргументи са разгледани от съдилищата, поради което оплакването му е необосновано.

• ЕСПЧ обявява друго ново решение по две жалби, обединени за общо разглеждане, депозирани от 56 лица – *Paketova and Others v. Bulgaria* (Applications nos. 17808/19 and 36972/19).

Той установява нарушение на правото на неприкосновеност на жилището, на личния и семеен живот, защитени от чл. 8 във връзка с чл. 14 – забраната за дискриминация, тъй като констатира, че всички мерки, предприети по отношение на тях, в резултат на които те са принудени да напуснат домовете си, възпрепятствани са да се върнат в тях и са подложени под угрозата за физическа и духовна разправа, на етническа основа са. Упреците за неизпълнение на позитивните задължения на държавата са насочени към полицията, прокуратурата (както тази в Пловдив, така и ВКП), административните съдилища и в известна степен към самия министър на отбраната по това време и заместник-министър председател поради неговите непремерени публични изявления.

То е класифицирано във второ ниво по значимост, което идва да подчертае, че повдигнатите в него въпроси са особено съществени и заслужава специално внимание от страна на властите.

✓ Фактите:

На 6 януари 2019 г. един от жалбоподателите и брат му участват във физическа саморазправа на улица в с. Войводиново с военен, който не е ром, по повод дребен пътен инцидент. В резултат на това последният получава наранявания (окачествени впоследствие като средна телесна повреда) и е откаран в болница. Двете лица са задържани, срещу тях е образувано досъдебно производство. Те са осъдени условно на лишаване от свобода.

Същия ден около 18 часа разгневени хора от местното население започват протести по повод инцидента, към които се присъединяват и радикални екстремистки групи от Пловдив. Издигнати са екстремистки лозунги и са отправени заплахи за физическа разправа срещу ромите. От Пловдив са изпратени полицейски екипи за опазване на обществения ред. Около 22.00 часа кметът на селото отива в ромската махала и призовава всички роми да напуснат незабавно жилищата си. Още същата вечер и на другия ден сутринта всички лица си тръгват от селото. Протестите продължават около две седмици. От представените пред Съда видеоматериали се установяват обидните реплики, отправяни срещу ромите, неприязненото отношение на участниците към ромския етнос, нежеланието на протестиращите тези лица да продължат да живеят в селото.

На 8 януари във Войводиново пристига зам.-министър председателят, отговарящ за обществения ред и министър на отбраната, който разпорежда проверка на къщите в ромската махала и прави изявление, че всички незаконни къщи и постройки ще бъдат съборени. Той дава и негативна оценка на ромската общност, която не желае да се интегрира, да спазва общоприетите норми, живее по законите на джунглата и заявява пред журналисти че ще бъдат предприети съответните мерки, за да се променят нещата.

Същия ден е съставен протокол, установяващ, че 15 сгради в ромския квартал представляват опасност за обитателите им и са негодни за ползване. Препоръчва се те да бъдат съборени. На 9 януари 2019 г. са издадени четири заповеди за събарянето им и в следващите няколко дни те са съборени. Това са предимно помощни постройки, които не са използвани като основни жилищни помещения. В следващите дни официални длъжностни лица правят публични изявления по редица телевизионни канали, че след издаването на съответните заповеди и влизането им в сила всички сгради в ромския квартал ще бъдат съборени и теренът ще бъде прочистен на 100%, а общественото мнение е единодушно, че ромите няма да се върнат в селото. На 16 януари са издадени 17 заповеди за събаряне на незаконните сгради, които са собственост на жалбоподателите по настоящите две жалби. Заповедите са обжалвани пред Административния съд в Пловдив. Междувременно 34 от жалбоподателите сезират ОД на МВР в Пловдив с искане полицията да им осигури закрила, за да могат да се върнат в домовете си във Войводиново, които са принудени да напуснат в резултат на заплахи за физическо насилие, отправени към тях. Оттогава те живеели в домовете на роднини, в празни сгради или дори спят на улицата. Тридесет и четиримата жалбоподатели подчертават, че ситуацията е непоносима в дългосрочен план, тъй като техните роднини не разполагат с много място, децата им не могат да посещават училище и те са оставили вещите си без надзор в къщите си. Пред Съда те твърдят, че скоро след това от полицията са се опитали да ги разубедят да се върнат.

На 9 февруари 2019 г. част от жителите на ромската махала се връщат в селото. Малко след това пристига полиция, която не им разрешава да влязат в къщите си с обяснението, че сградите са опасни. Пристига и кметът на селото, който отказва да ги допусне до жилищата им. Междувременно е организиран граждански протест срещу връщането на ромите. В оперативния план за действие, изготвен от полицията по този повод са предвидени редица мерки за опазване на обществения ред. В негово изпълнение са поставени и бариери, които блокират достъпа на тези жалбоподатели до къщите им.

Тези събития са широко отразени в медиите. Дадена е гласност на изявления на различни длъжностни лица, които заявяват, че България трябва да се освободи от ромите, че те никога повече няма да се върнат в селото, а кметът е готов да заплати експулсирането им от страната.

Част от жалбоподателите отправят искания към административния съд на осн. чл. 250 от АПК да разпорежи на административните органи да преустановят незаконните действия по повод възпрепятстването им да се върнат в жилищата си, тъй като те не се основават на административен акт и не произтичат от закона. По образуваните 17 дела са постановени определения, с които различни състави на този съд намират исканията за недопустими. Съдът констатира, че полицията е действала съгласно заповед, която е законна – за преустановяване на безредиците. Но това се е случило още на 9 февруари, когато по разпореждане на кмета ромите са качени в автобус и изведени от селото. Чл. 250 не може да намери приложение, тъй като действията вече са преустановени. Както полицията, така и кметът са действали в съответствие със законовите си задължения, произтичащи от ЗМСМА, тъй като целта е била да се предотврати сблъсък между протестиращите и ромите. Но дори и да е имало известно ограничаване на правата им по чл. 8 от Конвенцията, това е допустимо с оглед

гарантиране на обществената безопасност и предотвратяването на безредици. Тези определения са оставени в сила от ВАС в периода април-юни 2019 г. със сходни мотиви.

За действията на местните власти и полицията е уведомен и Главният прокурор на 15 януари 2019 г. от представител на Българския хелзинкски комитет. През март 2019 г. районната прокуратура в Пловдив отказва да образува досъдебно производство, позовавайки се на издадените заповеди за събаряне на сградите и постановява, че няма увреждане на имущество на етническа основа, престъпление по чл. 162, ал. 2 от НК. Преписката е препращана на окръжната, апелативната и специализираната прокуратура и в крайна сметка изводът е, че не е налице престъпление на етническа основа. През февруари 2019 г. част от жалбоподателите на собствено основание сезират районната прокуратура в Пловдив с искане виновните лица да бъдат обвинени за злоупотреба с власт или длъжност по чл. 282 НК. След събиране на съответните доказателства прокуратурата постановява отказ да образува досъдебно производство срещу кмета и полицаите, участвали в предотвратяването на размириците поради липсата на престъпление.

През април 2019 г. Европейският съд постановява привременни мерки по отношение на 16 от жалбоподателите, определени като най-уязвими, за да се гарантира, че децата не са изложени на риск от нечовешко или унизително отношение, забранено от член 3 от Конвенцията.

✓ **Преценката на Съда:**

Съдът намира, че жалбите по отношение на четирима от жалбоподателите са недопустими и ги отхвърля на осн. чл. 35, §3 (а) и §4 от Конвенцията, а повдигнатите оплаквания от останалите не са нито явно необосновани, нито недопустими.

Жалбоподателите повдигат оплаквания по чл. 3, 8, 14 и 13. Съдът намира, че е уместно да разгледа оплаквания в светлината на чл. 8, във връзка с чл. 14.

Той отбелязва, че правителството не е оспорило, че къщите на жалбоподателите преди да напуснат селото са техни „домове“ по смисъла на чл. 8. Доколкото те не са могли да живеят в тях и че това има отражение върху тяхната общност и семейни връзки, Съдът намира, че „личният и семеен живот“ на жалбоподателите също е бил засегнат. Той отбелязва, че фактите по това дело следва да се разграничат от редица сходни дела. На първо място, събитията не водят до физически сблъсъци (за разлика от *Identoba and Others v. Georgia*, no. 73235/12, §15, 12 May 2015) или при увреждане (за разлика от *Moldovan and Others v. Romania* (no. 2), nos. 41138/98 and 64320/01, §19, и *Burlya and Others v. Ukraine*, no. 3289/10, §12, 6 November 2018). Нито жалбоподателите твърдят, че са изгонени от властите (*Connors v. the United Kingdom*, no. 66746/01, 27 May 2004 §28) или че са им връчени известия за изгонване от тях (*Yordanova and Others v. Bulgaria*, §47, no. 25446/06, 24 April 2012). Нито информацията в преписката по делото позволява на Съда да заключи, че жалбоподателите са лично свидетели, от близко разстояние, на расистки обиди или оскърбления от страна на членове на разгневена тълпа в този ден (за разлика от *Identoba and Others v. Georgia*, §13 и *R.B. v. Hungary*, №64602/12, §10, 12 април 2016 г.).

Съдът отбелязва, че страните не са съгласни по редица ключови въпроси. Поспециално, според жалбоподателите, те са принудени да напуснат – както в резултат на действията на властите, така и поради неуспеха да им осигурят защита срещу протестиращите, а впоследствие не им е позволено да се върнат в домовете си. Според властите жалбоподателите са напуснали по собствено желание в отговор на мирни протести на не ромско население срещу насилието, извършено от двама роми и така са ги подпомогнали да избегнат сблъсък с протестиращите. Те не са им попречили да се върнат в къщите си впоследствие, за да приберат вещите си.

Имайки предвид констатациите на различните национални органи, към които са се обърнали жалбоподателите във връзка с техните оплаквания, Съдът отбелязва, че националните власти са избегнали да се занимават директно с въпроса, не са взели под внимание всички относими налични доказателства и техните заключения съдържат важни противоречия. По-конкретно, **не може да се каже, че прокуратурата е направила истински опит да установи обстоятелствата, за които жалбоподателите или техен представител твърдят, че са се случили на 6 януари и 9 февруари 2019 г.**

В тази връзка Съдът е особено поразен от това, което изглежда явно противоречие в позицията на органите на прокуратурата, на констатациите на административните съдилища и на Правителството в неговите бележки (в §§137 и 139 от настоящото решение) по въпроса дали ситуацията не е представлявала нищо друго освен мирни протести и оправдано ли е полицейско присъствие, както и изричното призоваване от страна на кмета жалбоподателите да се махнат заради собствената си безопасност (§157.)

Поради това Съдът намира за необходимо да извърши собствена оценка на релевантните факти. Той установява, че повечето от жалбоподателите бягат от къщите си вечерта или през нощта на 06 януари 2019 г., а останалите са го направили на следващия ден в резултат на публични протести срещу ромските жители от цялото население, които са продължили през следващите две седмици. Протестиращите наричали ромите „мърша“ и „шуки“, издигали са лозунга „Това е България, а не Цигания“, а някои от интервюираните от медиите открито призовават българското население да се обедини и да вземе нещата в свои ръце, ако властите не се справят. Много от протестите са излъчени по телевизията и вероятно са видени от избягалите роми и кварталът остава празен.

В своите жалби до полицията и съдилищата жалбоподателите се позовават на тези протести и на продължаващия страх, който те предизвикват у тях. С оглед на гореизложеното, Съдът намира, че ситуацията, в която са се намирали жалбоподателите на 06 януари 2019 г. и през следващите седмици, е могла законно да провокира техния страх, дори ако не е установено, че протестите действително са в близост до тях. При достигането до това заключение относно наличието на риск за безопасността на жалбоподателите, Съдът взема предвид и факта, че полицията е идентифицирала ситуацията като такава с висок риск за обществения ред и безопасност. При оценката на реакцията на националните власти по отношение на тези събития Съдът не може да не приеме твърдението на жалбоподателите, че са напуснали домовете си в резултат на легитимен страх за тяхната безопасност, породен от обществените протести. Дори ако са успели да се върнат поотделно в по-късен момент, за да съберат вещите си, те не са могли да се върнат в домовете си и да продължат да живеят там. Съдът обръща внимание и на изявлението на тогавашния заместник министър-председател, който използва силно стигматизиращ език, насочен към ромската общност в България като цяло, нещо, което Съдът намира за особено обезпокоително. Освен това, както се вижда от материалите по делото, различните кметове публично заявяват, че процесът на „почистване“ на ромския квартал ще бъде продължен, че „ще плати транспортните им разходи от България до където решат да отидат“. Съдът счита, че повтарящата се публична проява на противопоставяне на връщането на ромите от длъжностните лица е фактор от особено значение в контекста на оплакванията на жалбоподателите (§163). Той подчертава, че не е негова работа да решава дали изявленията на властите сами по себе си представляват намеса в правата на жалбоподателите по член 8 или дали трябва да бъдат разгледани съгласно позитивните задължения на властите, тъй като приложимите принципи са като цяло сходни. В настоящия случай, като се има предвид, че във всеки случай властите са знаели за опасността за жалбоподателите, **Съдът намира, че те е трябвало да предприемат разумни мерки, за да защитят лицата, изложени на опасност така, че да гарантира ефективно зачитане на техния личен**

и семеен живот и дом (*Karaahmed v. Bulgaria*, no. 30587/13, §100, 24 February 2015, макар и в контекста на чл. 9). Подобни позитивни задължения са още по-важни в светлината на факта, че жалбоподателите твърдят, че са насочени на етническа основа.

Съдът признава, че както на 6 януари, така и на 09 февруари 2019 г. полицията реагира бързо, с много кратко предизвестие, и е изпратила служители в селото. Полицейското присъствие допринася да не се стигне до физическо насилие между членовете на двете групи и никой да не пострада физически по време на събитията. По същия начин не е имало разрушаване на къщите на жалбоподателите или повреда на техните вещи от протестиращите на тези дати. Предоставянето на защита на физическата цялост на жалбоподателите обаче, макар и похвално, само по себе си не е достатъчно, за да изпълни задължението на властите да се занимават с оплаквания на лица за повтарящи се прояви на нетолерантност, възпрепятстващи мирното ползване на домовете (§164).

Освен това Съдът отбелязва, че в материалите по делото няма нищо, което да предполага, че след събитията от 06 януари 2019 г. кметът на селото е предприел мерки за специална защита по отношение на жалбоподателите, които са принудени да напуснат домовете си по време на зимна нощ. Не изглежда, че освен тези действия той е потърсил защита от полицията по същото време, за да могат хората безопасно да останат в домовете си. В никое от вътрешните решения или пред Съда не се твърди, че напрежението е избухнало толкова внезапно или толкова е претоварило полицейските ресурси, че да оправдае решение, което просто да се опита да минимизира щетите, като посъветва жалбоподателите да бягат. Кметът не им предоставя информация тази нощ, например за приюти, които може да са съществували, за да настанят нуждаещите се семейства, или за налични социални или правни услуги, за да помогнат на жалбоподателите да се справят със ситуацията или позволявайки им ефективно да упражняват правата си. Той не ги информира нито кога могат да се върнат в домовете си, нито към какъв орган могат да се обърнат в тази връзка. Съдът вече е постановил, че такива социални групи в неравностойно положение и общности на изгнаници може да се нуждаят от помощ, за да могат ефективно да се ползват от същите права като мнозинството от населението (вж. *Yordanova and Others v. Bulgaria*, no. 25446/06, §129, 24 April 2012).

Въз основа на всичко гореизложено, Съдът намира, че кумулативният ефект от бездействието на различните органи – кметовете, полицията и прокуратурата по отношение на техните позитивни задължения, е довел до ситуация, в която всички жалбоподателите са изгонени от домовете си и за което не е имало правни последици. Жалбоподателите са оставени в невъзможност да се ползват мирно от личния и семейния си живот и домовете си и не им е предоставена необходимата защита на правата им по чл. 8 (§169).

Поради това Съдът достига до извода, че е налице нарушение на чл. 8 от Конвенцията във връзка с чл. 14. Колкото до оплакването по чл. 13, Съдът го намира за допустимо, но приема, че не се налага да го разгледа самостоятелно.

На жалбоподателите са присъдени обезщетение за неимуществени вреди.

Жалбата е по повод бездействието на властите във връзка с извършена „кражба“ на дружество. Тя е подобна на казуса *Shesti Mai Engineering OOD and Others v. Bulgaria*, no. 17854/04, 20 September 2011.

През 2004 г. жалбоподателят и сестра му регистрират „Вандом“ ООД като съдружници с равни дялове. През същата година те купуват 5 дка земя в индустриалната зона на гр. Варна, за да развиват бизнеса си. На 27 декември 2007 г. дружеството сключва договорна ипотека с банка като обезпечение на кредит, който да му бъде отпуснат. Документите са внесени в имотния регистър на 28 декември.

Междувременно получават съобщение, че на същата дата, но преди вписването на договорната ипотека непознато за тях лице – Д.А., действащо от името на дружеството, е продало на себе си процесната земя. За изповядването на сделката са представени документи, за които впоследствие ще се установи, че са фалшифицирани, включително и пълномощно от името на сестрата, която е била вписана като управител към онзи момент. Тази сделка, макар и представена по-късно в имотния регистър от договора за ипотека, е вписана първа. Скоро след това имотът е продаден на Х.Х., а през 2010 г. е извършена още една препродажба на фирма В. В качеството си на управител сестрата на жалбоподателя предявява иск *rei vindicatio* срещу новия собственик Х.Х. Производството е прекратено по искане на новия управител на дружеството И.Д.

Междувременно е установена, че братът и сестрата не фигурират като съдружници в дружеството по силата на внесени промени, заявени в търговския регистър на 27 декември 2007 г. – протокол от общо събрание с решение за прехвърляне на дяловете на брата и сестрата на трето лице и пълномощно, с което Д.А. е упълномощен да подаде документите. По-късно ще се установи, че подписите под тези документи са подправени. На основание внесените документи СГС постановява решение на 23.01.2008 г., по силата на което единственият собственик на „Вандом“ ООД е Д.А. През септември същата година Д.А. продава всичките си дялове на друго лице, което след това ги препродава.

Срещу Д.А. са заведени две наказателни производства, които завършват с осъдителни присъди на минимални срокове лишаване от свобода, отложени на осн. чл. 66 НК. Не са водени никакви разследвания за търсенето на евентуални съучастници въпреки наличието на многобройни доказателства за наличието на престъпна схема.

Жалбоподателят и сестра му водят и дела по чл. 29, ал. 1 от Закона за търговския регистър и чл. 539, ал. 2 ГПК, но исканията им за допускане на различни обезпечителни мерки, чрез които да се преустановят действия по прехвърляне на дялове, промяна на седалище и управителни органи, не са уважени от съдилищата. Засегнатите не успяват да си върнат дружеството, което през 2021 г. е заличено след обявяването му в несъстоятелност. (Подробната фактология е в „Каталог 2022“).

Европейският съд констатира, че намесата в „притежанията“ на жалбоподателя започва с измамни действия на частно лице. Делото се отнася до отговора на националната правна система на тези действия, т.е. до позитивните задължения на държавата да гарантира, че правата на собственост са достатъчно защитени от закона и че са осигурени адекватни средства за защита за жертвата. Когато намесата в правата по чл. 1 от Протокол №1 е от наказателно естество, позитивното задължение на държавата може освен това да изисква властите да проведат ефективно наказателно разследване. В конкретния случай не е доказано, че прокуратурата в някакъв момент е разследвала подозренията на жалбоподателя, че Д.А. не е действал сам, а е част от престъпна група, а те са достатъчно сериозни – имало е индикации за сложно координирано вмешателство срещу притежанията на жалбоподателя. „Съществуват сериозни съмнения дали са положени разумни усилия за разкриване обхвата на престъпленията срещу жалбоподателя и действително замесените хора, а това може да е от решаващо значение за защитата на правата му, като се има предвид, че предполагаемата добросъвестност на хората, придобили „Вандом“ ООД през 2012-2014 г., е основната причина за отхвърлянето на втория му иск. Съмненията се основават и на нереално ниските наказания, наложени на Д.А.“

Предприетите от жалбоподателя съдебни производства за прогласяване нищожността на вписванията не водят до някакъв успешен завършек поради отказите на съдилищата да наложат обезпечителни мерки и поради преценката им за добросъвестност на третите лица, придобили дяловете на дружеството. Съдът достига до извода, че жалбоподателят не е могъл да възстанови дяловото си участие чрез

средството за защита по чл. 29, ал. 1 от Закона за търговския регистър и чл. 537, ал. 2 от ГПК. Европейският съд заключава, че не вижда причини да приеме, че жалбоподателят не е използвал надлежно националните процедури, които са налични към съответния момент, за да защити правата си като съдружник, за което настоява Правителството.

Позовавайки се на сходния казус по жалбата *Shesti Mai Engineering OOD and Others v. Bulgaria* (§89), Съдът отбелязва, че е липсвала бърза и адекватна процедура в случаи като настоящия, която да протича пред гражданските съдилища и да предотвратява възможността за безнаказано прехвърляне на дялове и акции, още повече, когато обезпечителните мерки явно не предоставят такива гаранции.

С оглед изложените съображения Съдът заключава, че държавата не е изпълнила позитивното си задължение да гарантира, че „притежанията“ на жалбоподателя са ефективно защитени чрез използването на законовите средства, налични по това време и установява нарушение на чл. 1 от Протокол №1.

Той намира, че все още не може да се произнесе относно претенциите за имуществени и неимуществени вреди и кани страните в шестмесечен срок от влизане на решението в сила да представят своите писмени претенции и по-специално – за постигнатото споразумение между тях.

Жалбата е квалифицирана във второ ниво по значимост.

• Липсата на аргументи защо присъдените суми за адвокатски възнаграждения на ответната страна надвишават размера на определеното на ищеца обезщетение може да доведе до ограничаване на достъпа до съд и представлява нарушение на чл. 6, §1 от Конвенцията. До този извод достига Европейският съд в решението си по делото *Boychev c. Bulgarie (requête no 59667/14)* от 15 ноември 2022 г.

✓ **Фактите:**

Жалбоподателят осъжда Столична община и Министерството на регионалното развитие за проявеното бездействие от тяхна страна и неосигуряването на безопасно движение, което му е причинило голям страх и безпокойство и е застрашило е живота му. Исковата претенция от 5 000 лв. е уважена за 1000 лв. На ответниците са присъдени разноски за юрисконсултско възнаграждение върху отхвърлената част от иска в размер на 459 лв. (около 230 евро). Решението е обжалвано от жалбоподателя както в частта за неуважената искова претенция, така и поради несъразмерно високия размер на присъдените разноски. СГС оставя решението в сила и присъжда на въззиваемите юрисконсултски възнаграждения по 380 лв. (около 160 евро). Той не се произнася по аргументите на жалбоподателя относно прекомерността на присъдените разноски, макар че последният се позовава на делото *Станков*. Искането за допълване на това решение по повод разноските е оставено без уважение, а жалбата срещу второто решение пред ВКС не е допусната до касация.

✓ **Преценката на Съда**

Пред Съда са повдигнати оплаквания по чл. 6, §1 и чл. 1 от Протокол №1. Съдът преценява, че е уместно да разгледа спора само в светлината на чл. 6, §1. Той припомня, че основните принципи, засягащи задължението за заплащане на държавни такси и разноски от насрещната страна, включително и за представителство на държавата от неин представител и ефекта на това задължение върху правото на достъп до съд, са анализирани в редица негови решения – *Stankov c. Bulgarie* (no 68490/01, §§50, 52, 54 et 55, 12 juillet 2007), *Klauz c. Croatie* (no 28963/10, §§77, 8184, 86 и 88, 18 juillet 2013), и *Čolić c. Croatie* (no 49083/18, §§42-44, 18 novembre 2021).

В настоящия случай Съдът констатира, че претенцията на жалбоподателя е приета за основателна, установена е отговорността на публичните власти, както и че

произшествието е в причинна връзка с увреждането, но е присъдена едва 1/5 от претендираната сума. Както от делото, така и от аргументите на Правителството, не се установява, че тази сума е силно завишена и нереалистична. Същевременно присъденото обезщетение от 500 евро е по-ниско от определения размер на разноски от 550 евро, дължими на ответниците от жалбоподателя. Това може да бъде допустимо, само ако са налице сериозни причини.

Съдът констатира, че както съдилищата, така и Правителството, са се ограничили да се обосноват единствено с автоматичното прилагане на закона, свързан с възстановяването на разноските без да представят убедителни аргументи относно тяхната пропорционалност. Така, от една страна, приложението на чл. 78, ал. 3 от ГПК е довело до осъждането на жалбоподателя да възстанови разноски, направени от ответниците, които са публични образувания, за тяхното представителство от вътрешни адвокати в размер, по-висок от отколкото обезщетението, което е присъдено на жалбоподателя като компенсация за претърпените неимуществени вреди. От друга страна, националните съдилища не са извършили никаква преценка на пропорционалността, когато са призовани да направят това, въз основа на съображения за справедливост и от аргумента на жалбоподателя, основан на решението по делото *Stankov c. Bulgarie*. Съдът счита, че тези обстоятелства са довели до налагане на жалбоподателя на ограничение на правото му на достъп до съд, което е непропорционално на преследваната от закона цел.

Поради това е установено нарушение на чл. 6, §1 от Конвенцията. На жалбоподателя е присъдено обезщетение за неимуществени вреди.

Решението на Европейския съд е постановено от комитет от трима съдии, тъй като разглежда проблем, който вече е повдиган пред него по други жалби, които са цитирани в самото решение.

Нарушаването на конфиденциалността на преговорите е основание за обявяване на жалба пред ЕСПЧ за недопустима.

В хода на процедура, при която Съдът предлага на страните да сключат споразумение за приятелско уреждане на спора те са длъжни да спазват поверителност на информацията и да не разкриват на трети страни детайли от преговорите публично – чрез медиите, или чрез писмо, или по друг начин, която има вероятност да достигне до неограничен брой хора. Когато това правило бъде нарушено, Съдът може да заключи, че е налице злоупотреба с правото на жалба, тъй като се излага на риск възможността върху страните или върху Съда да бъде упражнен натиск.

На това основание Европейският съд обяви две български жалби за недопустими – Application no.40063/19, *Veska Ivanova DOBREVA-JONSSON against Bulgaria* и Application no.40104/19, *Deyana Docheva YORDANOVA against Bulgaria*.

И двете жалби са с оплаквания по чл. 1 от Протокол №1 по повод прекомерно дългия период за предоставяне на обезщетение за отчуждаване по ЗТСУ. Съдът отправя предложения до страните по двете жалби на 14.12.2021 г. да сключат споразумения за приятелско уреждане на спора и изрично ги предупреждава, че на този етап процедурата трябва да остане конфиденциална и да не бъде разгласявана.

Независимо от това в проведено съдебно заседание на 07.02.2022 г. пред ВАС по повод производство по ЗОДОВ срещу община Добрич (касаещо същите случаи) адвокатът на жалбоподателите оповестява писмото на Съда и представя проектите на предложените споразумения, информирайки върховните съдии, че са налице висящи производства пред Европейския съд и е в ход процедура по приятелско уреждане на спора. Протоколите от проведените съдебни заседания са качени на страницата на ВАС скоро след това.

Съгласно чл. 39, §2 от Конвенцията и Правило 62, §2 от Правилника на Съда, преговорите за приятелско споразумение са поверителни. Това правило не позволява индивидуална оценка на това колко подробности са разкрити (*Lesnina Veletrgovina d.o.o. v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* (dec.), no. 37619/04, 2 March 2010).

Съдът посочва, че общата цел на принципа на поверителност е да защити страните и Съда срещу евентуален натиск. Следователно умишлено нарушаване на задължението за поверителност на преговорите за приятелско споразумение може да се счита за злоупотреба с правото на жалба и да доведе до отхвърлянето ѝ. (*Hadrabová v. the Czech Republic* (dec.), no. 42165/02, 25 September 2007; *Mirojubovs and Others v. Latvia*, no. 798/05, §66, 15 September 2009; and *Y and others v. Bulgaria*, no. 1666/19, §25, 08 October 2020).

Връщайки се към всеки един от двата случая, Съдът заключава, че адвокатът на жалбоподателите умишлено разкрива подробности от преговорите за приятелско споразумение в публично съдебно заседание. Протоколът от съдебното заседание е достъпен в интернет. Освен това, разкриването на поверителна информация е направено пред националния съд в контекста на спорно производство, което може да е повлияно в резултат на това *Y and others v. Bulgaria*, no. 1666/19, §27, 08 October 2020).

Освен това, общата цел на принципа на поверителност е да защити страните и Съда срещу евентуален натиск. Следователно умишлено нарушаване на задължението за поверителност на преговорите за приятелско споразумение може да се счита за злоупотреба с правото на молба и да доведе до отхвърляне на молбата (вж. *Hadrabová v. the Czech Republic* (реш.), №42165/ 02, 25 септември 2007 г.; *Mirojubovs* и други срещу Латвия, №798/05, §66, 15 септември 2009 г.; и *Y* и други срещу България, №1666/19, §25, 08 октомври 2020 г.).

Инструкциите, приложени към писмото на Съда от 14 декември 2021 г., показват много ясно, че естеството на всички преговори за приятелско споразумение е строго поверително. Писмото също се позовава на Правило 62, §2 от Правилника на Съда, където това е посочено изрично. Следователно представителят на жалбоподателите трябва да е бил запознат с това изискване и е следвало да го спазва на всички етапи от производството. Тя не го е направила и не успява да представи никаква убедителна обосновка за това.

Въз основа на изложените аргументи двете жалби са обявени за недопустими.

• ЕСПЧ установява нарушения по три български жалби – **Ganchevi v. Bulgaria**, (Application no. 40026/19); **Stoyanova v. Bulgaria** (Application no. 40101/19); **Halil v. Bulgaria** (Application no. 40029/19).

Делата са подобни на жалбата *Kirilova and Others v. Bulgaria* (nos. 42908/98 and 3 others, 9 June 2005).

Имотите на жалбоподателите са отчуждени за благоустройствени мероприятия по ЗТСУ, съответно през 1982, 1983 и 1985 г. Те е трябвало да получат като обезщетения апартаменти в жилищна сграда, която община Добрич се задължила да построи. Строителството започва едва през 2010 г., но през 2014 г. е спряно поради липса на финансиране и е възобновено през 2019 г. Предстоящо е предаването на жилищата към ноември 2022 г. Съдът няма информация дали жалбоподателите са ги получили вече.

Европейският съд приема, че прекомерно дългият период от повече от 30 години (изчислен от датата на ратифициране на чл. 1 от Протокол №1 от България през 1992 г.) им е причинил неимуществени вреди.

Поради това е установено нарушение на чл. 1 от Протокол №1 и на жалбоподателите са присъдени неимуществени вреди.

- **На 13 декември Европейският съд обявява две нови свои решения.**

В първото от тях – *Tonchev et autres c. Bulgarie* (Requête n° 56862/15) – Съдът установява нарушение на чл. 9 от Конвенцията. Жалбоподатели са трима пастори и три религиозни сдружения, които се оплакват, че през 2008 г. зам. кметът на община Бургас, председателят на местната комисия за борба срещу противообществените прояви и представител на РДВР-Бургас изпращат писмо до всички учебни заведения в града, в което ги информира, че по повод предстоящите Великденски празници отделни нетрадиционни религиозни общности са се активизирали, а срещу тях са получени оплаквания от много родители. С тази цел е приложен списък на тези сдружения и те са характеризирани като „опасни религиозни секти“, които „противоречат на българското законодателство, правата на гражданите и обществения ред“ и чиито събрания излагат участниците си на „психически разстройства“. Директорите са призовани да информират всички ученици и да предоставят обратна връзка какви мерки са предприели. В този смисъл е разпространено и прессъобщение от общината. Наред с това то е отразено и в медиите. Тази информация е възприета като враждебна и клеветническа от жалбоподателите, но направените неформални (проведени са редица срещи с кмета, представители на РДВР) и формални опити да се опровергаят квалификацията реализирано е производство по Закона за защита от дискриминация и отделно – за обезщетение за нанесените вреди, не довеждат до успех. Властите не предприемат никакви действия, за да опровергаят изнесената в писмото информация.

Като взема под внимание обидните и враждебни изрази, използвани от публичните власти, за да обозначат в оспорваното писмо религиозното движение, към което принадлежат жалбоподателите, и факта, че започнатите от тях национални производства не предоставят подходящо обезщетение за техните оплаквания, Съдът достига до извода, че националните власти са превишили свободата си на преценка, предоставена им от чл. 9 и несъразмерно са се намесили в правото на жалбоподателите на свобода на религията.

Това решение е квалифицирано във второ ниво по значимост.

Второто решение по жалба *V.Y.R. and A.V.R. v. Bulgaria* (Application no. 48321/20), е по повод осиновяването на дете без съгласието на неговата биологична майка. Оплакването по чл. 8 е намерено за допустимо, но неоснователно. Жалбоподатели са майката и нейната дъщеричка. Съдът преценява, че властите не са нарушили своите позитивни задължения. Намесата в правото на семеен живот, която е била осъществена, е съгласно условията, предвидени в закона и е преследвала легитимна цел – да бъде спасен най-добрият интерес на детето. Същевременно тя не е непропорционална, тъй като майката през всичките пет години от раждането на детето не се е противопоставяла детето да бъде отглеждано в социални заведения и макар че периодически се е интересувала от него, не е проявила желание да го отглежда сама, тъй като самата тя не се е считала за достатъчно стабилна (поради това, че е била наркозависима и се е подложила на метадоново лечение, но без да отбележи особен успех). В националните производства по повод настаняването на детето в приемно семейство и включването му в регистъра за осиновявания майката има възможност да вземе участие и е представлявана.

Ключови решения на ЕСПЧ за 2022 г.

През 2022 г. няма постановено нито едно ключово решение на ЕСПЧ срещу България²³, за разлика от 2021 г.

• **Решения на ЕСПЧ, по които са предприети мерки за справяне с проблема, но все още са в процедура по наблюдение от Комитета на министрите (КМ):**

Групата дела „Великова срещу България“ Решението по делото „Великова срещу България“ влиза в сила още през 2000 г. и въпреки отчетения напредък, засиленото наблюдение върху него все още не е закрито.

Делата от групата „Великова срещу България“ се отнасят до смъртни случаи, изтезания (вкл. неадекватно инкриминиране на изтезанията), малтретиране или липса на навременна медицинска помощ по време на арест, по време на полицейско задържане или в местата за изтърпяване на наказанията и липсата на ефективно разследване на тези случаи (нарушения на чл. 2 и чл. 3). България системно не изпълнява решенията на ЕСПЧ, става ясно след последното разглеждане на изпълнението на решенията на съда от надзорния орган.

Прегледът на изпълнението на делата от групата „Великова“ е през декември 2021 г.²⁴, като отново КМ излиза с остри препоръки към нашата страна. Също така на 01 октомври 2020 г. – миналата година, КМ на Съвета на Европа прие две впечатляващи по своя обем и критичност междинни резолюции по изпълнението на решенията на ЕСПЧ срещу България по групите дела „Великова“. Междинната резолюция е инструмент, с който КМ към Съвета на Европа сигнализира за продължително неизпълнение на дадено решение на ЕСПЧ. По групата дела „Великова“ Комитетът отбелязва, че въпреки някои законодателни и процедурни промени рискът от малтретиране на арестанти остава висок. По-специално се отбелязва, че статистиката за насилие в ръцете на полицията не показва промени, че все още законът не изисква задължителното уведомяване на прокурор при оплаквания от полицейско насилие в МВР, както и че все още няма възможност да се обжалват пред съд постановленията на прокуратурата, с които се отказва образуване на досъдебно производство – често явление по дела на малтретирани от полицията. По редица от делата в групата Комитетът отбелязва, че въпреки осъдителните решения на ЕСПЧ до ден-дневен властите не са предприели мерки да продължат разследването, а там, където има влезли в сила съдебни решения – делата да бъдат възобновени. КМ специално приканва властите да осигурят навременен достъп до адвокат на задържаните лица – проблем, който за пореден път се открие покрай множеството арести по време на антиправителствените протести на 2 септември в София. От органа на Съвета на Европа препоръчват и системното видеозаписване на разпитите на задържани лица, както и автоматичното уведомяване на прокурор в случаи на медицинско удостоверение наранявания на лица, задържани от полицията. Комитетът предписва още въвеждането на система за статистическо отчитане на жалбите за полицейско насилие и на дисциплинарните наказания и присъди на полицаи във връзка с малтретиране на задържани и по-засилено наблюдение от страна на омбудсмана и неправителствените организации. КМ настоява България, без повече забавяне, да инкриминира изтезанията и да обмисли инкриминирането на изтърпяването на самопризнание от лице, което не е официално привлечено като обвиняем, но въпреки това е заподозряно в извършването на престъпление – една широко разпространена практика у нас, която остава безнаказана. По делото „Великова“ резолюцията от 2021г. е трета по ред. Публикуването на две резолюции в рамките на едно разглеждане

²³ https://www.echr.coe.int/Documents/Cases_list_2022_ENG.pdf

²⁴ <https://hudoc.exec.coe.int/eng#%7B%22EXECDocumentTypeCollection%22%3A%22CEC%22%7D>

на Комитета означава, че България системно отказва да изпълнява решенията на ЕСПЧ – в дълъг период от време и по отношение на повече от едно основни права. Въпреки това, липсата на достатъчен напредък по отношение на някои значими и дългогодишни проблеми, разкрити от тази група дела, поражда очаквания за решителни действия по изпълнение на поетите ангажменти 19, особено като се има предвид, че случаят „Великова“ е под надзора на Комитета от почти 19 години. Ето защо е от съществено значение да се избегне по-нататъшно забавяне в процеса на изпълнение, поне с прилагането на решаващи неизпълнени мерки относно:

- подобряване на практическото функциониране на правото на достъп до адвокат при полицейското задържане и на медицинските прегледи в полицейските арести и местата за изтърпяване на наказания;
- подобряване на организацията за докладване на наранявания на задържаните в полицейските арести и в местата за изтърпяване на наказания;
- въвеждане на съдебен контрол на отказите на прокурорите за откриване на наказателно разследване в случаите на малтретиране при задържане;
- въвеждане на достатъчни гаранции за независимостта на разследванията и предварителните разследвания относно малтретирането от страна на членове на правоприлагащите органи;
- криминализиране на актовете на изтезания и криминализиране на изтъргването на самопризнание от лице, срещу което не е повдигнато официално обвинение за извършено престъпление, но въпреки това е подозирано в извършване на престъпление.

Удачно е да се обмисли законодателна промяна за премахване на давността при престъпления, свързани с изтезания. По този начин, по отношение на подобни трудни и тежки за разследване дела няма да има давностен срок и те ще могат да бъдат възобновени дори при бавни темпове на правосъдието и след постановяване на решение на ЕСПЧ.

• Групата дела „С.З. / Колеви срещу България“

През март 2023 г., делото ще се гледа за пореден път.

През декември 2021 г. с решенията по делата „Колеви срещу България“ и „С.З. срещу България“ ЕСПЧ поставя въпроси за ефективността, бързината и независимостта на наказателното разследване.

В началото на 2020 г. КС на Република България дава ход на КД №15/2019 г. по искане на министерски съвет за даване на задължително тълкуване на чл. 126 ал. 2 от Конституцията. От 01 до 03 септември 2020 г. представителите на 47-те държави членки на Съвета на Европа са се срещнали, за да разгледат изпълнението на решенията на ЕСПЧ в съответствие с надзорната роля на Комитета на министрите, съгласно чл. 46 от ЕКПЧ. Това заседание е втората част от 1377-ото заседание, провело се през юни. Тогава част от делата в дневния ред са разгледани чрез писмена процедура. Делата, предложени за подробно разглеждане, засягат: Азербайджан, България, Гърция, Литва, Обединеното кралство, Полша, Румъния, Руската федерация, Сърбия, Турция, Украйна и Унгария. Двете дела срещу България, чието изпълнение ще се гледа от Комитета на министрите, са С. З. срещу България, с постановено решение на ЕСПЧ от март 2015 г., и Колеви срещу България, с решение от ноември 2009 г. Проблемът по двете дела засяга ефективността на наказателните разследвания по-общо. Делото Колеви срещу България е фокусирано върху липсата на механизми за разследване на главния прокурор. В решението на ЕСПЧ по това дело се акцентира, че той не може да бъде разследван на практика. Въпреки че това дело е поставено под засилено наблюдение от Комитета на министрите, решението по него не е изпълнено вече 10 години. През декември 2019 г. Комитетът приема междинна резолюция по тази ключова група дела.

Междинната резолюция е инструмент за влияние, който се прилага при продължително неизпълнение на решение на ЕСПЧ. В документа са указани няколко стъпки, които трябва да бъдат предприети за изпълнение на съдебното решение. На първо място той изисква изрични законодателни изменения, с които да се гарантира ефективността и независимостта на разследването спрямо главния прокурор. Указано е, че ако има непреодолими конституционни пречки за подобни нормативни промени, то следва да се направят и необходимите изменения в Конституцията. На второ място междинната резолюция посочва, че трябва да се преосмисли идеята механизъмът за разследване да бъде еднакъв за „тримата големи“ в съдебната власт. Тук се визира проект за изменение на НПК от юни 2019 г., в който се предлага главният прокурор, председателят на ВКС и ВАС да могат да бъдат разследвани по идентична процедура. Третата препоръка в междинната резолюция е да се въведе съдебен контрол върху отказите на прокуратурата да образува наказателни производства. Към момента нито една от тези препоръки не е изпълнена. Новите моменти в контекста на делата С.З. и Колеви срещу България са решението на КС относно разследването на главния прокурор и предложението за нова Конституция. Припомня се, че през юли КС излезе с тълкувателно решение по искане на МС. Според него надзорът за законност и методическото ръководство върху дейността на всички прокурори, осъществявани от главния прокурор по смисъла на чл. 126, ал. 2 от Конституцията, не включват случаите, когато прокурор извършва проверки, разследвания и други процесуални действия по сигнали срещу главния прокурор. Предложението за нова Конституция пък не само не предвижда ефективни мерки за контрол върху дейността на главния прокурор, а му дава и законодателна инициатива.

Приетите решения и резолюции от тази среща на КМ ще бъдат публикувани след приключването ѝ.

- **Делото „Ненчева срещу България“**

Делото Ненчева срещу България последно е разгледано на заседание на КМ през септември 2021 г. В решението си КМ припомня, че условията на живот на децата с увреждания са значително подобрили в резултат на закриването на старите социални домове и създаването на нови центрове за настаняване от семеен тип, предоставящи грижи в среда, близка до семейната, както и необходимите медицински грижи.

През 2022 г., не е гледано делото. Мерките, които все още не са изпълнени, се отнасят до създаването на гаранции, че децата с увреждания, настанени извън техните семейства, могат да се ползват от независимо представителство, което да им позволи оплакванията, свързани с тяхното здраве и лечение да се разглеждат от съд или друг независим орган. Омбудсманът ще продължи да наблюдава изпълнението и на други ангажменти, поети в представения от България План за действие:

- честотата и резултатите от проверките, извършвани от различните местни органи за оценка на условията на живот и медицинските грижи, предоставяни на деца в жилищни центрове от семеен тип и домове за социално-социални грижи;
- създаването на 20 нови медицински жилищни центрове от семеен тип, съобразени с необходимостта от обслужване на всички деца, които се нуждаят от комплексна медицинска помощ.

- **Делото „Станев срещу България“**

Делото „Станев срещу България“ е от делата, които са в процедура по засилен мониторинг от много години, без реално да са предприети ефективни мерки за справяне с проблема. Причината е липсата на цялостна политика, свързана с мерките за подкрепа по отношение на лица с ментални проблеми. Делото „Станев срещу България“ се гледа от КМ през юни 2021 г. Един от съществените проблеми касае достъпа до правосъдие. Настаненото по административен ред лице, поставено под

пълно запрещение, не е легитимирано самостоятелно да обжалва заповедта за настаняване пред административния съд без съгласието на настойника си. Ако мнението на съответното лице не бъде взето предвид и престоят му в специализираната институция не бъде прекратен, то следва да има на свое разположение правно средство за защита, което да съответства на изискванията на чл. 5, §4 от Конвенцията, а именно на равни интервали от време да се инициира процедура по преразглеждане на необходимостта от продължаване на настаняването. Друга възможност е лицето да има пряк достъп до съд, за да оспори евентуално продължително настаняване против волята му, въпреки че първоначално е настанено доброволно. Социални институции за възрастни. Реформа на психиатричната помощ През 2022 г. омбудсманът, в качеството си на НПИМ, предприема проверки в резидентни услуги за пълнолетни лица и деца, констатациите от които са представени в настоящия доклад. Проверки са извършени и в психиатрични болници и центрове за психично здраве. Наблюденията на омбудсмана потвърждават за пореден път изводите и препоръките, отправяни и в предходни доклади на институцията.

Психиатричната помощ остава нереструктурирана и медико-социалната грижа за лицата с психични проблеми не е подобрена. Повечето от държавните психиатрични болници са изолирани, с остаряла материална база и лоши битови условия, хроничен недостиг на кадри, невъзможност за комплексно медицинско обслужване и социална рехабилитация. Недостатъчните социални услуги в общността за лица с психични заболявания забавят деинституционализацията на психиатричната помощ. Един от основните проблеми е, че както старите институции, така и новоизградените защитени жилища често са разположени извън населените места, с лоша пътна и комуникационна инфраструктура, което затруднява достъпа на специалисти, които да полагат необходимите грижи за настанените в тях лица. Омбудсманът счита, че настаняването на лица в институции пряко нарушава техните права и трябва да се прилага единствено като крайна мярка за закрила. Към момента много малък процент от настанените в резидентни социални институции лица ползват услуги в общността, което е предпоставка за трудности при преместването им в нови социални услуги и е пречка за успешното им бъдещо включване в обществото. Това обстоятелство е в разрез и с Общите европейски насоки за преход от институционална грижа към грижа в общността. Необходимо е да се увеличават разходните стандарти на всички резидентни социални услуги за възрастни хора с цел повишаване качеството на предоставяната грижа. Основният фактор, от който зависи предоставянето на качествена социална услуга, е човешкият ресурс. Полагането на грижи за възрастни, настанени в институции и услуги в общността, е трудна и отговорна задача, с чието изпълнение са натоварени служителите, които всекидневно работят с тях. Именно заради това тези служители трябва да бъдат подкрепени от държавата и общините. Наред с това, следва да бъде отбелязано, че тези мерки не са достатъчни, за да се адресират основните проблеми в решенията „Станев срещу България“ и „Станков срещу България“. В тях освен за материални условия става въпроси също и за процедурата по настаняване и за достъп до съд.

Основни препоръки:

1. Изпълнение на поетите ангажименти от Плана за действие по изпълнение на препоръките от осъдителното решение „Великова срещу България“;
2. Инкриминиране на престъплението изтезание в контекста на ангажиментите на България по ЕКПЧ и Конвенцията срещу изтезанията на ООН;
3. Отпадане на давностния срок при престъпления, свързани с изтезания с оглед възможността за възобновяване на производството след осъдително

решение на ЕСПЧ или определяне на допълнителни адекватни обезщетения с оглед оттегляне на претенциите на пострадалите и закриване на наблюдението по тези дела;

4. Изпълнение на Решението на КМ от 14 март 2019 г., вкл. що се отнася до ефективност на разследването и разследване на евентуални престъпления, извършени от главния прокурор;

5. Изработване и прилагане на конкретни правила за планиране на полицейски операции, указания как да се реагира, в случай че при ареста присъстват съпругата или децата и обучение на полицейските служители;

6. Предприемане на спешни стъпки за внасяне на законопроекта за физическите лица и мерките за подкрепа в МС и НС.

Специфични препоръки:

1. Предприемане на мерки за подобряване на лошите условия в местата, където се настаняват лица с психични увреждания;

2. Приемане на Националната стратегия за психично здраве 2020-2030 г. и Планът за действие към нея;

3. Да се разшири дейността по предоставяне на социални услуги за хора с психични заболявания в съответствие с потребностите на обществото и да се прекрати дългогодишният престой на пациенти в държавните психиатрични болници;

4. Необходимо е да се ускори процесът на де-институционализация на грижата за деца и възрастни, като се изградят повече социални услуги в общността – дневни центрове за деца и лица с увреждания, центрове за обществена подкрепа и др., и се осигурят достатъчно лични асистенти.

✓ Забрана за изтезания (чл. 3).

Пренаселеност и лоши условия в местата за лишаване от свобода и средствата за защита срещу тях (чл. 3).

• Делото „Нешков срещу България“

Очаква се да се гледа през лятото на 2023 г.

В пилотното решение „Нешков и други срещу България“ става дума за затворници, които обитават по по-малко от един квадратен метър, живеят сред плъхове, хлебарки и дървеници, понякога нямат парно през зимата, спят на постоянно включено изкуствено осветление, нямат достъп до тоалетна през нощта, а през деня 200 души ползват четири тоалетни, един душ и две мивки с течаща вода. Нямат достъп до адекватна медицинска грижа. Преди да стигнат до ЕСПЧ затворниците са потърсили правосъдие в България, но не са го получили – в общо 58 дела съдилищата не са успели да защитят правото на хуманни условия в затворите. Това прави съдът в Страсбург през 2015 г. чрез пилотното си решение, като поставя срок от 18 месеца, в които страната не само да изплати обезщетение на потърпевшите, но и да приложи десетки изменения, способни да оправят системните проблеми в затворите.

• Делото „Нешков срещу България“ поставя няколко групи въпроси пред България, които все още остават нерешени. През 2022 г., не е разглеждано решението,

но през септември 2021 г. КМ отправя нови препоръки. Те са определени от него като проблеми, свързани с нечовешки условия и унизително отнасяне и се отнасят до пренаселеността на местата за лишаване от свобода, лошите санитарни и материални условия, липсата на адекватна медицинска грижа и липсата на ефективни средства за защита. Условията в българските затвори са определени като нехуманни в резолюцията на Европейския парламент за България, гласувана на 08 октомври 2020 г. В текста се казва, че затворите са пренаселени, медицинските грижи не са достатъчно добри, а санитарните и материалните условия – лоши. Евродепутатите посочват също и това, че затворниците имат ограничени възможности за дейности извън килиите, а ограничителните режими спрямо тях се прилагат продължително време. Тези заключения не са нови. Преди да ги напишат евродепутатите, те са произнесени от ЕСПЧ. Този съд е разгледал десетки дела за състоянието в българските затвори и с това е довел до някои положителни промени. Но повечето така и не са направени. Според решението на ЕСПЧ от 2015 г. България е трябвало да въведе и законови изменения, свързани с правата на затворниците. Това е направено. Но част от мерките не работят на практика. Така е например, с правото на затворника да се обърне към съда, който обслужва района на затвора му и да се оплаче от условията, в които е поставен. В резултат от пилотното решение по делото „Нешков“ е постигнат някакъв напредък, но той е още далеч от изпълнение – както по отношение на материалните условия, така и по отношение на правните средства за защита. Материалните условия трябва да се подобрят в още много места за лишаване от свобода и особено в следствените арести.

✓ **Пренаселеност на местата за лишаване от свобода**

През 2022 г. омбудсманът като НПМ осъществява 58 проверки в местата за изтърпяване на наказание лишаване от свобода, в държавните психиатрични болници и центровете за психично здраве, в центровете за задържане на бежанци и мигранти, в арестите и в центрове за настаняване от семеен тип за деца и възрастни, като допълнителен и специфичен фокус е поставен и върху условията в подкрепа на лицата със статут на временна закрила от Украйна, както и кризисните центрове за лица, пострадали от домашно насилие и жертви на трафик. Основната цел на проверките е свързана, на първо място, с оценка на предприетите противоепидемични мерки в затворените институции, както и проследяване изпълнението на дадените при предходни посещения препоръки.

През 2022 г. продължава тенденцията за голям обем проверки в местата за изтърпяване на наказания към МП – затвори (2 бр.), затворнически общежития от открит (7 бр.) и закрит (7 бр.) тип. Проверени са и 4 ареста. Общата критична констатация в този сектор е свързана с идентифицирането на системни проблеми при медицинското обслужване на лишените от свобода, като недостиг на медицински специалисти в почти всички затвори, пренебрегване на оплакванията на лишените от свобода, несвоевременно извеждане на лишените от свобода на външни специалисти за диагностика и лечение, грубо отношение на медицинските специалисти към лишените от свобода и др.

Значително повишение спрямо 2021 г. бележат проверките в помещения за настаняване на задържани лица в структурите на МВР през 2022 г. Повод за това са констатациите на омбудсмана, действащ като НПМ, от проверката във връзка със задържането на три непълнолетни лица в ОЛ РУ – СДВ през февруари 2022 г. За престоя на тези лица в сградата на районното управление не са уведомявани техните родители или попечители, както и не им е осигурена адвокатска защита в нарушение на Директивата за процесуалните гаранции за деца (2016/800/ЕС). В резултат на проверките омбудсманът, в качеството си на НПМ, продължава да констатира и други повтарящи се слабости в системата за 24-часово задържане на лица към МВР като: липса на обслужващи помещения, липса на достъп до вентилация и естествена светлина и морално остаряла материална база.

Омбудсманът ще продължи да наблюдава изпълнението на Стратегията.

– Употреба на сила и помощни средства – препоръка на КПИ за отчитане на наранявания, установени върху лица, приети в следствените арести и затворите, е изпълнена. НПИМ наблюдава при своите проверки поддържането на регистър за травмите и регистър за употреба на сила и помощни средства. В цялата система за изпълнение на наказанията продължава неправилната употреба на помощни средства (белезници) при разкриването на външни постове в лечебни заведения. Обездвижването с белезници продължава с дни, без да се отчита оценката на риска и здравословното състояние на лишения от свобода;

– Кадрови проблеми – въпреки предприетите мерки за оптимизиране работата на действащите служители, окрупняването на структурите, закриване на арести и пренасочване на щатни бройки въпросът за увеличаване броя на служителите от надзорно-охранителния състав, остава проблемен и през 2022 г. Друг системен дефицит, който НПИМ констатира през годините, е липсата на бюджетно финансиране на адекватни дейности при работата на социалните работници;

– Освен това, поради големия брой лишени от свобода, настанени във всяка затворническа група в цялата система за изпълнение на наказанията, е налице отрядна организация при изпълнение на присъдите. Това води до прекомерна натовареност на социалните работници, поради което индивидуалните планове са формални, а оценката, свързана със замяна на режима, преминаване в общежитие от открит тип и условно предсрочно освобождаване неизбежно са съпътствани от субективизъм. В тази връзка въведеният с последните изменения на ЗИНЗС съдебен контрол неминуемо е повлиян от становището на администрацията;

– Медицински грижи за лишените от свобода – проверките през 2022 г. показват, че здравната система в затворите остава нереформирана и качеството на здравната грижа за лишените от свобода не се подобрява. НПИМ смята, че е необходима структурна реформа в здравното обслужване на пенитенциарната система, с насоченост към външни здравни услуги;

– Образование и културно-информационни дейности – през 2022 г. няма промяна и по отношение на проблемите във връзка с образованието на лишените от свобода. Продължава да има законодателна пречка в чл. 74 от Закона за висшето образование за лишените от свобода, независимо от прокламираното право на всеки в чл. 53 от Конституцията. Следва да се търсят законодателни решения относно дистанционни форми на обучение. Остават проблемите с промяна от отрядно към реално индивидуално изпълнение на присъдата; бюджетно финансиране на смислени дейности и достатъчно социални работници.

Основни препоръки:

1. Продължаване на прилагането на мерки за справяне с проблема на пренаселеността;

2. Закриване на общежитието от открит тип „Керамична фабрика“ в съответствие с препоръката на омбудсмана, изпратена до министъра на правосъдието;

3. Въвеждане на системата за електронно наблюдение във възможно най-кратки срокове, включително въвеждане алтернативи на процесуалната мярка „задържане под стража“ и ефективно изпълнение на препоръка рес (2000) 22 за санкции и мерки в общността;

4. Предприемане на мерки за решаване на проблема с кадровата обезпеченост и адекватното заплащане на служителите;

5. Максимално интегриране на системата за здравеопазване в местата за лишаване от свобода с тази в Министерството на здравеопазването;

6. Решително увеличаване на смислените дейности и реално индивидуално изпълнение на присъдата.

✓ **Настаняване в домове за малолетни и непълнолетни, делото „А. и други срещу България“ (чл. 5) и Д. К. срещу България**

• **Делото „А. и други срещу България“**

Тази група решения изискват законодателни промени, като нарочни разпоредби са включени в проекта на Закон за отклоняване от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни лица (ЗОНПНВМНЛ). Проектът на ЗОНПНВМНЛ предвижда и изменение в ЗМВР и включване на текст, който регламентира обжалване пред съд на настаняването в Дом за временно настаняване към МВР, както и нова уредба на контрола на настаняването в интернат.

През 2022 г. липсва реален напредък по предприемането на законодателни мерки за съобразяване на националното законодателство с решението на ЕСПЧ по делото „А. и други срещу България“. В МП е създадена работна група, в която участват представители на ВКП, ГДИН, МВР, ГДБОП, ВКСАК, СУ „Св. Климент Охридски“, МП и др. Работата на работната група продължава, като понастоящем се работи в насока изготвяне на проект на ЗОНПНВМНЛ, с който да се въведе, първо, автоматичен съдебен контрол на временното задържане и, второ, автоматичен и периодичен съдебен контрол на задържането в социално-педагогически интернати и възпитателни училища-интернати. За съжаление и през 2022 г. проектът на ЗОНПНВМНЛ не е внесен в МС. В този смисъл няма промяна в констатацията на омбудсмана за липса на напредък в сравнение с предишните години. Препоръката остава същата. Делото, изважда на преден план редица проблеми на системата на детското правораздаване в България, както и на системата на закрила за деца изобщо. Основните сред тях са свързани с характера на настаняването във възпитателно училище – интернат – дали то представлява лишаване от свобода и ако да, каква е неговата легитимна цел. Към началото на 2022 г. България все още не е променила порочното законодателство, довело до нарушенията на Конвенцията.

Основна препоръка: Внасяне на изготвения проект на съобразен с европейските стандарти ЗОНПНВМНЛ в НС.

• **Д. К. срещу България**

На 08.12.2020г. ЕСПЧ оповести решението си по делото Д. К. срещу България (жалба №76336/16). Делото, водено с правната помощ на Българския хелзински комитет (БХК), се отнася, наред с друго, до настаняването на жалбоподателката в Дом за временно настаняване на малолетни и непълнолетни (ДВНМН) през 2016 г., когато тя е 15-годишна, поради извършена от нея кражба.

През юни 2016 г. Д. К. е задържана в Дома в Горна Оряховица, където прекарва 44 денонощия без достъп до съд. След изтичането на този период е настанена в Кризисния център в с. Балван, Великотърновско до изпращането ѝ във възпитателното училище-интернат (ВУИ) в с. Подем. ЕСПЧ за пореден път констатира, че в българския закон няма обща разпоредба, която да задължава – при всеки случай – лице, лишено от

свобода, да има бърз и ефективен достъп до съд. По конкретното делото Съдът намира нарушение на чл. 5, §4 от ЕКПЧ поради невъзможността да се разгледа законността на задържането на непълнолетната в дома в Горна Оряховица за срок от 44 денонощия. Д. К. прекарва този период без достъп до съд. ЕСПЧ изрично намира, че не са убедителни аргументите както на правителството, така и на КС в Решение №11 от 04 октомври 2016 г. по конст. д. №7/2016 г. (съгласно, което чл. 37 от Закона за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните не противоречи на Конституцията). Според чл. 37 от този закон задържането на малолетни и непълнолетни в тези домове е за срок само до 24 часа по заповед на МВР и за срок само до два месеца – и то с разрешение на прокурор. Според КС прокурорският акт има административен характер и поради това подлежи на съдебен контрол по реда на АПК. ЕСПЧ не е убеден от изразеното от конституционните съдии становище и сочи, че по делото пред него българското правителство не е успяло да посочи никаква практика по оспорване на прокурорските актове след решението на КС от октомври 2016 г. насам. ЕСПЧ обръща специално внимание, че сезирането на КС е станало по молба на ВАС, най-висшия административен съд в страната, и ако последният имаше правомощията да се произнася по законността на прокурорските актове, би бил наясно с това още преди да сезира КС. Проблеми, свързани с изборителните права на гражданите.

- **Делото „Петков срещу България“ и „Риза и др. срещу България“**

За съжаление през 2022 г. няма напредък по тази група дела. В контекста на изпълнението на решението на ЕСПЧ по делото „Риза и други срещу България“ са изпратени писма до НС и до ЦИК. Последното писмо от юли 2018 г. е адресирано до Комисията по правни въпроси в НС и до председателя на ЦИК. С него сме информирали относно полученото от Отдела по изпълнение на решенията на ЕСПЧ на Съвета на Европа писмо от 27 юни 2018 г. за изискване на информация относно предприетите конкретни законодателни мерки по изпълнение на решението. В предоставеното писмо от отдела се съдържа анализ на причините за установените нарушения като е посочено, че трябва да се направи преценка дали е необходимо да се измени Изборният кодекс от 2014 г., като се предвиди възможността в случай на анулиране на вота в една или повече изборителни секции да се проведат нови парламентарни избори за изборителната (изборителните) секция (секции), засегната (засегнати) от отмяната. На изпратеното от Министерство на правосъдието писмо не сме получили отговор. В компетенциите на НС е да предложи законодателни или конституционни изменения, с цел създаването на ефективно средство за защита след изборите, което да е пряко достъпно за засегнатите лица и да гарантира изборителните им права.

Основна препоръка: Предприемане на законодателни промени с цел предвиждане на възможност за провеждане на нови избори при частично анулиране на изборните резултати и създаването на ефективно средство за защита след изборите.

✓ **Наказателноправни проблеми, свързани с нарушения на чл. 5, чл. 8 и чл. 13 от ЕКПЧ**

- **Делата „Йорданова срещу България“ и „Иванова и Черкезов срещу България“**

Тези дела са насрочени за декември 2021 г., но след това отложени за септември 2022 г., за съжаление и през 2022 г., също са отложени.

Един от проблемите, които ЕСПЧ и Комитетът на министрите са констатирани, продължава да е свързан с нарушаване на зачитането на правото на личен и семеен живот и жилище по чл. 8 от ЕКПЧ. Показателни са осъдителните решения „Йорданова срещу България“, както и „Иванова и Черкезов срещу България“. ЕСПЧ постановява по двете решения, че заповедите на кмета за изземване на имотите – общинска собственост, съответно на началника на РДНСК за премахване на незаконен строеж и произтичащото от тези заповеди бъдещо отстраняване на жалбоподателите от техните домове, са законни и преследват легитимна цел, но представляват непропорционална намеса в личния и семейния живот и неприкосновеността на жилището на жалбоподателите. Делата, отнасящи се до отстраняване от жилища и разрушаване на жилища в България, продължават да са под наблюдението на КМ. На заседанието си през март 2020 г., във формат „Права на човека“, КМ на Съвета на Европа разгледа групата дела „Йорданова и други срещу България“, отнасяща се до заповеди за отстраняване на жалбоподателите от техните жилища или заповеди за премахване на жилища и потенциални нарушения на техния личен и семеен живот. Комитетът отчита развиващата се практика на вътрешните съдилища относно разглеждането на пропорционалността на подобни заповеди. В същото време, изрично се подчертава необходимостта властите да гарантират ясно, че този съдебен контрол е достъпен за всички лица, чието право на неприкосновеност на жилището е засегнато от заповед за премахване на незаконно жилище. На 03 декември 2020 г. КМ на Съвета на Европа прие междинна резолюция по групата осъдителни решения „Йорданова и други срещу България“ на ЕСПЧ. Те засягат действия на властите по премахване на единствените жилища на български граждани на единственото основание, че са незаконни. Комитетът изразява загриженост, че вече повече от осем години откакто първото от решенията на Съда от тази група е влязло в сила, българските власти не са предприели законодателни мерки за да осигурят, че при премахването на незаконното строителство административните органи и съдилищата преценяват пропорционалността на предприетите мерки. КМ изисква подобни мерки да гарантират, че всички лица, засегнати от заповеди за премахване, могат да се възползват от оценка на пропорционалността на мерките, дори ако те или членовете на домакинството им нямат права на собственост. Това би спомогнало хора, които десетилетия са обитавали незаконен имот, да не остават на улицата без алтернатива при решение за премахването му. КМ призовава българските власти да изменят правилата за кандидатстване за общински жилища. В момента лицата, живеещи в незаконни жилища, без адресна регистрация или незаконно в общински жилища не могат да кандидатстват за настаняване в общински жилища. В края на 2018 г. работната група изготвя законопроект за изменение и допълнение на ЗУТ и се въвежда изрично изискване за преценка на пропорционалността на административната намеса в случаите на единствено жилище при премахване на незаконни строежи, издаване на заповеди за изземване по чл. 80 от Закона за държавната собственост и чл. 65 от ЗОС. Същият все още не е разгледан по същество.

Основна препоръка: Внасяне на законопроекта за изменение и допълнение на Закона за устройство на територията в НС във възможно най-кратки срокове.

✓ **Свобода на мисълта, съвестта и религията (чл. 9) Делото „Светият синод на Българската православна църква срещу България“**

Няма развитие във връзка с предприетите през 2017 г. мерки за законодателно преодоляване на проблемите, установени с решение по делото „Светият синод на

Българската православна църква срещу България“, с цел гарантиране, че лидерските конфликти в религиозните общности ще се решават от самата религиозна общност.

Основни препоръки:

Своевременно внасяне на предложенията за промени в законодателството в НС. Експулсиране на чужди граждани (чл. 3, 8, 13 от Конвенцията и чл. 1 от Протокол №7) Препоръката на омбудсмана от последния доклад (март 2019 г.) е изпълнена. През декември 2019 г. е изготвен законопроект, който включва следните законодателни предложения:

1. Изрично изискване за споменаване на приемащата държава в заповедите за връщане и експулсиране – чл. 44, ал. 1;
2. Автоматичен суспензивен ефект на жалбите срещу заповеди за експулсиране на основание обществен ред в чл. 44, ал. 4, т. 3;
3. Въвеждат се нови алинеи: 5 и 6 в чл. 44а със следния текст: „(5) Чужденец, на който е наложена принудителна административна мярка връщане, не се връща в държава, в която животът и свободата му са застрашени и той е изложен на опасност от преследване, изтезание или нечовешко или унижително отношение.

Когато обстоятелствата по ал. 5 са установени с влязъл в сила съдебен акт, на чужденеца се издава и връчва заповед от органа, издал заповедта за връщане, в която изрично се посочва забраната за връщане и държавата, в която чужденецът не следва да бъде връщан. Заповедта не подлежи на обжалване. В тези случаи връщането може да бъде изпълнено в друга държава, която се вписва в заповедта за връщане. В чл. 46, ал. 4 изрично се предвижда, че само заповеди за връщане на основание национална сигурност ще бъдат предмет на предварително изпълнение. Въвежда се нова ал. 5 в чл. 46, която изрично предвижда, че ако жалбата срещу заповед за експулсиране съдържа оплакване за риск от лошо отношение или ако заповедта е на основание обществен ред, жалбата има автоматичен суспензивен ефект. С промяната в чл. 46а, ал. 2 се въвеждат съкратени срокове за разглеждане на жалби срещу задържане в СДВНЧ, като сроковете се изравняват с тези по НПК относно обжалването на задържането под стража. Омбудсманът ще продължи на наблюдава развитието на законодателната процедура.

Независимо че на този етап още няма осъдителни решения срещу България, силно притеснение буди разпоредбата на чл. 4, ал. 4 от Закона за убежището и бежанците ЗУБ, където на законодателно ниво е допуснато нарушение на нормата на чл. 3 от ЕКПЧ. Разпоредбата на чл. 4, ал. 4 е приета през 2015 г., според която „от правата по ал. 3 не може да се ползва чужденец, получил закрила, за когото има основания да се смята, че представлява опасност за националната сигурност или който, веднъж осъждан с влязла в сила присъда за тежко престъпление, представлява опасност за обществото“, влиза в пряко противоречие с разпоредбата на чл. 3 от ЕКПЧ, където абсолютната забрана за изтезание или нечовешко и унижително отношение и наказание не допуска експулсиране на чужденци в държави, където животът им е застрашен, дори и тези държави да не са страни по Конвенцията.

Основни препоръки:

1. Привеждане на чл. 4, ал. 4 от ЗУБ в съответствие с разпоредбата на чл. 3 от ЕКПЧ.
2. На 30 юли 2020 г. министърът на вътрешните работи внесе в НС

законопроект за изменение на Закона за чужденците в Република България, с който се предвижда изрична забрана за незабавно изпълнение на принудителна административна мярка „експулсиране“, когато заповедта за налагането на мярката е издадена на основание на сериозна заплаха за обществения ред. По този начин, се въвежда автоматичен суспензивен ефект на жалбите, подадени срещу заповеди за експулсиране, издадени на основание заплаха за обществения ред.

✓ **Нарушения на правото на сдружаване, гарантирано от чл. 11 от ЕКПЧ**

• **Групата дела „Омо Илинден“** – поради откази на националните съдилища да регистрират организацията жалбоподател Те са гледани през юни 2021 г. и КМ излиза с остри препоръки. По делата Обединена македонска организация „Илинден“ и други КМ отбелязва, че след промяната на регистрационния режим за неправителствените организации през 2019 и 2020 г. е намерен нов начин за постигане на същия резултат, а именно – отказ от регистриране на организация на македонци, живеещи в България. В документа се отбелязва, че законовите изисквания се прилагат формално, а Агенцията по вписванията не дава указания относно неточности в документите за регистрация, нито ги описва при отказите си да регистрира организация.

В резолюцията се настоява България да гарантира, че при бъдещи искания за регистрация на организации, целящи признаване на македонско малцинство в България, формалните правни изисквания ще „се прилагат пропорционално, предвидимо и последователно, с ясни инструкции към кандидатите, ако е необходимо, както по отношение на законосъобразността на целите на сдружението, така и по отношение средствата за тяхното преследване“. Комитетът насърчава властите да създадат ясни инструкции към Агенцията по вписванията, които да се отнасят конкретно към тази група организации и отчитат решението на ЕСПЧ, че те не застрашават националната сигурност, както българската държава твърди. КМ приема междинна резолюция през октомври 2020 г. по групата дела „ОМО Илинден и други срещу България“, засягащи системния отказ на българските власти да регистрират сдружения на български граждани с македонско самосъзнание.

Стъпката, която следва след поредица неизпълнени междинни резолюции, е наказателната процедура. Тя се започва от КМ пред ЕСПЧ, който се произнася с решение. Досега Съдът произнася само едно решение в резултат от наказателна процедура – срещу Азербайджан през май 2019 г. България може да бъде едва втората държава-членка на Съвета на Европа, срещу която е имало такава процедура.

През 2019 г. продължава текущото докладване от страна на правителството по плана за действие до КМ с актуална информация от Агенцията по вписванията във връзка с постъпили нови заявления за регистрация на сдружения, свързани с „ОМО Илинден“, както и с информация по повод обжалването на откази за регистрация на АВ. Последното актуализирано допълнение на плана за действие е предоставено на КМ на 02 септември 2019 г. На своето заседание на 23-25 септември 2019 г. КМ отчита повтаряща се практика за отказ на регистрация с мотиви, които не отчитат решението на ЕСПЧ. Към настоящия момент, относно изпълнението на тази група дела, се работи основно в насока изпълнение на основните препоръки на КМ, които се изразяват в приемането на допълнителни индивидуални и общи мерки, а именно:

– Подготовка на анализ на основните проблеми по прилагане на вътрешното право при регистърното производство, които са възникнали до този етап във връзка с изпълнението на тази група дела;

- Изготвяне на допълнени методически указания за служителите на Агенция по вписванията, с цел намаляване на процента на отказите за регистрация;
- Изготвяне на подробни и лесни за ползване от сдруженията инструкции, които ще са полезни при подготовка на документите по заявленията за регистрация;
- Осигуряване на достатъчно широко и ефективно прилагане на задължението на Агенция по вписванията да дава указания за допълване и коригиране на заявленията и документите за регистрация.
- Подготвя се и актуализиран план за действие, който да отчете актуалното развитие по изпълнението, включително наличието на нови заявления за регистрация и съответно евентуални нови откази, тяхното обжалване пред националните съдилища.

Основни препоръки:

1. Необходимо своевременно да бъде направена оценка за ефективността на реформа в регистърното производство от гледна точка на препоръките на КМ по тази група дела;

2. Създаване на ефективен механизъм, гарантиращ правото на сдружаване във всичките му компоненти в съответствие с чл. 11 от ЕКПЧ.

Реституция и други въпроси на собствеността (чл. 1 от Протокол №1)
Съдът дава конкретни препоръки към България, а именно – въвеждане във вътрешното право на:

3. Срокове за изпълнението на административните и съдебните решения на компетентните вътрешни органи, с които е възстановено правото на собственост върху земеделски земи;

4. Средство за защита, даващо възможност на заинтересованите лица да получат обезщетение в случай на неспазване на същите тези срокове. В частта „Поземлени отношения“ на доклада на омбудсмана за 2020 г. са засегнати въпросите, предмет на цитираните по-горе препоръки.

Омбудсманът след подробен анализ на оплакванията на гражданите посочва пречките за забавяне на поземлената реституция по специалните възстановителни и обезщетителни производства, предвидени в ЗСПЗЗ, и дава **препоръки за приключване на поземлената реституция.**

В обобщение, омбудсманът отново препоръчва да се приеме адекватна регулаторна рамка, с което да се потвърди политически и финансово ангажиментът на държавата за приключване на поземлената реституция, включително специален правен режим за разрешаване на проблемите на възстановяването и обезщетяването на собствениците на земеделски земи, породени от прекомерното забавяне, съгласно постановените общи мерки от ЕСПЧ. Делото „Мутишев и други срещу България“ и делото „Василев и Дойчева срещу България“ Общите мерки, които трябва да бъдат изпълнени, за да бъдат взети предвид препоръките на ЕСПЧ, се отнасят до: - въвеждане във вътрешното право на срокове за приключване на реституционните процедури и средство за обезщетение, когато тези срокове не са спазени.

И през 2022 г. не се регистрира напредък в дейността на създадената през 2018 г. междуетатна работна група за извършване на анализ и предлагане на мерки за приключване на реституционни производства във връзка с постановени от ЕСПЧ решения по дела срещу Република България, в които са намерени нарушения на чл. 1 от Протокол №1 към Конвенцията, гарантиращ правото на собственост.

Средство за защита, даващо възможност на заинтересованите лица да получат обезщетение в случай на неспазване на същите тези срокове. В частта „Поземлени

отношения“ на доклада на омбудсмана за 2020 г. са засегнати въпросите, предмет на цитираните по-горе препоръки. Омбудсманът след подробен анализ на оплакванията на гражданите посочва пречките за забавяне на поземлената реституция по специалните възстановителни и обезщетителни производства, предвидени в ЗСПЗЗ, и дава препоръки.

Основна препоръка: Министерството на земеделието да предложи без повече отлагане необходимите промени във вътрешното право, определящи срокове за приключване на реституционните процедури и средство за обезщетение, когато тези срокове не са спазени.

- **Делото „Патрикова срещу България“**

През 2022 г. делото не е разглеждано от КМ. По информация от МП, разглежданата в решението правна уредба е отменена, като практиката по нея е изследвана и анализирана. Понастоящем се събира информация за начина на приложение от администрацията и съдилищата на новите разпоредби.

Основна препоръка: Изготвяне на план и прилагането на мерките за законодателни промени. Делото „Микроинтелект ООД срещу България“ Във връзка с изпълнението на решението по делото „Микроинтелект ООД срещу България“ (жалба №34129/03) са приети законодателни промени в ЗАНН (ДВ бр. 109/ от 22.12.2020 г., в сила от 23.12.2021 г.). Съгласно чл. 58, ал. 3 в случаите, в които се отнемат в полза на държавата веществени доказателства, които не принадлежат на нарушителя, препис от наказателното постановление се връчва и на собственика. Разпоредбата на чл. 59, ал. 2 на ЗАНН предвижда правото на собственика на отнетите вещи, когато не е нарушител и се явява трета заинтересована страна, да обжалва наказателно постановление, както и други актове по чл. 58д от ЗАНН. Следователно налице е правната възможност трета страна да участва в административно-наказателно производство по реда на ЗАНН, когато са засегнати нейни имуществени права. Предвид горепосоченото, ще бъде предложено наблюдението на КМ върху посоченото решение да бъде прекратено. Избирателни права на лишени от свобода.

- **Делото „Кулински и Събев срещу България“**

В съответствие с чл. 42, ал. 1 от Конституцията на Република България изтърпяващите наказание лишаване от свобода лица нямат право да участват в изборите за държавни и местни органи и да участват в допитвания до народа. През 2020 г. няма напредък по изпълнение на решението, нито отговор от страна на НС на поисканото от МП становище за мерките, които е възможно да бъдат предприети за изпълнение на решението.

Основна препоръка: Промяна в чл. 42, ал. 1 от Конституцията на Република България и в съответните разпоредби от изборното законодателство с оглед съобразяване с препоръките на ЕСПЧ.

✓ Подписване и ратифициране на Протокол №16 към ЕКПЧ от страна на България

Няма напредък във връзка с подписването на Протокол 16 към ЕКПЧ от страна на България. Омбудсманът ще продължи да следи процеса и да настоява за ратифицирането му през 2023 г.

II. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ

Наблюдението и насърчаването на ефективното прилагане на подписани и ратифицирани международни актове в областта на правата на човека, е една от водещите функции на омбудсмана на Република България.

Чрез активната си дейност институцията има съществен принос за проследяване и оценка на развитието на уредбата в страната и съответствието ѝ с изискванията на ратифицираните международни правозащитни актове.

Основен акцент при осъществяване на наблюдението са мерките за прилагане на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ).

Омбудсманът реализира наблюдение въз основа на предоставените правомощия в чл. 19, ал. 1, т. 12 от Закона за омбудсмана и по силата на чл. 11 и следващите от Закона за хората с увреждания (ЗХУ), които регламентират участието на омбудсмана в дейността на Съвета за наблюдение.

Съветът за наблюдение е създаден през 2019 г. в изпълнение на чл. 33, ал. 2 и 3 от КПХУ и през 2022 г. е председателстван изцяло от Комисията за защита от дискриминация. С оглед важната роля на Съвета, в следващите абзаци ще бъде представена накратко дейността му през изминалата година.

✓ Дейността на Съвета за наблюдение през 2022 г.

Съветът за наблюдение провежда три заседания през изминалата година, като поради ситуацията с COVID-19 заседанията са в хибридна форма.

В заседанията продължава практиката, въведена от институцията на омбудсмана, за обсъждане на актуални въпроси, свързани с правата на хората с увреждания и техните семейства, както и за осъществяване на активно сътрудничество с отговорните институции по отделните проблеми.

Първо заседание на Съвета за наблюдение за 2022 г.

Заседанието е проведено на 20.05.2022 г. и на него е обсъден проектът на Годишна програма за дейността на Съвета за наблюдение за 2022 г. и са приети приоритети в дейността.

Представена е дейността на Комисията за защита от дискриминация, свързана със защитата на правата на хората с увреждания през 2021 г.

Разгледани са отговорите на общините за изпълнение на чл. 5, ал. 3 от Наредбата №РД-02-20-2 от 26.01.2021 г. за определяне на изискванията за достъпност и универсален дизайн на елементите на достъпната среда в урбанизираната територия и на сградите и съоръженията (в сила от 13.03.2021 г.), която отмени Наредба №4 от 01.07.2009 г. за проектиране, изпълнение и поддържане на строежите в съответствие с изискванията за достъпна среда за населението, включително за хората с увреждания. Взето е решение за отправяне на препоръки до кметовете на отделните общини за включване на представители на хората с увреждания в изпълнение на дейностите по чл. 5, ал. 3 от Наредбата.

Потърсено е решение на проблема с отпадналата подкрепа на хората с увреждания, на които експертните решения изтичат в периода от 01.04.2022 г. до 30.06.2022 г. Както е отбелязано и в частта за правата на хората с увреждания – по този въпрос от институцията на омбудсмана са предприети действия и е изготвено законодателно предложение. С цел максимално гарантиране на правата на засегнатите граждани, от Съвета за наблюдение е одобрено да бъде също изпратена препоръка до ръководителите на отговорните органи за обмисляне на механизми за осигуряване на необходимата подкрепа на засегнатите граждани, в т.ч. чрез предприемане на подходящи нормативни изменения в §20, ал. 1 от ЗМДВИП.

Второ заседание на Съвета за наблюдение за 2022 г.

Второто заседание е проведено на 15.11.2022 г. Във връзка с постъпващи жалби в институцията на омбудсмана и Комисията за защита от дискриминация относно съществуващите проблеми, пред които са изправени хората с редки болести, е взето решение за организиране от Съвета за наблюдение на нарочна среща с организации за хора с редки болести.

Обсъдено е предложение за създаване на работна група за изготвяне на Комуникационна стратегия на Съвета за наблюдение.

Дискутиран и гласуван е проект на писмо до Министерството на труда и социалната политика (МТСП) във връзка с прилагане на чл. 38 от ЗХУ и програмите за субсидирана заетост на хората с трайни увреждания, управлявани от Агенцията по заетостта.

Разгледан е проблемът с медицинските храни и консумативи, които остават извън обхвата на задължителното здравно осигуряване. От Съвета е взето решение за отправяне на предложение към министъра на здравеопазването и към НЗОК за:

- Създаване на механизъм, който позволява добавянето на код за малнутриция/малдигестия към основната диагноза/заболяване – съгласно МКБ-10 (това са кодовете E43, E44 и E46);
- Актуализиране на списъка на видовете медицински храни, които да бъдат добавени към Списъка с диетични храни за специални медицински цели, заплащани напълно или частично от НЗОК;
- Изготвяне на финансов разчет според броя пациенти с нужда от медицински храни;
- Обявяване при първа възможност за договаряне с фирмите производители за доставка на медицински храни, включително течни форми, според актуализирания списък;
- Водене и изграждане на регистър на пациентите в България, които имат нужда от специална медицинска храна.

Отделно от това са обсъдени конкретни предложения към министъра на здравеопазването за изменения в Наредба №16 от 30 юли 2014 г. за условията и реда за регистриране на редките заболявания и за експертните центрове и референтните мрежи за редки заболявания. Чрез предложенията се цели да се подобри механизмът и организацията за актуализиране на списъка на редките болести, както и да се осигурява адекватно лечение и подкрепа на всички нуждаещи се от отговорните органи.

Одобрена е препоръка до НЗОК за включването на представители на организации на хората с увреждания и на Съвета за наблюдение в работната група, ангажирана с изготвянето на проект на актуализирана спецификация с помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия и други, предназначени за хора с увреждания.

По този начин Съветът подкрепя отново изразявана многократно позиция от омбудсмана, че самите хората с увреждания следва да участват в процеса по определяне на медицинските изделия и по техния контрол, тъй като те могат да дадат най-добра обратна връзка за това какви са проблемите в сферата и за това какво трябва да се промени.

Трето заседание на Съвета за наблюдение за 2022 г.

Последното заседание на Съвета за 2022 г. е на 20.12.2022 г. На заседанието участват от Сдружение „Ретина България“ и представят проблемите пред хората с редки болести. Поставен и разгледан е въпросът с липсата на Национална стратегия за хората с редки болести и недостатъчно актуализирания списък на редките болести в България. Обсъдено е задание във връзка с изготвяне на комуникационна стратегия, както и формиране на работна група и възможни членове, които ще се включат в нея – съгласно взето решение от последното проведено заседание на 15.11.2022 г. Дискутирано е и е одобрено отправянето на препоръка до министъра на здравеопазването, свързана с Наредбата за медицинската експертиза и необходимостта от по-бързо внедряване на нов модел на оценка на уврежданията и отпадане на експертното решение на ТЕЛК/НЕЛК като универсален инструмент за ползване на права.

Препоръката е в изпълнение на заложените дейности в приетата програма на Съвета за наблюдение по ЗХУ за периода януари – декември 2022 г.

✓ Прилагане на Конвенцията от органите на изпълнителната власт

Както и в предходните Годишни доклади, и в настоящия доклад са изведени констатации и препоръки на омбудсмана по изпълнението на КПХУ, които са основани върху проверките и анализите във връзка с оплакванията на гражданите, участия на институцията в организирани публични дискусии, участия в междуправителствени работни групи, като е отразена и дейността на държавни институции, пряко отговорни за формирането и изпълнението на политиките, свързани с хората с увреждания.

С оглед събиране на необходимата информация за изпълнение на задълженията на КПХУ, са изпратени писма с въпросници до МТСП и Министерството на здравеопазването, в качеството им на органи за формиране и прилагане на политики.

По информация от МТСП

В съответствие с чл. 33, ал. 2 от Конвенцията и чл. 17 от ЗХУ към МС е създаден Национален съвет за хората с увреждания (НСХУ).

В изпълнение на основната си функция за осъществяване на сътрудничество при разработване и провеждане на политиката за правата на хората с увреждания, в рамките на пет заседания през 2022 г., НСХУ е разгледал и одобрил 13 документа, засягащи пряко гарантирането на правата на хората с увреждания, посочени в Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания.

✓ Концепции по привеждането на българското законодателство в съответствие с КПХУ

В отговор на необходимостта от прилагане в цялост на КПХУ, в рамките на срока за изпълнение на Плана за действие на Република България за прилагане на КПХУ (План 2015-2020 г.) са изготвени няколко концепции за промени в нормативната уредба, чрез която се гарантират правата на хората с увреждания. Детайлна информация по поставения въпрос е предоставена в Годишния доклад на омбудсмана от 2021.

Независимо от постигнатото при изпълнението на Плана 2015-2020 г. в изготвените и приети План за действие за изпълнение на заключителните препоръки

към Република България, отправени от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания (2021-2026) и План за действие за периода 2021-2022 г. за изпълнение на НСХУ 2021-2030 г., са предвидени мерки и дейности, които целят продължаване процесите по гарантиране на правата на всички хора с увреждания, което да позволи живот в общността чрез предоставяне на възможности за избор, прилагане на ефективни и подходящи мерки, така че хората с увреждания да бъдат мотивирани и подпомогнати за пълното им социално включване, чрез предоставяне на набор от услуги в дома, социални услуги и цялостна публична подкрепа за живот в общността.

✓ **Прилагане на чл. 9 – достъпност**

• **Жестов език**

Достъпността на средата е от огромно значение за възможностите за хората с увреждания да водят достоен и независим живот.

Като държава-страна по КПХУ България има ангажимента да предприеме подходящи мерки за предоставяне на възможност на хората с увреждания да упражняват правото си на свобода на мнението и изразяването, като използват предпочитани от тях форми на комуникация, включително чрез възприемане и улесняване на използването на езика на знаците. Основно изискване на международния акт е да бъдат осигурени условия за равен достъп на хората с увреждания, включително до информацията и комуникациите, като идентифицира и премахне всякакви пречки пред достъпността, в т.ч. ограничения при общуването. Това в частност обхваща предоставянето на форми за подкрепа като професионални преводачи на езика на знаците и други сходни форми. В тази връзка с приемането на Закона за българския жестов език (ЗБЖЕ) е уреден законовият статут на жестовия език като комуникационно средство на хората без слух и като услуга за задоволяване на потребностите им. Нормативният акт регламентира правото на глухите и сляпо-глухите лица на безвъзмездна преводаческа услуга на български жестов език, осигурявана от органите за социално подпомагане за сметка на държавния бюджет, поради което този вид социална подкрепа е предвиден и обезпечен съответно чрез бюджета на МТСП. Тази услуга се отпуска индивидуално за всяко лице на годишна база до 120 часа. Глухите и сляпо-глухите студенти и докторанти имат право да получат допълнително още до 60 часа на семестър. Безвъзмездната преводаческа услуга се осигурява със заповед на директора на съответната дирекция „Социално подпомагане“, издадена по искане на глухото или сляпо-глухото лице. Преводачески услуги от и на български жестов език по реда на Закона се извършват само от лица, включени в Списък на преводачите на български жестов език, воден от Агенцията за хората с увреждания (АХУ), за които са въведени конкретни изисквания. В хода на прилагане на ЗБЖЕ са установени нормативни противоречия и проблеми, свързани с разходване на средствата от държавния бюджет за обезпечаване на безвъзмездната преводаческа услуга за глухите и сляпо-глухи лица. Това налага необходимостта от прецизиране на разпоредбите, касаещи приложното поле на закона, отнасяща се до социалното включване и равните възможности за глухите и сляпо-глухите лица с оглед по-доброто регламентиране на обществените отношения, свързани с предоставянето, отчитането и контрола върху преводаческите услуги, с цел постигане на прозрачност, целесъобразност и ефективност на разходваните публични средства.

В тази връзка със Заповед №РД-02-62/12.04.2022 г. на министъра на труда и социалната политика е сформирана междуведомствена работна група, която да изготви проект на Закон за изменение и допълнение на ЗБЖЕ в срок до 30.06.2022 г. Изготвения проект на Закон за изменение и допълнение на ЗБЖЕ е подложен на обществена консултация в периода 19.08.-19.09.2022 г. и след това одобрен от МС с РМС № 807 от 20.10.2022 г. и внесен за разглеждане от НС. Законът за изменение и допълнение на ЗБЖЕ е публикуван в брой 10 на Държавен вестник от 2023 г.

- **Изграждане на достъпна среда и лична мобилност чрез Национална програма за достъпна жилищна среда и лична мобилност**

МТСП продължава да реализира конкретна мярка за финансиране и изпълнение на дейности за изграждане на достъпна жилищна среда, съответно по Националната програма за достъпна жилищна среда и лична мобилност, съгласно чл. 56 от ЗХУ, утвърдена от министъра на труда и социалната политика. Тези дейности са свързани с изпълнението на инвестиционни проекти за изграждане на достъпна среда в съществуващи жилищни сгради и прилежащите им пространства, която да се ползва безвъзмездно и по нестопански начин за осигуряването на достъпност за хора с увреждания. Проектите включват строително-монтажни работи за изграждане/поставяне на съоръжения за преодоляване на различни нива в жилищните сгради (рампи, подечни платформи и асансьори), съответстващи на изискванията за достъпност, за които е налице одобрен инвестиционен проект и издадено разрешение за строеж/поставяне. През първото полугодие на 2022 г. са извършени промени в Националната програма за достъпна жилищна среда и лична мобилност, за да се гарантира подобряване на реда, условията и процедурите за кандидатстване за изграждане на достъпна жилищна среда, с цел отстраняване на идентифицирани несъответствия и оперативни затруднения.

Премахнат е минималният праг при финансиране на проекти във връзка с изграждането на достъпна жилищна среда и са прецизирани условията за допустимост относно обхвата на предвидените дейности, като се допуска осигуряване на собствен финансов принос от страна на кандидата в случаите, когато планираната стойност на проектното предложение надхвърля стойността от 100 000 лв., която е определеният максимален размер на финансиране по Компонент 1 „Достъпна жилищна среда” от Програмата. С приетите промени се гарантира подобряване на реда, условията и процедурите за кандидатстване и извършване на дейности за осигуряване на необходимата публична подкрепа за изграждане на достъпна жилищна среда.

В рамките на одобрените бюджетни средства за 2022 г. е повишен и размерът на средствата за реализиране на Програмата с 500 000 лв. и достига общ размер от 2 500 000 лв., в т.ч. преимуществено за осигуряване на целевото финансиране по Компонент 1 „Достъпна жилищна среда”.

В изпълнение на Националната програма за достъпна жилищна среда и лична мобилност, по Компонент 1 „Достъпна жилищна среда“ са одобрени за финансиране 58 проектни предложения, а по Компонент 2 „Лична мобилност“ през 2022 г. са финансирани 8 проектни предложения на хора с увреждания.

- **Изграждане на достъпност чрез Фонд „Социална закрила“**

В рамките на 2022 г., Фонд „Социална закрила“ реализира и други дейности в подкрепа на хората с увреждания:

По Компонент 1 „Придобиване на дълготрайни активи, текущо поддържане на материалната база и изграждане на нова, реконструкция и модернизация на съществуващата материална база за предоставяне на социални услуги“ - през 2022 г. са финансирани 15 проекта – 1072 деца и лица с увреждания, потребители на социални услуги с общ бюджет 553 679 лв. Потребителите на социални услуги са 1 072 лица, от които 543 са пълнолетни лица и 529 са деца. По отношение на извършените дейности – 9 проекта са за строително-ремонтни дейности и 6 проекта са за оборудване/обзавеждане. По отношение на кандидатстващия субект 11 са общински администрации и 4 са частни доставчици.

По Компонент 2 „Подкрепа за осъществяването на социалната дейност и/или за постигане на социалните цели на социални предприятия, вписани в регистъра на

социалните предприятия“ – през 2022 г. са финансирани 3 проекта, като са обхванати 316 лица.

По процедурата за отпускане на социална помощ на основание чл. 27, ал. 1, т. 1 от Закона за социално подпомагане:

– По Компонент 1 „Подпомагане на активния и независим начин на живот на хора с трайни увреждания“, насочен към подпомагане на хора с трайни увреждания за закупуване на помощно средство/приспособление/съоръжение, за което не се отпуска помощ от държавния бюджет – през 2022 г. са подпомогнати 289 лица с увреждания с общ бюджет – 657 043,80 лв.

– По Компонент 2 „Подкрепа за активния и независим начин на живот на хора с трайни зрителни увреждания“, свързан с осигуряването на възможност за личностно развитие и независим живот на хората със зрителни увреждания чрез покупка на технически средства за компенсиране на зрителния дефицит през 2022 г. са подпомогнати 126 лица със зрителни увреждания с общ бюджет 164 982 лв. Помощта е отпусната за закупуване на четящо устройство със софтуер; преносим компютър; екранен четец; диктофон/плейър за незрящи; електронен видео увеличител;

– По Компонент 3 „Подкрепа за активния и независим начин на живот на хора с трайни слухови увреждания“, насочен към осигуряване на възможност за личностно развитие и независим живот на хора със слухови увреждания чрез покупка на технически средства за компенсиране на слуховия дефицит, са подпомогнати 43 лица с общ бюджет 24 949 лв.

- **Достъпна информация чрез целева програма „Разработване на синтезатор на българска реч за нуждите на хората със зрителни увреждания“**

Целта на Програмата е да се подпомогне процеса на социално включване на хора със зрителни увреждания, с оглед създаването на възможности за повишаване на тяхната образователна степен, трудова реализация и качество на живот. Чрез реализирането на програмата е осигурена възможност за достъп до информация на над 4000 лица със зрителни увреждания. Финансовите средства по програмата са с общ бюджет 364 800 лева, разпределени, както следва: 268 800 лв. през 2021 г. и 96 000 лв. през 2022 г.

- **Достъпна среда по проекти на АХУ**

За осигуряване на условия и възможности от спортните клубове в страната за разширяване на обхвата на хората с трайни увреждания, за участие в спортни занимания с оглед подобряване физическата им дееспособност, пълноценно използване на свободното време и социалната им интеграция, АХУ финансира проекти за осигуряване на достъпна архитектурна среда за хора с увреждания на културни, исторически, спортни обекти.

Програмата има за цел приобщаването и социалното включване на хората с увреждания, имащи специфични потребности при пространственото си придвижване за участието им в културния, обществен и спортен живот в страната. Програмата е нормативно регламентирана в чл. 10, ал. 3, т. 8 от ЗХУ и чл. 64 от ППЗХУ.

Съгласно разписаната в Методиката за финансиране на проекти за изграждане на достъпна архитектурна среда за хората с увреждания на културни, исторически, спортни обекти процедура, организациите могат да кандидатстват по три компонента - осигуряване на външен достъп до обектите – изграждане на рампи, външни преходи, подходи към обектите, сигнализации за хора със зрителни и слухови увреждания и др.; приспособяване на вътрешната среда на обектите с цел преодоляване на вътрешните

архитектурни бариери чрез осигуряване на достъп до различните нива и етажи на сградите, обезпечаване на комуналните нужди на хората с увреждания и доставка и монтаж на повдигателни съоръжения.

През 2022 г. в обявения конкурс участват държавни, общински и други институции и организации. Сключени са договори с представители на 12 институции за осигуряване на достъп и адаптиране за хора с трайни увреждания на различни обекти.

Финансирани са следните обекти: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Художествена галерия – Балчик, Център за личностно и творческо развитие на децата – Благоевград, Регионална библиотека „Христо Ботев“ – Враца, Регионална библиотека „Захарий Княжески“ – Стара Загора, Общински културен институт „Надежда“ – София, Регионална библиотека „Дора Габе“ – Добрич, Регионална библиотека „П. Р. Славейков“ – В. Търново, Център за младежки дейности и инициативи – Търговище, Център за работа с деца - Плевен; Регионален исторически музей – Перник и Туристически комплекс „Акве Калиде – Термополис“ – Бургас.

С цел постигане устойчивост на програмата, както и на заложените показатели, са предприети мерки за популяризирането ѝ. Изпратени са писма до организации и структури, имащи отношение към осигуряването на достъпна архитектурна среда. Проведени са и онлайн събития – Ден на „Отворените врати“, където на потенциалните бенефициенти е дадена възможност да отправят своите въпроси, относно изготвянето и реализацията на техните проекти.

✓ Мерки за осигуряване на помощни средства за лица с трайни увреждания

С РМС №203 от 07.04.2022 г. е одобрен актуализираният НПВУ на Република България. Част от ангажиментите на МТСП по НПВУ е проект „Предоставяне на помощни средства за лица с трайни увреждания“. Проектът предвижда предоставяне на висококачествени и високотехнологични помощни технически средства на хора с трайни увреждания за създаване на достъпна среда, свързана с мобилността и свободното им придвижване, както и осигуряване на обучение за ползването им. Очакваният резултат е за около 3 300 лица с подобрен социален статус и качество на живот, и включване в пазара на труда, образователната система и др. Общият планиран ресурс е 24 млн. лева, с период на изпълнение 2022-2024 г. Фактическата реализация на проекта стартира в началото на м. юни 2022 г.

През второто полугодие на 2022 г. е изготвен проект на Методика за подбор на лица с трайни увреждания (Методиката). Методиката е основана на био-психосоциалния модел при съобразяване на Международната класификация на функционирането, уврежданията и здравето (МКФУЗ) на Световната здравна организация. Посредством нея следва да се извърши подбор на лица с трайни увреждания и разпределение на високотехнологични помощни средства (ВПС), като се вземат предвид здравето и специфичните нужди и социално-демографските характеристики на тези лица. Методиката регламентира начина на кандидатстване, оценяване, подбор и класиране на кандидат-ползвателите на ВПС, в т.ч. изготвянето на оценка за идентифициране на потребността и полезността от осигуряването на ВПС, органите за оценка, проверки за двойно финансиране, и др.

Проектът на Методика е апробиран от лица с трайни увреждания и от социални работници от АСП. Проектът на Методика е консултиран и подкрепен от Националния съвет за хората с увреждания на проведено на 29.11.2022 г. заседание. Методиката за подбор на лица с трайни увреждания е утвърдена със Заповед №РД-01-428 от 16.12.2022 г. на заместник министър-председателя по социалните политики и министър

на труда и социалната политика и е обнародвана в Неофициалния раздел на Държавен вестник, брой 102 от 23 декември 2022 г.

✓ Прилагане на чл. 24 – Образование

В страната функционират 5 специални училища за ученици със сензорни увреждания – с увреден слух и с нарушено зрение, като общият брой на децата и учениците в тях е 711. Специалните училища за ученици с увреден слух са три, а тези за ученици с нарушено зрение са две.

След влизането в сила на Закона за предучилищно и училищно образование (ЗПУО) през 2016 г. специалните училища приемат нови функции, които са в съответствие с политиката за приобщаващо образование. Част от тези нови функции са свързани със създаване на подходяща образователна среда за ученици със сензорни и множество увреждания, участие на специалисти от специалните училища в регионалните екипи за подкрепа на личностното развитие (РЕПЛР), както и техническо и технологично обезпечаване на националното външно оценяване за учениците от четвърти, седми и десети клас и на държавните зрелостни изпити за учениците от дванадесети клас.

В специалните училища за ученици с нарушено зрение са създадени професионални паралелки по керамика и градинарство, които изграждат професионалните умения на учениците и ги подготвят за самостоятелен и независим живот в бъдеще.

Акцент в работата на Министерството на образованието и науката (МОН) е реформирането и модернизиранието на специалните училища за деца с увреден слух, както и провеждането на обучения и различни квалификационни дейности за педагогическите специалисти за повишаване на техните професионални компетентности чрез различни национални програми и проекти.

Специалните училища за ученици с увреден слух и с нарушено зрение са оборудвани с най-съвременни технологии, които подпомагат обучението както на техните ученици, така и на учениците със сензорни увреждания в общообразователните и професионалните училища. Това дава възможност специалните училища да се обособят като технологични хъбове за децата и учениците с нарушено зрение и със слухова загуба от цялата страна.

По проект „Образование за утрешния ден“, финансиран по Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“, с конкретен бенефициент – МОН, за специалните училища за ученици с увреден слух и за ученици с нарушено зрение са предвидени средства в размер на 250 000 лв. за осигуряване на помагачи технологии: ФМ системи, четящи камери, системи за контрол с поглед и други. До края на 2023 година специалните училища следва да бъдат оборудвани с предвидените по проекта помагачи технологии.

През 2022 г. е проведена вече традиционната международна конференция на тема: „Допълваща и алтернативна комуникация“ от фондация „Асист-помагачи технологии“ в партньорство и с подкрепа и от МОН. Конференцията имаше за цел запознаване на специалистите с различни методи за допълваща и алтернативна комуникация и подходи за работа и обучение на деца със специални образователни потребности и множество увреждания.

В рамките на проект „Подкрепа за приобщаващо образование“, финансиран по Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ 2014-2020 г., с конкретен бенефициент – МОН, са проведени по Дейност 3 редица специализирани

обучения на специалистите в екипите за подкрепа за личностно развитие, както и на други педагогически специалисти и на непедагогически персонал от детските градини и училищата по проекта.

През 2022 г. са обучени общо 1 856 специалисти.

По проекта се разработва и Карта за функционална оценка на индивидуалните потребности на децата и учениците със специални образователни потребности и с хронични заболявания във връзка с прилагането на Международната класификация за функционирането на човека, уврежданията и здравето на децата.

От 2022 г. функционира платформа за образователни и терапевтични ресурси за деца и ученици със специални образователни потребности „Подкрепи ме“ (podkrepite.mon.bg). Платформата е създадена в партньорство между МОН, РЦПППО – София-град и УНИЦЕФ – България. Към настоящия момент в платформата „Подкрепи ме“ има качени над 400 броя авторски продукта под формата на видеа и текстови файлове, като информацията е, че разработването и качването на ресурси в платформата продължава, регистрираните специалисти са над 750 и има над 120 заявки от родители за регистрация.

Ежегодно се реализира Националната програма „Създаване на достъпна архитектурна среда и сигурност в училище“, модул „Създаване на достъпна архитектурна среда“.

✓ **Създаване на Държавна агенция за хората с увреждания**

По отношение създаването на Държавна агенция за хората с увреждания (ДАХУ) от МТСП е потърсен експертен опит за изпълнение на заложената структурна реформа. МТСП получава техническа помощ по Програмата на ЕС за подкрепа на структурните реформи, изпълнявана от Световната банка с финансиране от и в сътрудничество със Службата за подкрепа на структурни реформи към Генералния секретариат на ЕК, посредством експертни препоръки за създаване на институционална и управленската структура на ДАХУ към МС. Екип на Световната банка изготви и представи доклад с техническо предложение за институционализирането на ДАХУ, с разписани отговорности, организационна структура и човешки ресурс, както и Анализ на системата в областта на оценка на уврежданията в България. За целта е направен преглед на съответните практики на държави от ЕС по отношение на създаването и функционирането на правителствени агенции за хора с увреждания. Илюстрирани са ключовите институции, участващи в разработването, координацията и изпълнението на политиката за правата на хората с увреждания в страната със специфичните им роли и правомощия. Отправени са препоръки за бъдещи стъпки в търсене на единно разбиране за необходимите промени в съответните законови и подзаконови нормативни актове. Проведени са активни дискусии със заинтересованите страни – национално представителните организации на и за хората с увреждания, държавните структури и научната общност, за постигане на публичен консенсус, касаещ визията и потенциалните функции и правомощия на ДАХУ, но към настоящия момент липсва консенсус относно намирането на трайно решение за промяна в съответните нормативни актове относно регулиране на функциите и правомощията на новата държавна агенция.

Предвид разпоредбите на §12, ал. 3 от ЗХУ е необходима преценка по целесъобразност на законодателните решения относно административните структури, тъй като създаването на органи със сходни правомощия/функционална компетентност поражда риск от дублиране на функции, респ. дублиране на финансиране на политики и дейности, неясни граници на отговорност при извършването на бюджетни разходи, затруднения при бюджетната процедура и бюджетното планиране, и др. До настоящия

момент, на всички нива, на които е обсъждан въпросът, не са намерени аргументи в подкрепа на действащите регулации, които да доказват целесъобразност по отношение на разпоредбата, касаеща извършването на индивидуална оценка на потребностите на хората с увреждания да премине към изпълнителните функции на ДАХУ. Това означава прехвърляне на изпълнителна функция (извършвана към момента от териториалните поделения на АСП) към държавна агенция, нарушавайки разделението, което е въведено между изпълнителна и държавна агенции, съгласно Закона за администрацията.

С последното изменение и допълнение на ЗХУ (ДВ. Бр. 8 от 25 януари 2023 г.) в §12, ал. 3 е направена промяна, според която Държавната агенция ще координира осъществяването на политиката за правата на хората с увреждания, а дейността по извършване на индивидуална оценка на потребностите за хората с увреждания отпада от функциите на ДАХУ.

Необходимо е провеждане на широки обществени консултации, в които да бъдат включени представители на хората с увреждания и юридическите лица, за да бъде постигнат консенсус относно намирането на трайно решение за структурната промяна. Единствено на базата на постигнат обществен консенсус може да се премине към разработването и приемането на необходимите нормативни промени, които да доведат до положителен краен резултат при координирането на осъществяваната държавна политика за правата на хората с увреждания.

✓ По Доклада пред Комитета на ООН за ПХУ

В изпълнение на ангажимента на България по прилагането на КПХУ, както и за изпълнение на препоръките на Комитета на ООН за правата на хората с увреждания по първия национален доклад на страната, през април 2020 г., със заповед на министъра на труда и социалната политика е създадена междуетатна работна група, включваща представители на всички министерства, агенции, обществени органи, национално представителни организации на и за хората с увреждания и др.

Задачата на групата е да разработи План за действие за изпълнение на заключителните препоръки към Република България отправени от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания с времеви диапазон за изпълнение 2021-2026 г.

Разработеният План включва всички препоръки на Комитета, както изпълнените, за които са посочени постигнатите резултати, така и идентифицираните като неизпълнени или тези в процес на изпълнение. В него са разписани мерки и дейности, чрез които е постигнато изпълнението до момента на част от препоръките, както и такива, които целят усъвършенстване на законодателството на страната по отношение на гарантиране на правата на хората с увреждания; дейности за преодоляване на стереотипи и дискриминационни практики; разширяване на възможностите за участие на хората с увреждания в пазара на труда; активно участие в политическия и обществен живот; законодателни промени за укрепване защитата и подкрепата на жертви на трафик и насилие спрямо хора с увреждания; обучения за повишаване на капацитета на магистрати, разследващи полицаи, педагози и социални работници; дейности за насърчаване участието на жените и момичетата с увреждания в различни сфери на обществения живот; разяснителни и информационни дейности, популяризиране на Конвенцията и др.

С Решение №110 от 12.02.2021 г. на МС е приет изготвият План за действие за изпълнение на заключителните препоръки към Република България отправени от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания с времеви диапазон за изпълнение 2021-2026 г.

Посредством изпълнението на Плана се очаква да бъде постигнато развитие и усъвършенстване на политиките, насочени към хората с увреждания, в съответствие с Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания и други международни актове, които имат за цел да гарантират правата на човека и по които България е страна. Планът предвижда периодично отчитане на постигнатия напредък по изпълнение на препоръките, като за целта се ангажират определените, по чл. 18 от ЗХУ, координатори по правата на хората с увреждания и други заинтересовани страни. В изпълнение на разпоредбата на чл. 18, ал. 2 от ЗХУ, координаторите следва да координират изпълнението на мерките от компетентността на съответния орган/организация, както и да ги отчитат пред МТСП на всеки две години. Първият отчет предстои да бъде направен през 2023 г.

✓ **Международна класификация на функционирането, уврежданията и здравето в оценката на потребностите**

С влизането в сила на ЗХУ се регламентира правото на хората с увреждания на индивидуална комплексна оценка, съобразно потребностите, които се идентифицират при изследване на функционалните затруднения, свързани със здравословното състояние и наличието на бариери в изпълнението на ежедневните и други дейности на човека с увреждане.

В тази връзка през 2019 г. е разработена и приета Методика за извършване на индивидуална оценка на потребностите от подкрепа за хората с увреждания (Методиката), която регламентира реда и условията по изготвянето на индивидуална оценка на потребностите на хората с увреждания, включително оценка за потребността от предоставяне на социални услуги, лична помощ или друг вид подкрепа при условия и по ред, определени със закон.

Методиката се основава на био-психо-социалния модел при съобразяване на Международната класификация на функционирането, уврежданията и здравето на Световната здравна организация (МКФУЗ). Тя разглежда увреждането като обобщено следствие от нарушение във функционирането на човека с увреждане, което е събирателно понятие, обхващащо всички функции и структури на организма, дейности и възможности за социално приобщаване.

Резултатът от извършването на индивидуалната оценка е получаване на детайлна информация от органа за социално подпомагане за ситуацията относно участието на човека с увреждане в обществото и установяване на индивидуалните потребности от подкрепа.

Посредством Методиката се регламентират три компонента на индивидуалната оценка на потребностите.

С оглед възможностите за подобряване на действащия модел за извършване на индивидуална оценка на потребностите за хората с увреждания, по искане на МТСП, Службата за подкрепа на структурни реформи към Генералния секретариат на Европейската комисия, съвместно със Световната банка предоставят техническа помощ, свързана с укрепване и по-нататъшно развитие на системата за оценка на уврежданията, съответно нуждите от подпомагане. Техническата помощ стартира през месец юли 2020 г. и има като основна цел да предостави препоръки за подобряване на модела на оценяване на функционалните способности и индивидуалните потребности на хората с увреждания.

В тази връзка екипът на Световна банка анализира настоящата система за оценка на уврежданията в България. Този преглед е базисен за проекта и резултатите от него ще са в основата за разработването на нов модел за оценка на функционалните способности и потребности от подкрепа на хората с увреждания.

Проектът е с насоченост към обмяна на опит чрез работни посещения и получаване на информация от експертизи, проучвания и анализи, свързани с отделни аспекти от новото законодателство в областта на правата на хората с увреждания, с цел да бъдат въведени съвременни методи и подходи на процедурите за оценяване, както и за редуциране на административната тежест.

Дейностите по проекта е предвидено да приключат с предоставянето на доклад с препоръки за прилагането на нова емпирично тествана методология за цялостно индивидуално функциониране и оценка на нуждите на хората с увреждания. Резултатите са плод на дейностите по проекта и дават възможност страната ни да почерпи опит и добри международни практики. Предоставените препоръки не са задължителни за България, но могат да бъдат ползвани при реформиране на модела на оценяване на уврежданията и индивидуалните нужди.

✓ **Национална карта на социалните услуги**

Със Закона за социалните услуги (ЗСУ) за първи път се въведе планиране на национално ниво на социалните услуги, финансирани от държавния бюджет, чрез разработване на Национална карта на социалните услуги. Националното планиране е особено важно, тъй като то ще е основанието за определяне на пакета от социални услуги на ниво община и област, за които следва да се осигури финансиране от държавния бюджет. В картата ще се определи и максималният брой потребители на всички социални услуги, за които се осигурява изцяло или частично финансиране от държавния бюджет. Критериите за определяне на услугите и максималния брой на потребителите в Националната карта на социалните услуги са определени в Наредбата за планирането на социалните услуги съобразно броя и демографския профил на населението. В Наредбата за планирането на социалните услуги е регламентиран и редът за разработването и актуализирането на Националната карта на социалните услуги, както и сроковете за това.

Националната карта на социалните услуги следва да се разработи въз основа на анализ на общините относно потребностите от социални услуги на общинско и областно ниво, които се финансират изцяло или частично от държавния бюджет и предложения на общините в резултат на анализа за планирането на социалните услуги на общинско и областно ниво, които се финансират изцяло или частично от държавния бюджет. Въз основа на анализите и предложенията на общините АСП извършва анализ на потребностите на национално ниво от социални услуги, които се финансират изцяло или частично от държавния бюджет, и разработва предложение за Национална карта на социалните услуги. Предложението за Картата се обсъжда на областно и общинско ниво, след което преди внасянето ѝ за приемане от МС се организира провеждането на обществени консултации по реда на Закона за нормативните актове и съгласуване с министерствата.

Съгласно §31 от Преходните и заключителни разпоредби на ЗСУ Националната карта на социалните услуги следва да бъде приета от МС в срок до 12 месеца от публикуване на резултатите от преброяването на населението и жилищния фонд през 2021 г., т.е. не по-късно от последното тримесечие на 2023 г., като се има предвид, че на 03.10.2022 г. на електронната страница на НСИ са публикувани първите окончателни данни за населението към 07 септември 2021 г., включващи демографските характеристики пол, възраст, гражданство, страна на раждане. Данните за здравния статус на населението са публикувани на 16.12.2022 г. Дейностите по разработването на анализите на потребностите на общините от социални услуги на общинско и областно ниво, които се финансират изцяло или частично от държавния бюджет, вече са стартирали. Анализите следва да покажат реалните потребности от социални услуги, след което общините ще изготвят предложенията си за планирането в общината на социалните услуги на общинско и областно ниво. Следва да се има

предвид, че съгласно §2 от Преходните и заключителни разпоредби на Наредбата за планирането на социалните услуги до шест месеца от публикуването на резултатите от преброяването на населението и жилищния фонд в Република България през 2021 г. кметовете на общини следва да изпратят по електронен път на изпълнителния директор на АСП разработените, обсъдени и одобрени от общинския съвет анализи на потребностите от социални услуги на общинско и областно ниво, които се финансират изцяло или частично от държавния бюджет и предложения за планирането на социалните услуги на общинско и областно ниво, които се финансират изцяло или частично от държавния бюджет.

✓ **Ратифициране на факултативния протокол към КПХУ**

Съгласно Планът за действие за изпълнение на заключителните препоръки към Република България, отправени от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания (2021-2026), мерките, които са предвидени за изпълнение на препоръката относно ратификация на Факултативния протокол към КПХУ, са изготвяне на необходимите допълнителни законодателни промени, които да регулират приложението на Факултативния протокол. Срокът за изпълнение на мярката е с времеви диапазон за изпълнение 2025 г. и подготовка на процеса по ратификация на Факултативния протокол, която да завърши преди представянето на следващия национален доклад пред Комитета по правата на хората с увреждания през 2026 г.

Към настоящия момент няма промяна в разписаните срокове за ратифициране на Факултативния протокол към КПХУ.

✓ **По информация от Министерството на здравеопазването**

Медицинска експертиза

С цел разрешаване на съществуващите проблеми в организацията на медицинската експертиза и с оглед потребностите на хората с увреждания, през 2022 г. са извършени следните дейности:

Със Заповед №РД-02-61 от 01.04.2022 г. на министъра на здравеопазването (допълнена със Заповед №РД-02-125 от 01.07.2022 г.) е създадена работна група, която разглежда и анализира всички постъпили становища, предложения, сигнали и жалби, свързани със затруднения в процеса по осъществяване на медицинската експертиза в страната, както и предложенията на организациите на хората с увреждания за промени в тази област.

Основните промени в нормативния акт са свързани с отправните точки за оценка на трайно намалената работоспособност и на вида и степента на увреждане в проценти по отношение на определени заболявания или групи заболявания, както и Методиката за прилагане на отправните точки за оценка на трайно намалената работоспособност (вида и степента на увреждане) в проценти при множествени увреждания.

Съществена промяна е и включването на хората с психични увреждания в категорията, за която е необходимо определяне на потребността от чужда помощ и при по-малък процент от 90 (80 и над 80%), което ще допринесе за тяхното по-справедливо оценяване и осигуряване на адекватна грижа в ежедневието им съществуване, с цел компенсиране на загубата на базисни социални и ключови умения.

През 2022 г. двукратно е променяна Наредба №3 от 2019 г. за медицинските дейности извън обхвата на задължителното здравно осигуряване, за които Министерството на здравеопазването субсидира лечебни заведения, и за критериите и реда за субсидиране на лечебни заведения (ДВ, бр. 33 от 29.04.2022 г., в сила от 29.04.2022 г. и бр. 54 от 12.07.2022 г., в сила от 12.07.2022 г.). Част от двете промени на нормативния акт са свързани със субсидирането на дейностите по медицинска експертиза, осъществявани от ТЕЛК.

Първата промяна включва диференциране на стойността, която Министерство на здравеопазването заплаща за извършените дейности по медицинска експертиза, осъществявана от ТЕЛК, с доказано качество, в зависимост от вида експертиза, както и повишаване на стойността за качествено извършената експертиза. Съществената промяна е определянето на нови критерии при формиране на стойността, а именно за влязло в сила експертно решение на ТЕЛК, а не както преди това – за издадено и отчетено решение. Не се предвижда заплащане когато следва поредица от нови обжалвания и произнасяния на ТЕЛК в рамките на една и съща процедура по освидетелстване/преосвидетелстване.

Втората нормативна промяна (в сила от 12.07.2022 г.) е свързана с допускане субсидирането на влезли в сила експертни решения на ТЕЛК, постановени в старата информационна система до определен срок.

Двете промени на Наредба №3 от 2019 г., въпреки че касаят заплащането на дейността на ТЕЛК от Министерство на здравеопазването, са насочени основно към стимулиране на работа с по-високо качество и обединяване на цялата информация от дейността по медицинската експертиза в единна база данни – обстоятелства, които пряко рефлектират върху интересите на хората с увреждания.

Министерството информират, че за максимално съкращаване на процедурата по освидетелстване, да се организира по начин, който да изключва зависимостта пациент-ТЕЛК/НЕЛК и изцяло да се обективизира чрез извършените изследвания, консултации и други медицински дейности, доказващи здравословното състояние на лицата, се предвижда промяна в Правилника за устройството и организацията на работа на органите на медицинската експертиза и на регионалните картотеки на медицинските експертизи. Тези промени следва да намалят административната тежест за лицата с увреждания, като ще бъде елиминирана изцяло възможността за лошо отношение към тях.

Планирано е тази нормативна промяна да се осъществи през първото полугодие на 2023 г.

Информационната система за контрол на медицинската експертиза

От Министерството се предвижда преустановяване едновременната работа в двете сходни системи, което затруднява процесите на контрол и отчитане.

Текущо се подобряват функционалностите на електронната система, съдържаща Информационната база данни по чл.108а от Закона за здравето, което е съобразено както с възникващи проблеми в нейното практическо приложение, така и с нормативните промени, които се приемат в областта на медицинската експертиза.

От голямо значение е свързването на Националната здравноинформационна система с Информационната база данни за лицата, подлежащи на медицинска експертиза, което е в ход, за да се постигне пълнота в информацията за здравословното състояние на лицата и по-лесна и бърза комуникация между органите на медицинската експертиза, както и между последните и органите, осъществяващи администриране на процесите, каквито са регионалните здравни инспекции.

✓ Помощни средства, приспособленията, съоръженията и медицинските изделия за хората с увреждания

Съгласно чл. 73, ал. 2 от ЗХУ финансирането и предоставянето на помощните средства, приспособленията, съоръженията и медицинските изделия за хората с увреждания се осъществяват НЗОК въз основа на механизъм и стандарти за качество на помощните средства, приспособленията, съоръженията и медицинските изделия за хората с увреждания, като средствата за това се предоставят от държавния бюджет с

трансфер от бюджета на Министерството на здравеопазването. Разпоредбата е приета от НС в края на 2020 г. и е в сила от 1 януари 2022 г.

Със Заповед №РД-02-13 от 02.02.2022 г. на министъра на здравеопазването е сформирана работна група, която изготви необходимите нормативни промени по отношение на дейностите по финансиране, предоставяне и ползване на помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия, предназначени за хората с увреждания. Съставът на работната група е междуведомствен и включва представители на: МЗ, МТСП, НЗОК, ИАЛ, АХУ и АСП.

Със Заповед №РД-18-315/31.10.2022 г. на управителя на НЗОК е определен съставът на комисия, чиято задача е да изготви проект на спецификация по чл. 56 от Наредба №7 от 2021 г. за условията и реда за съставяне на списък на медицинските изделия и за определяне на стойността, до която те се заплащат. В заповедта е посочено, че проектът на спецификация следва да съдържа групирани в групи и подгрупи помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия за хората с увреждания с дефинирани по групи технически изисквания, най-ниска стойност на съответното помощно средство, приспособление, съоръжение и медицинско изделие, заплащано през предходните три календарни години от НЗОК, прогнозен обем за 12-месечен период, други условия и срокове за 2023 г.

✓ Деца с увреждания

През 2022 г. в системата на здравеопазването продължават да съществуват 4 дома за медико-социални грижи за деца (ДМСГД), съгласно последните изменения на §45, ал. 1 от Преходните и Заключителни разпоредби на ЗСУ. Сроктът за закриване на домовете е удължен до 31.12.2023 г., тъй като в съществуващите към 31.12.2022 г. домове в градовете: Варна, Кърджали, Плевен и Стара Загора са настанени на резидентна грижа 209 деца – всичките с увреждания.

През 2022 г. от ДМСГД са изведени 85 деца, като 82 от тях са с увреждания. За същия период постъпват 79 деца, от които 77 с увреждания. Част от причините за продължаване на настаняването на деца в ДМСГД са свързани с: нежеланието на част от резидентните социални услуги да приемат деца с множествени увреждания, които се нуждаят от специализирани медицински грижи; все още неизградените и оборудвани 20 резидентни интегрирани здравно-социални услуги – центрове за специализирана здравно-социална грижа за деца с увреждания с потребност от постоянни медицински грижи; недостатъчно добре развитата мрежа от услуги за превенция на изоставянето на деца с увреждания – услуги, които да подкрепят родителите при отглеждането им.

В изпълнение на заложените в стратегическите документи ангажименти, на мястото на закритите домове следва да бъдат разкрити Центрове за комплексно обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания (ЦКОДУХЗ), като за целта е необходимо АСП да изведат всички деца, настанени в ДМСГД. Процесът по разкриване на ЦКОДУХЗ следва да се осъществява паралелно с процеса на закриване на ДМСГД, тъй като планираните за разкриване 4 ЦКОДУХЗ, в горепосочените областни градове, е предвидено да се създадат на мястото на закриващите се 4 ДМСГД. Невъзможността да бъдат закрити тези 4 ДМСГД доведе до отлагане и на срока за разкриване на ЦКОДУХЗ на тяхно място.

С оглед създаване на условия за устойчиво подобряване на майчиното и детско здраве, към края на 2022 г. в страната са разкрити и функционират 10 ЦКОДУХЗ.

✓ Независим живот и включване в общността

През 2022 г. МЗ участва в разработването на План за действие за периода 2022-2027 г. за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа. Планът е приет с РМС №509 от 21 юли 2022 г. и в него към мерките за повишаване на ефективността

на системата за дългосрочна грижа е определена мярка 3: Предоставяне на здравни грижи за нуждаещи се лица с увреждания и възрастни хора в невъзможност за самообслужване. Дейностите към тази мярка са насочени към първичната извънболнична медицинска помощ и достъпността до нея, развитие на продължителното лечение и акцент към обслужването на лицата с психични разстройства в напреднала възраст, включително превенция и ранна диагностика на деменцията. Определен е срок за реализация на тези дейности до 2027 година, като ангажираните с изпълнението институции и организации са МЗ, Националният център по общественото здраве и анализи и Медицинските университети.

През 2022 г. се изготвя и приема ПМС № 58 от 7 юли 2022 г. за създаване на Национален съвет по психично здраве, обн. ДВ. бр.54 от 12 юли 2022 г. Националният съвет по психично здраве е постоянно действащ консултативен орган към МС за осъществяване на координация, сътрудничество и консултации при изпълнението и мониторинга на Националната стратегия за психично здраве на гражданите на Република България 2021-2030 г. който след конституирането си до края на 2022 г. проведе три заседания.

Чрез Националният съвет по психично здраве следва да започне изпълнението на дейностите по стратегията, част от които са за подкрепа на процеса на деинституционализация на хората с психични заболявания и подкрепата им в общността, като се стартира с подготовката на изпълнението на ключова за целта дейност – Оценка на потребностите на населението (общо и на лежащите в психиатрични стационари) от психично-здравни услуги и тяхното предоставяне на териториално ниво и изготвяне на анализ на броя на възрастните и децата, нуждаещи се от специализирани социални услуги.

✓ **Достъп до здравни услуги**

При спазване на основен принцип в предоставянето на здравни услуги, свързан с недопускане на дискриминация по какъвто и да е признак, на хората с увреждания се осигурява същият обхват, качество и стандарт на безплатни или финансово достъпни здравни грижи и програми, както на всички останали хора, включително в областта на сексуалното и репродуктивното здраве и на програмите за общественото здраве, провеждани сред населението. Нещо повече, съществуват различни форми на допълнителна подкрепа за лицата с увреждания, като например освобождаване от потребителските такси при болничен престой и при посещение при лекарите в извънболничната помощ.

Алгоритмите на диспансерно наблюдение (периодичност и обхват на медицинските дейности) при конкретни заболявания, преобладаващата част от които са инвалидизиращи и следователно касаят именно лицата с увреждания, са насочени към своевременно установяване на отклонения от оптималното състояние в зависимост от заболяването и неговия стадий и предприемане на мерки за медицинска интервенция при необходимост (Наредба №8 от 2016 г. за профилактичните прегледи и диспансеризацията).

При жените в репродуктивна възраст, с доказано онкологично заболяване, Центърът за асистирана репродукция финансира (с публични средства) криоконсервацията на предимплантационни ембриони или на яйцеклетки преди започване на противотуморната терапия, с цел съхраняване на генетичен материал и неговото използване на по-късен етап, след приключване на лечението на основното заболяване.

Констатации:

- Отговорните органи полагат усилия за преодоляване на съществуващите проблеми в отделните области на правата на хората с увреждания.
- Необходимите мерки не са достатъчни, за да бъдат преодолените затруднения на хората с увреждания при освидетелстване/преосвидетелстване от органите на медицинската експертиза и значителните забавяния при издаването на експертните решения.
- Остават предизвикателствата пред хората с редки болести да упражняват правата си.
- Мерките за актуализиране на списъците на помощните средства и медицинските изделия не допринасят за включване на изделия, съобразени с потребностите на хората с увреждания.
- Не се предприемат действия за преодоляване на забавянето при ратифицирането на Факултативния протокол към КПХУ.

Основни препоръки:

1. Да бъдат предприети действия за продължаване на реформата на медицинската експертиза и експертизата на работоспособността, вкл. чрез внедряване на международни стандарти, с активно включване на представители на хората с увреждания при широки обществени дискусии и публичност;
2. Да бъдат взети мерки за осигуряване на правата на хората с редки болести;
3. Да бъдат предприети действия за подходящо актуализиране на списъците на помощните средства и медицинските изделия, както и за подобряване тяхното качество;
4. Да бъде ускорена процедурата по ратифициране на Факултативния протокол към КПХУ.

III. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД) е международноправна уредба, която има силно влияние върху вътрешното законодателство, изисква прилагането на възможно най-високите универсални принципи при защитата на правата на детето, чиито спазване държавата е задължена да осигури. Република България като страна, ратифицирала КПД, има задължението да полага последователни усилия за осигуряване на съвместимостта на вътрешното си законодателство с нейните разпоредби, както и да уеднаквява практиката си, като гарантира координация между политиките, засягащи децата, между всички нива на управление. По силата на присъединяването си към КПД държавата носи отговорност ако не изпълни поетите ангажименти. По тази причина основната защита на правата на детето се реализира от държавните органи на национално ниво.²⁵

Ратифицирането на международните договори е важно, но не достатъчно условие за изграждане на национална система за защита на правата на детето. Наред със задължението да ги регламентира на най-високо ниво, държавата следва да създава

²⁵ Ковачева, Д. Националните институции за защита на правата на човека, София 2021

ефективни и работещи контролни механизми, които да се прилагат при евентуални нарушения.

В основата на този подход е идеята, че защитата на правата на детето не е само национален въпрос. Затова и правният статут на националната институция в областта на защитата на правата на детето се определя от националното законодателство, но организацията има отговорности за спазването на стандартите, предвидени в международноправния акт. Чл. 4 от КПД задължава държавата, страна по Конвенцията да предприеме всички необходими законодателни, административни и други мерки за осъществяване на правата, признати в нея. Независимите национални институции по правата на човека (НИПЧ) са важен механизъм за насърчаване и гарантиране на изпълнението на КПД. Позицията на Комитета по правата на детето към ООН (Комитета) е, че учредяването на такива органи попада в обсега на ангажимента на държавата, поет с ратификацията. В Общ коментар №2 (2002) на Комитета за ролята на независимите национални институции по правата на човека в утвърждаването и закрилата на правата на детето се подчертава важната роля, която има НИПЧ в тази мисия и за повишаване на обществената осведоменост относно тези права.

Националните правозащитните органи следва да отговарят на Парижките принципи за статута на институциите за защита и насърчаване на правата на човека, представени от Комисията по правата на човека през 1992 г. и приети от Генералната асамблея през 1993 г. Още през 2018 г. омбудсманът на Република България получава Статут „А“ по Парижките принципи, като по този начин към отговорностите му се добавя и конкретното изискване да следи за изпълнението на КПД, както и на други международни актове, към които страната ни се присъединява и по-специално да гарантира, че националното законодателство ги отразява адекватно. В този контекст националният омбудсман приема отговорно своята фундаментална роля за насърчаване и прилагане на КПД в Република България, като отбелязва, че неговият мандат най-общо го задължава да осъществява мониторинг на правата на децата и техните интереси на всички равнища в обществото и при необходимост да прави предложения за промени в политиките на публичните организации (чл. 19, ал. 1, т. 10 от Закона за омбудсмана). Омбудсманът полага последователни усилия, за да развива своя експертен потенциал, необходим както за независимо наблюдение на изпълнението на разпоредбите на КПД, така и за изготвяне на алтернативни доклади пред Комитета и други органи. Наблюдението на КПД се основава на принципите, залегнали в международния акт и на подход, основан на правата на детето, като действията на НИПЧ са определящи, защото те осигуряват връзката между международните норми за защита на правата на детето и тяхното прилагане на национално ниво.

✓ Независимо наблюдение на изпълнението на разпоредбите на КПД през 2022 г.

По силата на чл. 19, ал. 1, т. 12 от Закона за омбудсмана, омбудсманът има отговорността да наблюдава и насърчава ефективното прилагане на конвенциите за защита на правата на човека по които Република България е страна, като включва в Годишния си доклад за дейността си специална самостоятелна част, в която оценява степента, в която законодателството и практиките са приведени в съответствие с КПД. През 2020 г. е разработена система от индикатори за мониторинг на правата на детето от гледна точка на КПД и по-конкретно за тяхното прилагане в отделните сектори. Мониторингът, от своя страна, включва разработване на специални въпросници, събиране на информация за изпълнението на дейностите по КПД, както и оценка на мерките и тенденциите за постигане на подобрения различните сектори. При осъществяването на мониторинга се възпроизвеждат насоките, издадени от Комитета. Омбудсманът изготвя идеи и предложения за решаване на набелязаните проблеми, които отразява в своя доклад, като мониторингът включва само по-общи, ключови

параметри (индикатори), които могат да покажат наличието на проблеми в областта на правата на детето.

Въпросите са структурирани по конкретни теми. Всяка група права е снабдена с кратък списък от въпроси, които поясняват различни аспекти на правото и на неговото реализиране. Тези въпроси могат да служат и като индикатори, които позволяват да се провери практическото осъществяване на правото. Събраните в мониторинга данни могат да информират планирането на по-адекватни мерки на политиките за защита на правата на децата и могат да послужат като оценка на напредъка на важни области, те показват специфичните уязвимости на децата.

За целите на независимия мониторинг, който е важна част от Годишния доклад на омбудсмана, в началото на 2023 г. са изготвени актуални въпросници, които са изпратени до компетентни органи, повечето от които са органи по закрила, по реда на Закона за закрила на детето (ЗЗДет): МТСП²⁶, МОН²⁷, МЗ²⁸, МП²⁹, ММС³⁰, МВР³¹, ДАЗД³², ДАБ³³, КЗД³⁴ и НМД³⁵.

Национален механизъм за изпълнение на препоръките на Комитета по правата на детето

В България все още няма създаден и не работи такъв механизъм. По информация на ДАЗД към Националния съвет за закрила на детето е сформирана междуведомствена експертна работна група за изработване на механизъм за изпълнение на препоръките на Комитета на ООН за правата на детето. Във връзка с представяне на VI-ти и VII-ми консолидирани периодични доклади по прилагането на КПД 2022 г. са изпратени писма и е поддържана постоянна връзка и комуникация с членовете на експертната група. Получената от ангажираните институции информация е обобщена, резюмирана и анализирана преди подаване на комбинираните шести и седми периодични доклади на Република България, която включва и приложение със статистическа информация и данни в отговор на въпросника.

1. Основни препоръки на Комитета, отправени след заключителното наблюдение във връзка с консолидирания трети, четвърти и пети периодичен доклад за България (21 ноември 2016 г.), които не са изпълнени към настоящи момент

Този въпрос е поставен на оценката на гражданските организации, като омбудсманът се обърна към НМД³⁶ – мрежа, която обединява над 134 организации, работещи в областта на правата на детето.

Според НМД и през 2022 г. законодателството и стратегическата рамка, отнасяща се до правата на детето в България остава твърде широка, съдържа повече

²⁶ Отговор от МТСП от 03.02.2023 г.

²⁷ Отговор от МОН от 05.03.2022 г.

²⁸ Отговор на МЗ от 28.02.2023 г.

²⁹ Отговор от МП от 25.02.2023 г.

³⁰ Отговор на ММС от 24.02.2023 г.

³¹ Отговор от МВР от 13.02.2023 г.

³² Отговор от ДАЗД от 01.02.2023 г.

³³ Отговор от ДАБ от 01.02.2023 г.

³⁴ Отговор от КЗД от 01.03.2023 г.

³⁵ Отговор от НМД от 02.03.2023 г.

³⁶ НМД – Национална мрежа за децата е обединение на граждански организации и съмишленици, работещи с и за деца и семейства в цялата страна. НМД е създадена през 2003 г. като свободен алианс от неправителствени организации. През 2006 г. придобива статута на неправителствена организация в обществена полза.

от 20 нормативни и стратегически документи, регулиращи различни секторни политики. Въпреки препоръките на Комитета в тази посока (CRC/C/BGR/3-5; пара 7-8), липсват значими реформи по отношение на законодателната и административната рамка.

„Към началото на 2023 г. не само липсва държавна институция с ясен мандат и правомощия да координира политиките за правата и благосъстоянието на детето в България, но и няма перспектива за създаването и реформирането на такава (CRC/C/BGR/3-5; paras 10). Ефективното функциониране на ДАЗД е непрекъснато затруднено поради фактическото зависимо положение от МТСП чрез бюджетната подчиненост, но и от присвояване на функциите ѝ от АСП чрез последователни промени на устройствените правилници на двете агенции. Липсата на Национална стратегия за детето води до неефективен мониторинг, липсата на актуални индикатори, по които да бъдат събирани данни по отношение на правата на детето“.

Наблюдават се съществени проблеми при събирането на данни, отнасящи се до детското благосъстояние, закрилата на детето и др. Има редица примери за разминаване на данните по отношение на броя на децата, жертви на най-тежкото престъпление – умишлено убийство, където данните на: МВР, НСИ и Прокуратурата се разминават до 10 пъти, както и случаите на деца, жертви на насилие, броят на непридружените деца бежанци.

Налице е системен регрес на системата за закрила, въпреки усилията за подкрепа на капацитета ѝ, със средства, осигурени по Оперативна програма развитие на човешките ресурси. Доста често социалните работници работят в лоши и унижителни условия. Липсват програми за въвеждащо обучение, както и за продължаващо такова, стандарти за социална работа и за средната натовареност на работещите в отделите за закрила на детето. Средно годишно един социален работник отговаря за **883 случая**. Професията на социален работник е с нисък престиж и липса на възможности за развитие и квалификация, което е пряко свързано с огромното текучество.

Пример за влошена комуникация е прехвърлянето през 2022 г. на оперирането на **Националната телефонна линия за деца 116 111 на АСП**, като влошаването на този механизъм започва от 2020 г., когато ДАЗД поема управлението на линията. Телефонните обаждания през 2021 г. са с 35% по-малко от 2019 г. Без да е извършен анализ на причините за критичното състояние на телефонната линия за деца и да бъдат взети мерки за нейното спасяване, през юли 2022 г. е дадена за опериране на АСП.

Няма доказателства, че процесът на бюджетиране, отнасящ се до детските политики, отчита обема и ефективността на публичните разходи като инвестиции в децата (CRC/C/BGR/3-5; para 12). Ключови процеси като приемната грижа и подкрепата на капацитета на професионалистите, работещи в системата за закрила остават финансирани от европейски програми. Разработеният от НМД инструмент за оценка на финансовите инвестиции в децата не се използва.

Остават неадресирани препоръките за детското участие. Липсва единен и систематичен подход за разбиране и прилагане на детското участие.

Не са предприети действия по изпълнение на препоръката да се премахнат всички изключения, които позволяват бракове под 18 години, като се измени Семейния кодекс.

По препоръката на Комитета – да се приеме в България, съобразен с правата на човека подход към уврежданията, както и да се разработи всеобхватна стратегия за включването и реализацията на децата с увреждания в обществото и образованието,

се отбелязва, че финансирането на услуги, вкл. терапии за деца с аутизъм не се поема от НЗОК; има системен проблем с консумативите и помощните средства; няма разработен алгоритъм за терапевтично поведение в България; липса системен подход в грижата за децата с увреждания, който не се реализира поради липсващи звена, координационни механизми и кадри.

Във връзка с правото на детето да се ползва от най-високия достижим стандарт на здравословно състояние, експертните анализи показват, че българската здравна система не е реализирала всички възможности за подобряване на грижата за репродуктивното майчино и детско здраве, които в много голяма степен са зависими от въздействието и взаимодействието на редица неблагоприятни фактори, както и от достъпността, качеството и обхвата на медицинските грижи, получени преди, по време и след раждането.

Основни рискове пред правата на детето са свързани с продължаващата тежка политическа криза и невъзможност за формиране на постоянно правителство и управляващо мнозинство, което да може да взема дългосрочни стратегически решения и да извършва важни реформи. Това от една страна застрашава практическото функциониране на държавата, а от друга - оставя възможности за отклоняване или неизпълнение на вече приети политики поради фактът, че управлението е поето от служебно правителство, което управлява безпрецедентно дълго. В тази ситуация не е гласуван държавният бюджет за 2023 г. и все още не са придвижени ключови законодателни реформи, с които е обвързано част от финансирането по Плана за възстановяване и устойчивост. Още повече, че през 2023 г. предстоят и местни избори, което усложнява максимално политическата ситуация. В този контекст рискът за negliжиране на правата на децата и „потъването“ им сред други, привидно по-важни теми, е огромен.

В същото време продължаващата международна криза, свързана с войната в Украйна, създава още рискове, поради несигурността на бежанския поток, невъзможността на вътрешните структури и системи на държавата да поемат допълнително натоварване, редица негативни тенденции в страната, свързани с дезинформация, пропаганда и езика на омразата. Всички те поставят в огромен и постоянен риск правата на децата-бежанци както от Украйна, така и от други краища на света, като към момента единственият адекватен отговор за подкрепа е почти изцяло от страна на доброволчески инициативи и неправителствения сектор, но без да има държавно финансиране и кооперативност от страна на държавните институции.

2. Общи мерки за изпълнение на Конвенцията – чл.4, като въпросите по темата засягат: законодателство, институции, програми и планове, ратификации, разпространение на Конвенцията

Препоръки на Комитета:

1. Да се предприемат мерки, за да се гарантира, че разпоредбите на други закони са съгласувани със Закона за закрила на детето;
2. Да се въведе процедура за оценка на въздействието върху правата на детето на всички нови закони, приемани на национално равнище;
3. Да се въведе непрекъснато изграждане на капацитет в областта на международното право на човешките права сред съдии, прокурори и юристи, със специален акцент върху Конвенцията.

В България политиките по отношение на децата се определят основно от разпоредбите на ЗЗДет, като в чл. 1, ал. 3 от закона е записано, че „държавната

политика за закрила на детето се осъществява въз основа на приета от НС, по предложение на МС, Национална стратегия за детето, изградена върху принципите на този закон. В изпълнение на Националната стратегия МС приема Национална програма за закрила на детето, предложена от министъра на труда и социалната политика и председателя на ДАЗД.“ Стратегията е политически документ, който отразява визията на страната за интегриран подход, насочен към спазването на правата на детето и подобряване на качеството на техния живот в съответствие с международните и националните ангажименти на страната. **България не разполага с ефективен стратегически документ за правата на детето** след изтичането на срока на действие на Националната стратегия за детето 2008-2018 г.³⁷. Последният изготвен проект, обхващащ периода 2019-2030 г. е изтеглен от правителството.

Политическата нестабилност превърна 2022 г. в поредната година на стагнация в областта на законодателството и политиките, касаещи децата. Остава изцяло неосъществена реформата в детското правосъдие, не е приета Национална стратегия за детето. Определени законопроекти, целяха да допринесат за гарантиране на правата и благосъстоянието на децата – като ЗИД на Закона за защита от домашното насилие; ЗИД на НПК, с който се цели по-обхватното въвеждане на Директива 2016/800 относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвинени в рамките на наказателното производство; ЗИД на СК и ЗИД на Закона за медиацията, предвижда въвеждането на задължителна медиация по широк кръг дела, в т.ч. и на тези, обхващащи семейните конфликти, но те не са приети. В 47-то и 48-то НС отново е налице дезинформационна риторика по темата за детските права, както и редица вредни за правата на детето предложения, като напр. в СК интересите на децата да отпаднат като критерии за преценката на съда в делата за определяне на упражняването на родителските права.³⁸

- **В областта на правосъдието за деца**

От МП отбелязват като принос през 2022 година приемането на измененията в *Закона за медиацията*, който е в резултат от дейността на работна група към Висшия съдебен съвет по проект „Въвеждане на способности за алтернативно разрешаване на спорове в съдебната система в България – пилотно въвеждане на съдебна медиация“, приет на второ гласуване в пленарна зала на 25.01.2023 г.

Проект на Закон за изменение и допълнение на Граждански процесуален кодекс (ГПК) – изготвен проект от междуведомствена работна група с цел прилагане на Регламент 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечение на деца.

Законопроектът не е разгледан поради прекратяване на пълномощията на НС.

Проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за защита от домашното насилие (ЗИД на ЗЗДН)

Основните предлагани промени в проекта на ЗИД на ЗЗДН: Разширява се предметния обхват на закона; освен правата на лицата, пострадали от домашно насилие и мерките за защита, в законопроекта се уреждат и органите и механизмите за провеждане на държавната политика за превенция и защита от домашно насилие и взаимодействието между тях; програмите за превенцията и специализираните услуги и др. Законопроектът е отхвърлен в зала на първо гласуване на 27.01.2023 г.

Проект на Закон за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс – за целите на въвеждането на Директива (ЕС) 2016/800 относно

³⁷ Тематичен доклад за децата, НСИ, 2022 г.

³⁸ Отговори на НМД по мониторинга

процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, МП подготвя законопроект за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс (ЗИД на НПК). В съответствие с изискванията на Директивата законопроектът предвижда: на непълнолетния обвиняем да се предоставят редица допълнителни права.

За целите на въвеждането на Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета МП подготвя ЗИД на НПК, с който се правят и предложения за промени в Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадалите от престъпления.

Законопроектът е приет на първо гласуване в Комисията по правни въпроси на 11.01.2023 г. и в пленарно заседание на 27.01.2023 г. Макар и приет на първо четене в зала, законопроектът не е гласуван окончателно преди прекратяване на пълномощията на 48-то НС.

• В областта на здравеопазването

Профилактичните прегледи и изследванията на лица от 0 до 18-годишна възраст се заплащат от Националната здравноосигурителна каса (НЗОК), в съответствие с чл. 45, ал. 2 от Закона за здравното осигуряване (ЗЗО), където са включени съгласно Наредба №8 от 2016 г. за профилактичните прегледи и диспансеризацията и Наредба №9 от 2019 г. за определяне на пакета от здравни дейности, гарантиран от бюджета на НЗОК.

Във връзка с промените в Наредба №8 от 2016 г. за профилактичните прегледи и диспансеризацията и Наредба №9 от 2019 г. за определяне на пакета от здравни дейности, гарантирани от бюджета на НЗОК през 2022 г. е актуализиран националният рамков договор за медицинските дейности, като са добавени няколко нови пакета за децата.

Приети са промени в Наредба № 26 от 14 юни 2007 г. за предоставяне на акушерска помощ на здравно неосигурени жени и за извършване на изследвания извън обхвата на задължителното здравно осигуряване на деца и бременни жени, с които броят на профилактичните прегледи за здравно неосигурени бременни е увеличен четирикратно (от един на четири) и е разширен пакета от медико-диагностични изследвания по време на бременността.

С изменение и допълнение на Закона за здравето са въведени забрани за предлагането, продажбата, включително и онлайн, и употребата на диазотен оксид (райски газ) от деца, направено е и изменение на Закона за закрила на детето. С изменението на Закона за здравето на регионалните здравни инспекции се възлага извършването на нови контролни функции по отношение на: продажбата на диазотен оксид (райски газ).

Прието е изменение и допълнение на Наредба №26 от 2008 г. за устройството и дейността на детските ясли и детските кухни и здравните изисквания към тях. С промените е създадена възможност в детските ясли и яслените групи на детските градини да се назначават и други медицински специалисти. Изменения и допълнения в Наредба №26 от 2008 г., така и чрез нея и в Наредба №3 от 2007 г. за здравните изисквания към детските градини. Разработени са учебни програми за медицинските специалисти, педагозите и детегледачките от детските ясли:

https://www.mh.government.bg/media/filer_public/2022/10/20/zapoved_ministr_utv_rzhdavane_na_uchebni_programi.pdf.

През 2022 г. е прието ПМС№231 от 01.08.2022 г. за определяне на реда и

условията за предоставяне на средствата от държавния бюджет за компенсиране през 2022 г. на разходите за отглеждане, възпитание и обучение на деца, които не са приети поради липса на места в общински детски ясли и яслени групи в общински и държавни детски градини.

Изменена е и Наредба №10 от 2014 г. за здравните изисквания при изготвяне и спазване на седмичните учебни разписания.

- **В социалната сфера**

През 2022 г. са приети изменения и допълнения в ЗСП за деца.

Приети са изменения и допълнения в Закона за социално подпомагане (обн., ДВ, бр. 102 от 2022 г.), съгласно които, считано от 01.06.2023 г. база за определяне на достъпа и размера на социалните помощи става линията на бедност за страната, а не гарантираният минимален доход. С РМС № 286/21.09.2022 г. **е определен размер на линията на бедност за страната за 2023 г. – 504 лв.**

Извършени са промени в Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане (ППЗСП), свързани с определяне на диференцирания минимален доход за различните категории лица и семейства, кандидатстващи за отпускане на месечна помощ по реда на чл. 9 от ППЗСП. Промените са в сила от 01.01.2022 г.

С ПМС №135/22.06.2022 г. е приета Наредба за качеството на социалните услуги. В наредбата се определят нови и по-прецизни стандарти за качество на социалните услуги, които са за организация и управление, за квалификация и професионално развитие на служителите и за ефективност на услугата с оглед постигнатите резултати за лицата.

- **В сферата на образованието**

Приет е Закон за изменение и допълнение на Закона за предучилищното и училищното образование. Промените в Закона са свързани със забрана за осъществяване на политическа и партийна дейност в образователната система, както и промени в 9 наредби: за организацията на дейностите в училищното образование; оценяване на резултатите от обучението на учениците; за учебния план; за организацията и провеждането на изпитите за придобиване на професионална квалификация; за финансирането на институциите в системата на предучилищното и училищното образование; за условията и реда за осъществяване на закрила на деца с изявени дарби.

- **В областта на младежта и спорта**

През 2022 г. са приети изменения и допълнения на Закона за младежта. Измененията включват: промяна в сроковете за изготвяне на доклади за младежта; промяна на неговото съдържание; регламентиране на дейността на Обществения съвет по въпросите на младежта.

Приета е нова Наредба №1 от 10.06.2022 г. за условията и реда за финансиране на проекти по национални програми за младежта.

През 2022 г. ДАЗД не извършва Оценки на въздействието на политики и нови закони спрямо правата на децата.

- **Цялостна политика и координация**

Политики и стратегии – са мерките, които изпълнителната власт предприема в изпълнение на законодателството, с цел практическо реализиране на правата и изпълнение на законите.

Препоръки на Комитета по правата на детето:

1. Гарантиране разработването и прилагането на националните политики, които засягат децата и обхващат всички области, обхванати от Конвенцията, както и доказателства, че са подкрепени от достатъчно човешки, технически и финансови ресурси;
2. Окончателно приемане на Националната стратегия за децата;
3. Напредване на системни реформи в области, засягащи децата, като насилие, детско правосъдие, репродуктивно здраве и защита на групи в уязвимо положение, включително роми, мигранти и ЛГБТИ;
4. Създаване на Координационен механизъм на междуправителствено ниво с ясен мандат и достатъчно правомощия за координиране на всички дейности, свързани с изпълнението на Конвенцията и да допълни функционирането на Националния съвет за закрила на детето.

✓ За наблюдаваният период омбудсманът отбелязва:

- Приета е Национална програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца 2022-2024 г. и на План за действие;
- Приет е План за действие в изпълнение на Препоръка (ЕС) 2021/1004 на Съвета за създаване на Европейска гаранция за детето (2030);
- Разработен е Координационен механизъм за взаимодействие между институциите и организациите при случаи на непридружени деца или разделени от семействата си деца чужденци, намиращи се на територията на Република България, включително децата, търсещи и/или получили международна или временна закрила, който е утвърден обаче единствено със заповед на министъра на труда и социалната политика;
- Механизъм за работа и сътрудничество между институциите по случаи на деца, въввлечени в родителски конфликти;
- С РМС №646 от 07.09.2022 г. е одобрена Национална здравна стратегия 2030, в която са заложили мерки за подобряване на показателите за майчино и детско здраве, създаването на Национална педиатрична болница, която да предоставя комплексни медицински услуги за деца, е приоритетна задача;
- През 2022 г. е разработен проект на Национална стратегия за детско и юношеско здраве и педиатрична грижа 2030, но не е приета, като е установено, че от процеса на обсъждането ѝ са изключени гражданските организации.
- Приета Националната програма за профилактика на ротавирусните гастроентерити в Република България 2022-2025 г. Основна целева група за имунизация са деца от 6-седмична възраст до горна възраст, съгласно кратката характеристика на прилаганата ваксина.

От 2018 г. България няма приета Национална стратегия за детето. По данни на ДАЗД на 24.03.2022 г. е възобновена работата на междуправителствена работна група, която да актуализира визията за стратегическия документ и да предложи план и нов проект на Национална стратегия за детето. Отбелязва се, че проекта на Стратегия е съотнесен с целите на устойчиво развитие в Националната програма за развитие „БЪЛГАРИЯ 2030“, с Целите за устойчиво развитие на ООН, с препоръките на Комитета на ООН по правата на детето, с приетата Стратегия на Европейския съюз за

правата на детето и Стратегия за правата на детето на Съвета на Европа (2022-2027 г.). При изготвянето на проект на Национална стратегия за детето е взета и мнението на Съвета на децата към председателя на ДАЗД, но до края на 2022 г. **проектът не е публикуван за обществено обсъждане.**

✓ **Разпределение на ресурсите**

Държавите, страни по настоящата Конвенция, се задължават да събират подходяща информация, включително статистически и научни данни, които да им дават възможност да формулират и прилагат политики с оглед на ефективното ѝ прилагане.

Комитетът препоръчва:

- да се включи подходът за правата на детето в процеса на бюджетиране на държавата и да се посочат ясни разпределения за децата в социалните сектори;
- предоставяне на дезагрегирани данни, които са от решаващо значение за планирането на бюджета и за наблюдение на изпълнението му.

• **Разходи за детско здравеопазване**

Няма данни за поддържане на статистическа информация за дела от БВП, предвиден за детско здравеопазване.

През 2022 г., от разходите от НЗОК каса за първична извънболнична медицинска помощ (ПИМП), оказана от общопрактикуващите лекари са 9,7% и това са платените средства за дейности по програма „Детско здравеопазване“, която включва: профилактични прегледи по програма „Детско здравеопазване“ за възрастовите групи: от 0 до 1 година, от 1 до 2 години, от 2 до 7 години и от 7 до 18 години; посещение за осъществяване на здравни грижи за новородено до 14 дни след изписване от лечебното заведение; задължителни имунизации и реимунизации на деца от 0 до 18 години.

През 2022 г. 0,2% от платените средства от НЗОК са за специализирана извънболнична медицинска помощ, оказана от лекарите-специалисти, за дейности по програма „Детско здравеопазване“ за профилактични прегледи.

0,6% от платените средства от НЗОК са за медико-диагностична дейност за деца.

• **Разходи за образование**

Разходите за образование за 2022 г. са в размер на 6 428,2 млн. лв. или 4,5 % от brutния вътрешен продукт за 2022 г.

По информация на МОН през 2022 г. съществено внимание е отделено на инвестициите в образователната инфраструктура и модернизиранието на материалната база в детските градини и училищата:

- 15 млн. лв. са инвестирани за изграждане на нови и ремонт на съществуващи спортни площадки в държавните и общинските училища;
- значителни средства за отделени за създаването на условия за въвеждане на задължително предучилищно образование на децата, навършили 4-год. възраст, както и увеличаване броя на училищата с организация на учебния ден на едносменен режим;
- в НПВУ, Компонент 1 „Образование и умения“ са включени и започва изпълнението на два инвестиционни проекта: Инвестиция 1 “STEM центрове и иновации в образованието“ и Инвестиция 2 „Модернизация на образователна инфраструктура“. Програмата се изпълнява през 2020 и 2021 г. с общ бюджет от 40 млн. лв. в две дейности: Дейност I – Големи проекти с финансиране до 300 000 лв., предназначена за училища с над 300 ученици и Дейност II – Малки проекти с

финансиране до 50 000 лв., предназначена за училища с под 300 ученици. Одобрени са общо 263 проекта – 120 големи и 143 малки STEM центъра, които представляват интегрирана съвкупност от специално създадени и оборудвани учебни пространства с фокус върху изучаването и прилагането на компетентности в областта на природоматематическите науки в държавните и общинските училища в страната.

- **Разходи в социалната сфера за деца и семейства**

Част от финансовата подкрепа за децата и семействата се осигурява по бюджетна програма „Подкрепа за децата и семействата“. По тази програма се предоставят отпусканите по реда на ЗСПД дванадесет вида семейни помощи, както и помощите, отпускани по реда на ППЗЗДет – за превенция и реинтеграция, за отглеждане на дете от семейство на роднини или близки и приемни семейства, възнаграждения на професионални приемни семейства и добавка за деца с увреждания.

С бюджета за 2022 г. са одобрени **620 683 000 лв.** за осигуряване на финансова подкрепа за семейства с деца по реда на ЗСПД. По данни на АСП, изплатената сума (по ЗСПД) за периода януари – декември 2022 г. е в размер на 550 965 633 лв.

Одобрени са **44 845 000 лв.** за осигуряване на финансова подкрепа за отглеждане на дете в семейна среда по реда на ППЗЗДет., в т.ч. 31 080 000 лв., предвидени за заплати и осигурителни вноски на професионалните приемни семейства. По данни на АСП, изплатените средства са в общ размер на 32 201 525 лв. – за помощи по реда на ППЗЗДет. и възнаграждения за професионалните приемни семейства (от които 24 624 413 лв. трансферирани средства към общините за възнаграждения и осигурителни вноски на професионалните приемни семейства и помощи за настанените в тях деца).

Изплатените средства за помощи по ППЗЗДет. са в размер на **6 276 049 лв.**, от които за еднократна помощ за превенция на изоставянето и реинтеграция на детето в семейна среда, за отглеждане при близки или роднини и в приемни семейства (по чл. 48 от ППЗЗДет.) са изразходвани 641 638 лв.

Социалните помощи, отпускани по реда на ЗСП и правилника за неговото прилагане. По данни на АСП през 2022 г. са предоставени:

- месечна социална помощ по реда на чл. 9 от ППЗСП е предоставена на 19 620 средномесечен брой лица и семейства. Изплатената сума е в размер на 24 956 459 лв.;

- общият брой на отпуснатите еднократни помощи е 10 745, за които са изплатени 4 315 956 лв. През същия отчетен период еднократна помощ за инцидентно възникнало материално затруднение по реда на чл. 16 от ППЗСП е изплатена и на 47 736 украински граждани (лица и семейства) с предоставена временна закрила. За целта са изразходвани 16 306 338 лв.;

- месечна целева помощ за заплащане на наем на общински жилища (чл. 14 от ППЗСП) за родители, които само отглеждат децата си, както и самотните стари хора над 70-годишна възраст е предоставена на 45 средномесечен брой лица и семейства, а изплатената сума е 34 402 лв.;

- месечна целева помощ при обявено извънредно положение или обявена извънредна епидемична обстановка за семейства с деца до 14-годишна възраст (чл. 166 от ППЗСП), е предоставена на 5 484 средномесечен брой семейства, а изплатената сума е в размер на 14 657 850 лв.;

- еднократна финансова подкрепа за отопление за отоплителен сезон 2022/2023 г. в размер на 400 лв. е предоставена на 16 268 лица и семейства, а общия размер на изплатените средства е 6 446 400 лв. По ПМС № 383/30.11.2022 г. еднократна финансова помощ за отопление за отоплителен сезон 2022/2023 г. в размер на 300 лв. е предоставена на 47 332 лица и семейства. Изплатената сума е 14 086 800 лв.

ЗХУ урежда обществените отношения, свързани с упражняване на правата на хората с увреждания в Република България. Децата с увреждания получават подкрепа и по този закон. По данни на АСП през 2022 г. по реда на ЗХУ на:

- 4 578 деца с увреждания е осигурена целева помощ за осигуряване на помощни средства, приспособления, съоръжения и медицински изделия.

- 75 деца с увреждания, на които е отпусната целева помощ за изработване, покупка и/или ремонт на ПСПСМИ от НЗОК, са получили парична помощ за пътни разходи в страната по реда на чл. 71, ал. 1 от ППЗХУ и са начислени средства в размер на 9 614 лв.

По реда на Закона за личната помощ (ЗЛП); по данни на АСП:

- през 2022 г. по механизма лична помощ действащите договори за деца с увреждания под 18-годишна възраст са осигурени 6 117 деца за общо 835 610 часа месечно;

- през 2022 г. по Наредба №Н-19 от 2 декември 2008 г. за условията и реда за освобождаване от заплащане на винетни такси при ползване на платената пътна мрежа на лица с 50 и над 50 на сто намалена работоспособност или вид и степен на увреждане и лица или семейства, отглеждащи деца с трайни увреждания до 18-годишна възраст и до завършване на средно образование, но не по-късно от 20-годишна възраст, 8 402 лица и семейства, отглеждащи деца с увреждане, са освободени от заплащане на една годишна винетна такса;

- по Закона за българския жестов език са издадени 6 заповеди за осигуряване на правото на безвъзмездна преводаческа услуга на български жестов език на глухи и сляпо-глухи деца;

- със Закона за държавния бюджет на Република България за предоставяне на социални услуги през 2022 г. са осигурени средства в размер на 533 666,5 млн. лв. По информация на АСП, осигурените средства за социалните услуги само за деца са в размер на 218 417 493 лв.;

- операция „Бъдеще за децата“ по ПРЧР 2021-2027 г. Тя има за цел намаляване на негативните тенденции, свързани с детската бедност, подобряване качеството на техния живот и подкрепа за отглеждането на децата в семейна среда. Общият бюджет по процедурата е в размер на 81 281 936 лв., като се очаква да бъдат обхванати около 40 000 деца. Съществен принос за изпълнението на мерките по Плана ще има Програма „Образование“ за периода 2021-2027 г., по която през 2022 г. е обявена операция „Обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие в училищното образование“. Общият размер на планираните средства е 151 123 000 лв., като се очаква да бъдат обхванати около 96 000 деца и ученици.

• В областта на спорта за деца и младежи

През 2022 г. ММС подпомага финансово проекти, свързани с обновяване на спортни площадки и игрища, спортни зали и бази, стадиони и изграждане на спортни площадки и игрища, поливни системи и трибуни на стадиони и спортни площадки на територията на Република България в размер на **15 853 354,10 лв. с ДДС**. Част от тези проекти са свързани с обновяване спортни игрища, физкултурни салони, плувен басейн и спортно стрелбище на територията на български училища, както и изграждане на нов физкултурен салон и спортна площадка в двора на училища.

Финансовите средства за реализиране на тези проекти са в размер на 3 198 489,64 лв. с ДДС.

✓ Събиране на данни

Комитетът остава загрижен, че липсата на единна централизирана база данни е довела до недостатъчност на данните за деца, по-специално за деца с увреждания, деца от маргинализирани групи и деца-роми.

В светлината на Общ коментар № 5 (2003) „Общи мерки за изпълнение на КПД, Комитетът препоръчва на България следното:

1. Да подобри бързо своята система за събиране на данни, така че тя да обхваща всички области от Конвенцията. Данните трябва да бъдат разпределени, както по други критерии, така и по възраст, пол, увреждане, географско положение, етнически и национален произход и социално-икономическа среда, за да се улесни анализа на положението на всички деца, и по-специално на тези, които са в уязвимо положение;
2. Да гарантира, че компетентните министерства обменят данни и показатели, които се използват за формулиране, мониторинг и оценка на политики, програми и проекти за ефективното прилагане на Конвенцията.

• МВР – получени данни в процеса на мониторинга³⁹

В МВР не се събират диференцирани данни за извършено насилие над деца, по които е работила системата

Таблица №9. Брой и вид на извършените престъпления от деца

Брой престъпления, извършени от малолетни и непълнолетни	5 270
<i>От тях:</i>	
малолетни	1413
непълнолетни	3857
Установени извършители – общо	4539
малолетни	1480
непълнолетни	3059
Умишлени убийства/ довършени	2
Грабежи	161
Кражби	2517
от тях: взломни	181
джебчийски	55
домови	354
от магазини	861
на селскостопанска продукция	372
свързани с наркотици	493

³⁹ Данни, предоставени от МВР с писмо №328600-8744/13.02.2023 г.

Блудство/по чл. 149-150 от НК	23
Изнасилване	2
Телесна повреда/по чл. 128-135 НК	245
Хулиганство/по чл. 325 НК	133

Източник: статистика на МВР

Таблица №10. Брой престъпления, извършени срещу деца през 2022 г.

Потърпевши деца, общо	1 863
малолетни	819
непълнолетни	1 044
Умишлени убийства	2
Умишлени убийства/ опити	3
Грабежи	105
Кражби	333
Свързани с наркотици	1
Блудство	108
Изнасилване	25
ТЕЛЕСНА повреда	298
Хулиганство	44

Източник: статистика на МВР

През 2022 г. са задържани от полицията 697 деца, от които:

- 596 непълнолетни момчета;
- 101 момичета;
- 2 непълнолетни чужденци;
- 697 от тях са задържани за срок от 24 часа в РУ;
- 540 деца са задържани за притежание и разпространение на наркотици;
- В ППТ са пострадали 1174 деца, от които 29 са загинали и 1145 ранени.

Територията на страната има 97 помещения за задържане на непълнолетни, които според МВР отговарят на Инструкцията за реда за осъществяване на задържане, оборудването на помещенията за настаняване на задържани лица. Няма подадени жалби от адвокати в случаи на недопускането им да осъществят правна защита на непълнолетни лица.

• **Данни, получени от МП**

През 2022 г. постъпват **26 нови молби** за връщане на деца по Хагската конвенция за гражданските аспекти на международното отвлечение на деца от 1980 г. и 4 молби за съдействие за упражняване на правото на лични отношения по същата конвенция. Общо новопостъпилите молби за периода са 30. Продължена е работата по 20 подадени молби за отвлечени деца и за лични отношения от предходни години. Общо молбите, по които са извършвани действия през 2022 г. в изпълнение на задълженията, предвидени в Хагската конвенция от 1980 са 50. От тях тези, подадени от други държави за обработване и решаване от съда в България са 41, а молбите, изпратени от България до други държави са 9. През 2022 г. са влезли в сила 12 съдебни

решения по молби, подадени през 2020 г. и през 2021 г., от тях 9 решения са за отказ и 3 решения са за връщане на дете/деца.

– в Единния регистър на медиаторите съгласно чл. 8а от Закона за медиацията, поддържан в МП, през 2022 г. са вписани 216 лица.

– в рамките на проект, изпълняван от МП са изградени и оборудвани 12 специализирани помещения за щадящо изслушване на малолетни и непълнолетни по граждански и наказателни производства („сини стаи“) в градовете Варна, Плевен, Козлодуй, Враца, Хасково, Смолян, Добрич, Разград, Ловеч, Силистра, Търговище и Кърджали.

След приключването на проекта, за периода 2019-2022 г., по информация подадена от съдилищата са разгледани **2 840 дела с участието на деца, като 38 деца са изслушани в изградените по проекта „сини стаи“.**

По данни на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ през 2022 г. са **постъпили, осъдени и изтърпели наказание „лишаване от свобода“ в поправителен дом за непълнолетни към затвора в гр. Враца 16 непълнолетни лица.**

• Годишни данни в областта на образованието

По данни на НСИ през 2022 г. функционират 1 817 детски градини (ДГ) и 2 373 училища, в т.ч. 1 948 общообразователни, 8 специални и 417 професионални. По данни на Центъра за информационно осигуряване на образованието (ЦИОО) центровете за специална образователна подкрепа (ЦСОП) са 42, а специализираните обслужващи звена – 38.

За реализиране на политиките за достъп до качествено образование са осъществени следните дейности, свързани с училищната мрежа:

Прието е РМС№ 994 от 09 декември 2022 г. за приемане на Списък със защитените детски градини и защитените училища в Република България за учебната 2022/2023 година. Определени са защитените институции в Република България за 2022/2023 учебна година. Включени са 78 защитени детски градини и 24 части от детски градини от 102 населени места, от 77 общини, от 26 области, и 164 защитени училища от 164 населени места, от 105 общини, от 26 области или общо 266 защитени институции.

С РМС № 991 от 08 декември 2022 г. е приет Списък на средишните детски градини и училища за учебната 2022/2023 година. Определени са средишните институции за 2022/2023 учебна година и са включени общо 957 средишни институции – 194 детски градини, 39 части от детски градини и 724 училища, от 647 населени места, от 242 общини, от 28 области. По данни на РУО към началото на учебната 2022/2023 година в тях се обучават общо 17 412 деца и 172 586 ученици, като пътуващите деца в задължителна предучилищна възраст в детските градини са 2609, а учениците до 16-годишна възраст са 37 691.

• Данни от МТСП

През 2022 г. данните на НТЛД 116 111 показват, че **постъпват 28 400 обаждания и са проведени 7 700 консултации за психологическа подкрепа.** Делът на децата, които са консултирани, е 54,75% спрямо възрастните. Наблюдава се лек ръст на обаждания от майките, спрямо бащите, които търсят съвети за децата, свързани с възпитанието и справяне с определени ситуации.

По отношение на постъпилата информация, при която е констатиран риск за дете, съгласно Закона за закрила на детето, данните показват увеличение с 14,15% на сигналите. Лицата, които получават информация по въпроси, свързани с деца и услуги, са 300. Обажданията, при които децата тестват Линията са 9 863, а мълчаливите

обаждания – 2005. Обажданията от деца са 55% от общия дял на постъпилите повиквания. През 2022 г. на телефонната линия постъпват 1 244 обаждания от родители, като от майки са 624, а от бащи 620.

От 03.09.2022 г. щатната численост, определена за реализиране на дейността по обслужване на НТЛД 116 111, включва 11 щатни бройки (служители на АСП), в т.ч. 10 щатни бройки за длъжността „консултант, деца и младежи“ и 1 щатна бройка за началник на отдел „Център за обаждания с хармонизиран телефонен номер 116 111.

• **Социалните услуги за деца и семейства през 2022 г.**

По информация на АСП, към 31.12.2022 г. функционират общо **654 социални услуги** за деца и семейства, които са държавно делегирана дейност.

№	Вид социална услуга	Брой
1.	Дневни центрове за деца и/или младежи с увреждания; деца и младежи с тежки множествени увреждания	91
2.	Дневни центрове за деца с увреждания; деца с тежки множествени увреждания	6
3.	Дневни центрове за деца и младежи с увреждания - седмична грижа	6
4.	Дневни центрове за подкрепа на деца с увреждания и техните семейства	1
5.	Дневни центрове за подкрепа на деца с тежки множествени увреждания и техните семейства	1
6.	Дневни центрове за деца и пълнолетни лица с увреждания	2
7.	Центрове за социална рехабилитация и интеграция за деца	56
8.	Центрове за социална рехабилитация и интеграция за деца и младежи	1
9.	Центрове за социална рехабилитация и интеграция	6
10.	Звена „Майка и бебе“	12
11.	Центрове за обществена подкрепа	146
12.	Център за обществена подкрепа/Общностен център за деца и семейства	1
13.	Центрове за работа с деца на улицата	22
14.	Преходни жилища за деца	18
15.	Център за настаняване от семеен тип за деца без увреждания	143
16.	Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания	107
17.	Център за настаняване от семеен тип за деца с увреждания	7
18.	Център за настаняване от семеен тип за деца/младежи с увреждания, с потребност от постоянни медицински грижи	8
19.	Кризисни центрове за деца	20
Общо социални услуги		654

Източник: статистика на АСП

Съгласно данните от европейското изследване „Статистика на доходите и условията на живот (EU-SILC)“, през 2021 г. делът на децата в риск от бедност в България е **24,2%**, което представлява намаление с 4,1 процентни пункта (п.п.) спрямо техния дял през 2020 г. Спрямо 2020 г. се отчита намаление с 3,2 п.п., а в абсолютно изражение с **40,3 хил. деца в риск от бедност или социално изключване.**

В средносрочен план стойността на индикатора дял на децата в риск от бедност или социално изключване намалява с повече от 9 п.п. – от 42,6% през 2017 г. до 33,0% през 2021 г.

- **Данни от ДАЗД**

С цел предотвратяване на въвличането и използването на деца в различни видове експлоатация, през 2022 г., са изготвени **10 мотивирани становища** от председателя на ДАЗД до министъра на вътрешните работи, които включват 11 български деца за налагане на мярка по 76а от Закона за българските лични документи. От тях 8 предложения са за срок до 2 години от издаване на заповедта и 3 до навършване на пълнолетие на децата.

- **Данни от ММС**

След реализирането на мерките на ММС през 2022 г., насочени към децата (програми, проекти и други спортни дейности), получените данни са следните: 18 621 деца са привлечени за занимания със спорт, в т. ч. деца в риск и деца с увреждания. Общият брой на проведените занимания за начално обучение по 40 вида спорт е 31 303, общия брой на спортните прояви за деца е 62. В териториален аспект броят на населените места е над 55.

- **Насилие над деца**

Правото на детето на свобода от всички форми на насилие

Комитетът отбелязва всички положени от държавата-страна по Конвенцията усилия за създаване на система за закрила на детето, и по-специално чрез разпоредбите в Закона за закрила на детето и Семейния кодекс; създаването на координиращ механизъм за разрешаване на случаи с деца, които стават жертви или са изложени на риск от насилие; създаването на експертна работна група, която да разглежда случаи на тормоз в училищата; и въвеждането на гореща линия за деца през 2009 г. Въпреки този напредък Комитетът изразява сериозно безпокойство от:

- физически, психологически и сексуален тормоз, между и по отношение на деца, живеещи в резидентни институции;*
- сигналите, в които се посочва, че децата поправителни домове и следствени арести, социално-педагогическите интернати, възпитателните училища интернати (ВУИ) и домове за временно настаняване на малолетни и непълнолетни са подложени на несъразмерни наказания, включително физически бой, затваряне;*
- вторичната виктимизация на децата в резултат на погрешни следствени процедури, които не дават достатъчно гаранции за обезщетение и не включват чувствителен към нуждите на детето подход.*

- **В системата на МВР**

През 2022 г. са предоставени **430** полицейски закрили, от които 30 по искане на самото дете. Полицейската закрила се осъществява в домове за временно настаняване на малолетни и непълнолетни, в Районни управления, В Кризисни центрове за и в ЦНСТ.

Подаден е един сигнал за упражнено насилие върху непълнолетен и неспазване на процедурата по задържане за 24 часа. Образувана е дисциплинарна проверка по отношение на полицейския служител и е наложено дисциплинарно наказание на същия.

- **В системата на МТСП**

По данни на АСП през 2022 г. броят на постъпилите сигнали в ОЗД към ДСП в страната за насилие над деца е **1 354**, като по **522** от тях е открита работа по случай.

През 2022 г. броят на сигналите за деца, жертва или в риск от насилие, по които е приложен Координационния механизъм при насилие е **1 249**.

За осигуряването на защита на дете в риск или жертва на насилие или експлоатация ДСП създава мултидисциплинарен екип, членовете на който работят заедно до приключване на случая. Екипът разработва план за действие, който съдържа здравни, социални и образователни услуги за превенция на насилието или за възстановяване на детето.

- **ДАЗД в защита на децата от насилие**

През 2022 г. е изготвена и приета с РМС №51/23.01.2023 г. **Национална програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца 2023-2026 г. и План за действие за нейното изпълнение в периода 2023-2024.**

Националната програма задава националната рамка на политиката в областта на насилието срещу деца чрез механизъм за координация и комуникация между държавните органи, представители на гражданското общество и неправителствения сектор.

През годините от ДАЗД са извършвани множество планови проверки по темата насилие над деца в различни обекти, като през 2022 г. се извърши планова проверка на тема: **„Работа по случаи на деца с предприета мярка за закрила – настаняване в социални услуги за осигуряване на подслон“** в социални услуги за осигуряване на подслон (Кризисен център).

Втората тематична планова проверка е извършена във всички пет Регистрационно-приемателни центрове на територията на страната относно спазване правата на детето в териториалните поделения на ДАБ, за да се установи спазването на правата на децата при престоя им в регистрационно-приемателен и транзитен център и осигуряване на сигурна и безопасна среда.

През 2022 г. служителите на Главна дирекция „Контрол по правата на детето“ извършват общо 249 проверки, в хода на 70 от които е изследваното правото на детето на закрила от всички форми на насилие. От 70 проверки, 30 са в образователни институции /училища – 21 бр., ДГ и ДЯ – 7 бр./ и 2 в Център за специална образователна подкрепа (ЦСОП), 23 проверки са извършени в Дирекции „Социално подпомагане“; 9 в Центрове за настаняване от семеен тип, 7 в доставчиците на други социални услуги за деца и 1 в лечебно заведение.

- **Образование, свободно време и културни дейности**

Комитетът приветства положените усилия за намаляване на различията между градовете и селата по отношение на достъпа до качествено образование, за подпомагане на осигуряването на образование в ранна детска възраст, за интегриране на децата-роми в общообразователните училища, за намаляване на броя напуснали училище деца и гарантиране на достъп до безплатно държавно образование и услуги в подкрепа на обучението за деца, търсещи убежище, и деца-бежанци.

Комитетът остава дълбоко загрижен, че:

- *децата от селските региони и малките градове са все още поставени при неравностойни условия по отношение на достъпа до качествено образование;*
- *съществуването на високи равнища на непосещаемост и ранно напускане на училище остава проблем за голям брой ученици на много места в страната;*
- *участието в предучилищното, основното, средното и професионалното образование на деца-роми, и по-специално момичета от ромски произход остава*

ниско, като много деца-роми продължават да са изложени на сегрегация в училищната система.

Ученици, отпаднали от образователната система

За реализирането на приоритетите на МОН, свързани с максималното обхващане и включване на децата и учениците в задължителна предучилищна и училищна възраст в образователната система, е създаден и се прилага постоянно действащ Механизъм за съвместна работа на институциите за обхващане, включване и предотвратяване на отпадането от образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст (Механизъм).

По данни от Информационната система за реализация на Механизма към началото на учебната 2022/2023 година **53 464** са отпадналите от образователната система деца и ученици в задължителна училищна възраст. **За 39 653 от отпадналите екипите за обхват са получили сведения, че семействата са заминали за чужбина.** Най-рисков за отпадането на учениците е преходът между 7-ми и 8-ми клас.

Коефициентът на записаните **5-годишни деца е с 1,96 по-висок** спрямо септември – ноември 2021 г.

Деца със специални образователни потребности (СОП)

По данни на Центъра за информационно осигуряване на образованието (ЦИОО) през учебната 2022/2023 година ресурсно подпомагане се предоставя на общо **24 036** деца и ученици със специални образователни потребности в системата на предучилищното и училищното образование и обучение, от които 18 600 в училища и 5 436 в ДГ. В специалните училища за ученици със сензорни увреждания се обучават общо 694 деца и ученици с увреден слух и с нарушено зрение, а в центровете за специална образователна подкрепа (ЦСОП) – 2 776 деца и ученици със специални образователни потребности.

МОН не разполага с данни за броя на деца с увреждания и деца със СОП, които са извън образователната система.

Подкрепа на деца с увреждания и на деца със СОП

Децата и учениците със СОП, които се обучават в системата на предучилищното и училищното образование (в това число и тези, които си обучават в специалните училища и в специални групи в детските градини), се подпомагат от **4 846** педагогически специалисти, назначени в детските градини и училищата, като от тях: ресурсни учители – 1 388, психолози – 1 180, логопеди – 869, рехабилитатори на слуха и говора – 70, учители на деца с нарушено зрение – 134, учители на деца с увреден слух – 12, педагогически съветници – 687, учители на деца с умствена изостаналост – 19, възпитатели – 408, педагози други – 79. Непедагогически персонал – 108 души, от тях рехабилитатори – 5, социални работници – 99, ерготерапевти – 2 и кинезитерапевти – 2.

На 8 701 от децата и учениците със СОП, които се обучават в училищата и детските градини (без специалните училища и центровете за специална образователна подкрепа), е предоставена допълнителна подкрепа от 989 педагогически специалисти от регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование (ресурсни учители – 688, психолози – 133, логопеди – 140, рехабилитатори на слуха и говора – 17, учители на деца с нарушено зрение – 11). Непедагогически персонал – 8 души, от тях: социални работници – 1, ерготерапевти – 6 и кинезитерапевти – 1.

В ДГ и училищата са назначени и **573 помощници на учителя, от тях в детски градини са назначени 333, а в училища – 240.**

Осъществена е цялостна организация и координация на дейностите за осигуряване на подкрепяща среда (разумни улеснения) за участието на ученици със

СОП (с нарушено зрение и с обучителни трудности) в НВО и в ДЗИ (сесия май – юни 2022 г.) през учебната 2021/2022 година: в НВО (4-ти, 7-ми, 10-ти клас) – 56 ученици с нарушено зрение и 164 – с обучителни трудности; в ДЗИ – 29 зрелостници с нарушено зрение и 24 – с обучителни трудности.

За сесия август – септември 2022 г. са подкрепени за явяване на ДЗИ 6 зрелостници с нарушено зрение и 9 зрелостници с обучителни трудности, за които са осигурени разумни улеснения при провеждането на първия или на втория ДЗИ.

От 2022 г. функционира платформа за образователни и терапевтични ресурси за деца и ученици със специални образователни потребности „Подкрепи ме“ (**podkreptime.mon.bg**). Платформата е създадена в партньорство между МОН, РЦПППО – София-град и УНИЦЕФ – България. Към настоящия момент в платформата „Подкрепи ме“ има качени над 400 броя авторски продукта под формата на видео и текстови файлове, като информацията е, че разработването и качването на ресурси в платформата продължава, регистрираните специалисти са над 750 и има над 120 заявки от родители за регистрация.

Равен достъп до детски заведения

От 01.04.2022 г. със Закона за държавния бюджет за 2022 г. са премахнати таксите за посещение на детски градини, като разходите за издръжката на детските градини, които се финансираха от общинските бюджети за сметка на местните приходи, са поети от държавния бюджет като делегирана от държавата дейност.

Продължава изплащането на компенсация на родителите на неприети поради липса на свободни места в държавните и общинските детски градини деца. Броят на обхванатите в мярката деца се увеличи от 737 в края на 2021 г. на 1 083 в края на 2022 г., а размерът на изплатените компенсация за едно дете от 291 лв. през 2021 г. на 413 лв. през 2022 г. По този начин се подпомага обучението на неприетите в общинските детски градини деца, както на записаните в частни детски градини, така и на потърсилите други форми на обучение.

Деца-роми в сегрегирани училища

МОН не разполага с данни относно броя на децата, които учат в сегрегирани училища. През 2022 г. общо **1 490 детски градини**, общообразователни училища и професионални гимназии са получили средства за работа с уязвими групи. Реализира се програма „Подпомагане на общините за образователна десегрегация“. Националната програма цели образователна интеграция на деца и ученици от уязвими групи, включително роми, чрез реализиране на дейности от общините за образователна десегрегация и превенция за недопускане на вторичната сегрегация.

Образователни медиатори

Броят на образователните медиатори, които са назначени в българската образователна система, към 16.12.2022 г. от данни на ЦИОО, е **1 105, като 131 са в детските градини и 979 – в училищата**. Общият брой на образователните медиатори е по-голям от сумарния брой по вид институция, защото има лица, които работят в повече от една образователна институция.

Подкрепа за психичното здраве в училище

През учебната 2021/2022 г. МОН осъществява множество дейности по посока на подобряване на училищната среда като място за творчество и личностно развитие с акцент върху превенцията на насилието и тормоза.

Специалистите от Националната мобилна група за психологическа подкрепа към Министерството преминават обучение за обучители за първична подкрепа на хора, преживели травма, по покана на Съвета на жените бежанки в България съвместно с

„Израелска травма коалиция“.

МОН инициира и информационна кампания под надслов **„Училище без агресия“**, в рамките, на която са събрани и обобщени 196 споделени истории, модели и добри практики от училищни психолози, директори на училища и ученици.

В детските градини и училищата непрекъснато се увеличава и броят на назначените психолози и педагогически съветници, като в момента са назначени **1 313 психолози и 687 педагогически съветници**.

На телефонните линии на МОН за 2022 г. са получени **39 обаждания**. Националната мобилна група за психологическа подкрепа се е включила с осъществяване на кризисна интервенция при 24 критични ситуации в образователните институции.

Училищна агресия

Броят на инцидентите за учебната 2021/2022 г. е **3 164**, в сравнение с учебната 2020/2021 г., когато техният брой е 2 539. Счита се, че една от причините за увеличаването на броя на инцидентите, свързани с агресия, е пандемичната обстановка и обучението от разстояние в електронна среда, което неимоверно оставя трайни следи върху социализацията и общуването между децата и учениците.

• Семейна среда и алтернативни грижи

Деца, лишени от семейна среда и осиновяване

– гарантиране, че родителските спорове се разрешават в най-добрия интерес на детето;

– укрепване на капацитета на системата за закрила на детето и издръжката на услугите за семейството на централно и общинско ниво, чрез осигуряване на адекватни финансови и човешки ресурси, предотвратяване на изоставянето на деца и разделянето на семействата, особено сред групи в най-неравностойно положение, включително ромски деца и деца с увреждания;

– да се гарантира, че центровете за настаняване от семеен тип напълно интегрират децата в общността и не увековечават социалната изолация и сегрегация;

– да се засили мониторинга на всички видове резидентни институции,

– засилване на подкрепата за бъдещи осиновители и осиновени деца; и да се гарантира, че децата с увреждания и ромските деца не са дискриминирани в процеса на осиновяване.

Осиновяване

Комитетът отбелязва, че броят на осиновявания на деца с увреждания и специални нужди се е увеличил, но същевременно изразява безпокойство от факта, че осиновяванията на деца със сериозни увреждания е нараснал незначително, а броят на осиновявания на деца-роми остава нисък.

През 2022 г. **няма постигнат прогрес за развиване на правна и техническа възможност за осиновените да имат достъп до информация за своя произход.**

През 2022 г. в регистъра по чл. 113, ал. 1, т. 1 от Семейния кодекс на децата, които могат да бъдат осиновени от лица с обичайно местопребиване в чужбина при условията на пълно осиновяване са **вписани 196 деца**.

Вписаните през 2022 г. в регистъра по чл. 113, ал. 1, т. 2 от СК, осиновяващи с обичайно местопребиване в чужбина са 146. От вписаните осиновяващи няма с българско гражданство.

През 2022 г. от министъра на правосъдието са дадени 112 съгласия за осиновяване на 146 деца, а влезлите в сила решения за допускане на осиновяване са 116.

Съветът по международно осиновяване е предложил на министъра на правосъдието за 81 деца предприемане на специалните мерки за осиновяване по чл.112, ал. 6 СК, които се прилагат по отношение на деца над 7 години и/или с особености в здравословното състояние и/или развитие и/или са част от големи групи братя и сестри. От министъра на правосъдието са дадени 39 съгласия за осиновяване на 51 деца чрез специалните мерки.

По данни на АСП през 2022 г. в регистъра на деца, които могат да бъдат осиновени при условията пълно осиновяване, са вписани **584 деца**. Към 31.12.2022 г. в регистъра на деца, които могат да бъдат осиновени при условията на пълно осиновяване, са вписани общо 977 деца, от които – 431 здрави и 546 деца с увреждане. През 2022 г. по процедурата на национално осиновяване са осиновени 372 деца, от които 359 здрави деца и 13 деца с увреждане. Към 31.12.2022 г. в Националния регистър на осиновяващите за пълно осиновяване са вписани 1 785 лица/семейства. По отношение на броя на прекратените осиновявания и причините за това, в АСП не е налична и обработена информация по тези критерии. В информационния масив на агенцията се съдържа информация относно направени постъпки за прекратяване на осиновяване, като през 2022 г. е направена 1 постъпка за прекратяване на осиновяването и 1 осиновяване е прекратено.

През 2022 г. е разработено **Методическо указание относно вписване на дете в регистъра на деца, които могат да бъдат осиновени при условията на пълно осиновяване, в рамките на сформирани от председателя на ДАЗД междуправителствена работна група**. В нея участват представители на всички ангажирани страни.

Система за закрила

По данни на АСП, към 31.12.2022 г. служителите в ОЗД към ДСП са **815, в т.ч. началници на ОЗД, социални работници, психолози и юрисконсулти**. Към края на 2022 г. все още няма данни за средната натовареност на един социален работник. През годината са реализирани няколко обучителните програми, реализирани за повишаване на професионалния капацитет на социалните работници от ОЗД към ДСП, са:

- Повишаване на капацитета на социалните работници в сферата на закрилата на детето, социалните услуги и социалното подпомагане;
- Надграждащо обучение за прилагане на системата за проследяване на дете в риск;
- Контрол по правата на детето;
- Модел на правосъдие, съобразено с интересите на детето;
- Социална работа по случаи на деца, ввлечени в родителски конфликти и в риск от родителско отчуждение;
- Работа по случай на дете;
- Изготвяне на социален доклад, касаещ интереса на дете;
- Изготвяне на социален доклад до съдебен орган при спор относно упражняване на родителски права.

По данни на АСП през 2022 г. няма промени в изискванията за квалификация на социалните работници от системата на закрила на детето, които работят в ОЗД.

Приемна грижа

Към 31.12.2022 г. в регистъра на утвърдените приемни семейства са вписани 1 892 приемни семейства. От тях – 9 доброволни приемни семейства и 1 883 професионални.

Таблица № 12. Вписани в регистъра приемни семейства по области, брой

Област	Общ брой	В т.ч. доброволни	В т.ч. професионални
Благоевград	66	0	66
Бургас	54	1	53
Варна	125	0	125
Велико Търново	97	0	97
Видин	85	1	84
Враца	72	0	72
Габрово	51	0	51
Добрич	57	0	57
Кърджали	23	0	23
Кюстендил	48	0	48
Ловеч	43	1	42
Монтана	115	0	115
Пазарджик	104	1	103
Перник	46	0	46
Плевен	138	0	138
Пловдив	89	0	89
Разград	65	0	65
Русе	51	0	51
Силистра	18	0	18
Сливен	42	1	41
Смолян	55	0	55
София-град	36	2	34
София-област	30	0	30
Стара Загора	55	1	54
Търговище	66	0	66
Хасково	116	0	116
Шумен	122	1	121
Ямбол	23	0	23

Източник: статистика на АСП

Общият брой на децата, настанени в професионални приемни семейства от началото на 2022 г. до 31.12.2022 г. включително, е 683.

- **Деца в родителски конфликти**

През 2022 г. служители на ДАЗД осъществяват **1 978 консултации, като 403 от тях касаят деца, чиито родители са в конфликт.** Броят на тези случаи се увеличава в сравнение с предходни години, като липсата на желание за съдействие от страна на родителите и за осъществяване на комуникация помежду им води до висок процент неефективност за разрешаване на случая в интерес на детето.

Съобразно данните от Интегрираната информационна система на АСП, броят на сигналите през 2022 г., при които в хода на оценката от ОЗД е изведен риск от родителско отчуждение, е **357.**

- **Здраве и здравни услуги**

Комитетът по правата на детето на ООН се обръща към България със следните въпроси във връзка с представения национален консолидиран доклад относно:

- преодоляване на първопричините за трайно високите нива на детска смъртност, особено в селските райони;
- предотвратяване на сегрегацията на ромските жени и техните новородени в етнически отделени родилни отделения;
- подобряване на достъпа до безплатни, висококачествени пренатални грижи, първични и специализирани здравни услуги, ранна диагностика и персонал, включително лекарства за домашно лечение и устройства за специфични здравословни нужди, особено за деца, живеещи най-много в уязвими ситуации, включително ромски деца, деца с увреждания и такива с хронични, генетични и редки заболявания;
- да се гарантира, че достъпът до адекватни здравни грижи, включително пренатални грижи, е гарантиран за неосигурени бременни жени и разширен за деца от семейства, живеещи в най-уязвимите ситуации, особено тези, които живеят в маргинализирани и отдалечени райони и в ромските общности;

Каква е ситуацията в България през 2022 г.?

По данни на НЦОЗА, медицинските специалисти в страната, упражняващи придобита специалност в областта на детското здраве, са както следва:

Педиатрия	1 618
Неонатология	154
Детска гастроентерология	13
Детска ендокринология и болести на обмяната	34
Детска кардиология	64
Детска клинична хематология и онкология	22
Детска неврология	34
Детска нефрология и хемодиализа	13
Детска пневмология и фтизиатрия	45
Детска психиатрия	23
Детска ревматология	30
Детска хирургия	59

Детска дентална медицина	309
Акушерки	3 264
Първични здравни грижи (за медицински сестри, фелдшери и акушерки)	466
Консултант по проблемите на майчинството и развитието на новороденото (за медицински сестри и акушерки)	19
Педиатрични здравни грижи (за медицински сестри и фелдшери)	82

Източник: статистика на НЦОЗА

Практики на педиатри в България – регистрирани 604 броя практики, осъществяващи дейност по педиатрия.

Регистрирани практики на детски психиатри – осъществяват дейност 21 практики по специалността „Детска психиатрия“.

Детските отделения в страната – на територията на страната са разкрити и осъществяват дейност 125 детски отделения.

Хоспитализирани деца през 2022 г. – осъществени 308 818 хоспитализации на лица до 18 г. възраст.

Какво е равнището на детската смъртност на деца до една година през 2022 г.?

Анализът на умиранията при децата до 1-годишна възраст по причини показва, че най-голям е броят на починалите поради някои състояния, възникващи през перинаталния период – 134 (41,1%). Следват вродените аномалии, деформации и хромозомни аберации – 59 (18,1%), болести на органите на кръвообращението (10,7%) и болести на дихателната система (10,4%). Тези 4-ри класа обуславят 80,3% от всички умирания на деца до 1-годишна възраст. Не се наблюдава съществена разлика в структурата на умиранията до 1 година по пол.

• Детската смъртност през 2022 г.

През 2022 г. детската смъртност е 5,6 на 1000 живородени/по данни на НСИ.

Данни, които се поддържат в България за заболяемостта на детското население?

- освидетелствани лица до 16-годишна възраст с вид и степен на увреждане по заболявания, тежест и срок;
- хоспитализирани (изписани и умрели) в стационарите на лечебните заведения на лица на възраст от 0 до 17 години по заболявания;
- болни под наблюдение на психиатричните заведения и структури по вид на заболяването;
- регистрирани и новооткрити заболявания от злокачествени новообразувания по локализации на деца от 0 до 17;
- регистрирани и новооткрити заболявания от активна туберкулоза по форма на заболяването на деца от 0 до 17 години;
- регистрирани и новооткрити заболявания от венерически болести, микроспория, трихофития, фавус, трихофития и фавус на деца от 0 до 17 години;

– профилактични прегледи на деца от 0 до 17 години – на областно и национално ниво.

В Доклада за здравето на гражданите и изпълнението на Националната здравна стратегия, който се изготвя ежегодно, с данни за предходната година, е включена анализ на здравното състояние на децата и учениците. Анализът е изготвен въз основа на данните за физическото развитие и за регистрираните при профилактични прегледи заболявания при децата и учениците, които са посещавали детско или учебно заведение. Направен е анализ на заболяемостта на базата на данните за регистрирани заболявания и аномалии при основния профилактичен преглед, както и данните за физическата дееспособност, на децата на възраст 0-6 години (разпределени в две възрастови групи: 0-3 и 4-6 години) и на учениците. Анализирани са и структурата на заболяванията, при които децата и учениците се водят на диспансерно наблюдение по вид заболявания.

Данни за деца без избран личен лекар и как се осигурява техния достъп до здравна грижа?

Не са предоставени данни за деца без избран личен лекар. Съгласно Закона за здравното осигуряване, лицата до 18-годишна възраст, а ако учат редовно и след навършване на тази възраст до завършване на средно образование, но не по-късно от навършване на 22-годишна възраст, се осигуряват за сметка на държавата.

• Училищно здравеопазване

През 2022 г. не са предприети адекватни действия за осъвременяване на остарялата нормативна база, регламентираща работата на здравните кабинети в детски градини и училища. Разработен е проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за здравето, който е преминал обществени консултации, но не е стартирал процеса по изготвянето на нова наредба за здравните кабинети.

Осигуряване на правото на децата на достъп до жизнено важни за тях медицински храни

НЗОК заплаща диетични храни за специални медицински цели съгласно чл. 45, ал. 4 от Закона за здравното осигуряване, за да могат те да бъдат предписани като лечебна терапия на здравноосигурени лица. По информация на МЗ през май 2022 г. е отправена покана към производителите на диетични храни за специални медицински цели или техни упълномощени представители, за участие в процедурата по изготвяне на нов „Списък с диетични храни за специални медицински цели, заплащани напълно или частично от бюджета на НЗОК“. В резултат на проведената процедура е изготвен нов **Списък на диетични храни за специални медицински цели, заплащани напълно или частично от НЗОК**, изготвен и утвърден по реда на Глава трета от Наредба №10 от 24 март 2009 г. с Решение на НС на НЗОК №РД-НС-04-86/17.08.2022 г. в сила от 01.09.2022 г. Съгласно този списък, НЗОК заплаща **27 вида диетични храни за специални медицински цели, подходящи за деца в различни възрастови групи, 20 от които на 100%.**

Диагнозите по МКБ кодове, за които НЗОК заплаща диетични храни за специални медицински цели са следните: МКБ K52.2 – Алергия към белтъка на кравето мляко; МКБ K90.0 – Цьолиакия; МКБ E70.0 – Класическа фенилкетонурия; МКБ E71.1 – Други разстройства на обмяната на аминокиселините с разклонена верига, пропионова ацидемия; МКБ E72.2 – Разстройства в метаболитния цикъл на уреята; МКБ G40.6 – Епилепсия Grand mal припадъци неуточнени.

През 2022 г. от страна на Министерство на здравеопазването са издадени становища за съответствие с нормативните изисквания на 23 нови за страната храни за специални медицински цели, по смисъла на чл. 76, ал. 2, т. 3 от Закона за храните.

- **Палиативни грижи за деца**

С оглед създаване на условия за устойчиво подобряване на майчиното и детско здраве в страната се разкриват Центрове за комплексно обслужване на деца с увреждания (ЦКОДУХЗ). През 2022 г. функционират 10 ЦКОДУХЗ, като в 1 от тях – ЦКОДУХЗ – Бургас е осигурена възможност за предоставяне на специализирани палиативни грижи за деца в терминално състояние. През 2022 г. на **8 деца** в терминално състояние са осигурени палиативни грижи.

Специализирани и интегрирани здравно-социални услуги за деца, зависими от наркотици

През 2022 г. в България функционират осем програми по универсална превенция, които са получили съгласие по реда на Наредба №6/2014 г. за условията и реда за осъществяване на програми за превенция употребата на наркотични вещества на МЗ и МОН. Три от тези програми са насочени конкретно за работа с родители. При реализиране на дейностите по програмите за универсална превенция през 2021 г. са обхванати общо 15 048 ученици (от тях 5 219 лица под 15 години и 9 822 лица от 15 до 18 години) и общо 322-ма родители, училищни и други специалисти.

През 2022 г. в България функционират четири програми по индикативна превенция, реализирани от Превантивно-информационен център (ПИЦ) по проблемите на наркоманиите, град София; дирекция „Превенции“ към Община Варна и Общински съвет по наркотични вещества, гр. Кърджали. Само към две от програмите – в гр. София и гр. Варна функционират дневни центрове за деца и младежи, които употребяват психоактивни вещества.

Програмите за селективна превенция и индикативна превенция се реализират само в четири града в страната, поради което достъпът на деца и семейства до специализирани интервенции е силно ограничен.

През 2022 г. продължава да функционира само **една програма за психосоциална рехабилитация от резидентен тип за деца, които са зависими към наркотици**. Тя е базирана в София. Продължителността на програмата е 12 месеца.

Здравословно хранене на децата и на учениците, хранене на деца с алергии

Чрез финансови средства, осигурени по двугодишното споразумение между СЗО и Министерство на здравеопазването, през 2022 г. е разработен нов софтуер за оценка на хранителен прием на индивидуално и групово ниво при провеждане на епидемиологични проучвания от МЗ, НЦОЗА и РЗИ и за извършване на здравен контрол в организирани детски колективи (ДЯ, ДГ и училища) от органите на държавния здравен контрол.

На национално ниво осигуряването на диетично хранене на деца със здравословни проблеми, посещаващи детски заведения, се регулира съгласно действащото законодателство от следните нормативни актове:

Наредба №3 от 2007 г. за здравните изисквания към детските градини, е определено, че при представяне от родителите на документ от магистър по медицина относно необходимостта от диетично хранене на детето осигуряването на такова хранене се извършва по реда на Наредба №6 от 2011 г. за здравословно хранене на децата на възраст от три до седем години в детски заведения.

Наредба №2 от 2013 г. за здравословно хранене на децата на възраст от 0 до 3 години в детските заведения и детските кухни и Наредба №6 от 2011 г. за здравословно хранене на децата на възраст от 3 до 7 години в детски заведения регламентират, че храната в детските заведения и детските кухни се предлага по предварително изготвени седмични менюта, разработени в съответствие с изискванията на наредбата.

Здравният контрол в Република България за прилагане на наредбите за здравословно хранене на Министерство на здравеопазването се осъществява от Регионалните здравни инспекции (РЗИ), съгласно Закон за здравето, чл. 15. ал.1 и ал.3.

Програми в подкрепа на кърменето и на позитивните медицински практики

В подкрепа на кърменето през 2022 г. са реализирани следните дейности:

Отбелязана е Световната седмица на кърменето за 2022 г. „Да се застъпим за кърменето – обучение и подкрепа“. С бременни жени и настоящи млади майки, с особено внимание към ромската общност, са проведени информационни кампании за популяризиране на кърменето на тема: „Здравословно хранене по време на кърмене“, „Кърменето – инвестиция за цял живот“.

На интернет страниците на здравните инспекции и средствата за масова информираност са публикувани следните информационни материали: „Да подкрепим кърменето за по-здрава планета“, „Факти за затлъстяването“, „Хранене и диети. Хранителни разстройства“, „Нездравословно хранене и болести, свързани с него“, „Ползата и вредата от солта“.

Осигуряването на лекарства за децата off label

Разпоредбата на чл. 266 б от ЗЛП в хуманната медицина предвижда по изключение, при липса на алтернатива за лечение на конкретен пациент и само в интерес на неговото здраве, разрешен за употреба в страната лекарствен продукт да се прилага извън условията на разрешението за употреба при наличие на научни доказателства за безопасността и ефикасността на този продукт.

За лица до 18 години лекарствените продукти, прилагани извън условията на разрешението за употреба, се заплащат с публични средства чрез трансфер от МЗ към НЗОК.

Към настоящия момент МЗ не разполага с информация за трудности или невъзможност за прилагане на законовата разпоредба, като тя е действаща към момента.

Колко домовете за медико-социални грижи (ДМСГД) има през 2022 г.? Колко деца има в тях? Колко Центрове за комплексно обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания са изградени?

Към 31.12.2022 г. функционират 4 ДМСГД (в градовете Варна, Кърджали, Плевен и Стара Загора), в които на резидентна грижа са настанени 209 деца. До настоящия момент са създадени 10 ЦКОДУХЗ. Центровете за комплексно обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания се разкриват поэтапно, като имат различен капацитет и обем на дейност в зависимост от конкретните потребности и наличен ресурс в съответната област. Във всички 10 ЦКОДУХЗ амбулаторно се осъществява диагностика, физикална терапия, медицинска и психосоциална рехабилитация на деца с увреждания и хронични заболявания. Осигурява се подкрепа на родителите чрез обучение в грижите за дете с увреждане и чрез осигуряване на почасови услуги, които включват индивидуални и/или групови занимания с децата. Осигурени са и мобилни услуги за обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания в ЦНСТ или в дома на децата. В ЦКОДУХЗ – Бургас се предоставят и допълнителни стационарни дейности, с които се осигуряват специални грижи за деца до една година и дългосрочни грижи за деца. В Центъра се извършва комплексно лечение на недоносени деца, продължително лечение (до три месеца) след проведено активно болнично лечение, както и физикална терапия и рехабилитация (до шест месеца) за деца с тежки увреждания или хронични заболявания. ЦКОДУХЗ – Бургас предоставя и специализирани палиативни грижи за деца в терминално състояние.

Какъв е броят на ражданията през 2022 г. от неосигурени бременни жени? – по данни на НЗОК, през 2022 г. е оказана родилна помощ на 6 959 здраво неосигурени бременни жени.

Какъв е обхватът на патронажната грижа за бременни жени и деца от 0-3 години през 2022 г.?

По програма „Детско здравеопазване“ до 28-ия ден от раждането детето се посещава в дома от лекар. Извършват се два прегледа до навършване на едномесечна възраст с препоръчителен интервал от 7 до 14 дни. Първият преглед се извършва до 24 часа след изписване от лечебното заведение при осъществен избор от родителите на лекар на детето (общопрактикуващ лекар или специалист по педиатрия). При липса на избран лекар до 24-я час след изписването, първият преглед се извършва до 24 часа след избора.

Посещения в дома на новороденото се осъществяват по пакет „Здравни грижи, осъществявани в дома от медицински сестри, акушерки или лекарски асистенти“ от лечебни заведения за първична извънболнична медицинска помощ. Този пакет включва до две посещения от медицинска сестра, акушерка или лекарски асистенти в дома на новороденото. Първият преглед се извършва до 7 дни след изписване от лечебното заведение, а второто посещение е до 14 дни след изписване от лечебното заведение. В Националния рамков договор за медицински дейности 2020-2022 г. е регламентирано задължение на общопрактикуващите лекари и на лекарите специалисти от извънболничната медицинска помощ да извършват посещения в дома на пациента.

През 2022 г. с домашни посещения чрез ЦКОДУХЗ са обхванати 80 деца, а чрез ЗКЦ са осъществени 163 домашни посещения.

Здравната грижа за украински деца бежанци през 2022 г.?

В Постановление №69 от 5 май 2022 г. за здравно осигуряване на лицата с временна закрила по чл. 1а, ал. 3 от Закона за убежището и бежанците и на лицата по чл. 39, ал. 6, т. 2 и чл. 40а, ал. 3а от Закона за здравното осигуряване (Постановление) на Министерския съвет, е предвидено здравноосигурителните вноски за лицата с временна закрила до 18-годишна възраст да са за сметка на държавния бюджет.

Лицата с предоставена временна закрила по чл. 1а, ал. 3 от Закона за убежището и бежанците имат право на медицинска помощ и медицински услуги по реда на Закона за здравното осигуряване (ЗЗО) и по Закона за здравето при условията и по реда за българските граждани (чл. 34, ал.3 от ЗЗО). Здравноосигурителните права на тези лица възникват от датата на предоставяне на временна закрила. Имунизациите, определени като задължителни, съгласно Имунизационния календар на Република България – приложение №1 към Наредба №15 за имунизациите в Република България, в страната се прилагат в имунизационните кабинети на РЗИ на лица, които са здравно неосигурени или здравно осигурени, но без избран лекар, и от общопрактикуващ лекар.

По данни от регионалните здравни инспекции през изминалата година са проведени следните дейности по ваксинапрофилактика: консултации на украински граждани относно необходими имунизации и здравни изисквания за посещение на детска градина/училище – 3 006; приложени ваксини за задължителни имунизации и реимунизации от РЗИ и лечебни заведения – 1 462 дози.

В допълнение, за прием на украински деца в детска градина, съгласно изискванията на Наредба №3 за здравните изисквания към детските градини, от регионалните здравни инспекции са извършени 208 безплатни лабораторни изследвания.

- **Специални мерки за закрила**

Деца, търсещи убежище, и деца-бежанци

Комитетът приветства трайното сътрудничество на държавата-страна по Конвенцията с Върховния комисар на ООН за бежанците (ВКБООН), наред с усилията за подобряване на местата за настаняване и процеса на регистрация на търсещите убежище и бежанците, но същевременно изразява безпокойство, че:

- няма действаща целева програма в подкрепа на интеграцията на бежанците от 2014 г.;*
- поради липсата на достатъчно място в центровете за настаняване в някои случаи непридружените деца, търсещи убежище, са поставени в едно и също помещение с възрастни, а докладите отчитат пренаселеност и лоша хигиена, което поставя децата в риск;*
- процедурите за събиране на семейства не са физически и икономически достъпни за много търсещи убежище и съдържат прекалено много изисквания по отношение на документацията, която трябва да се предостави, както и физическата идентификация на кандидатстващите за убежище;*
- липсата на подходяща процедура за идентификация и недостатъчният брой преводачи на границата засилва риска влизаните в страната непридружени деца да бъдат идентифицирани като „придружени“*
- езикът на омраза към търсещите убежище и бежанците в медиите, както и сред високопоставените лица се засилва.*

През 2022 г. в ДАБ при МС⁴⁰ са регистрирани **3 348 непридружени деца**, търсещи международна закрила чужденци, от които 3 278 момчета и 70 момичета. Най-голяма е възрастовата група на 16-17-годишните (1 848), следвана от тази на 14-15-годишните (1 091) и 0-13 годишните (409).

Основните страни на произход са: Афганистан (1 803), Сирия (1 383), Ирак (35), Мароко (34), Сомалия (20), Украйна (11).

За сигурността на непридружените малолетни и непълнолетни деца, настанени в ТП денонощно се грижи охрана, осигурена от ДАБ. В Сигурните зони за непридружени деца има допълнителна охрана, както и социални работници от МОМ и преводачи на разположение 24/7.

Психологът на ДАБ прилага Въпросник за идентификация на хора, търсещи закрила с травматичен опит. При високо ниво на риск лицето се насочва към психиатър от център „Надя“.

Социалните експерти на ДАБ провеждат групови информационни сесии и индивидуални консултации с настанените деца с цел превенция от злоупотреба и насилие и повишаване на информираността относно правата, задълженията и наличните услуги, както и специализирани беседи на различни теми, включително сексуално и свързано с пола и насилие.

Преценката за риска от насилие се извършва от служителите в процеса на регистрация, настаняване, медицинско изследване, провеждане на социално интервю и при провеждане на производство за предоставяне на международна закрила по реда на Закона за убежището и бежанците (ЗУБ). В ДАБ са утвърдени и се прилагат Стандартни оперативни процедури за превенция и реакция при сексуално и свързано с пола насилие. През юни 2022 г. на експертите от ДАБ е представен новият инструмент на АЕСУ – SNVA (special needs and vulnerability tool kit) – за оценка на специалните нужди и уязвимостта.

⁴⁰ Писмо от ДАБ № СД-35(1)/01.02.2023 г.

– Броят на непридружените деца, получили международна закрила – хуманитарен и бежански статут за 2022 г. е **1 193**.

– През 2022 г. са постановени общо **839** решения по молби за събиране на семейство. От тях 802 са решения за разрешаване събирането на семейство и 37 – за отказ на събиране на семейство. 121 от всички решения са постановени по молби на ненавършили пълнолетие лица.

– **през 2022 г. 29** непридружени деца са настанени в социални услуги. ДАБ изпълнява комплекс от мерки за първоначална социална адаптация и културна ориентация на търсещите закрила.

– **През годината в центровете на ДАБ** са настанени 3 476 непридружени малолетни и непълнолетни лица

– През 2022 г. в ДАБ при МС са регистрирани **11 непридружени деца от Украйна**, търсещи международна закрила.

– През 2022 г. временна закрила в Република България е предоставена на общо 52 863 непълнолетни лица от Украйна, от които 589 – непридружени малолетни и непълнолетни лица.

– **ДАБ не разполага с данни относно броя на непридружените деца бежанци, които са били задържани и осъдени в България.**

– Идентификацията на лица, на които е оказано психическо, сексуално, физическо насилие и др. форми, е предизвикателство в дейността на Агенцията. В ДАБ са утвърдени и се прилагат Стандартни оперативни процедури за превенция и реакция при сексуално и свързано с пола насилие. При идентифициране на деца в риск или преживяно насилие, съгласно Закона за закрила на детето, ДАБ при МС изпраща сигнал до органите за закрила на детето – ДАЗД, АСП и органите на МВР за предприемане на мерки съгласно действащия Координационен механизъм за взаимодействие при работа по случаи на деца, жертви.

– По данни на ДАБ няма регистрирани случаи на негативни обществени нагласи към бежанците и към децата.

В края на август 2022 г. е проведено първото заседание на Постоянната експертна работна група (ПЕРГ) за осъществяване на мониторинг по прилагането на Координационен механизъм за взаимодействие между институциите и организациите при случаи на непридружени деца или разделени от семействата си деца – чужденци, намиращи се на територията на България, включително децата, търсещи или получили международна закрила (КМ), чиято цел е да се даде възможност на всички ангажирани с прилагането на КМ органи и институции да споделят срещаните проблеми и трудности

• Правосъдие за непълнолетни

Комитетът отбелязва като положителен факт положените усилия за реформа на системата за правосъдие на непълнолетни чрез приетата през 2011 г. Концепция за държавна политика в областта на правосъдието за детето и пътната карта за нейното изпълнение от 2013 г., заедно с приетата Стратегия за реформа на съдебната система на министъра на правосъдието от 2015 г. и обучението на магистрати в областта на правата на детето, но остава дълбоко загрижен, че повечето от предишните препоръки все още не са изпълнени (CRC/C/BGR/CO/2, параграф 69). По-специално, той е загрижен, че:

– *продължава принудителното лишаване от свобода на деца от 8-годишна възраст в поправителни домове по силата на Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните;*

– *не са приети изменения в Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и в Наказателно-*

процесуалния кодекс, както е предложено от Комитета в предишните заключителни наблюдения;

– продължава използването на термина „противообществено“ поведение противно на международните стандарти.

Мерки през 2022 г., предприети за изпълнение на препоръките на Комитета по правата на детето, отправени към България за реформа в детското правосъдие?⁴¹

През 2019 г. работна група в МП изготвя **проект на Закон за възпитателните мерки спрямо лицата, извършили като непълнолетни престъпление или административно нарушение.**

До края на 2022 г. не е постигнат консенсус относно обхвата на проекта на Закон за възпитателните мерки спрямо лицата, извършили като непълнолетни престъпление или административно нарушение, от чието приложно поле към момента са изключени малолетните деца, и в тази връзка и евентуалната необходимост от доразвиване на подходящи консултативни и подкрепящи услуги по отношение на тях, както и по предложената със законопроекта възпитателна мярка „специален надзор от приемно семейство.

През 2022 г. няма промени, настъпили в системата на детското правосъдие.

През 2023 г. поради липсата на напредък на реформата за детското правосъдие и след провеждане на консултации с Отдела за изпълнение на решенията към Съвета на Европа по отношение на обхвата на мерките, ще бъде предложено сформирането на нова работна група за изготвяне на съответните, необходими за изпълнението на решението „А. и други срещу България“, най-належащи изменения в Закона за противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (ЗБППМН).

• **Достъп на децата до специализирана правна помощ**

- правна помощ по ЗЗДет е осигурена на 829 деца;
- правна помощ по реда на Регламент /ЕО/ №4/2009 г. на Съвета и по чл. 143 от СК за издръжка получават 56 деца;
- правна помощ по реда на чл. 25 от Закона за убежището и бежанците е предоставена на **3 380 малолетни/непълнолетни бежанци.**

Решения на Европейския съд по правата на човека срещу България, които засягат правата на деца

Две са решенията от 2022 г., които най-общо засягат правата на деца в уязвимо положение. Това са решенията „А. и други срещу България“ и „Ненчева и други срещу България“.

Делото „А и други срещу България“ (жалба №51776/08):

В решението по делото „А. и други срещу България“ ЕСПЧ установява нарушения на чл. 5, §4 от Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи поради несъвършенства в уредбата на Закона за противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (ЗБППМН). Той установява, че престоят в домовете за временно настаняване не може да бъде повече от 15 дни, а престоят над 24 часа се разрешава от прокурор. В изключителни случаи с разрешение на съответния прокурор, срокът на престоя в дома може да бъде продължен до 2 месеца. Законът за противообществените прояви на малолетни и непълнолетни не предвижда възможност

⁴¹ Въпросите са отправени в процеса на мониторинга към министъра на правосъдието

за съдебен контрол на законността на настаняването, поради което процедурата е в нарушение на изискванията на Конвенцията.

Ненчева и други срещу България (жалба №48906/06)

Делото засяга смъртта на 15 деца и младежи между 15.12.1996 г. и 14.03.1997 г. в дом за деца с умствени увреждания в с. Джурково. По това време условията в дома са много лоши. ЕСПЧ намира, че властите, с изключение на служителите в дома, не са предприели бързи, конкретни и достатъчни мерки, за да предотвратят смъртта, макар че са знаели, че има реален риск за децата. ЕСПЧ намира също така, че разследването не е било достатъчно ефективно и не е отговорило на изискването за добросъвестност и бързина. Съдът намира, че има нарушение на чл. 2 поради това, че властите не са защитили правото на живот на децата и не са провели ефективно разследване.

Със Закон за изменение и допълнение на Наказателно- процесуалния кодекс (ЗИД на НПК), внесен в 48-то НС на 30.12.2022г. е предвидено изменение, което да уреди законодателно този правозащитен проблем.

За защитата на извънредно уязвими пострадали – в случаите, когато пострадали малолетни и непълнолетни нямат родители, настойници, попечители или близки роднини и/или техните интереси са противоречиви, или същите не изпълняват своите задължения по Семейния кодекс – е избрана като разрешение нововъведена хипотеза, предвидена с допълнение на чл. **101 от НПК, за назначаване на особен представител – адвокат в случаите на малолетни или непълнолетни лица**, когато техните родители, настойници или попечители са се дезинтересирали. Въвеждането на възможност за назначаване на такъв особен представител е подходяща обща мярка по изпълнение на решението на ЕСПЧ по делото *Ненчева срещу България*.

Поради спецификата на проблема е планирано и извършването на анализ от външен изпълнител в рамките на проект по Норвежкия финансов механизъм №5. На външен изпълнител ще бъде възложен цялостен анализ и изготвянето на план за изпълнение на това решение.

Забрана на **бракове на деца под 18 годишна възраст**: СК допуска изключения, ако важни причини налагат това, като навършилото 16 години дете може да сключи брак с разрешение на районния съдия по постоянен адрес на лицето. Взема се предвид мнението на непълнолетния, встъпващ в брак, на родителите или на попечителя. Неизчерпателен преглед на съдебната практика показва, че в повечето случаи важните причини за встъпване в брак преди осемнадесет години са бременност и раждане на дете. Това са въпроси, изключително важни с оглед на последиците, които могат да предизвикат по отношение на такива деца, родени от ранни бракове. Въз основа на извършен преглед на статистически данни⁴² през периода 2022 г. в България са сключени общо 26 620, от които 1 9 175 в градовете, 7 445 в селата. Под 18 години брак сключват: **22 момчета и 423 момичета**

- **Граждански права и свободи, като темите са защита от дискриминация; осиновяване; деца, лишени от родителска грижа; подкрепа от държавата за отглеждане на децата**

- подобряване на достъпа до информация, включително чрез създаване на удобни за децата версии на ключови политически документи;

- подобряване на цифровото приобщаване за децата и насърчаване на равен достъп и достъпност на онлайн услуги и свързаност, особено за деца в селските райони и деца с увреждания.

- **Дискриминация – действия на КЗД**

⁴² Данни на НСИ

През 2022 г. са образувани общо 52 преписки, свързани с нарушени права на деца в областта на антидискриминационното законодателство. От посочения общ брой преписки 35 са на основата на защитен признак „увреждане“, свързани с недостъпната архитектурна среда на детски ясли, детски градини и училища на територията на страната, образувани по доклади за самосезиране на КЗД въз основа на констативни протоколи от извършени проверки на регионалните представители на Комисията.

В жалбите, сигналите, както и в случаите, по които КЗД се самосезира, извън посочените 35 преписки, касаещи недостъпна архитектурна среда, се съдържат оплаквания и твърдения за: дискриминация на деца с увреждания (основната група оплаквания); дискриминация на деца и младежи с изявени дарби, чрез въвеждането на завишени изисквания за различните възрастови групи; недопускане на ученик с увреждане до държавен зрелостен изпит за 12-ти клас; отказ от закупуване на билет за автобус на дете поради факта, че го плаща с жълти стотинки, съответно не му е разрешено използването на транспортната услуга; оплаквания във връзка с присъственото обучение на ученици в страната във връзка със заповед на МЗ, касаеща COVID мерките; негативно отношение към дете в детска градина от учителката и директора на детското заведение във връзка със справянето с обучителните процеси на детето и адаптацията му в групата; дискриминация на ученик, който според членовете на комисията на учебното заведение не е подходящ и „пригоден“ за конкретна специалност поради увреждането си; различно третиране при предоставянето на банкови услуги на две деца от едно и също семейство на различна възраст; дискриминационни текстове на конкретни нормативни разпоредби в чл. 10а и чл. 1 от Закона за семейните помощи на деца; случаи на отказ от предоставяне на еднократна финансова помощ на новородени/осиновени деца; отказ от предоставяне на социална услуга на деца; случаи на неравно третиране при прием на ученици след 5 клас в конкретни училища; недопускане до национални зрелостни изпити на ученици след 7 клас; дискриминационни условия в заповеди на министъра на здравеопазването във връзка с COVID мерките, касаещи възрастово диференциране на деца (напр. възможността да посещават паркове и градинки); оплаквания срещу наредбата за прием на деца в детски ясли, детски градини и подготвителни групи и др.

Основните признаци, по които са образувани преписките, са увреждане, възраст, семейно положение, лично положение, обществено положение, пол, убеждения. На база всички решения на КЗД, постановени през 2022 г., включително засягащи недостъпна архитектурна среда на детски заведения и училища, както и постановени по преписки, започнали предходни години, можем да заключим, че резултатът е следният: установено е нарушение на ЗЗДискр. в 17 от случаите, като с оглед превантивната дейност на Комисията са дадени 46 препоръки, включително в случаите, в които нарушението е отстранено по процеса на производството пред органа, в 11 от случаите е дадено задължително предписание на ответните страни, в 8 са наложени глоби и/или имуществени санкции.

Казуси с установено нарушение:

Специфичен казус по жалба за дискриминация на основата на признак „увреждане“, във връзка с достъпа до образование и осигуряването на адаптирана среда за обучение на дете със СОП, е разгледан от Пети СПЗС в Решение №369/29.06.2022 г. С решението е установено осъществяването на дискриминация спрямо единия от жалбоподателите – Р.М.К. по признак „увреждане“. В жалбите се сочи, че практиките и методиките, прилагани в училището, не покриват минималните задължителни стандарти за третиране на ученици с увреждане. Твърди се, че цялостното поведение на съответните страни, включващо действия, бездействия и слова, следвало да се

квалифицира като проява на дискриминация и тормоз, осъществен спрямо жалбоподателите.

През 2022 г. са образувани **11 производства** във връзка с оплаквания/твърдения за нарушени права на роми, в три от случаите се касае за деца. По-голямата част от тях не са приключили с окончателен акт. Постановени 19 решения по преписки от предходни години, които касаят различни оплаквания, включително такива за враждебна реч в средствата за масово осведомяване под формата на публикувани в електронни сайтове статии и изказвания в медийното пространство. Част от оплакванията, с които КЗД е сезира и съответно е постановила решения през 2022 г., са свързани с: наложени административни наказания за паркиране на роми; предоставяне на социални услуги на деца и семейства от ромски и български произход; публикации, с които ромите се заклеймяват като агресивни лица и престъпници; оплакване за принудително премахване на сграда на ромско семейство; изказвания на публични личности в телевизионен ефир с обидни квалификации относно ромите; дискриминация на деца в детски заведения и др.

В 9 от случаите е установено нарушение на 33Дискр., наложени са 7 глоби и имуществени санкции, дадени а 4 задължителни предписания и 2 препоръки. Решение №351/21.06.2022 г. е постановено във връзка с подадена жалба от Д. М. Д. срещу Телевизия „А.“ с оплаквания за извършен тормоз по смисъла на 33Дискр по признак „етническа принадлежност“, както и за подбуждане към дискриминация. Като ответна страна в производството е конституирана Фондация „А. 2018“,

През 2022 г. Комисията е постановила общо **565 решения. През 2022 г. КЗД не отправя препоръки за промяна на нормативни актове с цел предотвратяване на дискриминация срещу деца.**

Във връзка правомощията си по чл. 47, т. 8 от Закона за защита от дискриминация, КЗД е изготвила и предоставила следните становища относно:

- Правилник за реда и условията за отпускане на еднократна финансова помощ на новородени и/или осиновени деца на територията на община Враца;
- изискванията на НЗОК за предписване на медицински изделия за приложение с инсулинови помпи и сензори за продължително мониториране на нивото на глюкозата при захарен диабет ТИП 1 в извънболнична помощ, относими и за деца.

По реда на чл. 50, т. 2 от 33Дискр., във вр. с чл. 7 от Правилата за производство пред КЗД, Комисията се е самосезирала с 37 доклада, относими към областта на правата на децата: 35 от случаите касаят недостъпна архитектурна среда на училища, детски градини и ясли; един доклад е с предмет недопускане на ученик с увреждане до държавен зрелостен изпит за 12 клас; в 1 доклад се представят факти за отказ от закупуване на билет за автобус на дете поради факта, че го плаща с жълти стотинки и не му е разрешено ползването на транспортната услуга.

• **Граждански организации и структури, работещи в областта на децата**

През 2022 г. гражданските организации са изключително активни. От НМД са подготвени и изпратени над 60 становища, позиции и препоръки към омбудсмана във връзка с правата на детето, както и към различни институции, които ясно показват проблемите при прилагането на правата на децата, регламентирани в КПД относно:

- случаите на насилие и медийно разпространение на кадри на насилие над и между деца;
- подкрепа за въвеждане на компетентностен модел за избор на директори на учебни заведения и РУО, както и становище по проект на План за изпълнение на Стратегическата рамка за образование;

- сезиране на омбудсмана за трудностите, които срещат социалните услуги поради непредвидените разходи за електроенергия, газоснабдяване и разходи за отопление;
- практиката за ограничаване и връзване на бебета и малки деца в неонатологии и педиатрични отделения в страната;
- невъзможността на България да предложи грижа за децата с увреждания бежанци от Украйна;
- образователна, здравна, хуманитарна закрила от всички форми на насилие и злоупотреба с деца бежанци от Украйна;
- социалните плащания и помощи за бременни жени и малки деца бежанци;
- риска от закриване на Националния център по безопасен интернет;
- необходимостта от спешни действия по закрила и подкрепа на деца и семейства при наводненията в карловско;
- преместването на НГЛ 116 111 в АСП
- агресивната реклама на хазарт

За неправителственият сектор 2022 г. е изключително тежка година поради натрупване на кризисни обстоятелства – последствията от затихващата КОВИД криза се застъпват с енергийната криза в началото на годината и бежанската криза веднага след това. Първият отговор на бежанската криза пада изцяло върху неправителствения сектор поради невъзможност на държавата да управлява и координира качествено наличните ресурси в първите седмици и месеци, както и поради ограничен човешки ресурс за справяне. В това отношение, макар и с множество трудности в началото, постепенно се развива относително добра комуникация и кооперативност между националния щаб и неправителствените организации по места, които решават много от възникващите ad hoc проблеми в кратки срокове. След разпускането на служебното правителство обаче тази връзка е прекъсната за много дълго време и е възстановена в много по-малък обем едва в края на годината. Работата продължи единствено благодарение на организациите на ООН – УНИЦЕФ и ВКБООН.

И през 2022 г. двата основни външни фактора, които възпрепятстват ефективната работа на неправителствените организации, са липсата на стабилно независимо финансиране както на национално, така и на европейско ниво, поради ограниченията в условията за кандидатстване по оперативните програми за НПО, утежняване и усложняване на администрирането и отчетността практически по всички национални и европейски програми и свиването на човешкия ресурс поради икономическата криза. В същото време секторът продължава да е под постоянна организирана атака от дезинформация, пропаганда и фалшиви новини, като тя получава широка подкрепа включително и сред парламентарно представените партии – огромен проблем, свързан с националната сигурност и независимост, който остава неразпознат и неадресиран от нито една държавна институция или управление.

Препоръки:

1. Разработване на специален механизъм за наблюдение на изпълнението на Конвенцията и разработване на индикатори за нейното прилагане;
2. Въвеждане на процедура за оценка на въздействието на нормативната уредба и на политиките върху правата на детето на детето;

3. Изменение и допълнение на СК като се премахнат всички изключения, които позволяват бракове под 18 години;
4. Целенасочени инвестиции и ефективни действия за превенция на изоставянето на деца, за подкрепа на семействата на деца с увреждания и на децата от уязвимите общности;
5. Да се осигурят възможности за децата с увреждания на спорт, игри на открито и свободното време;
6. Да се разшири достъпа до интегрирани здравно-социални услуги за деца с увреждания;
7. Подобряване на процеса за събиране на данни за децата с увреждания;
8. Да се разработи всеобхватна стратегия за включването и реализацията на децата с увреждания в обществото и образованието, основана на системен подход към увреждането;
9. Инвестиции в човешките кадри в системата за закрила и в социалните услуги постоянни обучения и повишаване на възнагражденията им;
10. Мерки за насърчаване на участието на детето, като: се дадат насоки за значението и приложението на участието на децата; се дадат практически насоки за различни подходи за участие на децата; да се подготвят примери за добра практика за това как децата могат да бъдат ангажирани;
11. Приемане на **Националната стратегическата рамка за детето;**
12. актуализация на предварителната оценка, извършена още през 2017 г., за въздействието на присъединяването на България към **Третия факултативен протокол;**
13. Да се актуализира остарялата нормативна уредба за здравните кабинети в детски градини и училища и/или да се приеме нова;
14. Да се положат максимални усилия за осигуряване на достъпна физическа инфраструктура на обществената среда за децата с увреждания;
15. Да се положат усилия за подобряване на наличието и достъпността на образованието и грижите в ранна детска възраст, както и до предучилищното образование;
16. Решаване на проблемите, свързани с неравномерното разпределение на детските градини и яслите в големите градове и улесняване на достъпа до детски градини в отдалечените райони;
17. Активни мерки за подкрепа на децата, чиито родители са в чужбина;
18. Целенасочени инвестиции в приобщаващото образование, за професионалното развитие на учителите и за повишаване на чувствителността на родителската общност към децата;
19. Планиране на мерки за преждевременно напусналите ученици преди завършване на средното си образование, с особена грижа за малките и селските райони на страната;
20. насочване на усилията на българската образователна система към резултатите на Учениците;

21. Въвеждане на интегрирани мерки за работа между образователния, социалния и здравния сектор;
22. Мерки за преодоляване между поколенията на преноса на образователното ниво и на бедността;
23. Да се увеличат усилията за по-висока приложимост на професионалното образование и обучение на пазара на труда и на дуалното професионално образование;
24. Провеждане на изследване за антициганизма и социалната дистанция;
25. Да се приеме **Стандарт за детска психиатрия**;
26. Да се предприемат спешни мерки по въвеждане и актуализация на разработената; Информационна система за ражданията, която съдържа данни в реално време за обхвата на бременните и деца с профилактични прегледи и с данни за недоносените деца;
27. Да се въведе ефективна система за превенция в областта на детското здраве, като се изведе здравната профилактика като основен приоритет;
28. Да се изгради **Национална детска болница**;
29. Активни действия **по реформата за детско правосъдие**;
30. **Създаване на стабилна и надежда система** за мониторинг и оценка на изпълнението на политиките за деца;
31. Оптимизиране на процеса на събиране на данни в България, свързани с деца по отделните тематични области.

IV. КОНВЕНЦИЯ НА ООН ПРОТИВ ИЗТЕЗАНИЯТА И ДРУГИ ФОРМИ НА ЖЕСТОКО, НЕЧОВЕШКО ИЛИ УНИЗИТЕЛНО ОТНАСЯНЕ ИЛИ НАКАЗАНИЕ

Международната общност последователно осъжда употребата на изтезанието като нехуманен акт, като забраната му за пръв път е въведена с приемането на Всеобщата декларация за правата на човека (ВДПЧ) от Общото събрание на ООН през 1948 г. От тогава до днес е общоприето, че „никой не трябва да бъде подлаган на изтезания или на други форми на жестоко, нечовешко или унизително отнасяне или наказание“.

Конвенцията на ООН против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унизително отнасяне или наказание (Конвенцията), приета през 1984 г., е най-значимият международен договор в областта на правата на човека, който повелява всеобщото премахване на изтезанията. Основната идея на Конвенцията е да обедини държавите в борбата им срещу изтезанията, като бъдат предприети положителни действия за предотвратяването им както на национално, така и на международно равнище. По-конкретно, Конвенцията изисква от държавите-страни по нея, да криминализират изтезанието като форма на престъпление в националното си законодателство. В допълнение към това, с Конвенцията се въвежда международен механизъм за наблюдение на изпълнението на нейните разпоредби – Комитета на ООН срещу изтезанията. Основните задължения, които Конвенцията въвежда са следните:

- **Забрана:** държавите следва да криминализират и преследват престъпленията, свързани с изтезания във вътрешното си право;

- **Предотвратяване:** Държавите следва да предприемат ефективни законодателни, административни, съдебни или други мерки за предотвратяване на изтезанията;
- **Обучение:** Държавите следва да обучават служителите на правоприлагащите органи, медицинския персонал, държавните служители или други лица, участващи в задържане, разпит или лишаване от свобода и да включат забраната за изтезания в правилата или инструкциите на тези професии;
- **Преглед на процедурите:** държавите следва да извършват систематичен преглед на институциите, методите и мерките за задържане и лишаване от свобода при провеждане на разпит на лица;
- **Разследване, наказателно преследване и наказание:** държавите следва да приемат или адаптират закони, процедури и институции за получаване, разследване и разглеждане на жалби за изтезания или лошо отношение;
- **Сътрудничество в областта на екстрадицията:** държавите са длъжни да не експулсират, да не връщат или да не екстрадират лица там, където те могат да бъдат изложени на риск от изтезания;
- **Обезщетение:** държавите следва да гарантират, че жертвите имат право на справедливо и адекватно обезщетение;
- **Докладване:** държавите следва да представят периодични доклади (на всеки четири години) на Комитета против изтезанията относно мерките, предприети за прилагане на Конвенцията.

На 18 декември 2002 г. Общото събрание на ООН приема Факултативния протокол към Конвенцията. Целта на Факултативния протокол, в сила от 22 юни 2006 г., е да се засили защитата на лишените от свобода лица срещу изтезания и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание и да бъде създадена превантивна система. Един от елементите на превантивната система е **създаването и поддържането на независим национален превантивен механизъм (НПМ)** за предотвратяване на изтезанията и малтретирането на национално равнище. С изменения и допълнения в 30 през 2012 г. омбудсманът на Република България започва да изпълнява функциите на НПМ в съответствие с Факултативния протокол към Конвенцията. В тази си роля, омбудсманът извършва ежегоден мониторинг на местата за изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“ към Министерство на правосъдието, местата за задържане на лица в структурите на МВР, специалните домове за настаняване на чужденци към Дирекция „Миграция“ и Регистрационно – приемателните центрове на Държавна агенция за бежанците към Министерски съвет, резидентните социални услуги за деца и пълнолетни лица и държавните психиатрични болници.

Основните препоръки, отправени от Комитета срещу изтезанията в рамките на VI-и Периодичен доклад, продължават да бъдат валидни и през 2022 г.

Комитетът изразява своята загриженост, че и към днешна дата все още **в българското законодателство не се съдържа легална дефиниция на „изтезание“**, по смисъла на чл. 1 от Конвенцията. Съгласно посочената разпоредба под изтезание следва да се разбира **всяко действие, с което умишлено се причинява силно физическо или психическо страдание или болка на дадено лице**, за да се получат от него или от трето лице сведения или признания, за да бъде то наказано за действие, което то или трето лице е извършило или в извършването на което е заподозряно, или по каквато и да е причина, основаваща се на каквато и да е дискриминация, когато такава болка или страдание се причинява от длъжностно лице или друго официално

действащо лице или по негово подстрекателство или с негово явно или мълчаливо съгласие.

На следващо място, Комитетът обръща внимание на проблемите с 24-часовото задържане. Българската държава следва да гарантира, че всички основни правни гаранции на задържаните лица са осигурени на практика, а не само в закона.

На всеки задържан трябва да се осигури достъп до адвокат от самото начало на задържането. Комитетът изразява своята загриженост, че в голяма част от случаите задържаните нямат достъп до адвокат от самото начало на наказателното производство срещу тях, а дори да имат осигурен адвокат по време на 24-часовото задържане, срещите протичат в присъствието на полицейски служител. Друг проблем е, че много често арестуваните лица не са информирани за своите права. Медицинските прегледи често се извършват в следствените арести и не се отразяват в медицинските документи.

През 2022 г. омбудсманът извърши проверки в четири ареста и девет районни управления към МВР. На база извършените проверки може да се направи заключението, че и към днешна дата продължават да бъдат актуални трайните проблеми в системата на 24-часовото задържане, по-конкретно: лоши материално-битови условия, липса на вентилация и естествена светлина.

На следващо място, Комитетът отбелязва проблема с прекомерната употреба на сила (особено в затворите в София и Бургас), както и в полицейските управления за задържане. Комитетът констатира и лошите условия в местата за лишаване от свобода, като конкретно посочва проблемите, свързани с инфраструктурата, пренаселеността, липсата на хигиена и подходящи канализационни съоръжения, недостатъчен достъп до вода, неадекватно отопление, както и липсата на обучен персонал. Комитетът акцентира върху проблемите с медицинското обслужване в затворите, по-конкретно: **недостигът на медицински персонал; затруднен достъп до лекарства; незадоволително качество на медицинските прегледи; ограничен достъп до психиатрична помощ; липса на специални грижи по отношение на лишените от свобода с физически и/или умствени увреждания; липса на мерки за справяне с широко разпространената употреба на наркотици и свързаните с нея проблеми като ХИВ и хепатит.**

През 2022 г., екипът на НПМ извършва проверки в 5 затвора (гр. Ловеч, гр. Плевен, гр. Пловдив, гр. Белене, гр. Враца). Въз основа на направените констатации, може да се направи заключението, че липсата на медицински персонал в затворите е системен проблем. Налични са и други проблеми, свързани с медицинското обслужване, сред които: пренебрегване оплакванията на лишените от свобода; несвоевременно извеждане на лишените от свобода за лечение и диагностика; проява на грубо отношение на медицинските специалисти спрямо лишените от свобода и други. Омбудсманът, в качеството си на НПМ, през годините многократно отправя препоръки към Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ (ГДИН) да бъдат предприети мерки за осигуряване и гарантиране на достъпа до медицинско обслужване за лишените от свобода в съответствие с нормативните изисквания и при зачитане на правата им като здравноосигурени лица.

Други основни препоръки, отправяни от омбудсмана, във връзка със системните проблеми в затворите са:

- Да бъдат отпуснати целеви финансови средства за извършване на ремонт на санитарните възли и в спалните помещения на лишените от свобода;
- Да бъде извършено преустройство на килиите по такъв начин, че да се осигури достъп до естествена дневна светлина, като същевременно се осигури

уединение на лицата, изтърпяващи наказание „доживотен затвор“ и „доживотен затвор без замяна“;

- Да бъде подобрен достъпът до правна помощ;
- Да бъде подобрена информираността на задържаните лица за техните права;
- Да бъде осигурявано извършване на медицински прегледи на лишените от свобода при условията на конфиденциалност, особено при регистриране на случаи на упражнена физическа сила;
- Да бъдат предприети усилия за решаване на проблема с наличието на хлебарки и дървеници в местата за лишаване от свобода;
- Да бъде извършено преразглеждане на Новия списък на разрешените лични вещи, предмети и хранителни продукти, които лишените от свобода могат да получават, ползват и държат при себе си на определените за целта места.

Друга важна тема, отразена в доклада на Комитета, е свързана с **проблемите на социалните институции**. Комитетът изразява своята загриженост, че лицата с умствени и психо-социални увреждания в държавни и общински медицински институции продължават да бъдат с ограничена дееспособност и липсват адекватни процесуални и материално-правни гаранции за защита. Друг проблем, отразен в доклада на Комитета, е **липсата на достатъчен независим мониторинг** на този тип институции, както и отдалечените райони, в които се намират домовете. Комитетът засяга и проблема с **прекомерната употреба на медикаменти за ограничаване на движенията (т. нар химическа фиксация)**, насилствено прилагане на необратими психиатрични терапии, както и насилието сред пациентите, вкл. самонараняването. На следващо място, Комитетът обръща внимание и на **проблема с материалните условия** в някои институции, които са равностойни на нечовешко и унижително третиране (лоша хигиена, труден достъп до санитарни помещения, невъзможност за излизане и разходки навън и други).

През 2022 г., омбудсманът, в качеството си на НПМ, извършва 7 проверки в резидентни социални институции (домове). Омбудсманът многократно посочва в докладите си, че домовете не отговарят на никакви критерии за предоставяне на качествена социална услуга за хора с увреждания. Към днешна дата продължава да бъде актуален проблемът с **правото на свободно придвижване на настанените лица и контактите с външния свят**. Друга тревожна констатация от проверките на омбудсмана е липсата на външни социални услуги. Предлагащите социални услуги (трудотерапия, психотерапия, кинезитерапия) се провеждат в рамките на територията на дома, което създава предпоставки за допълнителна изолация на настанените лица и затруднява бъдещата им ресоциализация в обществото. Сред основните препоръки, които омбудсманът отправя през годините са:

- Всички домове за пълнолетни лица с умствена изостаналост, психични разстройства и деменции да бъдат закрити до 2027 г.;
- До закриването им да бъдат подобрили условията на живот на потребителите, а настаняването на нови потребители да бъде преустановено;
- Да не се разкриват каквито и да е нови социални услуги в сградния фонд на съществуващите домове за пълнолетни лица от стар тип.

Във връзка със защитата на лицата, страдащи от психични заболявания, през 2022 г., омбудсманът сезира КС с искане да бъде обявена за противоконституционна разпоредбата на чл. 158, ал. 5, изр. трето от Закона за здравето (обн., ДВ, бр. 70 от 2004 г.; посл. изм. и доп., бр. 62 от 2022 г.). С цитираната разпоредба се допуска участие на

лица с психични разстройства, по отношение на които е поискано по съдебен ред настаняване в лечебно заведение за задължително лечение, да участват в производството пред съда чрез видеоконферентна връзка. Такова участие според посочената разпоредба може да бъде допуснато в случаите, когато здравословното състояние на лицето не позволява то да се яви в съдебно заседание, както и когато е обявено извънредно положение, военно положение, бедствие, епидемия, извънредна епидемична обстановка или при наличие на други форсмажорни обстоятелства, като в тези случаи самоличността на лицето се удостоверява от директора на болничното заведение или от упълномощено от него лице. С искането си до КС, омбудсманът обоснова противоречието на тази разпоредба с принципа на правовата държава (чл. 4, ал. 1 от Конституцията), на конституционното право на защита на всеки гражданин във всички стадии на процеса (чл. 56 във връзка с чл. 122 от Конституцията), както и на правото на лична свобода и неприкосновеност (чл. 30, ал. 1 от Конституцията). Доводите на омбудсмана са възприети от конституционните съдии и разпоредбата на чл. 158, ал. 5, изр. трето от Закона за здравето е обявена за противоконституционна с Решение №14 от 17 ноември 2022 г. по конституционно дело №14 от 2022 г.

На следващо място, Комитетът обръща внимание и на проблемите, свързани с положението на лицата, търсещи закрила и мигрантите. Комитетът подчертава, че държавите-страни по Конвенцията следва да гарантират, че лицата, търсещи международна закрила, не са подложени на произволно задържане, следва да бъде осигурен съдебен контрол върху задържането, както и да бъдат предвидени алтернативи на задържането. Друг основен проблем, посочен в доклада на Комитета, е регистрирането на непридружени деца като „придружени“ от възрастни, с които не са свързани. Системен проблем, на който Комитета обръща внимание, е необходимостта да бъдат подобрени материалните условия в приемните центрове, за да се осигури адекватен стандарт на живот, както и да се намали пренаселеността в центровете за задържане на мигранти, по-специално в специалните домове за временно настаняване на чужденци (СДВНЧ) София, кв. Бусманци и Любимец.

Омбудсманът стриктно следи за спазването правата на мигрантите, които са поискали или са започнали процедура, както и тези, които са получили закрила на територията на Република България. В изпълнение на тези си функции, омбудсманът извършва ежегоден независим мониторинг на специалните домове за временно настаняване на чужденци (СДВНЧ) към Дирекция „Миграция“ на МВР и регистрационно-приемателните центрове на Държавна агенция за бежанците при МС. Във връзка с безпрецедентната бежанска криза, възникнала след избухването на въоръжения конфликт в Украйна на 24.02.2022 г., в законодателството ни са предложени изменения и допълнения на редица разпоредби в Закона за убежището и бежанците. В становищата, които омбудсманът изпраща до НС, е обърнато особено внимание на лицата от уязвимите групи – деца до 18 години, непридружени деца, бременни жени, самотни родители с ненавършили пълнолетие деца, възрастни хора и хора с увреждания, психически разстройства и други форми на увреждания. Омбудсманът многократно подчертава в становищата си необходимостта да бъде изградено ефективно междуинституционално сътрудничество между МВР и Агенцията за социално подпомагане с цел да се преустанови практиката непридружени деца – бежанци да бъдат настанявани в СДВНЧ към Дирекция „Миграция“ – МВР.

Във връзка с предоставената временна закрила на украинските граждани, омбудсманът изпраща становище, с което подкрепя направеното предложение „Програмата за хуманитарно подпомагане на разселени лица от Украйна с предоставена временна закрила в Република България “ да бъде с продължителност, която съвпада с продължителността на предоставената временна закрила. В допълнение към това, омбудсманът се застъпи и да бъде възстановено правото на изхранване на украинските граждани, което им се полага по Закона за убежището и бежанците (ЗУБ).

V. КОНВЕНЦИЯ ЗА ПРЕМАХВАНЕ НА ВСИЧКИ ФОРМИ НА ДИСКРИМИНАЦИЯ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ЖЕНИТЕ

Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените е приета от ООН през 1979 г. и е в сила за България от 1982 г. С приемане на Конвенцията страната ни се задължава да включи принципа на равнопоставеност на мъжете и жените в Конституцията на Република България или друго съответно законодателство; да приеме съответни законодателни и други мерки, забраняващи всякаква дискриминация по отношение на жените; да установи юридическа защита на правата на жените на равна основа с мъжете и да осигури с помощта на съдилищата и други държавни органи ефективна защита на жените срещу всеки акт на дискриминация и др.

В изпълнение на поетите международни и европейски ангажименти в българското законодателство, е въведен принципа на равенство и въпреки това, все още съществуват разликите в заетостта на жените и мъжете, в размера на получаваните възнаграждения и пенсиите, във вземането на решения, разпределението на домакинските задължения и грижите за зависими членове на семейството.

От 2016 г. действа Закон за равнопоставеност между жените и мъжете, въз основа на който е разработена Национална стратегия за насърчаване на равнопоставеността на жените и мъжете с времева рамка 2021-2030 г. Стратегията определя визията и целта на политика, за чието изпълнение очертава ключови действия в пет приоритетни области:

- равнопоставеност на жените и мъжете на пазара на труда и равна степен на икономическа независимост;
- намаляване на разликите по пол в заплащането и доходите;
- насърчаване на равнопоставеността на жените и мъжете в процесите на вземане на решения;
- борба с насилието и защита и подкрепа на жертвите;
- преодоляване на стереотипите по пол в различни сфери на обществения живот и на сексизма.

За омбудсмана сега действащият Закон за равнопоставеност на жените и мъжете, е по-скоро формален и не предлага нови договорености, които да отговорят на степента на развитие на социалните отношения и не регламентира основните механизми за равенство на половете. Той има по-скоро декларативен характер, без значим практически ефект. Въпреки съществуващата нормативна рамка и приетите стратегически документи в тази област до момента не се наблюдават сериозен напредък в равнопоставеността между мъжете и жените. В обществото ни и в публичното пространство се представят аргументи, че в България има равнопоставеност между половете, тъй като не съществуват нормативни пречки, а напротив в страната ни има ясна нормативна база, с която се гарантира равнопоставеността. **Това обаче са аргументи, които се базират на едно разбиране за формално представителство. Актуалната картина в България показва устойчива тенденция за ниско представителство на жените на изборни длъжности както на местно, така и на национално ниво⁴³.**

В страната ни като сериозен проблем се наблюдава неравномерна концентрацията на жените и мъжете в различните сектори на пазара на труда, за регулирането на което не са предприети адекватни мерки. Жените по-често от мъжете

⁴³https://bulgaria.fes.de/fileadmin/user_upload/documents/publications/2022/Ravnopostavenost_na_polovete_v_politikata_WEB_BG.pdf

са трудово заети на непълно работно време, работят повече надомно или са ангажирани в други нетипични форми на заетост. Това от своя страна води до по-ниски нива на заплащане. Установява се, че в много сфери жените печелят по-малко от мъжете за еднакъв труд, а това рефлектира пряко и върху размера на получаваните пенсии.

Все още предимно жените са натоварени с грижите по отглеждането на децата, с грижите за възрастни и зависими членове на семейството, което пряко рефлектира върху това, че жените разполагат с по-малко свободно време спрямо мъжете. На жените се налага по-често да отсъстват от работа по семейни причини, което има негативно влияние и върху тяхното кариерно развитие.

Сериозни целенасочени мерки и действия са необходими по отношение на защитата на жените от множествена дискриминация в различни сфери, главно в правораздаването, но също така в образованието, трудовата заетост, здравеопазването, жилищната политика и социалните услуги.

За намаляване на случаите на детските бракове и фактически съжителства в България е необходимо да се предприемат ефективни мерки за наказателно преследване и адекватни наказания за извършителите, както и мерки за защита на жертвите, включително убежища и подкрепящи услуги.

Омбудсманът отбелязва, че държавата е длъжна да реализира политиката за равнопоставеност между жените и мъжете, която да се стреми към устойчива структурна промяна и би довела до устойчиво подобряване на правата на жените и на равенството между половете.

Безспорно е, че увеличаването на участието на жените на пазара на труда допринася за положително въздействие върху икономиката, възможност на жените да формират собствения си живот, да играят роля в обществения живот и да бъдат икономически независими.

За съжаление, принципа на равенство между половете се нарушава и чрез публични изказвания, които са сексистки, подбуждащи към омраза, и водят най-често до блокиране на действията за борба с насилието, основано на пола, както и със свързаните с пола стереотипи. **Съществуващите стереотипи, свързани с пола, са основна причина за неравенството между половете и засягат всички сфери на обществото.** Стереотипните очаквания, които се основават на норми за жените и мъжете, за момчетата и момчетата, ограничават техните възможности за участие в обществения живот, ограничават свободата на избор за решения в собствения им и затова трябва да бъдат премахнати. Това включва като мерки - образование на момчетата и момчетата от ранна възраст по въпросите на равенството между половете, както и подкрепа за изграждането на ненасилствени отношения.

✓ Омбудсманът в защита на жертвите от домашно насилие

Омбудсманът нееднократно е настоявал за предприемането на мерки за борба с домашното насилие, вкл. и на законодателно ниво. За съжаление, през последните години, в условията на глобалната пандемия от COVID-19, случаите на домашно насилие се увеличават и затова е изключително наложително да бъдат положени повече усилия, за да се разбере защо и как се случва насилието и да се вземат необходимите мерки за преодоляването му. Такива мерки са още по-нужни в момента, за да се противодейства на задълбочаващия се проблем. Усилията на институцията на омбудсмана са насочени към промяна на действащото законодателство за създаване на работещи, ефективни механизми за защита на жертвите от домашно насилие.

Жалбите на гражданите до институцията на омбудсмана сигнализират за редица проблеми при прилагането на Закона за защита от домашното насилие: неефективност на производството по налагане на мерките за защита от домашното насилие; ограничен

кръг на лицата, които могат да търсят защита по реда на Закона за защита от домашното насилие; затруднен достъп до правосъдие; липса на механизми за ефективна подкрепа на жертвите за реинтеграция в социалния живот, органи, работещи в областта на защитата от домашното насилие без ефективна координация помежду им и др.

Омбудсманът реагира на нарастващия брой жалби и сигнали като направи конкретни предложения за изменение и допълнение на приложимата законова рамка като: отпадане на системността като условие за квалифициране на деянието, извършено в условията на домашно насилие; инкриминиране на всички форми на домашно насилие и на преследването, осигуряване на интегрирано събиране на данни и официална статистика за случаите на домашно насилие; създаване на ефективен механизъм за координация за осигуряване на по-добро сътрудничество между институциите в случаи на домашно насилие; целенасочено обучение за професионалисти, работещи с жертви на домашно насилие; кампании за нулева толерантност към домашното насилие и др.

В края на 2019 г. по ръководството на Министерството на правосъдието започва работа междуинституционална група, която има за задача да изготви предложения за изменение на действащия Закон за защита от домашното насилие. По изготвения от работната група Закон за изменение и допълнение на ЗЗДН на 26.01.2021 г. от омбудсмана е организирана обществена дискусия, в която участие вземат специалисти от неправителствения сектор, работещи в сферата на защита на правата на гражданите, представители на държавни и местни органи, народни представители, психолози, съдии, прокурори, и граждани. Повдигнатите въпроси, както и изразените становища от участниците омбудсманът представи на Министерството на правосъдието за разглеждане и отразяване в законопроекта.

С оглед на политическата обстановка значително се забави разглеждането на законопроекта и в тази връзка в редица свои публични изяви, както и с конкретни препоръки до новия екип на министерството на правосъдието омбудсманът настоява за спешно разглеждане на законопроекта. С този проблем омбудсманът запозна и председателя на 47-то НС.

В изпълнение на препоръката на омбудсмана за спешно разглеждане на законопроекта в началото на 2022 г. от министерството на правосъдието са организирани две срещи, като на втората среща отново по предложение на омбудсмана са поканени и присъстват народни представители за запознаване с изготвения законопроект, както и със спорните моменти от законопроекта. Работата на експертната група се възобновява със задача в най-кратък срок да изготви окончателно предложенията за изменение на ЗЗДН и те да бъдат внесени за разглеждане в НС.

На 24.11.2022 г. и на 25.11.2022 г. са внесени два законопроекта за изменение и допълнение на Закона за защита от домашното насилие в НС и омбудсманът изрази своята подкрепа към тях и отново препоръча тяхното разглеждане и приемане в спешен порядък.

По Законопроекта за изменение и допълнение на Закона за защитата от домашното насилие с №48-254-01-70 от 24.11.2022 г. омбудсманът отбелязва, че в законопроекта са предложени изменения, с които се разрешават идентифицирани от институцията проблеми, а именно:

В законопроекта се предвижда разширяване на кръга на лицата, които могат да търсят защита от домашно насилие.

Съществени и в посока, осигуряване на по-ефективна защита на лицата, пострадали или в риск от домашно насилие са измененията на ЗЗДН, с които се жертвите

на домашно насилие могат по лесен и достъпен начин да информират за домашното насилие, както и въвеждането на задължение на държавните и общинските органи, лечебните заведения, юридическите лица, които осъществяват дейност в областта на превенция и защита от домашно насилие в съвсем кратък срок до 24 часа да препратят, по искане на пострадалото лице, молбата за образуване на производство по издаване на заповед за защита до съда. По този начин се улеснява безспорно достъпа на жертвите до съдебна защита.

Промяна на срока по чл. 10, ал. 1 от ЗЗДН – промяна на едномесечния срок за подаване на молба за заповед за защита от акта на домашно насилие. Омбудсманът подкрепя предложението за изменение на този срок, тъй като опитът е показал, че в много от случаите жертвите пропускат този срок, който се явява твърде кратък за тях. Тази констатация е изведена и от практиката на омбудсмана при работата по жалбите на гражданите, които търсят съдействие, но се оказва, че именно пропускането на този едномесечен срок е препятствие да получат адекватна защита от домашно насилие, когато вече са намерили сили да търсят помощ и защита от насилието. Още в заключения си доклад от юли 2012 г. (т. 26, буква „б“) Комитетът на ООН за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените (CEDAW) препоръчва да се измени чл. 10, ал. 1 ЗЗДН, за да се премахне преклузивния едномесечен срок от акта на домашно насилие за подаване на молба за защита. Тази препоръка се повтори и в заключителни доклад на Комитета от март 2020г.

Разширяване на мерките по ЗЗДН за защита на жертвите, като напр. производството да може да се образува и по искане на прокурора, като допълнителна гаранция за защита на лицата, пострадали от насилие;

Регламентирането на възможност за предоставяне на безплатна правна помощ на пострадалите лица, засилване на служебното начало на съда, както и въвеждане на изискването съдът да извършва оценка на риска.

Друг значим проблем за пострадалите лица от домашно насилие се оказва липсата на достатъчно услуги, с които те да бъдат подкрепени за справяне с изключително тежката ситуация. Така бъдещето на пострадалото лице остава несигурно и неопределено, ако няма ресурси и солидна, работеща мрежа от услуги, с която то да бъде подкрепено. Още повече, когато жертвата търси подкрепа заедно с децата си, които също са били жертви на насилие и е принудена да напусне жилището си, нуждата от ефективно работещи институции и социални услуги е най-осезаема. От значение са както предоставянето на подслон, услуги и продължаваща подкрепа за жертвите, така и определяне на ефективни мерки и прямо извършителите. С регламентирането на програми за превенция и защита и на специализирани услуги, осигуряващи закрила, подкрепа и помощ, смятам, че би се постигнало разрешаване и на тези проблеми.

Значителна празнота, която омбудсманът отбелязва е, че в България няма национален орган, който да е отговорен за формулирането, прилагането и оценката на политиките и координацията на действията на органите по превенция и противодействие на домашното насилие. Законопроектът предлага създаването на такъв орган и ясно разписва неговия състав, органите и лицата, които ще могат да участват в заседанията му и функциите му. Така държавата се задължава да бъде по-ангажирана с предотвратяването и защитата от домашно насилие, но и гражданите ще бъдат по-уверени, че ще получават защита от органите.

Регламентирано е институционалното взаимодействие за защита, помощ и подкрепа на пострадалите от домашното насилие чрез специален координационен механизъм.

Предвижда се създаване на информационна система и като част от нея национален регистър.

Омбудсманът изразява съжаление, че в подготвените нормативни изменения не са взети предвид предложенията за отпадане на системността като условие за квалифициране на деянието, извършено в условията на домашно насилие, препоръка, която е дадена и от редица авторитетни международни организации, работещи в областта на правата на човека и имащи отношение към проблемите с домашното насилие. Нееднократно е отбелязано, вкл. и от водещи специалисти в областта, че за да бъде наказано едно лице като извършител на деяние в условията на домашно насилие, условието за системност е пречка за по-ефективната борба с домашното насилие.

Основен проблем за пострадалите лица от домашно насилие се оказва липсата на достатъчно услуги, с които те да бъдат подкрепени за справяне с изключително тежката ситуация. Съществуващите в момента кризисни центрове на територията на страната ни са недостатъчни на брой, и не винаги в тях жертвите на домашно насилие могат да потърсят подкрепа и подслон, тъй като капацитетът им е запълнен. В някои случаи настаняването на жертвата, вкл. и на децата, жертви на насилие може да се окаже единственият шанс за тяхното оцеляване. В повечето случаи в тези центрове се настаняват жертви на насилие, които са пострадали от тежки форми на физическо или сексуално насилие и не разполагат с подкрепяща среда и ресурс, включително и финансов, за справяне със ситуацията.

Липсата на официална статистика възпрепятства създаването на ефективни политики за борба с домашното насилие. Към настоящия момент различните органи, ангажирани с превенцията и борбата с домашното насилие събират данни, по различни критерии. Предлагаият подход за създаване на централен регистър с ясно определени критерии за събиране на базата данни ще подпомогне планирането и провеждането на държавната политика в областта на защита от домашно насилие, включително и за необходимите конкретни мерки, услуги и програми, които трябва да се създадат и предлагат за защита на жертвите от домашно насилие и рехабилитация на извършителите.

Омбудсманът подкрепя заложеното изменение в този ЗИД на ЗЗДН, съгласно което се създава орган, който да е отговорен за формулиране, прилагане и оценка на политиките и координацията на действията на органите по превенция и противодействие на домашното насилие. Този подход ще даде възможност да бъде преодолян сега съществуващият дефицит на ефективна координация по осъществяване на устойчива национална политика за защита от домашно насилие на всички категории засегнати лица;

По повод на внесения Законопроект за изменение и допълнение на Закона за защитата от домашното насилие с №48-254-01-72 от 25.11.2022 г., омбудсманът, принципно подкрепя целта на законопроекта за осигуряване на по-ефективна защита на жертвите от домашното насилие, като в законопроекта е поставен акцент върху една от мерките за защита, а именно настаняването на жертвите в кризисни центрове.

Известно е, че в България кризисните центрове са едва 13, като те са разположени не във всички областни центрове. В 18 от 28 областни центрове няма място за настаняване на жертви на насилие. Липсата на места, в които жертвите на домашното насилие да намерят подслон и защита се оказва изключително тежък проблем. С особена тревога омбудсманът отбелязвал за положението на жените, станали жертва на насилие, които живеят в райони, в които липсват каквито и да е възможности за подкрепа и защита. Сегашната ситуация показва, че съществуват значителни различия между регионите в страната ни по отношение на справянето с домашното насилие, тъй

като все още съществуват цели региони, в които липсват специализирани услуги вкл. и кризисни центрове за подкрепа на жертвите на домашно насилие.

Съгласно минималните стандарти на Съвета на Европа, на всеки 10 000 души трябва да има поне едно място за кризисен прием на жени, за които няма друга безопасна алтернатива. Липсата на кризисни центрове и неефективното им географско разпределение, се отбелязва като основен проблем на България във всички международни и европейски препоръки и доклади. Изключително важно преди процеса на планиране на социалните услуги да бъде извършено задълбочено проучване и събиране на данни за потребностите на хората от областта от подобна социална услуга, което ще даде възможност да се изгради разбиране за размера на проблема.

Омбудсманът отново подчертава, че са необходими спешни мерки за разкриване на кризисни центрове, които да станат съществена част от мрежата от услуги, които да подкрепят жертвите и да работят на всички нива – като превенция, защита и рехабилитация. Разбира се разкриването на кризисен център не е единственото решение на проблема с домашното насилие. Необходимо е да се осмисли от всички институции и участници в процеса на превенция и защита от домашно насилие, прилагане на холистичен подход на работа, който да адресира този огромен проблем за нашето общество в неговата цялост. Трябва да се работи за изграждане на адекватен капацитет за реакция в случай на домашно насилие, да се подобри взаимодействието и координацията между участниците в подкрепа на жертвата, да се работи за промяна на обществените нагласи и норми.

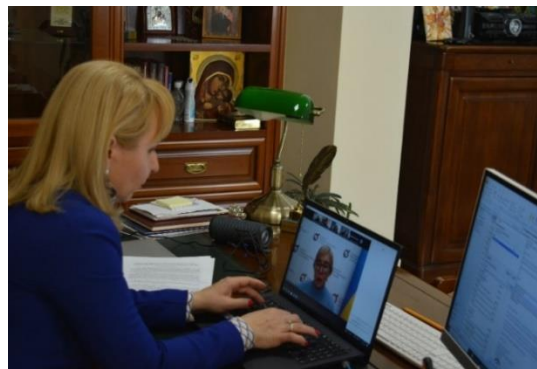
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. МЕЖДУНАРОДНА ДЕЙНОСТ

Действия на омбудсмана за защита правата и интересите на българските граждани пред международни институции

5 април – Среца с изпълнителния директор и делегация от Комитета за борба срещу тероризма към Съвета по сигурността ООН.

12 април – Участие на проф. Ковачева в онлайн среща на омбудсманите, организирана от Световната организация на националните правозащитни институции (ENNHRI), на която е обсъдена бежанската криза, породена от войната в Украйна.

28 април – Омбудсманът Диана Ковачева участва в двудневна среща на европейските омбудсмани в Страсбург, посветена на ефекта на дигитализацията на администрацията върху правата на хората.

В изказванията си проф. Ковачева подчертава, че дигитализацията е важна, защото услугите ще станат по-бързи, по-евтини и по-удобни за хората. В същото време обаче тя предупреждава, че държавата винаги трябва да има план Б, за да няма срывове, каквито се случват в България и от които пряко страдат хиляди пенсионери.

Става дума за хакерската атака срещу системи на държавното дружество „Български пощи“, като срывът блокира изплащането на пенсии и помощи, които в следствие са прехвърлени на хартиени списъци, а срокът за получаването им удължен. Друг пример, който Ковачева дава е с преминаването изцяло на електронни рецепти, срещу което тя остро възразява в становището си, изпратено до Здравното министерство.

16 септември – Среца с делегация на ОССЕ в България по повод на предстоящите избори за 47 НС. Представени са основните проблеми, с които българските граждани сезират омбудсмана и изпратените препоръки до ЦИК.

13 октомври – По покана на европейския омбудсман Емили О'Райли проф. Диана Ковачева участва в Брюксел в конференция, на която е обсъден двойният стандарт при храните за страните от Източна Европа. Акцент в разговорите е предлагането в различни точки на европейския пазар на храни под една и съща марка и един и същи бранд, в които се влагат различни съставки с по-ниско качество.

24-25 октомври – Омбудсманът Диана Ковачева е домакин на двудневна среща на Европейска мрежа на националните институции по правата на човека (ENNHRI).

12 декември – Работна среща с Комисаря по бежанците

Трансгранично сътрудничество

10 май – Среща с норвежки изследователи, които проучват достъпа до правосъдие на ромски жени и деца у нас.

21 юни – Среща с детския омбудсман на Исландия Салвѳор Нордал, която е в България по покана на Националната мрежа за децата.

27-28 октомври – GANHRI – заседание на бюрото, Маракеш, 30 г. Парижки принципи.

Двустранно сътрудничество

9 май – заместник-омбудсманът домакинства среща с проф. д-р Мухарем Кълъч – председател на Институцията за човешки права и равенство на Република Турция и г-жа Езги Окай – ръководител на отдел „Международни проекти и отношения“, на срещата присъстват още доц. д-р Ана Джумалиева – председател на КЗД и представители на Посолството на Турция у нас.

18 юли - Среща с депутат от Бундестага за обсъждане проблемите на ромите у нас.

14 октомври – Среща със съветника по наказателно-правни въпроси на Британското посолство – Ким Холдън.

Международна дейност и сътрудничество на омбудсмана като Национален превантивен механизъм (НПМ)

Омбудсманът се среща с представители на Комисията против тероризма към Съвета за Сигурност на ООН и изпълнителната дирекция към нея, като бяха обсъдени въпросите относно реинтеграцията и ресоциализацията на осъдени за терористична дейност лица в Р. България.

Омбудсманът като Национален превантивен механизъм взе участие в Мрежата на националните превантивни механизми в Югоизточна Европа. Представители на НПМ от институцията участваха в срещите на членовете на мрежата.

Оправомощени служители от дирекция „НПМОПСЧ“ взеха участие в следните срещи и онлайн дискусии:

- Участие в конференция на тема „Обучение по права на човека: между теорията и практиката“ проведена на 28-29 април 2022 г.;
- Участие в кръгла маса на 8.06.2022 г., организирана от Български хелзински комитет, с тема „Правосъдие за всички – Укрепване на правата на обвиняеми, подсъдими, осъдени и задържани с интелектуални затруднения и психосоциални увреждания. Трансгранични трансфери в ЕС, задържане и алтернативи“. Експерт от дирекция НПМОПСЧ представи презентация на тема „Принудително психиатрично лечение и съпътстващите го социални и медицински проблеми“;
- Участие в уебинар, проведен на 14.06.2022 г. относно обсъждане на ролята на националните превантивни механизми в наблюдението на места за временно настаняване на чужденци, организиран от Подкомитета за предотвратяване на изтезанията към ООН;
- Участие в конференция по проект „Национален механизъм за оценка на интеграцията на бежанците“ проведена на 16.06.2022 г.;
- Участие в конференция относно „Насилствените отблъсквания на търсещи закрила от границите като крайна форма на небалансирана миграционна политика“, проведена на 16.06.2022 г., организирана от „Център за правна помощ – Глас в България“ и Фондация „Мисия Криле“;
- Участие в онлайн конференция „Да направим правосъдието хуманно“, проведена на 20-22.06.2022 г., организирана от неправителствена организация Валидити (Validity);
- Участие в представянето на четири учебни модула за грижа за деца – мигранти, разработени в рамките на проект „Алтернативи на задържането на деца в защита на техните права в Европа (CADRE)“, финансиран от Фонда за убежище, миграция и интеграция (ФУМИ) на Европейския съюз – 30.06.2022 г.;
- Участие в уебинар за укрепване на отчетността за правата на човека по границите, проведен на 06.07.2022 г., организиран от Европейската мрежа от национални институции по правата на човека (ENNHRI);
- Участие в обучение за наблюдение на принудителни връщания до страна на произход на чужди граждани, проведено от 29.08. до 02.09.2022 г. в гр. Братислава, Словакия, организирано от Европейската агенция за гранична и брегова охрана (FRONTEX);

- Участие в обучение, организирано от Върховния комисариат за бежанците към ООН (ВКБООН) на тема „Достъп до процедура за предоставяне на международна закрила“ проведено на 12-14 септември 2022 г.;
- Участие в уебинар, организиран от Фондация за достъп до права – ФАР на тема “Палестинските бежанци в търсене на закрила в България. Практически проблеми и актуална съдебна практика” проведен на 13.09.2022 г.;
- Участие в онлайн среща на високо равнище относно положението с човешките права във връзка с миграцията от Украйна, организирана от Европейската мрежа от национални институции по правата на човека (ENNHRI) – 22.09.2022г.;
- Участие в регионална междуинституционална среща във връзка с увеличения брой на малолетни непридружени деца, потърсили международна закрила в страната, организирана от фондация „Мисия Криле“, проведена на 27.09.2022 г.;
- Участие в заключително събитие на проект "Подкрепа на лица, търсещи убежище в България", финансиран от Национална програма на България за подпомагане от фонд " Убежище, миграция и интеграция" (ФУМИ) 2014 г. – 2020 г. на ЕС.;
- Участие в среща на националните превантивни механизми от Югоизточна Европа, проведена на 15 и 16.11.2022 г. в гр. Виена, Австрия;
- Участие в семинар, организиран от ВКБООН, на тема: „Какво ни казват бежанците? Проучване на нуждите по пол, възраст и принадлежност към социална група за 2022 г.“ с фокус върху украинската бежанска криза, проведен на 18.11.2022 г.;
- Участие в кръгла маса, организирана от ВКБООН, на тема „Идентификация и закрила на лица без гражданство“, проведена на 14.12.2022 г.

На 12.12.2022 г. в институцията на омбудсмана на Република България е извършено посещение от представители на Върховния комисариат за бежанците към ООН. Те се срещнаха лично с омбудсмана проф. д-р Диана Ковачева, както и със служители на дирекция „НПМОПСЧ“. По време на срещата бяха обсъдени основните проблеми засягащи лицата, търсещи закрила на територията на българската държава, както и възможности за евентуално бъдещо сътрудничество в тази област.

На 16.12.2022 г. в институцията на омбудсмана на Република България е извършено посещение от представители на Консултативния форум на Европейската агенция за гранична и брегова охрана (FRONTEX). Те се срещнаха със служители от дирекция „НПМОПСЧ“ и обсъдиха добри практики и преодоляване на кризи свързани с големия поток лица, търсещи закрила в България.

ГЛАВА ПЕТА. РЕСУРСИ

РАЗХОДИ ПРЕЗ 2022 г.

Омбудсманът на Република България е първостепенен разпоредител с бюджетни средства, които ги управлява, като спазва и прилага нормите на Закона за публичните финанси, Закона за държавния бюджет на Република България, Закона за омбудсмана, Правилника за организацията и дейността на омбудсмана и други нормативни актове, свързани с разходването на публични средства.

В институцията на омбудсмана са разработени и действат **Правила за изграждане на системите за финансово управление и контрол**. Прилага се системата на двойния подпис, правилата за достъп до активите и информацията и предварителен контрол за законосъобразност, който се осъществява от финансов контролор. Двойният подпис се полага след проверка на документите преди вземане на решение за поемане на задължение или извършване на разход.

Счетоводната политика на институцията на омбудсмана е разработена и базирана на Закона за счетоводството, Националните счетоводни стандарти, Сметкоплана на бюджетните предприятия, Индивидуалния сметкоплан на институцията, други нормативни актове. От 2017 г. на дълготрайните активи се начислява амортизация, което ще продължи и в бъдеще. Извършена е годишна инвентаризация.

Годишният отчет за касово изпълнение, годишната оборотна ведомост и съпътстващата отчетна информация за 2022 г. са изработени в съответствие с ДДС 8/22.12.2022 г. на Министерството на финансите.

Със Закона за държавния бюджет на омбудсмана на Република България за 2022 г. са разчетени разходи в размер на 3 678 900 лв. През годината са извършени две корекции в посока увеличение с общ размер 50 688 лв. и уточненият план е 3 729 588 лв.

Отчетените приходи за 2022 г. по съответни параграфи – 3 246 лв.

Институцията на омбудсмана на Република България, в изпълнение на дейността си като висш конституционен орган за застъпничество за правата и свободите на гражданите, изразходва средства от държавния бюджет, като спазва принципите на икономичност и ефективност.

Отчетените разходи за 2022 г. по съответни параграфи – 3 540 361 лв.

Основният ресурс на омбудсмана на Република България е екипът от висококвалифицирани професионалисти. Възнагражденията и осигуровките за персонала са най-съществената част от разходната част от бюджета на институцията.

Разходите за издръжка са за осигуряване дейността на институцията с канцеларски материали, офис оборудване и консумативи, вода, горива, електро- и топлоенергия, телефонни и интернет услуги, поддръжка на хардуер и специализиран софтуер, преводаческа дейност, предпечатна и печатна обработка, текущи ремонти, охрана, командировки, застраховки, протиепидемични консумативи и материали и др. В значителна степен тези разходи са свързани с договорни ангажименти и задължения със съответните регулярни плащания. Най-голям относителен дял (41,3%) от „Издръжката“ е дялът на разхода за наем на сградата (частна собственост), в която се помещава институцията (през последните седем години наемът е предоговарян и постепенно намаляван).

Омбудсманът на Република България членува в различни международни организации, за което извършва и разходи за членски внос – Глобален алианс на националните институции за правата на човека, Европейска мрежа на омбудсманите от ЕС, Международен институт на омбудсманите, Организация на омбудсманите и медиаторите от франкофонията, Европейска мрежа на националните институции за

защита правата на човека, Европейска мрежа на омбудсманите за деца, Европейски институт на омбудсманите.

Платени са дължимите държавни и общински данъци и такси.

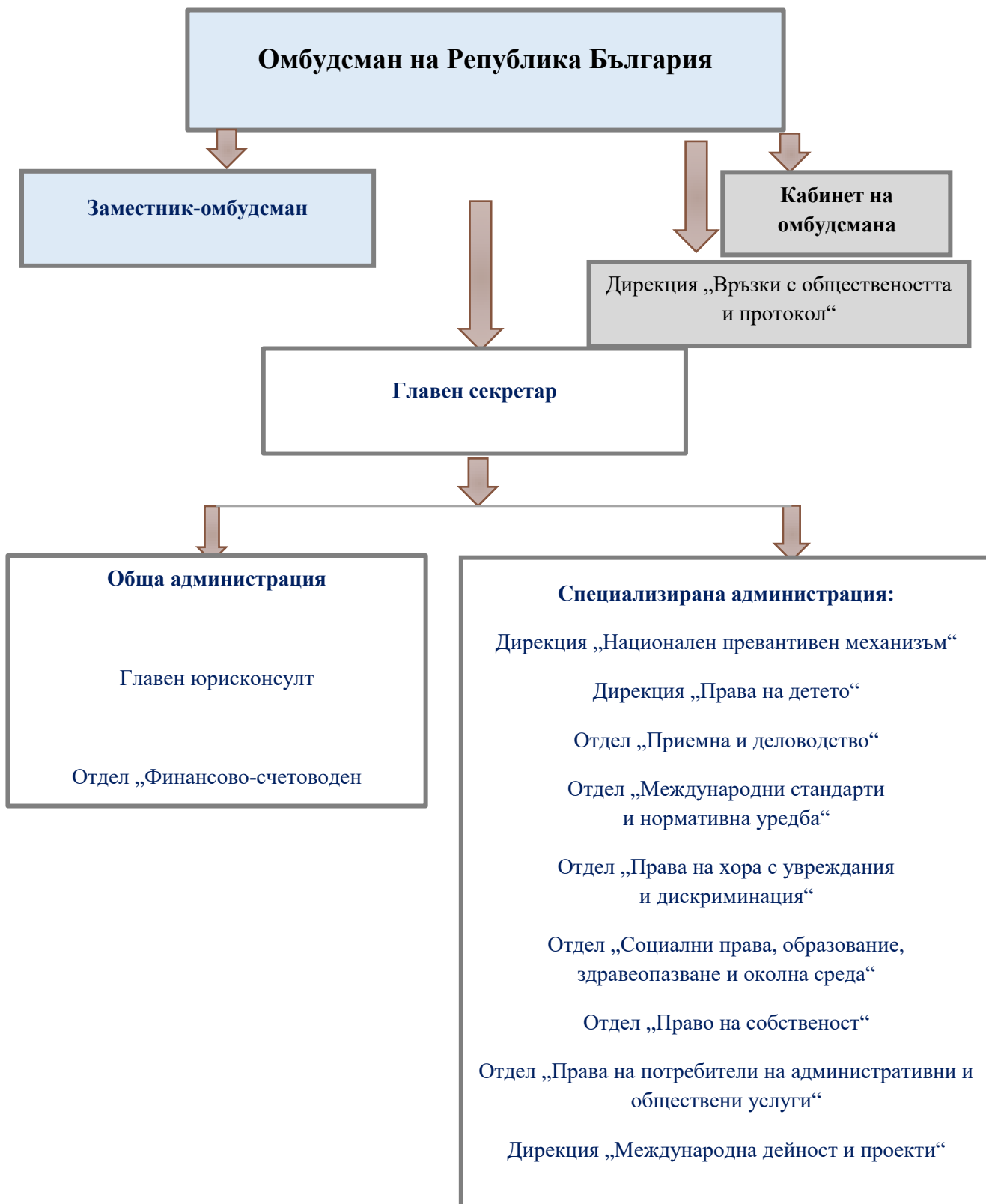
Капиталовите разходи като разход за институцията са в размер на 70 889 лв. Придобити са компютри и хардуер на стойност 60 881 лв., друго оборудване, машини и съоръжения 10 008 лв.

Институцията на омбудсмана приключи изпълнението на проект „Електронна система за управление работата на администрацията на омбудсмана“, по приоритетна ос №2 Ефективно и професионално управление в партньорство с гражданското общество и бизнеса“ на Оперативна програма „Добро управление“, заведен под №03-01/18.02.2019 съгласно Административен договор №BG05SFOP001-2.001-0011-C01 за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ. Изпълнението на проекта, респ. извършване на разходи приключи до 30.09.2022 г.

През 2022 г. по Проекта са отчетени разходи в размер на 323 369 лв. През август е получен аванс от управляващия орган – 82 214 лв. В началото на октомври 2022 г., са верифицирани извършени разходи, както за периода януари – август 2022 г., така и за минали периоди в размер на 281 667 лв. Верификацията е извършена в пълен размер.

В близко бъдеще, предстои окончателна верификация на разходи извършени през август и септември 2022 г. и окончателен доклад за приключване на Проекта.

Структура на институцията на националния омбудсман

ПРИОРИТЕТИ ЗА 2023 г.

Водещ приоритет за институцията на омбудсмана през 2023 г. е **ефективната защита правата на гражданите в условията на нововъзникващи кризи** с особен акцент върху:

- ✓ Права на потребителите в отношенията им с монополи;
- ✓ Права на гражданите в отношенията им с частноправни субекти в условията на свръхзадълженост;
- ✓ Права на жертвите на домашно насилие;
- ✓ Права на децата в отношенията им със съдебната система и въвеждане на съвременно детско правосъдие;
- ✓ Осигуряване на равен достъп до образование на деца със СОП.

Специфични приоритети по категории права за 2023 г.

- Застъпничество за правата на уязвими групи за достъп до качествени социални услуги и социална подкрепа;
- Гарантиране на правата на пациентите, осигуряване на равен достъп до медицинска помощ за всички граждани при прилагане на принципите на своєвременност, достатъчност и качество;
- Ефективна защита на пенсионните и осигурителни права на българските граждани;
- Гарантиране на правото на хората с увреждания за извършване на медицинската им експертиза и за отпускане/възобновяване на полагащата им се подкрепа без забавяне;
- Подкрепа на младите хора, напускащи резидентна и приемна грижа;
- Подкрепа на децата, чиито родители живеят или работят извън България и деца в риск;
- Съдействие на работници или служители за защита на трудовите и осигурителните им права;
- Преодоляване на системни проблеми при адресната регистрация на граждани и при регистрация на адрес на управление на фирми;
- Застъпничество за прилагане на системен подход и решаване на проблеми на пътната инфраструктура;
- Достъп на гражданите до комплексното административно обслужване и електронни услуги;
- Устройствена защита на жизнената среда в населените места;
- Преодоляване на системни проблеми, свързани с устройството на територията;
- Преодоляване на статуквото в поземлените отношения за неравнопоставеност на дребните и средните собственици и земеделски стопани и завършване на реституцията.

ПРИЛОЖЕНИЯ

СТАТИСТИКА

Таблица №14. Брой постъпили жалби и сигнали през периода 2009-2022 г.

<i>Година</i>	<i>Брой</i>
2022 г.	15 189
2021 г.	13 536
2020 г.	13 244
2019 г.	12 916
2018 г.	12 890
2017 г.	12 635
2016 г.	10 640
2015 г.	6 202
2014 г.	5 010
2013 г.	7 320
2012 г.	5 331
2011 г.	5 530
2010 г.	3 687
2009 г.	2 686

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Таблица №15. Жалби и сигнали по вид на нарушените права за 2022 г., %

Жалби и сигнали по вида нарушени права	%
Електроснабдяване	8,29
Здравеопазване	4,15
ВиК	8,85
Устройство на територията	2,34
Образование	6,79
Топлоснабдяване	2,70
Друг вид нарушения	4,11
Лошо състояние на републиканската пътна мрежа и на уличната мрежа и техническата инфраструктура към нея в населени места	2,18
Права на хората с увреждания	3,38
Права на децата	3,98
Нарушение в изпълнителното производство	3,59
Граждански и политически права	6,09
Социално осигуряване, обезщетение и пенсии	4,65
Липса на конкретно нарушение	1,63
Право на чиста околна среда	3,69
Други права на собствеността	3,46
Електронни съобщителни услуги	2,41
Сметосъбиране	2,22
Финансови услуги	0,94
НПМ	2,63
Трудови права и заетост	2,82
Социална помощ и социални услуги	1,17
Искане за промени в нормативната уредба	1,75
Други потребителски спорове	1,03
Неспазване на стандартите за качество на административното обслужване	2,44
Искане за сезиране на Конституционния съд	0,45
Газоснабдяване	0,72
Проблеми на етажната собственост	0,38
Транспортни услуги	1,49
Други НПМ и ОСП	0,95
Фирми за събиране на вземания	0,88
Проблеми, свързани със заплащането на пътни такси	0,65
Реституционни проблеми	0,74

Пощенски	0,20
Дискриминация	0,11
Застрахователни дружества	0,16
Искане за тълкувателно решение	0,05

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

Таблица №16. *Финализирани жалби и сигнали според визирания нарушител през периода 2020 - 2022г., %*

Нарушител	2020 г.	2021 г.	2022 г.
	%	%	%
Държавни органи и техните администрации	46,96	34,93	40,77
Общински органи и техните администрации	21,27	21,80	17,78
Лица, на които е възложено да предоставят обществени услуги	22,91	33,67	33,10
Частноправни субекти	8,86	9,60	8,35
Общо:	100	100	100

Източник: статистика на Омбудсмана на Република България

СЪТРУДНИЧЕСТВО С ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО И АКАДЕМИЧНАТА ОБЩНОСТ

Настоящата част от доклада за дейността на омбудсмана през 2022 г. има за цел да се представи работата на националната институция за защита на правата на човека през призмата на сътрудничеството ѝ с гражданското общество, с представителите на неправителствените организации и с академичната общност, с които се споделят общи принципи и визия за правата на човека и тяхната защита.

Институцията на омбудсмана на Република България има Статут „А“ на ООН по Парижките принципи, които са свързани със статута на националните институции. Парижките принципи регламентират универсалните стандарти за националните правозащитни институции, като насърчават сътрудничеството им със структурите на гражданското общество и по този начин се гарантира еднакво качество на защитата на правата на гражданите и се осигурява по-висока ефективност на правозащитната функция. Чрез съвместната си работа с неправителствени организации в сферата на защитата на човешките права и борба с расовата дискриминация, с профсъюзи, заинтересовани социални и професионални организации, със съсловни организации, с университетите и академичната общност се гарантира независимостта и плурализма в работата на институцията.

Основна характеристика на независимата националната институция за защита на правата на човека е правомощието да разглежда жалби и да извършва проверки по тях, като тази функция я отличава от неправителствените организации. Именно поради това институцията разглежда жалби, подадени от НПО сектора, както и от академичните среди, но в своята работа тя е независима и действа на основата на принципа на върховенството на правото и справедливостта. Омбудсманът приема установения непрекъснат и конструктивен диалог с гражданите, с организациите и с научните среди, като гаранция за повече прозрачност в работата си, за публичност и откритост в действията, както и възможност за насърчаване на правата на човека и тяхната защита и превръщането им в национална култура.

Насърчаването на правата на човека се осъществява и чрез активното участие на правозащитната институция в обществени дискусии и дебати, включително в медиите. Този подход дава възможност публично да се акцентира върху отделни аспекти на конкретни права, но и да бъде подпомогнато по-доброто разбиране и зачитане от страна на гражданите и институциите. Устойчив партньор в тези инициативи са организациите от гражданския сектор.

С активните си действия през 2022 г. омбудсманът доказва, че институцията е отворена за сътрудничество с представителите на гражданското общество, като съвместно се организират различни инициативи, обсъждат се законодателни предложения и/или проблеми, свързани с нормативната уредба и произтичащата от прилагането ѝ практика.

В своята работа омбудсманът поддържа контакт и е сезиран годишно от над 300 граждански организации, които работят в различни области за защита правата на човека. Партньорството на институцията със структурите на гражданското общество е залегнало още в чл. 11 от Договора за ЕС и в Международния пакт за граждански и политически права. В този европейски контекст омбудсманът провежда активно открит, прозрачен и активен диалог с представителните организации и гражданското общество. Към институцията редовно се обръщат гражданските организации като медиатор или основен форум за гражданско участие по редица наболели общественостнозначими теми. Омбудсманът редовно участва със свои позиции и експертни становища във форуми и инициативи на граждански организации. По въпроси, поставени от неправителствени организации, омбудсманът подготвя аргументирани

искания, с които сезира Конституционния съд за обявяване на противоконституционност на законови текстове.

За националния омбудсман, структурите на гражданското общество в България винаги са генератор за социална промяна и имат важна роля за насърчаване, закрила и отстояване на правата на човека. Със своята работа и проучвания те създават възможности за различни групи от обществото да изразят мнението си по въпроси, които ги засягат. Особено важна е тяхната заслуга в работата им с уязвими групи, чиято комуникация с държавните власти е затруднена, нерядко формална и непродуктивна заради бюрократичен подход от страна на последните. В много от случаите тези хора разчитат на граждански организации за подобряване на положението си, включително и чрез съдействие пред съответните компетентни органи. Омбудсманът наблюдава бърза и адекватна реакция на неправителствения сектор спрямо променящи се обществени реалности и реализацията на каузи за подобряване на живота на уязвимите групи. Чести са случаите, в които общественият защитник подкрепя членове на неправителствени организации, които подпомагат гражданите в различни административни и съдебни процедури с цел защита на правата им, както и като доброволчески формирования при непредвидени ситуации в условията на кризи или бедствия.

Омбудсманът подпомага и процеса за разширяване ролята на представители на гражданския сектор за участието им при изготвяне и обсъждане на законодателството, което намира за ключово за качеството на законите. В контекста на това разбиране омбудсманът провежда през 2022 г. редица съвместни събития и инициативи с участието на неправителствени организации.

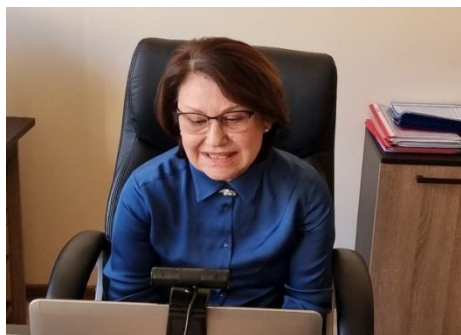
✓ **Кратък преглед на участието на омбудсмана в инициативи на НПО**

На 27 януари омбудсманът сезира вицепремиера и финансов министър, социалния министър и председателя на ресорната парламентарната комисия по труда, социалната и демографската политика. В писмото си омбудсманът отбелязва, че към институцията са се обърнали повече от 24 неправителствени организации, доставчици на социални услуги, които търсят съдействие, защото не могат да покрият разходите си за електроенергия, природен газ и дейности. Така на практика е застрашено нормалното функциониране на този вид услуги с реален риск от влошаване на подкрепата за хиляди деца и хора в уязвимо положение.

В началото на февруари омбудсманът внесе в Народното събрание законодателна промяна в Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, с която да се регламентира разсрочено плащане на сметките за ток и парно за неправителствените организации, доставчици на социални услуги.

Омбудсманът проф. д-р Диана Ковачева участва онлайн в **Дискусионен форум „Политиките за равенство, приобщаване и участие на ромите: инвестиция в по-доброто бъдеще на България“**, организиран от Центъра за междуетнически диалог и толерантност “Амалипе”.

В края на февруари омбудсманът Диана Ковачева и заместник-омбудсманът Елена Чернева – Маркова в няколко поредни дни участват в заключителната конференция по Програма „Джъстром“. Програмата е съвместен проект на Съвета на Европа и Европейската комисия, който има за цел подобряване на достъпа до правосъдие на жени от ромски произход. Проектът се реализира в 4 европейски държави – България, Румъния, Италия и Гърция.

Ръководството на Националния съюз на трудовопроизводителните кооперации, се обърна към омбудсмана със специална покана за участие в юбилейното Х-то издание на Европейския форум на субектите на социалната и солидарната икономика, което се провежда по време на Международния панаир в Пловдив.

Стана традиция българският омбудсман да участва в откриването на провеждащо се всяка година международно изложение „БУЛПЕК’2022“.

На 12 декември 2022 г. омбудсманът участва във „Форум за политики и действия за борба с насилието над жени“, организиран от Български фонд за жените и Съвета на Европа. В отговор на участието на проф. д-р Ковачева в институцията се получава писмо, в което се посочва:

„Благодарим Ви за силното изказване и категоричната позиция, която заемате по отношение на справянето с насилието над жени в България! Уверени сме, че

форумът предостави възможност да разгледаме различните гледни точки на представители от организации и институции, имащи отношение по темата. Надяваме се, че осъществяването на събитието ни е отвело една стъпка по-близо до приемането на дългоочакваните допълнения и изменения в Закона за защита от домашното насилие.

Вярваме, че ще продължите да използвате своя авторитет и безспорна експертиза, за да доведем до край този процес!“

Ценностите, които на практика представя днешната инициатива „Вдъхновяващи постижения за разнообразие, равнопоставеност и приобщаване“, всъщност не са нови ценности. Темата за равнопоставеността се появява още със списъка на основните права с Всеобщата декларация за правата на човека през 1948 г., ООН в своя устав говори за равнопоставеност, Европейският съюз, Съветът на Европа, а и днес в представянето изследване видяхме, че като че ли възприятието за жените, които са успели някак изостава.“ Това казва на 14 ноември омбудсманът при раздаването на първите съвместни награди на Съвета на жените в бизнеса в България и Европейската инвестиционна банка.

Проф. Ковачева е част от журито, което оценява инициативите. Те се състезават в пет категории. В журито участват още Лидия Шулева, журналистите Георги Тошев и Венцислав Савов, както и писателят Георги Бърдаров.

Заместник-омбудсманът Елена Чернева – Маркова участва на 21 декември в церемонията по раздаване на наградите „Доброволческа инициатива 2022“, организирана под патронажа на Омбудсмана Диана Ковачева от Фондация „Лале“ и Националния алианс за работа с доброволци.

✓ Партньорство в името на защитата на правата на децата

Особено активни са действията и изградените партньорства на омбудсмана с гражданските структури в областта на правата на децата. За неправителствените

организации, омбудсманът е не само безспорен авторитет, но и съмишленик, важен партньор в обществените инициативи.

Представител на институцията е избран за заместник-председател на Обществения съвет на БЧК за подкрепа на Украйна. Целта на сформирания съвет е да се гарантира публичност при получаване и обработване на даренията, както и за подпомагане на украинските граждани, пристигнали в България.

2022 г. се очерта като година на активните действия на правозащитният орган и на неправителствените организации, обединени в общи каузи – за психичното здраве в училище, за изграждане на национална детска болница, за подкрепа на децата и бежанците от Украйна, за правата на подрастващите, чиито родители живеят и работят в чужбина.

Десетки граждани и организации се обръщат към омбудсмана като настояват да бъдат предприети действия за осигуряване на безопасна обществена среда и по конкретно да се забрани употребата и продажбата на диазотен оксид (райски газ) за деца. Националният омбудсман разгърна широка кампания за забрана на продажбата и употребата му, като изготви и специални законодателни предложения, които са подкрепени от група народни представители. Народното събрание спешно приема законодателните промени. Тези действия показват, че мерките могат да бъдат ефективни само ако обединяват усилията на гражданския и институционалния ресурс.

Съвместно с Мрежата на училищните психолози, с фондация „Асоциация Анимус“ и редица граждански организации се провежда обществена дискусия **„Психичното здраве в училище – възможни и необходими мерки“**. Темата за психичното здраве на децата е един от водещите приоритети на омбудсмана в областта на правата на децата. Чрез тази инициатива омбудсманът постави темата за психичното здраве в училище по един категоричен начин на вниманието на институциите, на училището, на родителите и на обществеността. Целта на обществения форум е да отвори нови пространства за психичното здраве в училище, да се изгради среда за превенция и интервенция на насилието, агресията, тормоза и кибертормоза, както и чрез въвеждането ѝ да се формират умения при децата и младите хора за цял живот. Дискусията се фокусира върху търсене на отговор на въпроса как българското училище да се трансформира така, че да ангажира всички ресурси по начин, по който да научи децата да се справят успешно с изискванията на съвременното, като общуват, без да нараняват себе си или другите.

Омбудсманът активно подкрепя кампанията на застрахователна кампания за сигурността на децата в интернет под надслов „Пази детето в интернет“.

Омбудсманът Диана Ковачева сезира служебния заместник министър-председател по обществен ред и министър на вътрешните работи Иван Демерджиев, служебните министри на правосъдието Крум Зарков, на електронното управление

Георги Тодоров, на младежта и спорта Весела Лечева, както и председателя на Държавната агенция за закрила на детето Елеонора Лилова, за опасността от прекратяване работата на **Националния център за безопасен интернет и закриването на Горещата линия SafeNet** към него.

Граждански организации и родители сигнализират проф. Ковачева, затова, че единствената организация в България, която се занимава с безопасността на децата в интернет и се бори срещу всяко вредно съдържание в мрежата, спира работа.

Проблемът е, че Националният център за безопасен интернет работи изцяло на проектно финансиране. Европейската комисия осигурява 50% от необходимите средства чрез европрограмите „Безопасен интернет“, а от 2014 година и „По-добър интернет за децата“, но има условие за национално съфинансиране на дейностите.

„Важно е постоянно да се говори за проблеми в областта на правата на детето, които дълго време остават нерешени и продължават да бъдат болезнени за цялото общество“. С тези думи омбудсманът **открива на 14 юли форума „С грижа от 0 до 3“, организиран от обществения защитник, съвместно с Фондация „Тръст за социална алтернатива“.** Във фокуса на дискусиата се поставят проблемите на майчиното и детско здраве, с ясен акцент върху уязвимите групи и правото на всяко дете на подкрепа за развитие. Защото ранното детство е период на забележителни промени, период, в който инвестициите имат огромно значение и могат да предотвратят наследяването на бедността и уязвимостта.

Партньорството с фондацията в областта на ранното детско развитие дава своите позитивни резултати, като кампанията за отпадане на таксите за детски градини, осигуряване на повече прегледи за неосигурените бременни, безплатни лекарства за децата.

През годината омбудсманът развива устойчиви партньорства с неправителствени организации, както и създава нови. В партньорство с програмата на Европейската комисия и Съвета на Европа – РОМАКТ на 12 декември 2022 г. се проведе публичен форум **„Детето между трудовата миграция, институционалните норми и разширеното семейство“.** Участниците в дискусиата очертават основните проблеми и отправят общи послания и препоръки за предприемане на необходимите стъпки на ниво политики и тяхното прилагане.

„Всяко четвърто дете в България е оставено от своите родители, или някъде около 20%-25% от децата у нас на практика са без един или без двамата си родители, които работят в чужбина. В ромската общност процентът стига до 40%. Това са деца, които са оставени на грижите на своите баби и дядовци, на своето разширено семейство. И когато казвам, че всяко четвърто дете е Вайбър дете – дете което контактува със своите родители единствено по Вайбър, на практика аз цитирам една стара статистика, защото истина е, че към днешния ден ние не знаем колко деца всъщност са жертва на този проблем.“ Това заявява омбудсманът при откриването на публичната дискусия.

Доказало се през годините партньорство с детския фонд на ООН – **УНИЦЕФ** се развива пълноценно и през 2022 г. Областите, в които двете организации си сътрудничат, са:

- развиване и укрепване на капацитета на институцията на омбудсмана за осъществяване на независим мониторинг на изпълнението на правата на децата в България;
- повишаване на информираността и чувствителността на българското общество за познаване, зачитане и спазване на правата на децата;
- работа в посока на достъп до права и услуги на децата в конфликт със закона;
- развиване и укрепване на капацитета на институцията на омбудсмана за разглеждане на индивидуални жалби и сигнали, включително такива, подадени от името на или директно от деца и извършване на проверки;
- застъпничество за и насърчаване на участието на неправителствени организации, работещи в сферата на правата на децата, включително на организации, съставени от деца, в развитието на националното законодателство и международните инструменти по въпроси, засягащи деца.

✓ **Партньорство с организациите на и за хората с увреждания**

Институцията на омбудсмана и през 2022 г. продължава ползотворното си сътрудничество с организациите на и за хората с увреждания.

В изпълнение на изискванията на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания институцията поддържа непрекъснат диалог с представителите на хората с увреждания и настоява пред отговорните органи за тяхното активно включване в процесите по определяне и вземане на решения, които се отнасят до правата на тези уязвими граждани.

Доказателство за доброто партньорство между институцията и гражданското общество са изработените от омбудсмана предложения за законодателни изменения в Закона за хората с увреждания и Закона за здравето в края на годината, чрез които се гарантират възможностите на хората с увреждания да упражняват правата си при забавяне на ТЕЛК. Предложенията са съгласувани с представителните организации на и за хората с увреждания, които са членове на Националния съвет за хората с увреждания към Министерски съвет, и впоследствие са подкрепени от тях със становища в Народното събрание.

Общественият защитник има активно участие в организираните и проведени инициативи от организации на и за хората с увреждания по отношение на достъпа до правосъдие на хората с психични и интелектуални увреждания. Както омбудсманът подчертава неведнъж в становищата си – голяма част от тези граждани срещат

затруднения да упражняват безпрепятствено, равнопоставено и най-вече – самостоятелно правата си така, както го изискват редица международни правозащитни актове. С ясната позиция институцията показва, че е активен и стабилен партньор на отговорните органи за търсене на адекватни решения на проблемите.

Израз на значителното доверие към институцията е значителният брой жалби от неправителствени организации, доставчици на социални услуги на хора в уязвимо положение след драстичното увеличение на цените на електроенергията и природния газ. Сериозните затруднения, пред които са изправени организациите да покриват възникващите разходи и реалният риск ошетени да бъдат потребителите на услугите, провокират активните действия на омбудсмана в търсене на подходящ изход от ситуацията. С общи усилия е обезпечено продължаване предоставянето на електроенергията и природния газ на доставчиците на услугите и съответно – на потребителите, без прекъсване, до вземането на окончателно решение по въпроса.

Омбудсманът също така подкрепя инициативите на представителите на гражданския сектор в Съвета за наблюдение, който следва да осъществява наблюдение на прилагането на КПХУ в България, макар и през изминалата година институцията да не председателства мрежата.

✓ Инициативи, свързани с академичната общност

През март омбудсманът Диана Ковачева препоръчва на министъра на образованието и науката акад. Николай Денков темата за преобразуването на държавни висши училища да се постави на задълбочен анализ и широко обществено обсъждане, като се направи задълбочена оценка на университетската мрежа, да се вземат предвид обективните данни за състоянието на висшето образование към настоящия момент и се преценят положителните и отрицателните последствия от подобно решение.

„Бих искала да изразя увереността си, че ще бъдат отчетени позициите на академичната общност, защото само с широка обществена подкрепа може да се реализират промени, които да доведат действително до повишаване качеството на висшето образование в страната“, категорична е проф. Диана Ковачева.

Повод за отправената препоръка са получени в рамките на няколко дни в институцията две позиции от Студентските съвети на Висшето училище по телекомуникации и пощи (ВУТП) в гр. София и Минно-геоложкия университет (МГУ) „Св. Иван Рилски“, гр. София, които се обявяват против идеята на образователното министерство за обединение и реструктуриране на държавни висши училища.

Със своите активни действия, омбудсманът подкрепя развитието на университетската мрежа, като на 11 април 2022г. присъства на откриване на новосъздаден институт за компютърни науки, изкуствен интелект и технологии – INSAIT.

През май общественият защитник Диана Ковачева участва в научна конференция „Право и общество в (пост) пандемичния свят“, организирана от Правно-историческия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“ по повод честване 30-годишнината от основаването му. Омбудсманът изнася доклад на тема: „Предизвикателства пред Националните правозащитни институции в условията на пандемия“.

Националният омбудсман открива академичната учебна 2022/2023 година във Висше училище по застраховане и финанси (ВУЗФ) – София.

По повод на 85-годишнината от основаването на Камарата на архитектите в България, омбудсманът проф. д-р Диана Ковачева е удостоена с почетния знак на архитектите.

На 19 октомври омбудсманът Диана Ковачева връчва специалната награда на „Лекар на годината 2022“, която по традиция Българският лекарски съюз организира за Деня на българския лекар – 19 октомври. Омбудсманът връчва специалното отличие

„За висок професионализъм и доблест“ на д-р Антон Елкин – съдов хирург от болница „Тракия“ в гр. Стара Загора. Наградата е заради самоотвержеността му през лятото, когато помага и не допуска жертви, при инцидент на АМ „Тракия“ със сръбски автобус, пълен с деца.

СЛУЧАИ ОТ ПРАКТИКАТА НА ОМБУДСМАНА

1. ПРАВА НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ

9647/2022 г.

Граждани търсят съдействие от омбудсмана по повод на въведения тежък режим на водоподаване в гр. Омуртаг, проблем отбелязан и в Годишния доклад за дейността на омбудсмана за 2020 г. През септември 2022 г. омбудсманът отново препоръчва на председателя на АВиК гр. Търговище, кмета на община Омуртаг и управителя на ВиК Търговище да бъдат реализирани ефективни мерки за гарантиране правото на жителите на гр. Омуртаг на качествена водоснабдителна услуга.

В отговор от октомври 2022 г. ВиК операторът информира, че идеята за построяването на яз. „Братан“ е морално остаряла и не подлежи на реализация. Освен това, изграждането на водовземното съоръжение „Капилово 2“ е абсолютно необосновано в правен и технически аспект. Единствената алтернатива в краткосрочен план, възможна за реализация в рамките на разумен финансов ресурс, е допълнителното водоснабдяване на гр. Омуртаг от яз. Ястребино“. МОСВ обаче, е извадило този язовир от Списъка на язовирите, предназначени за питейно-битово водоснабдяване.

От местната администрация подчертават, че загубите на вода по водоснабдителната система – над 80%, и малките количества валежи са довели до задълбочаване на водната криза. Община Омуртаг е изготвила инвестиционен проект на стойност над 14 млн. лв., включващ цялостна реконструкция на вътрешната водопроводна мрежа на града, която поради необходимите значителни инвестиции е планирано да се изгради на три етапа. Проведена е обществена поръчка за избор на изпълнител за I-ви етап и през настоящата година предстои реализацията на обекта.

Съгласно Решение №711/30.09.2022 г. за одобряване на списък на инвестиционни проекти на общини по приоритети и направление/обекти за целево финансиране, на Община Омуртаг са отпуснати 1 325 150 лв. за „Цялостна реконструкция на вътрешна водопроводна мрежа“. За Общината обаче, одобреното финансиране е крайно недостатъчно. Посочват още, че след като Европейската комисия е одобрила на 10.10.2022 г. параметрите на Оперативна програма „Околна среда“ 2021-2027 г. е станало ясно, че община Омуртаг не попада в обхвата на финансирането ѝ. Предвид изложеното, общината е в невъзможност сама да осъществи предвидените инвестиции по трите етапа на реконструкция на ВиК мрежата, във връзка с което предлага да се инициира междуинституционална среща на ниво Министерски съвет, в рамките на която да бъдат взети решения за преодоляване на дългогодишния проблем с водоснабдяването на гр. Омуртаг.

Омбудсманът се обръща към служебния министър-председател и служебния министър на регионалното развитие и благоустройството, за да бъдат потърсени в рамките на конструктивен междуинституционален диалог конкретни мерки, чрез които да се нормализира водоподаването в гр. Омуртаг. В отговор от МРРБ подчертават, че с Решение на МС от 30.09.2022 г. на община Омуртаг вече са отпуснати значителни средства за намаляване на загубите и икономия на водния ресурс.

На 29.11.2022 г. се провежда среща в МРРБ, в която участват: народни представители от региона, областният управител на Търговище, кметът на Омуртаг, изпълнителният директор на „Български ВиК холдинг“ ЕАД, управителят на ВиК Търговище, експерти от ведомствата, както и представители на инициативния комитет „Вода за Омуртаг“. По време на срещата се набелязват конкретни действия за справяне с проблема, както и отговорните институции за реализирането им.

2. ПРАВО НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

7019/2022 г.

Гражданин, който живее в държава от ЕС, търси съдействие от омбудсмана, във връзка с медицинската си експертиза. Описва случилото се и обръща внимание, че след експертизата от ТЕЛК, от ТП на НОИ е продължен срокът на пенсията му за инвалидност (спряна преди повече от две години), но от датата на издаване на новото експертно решение.

След отправените от омбудсмана препоръки до НОИ и РЗИ, пенсията на гражданина е възобновена от датата на спирането ѝ и му е изплатена за минало време.

6348/2022 г.

Гражданка споделя тежкото си здравословно състояние, предстояща химиотерапия, както и липсата на средства поради спиране на пенсията ѝ.

След отправени от омбудсман препоръки към НОИ, РЗИ и Дирекция „Социално подпомагане“, пенсията на гражданката е изплатена със задна дата, за което тя изрази писмена благодарност. Изплатена ѝ е и месечна финансова подкрепа.

6732/2022 г.

Гражданка се обръща към омбудсман за съдействие по повод на забавяне с четири години на медицинската ѝ експертиза от ТЕЛК. В жалбата си тя посочва, че е подала документите за освидетелстване още през 2018 г., но все още няма решение.

Омбудсманът се обърна с препоръка към директора на РЗИ да се извърши незабавна проверка и в спешен порядък да се определи дата за освидетелстване на гражданката. Препоръката на омбудсмана е изпълнена.

14933/2022 г.

Гражданка се обръща към омбудсмана с оплакване от лекар в дежурен кабинет за осъществяване на неотложна медицинска помощ, който отказва да окаже необходимата в съответния обем и качество медицинска помощ на сина ѝ.

Омбудсманът се обърна към РЗИ за извършване на проверка и предприемане на необходимите мерки. В изпълнение на препоръката на омбудсмана е извършена проверка, от която са установени пропуски в цялостната организация и контрол на дейността на дежурния кабинет и преписката е изпратена към Изпълнителна агенция „Медицински надзор“ за вземане на необходимите мерки.

3. ПРАВО НА ОБРАЗОВАНИЕ

13347/2022 г.

Ученик е с мускулна дистрофия, неподвижен и няма възможност да се яви в училище, за да положи ДЗИ. Отказано му е провеждане на 6-часов ДЗИ вкъщи. Изразява желанието си да постъпи във висше училище и да следва археология.

Този случай не е единичен. Жалбите и сигналите, които постъпват в институцията, разкриват редица трудности и проблеми, които срещат децата и младите хора с увреждания в желанието си да продължат образованието си.

За съжаление статистиката показва, че много от младежите с увреждания на възраст между 15 и 24 г. не са заети с работа, учене или обучение. Младите хора с увреждания остават трайно изключени от трудовия пазар, поради липсата на базови умения и знания. В този смисъл, желанието на млади хора, въпреки изпитанията, пред които са поставени, да продължат образованието си, заслужават подкрепа и държавата трябва да търси механизми това да се случва реално.

По време на пандемията от COVID-19 през учебната 2020/2021 г. се проведе обсъждане на идеята за провеждане на дистанционни изпити от вкъщи чрез създаването на специален софтуер, който вече успешно се прилага в редица държави като Швеция, Испания, Великобритания и Норвегия. Идеята е да се проведат пилотно тестове в училища в гр. София и гр. Пловдив. Това би могло да бъде една възможност за провеждане на изпити за учениците, които са със заболявания, които не позволяват напускането на дома им.

Омбудсманът отправя препоръка за търсене на решения да се регламентира нормативно възможността учениците с двигателни затруднения да полагат ДЗИ от дома си.

12000/2022 г.

Граждани и родители на деца, живеещи в с. Габер и околните населени места, сезират омбудсмана и изразяват недоволството си относно взето решение на 28.10.2022 г. на Общински съвет – Драгоман за преустановяване на дейността на Детска градина (ДГ) „Радост“ – филиал с. Габер. Посочват, че преди началото на учебната година не са предприети действия за срещи с обществеността по повод намеренията за закриване на ДГ „Радост“ – филиал с. Габер, а е публично обещано, че детската градина няма да бъде затворена. Съобщават, че преди няколко години, благодарение на дарител от селото, са осигурени средства и детската градина е санирана, ремонтирана, с нова дограма, нов покрив, ламинат, нови санитарни възли, нови легла в спалното помещение, нови пердета и щори. Ремонтът е извършен с доброволния труд на кмета на селото и група жители. Отбелязват, че затварянето на филиала ще доведе до трудности за родителите и децата, тъй като няма да бъде осигурен транспорт за всички деца.

Искането е за запазване на детската градина, което е от изключително важно значение за децата и за по-нататъшното съхраняване на селото.

Омбудсманът отбелязва, че реструктурирането на образователни институции трябва да става своевременно, така че родителите да са наясно кои детски градини или училища ще посещават децата им през новата учебна година, а не при вече започнала учебна година родителите и децата да бъдат поставяни в трудна ситуация и в търсене на решения, свързани с организацията на семействата за справяне с нововъзникналата за тях ситуация.

В отговор на препоръка на омбудсмана, областният управител на София-област посочва, че решението на Общинския съвет – Драгоман за преустановяване на дейността на филиала на ДГ „Радост“ в с. Габер е върнато за ново обсъждане, поради допуснати съществени нарушения на материалния и процесуалния закон. След потвърждаване на същото решение на Общинския съвет – Драгоман, е образувано административно дело.

8078/2022 г.

Председател на Българска автоинструкторска колегия, в която членуват над 150 автошколи, се обръща към националния омбудсман с искане за съдействие за отмяна на Заповед РД09-2900/15.11.2019 г. на министъра на образованието и науката за изменение и допълнение на учебната документация за обучение на кандидатите за придобиване на правоспособност за управление на моторни превозни средства (МПС) от категориите АМ, А1, А2, А, В1, В, ВЕ, С1, С1Е, С, СЕ, D1, D1Е, D, DE, Т (Ткт Ттм).

В сигнала се посочва, че 10 сдружения в бранша не подкрепят цитираната заповед, защото противоречи на добрите европейски практики. От бранша възразяват срещу въвеждане на проследяващи Т-, GPS-, е-контроли или друг вид електронни устройства. Отбелязва се, че в Европейския съюз няма страна с повече от сегашните 31 учебни часа практическо обучение за категория В, няма европейска държава, в която успешно да се

прилагат електронни проследяващи устройства, да се правят изпити с контрол на държавна институция, да се поддържа изкуствено окрупняване на пазара чрез многобройни административни изисквания към материалната база, както и инструкторите да нямат право на индивидуална трудова инициатива. Информира, че в сектора има много нерешени проблеми и има изготвен пълен и детайлен секторен анализ за 2021 г., съдържащ и предложения за решаване на проблемите, който е предоставен на отговорните институции.

По повод на исканията, омбудсманът отправя препоръка към служебния министър на образованието и науката и към служебния министър на транспорта за становище относно повдигнатия проблем.

В отговор, общественият защитник е информиран от МТС, че подкрепят предложенията на браншовите организации за отмяна на посочената заповед и изразяват необходимостта да бъде сформирана нова междуведомствена работна група с участието на представители на браншови организации, която да преразгледа изискванията на нормативната уредба и на учебната документация, регламентиращи обучението на кандидатите за придобиване на правоспособност за управление на МПС.

МОН също информира омбудсмана, че ще предприеме действия за формиране на междуведомствена работна група и с участие на висшите училища за преразглеждане на учебната документация за обучение на кандидатите за придобиване на правоспособност за управление на МПС.

4. СОЦИАЛНИ И ТРУДОВИ ПРАВА

9260/2022 г.

Жалбоподателка с руско гражданство, в брак с български гражданин и със статут на постоянно пребиваваща в Република България, сезира омбудсмана, че получаваната от нея пенсия, превеждана от Пенсионния фонд на Руската Федерация по банкова сметка в „Обединена българска банка“ АД (ООБ) е спряла да се получава от април 2022 г. във връзка с наложените санкции срещу руската държава. Жалбоподателката е приета от заместник-омбудсмана на Република България, за да изложи своите проблеми и лично.

След срещата омбудсманът се обърна към Управителния съвет на ОББ, управителя на Националния осигурителен институт, директора на Дирекция „Социално подпомагане“ – Радомир, както и до директора на Областния съвет на Български червен кръст – Перник за оказване на спешно съдействие.

От ОББ съобщиха, че в следствие на военния конфликт между Русия и Украйна, институциите на Европейския съюз са наложили различни санкционни и регулаторни режими, които се отразяват и върху предоставянето на банкови платежни услуги и продукти на клиентите на банките, опериращи в държави-членки на ЕС. В изпълнение на ограничителните мерки, наложени спрямо Русия, са изключени от мрежата на SWIFT и редица руски банки и паричните трансфери от и към тях са невъзможни. От Дирекция „Социално подпомагане“ – Радомир е извършено посещение в дома на жалбоподателката и и са отпуснати социални помощи.

13143/2022 г.

Работници от предприятие се обръщат към омбудсмана с искане за съдействие, тъй като в продължение на 3 месеца работодателят забавя изплащането на трудовите им възнаграждения, като изплаща авансово малка част от работната заплата. На 2-рия месец работодателят преустановява работата и контакти с работниците и служителите.

Във връзка с искането на работниците омбудсманът препоръча на Инспекцията по труда да упражни правомощията си по реда на чл. 339, ал. 3 от Кодекса на труда и

по чл. 625 от Търговския закон, както и да съдейства на работниците за издаване на разпореждане за прекратяване на трудовото им правоотношение по реда на чл. 327, ал. 2 от Кодекса на труда, за да може те да се регистрират в Бюрото по труда като безработни или да започнат работа при друг работодател.

В изпълнение на препоръката Инспекцията по труда извършва проверки като на работниците са издадени разпореждания за прекратяване на трудовите правоотношения. Инспекцията е подала искова молба пред съда за откриване на производство по несъстоятелност на дружеството и същата е била уважена, което е открило възможността пред бившите работници на дружеството да подадат молби за изплащане на обезщетения пред фонд „Гарантирани вземания на работниците и служителите“.

Омбудсманът своевременно уведомява работниците за възможността за кандидатстване за изплащане на гарантираните вземания в размер на последните 6 начислени, но неизплатени месечни трудови възнаграждения и парични обезщетения през последните 36 календарни месеца, предхождащи месеца, в който е вписано в Търговския регистър съдебното решение по несъстоятелността. Информира още, че гарантираните вземания се отпускат въз основа на лично подадено от всеки гражданин заявление-декларация по образец до териториалното поделение на НОИ по седалището на работодателя, в тримесечен срок от датата на вписване на решението по несъстоятелността.

5. ПРАВА НА ДЕЦАТА

8290/2022 г.

Гражданка се обръща към омбудсмана със сигнал за насилие над дете. Към сигнала е приложен и видеоклип, на който се вижда, че детето е с наранявания в областта на лицето, както и пълнолетно лице, което извършва актове на насилие.

По повод на сигнала омбудсмана се обърна към председателя на Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД) с препоръка за предприемане на необходимите действия за защита на правата на детето, като в препоръката изрази позиция, че е неотложно да бъде свикан и координационния механизъм срещу насилието, за да може в мултидисциплинарна среда случаят да бъде обсъден, както и мерките, които трябва да се предприемат. Омбудсманът се обърна и към компетентния орган за закрила на детето за предприемане на действия за защита на правата на детето.

Служителите на ОЗД са осъществили връзка с бащата на детето, който се е прибрал от чужбина и детето живее с него и на детето е оказана психологическа подкрепа. Спрямо лицето, извършило насилието над детето материалите по случая са изпратени в Районна прокуратура

840/2022 г.

Към омбудсмана се обърна 17 годишен младеж, за когото е взета мярка за закрила и е настанен в приемно семейство. Пише, че живее с приемната си майка от 2016 г., като преди това е живял в дом за деца, лишени от родителска грижа. За съжаление момчето е попаднало твърде малко в обществена грижа, като е бил едва на 3 години, когато неговата майка заминава извън страната. Оставен е на грижите на своята баба, но тя не се е справила и е настанен в дом. Момчето посочва, че има братя и сестри, които почти не познава, защото и те са отглеждани в други институции. През 2021 г. майката се завръща от чужбина и подава заявление за реинтеграция на момчето. Неговото желание обаче е да остане при приемната си майка, да завърши средното си образование, твърди, че има осигурени всички условия за това и подкрепа. Не иска да напуска училището си в град Ракитово.

В хода на проверката се установи, че има напрежение между социалните работници от РДСП Пазарджик и Областния екип по приемна грижа, което се отразява най-вече на момчето и предвидените дейности. Това създава нездрава среда и се въвлеча момчето в спорове. Твърденията са, че момчето е манипулирано от приемната майка. Жалбата на момчето е подкрепена от Националната асоциация по приемна грижа.

Констатациите в работата по жалбата са, че, с момчето не е работено дългосрочно и то не е подготвено за процеса на реинтеграция, за да живее с майката, която има ново семейство и друго дете. Момчето трябва да прекъсне образованието си и да започне нов живот на ново място. На практика той не познава своята майка и промяната за него е твърде голяма. По случая са изпратени редица препоръки.

13934/2022 г.

Гражданка търси съдействие от омбудсмана да се застъпи за правата на детето ѝ и за нейните права, тъй като не среща необходимото съдействие от органите за закрила на детето.

Родителите на детето са разделени и то остава да живее с баща си. След смъртта на бащата, майката настоява детето да живее с нея, но среща съпротивата на бабата и дядото на детето по бащина линия. Тя се обръща към органа за закрила на детето и съвместно с други органи е взето решение с оглед на конфликтните отношения между възрастните и за защита на интересите на детето то да бъде консултирано със специалисти, за да може по щадящ за неговата психика начин да бъде предадено на майката. Като трудност в работата по случая е отбелязано несъдействието на бабата и дядото по бащина линия, при които към момента живее детето. За съжаление, бабата и дядото не оказват необходимото сътрудничество на органите за закрила на детето и по този начин се затруднява психо-социалната работа с детето.

Омбудсманът се обърна с препоръка до директора на Дирекция „Социално подпомагане“ - Слатина в спешен порядък да се предприемат необходимите действия за предаване на детето на майката, която е единствения му родител, тъй като несътрудничеството на бабата и дядото отлагат във времето решението на проблема, а в случаите, в които са засегнати интересите и правата на децата времето е решаващ фактор за защита на правата им.

В изпълнение на препоръката на омбудсмана е проведена нова екипна среща, на която е взето решение социалните работници съвместно с майката да обсъдят общите действия по предаване на детето. След съгласуване на общите действия на органите за закрила и майката, случаят е разрешен и детето вече живее съвместно с майка си.

6. ПРАВА НА ХОРАТА С УВРЕЖДЕНИЯ

6411/2022 г.

Гражданка отбелязва с безпокойство, че на летище Варна не са осигурени безплатни места, обозначени със знак Д21, на които да имат възможност да паркират хората с увреждания, с право на преференциална карта за паркиране по чл. 99а от Закона за движение по пътищата. Жалбоподателката посочва, че в паркингите има места, които са предвидени за хората с увреждания, но за ползването им се дължи такса на общо основание. Тя се обръща с молба за въвеждане на облекчения за паркиране на хората с увреждания на обособените със знак Д21 места в паркингите, обслужващи летище Варна.

Във връзка с жалбата е отправена препоръка до изпълнителния директор на фирмата, която управлява летище „Варна“ за въвеждане на облекчения в таксите за паркиране за хората с увреждания на обособените места в паркингите пред летището.

В отговор на препоръката от летището е поет ангажимент да бъдат анализирани възможностите за осигуряване паркирането на хората с увреждания на места, обозначени със знак Д21, на преференциална цена поне за определен период.

7580/2022 г. и 7581/2022 г.

Към омбудсмана на Република България се обръщат граждани с увреждания и техните организации, сред които е Регионалната организация на инвалидите – Сливен, във връзка с решението на Общинския съвет – Сливен от 7 април 2022 г. за закупуване на карти за пътуване с градския транспорт.

В жалбите се отбелязва, че с решението са отнети важни преференции за хората с увреждания при закупуването на карти за пътуване с градския транспорт. Посочва се, че хората с увреждания вече не могат да ползват еднократни билети с намаления, което е работещо и гъвкаво решение за значителна част от пътуващите с градски транспорт. Вместо това, единствената възможност за ползване на облекчение е при закупуване на едномесечни карти за една линия или за всички линии, като приетите цени значително надвишават стойността на услугата и възможностите на хората с увреждания.

Изразява се още недоволство, че пенсионерите се разделят на такива до 70 години и над 70 години, като тези до 70 години нямат право на намаление на билетите, не могат да си закупят карта за една линия, а само за цялата мрежа. Това изключително много ги натоварва финансово, ограничава техните социални контакти и ги поставя в неравнопоставено положение спрямо групата на пенсионерите над 70 години.

Извършеното предварително проучване по оплакваният на гражданите показва, че на територията на община Сливен не е приет нормативен административен акт, с който да се регламентира транспортното обслужване на гражданите, като общественият превоз се реализира от „Пътнически превози“ Сливен ЕООД, който има сключени договори с общината. Гражданите с увреждания над 71 % и над 50% с увредени долни крайници, независимо от това дали са с потребност от придружител или получават най-ниските пенсии като размер – като например пенсията за старост, могат да пътуват с карти за една линия, която е 25 лв. на месец, а за всички линии цената е 30 лв.

Констатирано е, че липсват прозрачни и публични правила, чрез които да се спазят основните принципи на добро управление като откритост, надеждност и предсказуемост при реализиране на правото на гражданите на адекватен достъп до обществен транспорт.

Не е лесно достъпна и информацията относно възможностите за ползване на карти за градския/извънградския транспорт и техните цени, реда и условията за закупуването им и обхвата на облекченията. Не е ясна и процедурата за извършване на контрол на нередовни пътници и за налагане на съответните санкции. Не са изрично определени и възможностите за защита на засегнатите граждани срещу незаконосъобразни действия.

Във връзка с направените констатации е изпратено становище до председателя на Общинския съвет в Сливен и до кмета на Общината, в което е подчертано, че липсата на подходящи мерки за ползване на градския транспорт възпрепятства хората с увреждания при упражняване на предоставените им права и ги обрича на социално изключване и изолация.

Препоръчано е да бъдат разгледани поставените въпроси и да бъдат предприети необходимите действия, за да бъдат осигурени възможности за хората в уязвимо положение за безпрепятствено упражняване на правата им на територията на община Сливен, както и на пенсионерите до 70 години.

От получения отговор се констатира, че препоръката е изпълнена само частично, като с Решение №1297/15.12.2022 г. Общински съвет – Сливен намалява цените на абонаментните карти за една линия за лица с увреждания над 71 % и над 50% с увредени долни крайници от 25 лв. на 15 лв. и на абонаментните карти за всички линии за същата целева група – от 30 лв. на 20 лв.

Останалите препоръка не са съобразени.

7. ПРАВО НА ЗДРАВΟΣЛОВНА И БЛАГОПРИЯТНА ОКОЛНА СРЕДА

649/2022 и 654/2022 г.

Жители на с. Царимир, община Съединение сигнализират за неотговарящ на законовите изисквания животновъден обект. Посочват, че фермата се състои от над 60 бр. крави и телета, 3 коня, 3 магарета и 18 кучета, като броят на животните в определени периоди е надхвърлял и сто. Настояват за предприемане на незабавни мерки за разрешаването на случая.

Сезираните от омбудсмана органи установяват, че обектът не отговаря на ветеринарномедицинските изисквания и не е регистриран по реда на Закона за ветеринарномедицинската дейност. Издадени са предписания и са съставени актове за установяване на административно нарушение на собственика.

7430/2022 г. и 7444/2022 г.

Гражданка сезира омбудсмана за опасни дървета, разположени в непосредствена близост до имота ѝ в гр. Банкя. Въпреки многото жалби, въпросът не е разрешен с аргумента, че посоченият в сигнала ѝ терен е частна собственост.

След изпратена препоръка до кмета на район „Банкя“ – СО, омбудсманът е информиран, че е извършен оглед на място и е изготвено предписание до собствениците на имота за обезопасяване на дървесната растителност.

8600/2022 г., 12694/2022 г., 13320/2022 г., 13394/2022 г.

Към омбудсмана се обръщат граждани със сигнали за компрометиране на конструктивната стабилност на моста между селата Мирново, област Стара Загора и Милево, Пловдивска област вследствие от прекомерно изземване на наносните отложения; прилагане на практики с потенциал за нарушения, включително корупционни, при възлагане на дейностите за почистване на коритото на река Марица в участъка на урбанизираната територия в град Пловдив; влагане в строителството на магистрала Хемус на инертни материали с недоказано качество и неустановен произход поради липса на разрешение за изземване в коритото на р. Вит; несъобразеност на програмите за почистване на речните легла с ограниченията за определяне на местоположението на участъците за изземване на наносни отложения (чл. 118з, т. 1 и 2 ЗВ).

С оглед предотвратяване на щети от наводнения на река Марица в частта на урбанизираната територия на гр. Пловдив, от омбудсмана са отправени препоръки до кмета на община Пловдив за определяне на приоритета на почистване за най-застрашените участъци и за предприемане на необходимите превантивни мерки съгласно Плана за управление на риска от наводнения.

При извършената проверка от междуведомствената комисия с протокол от 17 октомври 2022 г., са изготвени препоръки в две основни насоки: 1) действия в ситуация на частично бедствено положение – включват експертна оценка от хидроинженер с цел определяне на най-критичните участъци за приоритетно почистване и съдържаща конкретни условия и предпоставки, които да бъдат спазени при извършване на почистването; 2) действия в условия на постоянна поддръжка на речното легло, диги, корекции на река Марица и осигуряване на хидравлична проводимост.

8. ПРАВО НА СОБСТВЕНОСТ И ИКОНОМИЧЕСКА СВОБОДА

9187/2022 г.

Представители на жители на гр. Пловдив с подписка от над 800 граждани се обръщат за съдействие от омбудсмана срещу Строеж „Пробив на Водна палата – Транспортен възел на две нива за връзка на бул. „Цар Борис III Обединител” и бул. „Марица – юг“ – Инженеринг”. Срещу изграждането на кръстовището има протестни изяви и онлайн петиция с десетки подписи, над сто пловдивски общественици са подписали отворено писмо до кмета на община Пловдив, МРРБ, МОСВ и Министерството на финансите.

На 21.10.22 г. омбудсманът и негови експерти провеждат онлайн среща с представители на гражданите, които настояват за спиране на изпълнението на строежа.

При извършената проверка от институцията на омбудсмана се установяват редица нарушения по отношение на издаденото разрешение за строеж, не е изяснено и съответствието на предприетото инвестиционно проектиране и строителство на действащи общ и подробен устройствен план и техни изменения. Строежът се изпълнява фактически и в имот, който не е предмет на разрешението за строеж и въпреки че попада в зона по Натура 2000 не е извършена оценка по реда на глава шеста от ЗООС.

Омбудсманът сезира министъра на околната среда и водите, началника на ДНСК, председателя на общинския съвет и кмета на община Пловдив.

На извънредното заседание на Общински съвет Пловдив във връзка с проекта, състояло се на 26.10.2022 г. присъстват представители на обществеността и експерти на омбудсмана.

С Решение №566 от 19.12.22 г., Общинският съвет Пловдив не одобрява изпълнението на обект „Пробив на Водна палата – Транспортен възел на две нива за връзка на бул. „Цар Борис III – Обединител“ и бул. „Марица – юг“ – Инженеринг“ и взема решение да се прекратят договорите с избраните изпълнители за строителство и упражняване на строителен надзор.

10378/22

Омбудсманът е сезиран със сигнал, че от собствениците се изисква актуална скица на имота, в който е разположено водовземното съоръжение, като условие за регистрацията му по реда на Закона за водите (ЗВ). Разпоредбата на §41, ал. 7 от ЗВ задължава гражданите – собственици на кладенци за задоволяване на собствени потребности, в срок до 28 ноември 2022 г. да подадат заявления до басейновите дирекции за управление на водите за регистрирането им, в които да декларират нормативно установения набор от данни за вписването в регистъра по чл. 118г, ал. 3, т. 5 от ЗВ.

Изискването за актуална скица натоварва собствениците с допълнителна финансова тежест: такси за административната услуга, разходи за транспорт.

Омбудсманът констатира налагане на прекомерна административна тежест в регистърното производство без нормативно основание.

Справката на страницата в интернет на Басейнова дирекция „Източноевропейски район“ – Пловдив потвърди, че в образеца на заявление за регистрация по §41, ал. 7 (образец РГ2) фигурира текст: „Приложение: 1. Актуална скица на имота, в който е разположено водовземното съоръжение“. В образците РГ2 на заявления, оповестени на официалните страници в интернет на Басейнова дирекция „Дунавски район“ – Плевен, Басейнова дирекция „Западноевропейски район“ – Благоевград и Басейнова дирекция „Черноморски район“ – Варна не е предвидено приложение.

След анализ, омбудсманът констатира, че въвеждането на задължение собствениците да прилагат документи, включително актуална скица на имота, към заявлението по §41, ал. 7 за вписване в регистъра по чл. 118, ал. 3, т. 5 от ЗВ не почива на нормативно установените изисквания за регистрация на изграден кладенец и не съответства на уведомителния характер на регистърния режим.

В резултат на препоръката на омбудсмана МОСВ даде указания да не се изискват каквито и да са приложения към образца на заявленията за пререгистрация и обявеният образец на заявление е съответно коригиран.

12923/2022 г.

С подписка 195 жители на с. Чарган, община Тунджа, област Ямбол, възразяват срещу продажбата на над 522 декара общински земи в землището на селото, в близост до лесопарк „Бакаджик“. Търгът е насрочен за 8 декември 2022 г. Имотите се ползват общо от населението за събиране на билки и гъби, отглеждане на животни и други общи дейности.

Омбудсманът констатира несъответствие в данните относно статута на собствеността: публична общинска собственост (според кадастралния регистър) и частна общинска (според регистъра за общинската собственост).

Омбудсманът отправи двукратно препоръки за проверка в спешен порядък и за упражняване на контролните правомощия на областния управител по чл. 31, ал. 1, т. 5 от Закона за администрацията, чл. 8, ал. 11 от Закона за общинската собственост и чл. 45, ал. 4 от Закона за местното самоуправление и местната администрация с оглед прогласяване на нищожността на актовете на Общинския съвет и на кмета на община Тунджа за разпореждане с имотите, при наличие на законоустановените предпоставки. Предложи спиране на търга – до изясняване на правния статут на земите.

Кметът на общината уведоми омбудсмана, че търгът е прекратен със Заповед №РД-07-1817 от 05.12.2022 г. Потвърждение за прекратяването постъпи и от председателят на Общинския съвет (писмо изх. №155 от 19.12.2022 г.).

Областният управител изрази становище за законосъобразност на решенията на Общинския съвет за разпореждане с имотите и за липса на основания за оспорване като нищожни.

Същевременно в кадастралния регистър собствеността на имотите от „публична общинска“ е променена в „частна общинска“.

С подробно мотивирано становище омбудсманът отправи предложение до Прокуратурата да упражни правомощията си по чл. 145, ал. 6 от Закона за съдебната власт във връзка с чл. 16, ал. 1, т. 3 от Административнопроцесуалния кодекс за обявяване нищожността на посочените решения на Общинския съвет „Тунджа“ – Ямбол.

Предвид данните за системни нарушения, свързани със статута на общинските пасищни имоти в страната, във връзка с повишения инвестиционен интерес към изграждането на фотоволтаични централи от частни лица омбудсманът предложи да се разпоредят проверки с тематичен обхват.

9. ПРАВО НА ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ И ДОБРА АДМИНИСТРАЦИЯ

1332/2022 г.

Гражданин се обръща към омбудсмана във връзка с отказ на район „Студентски“, СО, да го регистрира на адреса на собствен недвижим имот със статут на „ателие“, на който са регистрирани съпругата му и детето им.

От 25.02.2021 г. подава заявления за регистрация на адреса. Част от тях се опитва да подаде на място в администрацията, но устно му се отказва и заявленията не се регистрират. Това го принуждава да подава заявления чрез Единния портал за електронни услуги на СО, на едно от които получава отказ. Тъй като по първото регистрирано заявление не получава отговор в срок, подава жалба срещу мълчаливия отказ на кмета на район „Студентски“ до Административен съд – София град. Делото е изпратено по подсъдност на Административен съд – Бургас, но съдът оставя жалбата му без разглеждане.

Впоследствие сезира редица институции, в т.ч. и омбудсмана. Опитът обаче, проблемът да бъде решен чрез посредничество не дава резултат. Причина за това е, че жалбоподателят междувременно завежда други дела срещу мълчаливия отказ на Район „Студентски“ и администрацията се аргументира с необходимостта от приключване на съдебния спор.

С Решение №1623/27.10.2021 г. на Административен съд – Бургас, се отменят два мълчаливи отказа на длъжностното лице по гражданско състояние (ДЛГС) при Район „Студентски“ по негови подадени по електронен път заявления с вх. №2079 и №2197 от 12.08.2021 г., с които е поискал извършването на административна услуга – адресна регистрация по постоянен и настоящ адрес и издаване на удостоверителни документи за същите обстоятелства. Преписката се изпраща на ДЛГС за произнасяне по заявленията.

От Район „Студентски“ не регистрират гражданина, което е повод той отново да се обърне към омбудсмана. При проверката по жалбата се установи, че Район „Студентски“ обжалва Решение №1623/27.10.2021 г. на Административен съд – Бургас, пред Върховния административен съд (ВАС).

Липсата на актуална адресна регистрация по постоянен адрес не позволява на гражданина да поднови личната си карта. Поради това той е принуден да смени предназначението на ателието (Разрешение за промяна на предназначението №7/03.02.2022 г.). Едва след това е регистриран по постоянен адрес.

Промяната на предназначението на имота води и до промяна на номерацията му. Това налага да се промени адресната регистрация и на съпругата му и детето им, а с това – те да подменят личните си документи.

С Решение №5360/02.06.2022 г. на ВАС – Трето отделение, след задълбочен анализ на фактическата ситуация и съотносимата правна уредба се оставя в сила Решение №1623/27.10.2021 г. на Административен съд – Бургас.

Равносметката за гражданина е множество подадени жалби, загубено време, нерви и средства.

След нова препоръка омбудсманът е уведомен от Район „Студентски“, че е променена практиката на районната администрация при извършване на адресна регистрация.

10. ЗАЩИТА ОТ ДИСКРИМИНАЦИЯ

13940/2022 г.

В жалбата се твърди, че синът на жалбоподателя е дискриминиран по възраст от условията в Наредбата за условията и реда за осъществяване на закрила на деца с изявени дарби (Наредбата), съгласно които подкрепата от страна на държавата е само за ученици от 8-ми до 12-ти клас. Тази разпоредба влиза в противоречие с определението в Закона за закрила на детето, където е указано, че „дете, показало трайни способности и постижения в областта на науката, изкуството или спорта, надвишава постиженията на своите връстници е дете с изявени дарби“. Бащата се

позовава на решение №14631 от 30.11.2017 г. на ВАС, в чиито диспозитив се отбелязва, че „в по-неблагоприятно положение се поставят децата с изявени дарби до 7-ми клас в сравнение с децата с изявени дарби от 8-ми клас и по-нагоре до навършване на пълнолетие.“ Съдът приема, че с разпоредбата на чл. 10 от Наредбата се осъществява непряка дискриминация по признак възраст на деца с изявени дарби.

Институцията работи по този проблем от 2020 г., когато жалбоподателят се обръщат за първи път към институцията и от този момент омбудсманът изпраща препоръки до различни компетентни органи, вкл. и до ДАЗД и до министъра на младежта и спорта, да бъдат направени съответните промени в Наредбата, но такива и до сега не са направени.

14 929/22 г.

Към омбудсмана се обърна майка на дете с увреждане, което учи в средно училище в Сливен, в което няма осигурена достъпна среда. Майката твърди, че детето е дискриминирано и посочва, че то е с детска церебрална парализа и не може да се движи самостоятелно. Това представлява особена трудност за нея в училището, особено след четвърти клас, когато се налага да се сменят кабинети. Майката не може да носи момичето постоянно на ръце, което е правила с години, но с възрастта това е почти невъзможно. Училището е общинско, има малко ученици и ограничен бюджет и поради това са се обърнали към кмета на общината с молба за подкрепа, но вече пета година не може да се намери разрешение. За съжаление много деца с увреждания, а и родители с увреждания са в същата неблагоприятна ситуация.

При проверката се установи, че в МОН има програма, по която може едно училище да кандидатства за финансиране за изграждане на достъп, но по нея могат да кандидатстват само държавни училища, но не и общински.

7280/2022 г.

Гражданин подава сигнал във връзка със състоянието на тротоара в района на спирката на Семинарията (от началото на ул. „Златовръх“ до затворената улица, водеща към паркингите и входовете на Факултета по химия и фармация към СУ „Св. Климент Охридски“ и магазин „Билла“). Гражданинът посочва, че тротоарът е наскоро ремонтиран, като са поставени тактилни плочи с тактилните ивици за насочване и са премахнати съществуващите преди това неравности.

В сигнала се посочва, че макар и тези подобрения да са несъмнено в подкрепа на личната мобилност на определени групи уязвими граждани, при ремонта не е направено скосяване на тротоара. Поради липсата на подходящ преход от тротоара към пътното платно гражданите, които се придвижват с инвалидни колички, са възпрепятствани да достигат до спирката на Семинарията и да ползват услугите на автобуси 94 и 102 в посока Студентски град.

Гражданинът споделя безпокойството си, че преди ремонта скосяване на тротоара е имало и гражданите с намалена подвижност са се придвижвали в участъка безпроблемно.

Жалбоподателят не е получил необходимото разбиране от Район „Лозенец“, като действия по сигнала му не са предприети.

С цел гарантиране на правата хората с намалена подвижност, е изпратено становище до кмета на района и до кмета на Столична община, в което е подчертано, че както от предоставената информация от гражданина, така и дори от заснетото от Google Maps състояние на тротоара през 2019 г., е видно, че в посочения от гражданина участък в действителност е имало скосяване и преход към пътното платно.

Дори да се приеме, че настоящият ремонт не попада в обхвата на посочените дейности в Наредба №РД-02-20-2 от 26.01.2021 г. за определяне на изискванията за достъпност и универсален дизайн на елементите на достъпната среда в урбанизираната територия и на сградите и съоръженията (в сила от 13.03.2021 г.): реконструкция, основни обновявания, основни ремонти, преустройства, промяна на предназначение, пристроявания и надстроявания, е недопустимо и ограничаващо личната мобилност и достойнството на засегнатите граждани оставянето на бордюр от над 10 см височина след края на новия участък, с поставени тактилни линии.

Омбудсманът подчертава, че и при текущите ремонти следва да се приложат изискванията на чл. 2, ал. 4 от посочената Наредба, съгласно които преди планиране на текущи ремонти на съществуващи елементи на достъпната среда в урбанизираната територия, сградите и съоръженията по чл. 53, ал. 2, т. 1 и 2 от ЗХУ се извършва оценка за достъпност, с която се установяват необходимите и техническите възможни мерки за привеждането им в съответствие с изискванията на Наредбата и включване в програмите по чл. 53, ал. 5, т. 1 и чл. 63, т. 1 ЗХУ.

Отправена е препоръка до да бъдат предприети спешни действия за подходящо разрешаване проблема.

В отговор на препоръката са поети ангажименти в най-кратък срок да бъде извършена проверка на място от служители на Столична община и представители на фирмата, поддържаща район „Лозенец“, с цел уточняване на необходимите количества и видове СМР, като ще бъдат взети мерки за скосяване на тротоара.

11. НАЦИОНАЛЕН ПРЕВАНТИВЕН МЕХАНИЗЪМ

На 25.02.2022 г., във връзка с информация в медиите за задържани, в 01-во РУ-СДВР, три непълнолетни лица, екип на омбудсмана в качеството му на Национален превантивен механизъм извърши проверка. Установи се, че по случая е образувано досъдебно производство и само едно от непълнолетните лица е задържано за 24 часа, като е издадена заповед за задържане. Другите две лица (момиче и момче на 15 години) са разпитани в качеството им на свидетели, единствено в присъствието на служител на детска педагогическа стая. За престоя на тези лица в сградата на районното управление не са уведомени техните родители или попечители, както и не им е осигурена адвокатска защита в нарушение на Директивата за процесуалните гаранции за деца (2016/800/ЕС).

От книгата за задържани лица в 01 РУ-СДВР се установи, че непълнолетният задържан е настанен в помещение за задържане на непълнолетни лица, като му е дадена възможност лично да уведоми своята майка за задържането си. Лицето е запознато със своите права, посредством попълване на декларация, в която то е посочило, че не желае адвокатска защита.

С писмо до министъра на вътрешните работи омбудсманът изрази становище, че характерът и тежестта на извършеното деяние от задържания непълнолетен не съответства на наложената му мярка – задържане в структура на МВР за 24 часа.

Съгласно разпоредбите на действащото законодателство при задържане на дете незабавно трябва да бъде уведомен неговият родител или настойник, както и директорът на учебното заведение, в което задържаният е ученик. Основната цел на уведомяването на родителя или настойника е той да упълномощи адвокат – защитник на детето, тъй като то не може да упълномощи такъв само.

Омбудсманът обърна внимание, че задължително следва да се осигурява адвокатска защита на задържания непълнолетен. Адвокатската защита на деца, включително безплатната правна помощ във формата на правно представителство на непълнолетните следва да се регламентира не като право, а като задължение на

компетентните органи да я предоставят, независимо дали непълнолетното лице е упражнило своето право да поиска такава.

Отправени са препоръки, касаещи непълнолетни лица, в структурите за 24-часово задържане към МВР, в това число осигуряване на задължителна адвокатска защита, незабавно уведомяване на родител или настойник, както и директорът на учебното заведение, в което задържаният е ученик. Препоръчано е още, правоохранителните органи в местата за задържане, които работят по дела, свързани с деца да преминават специализирано обучение на ниво, съобразено с контактите им с децата, относно правата на децата, подходящите техники за провеждане на разпит, детската психология и общуването на език, пригоден за деца.

457/2022 г.

Във връзка с подадена пред институцията на Президента на Република България молба за помилване, майка на лишен от свобода се обърна към омбудсмана за спешно съдействие.

Екип на омбудсмана, в качеството му на НПМ, извърши няколко проверки в Специализираната болница за активно лечение на лишени от свобода (СБАЛЛС) към затвора в гр. София. Констатирано е, че лишеният от свобода е претърпял злополука през 2017 г., изразяваща се в необратима травма в горната част на гръбначния стълб, в следствие на която е с остатъчна горна пареза – тежка степен и долна параплегия – неподвижен и изцяло зависещ от чужда помощ, освидетелстван от ТЕЛК със 100% инвалидност. От 2017 г., когато присъдата на лишения от свобода е влязла в сила, до 2021 г. лекарската консултативна комисия на СБАЛЛС към затвора в гр. София е давала отрицателни становища за възможността той да изтърпи наказанието си в местата за лишаване от свобода. Въпреки това без да има новонастъпила обективна промяна в неговия здравословен статус през октомври 2021 г. ЛКК променя становището си и дава заключение, че лицето може да пребивава в местата за лишаване от свобода, при полагане на съответните медицински грижи. Той е настанен в СБАЛЛС, в отделението по обща хирургия, с определен болногледач друг лишен от свобода (без да е преминал съответно обучение и самият той – пациент на болницата с експертно решение на ТЕЛК с 85%).

Установено е още, че леглото на лишения от свобода не е пригодено за неговите специфични нужди, налични са рани от залежаване по гърба му, не му е изготвен рехабилитационен план, а чак три месеца след настаняването му е назначена консултация с лекар по физикална и рехабилитационна медицина. Липсата на ежедневни пасивни физически упражнения (от жизненоважно значение за профилактиката на застойните явления и удължаване на живота на пациента) влошават допълнително състоянието на лишения от свобода. Неговите близки, живеещи в област Монтана са силно затруднени да го посещават и това го лишава от необходимата психологическа подкрепа.

В следствие на извършените проверки омбудсманът запозна вицепрезидента на Република България със становището си, в което описа подробно своите констатации и обърна особено внимание на установеното с Наказателния кодекс императивно изискване за целесъобразност на наложеното наказание, както и невъзможността за постигане на заложените цели – чл. 36 (НК). Обективното физическо състояние на лишения от свобода и фактът, че той е лежащо болен, напълно неподвижен, изцяло зависим от чужда помощ и без изглед за възстановяване изключва възможността от извършване на друго престъпление. Изтърпяването на наказанието с оглед на обстановката, в която лишеният от свобода е настанен му причинява физическо страдание, поради липсата на своевременна и достатъчна медицинска грижа, а

лишаването от психо – емоционална подкрепа го поставя в неблагоприятна среда и унижава човешкото му достойнство.

Омбудсманът посочи, че материално – битовите условия и кадровата обезпеченост в СБАЛЛС към затвора в гр. София са неблагоприятни за пребиваване на тежко болния – лишен от свобода. Медицинската грижа е недостатъчна, рехабилитацията е закъсняла и не в необходимия обем, а целта на наложеното наказание не може да бъде постигната, докато са застрашени живота и здравето на осъдения.

Комисията по помилването към президента на Република България разгледа молбата за помилване на лишения от свобода и след преценка на всички предоставени документи, включително представеното от омбудсмана становище, излезе с положително заключение, което докладва на вицепрезидента с мотивирано предложение за помилване. В кратък срок след това лишеният от свобода е помилван и освободен за домашно лечение.

7122/2022 г.

Жалбоподателка със статут на временна закрила в Република България, придружавана от малолетната си дъщеря се обръща към институцията на омбудсмана за съдействие. Тя работи по трудово правоотношение в КК „Албена“ и заплаща своите данъци и осигуровки. След изтичането на тридесет дни от постъпването ѝ на работа била уведомена, че с дъщеря си губят своя статут на временна закрила, както и правото да получават съответната подкрепа от българската държава.

Жалбоподателката споделя, че има затруднения с намирането на подслон и прехрана, няма къде да отиде с дъщеря си, а гр. Николаев в Украйна, откъдето идват е подложен на системни бомбардировки и е прекалено опасно за тях да се завърнат.

Предвид горното жалбоподателката заявява че не знае какви действия да предприеме и моли за съдействие.

Жалбоподателката е информирана, че тя и малолетната ѝ дъщеря продължават да се ползват от временна закрила в Република България, което се удостоверява с издадените им регистрационни карти. Запозната е с правата, които има съобразно предоставената ѝ временна закрила и е уведомена, че няма да бъде лишена от тях след започване на работа по трудово правоотношение.

7467/2022 г.

Гражданин сезира институцията на омбудсмана, като твърди, че неговият чичо е починал през 2022 г. в гр. Хамбург, Федерална република Германия. Поради липса на финансови средства от страна на неговите близки, починалото лице е погребано служебно и анонимно на германска територия.

В разговор със служители на МВнР по телефон са информирани, че следва да се обърнат към българските дипломатически представителства в Германия. Според жалбоподателя, двамата със сестра му в продължение на шест месеца се опитвали да осъществят контакт с Посолството на Република България в Берлин относно предоставянето на акт за смърт на починалия роднина, но без успех.

По повод на подадената жалба, омбудсманът се обърна към МВнР с предложение за извършване на проверка по случая, предоставяне на становище и оказване на необходимото съдействие.

След намесата на омбудсмана консулската служба в Берлин оказва необходимото съдействие за снабдяването по служебен път с акта за смърт на починалото лице и изпращането му до роднините в България.

ПИСМА ОТ ГРАЖДАНИ

Уважаема госпожо Омбудсман!

Благодаря за изчерпателния отговор и препоръки по моето запитване, за отделеното време и желание да ми бъдете в помощ.

Благодаря на Вас лично и на Вашия екип!

Желая Ви все така мъдрост и постоянство в името на обикновения човек!

С уважение:

Нс _____ | С- _____

ДО ОМБУДСМАНА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Уважаема проф. д-р Диана Ковачева ,

Изразявам и изказвам моята сърдечна благодарност за бързата ВИ и конкретна намеса. Надявам се това да доведе за бързо и ефективно разрешаване на нашите проблеми с шум и миризми както и терора спрямо мен с продължаващото вече седем месеца наводняване на основите и мазето на къщата ми и събиране и изхвърляне лично от мене с ръце и туби всеки ден по 120-160 литра мръсна вода от септичната яма на заведението Гиро Ленд , постановка, продуцирана от провокативното поведение на администрацията и кмета на община Север г-н Стоян Алексиев.

07.04.2022г.

С уважение А _____ Ш _____

Упълномощен да представлява семейства : Ш _____ , Ч _____
и Ч _____

Б _____ , С _____ , К _____ Ш _____

ДО
ДОЦ. Д-Р ДИАНА КОВАЧЕВА
ОМБУДСМАН НА
РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

БЛАГОДАРСТВЕНО ПИСМО

От: Група земеделски производители

относно: „Биологично земеделие” - марка 11

УВАЖАЕМА ГОСПОЖО КОВАЧЕВА,

В дните на безпрецедентна политическа криза в Република България и остър дефицит на държавническо мислене и действия, Ви изказваме най-голяма благодарност на Вас и вашия екип. В условията на трудни времена е важно поне една институция в държавата да работи в името на уязвимите сектори в икономиката и земеделието. Във ваше лице получихме подкрепа от една от малко работещите в интерес на изграждането на модерна правова държава институция в страната. Служителите Ви реагираха на няколко пъти много адекватно и своевременно на създалата се обстановка, като проявиха необходимите качества, висок професионализъм и експертиза. Освен всичко останало, не на последно място благодарим и за чисто човешкото отношение и реагирането на проблематиката с много голяма доза на експертиза, ентузиазъм и съпричастност. Обърнахме се към Вас и към екипа Ви, тъй като институцията Ви е с най-високия рейтинг и положително мнение в цялото ни общество. Неоспоримо е, че в тези смутни за цялата страна времена, вие съумяхте да балансира и компенсирате хаоса и несъвършенството в законодателството. В положение на свръх регулация за обикновените хора става все по-трудно да се ориентират в цялото „нормотворчество“. Твърде често обикновения човек бива пренебрегнат. Именно тук Вашата институция заема водещо място при защита на правата и основни човешки ценности.

Пожелаваме Ви много здраве и бъдещи успехи на Вас и на екипа Ви в решаването на актуалните проблеми на обществото!

Благодарим Ви, че Ви има!!! ;

С УВАЖЕНИЕ:

М... .. Й...

Н... .. М...

С... .. Х...

А... .. З...

Р... .. И...

Комитет за гражданска инициатива

"Не на кариери край Самоводене"
с. Самоводене, обл. Велико Търново

До омбудсман на Република България

Уважаема госпожо Ковачева,

От името на жителите на с. Самоводене, изразяваме искрена благодарност за Вашето съдействие към усилията на Комитета за гражданска инициатива "Не на кариери край Самоводене", против разкриването на кариера за добив на камък в неприемлива близост до селището и в местност, където е недопустима подобна минна дейност. Намеренията на инвеститора в неговите действия бяха свързани с редица закононарушения. С помощта на Вашето отношение по случая постигнахме справедливо решение от страна на отговорната институция РИОСВ Велико Търново. Бъдещето на Самоводене и на защитената територия от НАТУРА 2000 "Търновски височини" беше спасено от безогледни интереси. Правото и справедливостта победиха.

Р: П
В: М
Р: С

Дата 28.02.2022 година

ДО

ПРОФ. Д-Р Д. КОВАЧЕВА

ОМБУДСМАН НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Относно: Благодарствено писмо по повод изключителен принос за развитието на автоинструкторската общност в страната

Уважаема проф. д-р Ковачева,

Информирам Ви, че след Ваша намеса в отговор на подаден от нашата организация сигнал, към момента за автоинструкторската общност в страната е разрешен ключов проблем, който от три години не успяваше да намери никакво разрешение сред всички отговорни институции в страната.

Поради това, имам огромната чест и привилегия да Ви поднеса най-искрените и дълбоки благодарности на автоинструкторската общност в страната.

Казусът с противоречивата за сектора ни заповед беше отнасян до десетки изпълняващи длъжността „министър“ в последните три години, до председатели и до изпълнителни директори на държавни агенции, до всички отговорни институции в страната с над 250 официални кореспонденции, но не срещна конструктивно развитие. След като отнесохме ситуацията и доводите си до Вас в рамките на изключително кратък срок институционалният апарат разреши поставения проблем, като отмени заповедта на МОМН РД09-2900/15.11.2019 г. Нашата институционална „битка“ продължаваше години и намери решение единствено чрез представяването от Вас институция и Вашата лична ангажираност.

Благодарим Ви за застъпничеството за правата на автоинструкторите като граждани и като работници.

Благодарим, че единствено Вие в последните години успяхте като омбудсман да изпълнявате по съвест и справедливост служебни задължения с морал и отговорност към гражданското общество и принципите на демократично управление.

Вашата заслуга и принос към бранша ни са огромни.

Моля, да приемете нашата благодарност и в замяна: дълга ни да подкрепяме гравидното, устойчиво и конструктивно развитие на сектора на обучението в автотранспорта.

С най-големи благодарности,
сдружение "БЪЛГАРСКА АВТОИНСТРУКТОРСКА КОЛЕГИЯ"

31.12.2022 год.

Здравейте проф. д-р Ковачева!

Аз съм г-жа Е Ю: от гр.Русе и Ви пиша по повод извършената проверка по мой сигнал до Вас.

Първо искам да Ви благодаря за това, че разгледахте мой случай и предприехте действия да ме защитите. Останах изненадана и толкова щастлива, за това, че все още има надежда в нашата прекрасна страна. Бях скептична, че моето писмо ще стигне до Вас.

Случаят беше за това, че аз бях подала заявление за еднократна помощ за отопление (300лв.) и ми беше отказано от службата по АСП гр. РУСЕ. Оказа се, че служителката неправомерно добавила година назад мой доход от месторабота, и по този начин ми завишила прага, който не трябва да надхвърлям (условисто беше 6м. назад да нямам доход – РЗ и да съм към БТ, на които аз отговарях). При въпрос колко е този минимум на прага, те не можаха да ми дадат ясен отговор, а казаха че програмата автоматично го изчислява. Има още много детайли, по които мога да докажа че ми е отказано неправомерно, но спирам до тук.

След Вашето нареждане, службата по АСП се свързаха с мен и ми съдействаха да подам отново заявление за еднократна помощ, свързано с ТЕЛК а, който имам. Освен това се оказа, че имам право на обезщетение заради детето ми, което е на ротационен принцип на обучение (онлайн). Когато бях попитала за това обезщетение също ми беше казано, че нямам право (било за деца до четвърти клас).

В писмото, което Ви изпращат (като отговор от АСП) пишат, че аз не съм подавала заявление за помощи. На гише като попитате и като Ви се отговори, че нямате право - естествена реакция е да се оттеглите. Тогава се върнах вкъщи, прегледах документите си и реших да пиша на Вас. Както и да е, имам преведени обезщетения общо 500лв., за което искам отново да Ви благодаря. Отделно се извинявам за това, че сте ангажирана с много по-важни неща, но въпреки това сте се заели с моя случай!

Пожелавам Ви, много здраве и успех във всички начинания!

Поздрави от гр.Русе!

относно:вх.№ 7434/22.08.2022 г.

Уважаема г-жо Ковачева,

С настоящото изказвам огромната си благодарност лично към Вас, а така също и към Вашия сътрудник г-жа Мирослава Бонева-един изключително възпитан, деликатен и коректен човек, за помощта, която ми беше оказана относно решаването на повдигнатия от мене казус. Няма да крия, че към момента възприемам институцията на Омбудсмана като единствената държавна институция у нас, където обикновените хора могат да получат така необходимите им подкрепа и съпричастност.

Бог да Ви благослови.

С уважение:

/инж.Р.И

КРАТЪК КАЛЕНДАР НА СЪБИТИЯТА' 2022 г.

ЯНУАРИ

7 януари – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща препоръка до премиера Кирил Петков, в която предлага битовите клиенти на природен газ да получат държавна финансова помощ със задна дата заради безпрецедентното поскъпване от половин година насам на синьото гориво и неколкоструйното повишение на сметките на домакинствата.

„В контекста на заявеното от Министерството на енергетиката намерение за финансова подкрепа на битовите клиенти на природен газ, предлагам компенсациите за тях да бъдат отпуснати от държавата със задна дата от 1 юли 2021 г. или поне от началото на отоплителния сезон – октомври 2021 г., до 31 март 2022 г.“, пише проф. Ковачева.

Поводът за препоръката е в продължение на тази от 17 декември м.г. – в институцията на омбудсмана постъпват множество жалби и сигнали от потребители на природен газ за битови нужди с настояването държавата да осигури равнопоставеност между битовите клиенти на различните видове енергия.

10 януари – Омбудсманът Диана Ковачева и министърът на транспорта Николай Събев разговарят по повод отправената от проф. Ковачева на 29 декември 2021 г. препоръка за анализ и оценка на въздействието на разпоредбите за въвеждане т.нар. „екостикери“ за моторни превозни средства до 3.5 тона. „Засипани сме с жалби от хора, които са недоволни от начина, по който са въведени тези стикери и фактът, че те нарушават техни основни права“, категорична е омбудсманът.

11 януари – Омбудсманът Диана Ковачева и правосъдният министър Надежда Йорданова обсъждат необходимостта от спешни законодателни промени в Наказателния кодекс и Закона за защита от домашното насилие, свързани с по-ефективната защита на жертвите.

Проф. Ковачева подчертава, че през 2020 г. в Министерството на правосъдието е изготвен проект на ЗИД на Закона за защита от домашно насилие, който не е внесен за разглеждане в 44-ото Народно събрание и отлежава в правосъдното ведомство.

12 януари – Омбудсманът изпраща становище до председателите и депутатите от парламентарните комисии по труда, социалната и демографската политика и по бюджет и финанси, в което настоява още от 1 януари 2022 г. да се гарантира правото на достойно заплащане на личните асистиенти.

Становището е във връзка със Заключителните разпоредби на Законопроекта за удължаване до 31 март 2022 г. на действието на разпоредби на Закона за държавния бюджет на Република България за 2021 г., Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2021 г. и Закона за бюджета на Националната здравноосигурителна каса за 2021 г., №47-102-01-12, внесен от Министерски съвет.

15 януари – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща становище до председателя на Народното събрание Никола Минчев и председателите на парламентарните комисии по труда, социалната и демографската политика и по бюджет и финанси – Искрен Арабаджиев и Любомир Каримански, в което представя най-острите **проблеми на пенсионерите, потърсили съдействие от обществения защитник, свързани с пенсиите им.** Становището е изпратено и до министъра на финансите Асен Василев, както и до социалния министър Георги Гьоков.

В позицията си до парламента проф. Ковачева посочва **шест стъпки за по-справедливи пенсии.** Тя е категорична, че са необходими **конкретни законодателни промени, които да бъдат обсъдени при разглеждане на Законопроекта за удължаване до 31 март 2022 г. на действието на разпоредби на Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2021 г.**

17 януари – Омбудсманът настоява за **незабавното внасяне в Народното събрание на готовия проект на Закона за защита от домашно насилие.** Това става на **среща, организирана от правосъдния министър,** с институциите и неправителствените организации, работили по неговото изготвяне.

19 януари – Омбудсманът препоръчва на управителя на **Националния осигурителен институт да осигури безплатен телефон за връзка на гражданите,** който да бъде обезпечен и с достатъчно служители, които да отговарят на обажданията.

Поводът за препоръката са жалби на граждани, които са недоволни, че не могат да се свържат с Единния телефонен номер 0700 14 802 на НОИ за получаване на информация по въпроси, свързани със социалното осигуряване. Те посочват, че при обаждането си към Единния номер им се начисляват такси, като техният размер е най-значителен, когато свързването е от мрежата на мобилен оператор или международна линия. Освен това техните такси се увеличават допълнително, защото им се налага често да чакат продължително време, докато се свържат със служител на осигурителния институт.

27 януари – Среща с лидера на „Възраждане“ с искане омбудсманът да сезира КС, поради акта на НС за задължително носене на медицински маски заради COVID пандемията.

27 януари – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща писмо до вицепремиера и финансов министър Асен Василев, социалния министър Георги Гьоков и председателя на ресорната парламентарната комисия по труда, социалната и демографската политика Искрен Арабаджиев, в което алармира, че повече от 24 неправителствени организации, доставчици на социални услуги, търсят съдействие, защото не могат да покрият разходите си за електроенергия, природен газ и заплати. Така на практика е застрашено нормалното функциониране на този вид услуги и съществува реален риск от влошаване на подкрепата за хиляди хора в уязвимо положение.

ФЕВРУАРИ

1 февруари – Омбудсманът защитава становището си в извънредното заседание на Комисията по енергетика, свикано по повод високите цени на тока.

4 февруари – Омбудсманът внася в НС законодателна промяна в Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, с която да се регламентира разсрочено плащане на сметките за ток и парно за неправителствените организации-доставчици на социални услуги.

Предложената от Омбудсмана законодателна промяна гласи: „по време на извънредната епидемична обстановка и два месеца след нейната отмяна, сроковете за заплащане на дължими суми във връзка със снабдяването с електрическа енергия на неправителствените организации, регистрирани по реда на Глава Трета от ЗЮЛНЦ, които се явяват доставчици на социални услуги по реда на чл. 29 ал. 3 т.3 от ЗСУ, се удължават на 30 дни, след изтичането на които, при поискване от страна на клиента, задълженията се разсрочват. По време на извънредната епидемична обстановка и два месеца след нейната отмяна се забранява спиране на

електроснабдяването на неправителствените организации - доставчици на социални услуги. “

8 февруари – Въвеждане на специализиран модул в часа на класния ръководител за дискусия с учениците по темите за агресията и тормоза в училище – това е една от препоръките на омбудсмана, която обявя на иниципираната от нея обществена дискусия „Психичното здраве в училище – необходими мерки“.

11 февруари – Омбудсманът изпраща становище до парламентарната бюджетна комисия, в което настоява да не се закрива Националния компенсационен жилищен фонд. Тя препоръчва да се обмисли вариант за създаването на нова структура със същите или подобни функции, с цел да се гарантират правата на гражданите, които притежават многогодишни жилищно-спестовни влогове. Това са хора с т.нар. лихвоточки, одобрени за обезщетяване заради загубата на влоговете си в някогашната Държавна спестовна каса.

Поводът е §75 от Преходните и заключителни разпоредби на Законопроекта за държавния бюджет на Република България за 2022 г., с който се предлага закриването на компенсационния жилищен фонд към МС, без да се предвиди, че все още има много некомпенсирани граждани.

15 февруари – Омбудсманът участва онлайн в Дискусионен форум „Политиките за равенство, приобщаване и участие на ромите: инвестиция в по-доброто бъдеще на България“, организиран от Центъра за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“.

МАРТ

1 март – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща препоръка до министъра на вътрешните работи Бойко Рашков, във връзка с извършена проверка по повод задържане на трима десетокласници в структура на МВР.

На 25 февруари 2022 г. трима ученици – две момчета и едно момиче, на възраст между 15 и 16 години, са задържани заради надпис „Save Ukraine” върху постамент на

Паметника на съветската армия. По-късно същия ден две от децата са освободени, но третото е задържано за 24 часа, като по случая е образувано досъдебно производство. Освободено е в 10:02 часа на 26 февруари 2022 г.

Омбудсманът е категорична, че „когато става дума за деца, лишаването им от основни права по време на полицейско задържане е абсолютно недопустимо и че задължително следва да се осигурява адвокатска защита на задържания непълнолетен“.

4 март – Институцията на омбудсмана разкрива горещи телефонни линии, на които пострадалите от военния конфликт в Украйна ще могат да получат безплатна правна помощ.

11 март – Омбудсманът Диана Ковачева препоръчва на министъра на образованието и науката акад. Николай Денков темата за преобразуването на държавни висши училища да се постави на задълбочен анализ и широко обществено обсъждане, след сериозна оценка на университетската мрежа, като се вземат предвид обективните данни за състоянието на висшето образование към настоящия момент и се преценят положителните и отрицателните последствия от подобно решение.

„Бих искала да изразя убедеността си, че ще бъдат отчетени позициите на академичната общност, защото само с широка обществена подкрепа може да се реализират промени, които да доведат действително до повишаване качеството на висшето образование в страната“, категорична е проф. Диана Ковачева.

31 март – Онлайн приемна на омбудсмана с граждани по проблемите на маслодайната роза.

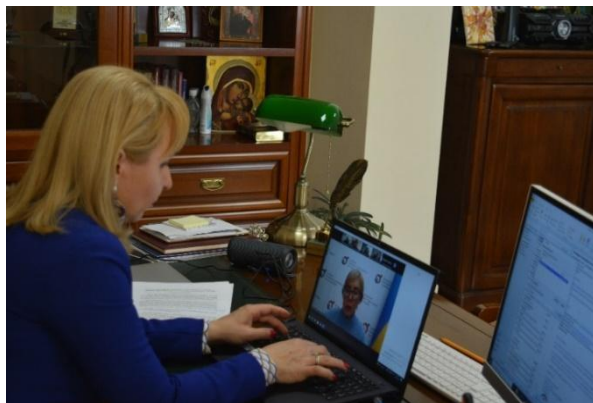
АПРИЛ

5 април – Среща с изпълнителния директор делегация от Комитета за борба срещу тероризма към Съвета по сигурността ООН.

8 април – Среща за подкрепа на кампанията на Лев Инс „Пази детето в интернет“.

11 април – Омбудсманът на откриване на новосъздаден институт за компютърни науки, изкуствен интелект и технологии – INSAIT.

12 април – Участие на проф. Ковачева в онлайн среща на омбудсманите, организирана от Световната организация на националните правозащитни институции (ENNHRI), на която е обсъдена бежанската криза, породена от войната в Украйна.

20 април – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща препоръка до главния изпълнителен директор на „Български пощи“ ЕАД Деян Дънешки, в която категорично настоява за удължаване на срока за изплащане на пенсиите и добавката към тях. Включително работното време на служителите, които изплащат пенсиите, също да бъде удължено, докато всички възрастни хора получат дължимите суми, така че за празниците нито един пенсионер да не остане без пенсия или добавката към нея.

Повод за тази препоръка са стотици жалби на граждани, които търсят съдействието на омбудсмана, притеснени заради невъзможността да получат пенсиите си и отпуснатата от правителството великденска добавка към тях за април.

27 април – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща становище до здравния министър проф. Асена Сербезова, в което препоръчва да се обсъди и регламентира възможността предписването на лекарствени продукти на рецептурна бланка с бял цвят да може да се извършва и на хартиен носител.

Повод за това становище е публикуването на Портала за обществени консултации Проект за изменение и допълнение на Наредба №4 от 2009 г. за условията и реда за предписване и отпускане на лекарствени продукти, с който от 1 май 2022 г. се предвижда хартиените рецепти да бъдат изцяло заместени с електронни.

28 април – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща нова препоръка до здравния министър проф. Асена Сербезова и до управителя на НЗОК проф. д-р Петко Салчев, в която настоява да бъде осигурен своевременен и гарантиран достъп на пациентите до безплатни PCR тестове за доказване на SARS-COV-2, както и до лекарствени продукти за домашно лечение на COVID-19, заплащани от Здравната каса.

Поводът за тази препоръка на проф. Ковачева са затрудненията, които срещат гражданите при осигуряване на диагностика и лечение на COVID след отпадането на извънредната епидемична обстановка.

28 април – Омбудсманът участва в двудневна среща на европейските омбудсмани в Страсбург, посветена на ефекта на дигитализацията на администрацията върху правата на хората.

В изказванията си проф. Ковачева подчертава, че дигитализацията е важна, защото услугите ще станат по-бързи, по-евтини и по-удобни за хората. В същото време обаче тя предупреждава, че държавата винаги трябва да има план „Б“, за да няма срывове, каквито се случват в България и от които пряко страдат хиляди пенсионери.

Става дума за хакерската атака срещу системи на държавното дружество „Български пощи“, като срывът блокира изплащането на пенсии и помощи, които в последствие са прехвърлени на хартиени списъци, а срокът за получаването им удължен. Друг пример, който Ковачева дава е с преминаването изцяло на електронни рецепти, срещу което тя остро възразява в становището си, изпратено до Здравното министерство.

МАЙ

9 май – Омбудсманът участва в научна конференция „Право и общество в (пост) пандемичния свят“, организирана от Правно-историческия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“ по повод честване 30-годишнината от основаването му.

Омбудсманът изнесе доклад на тема: „Предизвикателства пред Националните правозащитни институции в условията на пандемия“.

9 май – Заместник-омбудсманът домакинства среща с проф. д-р Мухарем Кълъч – председател на Институцията за човешки права и равенство на Република Турция и г-жа Езги Окай – ръководител на отдел „Международни проекти и отношения“, на срещата присъстват още доц. д-р Ана Джумалиева – председател на КЗД и представители на Посолството на Турция у нас.

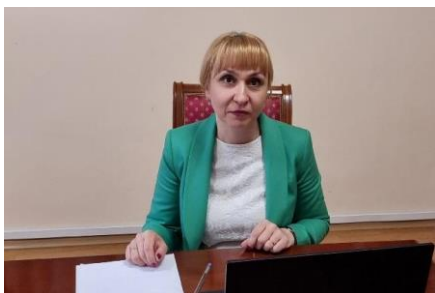
10 май – Омбудсманът Диана Ковачева сезира министъра на енергетиката Александър Николов за множеството жалби на граждани, които постъпват в институцията на омбудсмана срещу високите и неразбираеми сметки, свързани с топлинната енергия от сградните инсталации.

„Недоволството на потребителите на топлоснабдителна услуга е основателно, тъй като те нямат възможност сами да проверят коректността и правилността на формиране на задълженията за сградна инсталация. В тази връзка смятам, че е необходимо да се извърши ефективен анализ на Наредба №Е-РД-04-1/12.03.2020 г. за топлоснабдяването, като се идентифицират проблемите, които произтичат от нормативния документ“, пише омбудсманът.

10 май – Среща с норвежки изследователи, които проучват достъпа до правосъдие на ромски жени и деца у нас.

18 май – „Възразявам срещу предвиденото драстично увеличение на цената на водата в гр. Стара Загора. На практика става въпрос за увеличение с 37% спрямо цената за м.г., което означава, че хората ще плащат вместо 3 лева, както досега – 4,12 лева. Още повече, че за цената на целия регулаторен период през 2026 г. се очаква повишение с 66%, т.е. цената ще стане 5 лева.“ Това казва омбудсманът на заседанието на Комисията за енергийно и водно регулиране, свикано по повод обсъждане и утвърждаване цената на водата за гр. Стара Загора.

26 май – Среща с Национален съюз на трудовопроизводителните кооперации, получава покана за участие в юбилейното X-то издание на Европейския форум на субектите на социалната и солидарната икономика, Международен панаир Пловдив.

ЮНИ

1-2 юни – Среща на ръководството на ENNHRI.s, Варшава

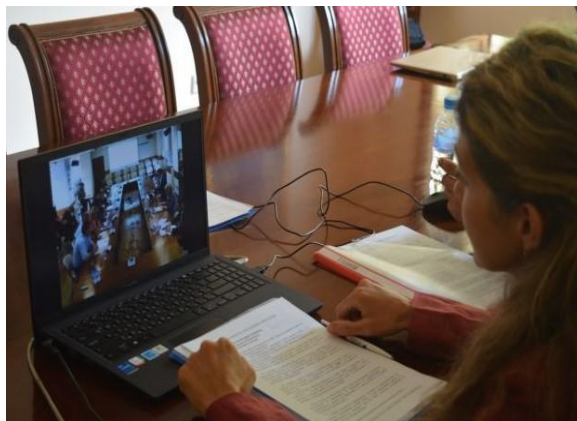

7 юни – „Заявявам категорично становище, че в настоящата ситуация на извънредно голям ръст на инфлацията в България всяко увеличение на енергийните цени, дори и минимално, ще бъде трудно поносимо за битовите потребители.“

Това казва омбудсманът по време на обществените обсъждания в КЕВР по повод предстоящото увеличаване на цените на топлинната и електрическата енергия за регулирания пазар, които ще влязат в сила от 1 юли 2022 г.

9 юни – Омбудсманът категорично възразява срещу увеличение на цената на водата, заложено в ценовите предложения на бизнес плановете на „ВиК-Варна“ ООД, „ВиК“ АД гр. Ловеч и „ВиК“ ООД гр. Търговище.

Експерт на омбудсмана участва в обществените обсъждания на КЕВР за утвърждаване цената на водата във Варна, Ловеч и Търговище, където ясно изразява становището на проф. Ковачева.

15 юни – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща становище до председателя на Народното събрание Никола Минчев и депутатите от Комисията по труда и социалната политика във връзка с нов текст от Законопроекта за изменение и допълнение на Кодекса на труда (КТ), който регламентира индивидуално право на отпуск за отглеждане на дете до 8-годишна възраст от бащата (осиновителя), с право на парично обезщетение от държавното обществено осигуряване.

Омбудсманът подчертава, че с този текст в КТ се въвеждат изискванията на Директива 2019/1158/ЕС за подобряване на възможностите за съвместяване на трудовите и семейните задължения. Директивата насърчава държавите-членки да предоставят правото на родителски отпуск на всички работници, които имат родителски задължения в съответствие с националните правни системи, без да създава ограничения.

20 юни – Участие на омбудсмана в юбилейното X-то издание на Европейския форум на субектите на социалната и солидарната икономика, Международен панаир Пловдив.

21 юни – Среща с детския омбудсман на Исландия Салвьор Нордал, която е в България по покана на Националната мрежа за децата.

27 юни – „В рамките на последната година сме получили над 300 жалби от гражданите на гр. Перник и региона. Най-често хората се оплакват от проблеми, свързани с качеството на топлоподаването и топлоснабдяването, както и с качеството на водата.“ Това казва омбудсманът Диана Ковачева на брифинг в Областна администрация – Перник при представянето на обобщена информация от изнесените приемни, които институцията организира за гражданите в гр. Перник и гр. Радомир.

27 юни – Омбудсманът, в рамките на приемния си ден, в гр. Перник, заедно с областния управител Стоев, проверява условията за украинските граждани със статут на временна закрила, настанени в **SOS Детски селища в с. Дрен**.

Проверката ѝ установява 81 украински граждани, 44 от които деца. Получава информация, че семействата са с повече от едно дете, като някои от тях вече са започнали работа. По предложение на директора на училището в с. Дрен, децата от 1 юли започнат курсове за изучаване на български език, за да могат от 15 септември да бъдат записани в местното училище, където се учат ученици до 7-ми клас. Трите по-големи деца е предвидено да се обучават по избор в някоя от гимназиите в гр. Радомир и ще бъдат записани в 8-ми клас.

30 юни – Омбудсманът се противопоставя на поредното предстоящо увеличение на цената на водата, заложено, този път, в ценовите предложения на бизнес плановете на „ВиК Дунав“ ЕООД гр. Разград и „ВиК“ ООД гр. Силистра.

Становището на Омбудсмана е представено от началника на отдел „Права на потребители на административни и обществени услуги“ към обществен защитник – Нина Бояджиева, която участва в обществените обсъждания на КЕВР за утвърждаване цената на водата в Разград и Силистра.

ЮЛИ

1 юли – След многократни действия и внесен законопроект, изготвен от Омбудсмана още преди Великден, депутатите приемат изтеклите след 1 април ТЕЛК решения да бъдат удължени до края на годината. Това става чрез промени в Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г. и за преодоляване на последиците.

4 юли – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща препоръка до премиера в оставка Кирил Петков, в която настоя държавата да се ангажира с изработването на програма за компенсиране на част от повишените енергийни разходи на българските домакинства през следващите 12 месеца.

„Категорично е становището ми, че подкрепа от държавата за посрещане на основни нужди от енергия и горива следва да получат всички български граждани, като се има предвид, че увеличението на доходите на населението в България изостава на фона на ескалацията на множество кризи“, пише омбудсманът.

6 юли – Омбудсманът Диана Ковачева в пленарната зала на Народното събрание проблемите на българските граждани през призмата на жалбите до институцията през последните две години, обобщени в докладите за дейността през 2020 г. и 2021 г.

„Жалбоподателите през последните две години никак не са малко – над 125 000 души потърсиха съдействие от институцията на омбудсмана с жалби, сигнали, оплаквания или търсене на съвет. Много от тях ме сезираха в подписки за системни проблеми, с които се борят от години, за чието решаване е необходима както воля, така и не малко кураж“, казва омбудсманът пред народните представители.

Проф. Ковачева обобщава, че последните две години не са леки за българските граждани, включително заради COVID пандемията, но институцията на омбудсмана не е спирала работа нито за ден.

12 юли – Кметове от няколко села в община Павликени и инициативен комитет от с. Караисен се срещат с омбудсмана Диана Ковачева, за да търсят решение на дългогодишните проблеми с липсата на вода за питейно-битови нужди в техните населени места. В рамките на двете изнесени приемни, организирани от институцията на омбудсмана в гр. Велико Търново и гр. Павликени, омбудсманът и експерти на институцията изслушаха и консултираха над 50 души от старата столица и региона.

14 юли – „Всеки момент е удобен да се говори за проблеми, които дълго време остават нерешени и продължават да бъдат болезнени за цялото общество“. С тези думи омбудсманът открива форума „С грижа от 0 до 3“, организиран от обществения защитник, съвместно с Фондация „Тръст за социална алтернатива“.

18 юли – Среца с депутат от Бундестага за обсъждане проблемите на ромите у нас.

19 юли – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща становище до председателя на Столичния общински съвет Георги Георгиев, в което го информира, че в институцията на омбудсмана постъпват жалби, свързани с Проекта на Наредба за изменение и допълнение на Наредбата за реда и условията за пътуване с обществения градски транспорт на територията на столицата.

Проф. Ковачева възразява срещу предвидената различна цена за купуване на един и същи билет - за еднократно пътуване без право на прекачване, в зависимост от това дали е купен от водач на превозно средство, каса или автомат на територията на метростанция (2 лв.) или от каса, извън територията на метростанция (1.60 лв.).

„Предвиденото увеличение на цената на превозните документи не е съобразено с тежката икономическа обстановка в страната и занижената покупателна способност на населението. Още повече, че в условията на епидемична обстановка, един от начините за привличане на пътници към използването на градски транспорт е предлагането на ниски, достъпни цени на транспортната услуга, което в София така и не се случи за разлика от други европейски столици.“

29 юли – Предложението на Омбудсмана за забрана на продажбата на райски газ, включително и онлайн, от непълнолетни, е прието единодушно от народните представители.

Проф. Ковачева внася във вторник предложението, което е припознато и допълнено от депутати от ГЕРБ, сред които Десислава Атанасова, Радомир Чолаков, Деница Сачева, Костадин Ангелов, а на 28 юли здравната комисия го гласува. В последния си работен ден, депутатите одобряват окончателно забраната, залегнала в Закона за здравето, и в пленарната зала.

АВГУСТ

4 август – Омбудсманът сезира служебния заместник министър-председател по обществен ред и министър на вътрешните работи Иван Демерджиев, служебните министри на правосъдието Крум Зарков, на електронното управление Георги Тодоров, на младежта и спорта Весела Лечева, както и председателя на Държавната агенция за закрила на детето Елеонора Лилова, за **опасността от прекратяване работата на Националния център за безопасен интернет и закриването на Горещата линия SafeNet към него.**

Граждански организации и родители сигнализират проф. Ковачева, затова, че единствената организация в България, която се занимава с безопасността на децата в интернет и се бори срещу всяко вредно съдържание в мрежата, спира работа.

Проблемът е, че Националният център за безопасен интернет работи изцяло на проектно финансиране. Европейската комисия осигурява 50% от необходимите средства чрез европрограмите „Безопасен интернет“, а от 2014 г. и „По-добър интернет за децата“, но има условие за национално съфинансиране на дейностите.

5 август – Омбудсманът Диана Ковачева изпраща препоръка до служебния министър на здравеопазването д-р Асен Меджидиев, в която настоява да бъде възобновено ежемесечното допълнително възнаграждение на работещите на първа линия лекари, медицински специалисти и друг персонал, които се борят всекидневно с COVID пандемията.

Повод за тази препоръка са сигнали до омбудсмана от медицински работници, които на фона на засилващата се нова COVID вълна, сигнализират за напрежение в техните среди, заради спрените средства.

„Посочените допълнителни възнаграждения са въведени с аргумента, че са ефективна и устойчива мярка за справяне с разпространението на COVID-19 и съществен фактор за мотивация на персонала. След отпадането им, работещите в системата на здравеопазване съобщават за наличието на редица проблеми и обръщат внимание, че се наблюдава сериозно увеличение на случаите на COVID-19, с произтичащо от това повишено натоварване на лечебните заведения и риск за работещите в тях и техните близки“, пише омбудсманът.

9 август – Реални ползи от увеличението на цената на водата за хората във Видин и Ямбол на практика няма никаква, смята омбудсманът, като позицията ѝ относно предстоящото увеличение е изразена в становище до КЕВР по повод обществените обсъждания на бизнес планове на „ВиК-Видин“ и „ВиК“ гр. Ямбол.

Становището на Омбудсмана представи началникът на отдел „Права на потребители на административни и обществени услуги“ към обществения защитник – Нина Бояджиева на заседанията на Регулатора.

18 август – Омбудсманът Диана Ковачева настоява пред служебния министър-председател Гьлъб Донев и служебния министър на енергетиката Росен Христов държавата да предприеме спешни мерки за финансова подкрепа на битовите клиенти на природен газ и на топлофикационните дружества с основно гориво природен газ, които осигуряват топлоснабдяване на жилищни сгради.

„Предлагам приоритетно изработване на нова правителствена програма за компенсиране на част от повишените разходи за природен газ на домакинствата и на топлопреносните предприятия. Смятам, че срокът на действие на новата програма следва да бъде поне до края на 2022 г. с разчети за удължаването ѝ до края на отоплителния сезон през м. април 2023 г.“, пише омбудсманът.

19 август – Омбудсманът поиска от служебния вицепремиер и вътрешен министър Иван Демерджиев, главния прокурор Иван Гешев, служебния министър на правосъдието Крум Зарков и председателя на ДАЗД Елеонора Лилова да извършат проверка за дългосрочното задържане на две непридружени деца – чужденци в ареста в гр. Русе и образувано срещу тях наказателно производство.

Ковачева е категорична, че детската закрила, а не имиграционният контрол следва да бъде водещ в работата на органите в България с непридружени деца. Тя настоява да не се задържат непридружени деца-чужденци, независимо от техния

миграционен статус и да не се образуват наказателни производства срещу тях за престъпление.

СЕПТЕМВРИ

9 септември – Омбудсманът се обявява срещу драстичното 44% увеличение на цената на водата в Смолян. Становището ѝ е представено в КЕВР по повод общественото обсъждане на бизнес плана на местното ВиК дружество.

В Проекта на решение за одобряване цените за следващия регулаторен период на ВиК Смолян е заложено водата да нарасне с 44% за 2022 г. спрямо цената за 2021 г., т.е. от 2,575 лв. (с ДДС) на 3,714 лв. (с ДДС), а през 2026 г. се предвижда тя да скочи със 119% спрямо 2021 г. – от 2,575 лв. (с ДДС) на 5,648 лв. (с ДДС). Но в същото време качеството на предоставяната услугата не се подобрява.

14-15 септември – Експертна проверка на омбудсмана в най-засегнатите от наводнението карловски села Каравелово, Богдан и Слатина.

16 септември – Среца с делегация на ОССЕ у нас

23 септември – Омбудсманът изпраща препоръка до служебния министър-председател Гълъб Донев, министъра на здравеопазването Асен Меджидиев и председателя на ЦИК Камелия Нейкова, в която алармира за упражняването на изборителните права от граждани в уязвимо положение, включително по повод липсата на възможност за участие в гласоподаването на лица, които са поставени под задължителна карантина или задължителна изолация за период, включващ изборния ден.

26 септември – Омбудсманът организира гореща линия на телефони: 0878 592 642 и 0895 561 941 за въпроси на граждани по повод упражняването на изборителните им права при провеждането на парламентарния вот на 2 октомври 2022 г.

29 септември – Омбудсманът Диана Ковачева се обръща към служебния министър на икономиката и индустрията Никола Стоянов с настояване по компетентност да бъдат извършени проверки на пазарите за спекула при цените на твърдите горива – дърва за огрев, пелети и въглища за битови нужди.

Повод са десетки жалби и сигнали на граждани, които постъпват в институцията на обществения защитник заради безпрецедентното увеличение в сектора и недостиг на отделни твърди горива за битови нужди в различните райони на страната.

На 23 септември – омбудсманът сезира Комисията за защита на конкуренцията за направата на секторен анализ, с който да се проучи конкурентната среда на пазарите на производство и реализация на твърди горива, както и на причините, довели до повишение цените на дребно.

На 27 септември – КЗК публикува позиция, в което информира, че провежда мониторинг на пазара на твърдите горива, отчитайки всички външни и вътрешни фактори, оказващи влияние върху пазара у нас. В позицията обаче се посочва, че КЗК няма правомощията за ценово регулиране, нито за разследване на „спекула“.

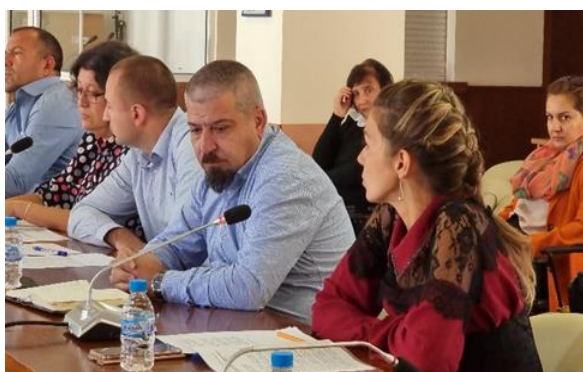
30 септември – Заместник-омбудсманът участва в конференцията „Достъп на хората с увреждания до правосъдие“, организирана от НИП.

ОКТОМВРИ

3 октомври – Откриване на академичната учебна 2022/2023 година във Висше училище по застраховане и финанси (ВУЗФ) – София.

5 октомври – Омбудсманът Диана Ковачева изразява категорична позиция против предвиденото 35% увеличение на цената на водата в гр. Хасково. Според 2021 г. тя нараства от 3,524 лв. на 4,758 лв. с ДДС, а през 2026 г. – скача с 58% спрямо 2021 г., т.е. от 3,524 лв. на 5,562 лв. с ДДС. Становището ѝ е представено от Боряна Джунева, експерт в институцията на омбудсмана в КЕВР, по време на общественото обсъждане на бизнес плана на местното ВиК дружество.

В позицията си проф. Ковачева посочва, че тези цени са на прага на социалната поносимост, която за 2021 г. е 4,970 лв., а за 2026 г. – 5,700 лв.

5 октомври – Омбудсманът участва в откриването на XXX-тото международно изложение „БУЛПЕК’2022“.

10 октомври – Омбудсманът Диана Ковачева е удостоена за заслуги с почетния знак на Камарата на архитектите в България на честване 85-годишнината от основаването ѝ.

13 октомври – По покана на европейския омбудсман Емили О'Райли проф. Диана Ковачева участва в Брюксел в конференция, на която е обсъден двойният стандарт при храните за страните от Източна Европа. Акцент в разговорите е предлагането в различни точки на европейския пазар на храни под една и съща марка и един и същи бранд, в които се влагат различни съставки с по-ниско качество.

14 октомври – Среца със съветника по наказателно-правни въпроси на Британското посолство – Ким Холдън.

19 октомври – Омбудсманът връчва специалната награда на „Лекар на годината‘2022“, която по традиция Българският лекарски съюз организира за Деня на българския лекар – 19 октомври. Специално отличие „За висок професионализъм и доблест“ е за д-р Антон Елкин – съдов хирург от болница „Тракия“ в гр. Стара Загора. Наградата е заради самоотвержеността му през лятото, когато помага и не допуска жертви, при инцидент на АМ „Тракия“ със сръбски автобус, пълен с деца.

21 октомври – Онлайн приемна – среща с протестиращи срещу **пробива при Водната палата** в гр. Пловдив.

24-25 октомври – Омбудсманът е домакин на двудневна среща на Европейска мрежа на националните институции по правата на човека (ENNHRI).

25 октомври – Омбудсманът изпраща становище до служебния кабинет в лицето на министър-председателя Гълъб Донев, министъра на енергетиката Росен Христов и вицепремиера по икономическите политики Христо Алексиев, в което настоява за предоговаряне на сроковете за либерализация на пазара за ток на домакинствата, тъй като крайната дата 31 декември 2025 г., според нея, е нереалистична.

Проф. Ковачева обръща внимание на факта, че социалната и енергийната политика трябва да отчитат общи фактори, така че да позволяват провеждането на трудни реформи, каквато е либерализацията на пазара на електроенергия.

Аргументът на омбудсмана е, че голяма част от българските домакинства не са подготвени за цените на свободния пазар, а ако либерализацията към момента е факт, битовите сметки за ток щяха да бъдат в пъти по-високи и на фона на доходите у нас, непосилни за плащане.

25 октомври – „Приех поканата за участие в днешната конференция с чувство за сериозна отговорност, защото смятам, че днес се събираме не просто да отбележим, да отпразнуваме 30 години от присъединяването, ратифицирането от България на Европейската конвенция за защита правата на човека (ЕКПЧ) и признаване на юрисдикцията на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), но и защото смятам, че е ден и момент, в

който можем да направим една равностетка за изминалите 30 години. А равностетките никога не са лесни и не са еднозначни. Със сигурност може да се твърди, че ако България не е ратифицирала ЕКПЧ, днес тя щеше да бъде много различна държава и със сигурност нямаше да бъде приета в семейството на европейските държави с техните споделени ценности и идеи.“ Така започва встъпителното слово на омбудсмана в **конференцията: „Тридесет години от присъединяването на България към Европейската конвенция за правата на човека“**, организирана под патронажа на държавния глава Румен Радев.

26 октомври – Експерти на омбудсмана отиват в гр. Пловдив по повод сигнали и жалби на граждани, свързани с инфраструктурата в града – **срещу пробива при Водната палата и пасарелката в кв. „Прослав“**.

Към проф. Ковачева се обръщат с жалба граждани с подписка от над 800 души, които протестират срещу строеж „Пробив на Водна палата – Транспортен възел на две нива за връзка на бул. „Цар Борис III Обединител“ и бул. „Марица – юг“ – Инженеринг“.

Общественият защитник проведе онлайн среща с част от протестиращите, които информираха, че срещу въпросния строеж тече и онлайн петиция с над 1 600 подписа, както и че над 100 пловдивски общественици са изпратили отворено писмо до кмета, министерствата на регионалното развитие и благоустройството, на околната среда и водите и на финансите, в което недоволстват от липсата на публично достъпна информация по процедурата, адекватността на общественото обсъждане и настояват за спиране на строежа.

В тази връзка омбудсманът изпраща препоръка до министъра на околната среда Росица Карамфилова, началника на ДНСК Деляна Панайотова, председателя на Общинския съвет в Пловдив Александър Държиков и кмета на града Здравко Димитров.

27-28 октомври – GANHRI – заседание на бюрото, Маракеш, 30 г. Парижки принципи.

31 октомври – Омбудсманът Диана Ковачева предлага на Министерството на регионалното развитие и благоустройството със средства от Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България да се финансират мерки за топлоизолация на тръбите от сградните инсталации за отопление.

Омбудсманът изпраща подробно становище до служебния министър на регионалното развитие и благоустройството Иван Шишков, в което отбелязва редица пропуски и несъвършенства в качения за обществено обсъждане проект за саниране на жилища, с краен срок 30 октомври 2022 г.

Става въпрос за проекта на Насоки за кандидатстване за предоставяне на средства чрез подбор на предложения за изпълнение на инвестиция по процедура „Подкрепа за устойчиво енергийно обновяване на жилищния сграден фонд – етап I“, за който е предвиден бюджет в размер 1 129 881 600 лв. с ДДС.

Като се позовава на Дългосрочната национална стратегия за подпомагане обновяването на националния сграден фонд от жилищни и нежилищни сгради до 2050 г., омбудсманът пита защо в т. 8 „Допустими дейности“ от Условието за кандидатстване в Проекта са изключени като мерки по сградните инсталации „Топлинно изолиране на тръби“.

НОЕМВРИ

3 ноември – Експерти на омбудсмана участват в заседание на енергийна комисия в Народното събрание във връзка с либерализацията.

3 ноември – Омбудсманът възразява срещу увеличението на цената на водата в област Благоевград. Становището ѝ е представено по време на общественото обсъждане на бизнес плана на местното ВиК дружество пред КЕВР от експерт към обществения защитник.

10 ноември – Омбудсманът изпраща становище до комисиите в Народното събрание по внесен от Министерски съвет Законопроект за продължаване действието на разпоредби на Закона за държавния бюджет на Република България за 2022 г., Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2022 г. и Закона за бюджета на националната здравноосигурителна каса за 2022 г.

Становището на омбудсмана е базирано на жалбите и проблемите на гражданите до институцията. В него подчертава, че възрастните хора срещат сериозни проблеми основно заради размера на преизчисляване и осъвременяване на пенсиите им.

„Тъй като най-важният аспект на бюджета е социалният, особено в ситуация на непрекъснато нарастваща инфлация, обръщам внимание най-напред на правата на пенсионерите като една от най-уязвимите групи граждани, както и на другите плащания със социален характер“, пише омбудсманът.

11 ноември – Омбудсманът изразява в становище пред КЕВР несъгласие водата в област Пловдив да се вдигне с 32% спрямо 2021 г. или от 2,237 лв. хората да плащат 2,956 лв. с ДДС.

Това става ясно на общественото обсъждане на бизнес плана и ценовото предложение на „ВиК“ ЕООД гр. Пловдив, разгледано на заседание от Регулатора.

14 ноември – *„Ценностите, които на практика представя днешната инициатива „Вдъхновяващи постижения за разнообразие, равнопоставеност и приобщаване“, всъщност не са нови ценности. Темата за равнопоставеността се появява още със списъка на основните права с Всеобщата декларация за правата на*

човека през 1948 г., ООН в своя устав говори за равнопоставеност, Европейският съюз, Съветът на Европа, а и днес в представянето изследване видяхме, че като че ли възприятието за жените, които са успели някак изостава.“ Това казва омбудсманът при раздаването на първите съвместни награди на Съвета на жените в бизнеса в България и Европейската инвестиционна банка.

Проф. Ковачева е част от журито оценявало 45 инициативи, които се бориха за отличие в пет категории. В журито участват още Лидия Шулева, журналистите Георги Тошев и Венцислав Савов, както и писателят Георги Бърдаров.

17 ноември – „Смятам, че е необходимо да бъде разгледана възможността учениците, които желаят да се явят на изпит за повишаване на оценката от ДЗИ, да имат тази възможност, защото тя е определяща при кандидатстване във висше учебно заведение и респективно за тяхното бъдеще“. Това заявява омбудсманът Диана Ковачева по време на заседание на парламентарната комисия по образованието и науката.

Повод за предложението на омбудсмана към депутатите са жалби на родители и ученици, които протестират срещу това, че зрелостниците имат право само на един единствен шанс да се явят на матура, оценката, от която обаче предопределя целия им живот занапред. В една от жалбите, например, родител посочва, че детето му вдигнало температура на изпита и логично – резултатът не бил задоволителен, така че да се класира в желания университет.

25 ноември – „Днес е Международният ден на ООН за борба срещу насилието над жени. През 2019 г. аз бях първият омбудсман в света, изслушан в Комитета за премахване на всички форми на дискриминацията срещу жените в Женева. Говорих по темата за домашното насилие в България. Изброих 10 препоръки за промени в нашето законодателство. Тези препоръки се върнаха към България

като официално становище с настояване от Комитета за промени в нашето законодателство и практиките на институциите, но абсолютно нищо не последва.“ Това заявява омбудсманът на кръглата маса: „Активни срещу насилието над жени. Любовта не боли! Говори! Помогни!“, организирана от Фондация „Асоциация Анимус“ по повод 25 ноември.

29 ноември – Омбудсманът изготвя и внася в Народното събрание законодателно предложение в Закона за хората с увреждания и Закона за здравето, с които цели да бъдат преодолени най-сериозните проблеми на хората с увреждания, свързани със забавяне на преосвидетелстването им от органите на медицинската експертиза, както и невъзможността да упражняват правата си, не по тяхна вина. Омбудсманът предлага още и текст, с който да се отстрани допуснатата дискриминация спрямо пенсиите на военноинвалидите.

Това оповестява проф. Ковачева на заседание на Националния съвет за хората с увреждания към МС, което се състои в МТСП за обсъждане изменения и допълнения в Наредбата за медицинската експертиза и на Проекта на Методика за оценка на потребностите от високотехнологични помощни средства за хората с трайни увреждания – теми, по които омбудсманът има активна позиция и становища.

30 ноември – Омбудсманът внася предложение за промяна в парламента, с която да се даде възможност на зрелостниците, получили незадоволителна оценка на матурата, да имат възможността еднократно и в рамките на една година след полагането на първата матура, да се явят на следваща – насрочена в същото училище.

Конкретно проф. Ковачева предлага изменение на чл. 132 от Закона за предучилищното и училищното образование, както и допълнение на разпоредбата на чл. 68, ал. 1, т. 2 от Закона за висшето образование.

Промяната в чл. 132 от ЗПУО цели подобряване резултатите на зрелостниците от матурата и разширяване на възможностите им за достъп до системата за висшето образование.

ДЕКЕМВРИ

1 декември – „Тревожно е какво точно ще се случи с неясния брой хора, които трябва да бъдат енергийно подпомогнати. По различни данни те са между 23,7% и 40% от българисте граждани, което означава, че това е един доста по-широк кръг

от хората, които са подпомагани в момента с енергийни помощи.“ Това заявява омбудсманът Диана Ковачева на форума „Да намалим сметките – енергийната бедност и цените“, организиран от евродепутата Сергей Станишев.

Събитието е част от кампанията на Групата на социалистите и демократите в Европейския парламент „Намалете сметките“, която включва предложения за 15 конкретни мерки и 100 млрд. евро „Зимен пакет“ за солидарност за гражданите и бизнеса на страните-членки.

Омбудсманът обръща внимание на факта, че от 1 декември, влиза в сила Регламент (ЕС) 2022/1854 на Съвета от 6 октомври 2022 г. за спешната намеса по справяне с високите цени на енергията, който е със срок на действие до края на 2023 г.

5 декември – Омбудсманът изпраща препоръка до председателя на Съвета на ректорите в България акад. Лъчезар Трайков, в което настоява да се предприемат действия студентските общежития от обекти на свободния пазар на електрическа енергия, да преминат към регулирания пазар, при който цените се определят от Комисията за енергийно и водно регулиране.

Поводът за това становище е постъпила в институцията на омбудсмана позиция от Национално представителство на студентските съвети, с настояване студентските общежития да преминат от небитови към битови клиенти на електроенергия, т.е. да не се налага студентите да плащат промишлен ток.

Проф. Ковачева посочва, че в тези общежития живеят над 50 хиляди студенти, като голяма част от тях нямат възможност да заплащат сметките си за ток, защото цените на електроенергията на свободния пазар са непосилни за тях.

„Заплащането на студентско общежитие на човек се е увеличило 3 пъти спрямо 2020 г. Има риск хиляди студенти да напуснат своите студентски общежития, респ. да прекъснат образованието си“, пише Диана Ковачева.

7 декември – Омбудсманът изпраща препоръка до служебния здравен министър д-р Асен Меджидиев, управителя на Националната здравноосигурителна каса проф. Петко Салчев и до председателя на Българския лекарски съюз д-р Иван Маджаров, в която настоява да се гарантира правото на пациентите с ревматични заболявания на своевременен достъп до лечение.

Повод за препоръката е писмо от Асоциацията на пациенти с автоимунни заболявания и Организацията на пациентите с ревматологични заболявания в България, в което се обръщат за съдействие към проф. Ковачева за осъществяването на конструктивен диалог със здравните институции по повод на „системна дискриминация на пациентите с ревматологични заболявания“.

8 декември – Народните представители от Комисията по бюджет и финанси приемат на второ четене законодателното предложение на омбудсмана за промяна в разпоредбите на чл. 22в и чл. 22г от Закона за данъците върху доходите на физическите лица.

Според обществения защитник с гласуването му ще се осигури реална подкрепа за отглеждането на деца и деца увреждания от родители в трудово или служебно правоотношение като насочеността на средствата ще е именно за покриването на нуждите на децата, а не на задължения по запори на родителите им.

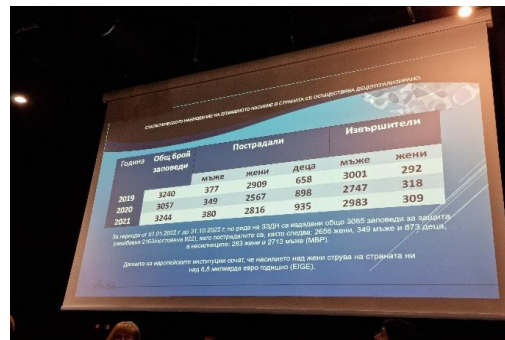
12 декември – „Всяко четвърто дете в България е оставено от своите родители, или някъде около 20% - 25% от децата у нас на практика са без един или без двамата си родители, които работят чужбина. В ромската общност процентът стига до 40%. Това са деца, които са оставени на грижите на своите баби и дядовци, на своето разширено семейство. И когато казвам, че всяко четвърто дете Вайбър дете – дете което

контактува със своите родители единствено по Вайбър, на практика аз цитирам една стара статистика, защото истина е, че към днешния ден ние не знаем колко деца всъщност са жертва на този проблем.“ Това заявява омбудсманът при откриването на публичната дискусия: „Детето между трудовата миграция, институционалните норми и разширеното семейство“, организирана съвместно с Програма ROMACT на ЕК и ЕС

12 декември – „Годишно на горещата линия около 380 мъже подават сигнали за домашно насилие, децата са около 900, а по време на пандемията тези числа скочиха, което означава, че всеки може да стане жертва на домашно насилие. Проблемът е, че домашното насилие може да се опитваме да го структурираме с административни мерки, но истината е, че тук са необходими и санкции, които да разубеждават.“ Това казва омбудсманът Диана Ковачева на „Форум за политики и действия в борбата с насилието над жени“, организиран от Българския фонд за жените и Българската платформа към Европейското женско лоби, с участието на представители на институциите и неправителствения сектор.

„Аз не съм привърженик на ожесточаването на наказанията и далеч не смятам, че всяко нещо трябва да бъде престъпление и да бъде записано в Наказателния кодекс, но домашното насилие е в Наказателния кодекс – тогава, когато тежко престъпление е извършено в условията на домашно насилие“, аргументира тезата си омбудсманът.

12 декември – Работна среща с Комисаря по бежанците

14 декември – Омбудсманът изпраща до регионалния министър арх. Иван Шишков отрицателно становище на публикуван за обществено обсъждане нов Проект на Закон за водоснабдяването и канализацията.

„Проектът не защитава правата и интересите на потребителите на ВиК услуги. В тази връзка е необходимо същият да бъде съществено преразгледан“, пише проф. Ковачева.

Омбудсманът е категорична, че в Проекта отново се затвърждава доминиращото държавно управление във ВиК сектора, където една обособена територия, която съвпада с административната област, има една Асоциация и един ВиК оператор, с единна цена на ВиК услугите.

Проф. Ковачева алармира, че в него не са защитени правата и интересите на потребителите.

„Съгласно Стратегията за развитие и управление на водоснабдяването и канализацията в Република България 2014-2023 г., целта „качество срещу пари“ ще се счита за осъществена, когато българските ВиК дружества постигнат показатели за ефективност и качество на услугите, съизмерими с добрите европейски практики, и това доведе до обществено удовлетворение от услугите и цените. От проекта не става ясно по какъв начин цената на водата ще бъде обвързана с изпълнение на показателите за качество. Новата Комисия ще одобрява само цените на ВиК услугите, извън нейната компетентност остават бизнес програмите и контролът за изпълнение на показателите за качество“, пише общественият защитник.

15 декември – Парламентът единодушно приема в пленарната зала законодателното предложение на омбудсмана за несеквентируемост на средствата на работещи родители, ползващи данъчни облекчения.

През ноември проф. Ковачева изпраща в парламентарната комисия по бюджет и финанси предложение за законодателна промяна в разпоредбите на чл. 22в и чл. 22г от Закона за данъците върху доходите на физическите лица. В него тя настоява да се

въведе несеквестируемост на сумите, които работодателите възстановяват на работници и служители, ползвали данъчни облекчения за деца или за деца с увреждания.

21 декември – Законодателното предложение на омбудсмана Диана Ковачева зрелостниците да получат втори шанс при оценка, която не ги удовлетворява на матурата – вход във ВУЗ, е подкрепено на първо гласуване в Комисията по образованието и науката в парламента. То е припознато и внесено от народни представители от четири парламентарни групи – председателят на образователната комисия Красимир Вълчев (ГЕРБ-СДС) и депутатите Елисавета Белобрадова (ДБ), акад. Николай Денков и Христо Симеонов (ПП), Гален Монеv („Български възход“).

21 декември – Единодушно с 17 гласа „За“ депутатите от Комисията по труда, социалната и демографската политика в Народното събрание приемат на първо гласуване законодателното предложение на омбудсмана за промяна в Закона за хората с увреждания и Закона за здравето, които цели преодоляване на най-сериозните проблеми на хората с увреждания, свързани със забавяне на преосвидетелстването им от органите на медицинската експертиза, както и невъзможността да упражняват правата си, не по тяхна вина.

21 декември – Заместник-омбудсманът Елена Чернева – Маркова участва в церемонията по раздаване на наградите „Доброволческа инициатива’2022“, организирана под патронажа на Омбудсмана Диана Ковачева от Фондация „Лале“ и Националния алианс за работа с доброволци.

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

АПК	Административнопроцесуален кодекс
АСП	Агенция за социално подпомагане
АХУ	Агенция за хората с увреждания
БАБХ	Българска агенция по безопасност на храните
БГВ	Битово горещо водоснабдяване
БДС	Български документи за самоличност
БХК	Български хелзинкски комитет
ВАС	Върховен административен съд
ВКП	Върховна касационна прокуратура
ВКС	Върховен касационен съд
ВУИ	Възпитателно училище – интернат
ГДГП	Главна дирекция „Гранична полиция“
ГДИН	Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“
ГДО	Главна дирекция „Охрана“
ГМД	Гарантиран минимален доход
ГПК	Граждански процесуален кодекс
ГПУ	Гранично полицейско управление
ГРАО	Гражданска регистрация и административно обслужване
ДАБ	Държавна агенция за бежанците
ДАЗД	Държавна агенция за закрила на детето
ДАНС	Държавна агенция „Национална сигурност“
ДВ	„Държавен вестник“
ДВХД	Дом за възрастни хора с деменция
ДВХПР	Дом за възрастни хора с психични разстройства
ДВХУИ	Дом за възрастни хора с умствена изостаналост
ДДД	Дезинфекция, дезинсекция, дератизация
ДДЛРГ	Дом за деца, лишени от родителска грижа
ДМСГД	Дом за медико-социални грижи за деца
ДНСК	Дирекция за национален строителен контрол
ДОПК	Данъчно-осигурителен процесуален кодекс
ДПБ	Държавна психиатрична болница
ДПС	Детска педагогическа стая
ДФФЗД	Държавно предприятие „Фонд затворно дело“
ДСП	Дирекция „Социално подпомагане“
ДФЗ	Държавен фонд „Земеделие“
ЕАД	Еднолично акционерно дружество
ЕИСМЕБ	Единна информационна система на медицинската експертиза в България
ЕК	Европейска комисия
ЕНОК	Европейска мрежа на омбудсманите за деца
ЕО	Екологична оценка
ЕПК	Едроплощен кофраж
ЕР	Експертно решение
ЕС	Европейски съюз
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
ЕХМС	Европейска харта за местно самоуправление

ЗВСГЗГФ	Закон за възстановяване на собствеността върху горите и земите от горския фонд
ЗГР	Закон за гражданската регистрация
ЗДвП	Закон за движението по пътищата
ЗДДФЛ	Закон за данъците върху доходите на физическите лица
ЗДС	Закон за държавната собственост
ЗДСл	Закон за държавния служител
ЗЕ	Закон за енергетиката
ЗЕС	Закон за електронните съобщения
ЗЗ	Закон за здравето
ЗБППМН	Закон за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни
ЗЗД	Закон за задълженията и договорите
ЗЗДет	Закон за закрила на детето
ЗЗдр	Закон за здравето
ЗЗП	Закон за защита на потребителите
ЗЗТ	Закон за защитените територии
ЗИНЗС	Закон за изпълнение на наказанията и задържането под стража
ЗИХУ	Закон за интеграция на хората с увреждания
ЗЛЗ	Закон за лечебните заведения
ЗСПД	Закон за семейните помощи за деца
ЗМДТ	Закон за местните данъци и такси
ЗМВР	Закон за Министерството на вътрешните работи
ЗНА	Закон за нормативните актове
ЗО	Закон за омбудсмана
ЗОбщ	Затворническо общежитие
ЗОЗТ	Затворническо общежитие от закрит тип
ЗООТ	Затворническо общежитие от открит тип
ЗПИНМ	Закон за плановото изграждане на населените места
ЗПУПС	Закон за платежните услуги и платежните системи
ЗПУО	Закон за предучилищното и училищното образование
ЗРТ	Закон за радиото и телевизията
ЗРВКУ	Закон за регулиране на водоснабдителните и канализационните услуги
ЗС	Закон за собствеността
ЗСВ	Закон за съдебната власт
ЗСП	Закон за социално подпомагане
ЗСПЗЗ	Закона за собствеността и ползването на земеделските земи
ЗТСУ	Закон за териториалното и селищното устройство
ЗУПГМЖВ	Закон за уреждане правата на граждани с многогодишни жилищеноспестовни влогове
ЗЧСИ	Закон за частните съдебни изпълнители
ЗУТ	Закон за устройство на територията
ИААА	Изпълнителна агенция „Автомобилна администрация“
ИАТ	Изпълнителна агенция по трансплантация
КВС	Карта на възстановената собственост
КЕВР	Комисия за енергийно и водно регулиране
КЗПЧОС	Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи

КЗД	Комисия за защита от дискриминация
КЗП	Комисия за защита на потребителите
КИПП	Камера на инженерите в инвестиционното проектиране
КМ	Комитет на министрите
КРБ	Конституция на Република България
КПИ	Комитет за предотвратяване на изтезанията
КПД	Конвенция на ООН за правата на детето
КПХУ	Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания
КРС	Комисия за регулиране на съобщенията
КС	Конституционен съд
КСО	Кодекс за социално осигуряване
Л. св.	Лишени от свобода
ЛЗ	Лечебно заведение
ЛКК	Лекарска консултативна комисия
МВР	Министерство на вътрешните работи
МЕ	Министерство на енергетиката
МЗ	Министерство на здравеопазването
МЗм	Министерство на земеделието
МЛС	Места за лишаване от свобода
МОН	Министерство на образованието и науката
МОСВ	Министерството на околната среда и водите
МП	Министерство на правосъдието
МПС	Моторно превозно средство
МРРБ	Министерство на регионалното развитие и благоустройството
МС	Министерски съвет
МК към ТП	Медицински комисии към териториалните поделения на НОИ
МТС	Министерство на транспорта и съобщенията
МТСП	Министерство на труда и социалната политика
МЦ	Медицински център
НАП	Национална агенция за приходите
НДК	Национален дворец на културата
НЕЛК	Национална експертна лекарска комисия
НЗОК	Национална здравноосигурителна каса
НК	Наказателен кодекс
НОИ	Национален осигурителен институт
НПАХУ	Национална програма „Асистенти на хора с увреждания“
НПВУ	Национален план за възстановяване и устойчивост
НПК	Наказателно-процесуален кодекс
НПМ	Национален превантивен механизъм
НПСУАНЖ	Наредба за предоставяне на социалните услуги „Асистенти за независим живот“
НРУСПОГТ	Наредба за реда и условията за пътуване с обществения градски транспорт
НС	Народно събрание
НСИ	Национален статистически институт

НСИХУ	Национален съвет за интеграция на хората с увреждания
НСОРБ	Национално сдружение на общините в Република България
НТ	Наредба 16-334 от 6 април 2007 г. за топлоснабдяването
Наредба №4	Наредба №4 от 14 септември 2004 г. за условията и реда за присъединяване на потребителите и за ползване на водоснабдителните и канализационните системи
НРКВКУ	Наредба за регулиране качеството на водоснабдителните и канализационните услуги
НРЦВКУ	Наредба за регулиране цените на водоснабдителните и канализационните услуги
ОВОС	Оценка за въздействието върху околната среда
ОД на МВР ОЗД	Областна дирекция на Министерството на вътрешните работи Отдел „Закрила на детето“
ОЕСУТ ОУ	Общински експертен съвет по устройство на територията Основно училище
ОССЕ	Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа
ОУП	Общ устройствен план
ПВПИ	Помещения за временен престой и изолация
ПИКЕЕ	Правила за измерване на количеството електрическа енергия
ПМС	Постановление на Министерския съвет
ППЗИН	Правилник за прилагане на Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража
ППЗИХУ	Правилник за прилагане на Закона за интеграция на хората с увреждания
ППЗСПЗЗ	Правилник за прилагане на Закона за собствеността и ползването на земеделските земи
ПРЗ	Преходни и заключителни разпоредби
ПРастЗ	Препарати за растителна защита
ПСПВ	Пречиствателна станция за питейни води
ПУП	Подробни устройствени планове
РДНСК	Регионална дирекция за национален строителен контрол
РЗИ	Регионална здравна инспекция
РЗОК	Районна здравноосигурителна каса
РИО	Регионален инспекторат по образованието
РИОСВ	Регионална инспекция по околната среда и водите
РМС	Решение на Министерския съвет
РПЦ РС	Регистрационно-приемателен център Районен съд
РЦ	Регистрационен център
РУП СБАЛЛС	Районно управление „Полиция“ Специализирана болница за активно лечение на лишените от свобода
СДВНЧ	Специализиран дом за временно настаняване на чужденци
СДВР	Социални дейности и възпитателна работа (затвори)
СДВР	Столична дирекция на вътрешните работи
СЕС	Сграда – етажна собственост
СПИ	Социално-педагогически интернат
СО	Столична община
СОП	Специални образователни потребности

СОС	Столичен общински съвет
СУ	Средно училище
СДВР	Столична дирекция на вътрешните работи
ТЕЛК	Териториална експертна лекарска комисия
ТЗ	Търговски закон
ТКЗС	Трудовокооперативни земеделски стопанства
ТОЛЕК	Транспортна областна лекарска експертна комисия
ТП на НОИ	Териториално поделение на Националния осигурителен институт
ТУ	Технически университет София
ТУЕС	Техническо училище за електронни системи
ТЦ	Транзитен център
ЦФЛД	Център „Фонд за лечение на деца“
УПО	Условно предсрочно освобождаване
ФДР	Фирма за дялово разпределение
ФПКПИ	Факултативен протокол към Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание
ЦГМ	Център за градска мобилност
ЦИК	Централна избирателна комисия
ЦНСТ	Център за настаняване от семеен тип
ЦНСТДМУ	Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи с увреждане
ЦПЗ	Център за психично здраве
ЦРДУ	Център за работа с деца с увреждания
ЦСМП	Център за спешна медицинска помощ
dB	децибел

Как да се свържа с националния омбудсман?

Адрес: гр. София 1202, ул. Георг Вашингтон №22

Тел.: 02/81-06-955;

02/980-95-10;

факс: 02/81-06-963

ел. поща: priemna@ombudsman.bg

www.ombudsman.bg